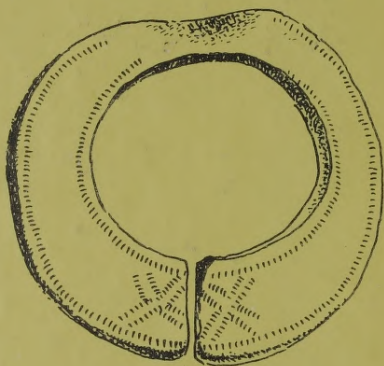

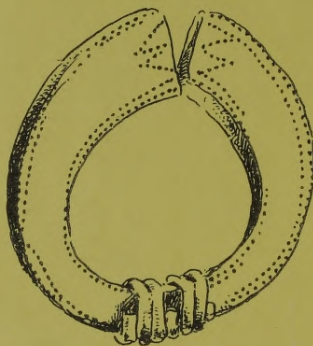
CELVEDIS LATVIJAS SENVĒSTURĒ

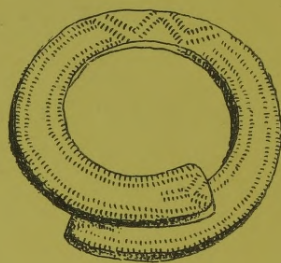
"MELNĀ ROKA" IR VIENREIZĒJS GADIJUMS, KAD PATI DABA PASARGĀJUSI PIRMS DAUDZIEM GADSIMTIEM APBEDĪTA CILVĒKA ĶERMEŅA DAĻU NO SATRUNĒŠANAS. TO ATRADA 1956. GADĀ ANDRUPENES SKRABJU CIEMĀ, ROKOT BEDRI KARTUPEĻU IEZIEMOŠANAI. ŠAJĀ IZPOSTĪTĀJĀ 10. GS. VĪRIEŠA KAPĀ VĒL IEGLIJA DZELZS CIRVI, ŠĶĒPA GALU, BRONZAS APROCI, SAKTAS UN CITUS PRIEKŠMETUS.

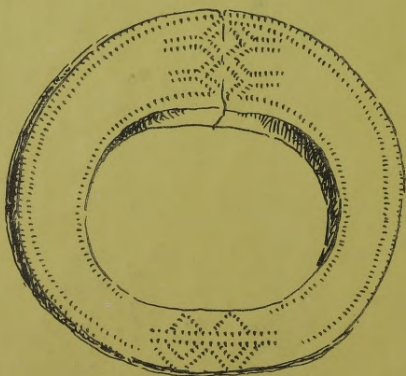
KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 6,5 x 6,9 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 230. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
A 12643:25

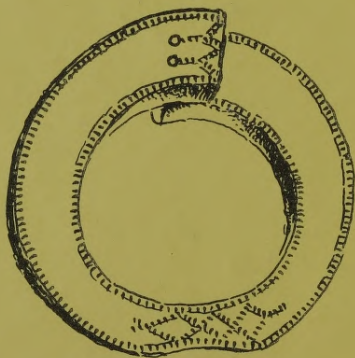
KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 5,3 x 6,0 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 42. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65297:1

KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,9 x 5,2 CM
VIŠĶU MASKAVAS KAPULAUKS, 30. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
A 9470:1

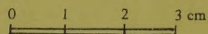
KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 6,1 x 7,2 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 152. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65395:1

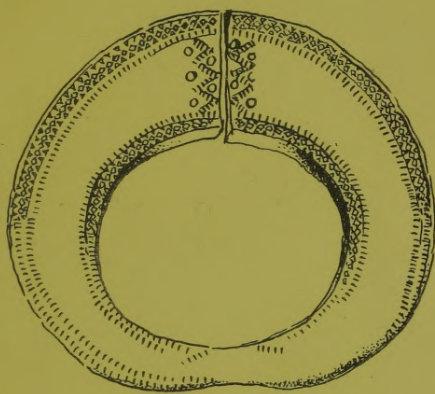

KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 6,3 x 6,3 CM
VIŠĶU MASKAVAS KAPULAUKS, 74. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
A 10018:1

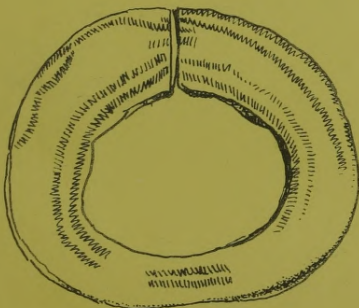

ŠAURSMENS CIRVIS
DZELZS, GARUMS 10,2 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 194. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 8. GS.
A 12508:209

KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 7,0 x 7,9 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 41. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65296 :3

KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 5,6 x 6,7 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 97. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65348:4

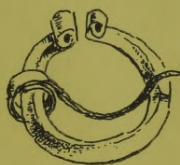
ZVĀRGULĪTIS
BRONZA, GARUMS 2,1 CM
LĪVĀNU JERSIKAS KAPULAUKS, 31. KAPS
BĒRNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 12. GS.
A 10364 : 2

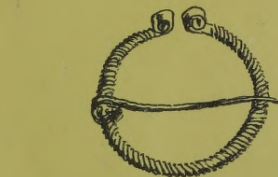
PUTNVEIDA PIEKARIŅŠ
KAULS, GARUMS 4,1 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 101. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS
CVVM 65351:3

PIEKARIŅŠ
KAULS, GARUMS 2,9 CM
LĪVĀNU JERSIKAS KAPULAUKS, 31. KAPS
BĒRNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 12. GS.
A 10364:3

PAKAVSAKTA AR ATROTĪTIEM GALIEM
BRONZA, DIAMETRS 2,8 x 2,9 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 29. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 11. GS.
CVVM 65285 : 2

PAKAVSAKTA AR ATROTĪTIEM GALIEM
BRONZA, DIAMETRS 3,2 x 3,4 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 181. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS.
A 12508:146

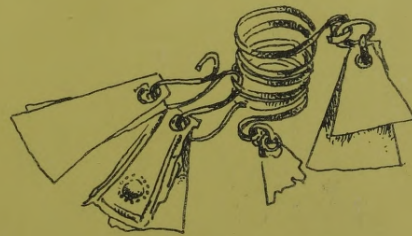
PAKAVSAKTA AR ATROTĪTIEM GALIEM
BRONZA, DIAMETRS 2,8 x 3,1 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 29. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 11.GS.
CVVM 65285:1

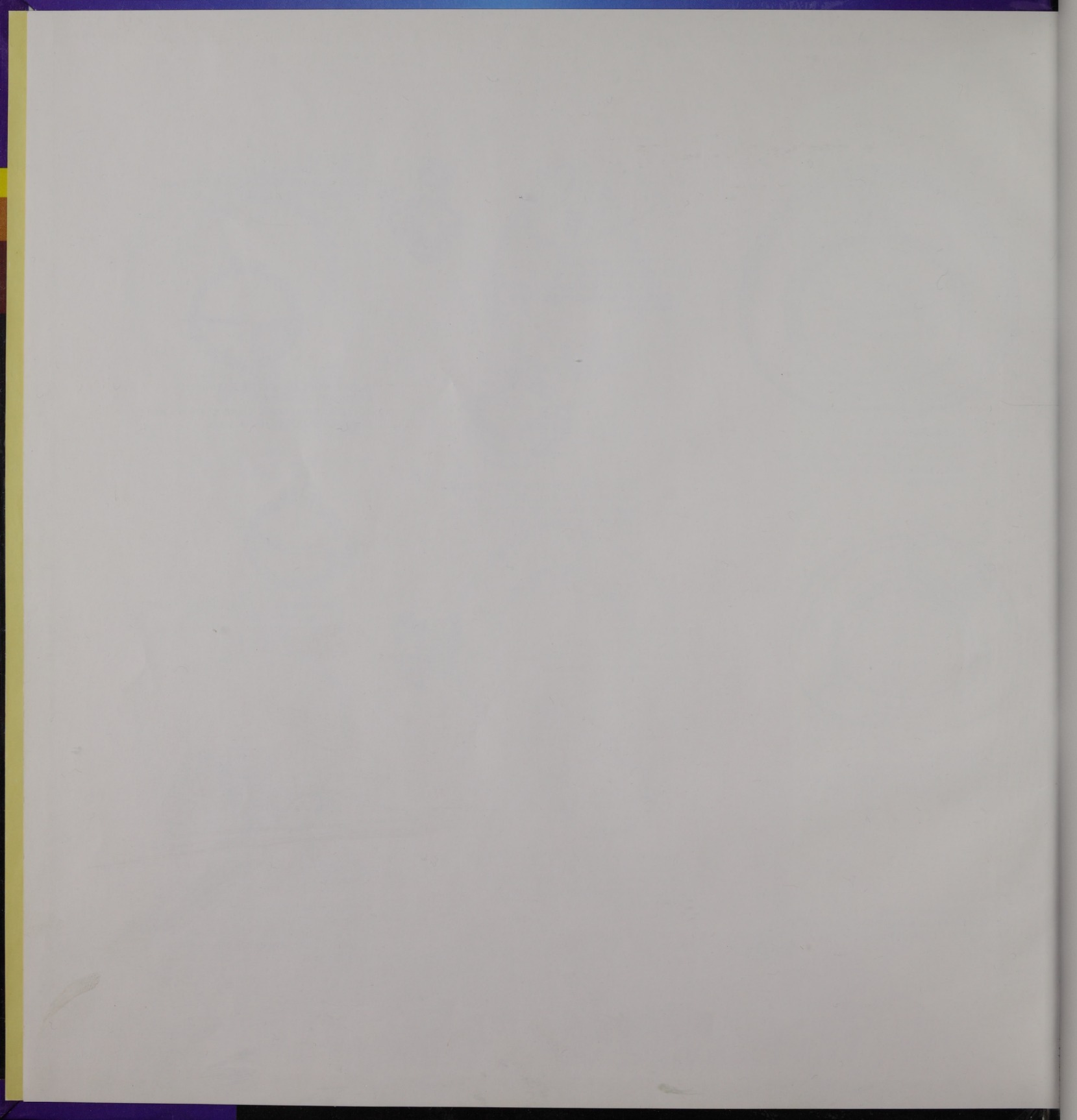
SPIRĀLGREDZENS
BRONZA, DIAMETRS 1,8 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 181. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS.
A 12508:147

PAKAVSAKTA AR ATROTĪTIEM GALIEM
BRONZA, DIAMETRS 2,8 x 3,0 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 31.KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65287:2

SPIRĀLGREDZENS AR MĒLĪTĒM
BRONZA, DIAMETRS 1,7 CM
LUDZAS ODUKALNA KAPULAUKS, 95. KAPS
BĒRNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 11. GS.
A 12000:627

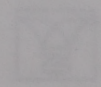
96-5
35

L
9

CEĻVEDIS
LATVIJAS
SENVĒSTURĒ

A. KADINŠ

CEĻVEDIS LATVIJAS SENVĒSTURĒ

 ZVAIGZNE ABC

CELVEDIS
LATVIJAS
SENĒSTURĒ

96-5
L 35

L
9

No dāvēja
Par la būs jādāvē

947A(075A)
Pa 100

A. RADIŅŠ

CEĻVEDIS LATVIJAS SENVĒSTURĒ

ZVAIGZNE ABC

947.43(075.4)

Ra 150

Apgāds "Zvaigzne ABC" izsaka pateicību
Latvijas Vēstures muzejam par sadarbību

Svarīgākais un nereti vienīgais avots par Latvijas senvēsturi
ir arheoloģiskais materiāls. Kā tas iegūts, ko atklājis pēt-
niekiem, — par visu to populāri un vienlaikus zinātniski precīzi
stāstīts grāmatā. Tā ir bagātīgi ilustrēta. Vairākums attēlu ir
oriģinālzīmējumi.

Grāmata būs labs paligmateriāls Latvijas vēstures apguvei
skolā, arī vērtīgs izziņas materiāls visiem, kuri interesējas par
arheoloģiju, vēlas izprast senvēstures notikumus un seno
cilvēku dzīvi Latvijā.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

Grāmata izdota ar
SOROSA FONDA — LATVIJA
atbalstu

~~96-9.335~~
0303045613

Arnis Rādiņš

Ceļvedis Latvijas senvēsturē

© 1996, apgāds "Zvaigzne ABC"

Māksliniece *Aina Alksne-Alksnīte*

Redaktors *Juris Goldmanis*

ISBN 9984-04-260-X

No autora
Par ko būs grāmata

Lasītāj! Vai tu zini, kā vēsturnieki iegūst tik daudz ziņu par tālas senatnes notikumiem, seno cilvēku dzīvi? Kāpēc tavā skolas mācību grāmatā rakstīts, ka pirmie iedzīvotāji Latvijas teritorijā ienākuši pirms 11—12 tūkst. gadiem, ka sākotnēji cilvēki savus darbarīkus un ieročus gatavojuši no akmens, bet vēlāk no bronzas un vēl vēlāk no dzelzs, ka 13. gadsimta sākumā latgaļu valstī Jersikā valdījis valdnieks Visvaldis, ka 1236. gadā notikusi Saules kauja, kurā zemgaļi kopā ar lietuviešiem sakāvuši Zobenbrāļu ordeni, ka...? Varbūt vēsturnieki to visu vienkārši izdomājuši? Uzreiz jāpasaka, ka tā nu tas nav.

Ziņas par seniem laikiem vēsturnieki iegūst galvenokārt no rakstītajiem un lietiskajiem vēstures avotiem. Rakstītie vēstures avoti, kā jau rāda nosaukums, ir ziņas, kuras ir uzrakstītas. Tie ir dažādi dokumenti, hronikas, juridiski akti un tamlīdzīgi laikabiedru uzrakstīti materiāli. Rakstu liecības par Latvijas vēsturi atrodamas par apmēram 1000 gadu ilgu posmu. Par pēdējiem 200 gadiem to ir ļoti daudz, un tajos saglabātās ziņas ir daudzpusīgas un pilnīgas, taču jo tālāka pagātne, jo ziņas ir trūcīgākas. Par apmēram 9000 gadu ilgu posmu rakstīto liecību vispār nav. Šī laika vienīgie liecinieki ir lietiskie vēstures avoti — cilvēku darbības pēdas, kuras glabā zeme.

Tie ir darbarīki, ieroči, rotas, sadzīves priekšmeti, celtnu paliekas, ēdienu atliekas, kas atrodami kādreizējās cilvēku dzīvesvietās, viņu apbedījumos.

Periodu, kura izzināšanā galvenās liecības ir lietiskie vēstures avoti, sauc par senvēsturi. Latvijas vēsturē tas būtu laiks līdz 13. gadsimtam, kad ievērojami palielinās rakstīto vēstures avotu ziņu daudzums. Tas gan nenozīmē, ka lietiskie vēstures avoti zaudē savu vērtību. Tie un to pētīšanas metodes palīdz risināt pat visjaunāko laiku vēstures problēmas.

Šajā grāmatā stāstīts par to, kā notiek senvēstures izzināšana, kādus faktus un atziņas arheologi atklājuši laika gaitā. Autors cer, ka, izlasījis tekstu un izpētījis daudzās ilustrācijas, lasītājs ne tikai uzzinās daudzko jaunu, bet arī labāk izpratīs Latvijas seno iedzīvotāju dzīvi visā tās daudzveidībā un ciešā saistībā ar citās zemēs un kontinentos notikušo.

Grāmatā ir piecas savstarpēji saistītas un viena no otras izrietošas nodaļas. Pirmā no tām raksturo arheoloģijas zinātnei, iepazīstina ar Latvijas senatnes pieminekļiem, izrakumu materiālu glabātuvēm, senlietu saglabāšanu. Otrā nodaļa stāsta par rakstības izveidošanos un dažādiem alfabētiem, latviešu valodas vietu Eiropas tautu valodu vidū. Te aplūkotas visas galvenās rakstītās ziņas par notikumiem

Latvijas teritorijā un tās iedzīvotājiem līdz 13. gadsimta sākumam. Trešā nodaļa iepazīstina ar mūsu zemes arheoloģiskās pētniecības vēsturi. Līdzās jau labi pazīstamiem materiāliem tajā atrodamas jaunas, ne tik labi zināmas, pat vēl npublicētas liecības, kas iegūtas izrakumu gaitā. Ceturtā nodaļa izskaidro, kā cilvēki senatnē medīja, audzēja labību, cēla ēkas, ieguva dzelzi, gatavoja traukus, darbarīkus, ieročus,

apģērbu. Tā raksturo seno cilvēku izskatu, fiziskos dotumus, slimības. Piektā nodaļa satur stāstu par izdomātiem un patiesiem notikumiem Austrumlatvijā krusta karu laikā. Tā varoņu darbības pamatā ir Indriķa Livonijas hronikā minētie fakti.

Autors cer, ka mūsu kopīgais ceļojums pagātnē būs interesants un noderīgs visiem, kas interesējas par vēsturi.

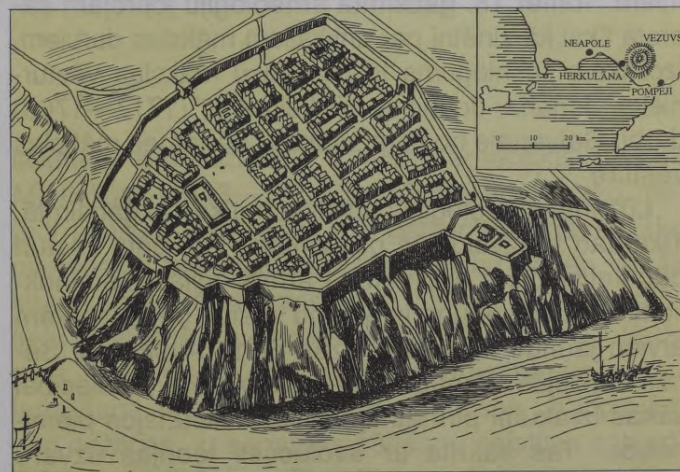
I NODAĻA KO SLĒPJ ZEME?

1. Arheoloģija — zinātne, kas pēta no zemes izraktus lietiskos vēstures avotus

Zinātni, kas pēta cilvēces pagātņi pēc izrakumos iegūtiem lietiskiem vēstures avotiem — darbarīkiem, ieročiem, rotām, sadzīves priekšmetiem, celtnu paliekām, ēdienu atliekām u. c., sauc par arheoloģiju. Nosaukums darināts no grieķu valodas vārdiem *archaios* — sens un *logos* — zinātne. Pētniekus, kuri nodarbojas ar zinātņi par senatni, sauc par arheologiem. Viņu zinātniskā darba pamatā ir galvenokārt arheoloģiskajos izrakumos iegūtais materiāls. Arheologi ziņas par pagātņi iegūst ne tikai no atsevišķiem priekšmetiem jeb senlietām, bet arī no tām vietām, kur šie priekšmeti atrodami. Viņu pētāmos objektus mēdz saukt arī par arheoloģijas pieminekļiem.

Pagātnes liecības zemē nokļuvušas visdažādākos ceļos. Senie cilvēki aizmeta salūzušas, vairs nevajadzīgas lietas, nosvieda ēdienu atliekas, reizēm pazaudēja pat ļoti vajadzīgus un noderīgus priekšmetus. Vai tad tev arī nav gadījies kaut ko pazaudēt? Dažreiz viņi kādas mantas ar nolūku noslēpa, bet paši vēlāk gāja bojā vai kādu citu iemeslu dēļ noglabāto vairs neizraka. Bieži seno cilvēku dzīvesvietas līdz ar visu, kas tajās bija, nopostīja ugunsgrēki. Nereti tās iznīcināja zemestrīces, plūdi, vulkānu izvirdumi. Ticēdami Aizsaules dzīvei, cilvēki mirušajam kapā deva līdzī darbarīkus, ieročus, rotas, ēdienu. Laika gaitā pāri seno cilvēku dzīves pēdām vējš un ūdeņi sanesa smiltis. Izauga zāle, krūmi, koki. Zeme noslēpa pagātnes liecības.

Arheoloģija tās mūsdienu izpratnē ir jauna zinātne. Taču tās pirmsākumi meklējami tālā pagātnē. Jau Senajā Grieķijā zinātnieki pievērsa uzmanību pagātnes liecībām. Ievērojamais vēsturnieks Tukidīds (460—396 pr. Kr.) uzskatīja, ka aizgājušo laiku lietiskās liecības, piemēram, — celtnes un apbedījumus var sekmīgi izmantot vēstures izziņāšanā un rekonstrukcijā. Interese par senatni izraisīja reizē arī

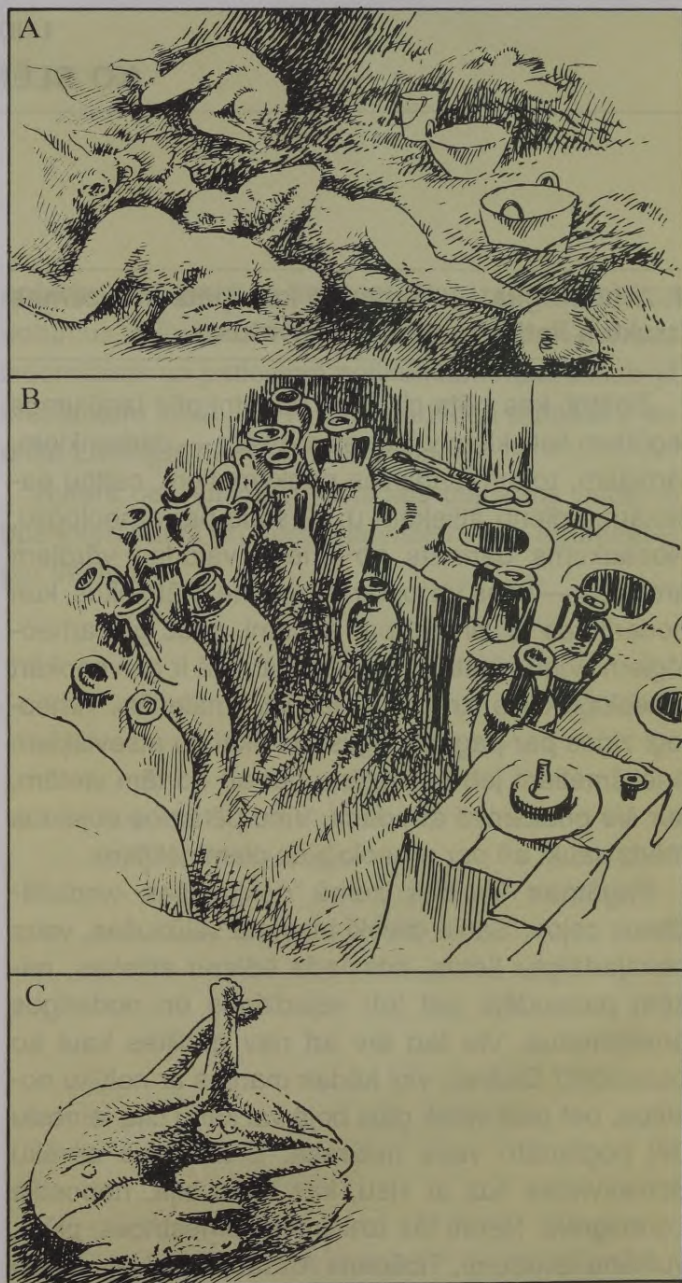
Pompeji

Kā visas romiešu pilsētas, arī Pompeji, bija labi plānota un iekārtota. Pilsētas iedzīvotāju rīcībā netrūka atšķirīgu ticību kulta tempļu, bija segts teātris koncertiem, literāriem lasījumiem, runu teikšanai, liels teātris dažādām izrādēm, amfiteātris gladiatoru cīņām, pirtis, krodziņi un dzīvojamās ēkas. Katastrofas brīdī pilsētā varēja dzīvot ap 20 000 cilvēku, vismaz 2000 no viņiem gāja bojā. Arheologi, piemēram, kādā celtnē netālu no amfiteātra atklāja Vezuva izvirduma apraktus 60 gladiatorus.

interesi par senu mākslas priekšmetu kolekcionēšanu, kura ieguva visai plašu izplatību. Senajā Romā aizraušanās ar senlietām samazinājās, taču pavisam tā neizzuda pat viduslaikos, kad kristietības uzvara ierobežoja laikabiedru interesi par cilvēces pagātņi.

Renesanses laikmetā, antīkās kultūras tradīcijām atdzimstot, mode kolekcionēt senlietas atjaunojās. Pavērsienu arheoloģijas attīstībā iezīmēja 18. gadsimta izrakumi romiešu pilsētās Herkulānā un Pompejos. Šīs pilsētas bija gājušas bojā 79. gadā Vezuva vulkāna izvirduma laikā. Katastrofas pēkšņuma pārsteigtie cilvēki nebija paspējuši pamest pat savas dzīvesvietas. 15 m biezs pelnu, akmeņu un vulkāna lavas slānis slēpa neiedomājami nozīmīgas un vērtīgas senatnes liecības. Tieši izrakumos Herkulānā un Pompejos, kuri sākās kā vienkārša dārgumu un mākslas priekšmetu meklēšana, radās pirmās atziņas par zinātnisku pieeju arheoloģiskajiem izrakumiem. Tomēr 18. gadsimtā arheoloģiju joprojām saprata tikai kā zinātņi par antīkajiem mākslas darbiem. Izcilākais sasniegums te bija vācu mākslas vēsturnieka Johana Joahima Vinkelmanā (1717—1768) darbi. Galvenais no tiem saucas "Senatnes mākslas vēsture".

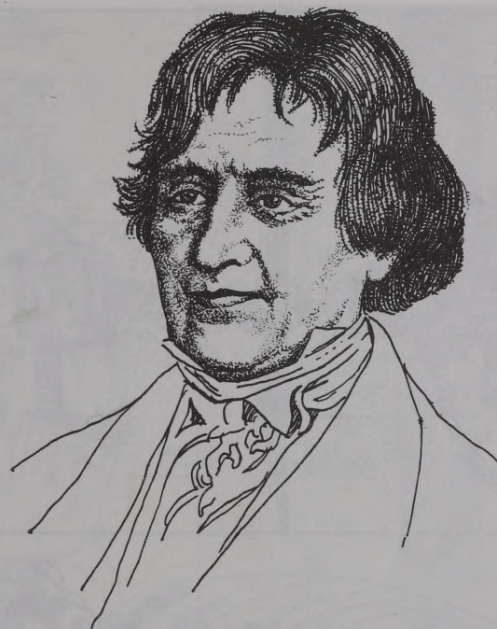
Lūzums arheoloģijas attīstībā notika 19. gadsimtā. Tikai tad tā izveidojās par zinātņi, kas pēta vēsturi pēc lietiskajiem avotiem — arheoloģijas pieminekļiem. Strauji pieauga izrakumu skaits, un tie aptvēra arvien jaunus rajonus. Līdzās Seno Austrumu, Senās Grieķijas, Senās Romas pieminekļu pētniecībai sākās izrakumi pirmatnējo cilvēku atstātajos pieminekļos. Tas sakrita ar evolūcijas teorijas uzvaru priekšstatos par cilvēces attīstību. Arheologi vairs neapmierinājās ar faktu uzkrāšanu, bet pievērsās arī uzkrātā materiāla sistematizēšanai, izskaidrošanai, likumsakarību meklēšanai. Dāņu arheologs Kristians Tomsens (1788—1865) pamatoja senlietu iedalījumu pēc to materiāla atbilstības trīs laikmetiem — akmens, bronzas, dzelzs. Franču arheologs Gabriels Mortiljē (1821—1898) radīja pamatus akmens

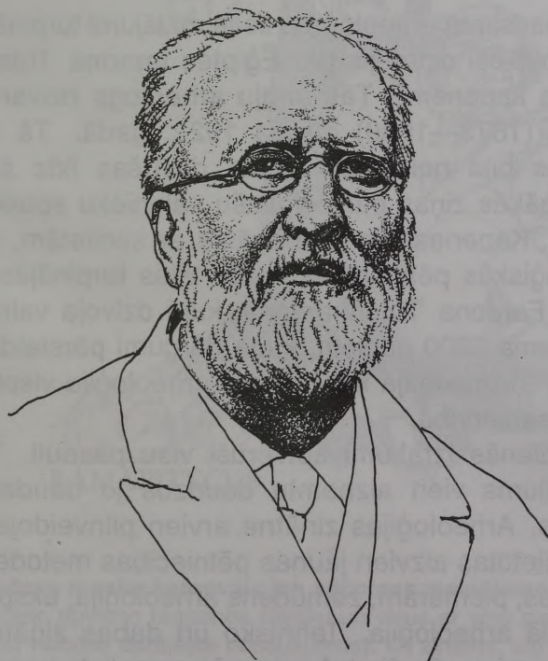
Pompeji. Katastrofas pārsteigtajā pilsētā
A — pirti; B — krodziņā; C — uz ielas.

Oskars Montēliuss

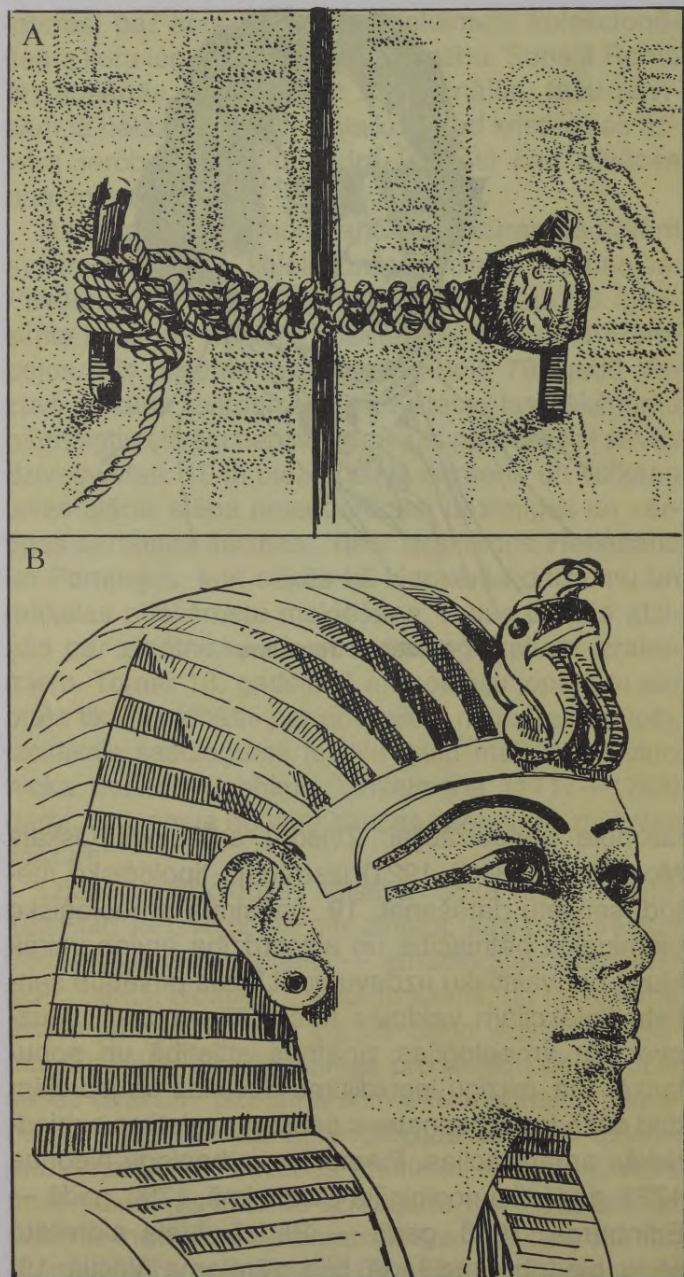

Kristians Tomsens

Gabriels Mortiljē

laikmeta periodizācijai. Zviedru arheologs Oskars Montēliuss (1843—1921) izstrādāja tipoloģisko metodi senlietu datēšanai. 19. gadsimtā arheoloģisko pieminekļu pētniecība un aizsardzība arvien vairāk kļuva par valstisku uzdevumu. Līdzās privātām senlietu kolekcijām veidojās nacionālie muzeji. Jāuzsver, ka arheoloģijas zinātnes attīstībā un popularizēšanā milzīgu ieguldījumu devušas un joprojām dod dažādas, ar senatnes pētīšanu saistītas sabiedriskās organizācijas. Piemēram, arheologu biedrība 1753. gadā tika nodibināta Stokholmā, 1780. gadā — Edinburgā, 1803. gadā — Parīzē. Liela aktivitāte šādu biedrību radīšanā bija vērojama Vācijā 19. gadsimta pirmajā pusē. Šķiet, šīs kustības ietekme kaut kādā mērā izraisījusi baltvāciešu aktivitātes šai jomā Latvijā. Pie tā mēs vēl atgriezīsimies grāmatas turpmākajās lappusēs.

Faraona Tutankhamona kapenēs

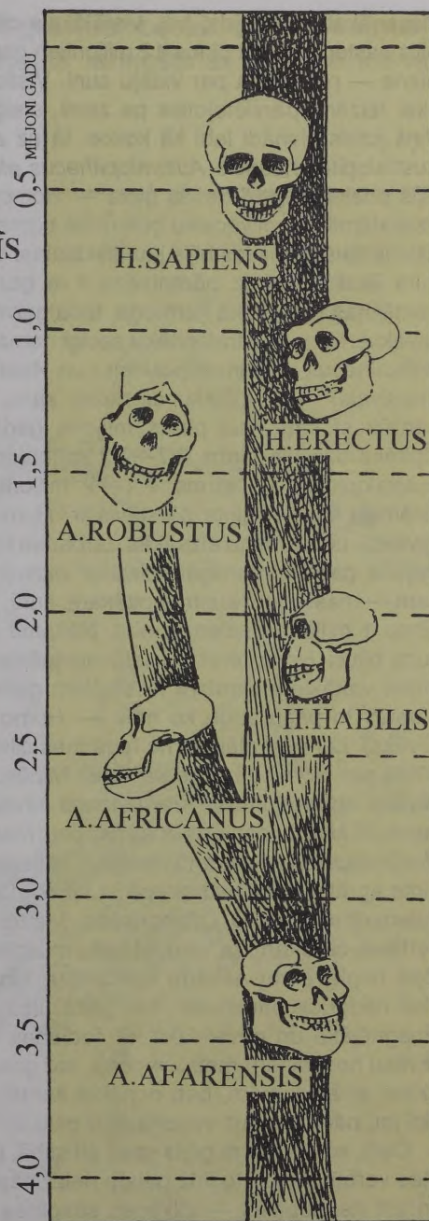
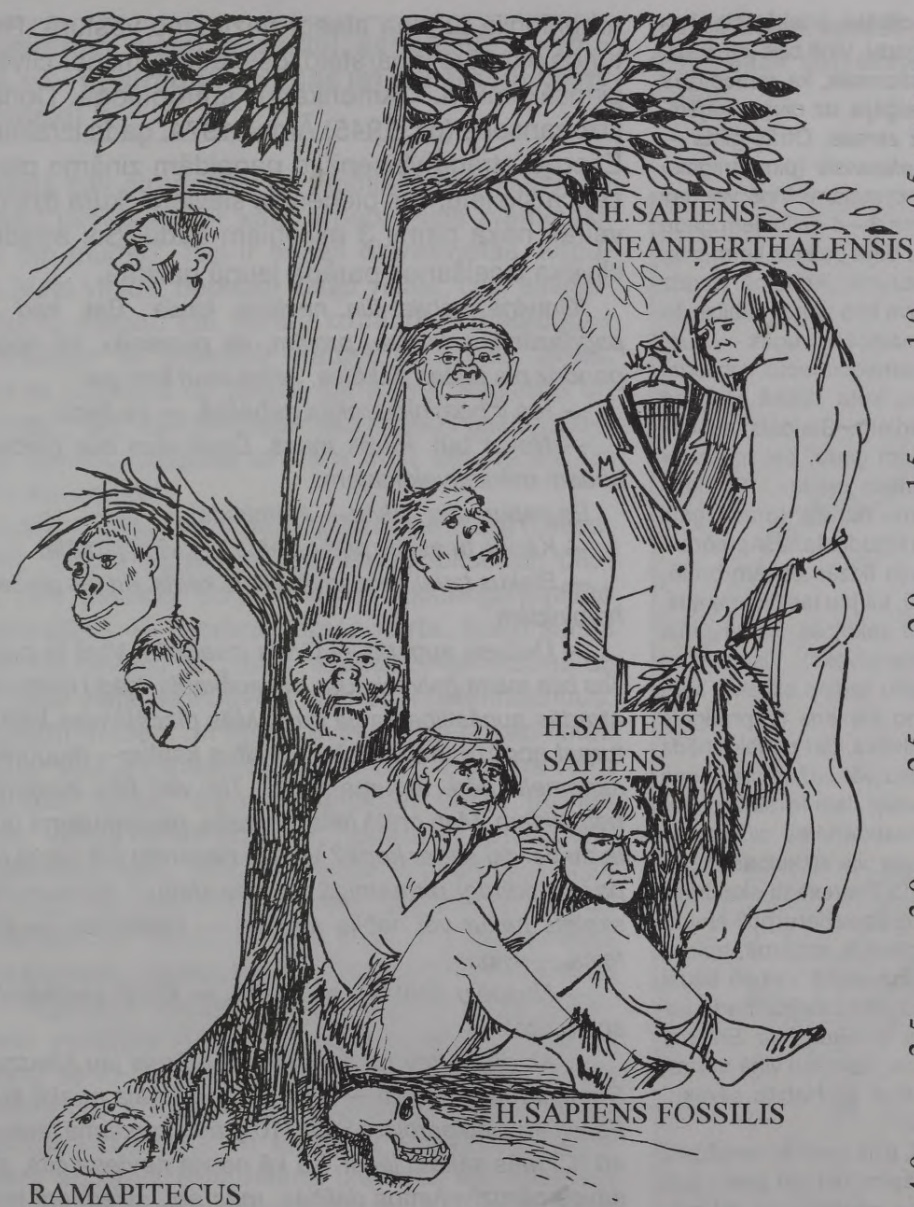
A — aizzīmogatās durvis; B — faraona zelta maska.

Hovards Kārters

20. gadsimtā arheoloģijas lielie atklājumi turpinās. Tu varbūt esi dzirdējis par Ēģiptes faraona Tutankhamona kapenēm? Tās angļu arheologs Hovards Kārters (1873—1939) atklāja 1922. gadā. Tā kā kapenes bija neizlaupītas, tās devušas līdz šim vispilnīgākās ziņas par ēģiptiešu valdnieku apbedījumiem. Kapenes bija tik bagātas ar senlietām, ka arheoloģiskās pētniecības darbs tajās turpinājās 3 gadus. Faraona Tutankhamona, kurš dzīvoja vairāk nekā pirms 3300 gadiem, kapa dārgumi pārsteidza pasauli. Tie rosināja interesi par arheoloģiju visplašākajā sabiedrībā.

Mūsdienās izrakumi aptvēruši visu pasauli. To uzskaitījums vien aizņemtu daudzus jo daudzus sējumus. Arheoloģijas zinātne arvien pilnveidojas, tiek pielietotas aizvien jaunas pētniecības metodes. Radusies, piemēram, zemūdens arheoloģija, eksperimentālā arheoloģija. Tehnisko un dabas zinātņu sasniegumi pavēruši plašas iespējas senlietu izziņāšanā, arī to datēšanā. Sadarbībā ar citām zinātnēm

Cilvēces masku karnevāls jeb sākotnes meklējumos

Pētnieki apvieno tagadnes cilvēku un visus ar viņu cieši saistītos senčus vienā dzimtā — *Hominidae* (zinātnē pieņemts lietot no latīņu valodas darinātus nosaukumus). Kā zināms, tad dzimtas tālāk dalās ģintīs, kuras savukārt sastāv no sugām. Tik tiešām, arī cilvēkam viņa attīstības gaitā bijušas vairākas ģintis un daudzas sugas. Hominīdu dzimtā ģinšu ir trīs — *Ramapithecus*, *Australopithecus*, *Homo*. Ramapitēks ir iespējama

vissenākais hominīds, t. i., vistālākais cilvēka priekštecis, kas bijis sastopams jau pirms 12 miljoniem gadu. Viņš bijis ļoti maza būtne — ne lielāka par vidēju suni. Visticamāk, ka ramapitēks tikai reizēm, pārvietojoties pa zemi, staigājis uz divām kājām. Viņš juties vienādi labi kā kokos, tā uz zemes. Otrās ģints — australopitēku senci *Australopithecus afarensis* (pirmatnīgais) bijis priekštecis arī trešās ģints — *Homo* sugām. Viņš vēl nav uzskatāms par cilvēcisku būtni. Šis pirms 3—4 miljoniem gadu dzīvojušais hominīds bijis jau divkājains. Viņa paša ķermenis, kurš tikai nedaudz pārsniedza 1 m garumā, kopumā daudz neatšķīrās no cilvēka ķermeņa, taču galva bija vairāk atbilstoša cilvēkpērtiķim. Australopitēku secīgi nomainošās sugas — *Australopithecus africanus* (slaidais) un *Australopithecus robustus* (masīvais) — ir cilvēku ciltskoka zars, kura tālākā attīstība pārtrūkusi kaut kad pirms miljona gadiem. Slaidais australopitēks dzīvojis pirms 2,7—2,2 miljoniem gadu, bet masīvais australopitēks — pirms 2,1—1 miljoniem gadu. Agrākais zināmais *Homo* ģints pārstāvis ir *Homo habilis* (prasmīgais cilvēks). Līdz ar viņu aizsākās darbarīku izgudrošana. Apmēram miljons gadu "prasmīgais cilvēks" dzīvoja līdzās savam brālēnam — masīvajam australopitēkam, kurš, kā jau tas tika minēts, pirms 1 miliona gadiem izmira. Nākamā sekojošā *Homo* ģints suga bijusi *Homo erectus* (stāvuisejošais cilvēks). Visbeidzot pirms vairākiem simtiem tūkstošiem gadu radies cilvēks, kurš pārstāv to pašu sugu ko mēs — *Homo sapiens* (saprātīgais cilvēks). Lai viņu atšķirtu no tagadnes cilvēka, tad pēdējo mēdz dēvēt par *Homo sapiens sapiens*. Minēšu vēl dažus šīs sugas cilvēku apzīmējumus. *Kramaņonas cilvēka* latīniskais nosaukums ir *Homo sapiens fossilis*, bet *Neandertāles cilvēka* — *Homo sapiens neanderthalensis*. Cik lielas bija atšķirības *Homo* ģints agrāko pārstāvju starpā? Lūk, kā to interesanti skaidrojis paleoantropologs D. Džohansons. Metro pasažieru pūli Neandertāles cilvēkam, ja viņu ietērptu mūsdienīgā apģērbā, apkārtējie nepievērstu nekādu uzmanību. Viņa sejas vaibsti bijuši tikai nedaudz primitīvāki, bet gaita un kustības tikai nedaudz smagnējāka un neveiklāka kā šodienas cilvēkam. Ja *Erectus* cilvēku nosēdinātu metro vagonā, tad gan pasažieri viņā noraudzītos ar aizdomām, bet, nonākot kontaktā ar *Habilis* cilvēku, viņi jau pārvāktos uz vagona otru galu.

Ceļš, ko cilvēks nogājis savā attīstībā, bijis garš un sarežģīts. Mēs varbūt nekad to līdz galam neizzināsim, bet par vienu gan varam nešaubities — cilvēces sākotnes meklējumos vēl gaidāmi daudzi pārsteigumi un atklājumi. Atcerēsimies: tu un es, viņš, viņa, viņi — mēs visi piederam dzimtai — *Hominidae*, ģintij — *Homo*, sugai — *Sapiens*.

arheoloģija turpina atsegt nezināmo vēsturē. Rakssturīgs piemērs ir pārsteidzošie atklājumi par cilvēces pirmsākumiem. Amerikāņu antropologs Donalds Džohansons (dz. 1945) Āfrikā 1974. gada izrakumos Etiopijā atrada vissenāko pagaidām zināmo cilvēka senča skeletu. Tas piederējis sievietei, kura dzīvojusi vairāk nekā pirms 3 miljoniem gadu. Šis atradums cilvēka izcelšanos parāda jaunā gaismā.

"Graviņā nebija itin neviena kaula. Bet, kad mēs pagriezāmies, lai ietu projām, es pamanīju, ka nogāzē, gandrīz pie pašas pakājes, zemē kaut kas guļ.

— Tas ir hominīda rokas gabaliņš, — es teicu.

— Nevar būt. Pārāk mazs. Droši vien būs piederējis kādam mērkaķveidīgajam.

Es papurināju galvu: — Hominīds!

— Kāpēc tu esi tik pārliecināts? — viņš jautāja.

— Blakus tavai rokai ir vēl viens kauls. Arī tas piederējis hominīdam.

— Debess augstā! — Grejs izsaucās. Viņš to pacēla.

Tas bija maza galvaskausa pakauškauls. Kādu metru tālāk atradās augšstilba kaula daļa. Mēs piecēlāmies kājās un turpat nogāzē ieraudzījām vēl citus kaulus — mugurkaula skriemeļu pāri, iegurņa daļu. Tie visi bija piederējuši hominīdam. Man prātā iešāvās traka, nepieļaujama doma: ja nu tie visi sader kopā? Vai tās nevarētu būt viena un tā paša ārkārtīgi pirmatnīgā skeleta daļas? Neviens šāds skelets nekur vēl nebija atrasts. — Paskaties, — Grejs teica. — Ribas.

— Nespēju ticēt, — es sacīju. — Gluži vienkārši nespēju ticēt.

— Ak dievs, tev nu būtu jātic! — Grejs jau kļiedza. — Redz, kur tās ir! Šeit! — Viņa balss pārgāja prieka auros. Es viņam piebiedrojos. Šajā 110 grādu karstumā [aptuveni 40 °C] mēs sākām lēkāt. Tā kā nebija neviena cita, ar ko savos pārdzīvojumos dalīties, mēs abi, sviedriem noplūduši, no karstuma vizuļojošajā oļājā apkampāmies un aurojām, bet ap mums gulēja nelielie, nobrūnējušie kauli, kas, kā nu jau likās, gandrīz pilnīgi droši bija piederējuši vienam un tam pašam hominīdam."

(Džohansons D., Īdijis M. Lūsija. — R., 1990. — 13.—14. lpp.)

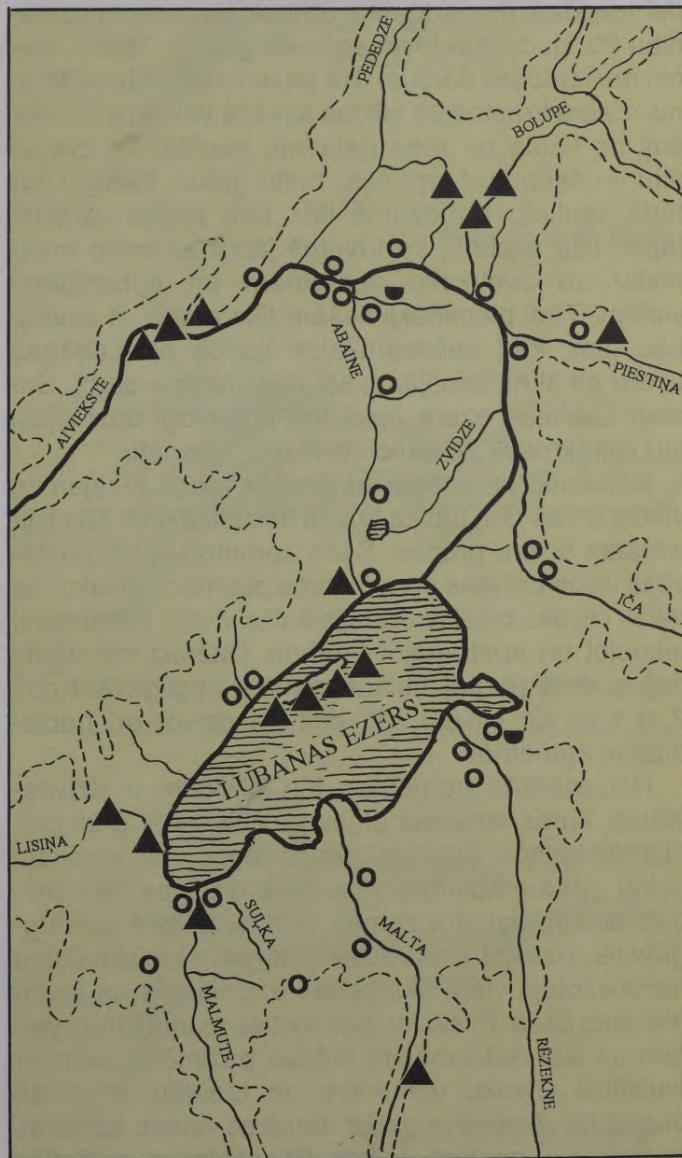
2. Apmetnes, ciemi, pilskalni, senpilsētas, kapulauki, savruppatradumu vietas un citi arheoloģijas pieminekļi

Latvijā nav atrodamas ne ēģiptiešu piramīdas, ne romiešu pilsētas. Bet kādi arheoloģijas pieminekļi tad ir pie mums? Tās ir senās dzīvesvietas, kapulauki, kulta vietas, depozīti, kauju vietas, ceļi, savrupatradumu vietas. Lai varētu izmantot arheoloģijas pieminekļos kā īpatnējā krātuvē savāktās ziņas, jāzina to pazīmes un jāmeklē tos atrast, saglabāt un aizsargāt. Tad, kad iemācīsimies arheoloģijas pieminekļu valodu, varēsim ar tiem brīvi sarunāties un daudz ko uzzināt.

Vispirms gribu tevi iepazīstināt ar senajām dzīvesvietām. Tās ir apmetnes, ciemi, senpilsētas, pilskalni, pilis, pilsētas. Šo pieminekļu raksturīga pazīme ir kultūrslānis — tumšas zemes kārtā. Kultūrslānis izveidojas cilvēku darbības rezultātā. Apmetoties uz dzīvi kādā vietā, viņi būvēja celtnes, nocietinājumus. Ap savām mītnēm un tajās cilvēki pameta saplēstos traukus, salauztos darbarīkus, ieročus un citas vairs nederīgas lietas, ēdiena paliekas. Ceļot jaunas mītnes, vecās nereti nojauca, apbēra ar zemi. Bieži dzīvesvietas kara laikā izpostīja ienaidnieks. Tās gāja bojā ugunsgrēkos. Cilvēki tad celtnu drupas nolīdzināja un būvēja jaunas mītnes. Dzīvesvietas nereti pameta, aizejot dzīvot citur, bet pēc kāda laika atkal atgriezās vecajā vietā. Tā laika gaitā pakāpeniski veidojās kultūrslānis, kurā atrodami visdažādākie seno cilvēku dzīves liecinieki. Atkarībā no dzīvesvietas apdzīvotības ilguma un intensitātes kultūrslāņa biezums un tā krāsa dažādiem pieminekļiem atšķiras. Kultūrslāņa biezums var sasniegt pat 10 m, bet zemes krāsa svārstīties no gaiši pelēkas līdz gluži melnai. Starp citu, arī šodien mūsu dzīvesvietās veidojas kultūrslānis. Paskaties uzmanīgi visapkārt!

Vēl viena pazīme, pēc kuras mēs varam atpazīt senās dzīvesvietas, it īpaši pilskalnus un pilis, ir nocietinājumu izveides laikā veikto zemes darbu pē-

das. Cilvēki rakuši grāvjus, bēruši zemes vaļņus, stāvinājuši dzīvesvietas ierīkošanai izvēlēta kalna sānus.

Akmens laikmeta pieminekļi Lubānas ezera krastos

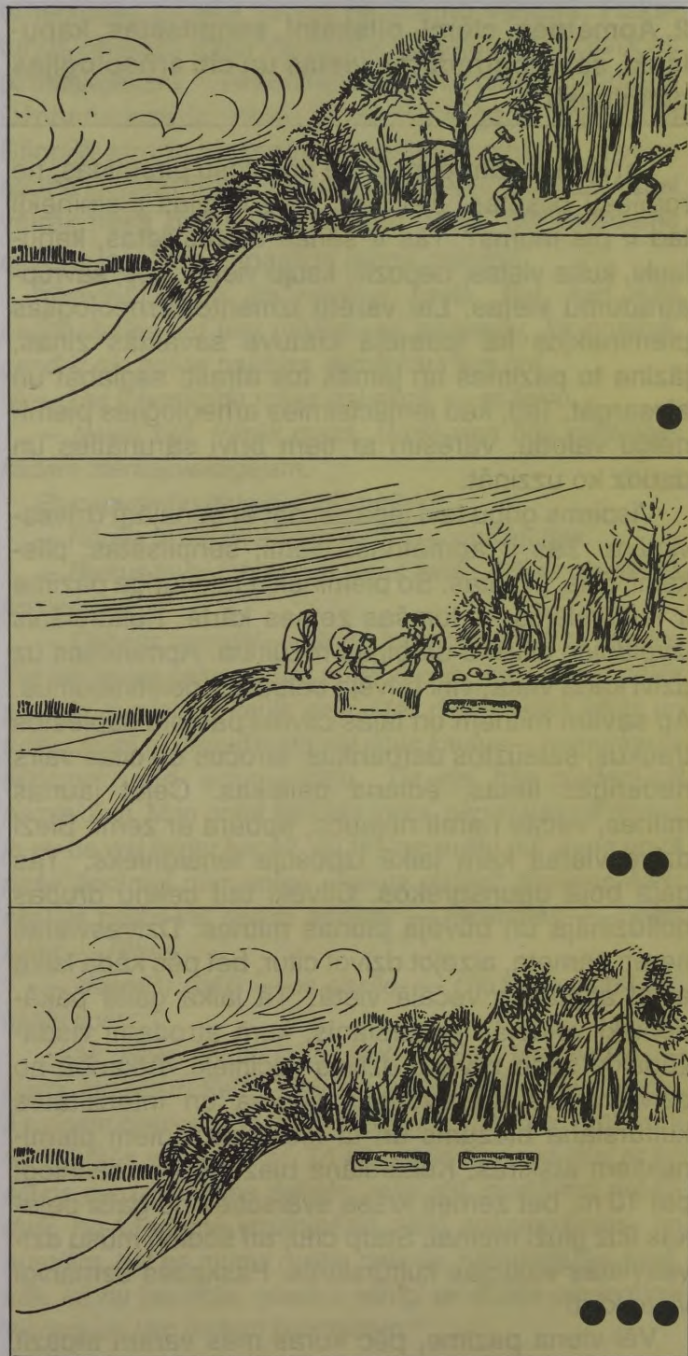
○ — apmetne; ◐ — līdzena kapulauks; ▲ — savruppatraduma vieta.

Latvijā visvecākās cilvēku apmetnes atradušās pie ūdeņiem, visbiežāk pie upju ietekām vai iztekām no lielajiem ezeriem. Šodien tās parasti ir apslēptas zem kūdras vai zemes slāņa, tādēļ šīs apmetnes ir visai grūti atrodamas. Tā tas bija Lubānas ezera pārpurvotajos krastos, kuriem arheologi pievērsa uzmanību 20. gadsimta trīsdesmitajos gados. Toreiz, veicot meliorācijas darbus, tika pazemināts ūdens līmenis. Ezera krastos un sēkļos savāca vairākus tūkstošus no kaula un raga gatavotu medību un zvejas rīku — šķēpus, harpūnas, bultu galus. Nekur citur tāds senlietu daudzums līdz tam nebija atrasts, tāpēc bija skaidrs, ka tuvumā jābūt arī seno mednieku un zvejnieku apmetnēm un apbedījumu vietām. Tādi pieminekļi tiešām tika atrasti, it sevišķi pēc tam, kad sešdesmitajos gados ap Lubānas ezeru atkal norisinājās plaši meliorācijas darbi. Šodien Lubānas ezera apkārtnē arheologi apzinājuši jau vairāk nekā 30 seno cilvēku dzīvesvietas.

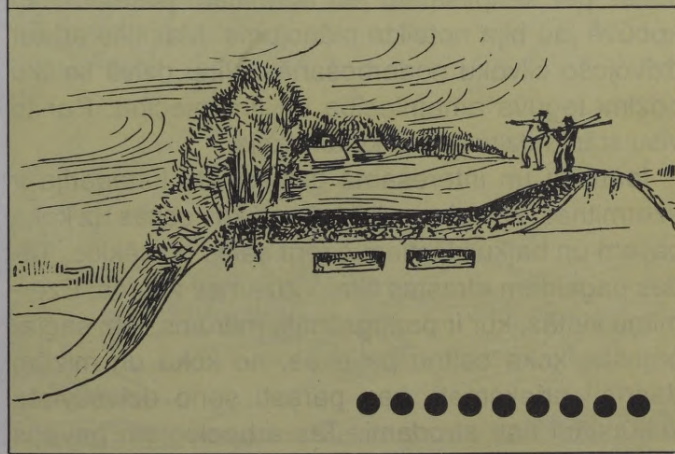
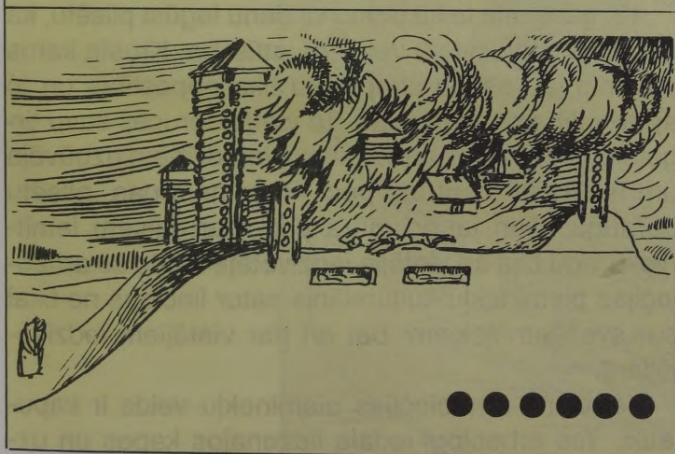
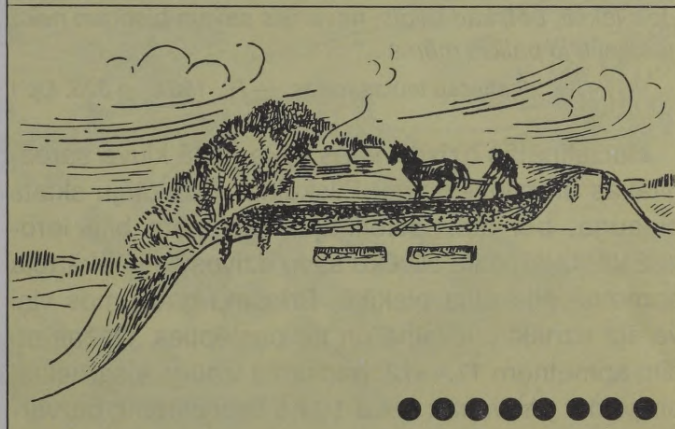
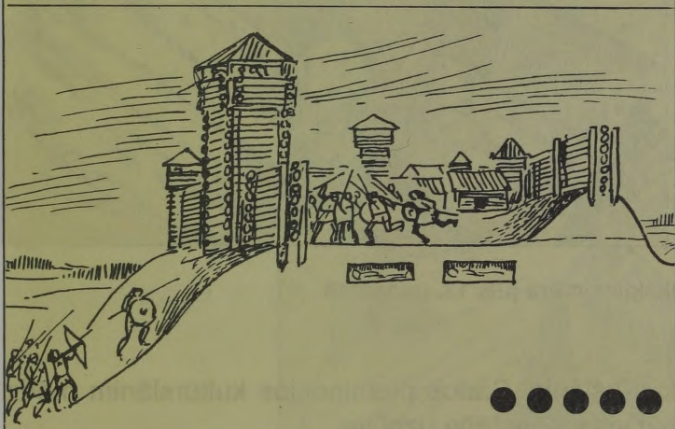
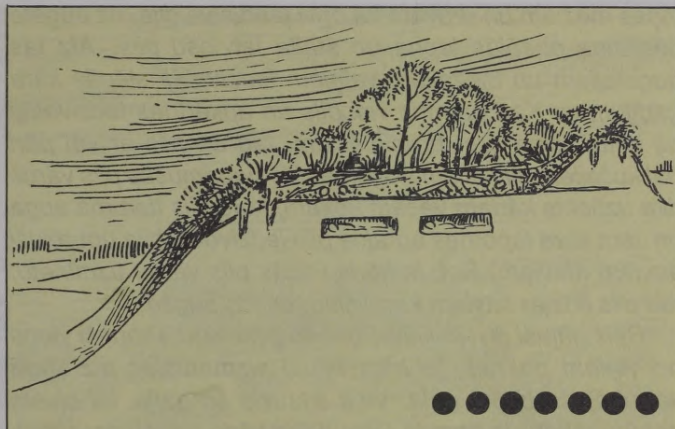
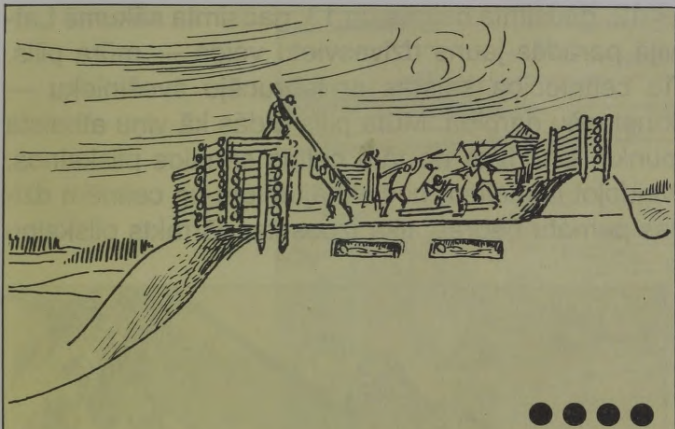
Sākotnēji apmetnes atradušās viegli pieejamās vietās un ap tām netika būvēti nocietinājumi. Tās bija atklātas celtņu grupas. Šāds apmetņu veids pastāvējis visos Latvijas senvēstures posmos. Jāsaka, ka vēlāk cilvēks bieži iznīcinājis šajās vietās kultūrlāni, iekopjot un apstrādājot tīrumus. Dažreiz tas darīts pat apzināti, jo kultūrlāņa zeme ir auglīgāka. Kopš 2. g. t. pr. Kr. cilvēki sāk celt un dzīvot arī nocietinātās apmetnēs.

Nocietinātās apmetnes jeb pilskalni ir dzīvesvietas, kuras ierīkotas atsevišķi stāvošos, grūti pieejamos kalnos, augstos zemes ragos upju satekās, kalnu grēdu atzarojumos. Šos dabīgos šķēršļus papildināja, uzberot zemes vaļņus, izrokot aizsarggrāvjus, uzceļot koka aizsargsienas. Nocietinājumu norobežotajā vietā tika celtas dzīvojamās un saimniecības ēkas. Pilskalni, pateicoties to atrašanās vietām un labi redzamajām ārējām pazīmēm, vienmēr saistījuši cilvēku uzmanību un tādējādi ir vairāk pazīstami. Ar tiem saistās daudzas tautas folkloras tradīcijas — nostāsti, teikas. Priekšstatam izstāstīšu tev teiku par Sērenes pilskalnu.

"Tai laikā, kad latvieši vēl paši par savu dzimteni un

Kultūrlāņa veidošanās

Jaunas iespējas saņemt cilvēku dzīvības un veselības nodrošināšanai ir iespējamas, ja tiek izstrādāta un īstenojama efektīva un droša sistēma, kas nodrošina cilvēku dzīvības un veselības nodrošināšanu.

505-3-305

viņas mežiem un druvām kā brīvi ļaudis valdīja, uz augstā pilskalna pacēlās lepna un stalta latviešu pils. Aiz tās augstajiem un biežajiem vaļņiem iedzīvotāji slēpās kara gadījumos. Kad gandrīz visi pils un apkārtnes iedzīvotāji bij krituši cīņā pret bruņiniekiem, tad arī pils ar vēl pāri palikušajiem cilvēkiem nogrima. Šis nogrimušās pils vārds tika uzticēts kādam vecam kokam, kurš pils tuvumā auga un zem kura lapotnes agrākie pils iedzīvotāji bija upurējuši saviem dieviem. Bet, ja kāds vecās pils vārdu uzminētu, tad pils līdz ar saviem kareivjiem celtos augšā.

Reiz gājuši divi ceļinieki pār šo pilskalnu. Piepeši viens no viņiem pakritis, jo kāja bijusi aizmetusies aiz kāda satrunējuša baļķa gala. Viņš izlauzis šo baļķi, lai citiem nebūtu jākrīt, un zem tā ieraudzījis kādu tumšu caurumu. Līdis iekšā, bet, kad izlīdis, nevarējis savam biedram nekā pastāstīt, jo palicis mēms...

(Latviešu tautas teikas. — R., 1961. — 325. lpp.)

Nocietinātās dzīvesvietas laika gaitā kļuva sarežģītākas un pilnveidojās. Pilskalna iedzīvotāju skaits pieauga, bet aiz nocietinājumiem vieta bija ierobežota, tādēļ daļa cilvēku savu dzīvesvietu iekārtoja apmetnē pilskalna piekājē. Briesmu gadījumos viņi varēja uzņākt pilskalnā un tur paslēpties. Dažas no šīm apmetnēm 11.—12. gadsimtā izauga visai lielas, aizņemot pat vairāk nekā 10 ha lielu platību, pārvērtoties par senpilsētām jeb agrīnajām pilsētām. To apbūvē jau bija noteikts plānojums. Mainījās arī tur dzīvojošo cilvēku nodarbošanās. Viņu dzīvē lielāku nozīmi ieguva amatniecība un tirdzniecība. Par to visu stāsta dzīvesvietu kultūrslānis.

Īpatnēja un interesanta dzīvesvietu kategorija ir ezermitnes, kas aizsardzības nolūkos celtas uz koka pāļiem un baļķu klāstiem ezeru salās un sēkļos. Tādas pagaidām atrastas tikai Vidzemes ezeros. Ezermitņu vietās, kur ir paaugstināts mitrums, labi saglabājušās koka celtnu paliekas, no koka un mizām darināti priekšmeti, kas parasti seno dzīvesvietu kultūrslānī nav atrodamī. Tas arheologiem pavēris jaunas iespējas seno cilvēku dzīvesvietu rekonstrukcijā, par ko vēl runāsim citās nodaļās.

12. gadsimta beigās un 13. gadsimta sākumā Latvijā parādās jauns dzīvesvietu veids — mūra pilis. To celtniecība saistās ar iebrucēju svešinieku — krustnešu darbību. Mūra pilis radās kā viņu atbalsta punkti. Daudzas no tām celtas senajos pilskalnos. Veidojot jaunajiem nocietinājumiem un celtnēm dzīves pamatu bedres, tika izpostīts, pārrakts pilskalnu

Ikšķiles mūra pils 13. gadsimtā

kultūrslānis. Šādos pieminekļos kultūrslānim mēdz būt visai sarežģīta uzbūve.

13. gadsimta laikā jaunu virzienu iegūst pilsētu, kā viena no dzīvesvietu veidiem, attīstība. Krusta karos vairums jau esošo senpilsētu tika nopostītas un to apdzīvotība neatjaunojās. To vietā iebrucēji savu tirgotāju, amatnieku, garīdznieku vajadzībām uzbūvēja un iekārtoja centrus pēc Rietumeiropas pilsētu parauga. Gan jauno mūra piļu, gan pilsētu iemītnieku vidū bija arī vietējie iedzīvotāji, tāpēc šo arheoloģijas pieminekļu kultūrslānis satur liecības ne tikai par svešzemniekiem, bet arī par vietējiem iedzīvotājiem.

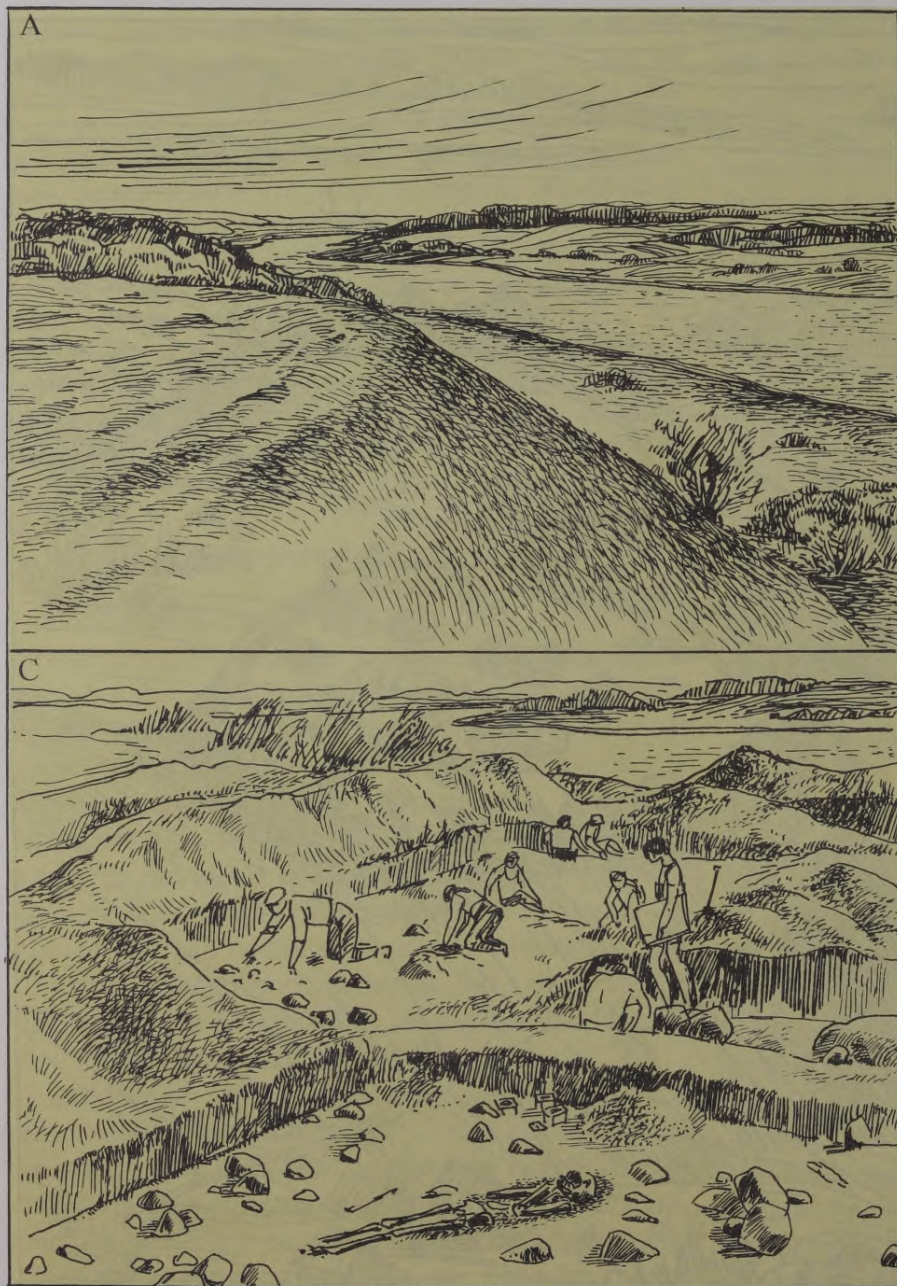
Vēl viens arheoloģijas pieminekļu veids ir kapulauki. Tos arheologi iedala līdzēnajos kapos un uzkalniņkapos. Līdzēnajos kapulaukos mirušie apbedīti zemē ieraktās bedrēs, un tiem nav vērojamas kapu

Krustpils Asotes koka pils ar apmetni 13.gadsimtā

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

96-9.335

10.—13. gadsimta Livānu Jersikas līdzenis kapulauks

A un B — trūkstot ārēji novērojamām pazīmēm, nereti dabas spēku vai cilvēka saimnieciskās darbības rezultātā tiek iegūtas pirmās norādes par arheoloģijas pieminekļa esamību: arī šo kapulauku atklāja, laužot dolomītu Daugavas krastos; C — taču tikai arheoloģiskajos izrakumos var atsegt visas zemē paslēptās senatnes liecības.

vietu iezīmējošas ārējās pazīmes. Uzkalniņu kapulaukos virs apbedījumiem uzbērti smilšu vai akmeņu uzbērumi. Pēc apbedīšanas paražām arheologi

izšķir ugunskapus, ja mirušais pirms apbedīšanas sadedzināts, un skeletapbedījumus, ja mirušais apbedīts nesadedzināts. Latvijā zināmi arī kapulauki,

11.—13. gadsimta Krimuldas uzkalniņu kapulauks

Tāds tas izskatījās 19. gadsimta beigās.

kur kremācijas paliekas nogremdētas ūdenī. Tāds arheoloģijas piemineklis atrodas Vilcumuižas ezerā Talsos. Dažādu priekšmetu nokļūšanai kultūrslānī var būt nejaušības raksturs, turpretī senlietu līdzdošana mirušajam, novietojot tās kapā, bijusi apzināta darbība un skaidrojama ar ticību Aizsaules dzīvei. Senie cilvēki domāja, ka dzīve turpinās arī pēc nāves, tikai citā pasaulē. Tur tāpat vajag strādāt, karot, greznoties.

Reizēm mirušie apbedīti turpat dzīvesvietā. Tādos gadījumos kapu bedres ieraktas kultūrslānī. Zināmi arī gadījumi, kad pamestā kapulauka vietā ierīkota dzīvesvieta un otrādi. Tāpat arī kad pamestā dzīvesvieta pēc kāda laika no jauna apdzīvota. Tādus

arheoloģijas pieminekļus sauc par daudzslāņainiem.

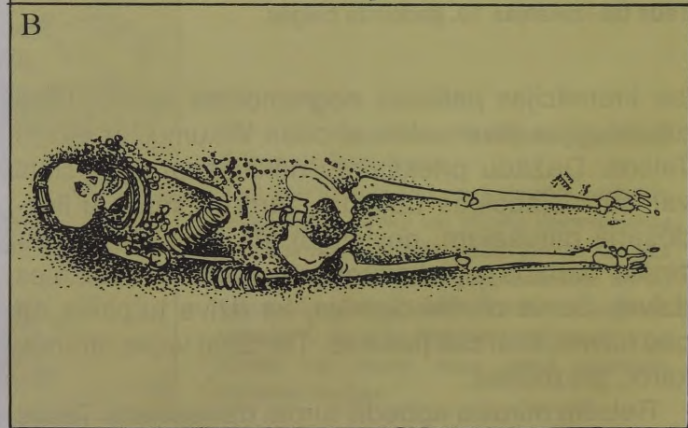
Nereti uz arheoloģijas pieminekļa atrašanās vietu norāda tā nosaukums, kuru lieto vietējie iedzīvotāji. Pilskalniem — Melnais kalns, Svīlušais kalns, Baznīcas kalns, Batarejas kalns, Gorodoks, Zamoks u. tml., senkapiem — Kara kapi, Kapu kalns, Krāsmata, Akmens kapi u. tml. Zināmi pat Zviedru kapi, Franču kapi, kaut tajos parasti nav apbedīti ne zviedri, ne franči, bet šie nosaukumi veidojušies, tautas atmiņā vēlākiem notikumiem aizsedzot agrākus notikumus. Līdzīga aina ir arī ar visu citu veidu arheoloģiskajiem pieminekļiem. Piemēram, tautā lietotie kulta vietu nosaukumi — Elkas kalns, Upurkalns, Lūgšanas kalns, Baznīckalns u. c.

Uguns kaps

Apbēšanas posmi — *mirušā sagatavošana* (apgērbšana svētku drēbēs un rotās, sadedzināšana vai guldīšana šķirstā, piedevu un ziedojumu novietošana, nogādāšana kapa vietā); *kapa sagatavošana* (vietas iesvētīšana ar uguni vai citi rituāli, kapa bedres rakšana); *apbedīšana* (pišļu novietošana kapā, piedevu novietošana, ziedojumu nolikšana, kapa bedres aizbēšana, uzkalniņa izveidošana); *mirušā pieminēšana* — arheoloģiskajā materiālā atspoguļojas tikai daļēji.

A — mirušā sadedzināšana; B — kalcinēto cilvēka kaulu savākšana un ielikšana urnā; C — urnas novietošana kapa bedrē.

Skeletapbedījums

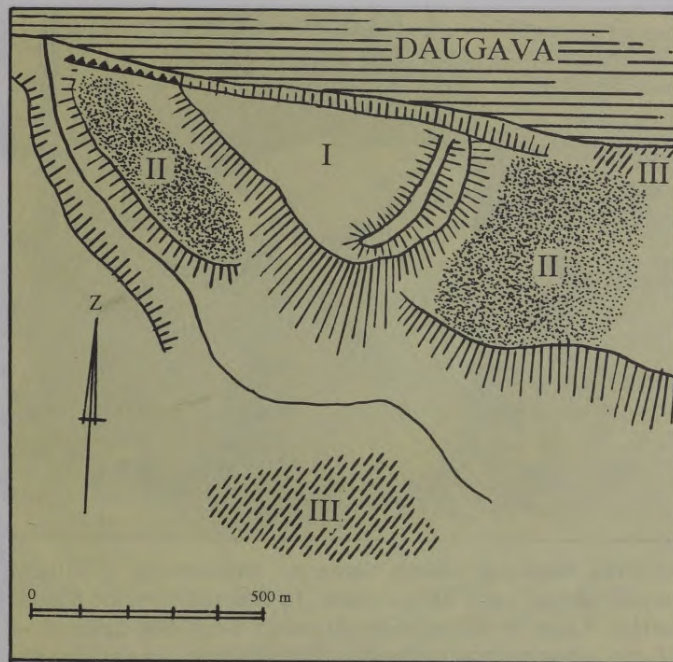
A — pirms tūkstoš gadiem; B — pēc tūkstoš gadiem

Arheologi, veidojot arheoloģijas pieminekļa nosaukumu, izmanto vietējo nosaukumu vai arī dēvē pieminekli pēc tuvāko māju vārda. Lai izslēgtu iespēju, nosaukumiem atkārtoties, sajaukt atšķirīgus pieminekļus, nosaukumu papildina ar pagasta vārdu. Piemēram, Taurenas Gailišu kapulauks un Īles Gailišu kapulauks, Ezernieku Pustoškas Batarejas kalna, Pilskalnes Rurānu Batarejas kalna, Maltas Leimanišķu Batarejas kalna un Krāslavas Jadlovcu Batarejas kalna pilskalni. Grāmatas turpmākajās lappusēs tu bieži sastapsies ar šādā veidā darinātiem arheoloģisko pieminekļu nosaukumiem. Jā, zinot pagasta un māju vārdu, daudz vieglāk atrast attiecīgo seno kapulauku un dzīvesvietu uz kartes vai dabā. Vēl tikai jāpaskaidro, ka arheologi lieto to Latvijas administratīvo iedalījumu, kas pastāvēja 1940. gadā. Tas tiek darīts, lai izvairītos no kļūdām un pārpratumiem, jo, kā zināms, pagastu robežas un nosaukumi laika gaitā ir mainījušies un mainīsies.

Nozīmīgs arheoloģijas pieminekļu veids ir senās kulta vietas. Latvijā visbiežāk tās ir kalni, akmeņi, tēli, koki, alas, avoti. Šeit cilvēki pielūguši varenos dabas spēkus, izlūgušies to palīdzību, pulcējušies nozīmīgos gadījumos. Kulta vietās viņi ziedojuši saviem dieviem dažādus priekšmetus, ēdienus un dzērienus. Tāpēc arī šajos pieminekļos reizēm izveidojies kultūrslānis. Nereti vērojamas vēl citas ārējas pazīmes: kalniem — zemes darbu pēdas, akmeņiem — dažādi iecirsti dobumi un zīmes, alām — uz sienām veidotas zīmes.

Te nu man tev jāpasaka, ka senās dzīvesvietas, kapulauki, kulta vietas savā starpā ir cieši saistītas. Vienā pilskalnā dzīvojošie cilvēki apbedīja savus mirušos savā kapulaukā, pielūdza dievus savā kulta vietā. Šādu vienlaicīgu arheoloģisko pieminekļu kopojumu sauc par arheoloģisku kompleksu. Tajā var būt arī vēl cita veida arheoloģiskie pieminekļi.

Kurš gan nav sapņojis atrast apraktu mantu! Tādas noslēptas bagātības ir arheoloģisko pieminekļu veids — senie depoziāti. Latīņu valodā *depositum* — noliktais, atlicinātais. Tās ir vērtības — ieroči, darbarīki, rotas, sadzīves priekšmeti, sudraba stieniši un

Daugmales senvietu kompleks. 2. g. tūkst. pr. Kr. beigās — 13. gs.

I — pilskalns; II — senpilsēta; III — kapulauks.

monētas, kas noslēpti ar nolūku noteiktā laikā un vietā. Depozītus visbiežāk atrod dzīvesvietās, kulta vietās vai to apkārtnē. Parasti tie ierakti zemē, bet var arī būt nogremdēti purvos, ūdeņos, noglabāti celtnēs, kā arī starp vai zem akmeņiem. Lai pašam depoziāta noglabātājam vēlāk būtu vieglāk to atrast, pastāvēja tikai viņam zināmas vietas pazīmes. Tās nedrīkstēja citiem liecināt par vērtību paslēpšanas vietu, jo viņi taču varētu atrast un izrakt depoziātu.

No Latvijas arheoloģijas pieminekļiem vēl minamas senās kauju vietas, satiksmes ceļi, sapulču vietas, ostu un tirgu vietas. Pie tiem pieder arī savrupatradumi — nejauši atrastas lietas. Šie priekšmeti parasti ir cilvēku kādreiz pazaudētas atsevišķas mantas. Bet savrupatradumi var reizēm nākt no dzīvesvietām, kapulaukiem vai citiem arheoloģiskajiem

Aglonas Rukuļu Lielais akmens. Kultakmens ir 210 cm augsts, 380 cm garš, 220 cm plats. Tā virspusē izveidoti 5 iedobumiņi. Katra tā diametrs nepārsniedz 5 cm, bet dziļums — 2,5 cm. Arheoloģiskajos izrakumos noskaidrots, ka senatnē pie akmens kurta uguns. Pētnieki domā, ka iedobumiņi visdrīzāk izmantoti ziedošanu ievietošanai. Kultakmens datēts ar 1. g. tūkst. pr. Kr. otro pusi.

pieminekļiem un norādīt uz to iespējamo atrašanās vietu. Nereti savrupatradumi liecina par izpostītiem pieminekļiem. Tādēļ katrs atradums ir svarīgs.

Ne visi arheoloģijas pieminekļi ir saglabājušies līdz mūsdienām. Tos postījuši gan dabas spēki — ezeri un upes, izskalojot krastus, mainot gultni, gan cilvēki — rokot un arot zemi, būvējot ceļus, celtnes, meklējot apslēptas bagātības.

Šodien mēs Latvijā zinām vairāk nekā 2000 arheoloģijas pieminekļu — ap 900 kapulauku, 500 pilskalnu, 100 apmetņu, gandrīz 100 kulta vietas, vairāk nekā 60 pilis u. c. Tie atrodas valsts aizsardzībā, un pieminekļa teritorijā nedrīkst notikt nekāda to postoša darbība. Reiz izpostītu dzīvesvietu, kapulauku vai citu pieminekli vairs atjaunot nevar.

Latvijā arheoloģijas pieminekļu nopietnas valstiskas aizsardzības sistēmas izveide sākās pēc Brīvī-

bas cīņās iegūtās neatkarības nostiprināšanas. 1923. gada jūnijā 1. Saeima apstiprināja Likumu par pieminekļu aizsardzību. Tā paša gada oktobrī pie Izglītības ministrijas tika izveidota Pieminekļu Valde, kuras uzdevums bija apzināt, reģistrēt, aizsargāt un pētīt arheoloģiskās, etnogrāfiskās, vēstures, mākslas, arhitektūras vērtības. 1937. gadā Pieminekļu Valde bija reģistrējusi 1868 arheoloģiskos objektus. 301 no tiem atradās pilnā valsts aizsardzībā, t. i., ar zemes īpašniekiem bija noslēgti saistības raksti par nepieciešamo aizsardzības pasākumu ieviešanu un pārtraukta pieminekļu saimnieciskā izmantošana. Dažos gadījumos objekta teritorija bija pat atpirkta vai tās vietā ierādīta cita zeme.

Pēc Otrā pasaules kara visa pieminekļu aizsardzības sistēma Latvijā tika pārveidota saskaņā ar PSRS pieņemto kārtību. Pieminekļu Valdi likvidēja. 1959. gadā tika apstiprināts pirmais pēckara Latvijas aizsargājamo kultūras un vēstures pieminekļu saraksts. Tajā bija iekļauti 1510 arheoloģiskie objekti. 1967. un 1983. gadā pieminekļi tika pārreģistrēti un sarakstos izdarītas nepieciešamās izmaiņas.

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas un zemes reformas uzsākšanas pieminekļu aizsardzībā un likumdošanā radās nepieciešamība pēc pārmaiņām. 1992. gada 12. februārī tika pieņemts jauns Likums par kultūras pieminekļu aizsardzību.

Neskatoties uz 200 gadu ilgo Latvijas arheoloģisko pieminekļu pētniecību, arī vēl šodien var atrast nezināmus pilskalnus, kapulaukus, depozītus. Mēs vēl tos visus neesam atklājuši. Zeme slēpj daudzus pārsteigumus. Piemēram, tikai 1986. gadā mēs uzzinājām par Kaplavas Aizvējiņu pilskalnu, kas tagad ir viens no pēdējiem jaunatklājumiem.

Arheologi regulāri rīko pieminekļu apzināšanas ekspedīcijas, lai meklētu nezināmus objektus. Tā ir arheoloģisko pieminekļu pētniecība bez arheoloģiskajiem izrakumiem. Katru jaunatklātu objektu zinātnieki apraksta, nofotografē, atzīmē kartē tā atrašanās vietu, uzzīmē situācijas plānu, to uzmēro, kā arī pieraksta vietējo iedzīvotāju sniegtās ziņas. Lielu palīdzību

Daugmales senvietu komplekss no putna lidojuma

I — pilskalns; II — senpilsēta; III — kapulauks.

arheologiem var sniegt tie cilvēki, kas nodarbojas ar sava novada vēstures izziņāšanu jeb novadpētniecību. Novadpētnieku savāktā informācija bieži norādījusi ceļu uz jauniem arheoloģijas pieminekļiem. Nereti tieši viņi atklāj nezināmus objektus, tā papildinot mūsu zināšanas par lietiskajiem vēstures avotiem.

Arheoloģisko pieminekļu apzināšanā iespējams izdalīt trīs savstarpēji cieši saistītas daļas. Pirmā no tām ir ārēja novērošana, otrā — pieminekļa veida

noteikšana jeb interpretācija, trešā — fiksācija, par ko tu jau lasīji dažas rindas iepriekš.

Novērošanā arheologiem liels palīgs ir aerofotogrāfiskā metode. Tās pamatā atziņa, ka no augsta skata punkta vieglāk izprast atsevišķu detaļu kopsakarību, jo tās redzamas visas vienlaicīgi. Arheologi izmanto gan gaisa balonus, gan helikopterus, gan lidmašīnas. Nu un, protams, fotografē. Ar šīs metodes palīdzību iespējams pamanīt tādus objektus,

kuri ir par lielu, lai tos saskatītu no zemes virsmas. Saules radītās ēnas var parādīt zemes virsmas padziļinājumus, kurus citādi nevar redzēt. Ar atšķirīgu augsnes krāsu atklājas seno celtņu paliekas, kuras pilnīgi nolīdzinājušās līdz ar zemi. Arī augi ar aerofotogrāfijas palīdzību var norādīt uz pieminekļa atrašanās vietu. Labība virs zemē paslēptiem mūriem, ceļu vietām aug lēnāk un ātrāk dzeltē, bet virs grāvjiem un citiem seniem padziļinājumiem tā ir garāka un vēlāk sāk dzeltēt. Diemžēl Latvijā aerofotogrāfiskā metode izmantota visai maz.

3. Slāņi, kārtas, apbedījumi, senlietas

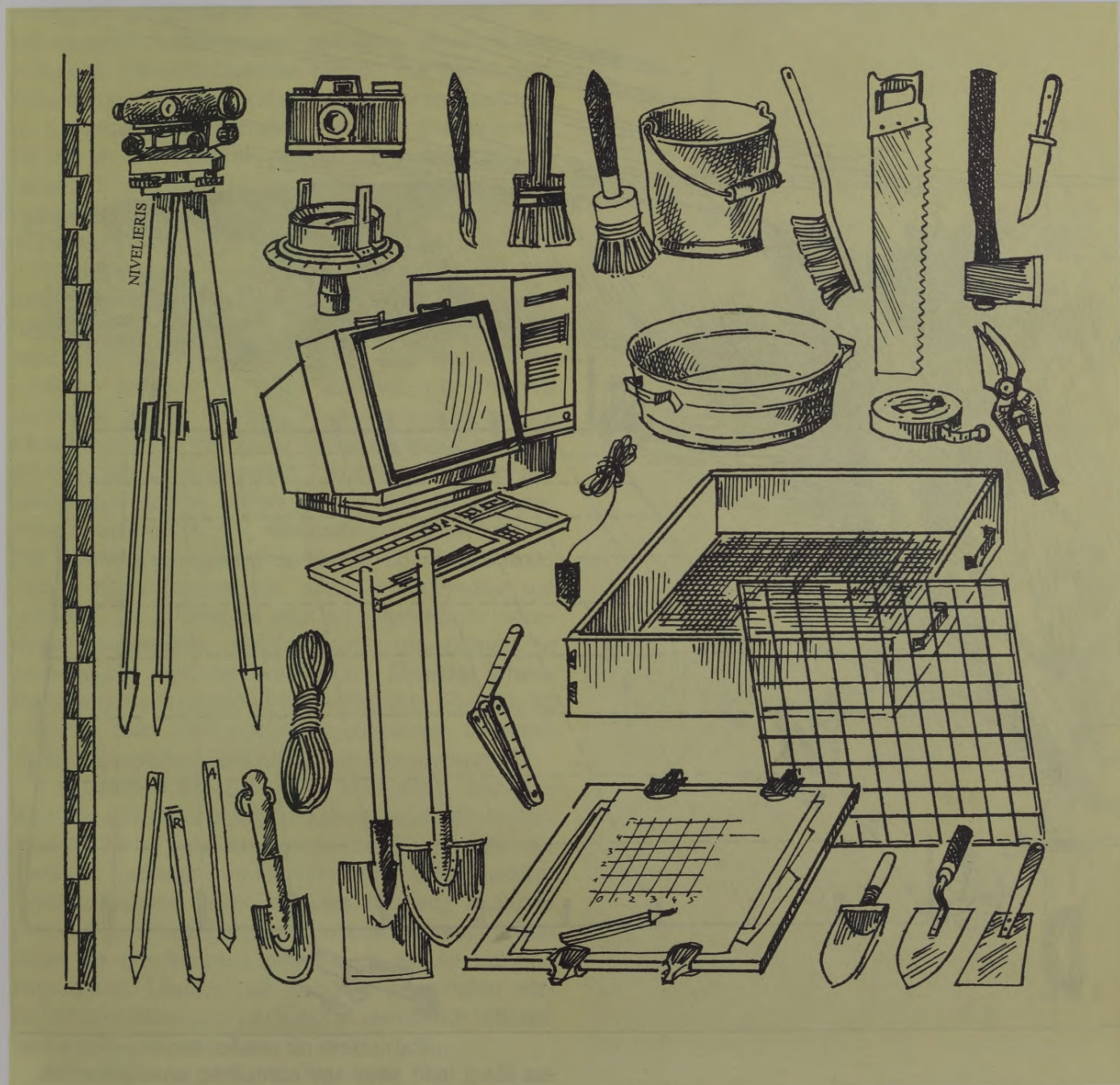
Lai arheoloģisko pieminekli izmantotu kā vēstures avotu, tas jāizpēta — jāveic arheoloģiskie izrakumi. Šos darbus drīkst veikt tikai speciālisti, saņemot īpašu atļauju. Arheoloģiskajos izrakumos pieminekli parasti cenšas atsegt lielos laukumos, lai iegūtu pēc iespējas pilnīgāku priekšstatu par to. Arheologi veic arī nelielus pārbaudes izrakumus, lai iegūtu ziņas par kultūrslāņa raksturu, iespējamo pieminekļa vecumu. Tāpat notiek aizsardzības izrakumi, kuri pēc sava apjoma var būt gan lieli, gan mazi. To nolūks ir izpētīt arheoloģijas pieminekli vai to pieminekļa daļu, kas tiek bojāta dabas spēku darbības rezultātā — izskalojumi, nobrukumi, vai tiks bojāti cilvēku darbības rezultātā — jaunceltnes, meliorācijas darbi, grants karjeri u. tml.

Pirms arheologs ķeras klāt pašiem izrakumiem, viņam jāveic liels sagatavošanās darbs. Viņam jāiepazīstas ar jau zināmajiem un savāktajiem materiāliem — arhīvu ziņām, literatūru, atradumiem. Ja pieminekli nav atzīmēts kartēs vai arī nav uzmērīts un tam nav uzņemts situācijas plāns, tad tas jāizdara. Atkarībā no paredzēto izrakumu rakstura — pārbaudes, aizsardzības, pētniecības — arheologam jāizlemj, kuru arheoloģijas pieminekļa daļu vai visu pieminekli viņš pētīs, lai varētu atsegt visu nepieciešamo, raksturīgāko un nozīmīgāko. Jo labāk un

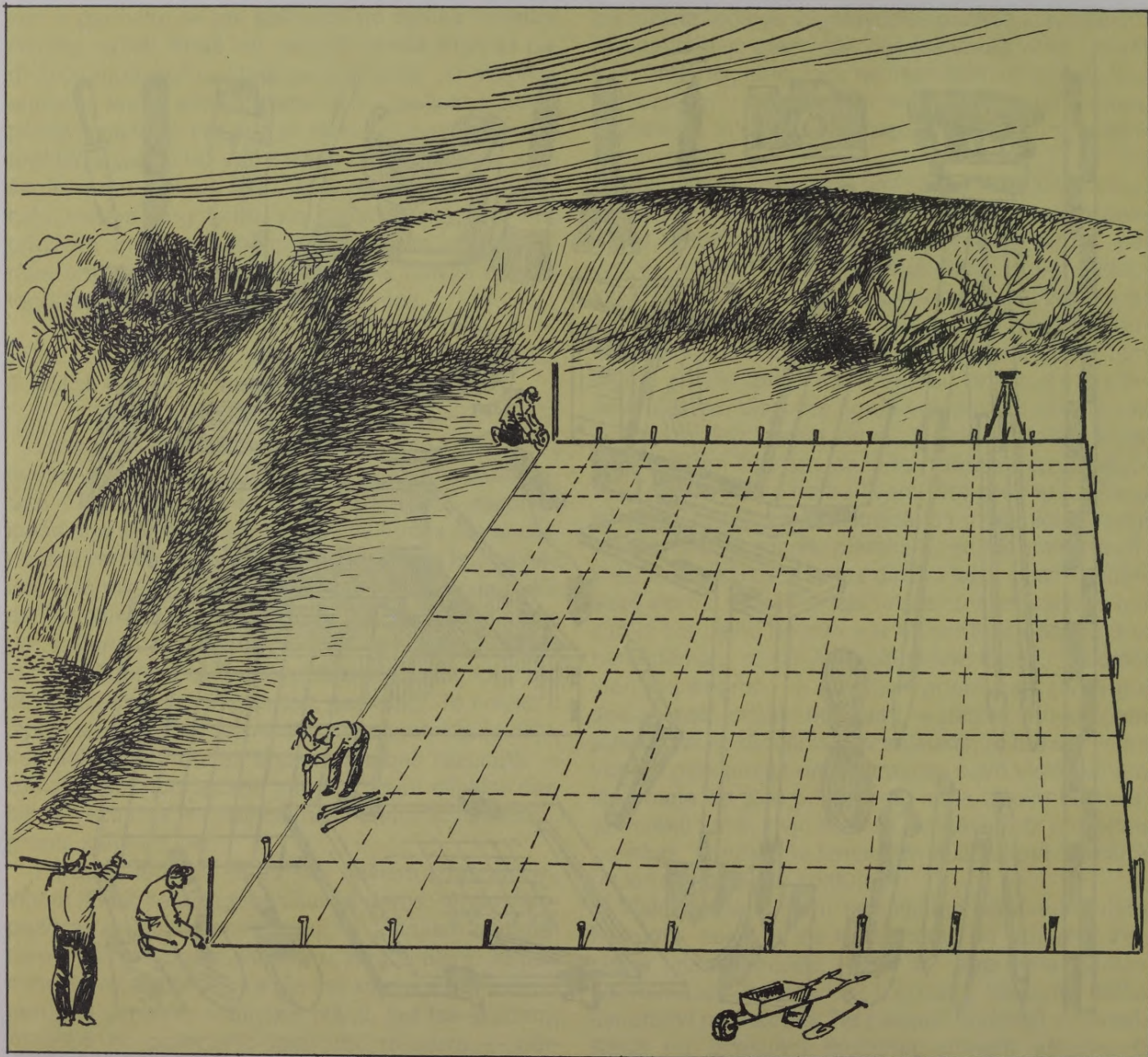
pilnīgāk arheologs sagatavosies priekšā stāvošajiem izrakumiem, jo sekmīgāk viņš tos varēs veikt. Un vēl kas! Protams, arheologs nedrīkst aizmirst par saviem darbarīkiem — lielām un mazām lāpstām, otām, mērlentēm, fotoaparātiem, papīriem, zīmuliem, mērinstrumentiem.

Kultūrslāņa tiešie izrakumi sākas ar izrakumu laukuma iemērišanu, ko veic ar mērinstrumentu palīdzību. Laukumam parasti ir taisnstūra forma. Lai varētu atzīmēt katra atraduma vietu, to vēl sadala kvadrātos, laukuma malās izveidojot burtu vai skaitļu apzīmējumus ik pa metram. Tas vēl nav viss. Laukuma virsmu ar niveliera palīdzību nivelē, lai pēc tam varētu noteikt atradumu dziļumu. Tikai tad var sākties rakšana. Vispirms norok velēnu, tad kārtām rok kultūrslāni līdz pamatzemei. Strādā ar lielām lāpstām, vidējām lāpstām, dažādas formas mazām lāpstām, otu un citiem darbarīkiem. Steigties ar rakšanu nedrīkst. Arheologam jāstrādā ļoti uzmanīgi. Svarīgi visu redzēt, pamanīt, pierakstīt, nofotografēt, uzziņēt. Dažreiz dzīvesvietas dažādi laika posmi kultūrslānī var būt atdalīti ar labi redzamu starpkārtiņu, bet citreiz tos vienu no otra var atšķirt tikai pēc gandrīz nemanāmām izmaiņām kultūrslāņa krāsā. Tu droši vien jau noproti, ka jaunākie priekšmeti zemē guļ seklāk, bet vecākie atradumi — dziļāk. Arheologam jāredz, vai kultūrslānis nav sajaukts, jo tad senlietas var būt pārvietotas un neatrastas savā vietā. Viņam jāpamana ne tikai priekšmeti, māla trauku lauskas, dzīvnieku kauli, zivju asakas, bet jāparedz arī celtņu paliekas, jāmeklē pēc izmaiņām kultūrslāņa raksturā un krāsā noteikt to kontūras.

Visiem atradumiem tiek fiksēta atrašanās vieta laukumā, nosakot tās koordinātas un dziļumu. Vispirms noskaidrosim, kas ir atradumu vietas koordinātas. Ja atceries, izrakumu laukums dalās kvadrātos pa metram. Tie pakļauti noteiktai sistēmai. Kādā no izrakumu laukuma stūriem atrodas 0 punkts. No tā izejošās vienas malas katrs metrs tiek atzīmēts ar noteiktu burtu, bet otras malas katrs metrs — ar ciparu pieaugošā kārtībā. Dažreiz ļoti liela apjoma izrakumos lieto tikai ciparus, jo burtu

Arheologa darbariki

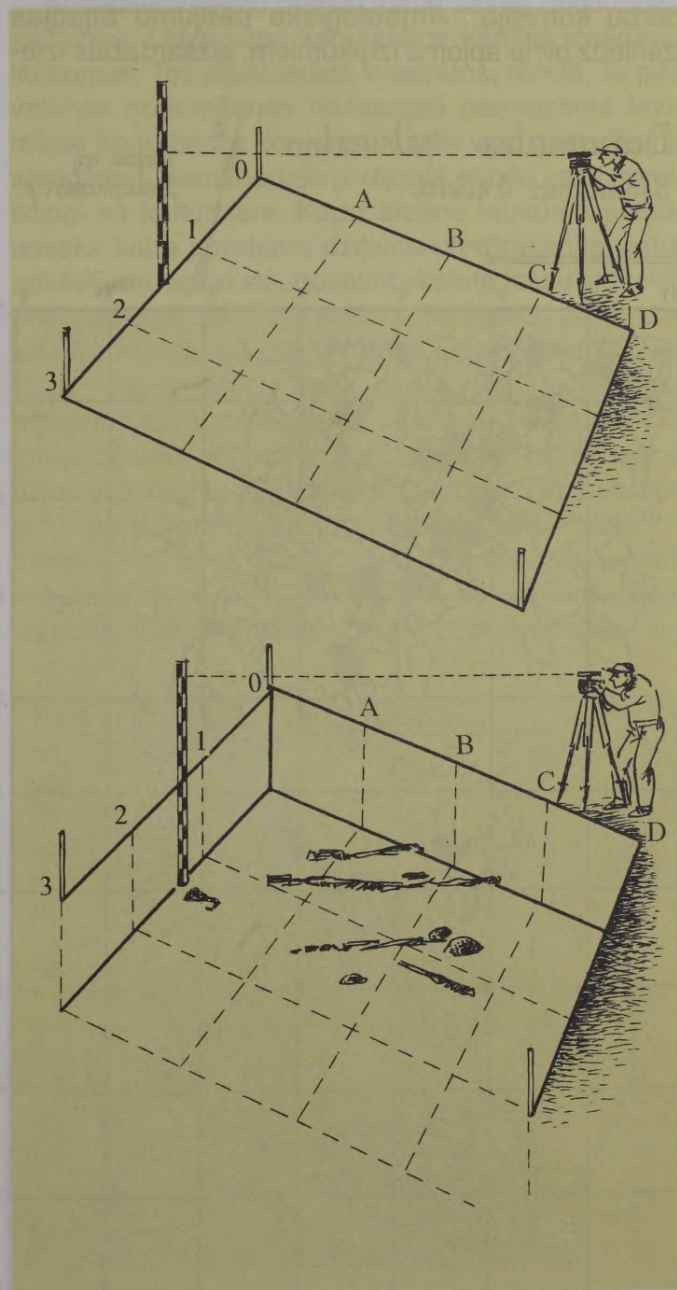

Izrakumu laukuma iemērišana dzīvesvietā

nemaz tik daudz nav un to var vienkārši pietrūkt. Tad vēl nosaka, kuras malas attālumu, mērot to no 0 punkta, vienmēr nosauks pirmo. Tas ļauj noteikt ikvienas senlietas vai cita atraduma vietu laukumā un to pierakstīt. Piemēram, cirvja koordinātas ir 1 m 33 cm un 0 m 05 cm. Atradumu vietas dziļumu noteikt ir pavisam vienkārši. Es jau minēju, ka izrakumu laukumu pirms darbu uzsākšanas nivelē. To dara ar niveliera un mērlentes palīdzību. Nivelieris ir mērinstruments zemes virsmas augstuma starpības noteikšanai. Protams, arheologs nedrīkst aizmirst pierakstīt iegūtos rezultātus. To dara, izmantojot izrakumu laukuma koordinātu sistēmu. Atkārtoti uzstādot nivelieri tai pašā stāvoklī vai zinot tā izmaiņas, var uz mērlatas nolasīt noraktās zemes kārtas biezumu. Vēlreiz uzmanīgi apskati zīmējumu šai lappusē! Cirvis atrasts 0,7 m dziļumā. Katras noraktās kultūrslāņa kārtas virsma tiek fotografēta, zīmēta, aprakstīta, t. i., sastādīts protokols. Izraktā zeme vēl tiek arī sijāta un skalota ar ūdeni, lai atrastu racēju nepamanītos ļoti sīkos priekšmetus vai graudus. Ja arheologs kaut ko nepamanīs, neredzēs, neaprakstīs, nenofotografēs, neuzzīmēs, to neviens cits vairs nevarēs izdarīt. Diemžēl arheoloģiskie izrakumi nozīmē arī kultūrslāņa bojāeju. To atjaunot vairs nav iespējams. Izrakumu laukumā darbs beidzas tad, kad sasniegta pamatzeme.

Lai uzsāktu arheoloģiskos izrakumus, vispirms jāsaņem izrakumu atļauja. Pasaulē nepastāv vienota sistēma. Katrā valstī tas notiek savādāk, vadoties no vietējām tradīcijām un likumdošanas. Latvijā arheoloģiskās izpētes darbu atļaujas izsniedz Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija. Arheologa tiesības un pienākumus nosaka un regulē Latvijas Republikas Likums par kultūras pieminekļu aizsardzību un Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu un restaurāciju.

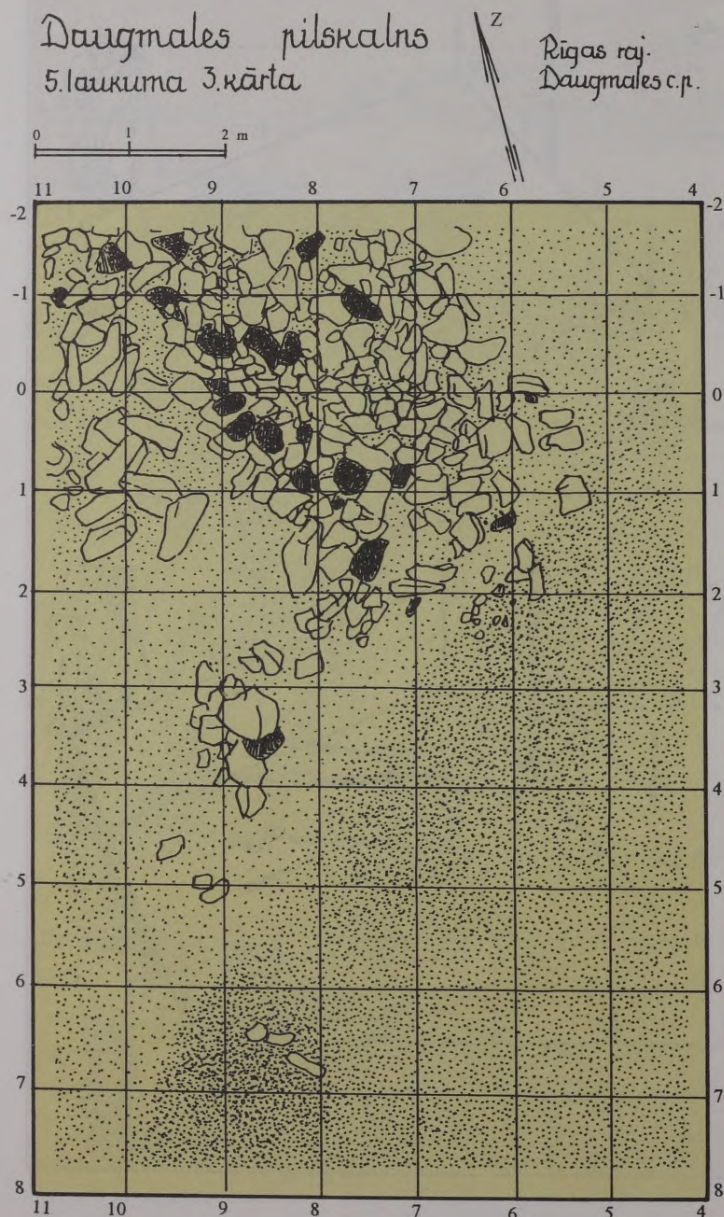
Arheoloģiskos pētījumus var veikt tikai īpaši sagatavoti speciālisti, kuru kvalifikācijas atbilstību veicamajiem darbiem nosaka arheoloģisko lauku

Senlietu atraduma vietas koordinātu un dziļuma noteikšana

darbu komisija. Arheoloģisko pētījumu atļaujas izsniedz pilna apjoma izrakumiem, aizsardzības izra-

kumiem un pieminekļu apzināšanai. Izrakumu atļaujas jāreģistrē vietējās pašvaldības institūcijā, kuras pārziņā esošajā teritorijā paredzēts veikt arheoloģiskos darbus. Pēc arheoloģisko pētījumu veikšanas jāiesniedz Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Dokumentācijas centrā izpildīto darbu zinātniskais pārskats. Organizācijām un speciālistiem, kuri veic arheoloģiskos pētījumus, ir jānodrošina pieminekļu saglabāšana izpētes darbu procesā un pēc to beigšanas pieminekļi jāsakārto tā saglabāšanai vislabvēlīgākajā stāvoklī.

Daugmales pilskalns. 5. izrakumu laukuma 3. kārtas plāns. 1986. gada arheoloģiskie izrakumi.

LATVIJAS REPUBLIKAS VALSTS
KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBAS INSPEKCIJA

M. Pils iela 19. LV-1050. Rīga. Tālr. 229272. Fax (371-2) 228808

ARHEOLOĢISKĀS IZPĒTES
DARBU ATĻAUJA

Nr. 462.95/Ah

Atļauja izdota
1995. gada 10. augustā

Atļauja derīga līdz
1995. gada 1. oktobrim

Saskaņā ar Latvijas Republikas likumu "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" atļauja izdota

Latvijas Vēstures muzeja I kategorijas speciālistam
Jānim Cīglim

arheoloģiskās uzraudzības un aizsardzības izrakumu darbu veikšanai

Rīgas pils komunikāciju tunela izbūves zonā no priekšpils ziemeļaustrumu korpusa uz pils austrumu korpusu

laikā no 1995. gada 10. augusta līdz 1. oktobrim

Uz šīs Atļaujas pamata izpētes darbu vadītājam ir tiesības veikt arheoloģiskos izrakumus augšminētajā pieminekļī, vadoties no "Latvijas Republikas Kultūras pieminekļu uzskaites, aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumiem"

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija lūdz visas fiziskās un juridiskās personas sniegt visu iespējamo palīdzību šī darba sekmīgai veikšanai.

Pamats: Latvijas Republikas likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" 21. pants.

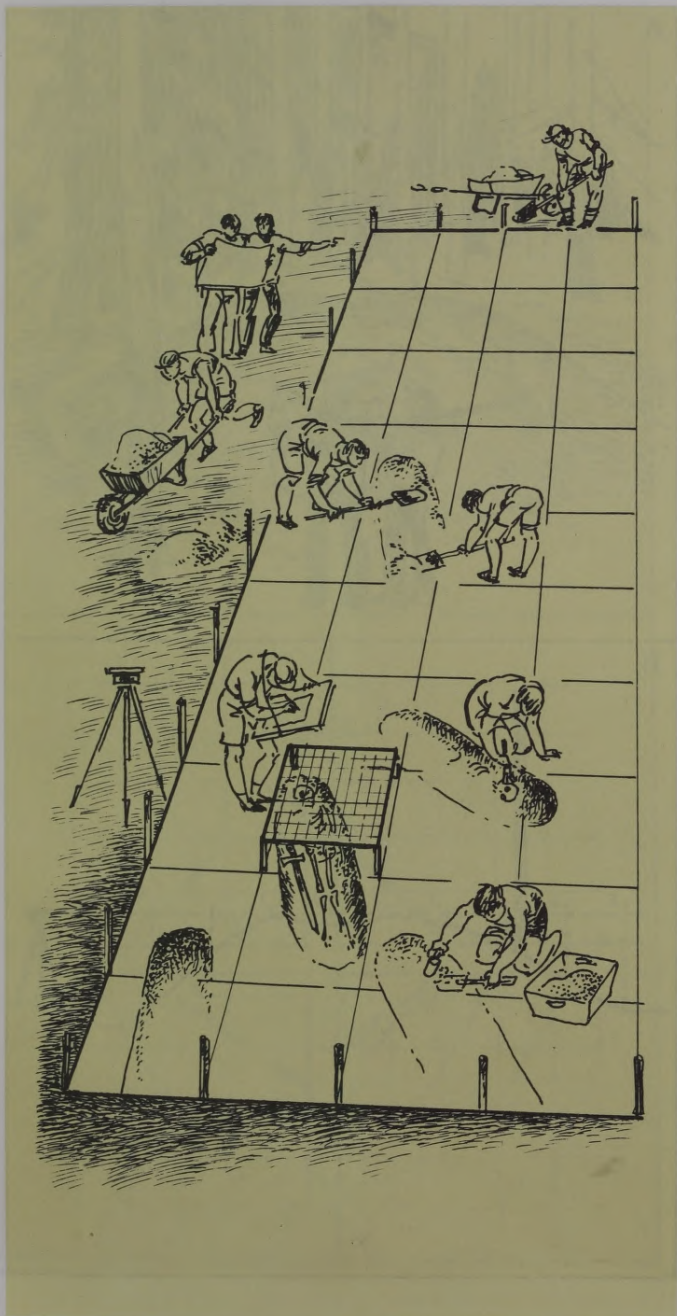
Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības
inspekcijas vadītāja vietnieks

Atļauja reģistrēta Rīgas
aizsardzības inspekcijā 1995. g.
10. augustā
Reģ. Nr. 88

arheoloģe

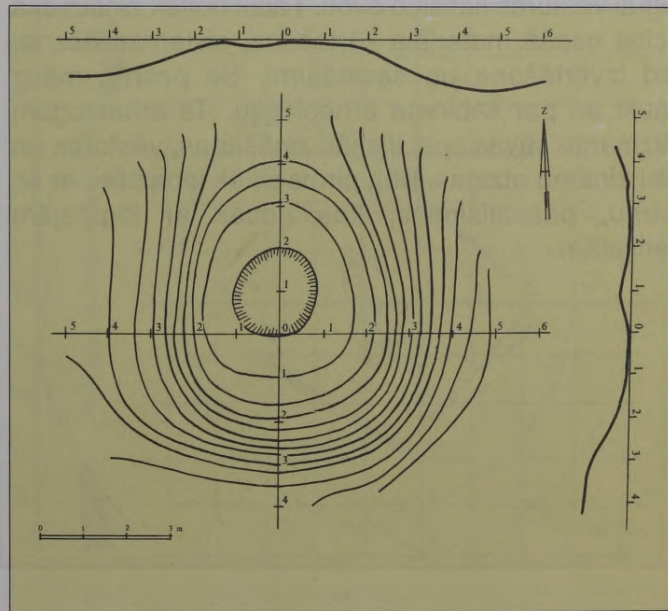

1. Svarāne I

Arheoloģiskie izrakumi un to fiksācija līdzējā kapulaukā

Apbedījumu vietu pētniecībai ir savas raksturīgas īpatnības. Līdzējājos kapulaukos iemēra izrakumu laukumus. Tos tāpat iedala kvadrātos, nivelē. Te pēc vēlēnas noņemšanas neskartajā pamatzemē iezīmējas kapu bedru kontūras. Tālāk veic apbedījumu atsegšanu. Kapa bedres pildījumā esošo zemi norok līdzīgi kā kultūrslāni. Kapu atzīmē laukuma plānā, nosaka katra atraduma dziļumu un atrašanās vietu, apbedījumu apraksta, nosakot skeleta kaulu stāvokli, orientāciju pēc debess pusēm, fotografē, zīmē. Uzkalniņu kapulauku pētniecība ir sarežģītāka. Apbedījumi var atrasties kapa bedrē, kas izrakta pamatzemē zem uzkalniņa uzbēruma, bet tie var būt arī uzbērumā dažādos augstumos. Turklāt vienā uzkalniņā var būt gan viens vai nedaudzi, gan vairāki simti apbedījumu. Uzbērumi nereti satur dažādas akmens vai koka konstrukcijas. Pirms izrakumiem katru uzkalniņa uzbērumu nivelē un uzmēro. Nivelēšanas datus izmanto plānu izgatavošanai, kur

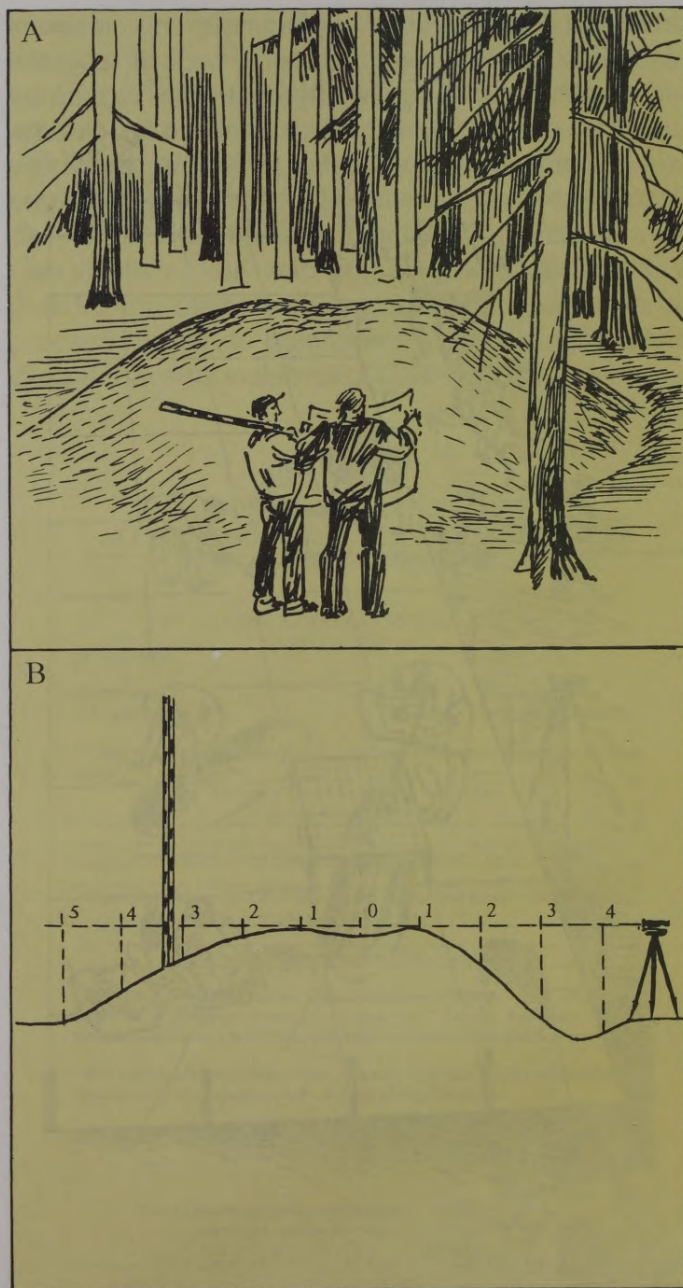

Makašēnu Kuciņu kapulauka 23. uzkalniņš. 13. gadsimta beigās. Uzmērojums, augstuma līnijas pa 10 cm.

noteiktas zemes reljefa augstuma starpības apzīmē ar līniju palīdzību. Tā tās arī sauc par augstuma līnijām. Šādā uzmērojumā veidā fiksē ne tikai uzkalniņus, bet arī pilskalnus un citus pieminekļus. Nivēlēšanas datus vēl izmanto šķērsriezumu zīmējumos. Uzkalniņus rokot, uzbērumu parasti sadala četrās daļās, izveidojot koordinātu sistēmu ar metru kvadrātiem, lai, tāpat kā izrakumu laukumā, varētu noteikt katra atraduma vietu un dziļumu. Nekad nenorok uzreiz visu uzkalniņu. To dara pakāpeniski pa daļām, tā cenšoties iegūt pēc iespējas pilnīgāku priekšstatu par uzbēruma uzbūvi.

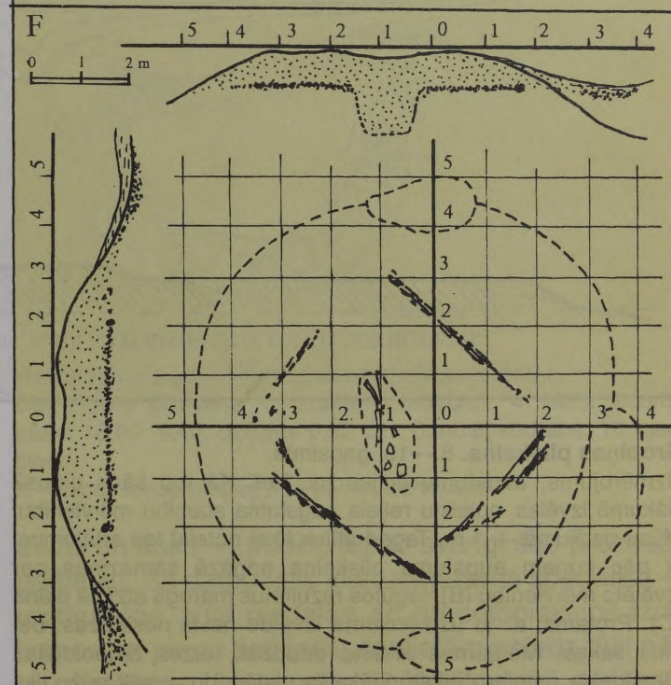
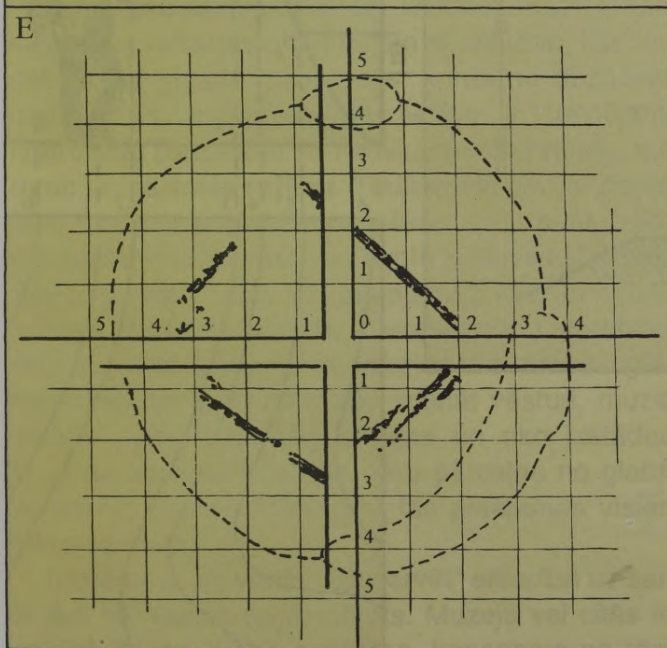
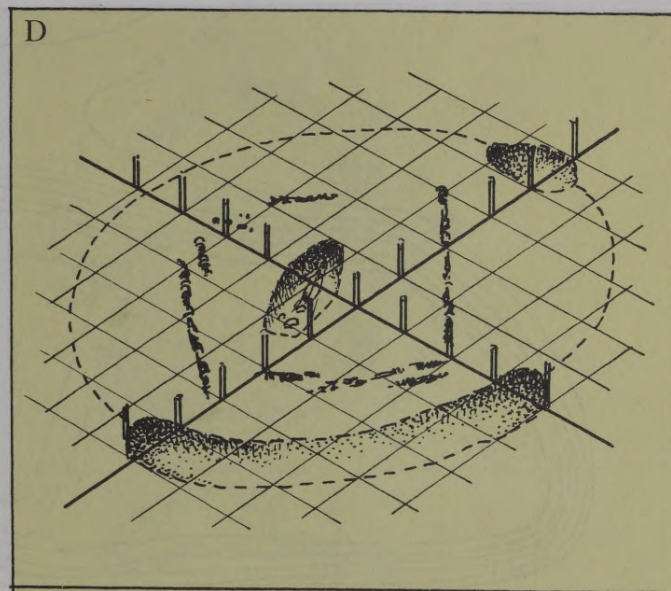
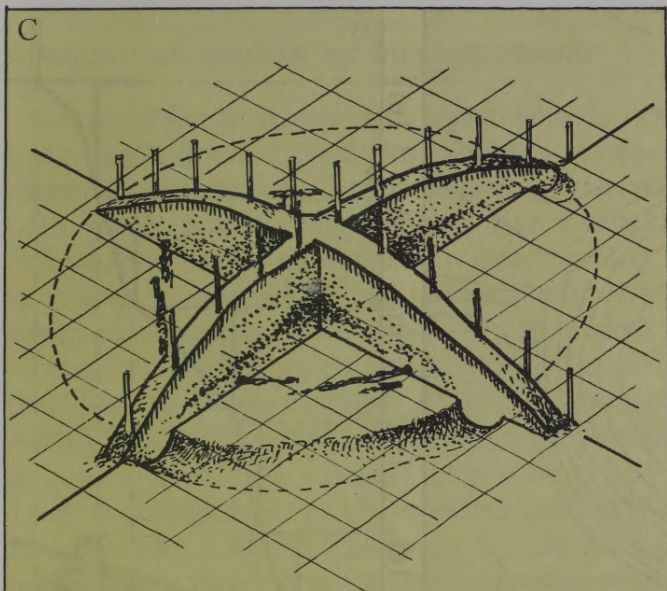
Kad arheoloģiskie izrakumi pabeigti, izrakumu laukumus aizber un, ja iespējams, atjauno uzkalniņu uzbērumus, lai tādā veidā pilskalns, kapulauks vai cits objekts nemainītu savu ārējo izskatu. Kā jau tas minēts agrāk, diemžēl izrakumos kultūrslānis iet bojā neatgriezeniski.

Līdz ar to arheologa darba pirmais posms, ko mēdz saukt par lauka arheoloģiju, ir noslēdzies — iegūti vēstures lietiskie avoti. Tālāk notiek zinātnieka rīcībā esošā materiāla kārtošana, sistematizēšana, tad izvērtēšana un secinājumi. Šo posmu mēdz saukt arī par kabineta arheoloģiju. Te arheologam jāizmanto savas specifiskās zināšanas, vēstures un citu zinātņu atziņas. Bet, pirms sīkāk iepazīties ar šo darbu, paskatīsimies, kas notiek ar iegūtajām senlietām.

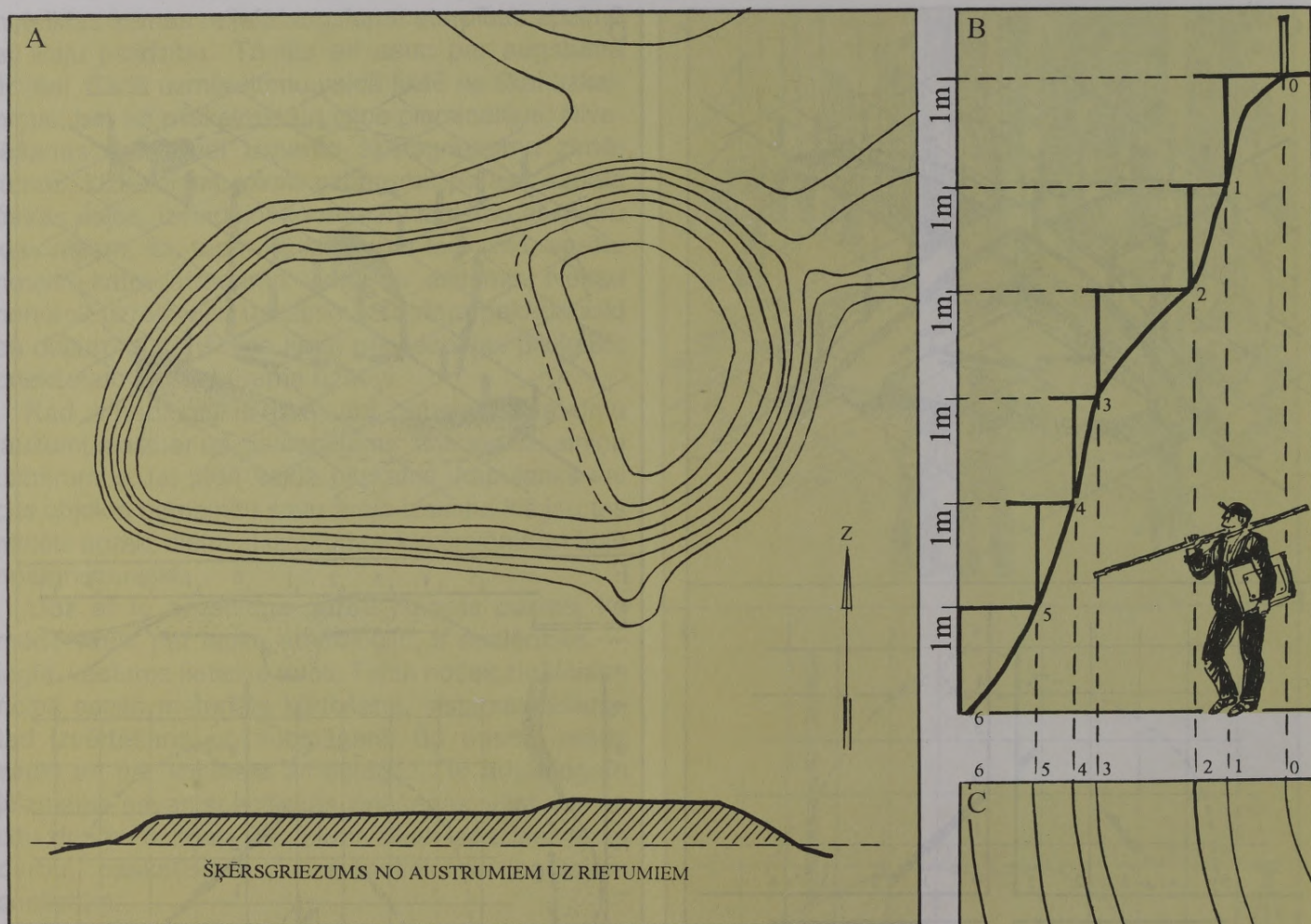

Izrakumi un to fiksācija uzkalniņu kapulaukā

A — vispirms uzkalniņu attīra no kokiem un krūmiem, lai visā pilnībā būtu novērojams tā uzbērumus. Veicot visus pētniecības darbus, uzkalniņu fotografē; B — turpmākā pētniecība nav iedomājama bez uzmērošanas;

C—D — uzkalniņu nekad nenorok visu uzreiz, to dara pa daļām un pakāpeniski, tā iegūstot pēc iespējas plašākas zināšanas par tā uzbēruma uzbūvi un iespējamām konstrukcijām; E—F — izrakumu gaitā atsegtās virsmas un konstrukcijas tiek ne tikai fotografētas, bet arī uzzīmētas.

Grobiņas pilskalns. 8.—13. gadsimts.

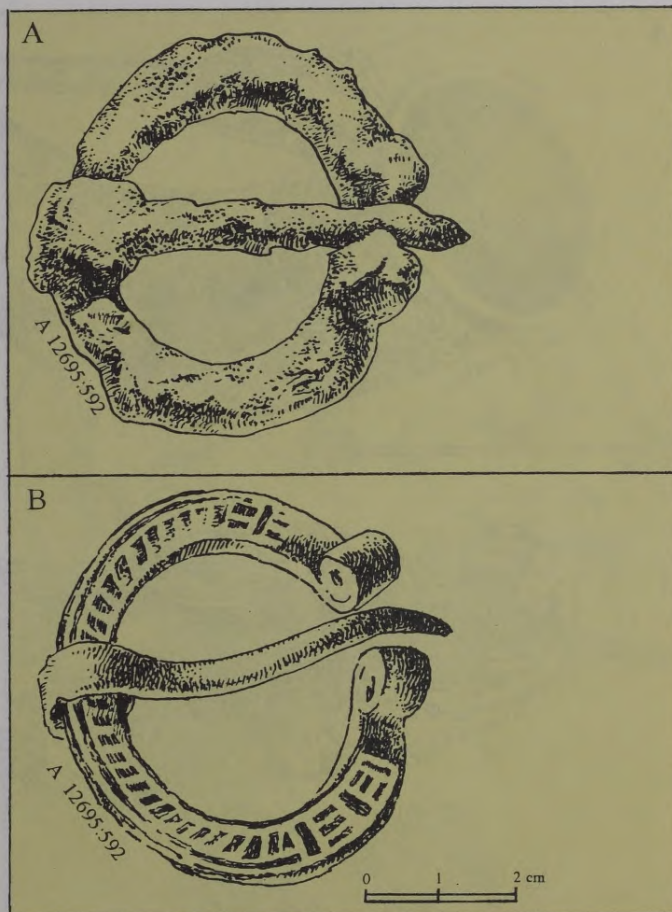
Uzmērojums, augstuma līnijas pa 1 m. Kā top šāds plāns? Sākumā izvēlas noteiktu reljefa augstuma starpību mērvienību. Mūsu gadījumā — 1 m. Tagad atliek tikai noteikt tos attālumus, ik pēc kuriem augstums pilskalna nogāzē samazinās par izvēlēto mērvienību (B). Iegūtos rezultātus mērogā atzīmē plānā (C). Protams, ar to uzmērojuma izveide nevis noslēdzas, bet tikai sākas. Mērījumus atkārtoti daudzas reizes arheoloģijas pieminekļa reljefam raksturīgākajās vietās. Jo vairāk reižu tiks izmērītas pilskalna nogāzes, jo precīzāks būs rezultāts. Uzmērojumu pabeidz, savienojot plānā attiecīgos punktus ar līnijām (A). Apskati to uzmanīgi! Vai tu vari pēc uzmērojuma raksturot pilskalna izskatu, piemēram, pateikt, cik metru augstā kalnā tas ierīkots?

4. Iegūto senvēstures liecību saglabāšana

Arheoloģisko izrakumu laikā iegūtie lietiskie vēstures avoti jānodod iestādēm, kurām ir tiesības glabāt šos atradumus. Tur tos uzskaita, konservē, pēta. Katrai senlietai tiek piešķirts savs inventāra numurs, kas sastāv no burtiem un cipariem. Tas ir kā cilvēka personas kods, lai nesajauktu ar citiem līdzīgiem un varētu ātri atrast. Pēc šī inventāra numura var arī pateikt, kurā iestādē senlieta glabājas. Ja pirms cipariem ir burti, piemēram, A 11417 : 87, tā atrodas Latvijas Vēstures muzejā, ja burti VI (Vēstures institūts), piemēram, VI 31 : 1446, tā glabājas Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā. Inventāra numuru tu atradīsi arī šajā grāmatā zem zīmējumos attēlotajiem priekšmetiem.

Bet atgriezīsimies pie tā, kas notiek ar arheoloģiskajos izrakumos iegūtajām senlietām. Tās tiek novietotas īpašās glabātavās, kurās no dažādiem materiāliem izgatavotajām lietām ir iespējams nodrošināt piemērotu un noteiktu temperatūras, mitruma un gaismas režīmu. Tādā veidā cilvēki nodrošina senlietu saglabāšanu nākamajām paaudzēm. Galvenās lietisko vēstures avotu krātuves ir muzeji. Senlietu glabātavas nav pieejamas katram interesentam. Nokļūšana tajās ir ierobežota. Lai sabiedrība varētu redzēt arheoloģiskajos izrakumos iegūto materiālu un ar to palīdzību izziņāt vēsturi, muzeji iekārto pastāvīgas ekspozīcijas un rīko izstādes. Daļa no senlietām tad uz laiku pārceļas no glabātavām uz citām telpām, kur tās pieejamas visiem interesentiem.

Iespējams, ka vārds "konservēt" attiecībā uz senlietām tev liksies nepiemērots. Muzejā vai citās iestādēs; kuras glabā senlietas, konservus no tām, protams, netaisa. Ar šo vārdu apzīmē tos darbus, ko veic ar senlietu, lai tā pēc izņemšanas no arheoloģijas pieminekļa ne bojātos. Tu taču zini, ka dzelzs zemē sāk rūstēt, bronza un sudrabs — sūbēt, au-

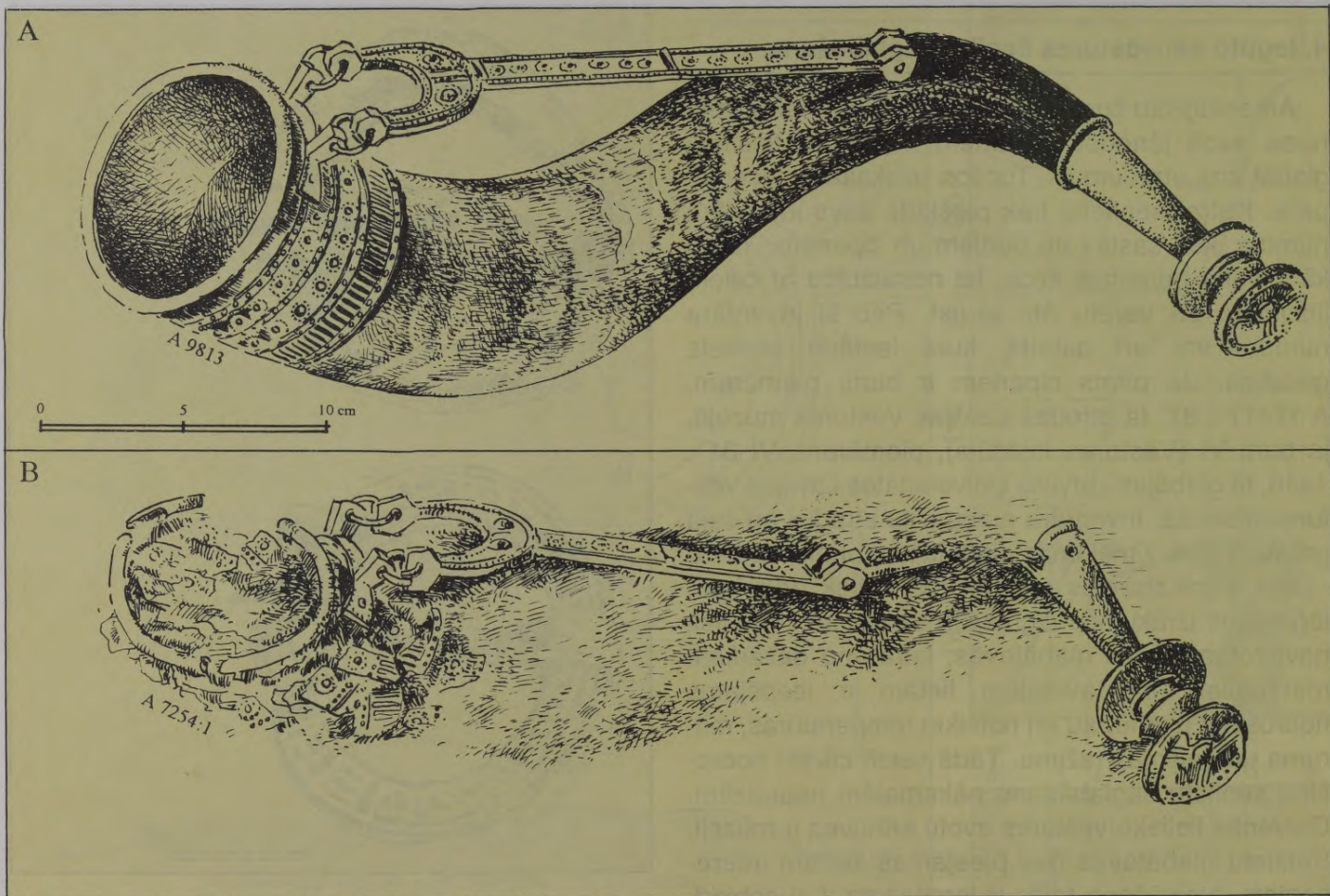

Pakavsakta ar atrotītiem galiem un inkrustāciju

Daugmales pilskalns, 1. izrakumu laukums, 4. kārtā, koordinātas 16,60: 5,40, dziļums 0,92 cm. Dzelzs, sudrabs. 10. gadsimts.

A — pirms konservācijas; B — pēc konservācijas.

dums un koks — trūdēt, tāpēc svarīgi šos procesus pārtraukt. Šo darbu veic īpaši sagatavoti speciālisti — restauratori. Viņi piedalās arī arheoloģiskajos izrakumos un pirmo palīdzību senlietām sniedz tūlīt pēc to izcelšanas dienasgaismā. Vēlāk darbi norisinās speciālās darbnīcās. Restauratori zobenu, kas pirms 800 gadiem likts kapā līdzās apbedītajam karavīram, attīra no netīrumiem un rūsas, pārtrauc metāla rūstēšanas jeb korozijas procesu, nostiprina dzelzi, lai tā

Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā 1931. gada izrakumos iegūtais dzeramais rags. 8. gadsimts.

A — atdarinājums; B — oriģināls. Latvijas teritorijā dzeramais rags zināms kopš 3. gadsimta. Taču tas ir ļoti sens cilvēka izgudrojums, kura pirmsākumi sniedzas tālāk par 2. g. tūkst. pr. Kr. Formu šim traukam, kurš varēja būt darināts no dažāda materiāla, kā jau rāda nosaukums, devis dzīvnieka rags. Pie mums bija pazīstami tieši šādi no dzīvnieka raga gatavotie dzeramie ragi. Tikai dažas to detaļas — augšmalas apkalums, rokturis — darinātas no metāla, parasti — bronzas. Greznākajos dzeramajos ragos izmantoti arī sudrabs, emalja, stikls. Zīmējumā attēlotā Lejasbitēnu dzeramā raga rotāšanai pielietoti sudrabs un zili stikliņi. Interesantā senlieta nav rets atradums. Reizēm arheologi dzeramo ragu atrod pie apbedītā kopā ar citiem līdzdotiem priekšmetiem. Acīmredzot tas bijis pildīts ar kādu dzeramo un domāts Aizsaulas dzīvei. Reizēm dzeramo ragu konstatē kapa bedres pildījumā. Te to, droši vien pieminot mirušo, atstājuši aizgājēja tuvinieki.

tālāk nebojātos. Reizēm pati daba palīdz priekšmetiem pārdzīvot gadsimtus. Tā, piemēram, purvainā vietā ūdenī labi saglabājas koks un citas organiskas lietas. Taču senā cilvēka pirms 5000 gadiem ezerā

nejauši pazaudētais airis, nokļuvis citā vidē — gaisā, sāk žūt, plaisā un irst. Tas var notikt pat ļoti ātri. Senlietu glābt var tikai restauratoru zināšanas un meistarība. Konservēšanā drīkst lietot tikai drošas un

jau pārbaudītas ķīmikālijas un metodes, lai izslēgtu varbūtību, ka pēc gadiem tās varētu izsaukt senlietu bojāšanos.

Nereti senlietai atjauno kādu trūkstošu daļu vai detaļu, lai priekšmets iegūtu savu sākotnējo izskatu. Šo procesu sauc par restaurēšanu. Pēc senlietas parauga izgatavotu jaunu priekšmetu sauc par atdarinājumu jeb kopiju. Tādus nereti izmanto muzeji savās ekspozīcijās gadījumos, kad īstā senlieta kādu iemeslu dēļ nav izstādāma.

5. Arheologa pētniecības metodes — stratigrāfiskā, tipoloģiskā, salīdzinošā

Kā tu to tagad zini, arheoloģiskie izrakumi ir tikai daļa no arheologa pētnieciskā darba senvēstures izziņāšanā. Viens no viņa galvenajiem uzdevumiem ir atradumu vecuma noteikšana jeb datēšana. Kā pētnieks var zināt, ka šis māla trauks ir 1000 gadu vecs, bet cits — 2000 gadu vecs?

Pārcelsimies uz 19. gadsimta sākumu. Eiropas muzejos un privātkolekcijās senlietas krājas arvien lielākā daudzumā. To sakārtošanā trūka sistēmas. Tādu radīja tev jau pazīstamais dāņu zinātnieks K. Tomsens. Viņš Kopenhāgenas muzejā sadalīja visas senlietas pēc trīs periodu sistēmas — akmens, bronzas, dzelzs laikmets. Šī periodizācija arheoloģijā kļuva vispārpieņemta. Tās pamatā bija atziņa, ka cilvēces vēsturi var iedalīt posmos pēc materiāla, no kura izgatavoja darbarīkus. K. Tomsens bija pirmais, kurš pievērsa uzmanību faktam, ka līdzās akmens rīkiem atrod kaula rīkus, ka kopā ar bronzas senlietām sastopami zelta priekšmeti, bet sudraba un stikla izstrādājumi — tikai kopā ar dzelzs senlietām. Viņš tāpat ievēroja, ka dzelzs laikmetā rotu izgatavošanai lietota arī bronza, bet šo lietu forma un ornamenti atšķiras no bronzas laikmetā zināmā. Tādā veidā tika sperts pirmais lielais solis arheoloģisko atradumu analizē un vecuma noteikšanā.

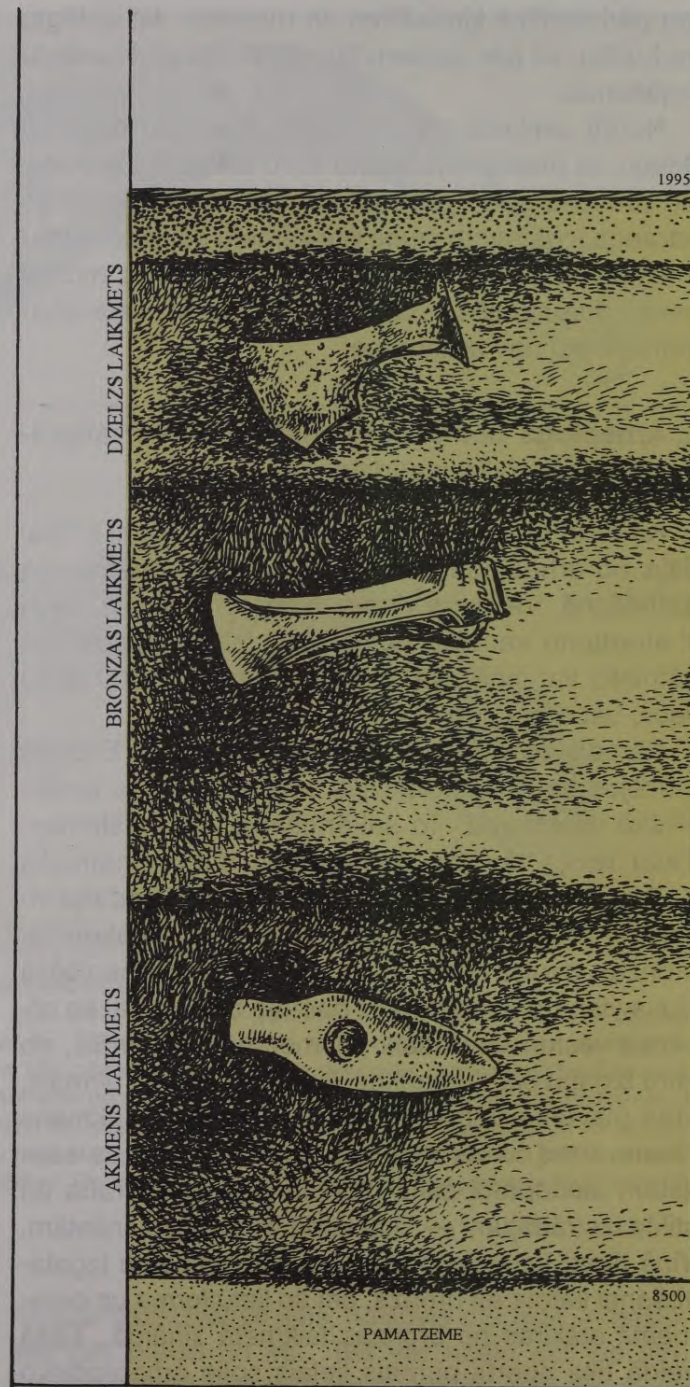

Kā arheologs var zināt...

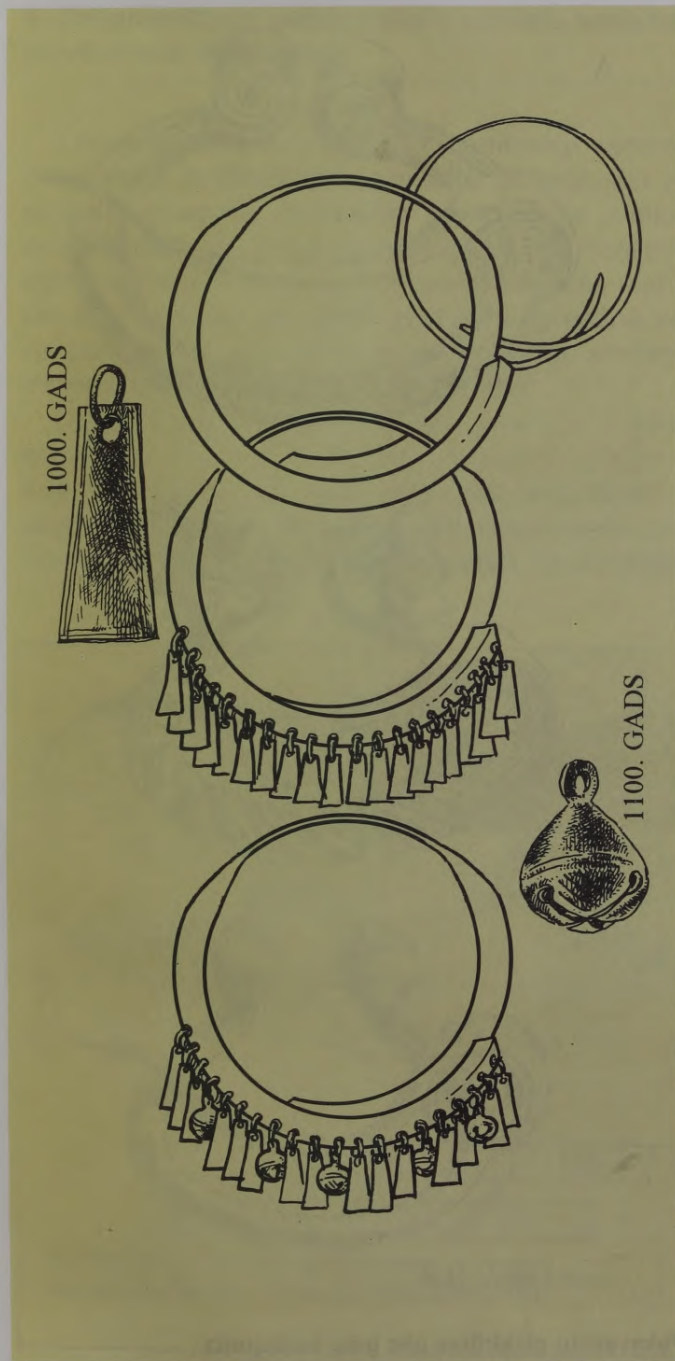
Senlietu datēšanā lieto dažādas metodes. Arheologi izšķir relatīvo hronoloģiju, kura nosaka tikai attiecīgo parādību secību, un absolūto hronoloģiju, kurā parādības vairāk vai mazāk precīzi tiek datētas saules gados. Arheologu datēšanas metodes ir stratigrāfiskā, tipoloģiskā un salīdzinošā. Taču tās nodrošina galvenokārt relatīvo hronoloģiju. Lai nodrošinātu absolūto hronoloģiju, talkā jāņem rakstītie vēstures avoti.

Stratigrāfiskās metodes pamatā ir atziņa, ka kultūrslāņa augstākā kārtā veidojusies vēlāk nekā zem tās esošā kārtā. Dziļāk guļošās senlietas ir vecākas, bet seklāk guļošās — jaunākas. Šī atziņa pareiza tikai tad, ja kultūrslānis nav postīts un senlietas nav pārvietotas. Arheologam jāprot atšķirt kultūrslāni vienu noslāņojumu no otra pēc krāsas, sastāva, rakstura, jo tam var būt būtiska nozīme atradumu interpretācijā jeb skaidrošanā.

Ne mazāk nozīmīga arheologa darba metode ir tipoloģiskā metode. Tās pamatā ir senlietu formu izpēte. Tā ļauj risināt ar priekšmetu klasifikāciju un izcelsmi saistītus jautājumus. Lai pētītu priekšmetus pēc tipoloģiskās metodes, tiek sastādītas radniecīgu priekšmetu rindas. Tajās blakus esošajām senlietām — kā agrākajiem, tā vēlākajiem priekšmetiem — jābūt ar kopīgām ārējām pazīmēm. Šāda rinda var norādīt uz evolucionārām un hronoloģiskām izmaiņām. Par iegūto rezultātu pareizību var pārliecināties tikai ar citu metožu palīdzību. Kā piemēru izmantosim vienu no skaistākajām kaklarotām — kaklariņķi ar noplacinātiem galiem. Šis senlietas tipoloģiskā rinda ir šāda. Kaklariņķa vissenākie eksemplāri sastopami kopš 7.— 8. gadsimta. Tad to noplacinātie gali ir šauri un pabiezi, šķērsriezumā trīsstūrveida. Tālākā to attīstībā vērojama tendence paplašināt galus. 10. gs. tie jau ir divreiz platāki un plāni. Tas nav viss, ko senie rotkaļi veikuši labākas formas meklēšanā. Ap 1000. gadu kaklariņķiem sāk pievienot trapecveida mēlītes. Ap 1100. gadu līdzās tām parādās zvārgulīši. 13. gadsimtā šie kaklariņķi vairs nav sastopami.

Senlietu novietojums kultūrslāni

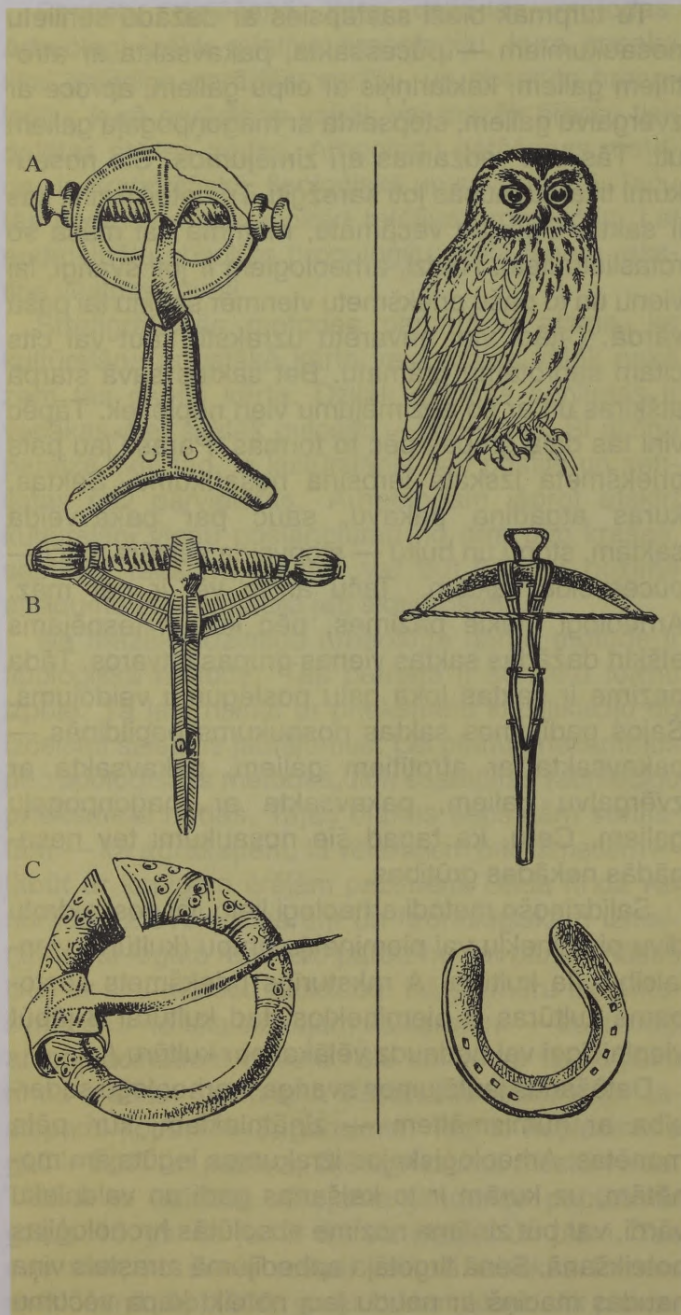

Kaklariņķu ar noplacinātiem galiem tipoloģiskā rinda

Tu turpmāk bieži sastapsies ar dažādu senlietu nosaukumiem — pūcessakta, pakavsakta ar atrotītiem galiem, kaklariņķis ar cilpu galiem, aproce ar zvērgalvu galiem, stopsakta ar magoņpogaļu galiem utt. Tās būs redzamas arī zīmējumos. Šie nosaukumi tikai izklausās ļoti sarežģīti. Tu noteikti zini, kas ir sakta. Gan jau vecāmāte, mamma vai māsa šo rotaslietu lieto. Redzi, arheologiem ir ļoti svarīgi, lai vienu un to pašu priekšmetu vienmēr sauktu tai pašā vārdā. Citādi viņi nevarētu uzrakstīt kaut vai cits citam saprotamu grāmatu. Bet saktas savā starpā atšķiras un ar šo apzīmējumu vien nepietiek. Tāpēc viņi tās daļa grupās pēc to formas. Parasti jau pats priekšmeta izskats ierosina nosaukumu. Saktas, kuras atgādina pakavu, sauc par pakavveida saktām, stopu un bultu — stopveida saktām, pūci — pūcesveida saktām. Taču ar to vēl ir par maz. Arheologi meklē pazīmes, pēc kurām iespējams atšķirt dažādas saktas vienas grupas ietvaros. Tāda pazīme ir saktas loka galu noslēgumu veidojums. Šajos gadījumos saktas nosaukums papildinās — pakavsakta ar atrotītiem galiem, pakavsakta ar zvērgalvu galiem, pakavsakta ar magoņpogaļu galiem. Ceru, ka tagad šie nosaukumi tev nesa-gādās nekādas grūtības.

Salīdzinošo metodi arheologi lieto, lai noskaidrotu divu pieminekļu vai pieminekļu grupu (kultūru) vienlaicību. Ja kultūrai A raksturīgs priekšmets sastopams kultūras B pieminekļos, tad kultūrai B jābūt vienlaicīgai vai nedaudz vēlākai par kultūru A.

Datēšanas jautājumos svarīga ir arheologu sadarbība ar numismātiem — zinātniekiem, kuri pēta monētas. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtajām monētām, uz kurām ir to kalšanas gadi un valdnieku vārdi, var būt zināma nozīme absolūtās hronoloģijas noteikšanā. Senā tirgotāja apbedījumā atrastais viņa naudas maciņš ar naudu ļauj noteikt kapa vecumu saules gados. Liela nozīme ir arī senlietām ar uzrakstiem. Tomēr, kā jau teicu, arheologu metodes absolūtajā datēšanā ir ierobežotas.

Saktu veidi

A — pūcessakta; B — stopsakta; C — pakavsakta.

Pakavsaktu atšķirības pēc galu veidojuma

A — ar atroģitēm galiem; B — ar zvērgalvu galiem;
C — ar magoņpogaļu galiem.

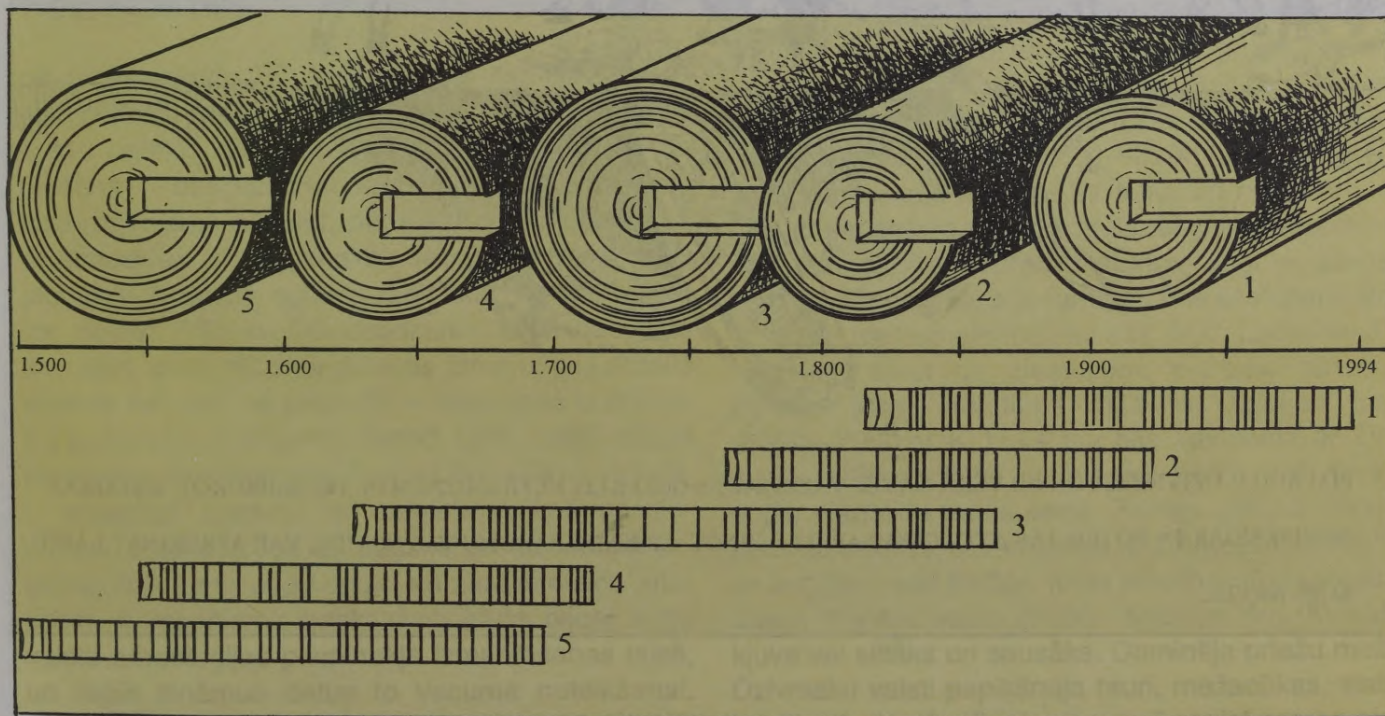
6. Dabaszinātnes palīdz noteikt senlietu vecumu. Apvērsums datēšanā

Lielas iespējas arheoloģisko pieminekļu vecuma noteikšanā pavēruši dabaszinātņu un tehnisko zinātņu sasniegumi. Absolūtās hronoloģijas izveidē nozīmīgākās ir dendrohronoloģiskā, radioaktīvā oglekļa, kālija — argona, termoluminiscējošā metode. Bez vēstures un citām metodēm datēšanā vēl var palīdzēt arī augu sporu un ziedputekšņu analīzes metode. Iepazīsimies ar dažām no tām.

Dendrohronoloģiskās metodes pamatā ir koku gadskārtu pieauguma platuma svārstības. Ja koks aug mainīgā klimata apstākļos, katra gada aplim ir atšķirīgs biezums. 1929. gadā amerikāņu astronoms Endrū Daglass (1867—1962) pierādīja, ka šie gads-

kārtu pieauguma apli ir izmantojami arheoloģiskā materiāla datēšanā. Arheoloģiskajos pieminekļos bieži ir saglabājušies koki ar labi izteiktām visām gadskārtām. Savācot dažādu periodu viena rajona koku paraugus un tos salīdzinot, tiek izveidotas tabulas pieminekļu vecuma noteikšanai ar viena saules gada precizitāti no šodienas līdz tālai pagātnei. Amerikā, Kalifornijā iegūti koku paraugi, kuru vecums sasniedz pat 6500 gadus. Protams, dendrohronoloģija izmantojama tikai tur, kur vērojamas lielas gadalaiku klimata svārstības.

Ar radioaktīvā oglekļa datēšanas metodi iespējams noteikt arheoloģiskajos izrakumos iegūto organisko vielu — koku, kaulu u. c. absolūto vecumu ar precizitāti ± 50 —200 gadu. Kosmiskās radiācijas rezultātā atmosfērā veidojas radioaktīvā oglekļa izotops ^{14}C . Tas iedarbojas uz biosfēru tāpat kā

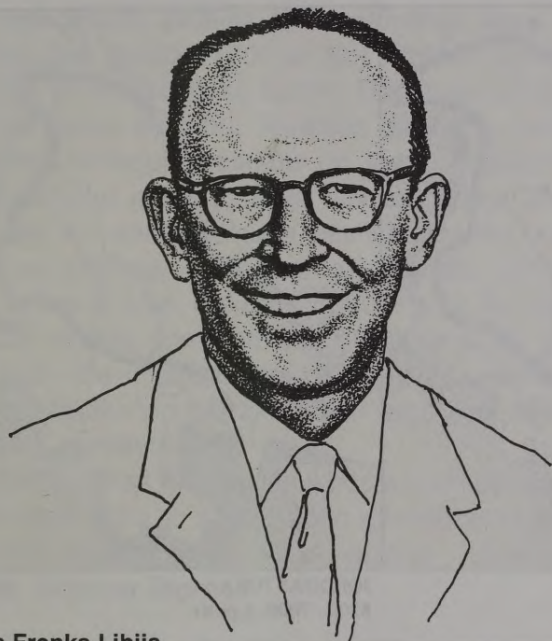

Dendrohronoloģiskā datēšanas metode

KOSMISKAJAI RADIĀCIJAI IEDARBOJOTIES UZ ZEMES ATMOSFĒRU, VEIDOJAS RADIOAKTĪVAIS OGLEKLIS ^{14}C . RADIOAKTĪVĀM VIELĀM PIEMĪT ĪPAŠĪBA AR LAIKU SABRUKT. ^{14}C PUSSABRUKŠANAS PERIODS IR 5568 GADI. ZEMES ATMOSFĒRĀ JAU ATRODAS PARASTAIS JEB INERTAIS OGLEKLIS ^{12}C . KĀ JAU RĀDA NOSAUKUMS, TAM ŠĪ SABRUKŠANAS ĪPATNĪBA NEPIEMĪT. ABI, GAN ^{14}C , GAN ^{12}C NOTEIKTĀS ATTIECĪBĀS IETILPST OKSĪDĀ CO_2 JEB OGĻSKĀBES GĀZĒ, KURU SAVAI EKSISTENCEI IZMANTO VISA AUGU PASAULE. CILVĒKI UN DZĪVNIEKI ĒD AUGUS, KAS SATUR OGLEKLI, LĪDZ AR TO VIŅI ARĪ SAVOS ORGANISMOS UZŅEM ^{12}C UN ^{14}C .

PĒC AUGA, DZĪVNIEKA UN CILVĒKA NĀVES VAIRS JAUNS OGLEKLIS NETIEK UZŅEMTS. ^{14}C SABRŪKOT, IZMAINĀS IEPRIEKŠĒJĀS TĀ NOTEIKTĀS ATTIECĪBAS AR ^{12}C . ZINOT, AR KĀDU ĀTRUMU TAS NOTIEK, VAR APRĒĶINĀT LAIKU KOPŠ NĀVES.

Vilards Frenks Libijs

parastais ogleklis ^{12}C , kurš atrodas visa dzīvā organisko vielu sastāvā. Radioaktīvā un parastā jeb inertā oglekļa daudzuma attiecības atmosfērā un biosfērā — dzīvnieku un augu valstī — ir vienādas. Kad organisms nomirst, pātrūkst oglekļa apmaiņa ar atmosfēru. ^{14}C organismā sabrūk un vairs neatjaunojas. Nosakot oglekļa radioaktivitāti paraugos, var noteikt ^{14}C un ^{12}C daudzuma attiecības, kas savukārt, zinot ^{14}C sabrukšanas ātrumu, ļauj noteikt objekta vecumu jeb precīzāk — laiku kopš tā nāves. Šo universālo datēšanas metodi 1946. gadā atklāja amerikāņu fizikāļķīmiķis Vilards Libijs (1908—1980).

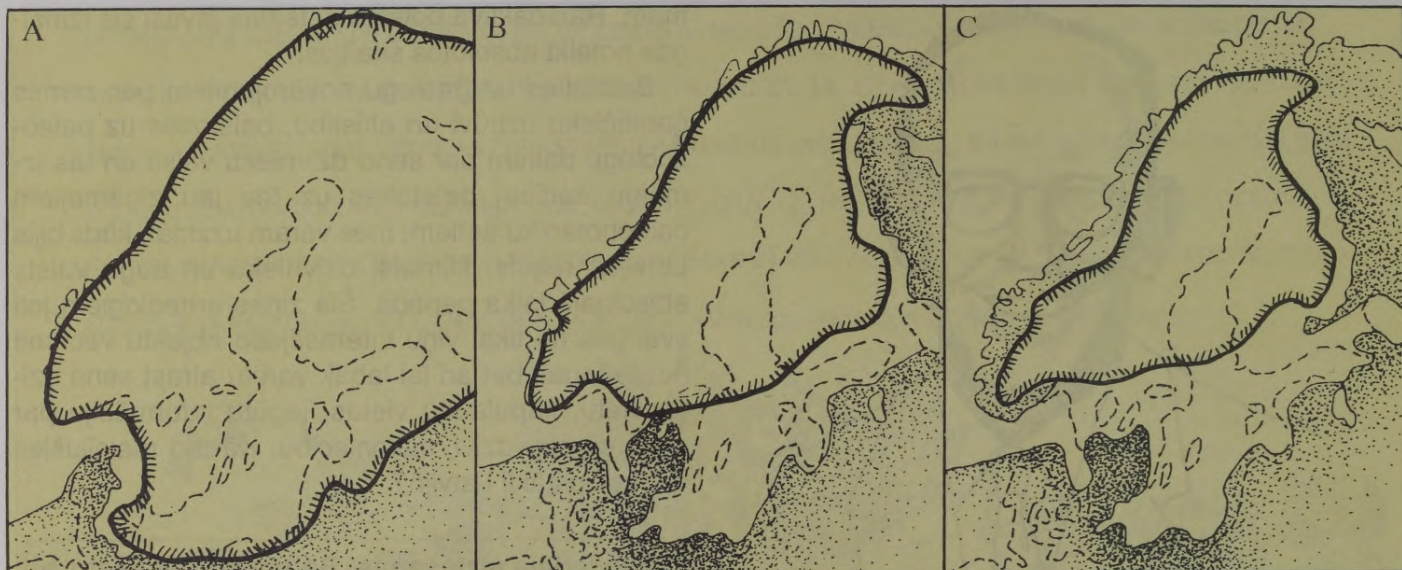
Arheologi izmanto arī paleobotānikas sasniegumus. Pamatojoties uz augsni un kultūrslāni saglabājušos seno augu sporu un ziedputekšņu analīzēm, ir iespējams noskaidrot, kāda bijusi augu valsts arheoloģijas pieminekļa izmantošanas laikā, un iegūt zināmus datus to vecuma noteikšanai. Ziemeļeiropā augu valsts ir mainījusies no tās pilnīga trūkuma līdz vienkāršiem mežiem un tagadējām for-

mām. Radioaktīvā oglekļa datējumi ļāvuši šīs izmaiņas noteikt absolūtos skaitļos.

Balstoties uz ģeologu novērojumiem par zemes ģeoloģisko uzbūvi un attīstību, balstoties uz paleozoologu datiem par seno dzīvnieku valsti un tās izmaiņu secību, balstoties uz tev jau zināmajiem paleobotāniķu datiem, mēs varam uzzināt, kāds bijis Latvijas reljefs, klimats, dzīvnieku un augu valsts attiecīgajā laika periodā. Šīs ziņas arheologiem ļoti svarīgas ne tikai viņu interesējošo objektu vecuma noteikšanai, bet arī lai labāk varētu atrast seno dzīvesvietu, kapulauku vietas, iegūtu informāciju par seno cilvēku dzīvi, saimniecību. Kā tad mainījušies dabas apstākļi Latvijā?

7. Pēc ledāja aiziešanas. Baltijas jūras vēsture

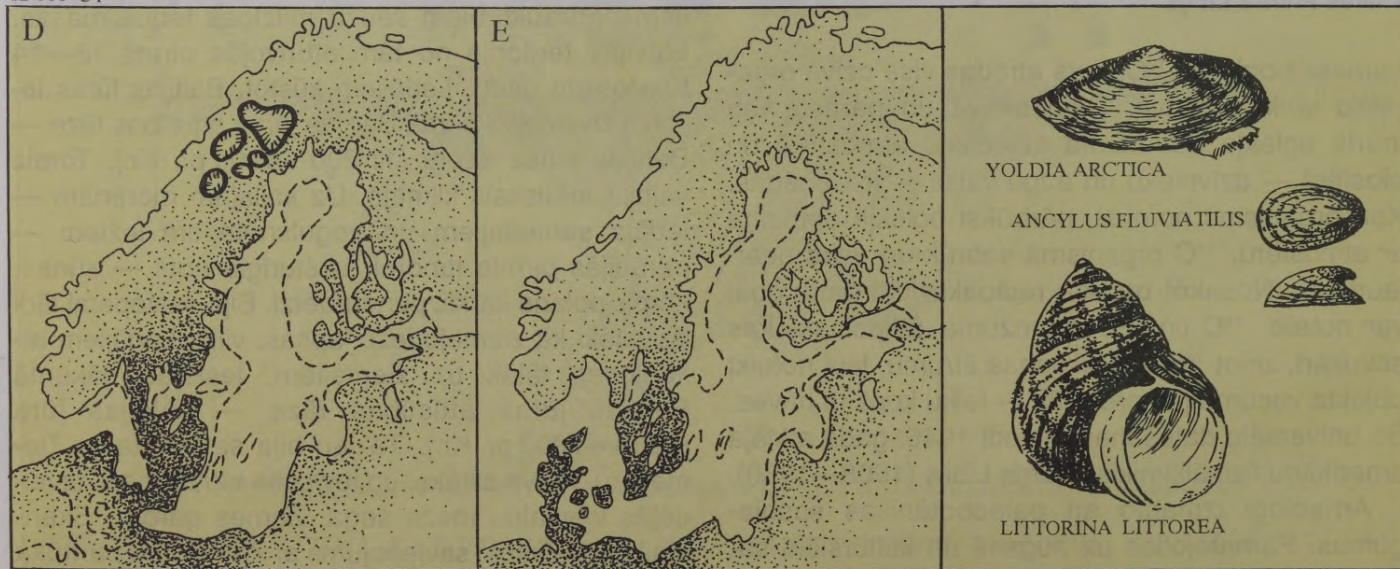
Simtiem tūkstošiem gadu Ziemeļeiropu ar nelieliem pārtraukumiem sedza milzīgas ledus masas. Latvijas teritorija no tām atbrīvojās pirms 13—14 tūkstošiem gadu. Ledājiem kūstot, Baltijas jūras ieplakā izveidojās pirmā Baltijas jūras attīstības fāze — Baltijas ledus ezers (11 200—8200 pr. Kr.). Toreiz valdīja arktiskais klimats. Uz kailajām morēnām — ledāja sanestajiem un nogulsnētajiem iežiem — parādījās pirmie tundrai raksturīgie augi — sūnas, ķērpji, polārie kārkli, pundurbērzi. Bija sastopami tādi dzīvnieki kā ziemeļbrieži, lapsas, vilki. Ledājiem atkāpjoties tālāk uz ziemeļiem, iestājās nākamā Baltijas jūras attīstības fāze — Joldijas jūra (8200—7000 pr. Kr.). Tā jau bija savienota ar Ziemeļjūru. Kļuva siltāks, un ieviesās bērzu meži. Izveidojās vienkāršs meža sega. Zemes garozai Skandināvijā ceļoties, savienojums ar Ziemeļjūru pārtrūka un iestājās trešā Baltijas jūras attīstības fāze — saldūdens Ancilus ezers (7000—5400 pr. Kr.). Klimats kļuva vēl siltāks un sausāks. Dominēja priežu meži. Dzīvnieku valsti papildināja tauri, mežacūkas, staltbrieži, stirnas. Ancilus ezeram pārraujot zemes aizsprostu un atkal savienojoties ar Ziemeļjūru,

A
ZIEMEĻEIROPA
VELĀ LEDUS LAIKMETA BEIGAS
12 000. g.pr.Kr.

B
BALTIJAS LEDUS EZERS
11 200. - 8200. g.pr.Kr.

C
JOLDIJAS JŪRA
8200. - 7000. g.pr.Kr.

D
ANCILUS EZERS
7000. - 5400. g.pr.Kr.

E
LITORĪNAS JŪRA
5400. - 1700. g.pr.Kr.

YOLDIA ARCTICA

ANCYLUS FLUVIATILIS

LITTORINA LITTOREA

Baltijas jūras attīstība

Apzīmējumi: — ledāja robeža; — pašreizējā Baltijas jūras krasta līnija.

izveidojās ceturajā Baltijas jūras attīstības fāze — Litorīnas jūra (5400—1700 pr. Kr.). Toreiz klimats bija siltāks un mitrāks nekā šodien. Bagātīgie nokrišņi veicināja purvu attīstību. Ieviesās skābarži, īves, ezerrieksti, izveidojās alkšņu un lazdu tīraudzes, jaukti lapu koku meži. Ieceļoja savvaļas zirgs. Pēc 3300. g. pr. Kr. sākās klimata pasliktināšanās, kas noveda pie platlapju audžu samazināšanās. Latvijā izzuda skābarži, īves, efejas. Ap 2000. g. pr. Kr. Litorīnas jūra ieguva apmēram tādu Baltijas jūras apveidu, kāds tas ir tagad. Ap 700. g. pr. Kr. klimats kļuva vēl vēsāks un mitrāks, stipri atgādinot mūsdienu laika apstākļus.

Šie Baltijas jūras fāžu dīvainie nosaukumi cēlušies no attiecīgajā laikā to apdzīvojošo gliemju latīniskajiem nosaukumiem — *Yoldia arctica*, *Ancylus fluviatilis*, *Littorina littorea*.

8. Zinātnieki sadarbojas

Atgriezīsimies pie arheologa pētnieciskā darba. Ar senlietas vai pieminekļa datējuma noskaidrošanu tas nebeidzas. Tā galamērķis ir pagātnes notikumu izziņāšana, senvēstures rekonstrukcija. Tāpēc arheologs cenšas noskaidrot visu iespējamo par pētāmo pieminekli, senlietu — to izplatības rajonus, izcelsmes vietas, izplatības biežumu, darinātāju etnisko piederību un vēl citus jautājumus. Kā jau teicu, arheologi izmanto daudz zinātņu atziņas par izrakumos iegūtajiem materiāliem. Paleozoologu analizētie dzīvnieku kauli, zivju asakas sniedz ziņas par medniecības, zvejniecības, lopkopības raksturu un nozīmi. Paleobotāniķu dati par labības graudiem, nezāļu sēklām ļauj spriest par zemkopības attīstības līmeni. Kapulaukos iegūto cilvēku kaulu mērījumi un izpēte, kuru veic antropologi, stāsta par seno cilvēku izskatu, arī par viņu slimībām. Šie dati dod iespēju runāt par etniskiem jautājumiem. Galvaskausos labi atspoguļojas cilvēka rasu un antropoloģisko tipu

īpatnības. Mēs neesam vienādi. Zinātnieki nodala trīs lielās rases — eiropeīdo jeb Eirāzijas, mongoīdo jeb Āzijas-Amerikas un ekvatoriālo jeb negro-austroloīdo. Tās tālāk savukārt dalās mazās jeb lokālās rasēs un vēl tālāk — antropoloģiskos tipos. Senos galvaskausus var izmērīt tāpat un ar tādu pašu precizitāti kā šodienas. Tas ļauj zinātniekiem salīdzināt to platumu, augstumu un citus izmērus. Antropologi var noteikt, vai kādā kapulaukā apbedīto cilvēku antropoloģiskais tips ir vienāds vai atšķirīgs, kāda ir to saistība ar šīs teritorijas iedzīvotājiem mūsdienās. Ar metalogrāfisko, spektrogrāfisko un citu analīžu palīdzību var uzzināt to materiālu sastāvu, no kuriem gatavoti priekšmeti. Tas savukārt palīdz noskaidrot, vai atrastā senlieta ir gatavota no vietējām vai ievestām izejvielām. Vēl arheologi izmanto etnogrāfijas un valodniecības atziņas. Jāsaka, ka tas ir tikai pavisam īss tā lielā informācijas daudzuma uzskaitījums, kāds jāsavāc, lai zinātnieks varētu izprast arheoloģijas pieminekļa izrakumos iegūto materiālu jeb vēstures lietiskos avotus. Kad tas paveikts, arheologs var ķerties pie senvēstures rekonstrukcijas. Par viņa lielu palīgu informācijas apkopošanā, saglabāšanā un apstrādē kļuvis dators.

Jā, un, protams, arheologs nevar iztikt bez rakstītajiem vēstures avotiem. Izrakumi ir arī veids, kā tos iegūt. Arheologa lāpsta ir cēlusi dienas gaismā tūkstošiem seno šumeru, babiloniešu, asīriešu, ēģiptiešu un citu tautu rakstu pieminekļu. Diemžēl tā tas nav Latvijā. Līdz šim arheoloģiskajos izrakumos mūsu pašu raksti nav atrasti. Citu tautu rakstītie avoti Latvijas senvēstures izziņāšanā izmantojami par laiku no pirmajiem gadsimtiem pēc Kristus, bet plašākas ziņas tie sāk sniegt kopš 13. gadsimta. Arheoloģiskā materiāla salīdzināšana ar rakstīto vēstures avotu ziņām ir svarīgs noteikums senvēstures izziņāšanā.

II NODAĻA KO ZINA RAKSTI?

1. Ceļš uz rakstību. Alfabēta pirmsākumi

Raksts ir valodas atveidojums ar noteiktu grafisku zīmju palīdzību. Tas ir liels cilvēces sasniegums informācijas uzkrāšanā un pārraidē. Ir pagājuši ne vairāk kā 5000 gadu, kopš mēs esam iemācījušies rakstīt. Pirms tam cilvēki centās savas domas un jūtas izteikt un nodot citiem ar zīmējumu palīdzību. Šiem informācijas zīmējumiem nebija no svara mākslinieciskais noformējums, un tie kļuva arvien simboliskāki. Pakāpeniski veidojās cieša sakarība

Bizoņa, cilvēka un putna attēls Lasko alā Francijā
Tā kopējais garums ap 1,4 m. 20 000.—15 000. g. pr. Kr. Cilvēki vispirms iemācījās zīmēt un tikai pēc tam rakstīt. Viņi attēlus uzkrāsoja, iecirta vai iegravēja. Tūkstošiem tādu atrasti uz alu sienām, klintīm un akmeņiem.

starp zīmējumiem-simboliem un konkrētiem priekšmetiem un dzīvām būtnēm. Tā kā attēlotajiem priekšmetiem un dzīvajām būtnēm bija mutisks valodas apzīmējums, tad arī starp simboliem un to mutiskajiem apzīmējumiem izveidojās un nostiprinājās noteikta saistība. Vissenākajā rakstā, ko sauc par frazeoloģisko rakstu, katrs simbols jeb zīme atveidoja frāzi vai teikumu. Pēc tam radās logogrāfiskais raksts, kurā zīme jau atbilda vārdam. To savukārt nomainīja fonētiskais raksts ar alfabētu katras valodas katras skaņas atzīmēšanai. Protams, starp šiem veidiem bija daudzi un dažādi starpposmi.

Zinātnieki noskaidrojuši, ka rakstība radusies Senajos Austrumos Mezopotāmijā jeb Divupē. Par tās izgudrotājiem uzskata pasaules pirmās zināmās civilizācijas radītājus šumerus vai pat mums nezināmos viņu priekštečus, kuri dzīvoja Tigras un Eifratas upju krastos. Tas varēja notikt apmēram ap 3100. g. pr. Kr. To mēs zinām, tikai pateicoties 19. gadsimta otrās puses un 20. gadsimta arheoloģiskajiem izrakumiem. To gaitā seno šumeru pilsētās Eridā, Lagašā, Urukā, Ūrā tika atsegti ne tikai tempļi, ēkas, kapenes, iegūti mākslas darbi, rotaslietas, trauki, ieroči, sadzīves priekšmeti, bet atrasti arī arhīvi un bibliotēkas ar daudziem tūkstošiem vērtīgu saimniecības, vēstures, diplomātijas dokumentiem, reliģijas, zinātnes, literatūras tekstiem. Tie rakstīti ķīlrakstā uz māla plāksnītēm. Ķīlrakstu no šumeriem pārņēma daudzas apkārtējās tautas, un tas izplatījās tālāk. Sākotnēji šumeru ķīlraksts bija logogrāfiskais raksts. Vēlāk tajā parādījās fonetizācijas principi un viena zīme varēja apzīmēt zilbi. Iespējams, ka līdzās Šumerai bijuši arī citi patstāvīgi savas rakstības

PUTNS				
ZIVS				
ĒZELIS				
SAULE				
GRAUDI				
DĀRZS				
ARKLS				
BUMERANGS				
VĒRSIS				
KĀJA				

	ŠUMERI	ĒGIPTIEŠI	HETI	ĶĪNIEŠI
CILVĒKS				
VALDNIKES				
DIEVS				
VĒRSIS				
AITA				
DEBESIS				
ZVAIGZNE				
SAULE				
ŪDENS				
KOKS				
MĀJA				
CEĻŠ				
PILSĒTA				
VALSTS				

Šumeru ķīlraksta attīstība

Šumeru, ēģiptiešu, hetu un ķīniešu rakstu zīmes

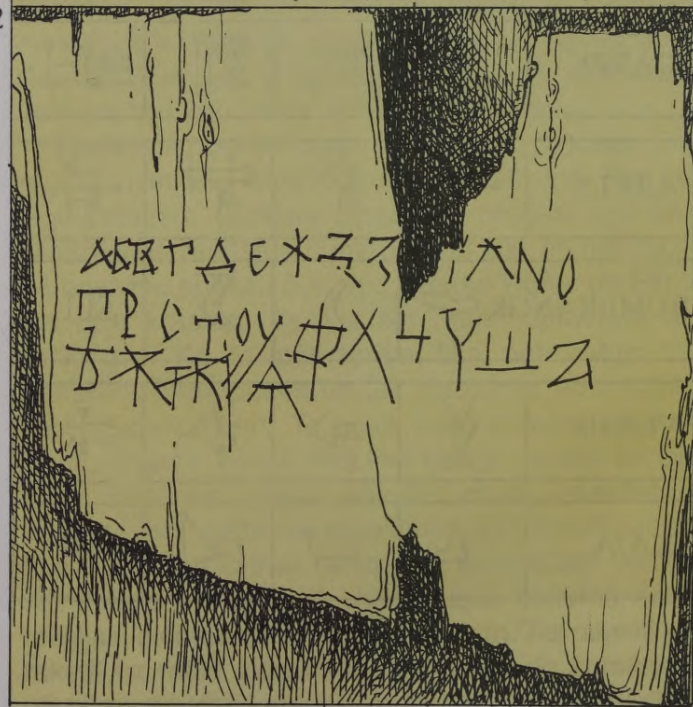
izgudrošanas centri. Kā tādi tiek minēti vismaz 1 divi — Ēģipte un Ķīna.

Alfabēts radās Senajā Grieķijā 8. gs. pr. Kr. Taču tas neizveidojās tukšā vietā. Daudzu tautu rakstības jau pirms grieķiem bija nonākušas tuvu sistēmai, ka katrai valodas skaņai ir grafisks apzīmējums. Laika gaitā alfabēts ir iekarojis visu pasauli. Simtiem alfabētu, lai kā tie arī savā starpā ārēji atšķirtos, savā būtībā visi seko tiem principiem, kas tika noteikti pirms daudziem gadsimtiem grieķu rakstā.

Latvieši, lietuvieši, igauņi, angļi, amerikāņi, vācieši, zviedri, čehi, spāņi, franči un daudzas citas tautas lieto alfabētu, ko sauc par latīņu alfabētu, jo tas ir līdzīgs tam, ko lietoja Senajā Romā pirms 2000 gadiem. Latīņu alfabēts savukārt ir grieķu alfabēta attīstības rezultāts. Tā mēs varam vēl tālāk virzīties raksta vēsturē. Grieķi savām vajadzībām bija pielāgojuši rakstu no senajiem semītiem, kuri dzīvoja 2 mūsdienu Sīrijas teritorijā 2. g. tūkst. pr. Kr. vidū. Semītu raksta principi ir līdzīgi tiem, kādus lietoja senie ēģiptieši. Ēģiptiešu raksts savukārt kopā ar šumeru un citiem rakstiem pieder pie Seno Austrumu rakstiem. Redzi nu, ja labi padomā, tad iznāk, ka latviešu alfabēta vecvecvecvecvectētiņš ir šumeru ķīlraksts.

Cilvēki rakstību ne tikai izgudrojuši, bet arī to "aizmirsuši". 1799. gadā Nilas upes deltā netālu no Rozetas pilsētas tika atrasts akmens. Uz tā bija trīs vienādi uzraksti — viens sengrieķu valodā, bet divi ēģiptiešu valodā, no kuriem savukārt viens bija hieroglifu rakstā. Šo pēdējo jau vairs neviens nemācēja izlasīt. Tikai 1822. gadā hieroglifus atšifrēja franču ēģiptologs Žans Šampolions (1790—1832), tā liekot pamatu to izpētei. Tas nav vienīgais šāda veida gadījums. No jauna bija jāatklāj arī Dienvidamerikas indiāņu — maiju rakstība. Joprojām nav atšifrēts Vidusjūras Krētas salā atrastais hieroglifu raksts, kurš lietots 3.—2. g.t.pr.Kr. Šo uzskaitījumu varētu vēl turpināt.

1
ΥΓΕΝΟΥΣ ΚΑΛΕΠΑΝΔΡΕ
ΧΑΙΡΕΤ ΟΥΛΠΟΤΔΙΑΝΔΡΕΟΝ
ΑΡΤΑΝ! ΓΟΥΓΕΛΡΟΥΤΟΝΛΟΥΝ
ΧΡΚΔΟΤΑΓΙ[Ο] ΤΟΙΟΥΤΗ. ΟΥΝΕΛΑΝ
ΠΡΑΓΜΑΤΕΣΑΝΠΑΙΣΟΙΝΧΡΜΟΑΛ
ΗΑΕΘΑΙΤΕΣΥ... ΛΕΦΑΛΛΙ
ΚΑΙΣΚΥΠΤΕΙΝ ΤΟΙΔΥΤΑ-Α
ΚΔΕΣΤΟΥΔΗΣΤΕΣ ΟΝ ΔΚΟΥ-
ΕΜΜΕΡΕΙ ΚΔΑΡΕΤΗΣΥΜΠΟΣ
ΤΟΥΔΕΠΙΟΤΑΡΧΟΥΜΤΟΣ
ΕΡΓΑΝΔΡΗΜΑΜΛΩΜΝΕΥΛΟΥ

Alfabēti un raksti

1 — sengrieķu raksts, 3. gs. pr. Kr., 2 — alfabēts — kirilica, kas ar metāla irbuliša — stila (6) palīdzību uzrakstīts uz bērza tāss,

SENGRIEĶU ALFABĒTS

Λ Α Ν (a) Β Γ Β (b) < C / (g) Λ Δ Δ (d) Ϝ X ϝ (e) Ϟ ϟ Ϡ (v) Ι Ξ (z) Η Θ (h) ⊕ ⊗ □ (th) Ϻ Ι Ε (i)
 Κ Κ Ϟ (k) ϫ Ϭ ϭ (l) Μ Μ Μ (m) Ν Ν Ν (n) Ξ Χ + (ks) Ο □ ◇ (o) ϐ ϑ ϒ (p) Μ (s) Ϙ (q) Ϡ Ϣ ϣ (r)
 Ϻ Ε Σ (s) Τ Τ (t) Υ Υ Υ (u) Ϝ ϝ Ϟ (ph) ϟ Ϡ ϡ (kh) Ϣ ϣ Ϥ (ps) Ω (o)

SLĀVU ALFABĒTS (KIRILICA)

А (a) Б (b) В (v) Г (g) Д (d) Е (e) Ж (ž) Ђ (dz) З (z) И (i) І (i) К (k) Л (l) М (m) Н (n) О (o) П (p) Р (r)
 С (s) Т (t) У (u) Ф (f) Х (h) Ц (c) Ч (č) Ш (š) Щ (šč) Ъ (o) Ь (o) Ы (y) Я (ja) Ю (ju) Я (ja)
 Ь (je) А (e) О (o) ІА (je) ІЖ (jo) Ѕ (ks) У (ps) Θ (th) У (i)

3

Π Ο Κ Λ Δ Ν Α Ν Η Ε Ξ Π Ο Π Α Κ Ζ Γ Λ Ξ Η Ν Ο Ν Ο Χ Ι Ν Δ Π Η Ш Н М Н Ш Е С Т О К Р І
 Х Е Н Δ Α Ν Γ Λ Λ : В : Ν Δ Δ Ο Κ Ο Υ Δ Η Δ Η Τ Κ Ο Υ Ν Ο Κ Ο Υ
 Ν Α Β Ε Ρ Δ Χ Λ Δ Ε Η С Х С О У Ф Ц Δ Δ О У К О Т А Δ Б З З Δ М Т З Δ О Н Н Л Н Л Δ Η Β І С А

KRIEVU ALFABĒTS

А Б В Г Д Е Ж З И Й К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы
 Б Э Ю Я

LATIŅU ALFABĒTS

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z

LATVIEŠU ALFABĒTS

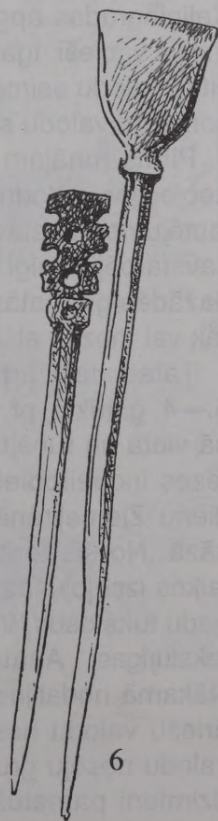
A B C Č D E F G Ģ H I J K Ķ L Ļ M N Ņ O P R S Š T U V Z Ž

4

Аноисби — дан лауфан жи
 ши рфе шмелскис р. ширн,
 р. жо м ширп браде

5

Es skuhyste eekph jarra tuhk hohsehzeij juhju
 mihlu kohlzinu ar ne is Runnajasam affarakm
 unefnu juhju pajihstams Marzen schagget Laura
 il 25 ton April 1774.

6

11. gadsimts, 3 — vēstule uz bērza tāss slāvu kirilicas rakstā, 12. gadsimts, 4 — fragments no Rīgas latviešu alusnesēju amata brālības saraksta, 16. gadsimts, 5 — pēdējais teikums no Ķikuļa Jēkaba uzrakstītās Žagatas Laura vēstules Pēterim Matvejevam, 18. gadsimts.

2. Baltu un latviešu valodas vieta Eiropas tautu valodu vēsturē

Kādā vai kādās valodās runāja senās Latvijas iedzīvotāji? Vai mēs maz varētu izlasīt un saprast viņu rakstus? Latviešu valoda pieder pie pasaules lielākās — indoeiropiešu valodu saimes. Līdz ar lietuviešu valodu tā ietilpst baltu valodu grupā. Senāk bija vēl arī citas baltu valodas, bet tās tagad izzudušas. Piemēram, 17. gadsimtā izmira pēdējie senprūšu valodas nesēji. Šo baltu tautu, kura dzīvoja uz rietumiem no lietuviešu zemēm mūsdienā Krievijas Kaļiņingradas apgabalā, daļēji iznīcināja, daļēji asimilēja vācieši. Igaunņu valoda jau pieder pie pavisam citas valodu saimes. Tā līdz ar lībiešu valodu ietilpst somugru valodu saimes Baltijas jūras valodu grupā.

Pirms runājam tālāk, tev jāzina, ka daudzos arheoloģijas, valodniecības, tāpat kā jebkuras zinātnes jautājumos pastāv atšķirīgi uzskati. Tie pat var būt savstarpēji pilnīgi pretēji. Tāpēc nebrīnies, ka reizēm dažādās grāmatās kāds jautājums ir izgaismots vairāk vai mazāk atšķirīgi.

Tāpat daļa arheologu un valodnieku domā, ka 5.—4. g. tūkst. pr. Kr. visi indoeiropieši dzīvojuši vienā vietā un runājuši vienā valodā. Pēc vienas hipotēzes indoeiropiešu pirmdzimtene atradusies mūsdienā Ziemeļīrānā, Austrumturcijā un Dienvidkaukāzā. No šīs teritorijas pirmtautas daļas atšķirīgos laikos izceļojušas dažādos virzienos. Process ildzis gadu tūkstošus. Vispirms atdalījies tā grupa, kurai raksturīgas Anatolijas jeb hetu-luviešu valodas. Nākamā nodalījies grieķu, armēņu, indoīrāņu jeb āriešu valodu nesēju grupa. Tiem sekojusi tohāru valodu nesēju grupa utt. Savu indoeiropisko pirmdzimteni pametuši arī seneiropiešu valodu nesēji. Viņi apmetušies uz dzīvi stepēs Melnās jūras ziemeļu krastā. Vienas no pirmajām seneiropiešu otrreizējo pirmdzimteni pametušas kaujas cirvju un auklas keramikas kultūras ciltis. Tās aizņēmušas

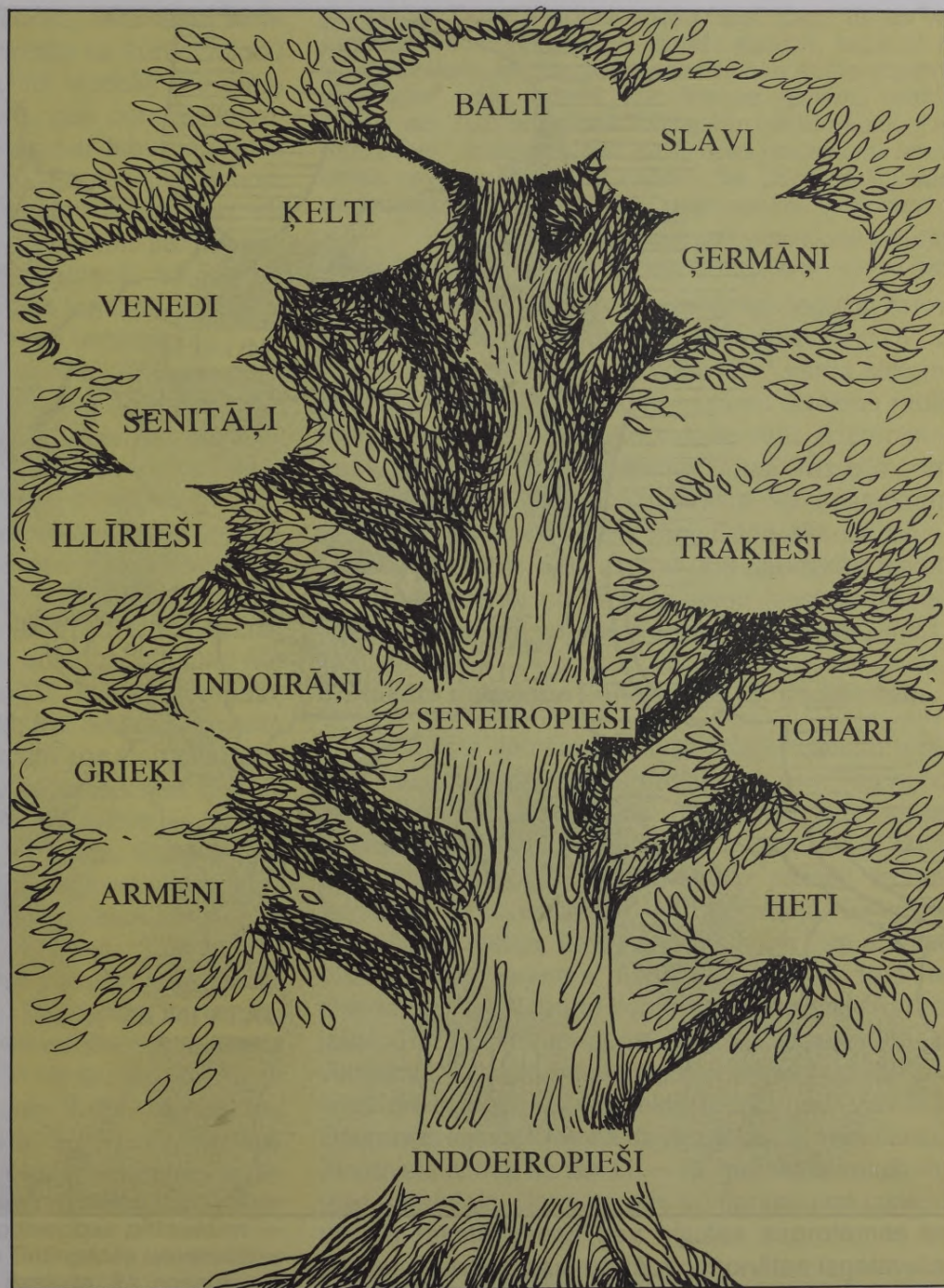
plašas teritorijas Eiropas mežu joslā no Reinas līdz Volgai. Minētie cilvēki vistiešākā veidā saistāmi ar baltu cilšu un valodu veidošanos. No seneiropiešiem vēl cēlušies ģermāņu, slāvu, ķeltu, senitāļu, illīriešu, venedu valodu nesēji.

Pirmbaltu valoda izveidojusies Vislas lejteces, Dņepras un Volgas augšteces, Daugavas un Nemunas upju baseinā apmēram pirms 4000 gadiem. Tā bija teritorija, kur auklas keramikas kultūras nesēji saplūda ar eiropeīdajām Narvas, Nemunas, Dņepras-Doņecas, Augšvolgas kultūru ciltīm. Uz ziemeļiem no Daugavas pirmbaltu kaimiņi bija somugri, kuri Baltijā ienāca nedaudz agrāk par auklas keramikas kultūras pārstāvjiem. Uz rietumiem no Vislas pirmbaltu zemes robežojās ar pirmslāvu, venedu un pirmģermāņu apdzīvotajām teritorijām, bet viņu dienvidaustrumu kaimiņi bija irāņi. Šajā plašajā pirmbaltu teritorijā arheologi izdala Piemares, Vidusdņepras un Fatjanovas kultūras.

Pirmbaltu valodas kopība saira 5. gs. pr. Kr. Tad rietumbalti nodalījās no austrumbaltiem. Pie rietumbaltu valodām pieder prūšu, skalvu, jātvingu, galindu valoda. Austrumbaltu valodas kopība turpināja vēl pastāvēt līdz 7. gadsimtam. Pēc valodnieku domām,

Baltu hidronīmu izplatība

Indoeiropiešu attistība

pie tām pieder žemaišu, augštaišu, lietuviešu, zemgaļu, sēļu, latgaļu valoda. Attiecībā uz kuršu valodu pētniekiem ilgu laiku bija dažādi viedokļi. To pieskaitīja gan pie austrumbaltiem, gan rietumbaltiem. Tagad svaru kausi nosvērušies par labu hipotēzei par tās rietumbaltisko izcelsmi. Saglabājušies upju un ezeru nosaukumi jeb hidronīmi liecina par vēl kādām, mums nezināmām, izmirušām baltu valodām Daugavas un Dņepras augštecē, Volgas un Okas starpupē. Diemžēl iespējas iegūt kādas ziņas par šiem mūsu radiniekiem ir visai ierobežotas.

Latviešu valoda izveidojusies tikai 13.—16. gadsimta laikā no latgaļu, sēļu, zemgaļu un kuršu valodām. 17. gadsimtā tā bija izplatījusies un nostiprinājusies visā Latvijas teritorijā. Interesanti, ka kuršu, zemgaļu un sēļu valodas piedalījās arī lietuviešu valodas tapšanā. Tagadējā robeža starp Latviju un Lietuvu atbilst krustnešu iekarojumiem 13. gadsimtā un neatspoguļo tā laika etnisko un politisko iedalījumu.

Esam noskaidrojuši, ka senākie raksti, iespējams, varētu būt bijuši rakstīti vai nu austrumbaltu, vai rietumbaltu kopvalodā, bet varbūt kuršu, zemgaļu, sēļu, latgaļu vai lībiešu valodā, bet ne latviešu valodā. Mēs savu lielāko upi saucam par Daugavu. Tai pašā laikā vairākās valodās saglabājušies tās citi nosaukumi: vāciešiem — *Düna*, krieviem — *Двина*, poļiem — *Dzwinā*, somiem — *Väina*, lībiešiem — *Vēna*. Tie veidojušies no kāda Daugavas vārda, kurš latviešu valodā izzudis. Šis senais nosaukums, pēc valodnieku domām, ir bijis *Dueinā*. Tam līdzās pastāvējusi no tā izveidojusies paralēlforma *Duna*. Minētie nosaukumi ir ļoti seni. Iespējams, ka tie nāk no indoeiropiešu leksikas, tātad valodas, kura lietota pirms 6—7 gadu tūkstošiem. Šo vārdu upei varēja būt devuši pirmie indoeiropieši, nonākot tās krastos. Tas varēja notikt 3. g.t.pr.Kr. beigās un 2. g.t.pr.Kr. sākumā.

"Kāda indoeiropiešu sakne ir Daugavas nosaukuma *Dueinā* (*Dunā*) pamatā? Viens no mūsdienu izcilākajiem indoeiropiešu salīdzināmās valodniecības pētniekiem — baltu valodu vēstures speciālists *Getingenes universitātes profesors Volfgangs P. Šmids* uzskata, ka nosaukuma pamatā ir sakne "dheu" (*dhu*) — putēt, virpuļot, brāzties. No šās saknes atvasināts arī vārds *dūmi*, krievu *дуть* —

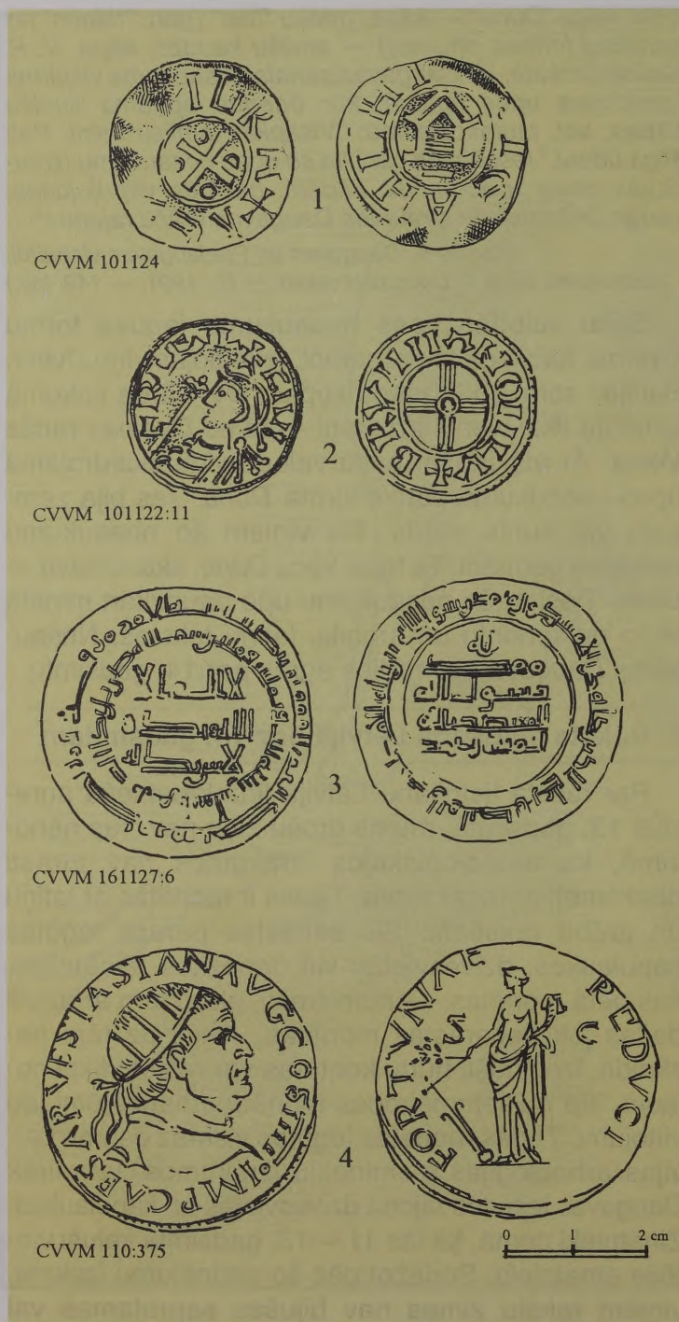
pūst, vācu "Düne" — kāpa, grieķu "this" (ģen. "thinon" no senākas formas dhuinos) — smilšu kaudze, kāpa. V. P. Šmids uzskata, ka Daugavas senais nosaukums vispirms izveidojies upes lejtecē, kur ūdeņus apņēma smilšu kāpas; sal. tautasdziesmā: "Visapkārt smilšu kalni, Pati Rīga ūdeni." Iespējams gan, ka šo upes nosaukumu izraudzījās nevis pēc smilšu kāpām, bet pēc virpuļojošās, vietām brāzmainās straumes Daugavas krāču rajonos"

(*Karulis K. Daugavas un Piedaugavas vietvārdi. Nosaukumu cilme // Daugavas raksti. — R., 1991. — 149. lpp.*)

Baltu valodās upes nosaukums ieguva formu *Dveina*. Slāviem, to pārņemot, izveidojās viņu *Dvina*. Baltijas somi no līdzskņu kopas "Dv" vārda sākumā izrunāja tikai vienu līdzskani — tā no *Dveinas* radās *Veina*. Ar atšķirībām baltu valodu vidū skaidrojama upes nosaukuma paralēlforma *Duna*. Tas bija zemgaļu vai kuršu vārds. No viņiem šo nosaukumu pārņēma ģermāņi. Tā tapis vācu *Düna*, skandināvu — *Dyna*. Tieši ar šo nosaukumu upe daudzkārt minēta seno dokumentu un hroniku latīņu tekstos. Nosaukums *Daugava* nav radies agrāk par 14. gadsimtu.

3. Raksta lietošana Latvijā līdz 13. gadsimtam

Par raksta lietošanu Latvijā līdz krustnešu agresijai 13. gadsimtā mums drošu ziņu nav. Tas nenozīmē, ka arheoloģiskajos izrakumos nav atrasti priekšmeti ar uzrakstiem. Tādas ir monētas ar latīņu un arābu rakstiem. Šīs senlietas parasti iegūtas kapulaukos, dzīvesvietās vai depozītos. Zinātnieki, kas pēta monētas, — numismāti, starp tām atraduši dažas ļoti neparastas monētas. Attēli uz tām neskaidri, izplūduši, burtu kontūras var reizēm tikai nojaust. Tie ir Rietumeiropas monētu atdarinājumi jeb viltojumi. Tādas monētas iegūtas vismaz desmit Latvijas arheoloģijas pieminekļu izrakumos, visvairāk Daugavas lejteces rajona dzīvesvietās un kapulaukos. Zinātnieki domā, ka tās 11.—13. gadsimtā kaluši vietējie amatnieki. Spriežot pēc šo darinājumu izskata, viņiem rakstu zīmes nav bijušas saprotamas vai bijušas vienaldzīgas, un tāpēc monētas izgatavotas tik pavirši. Par vienu no iespējamiem šo viltojumu ražošanas centriem uzskata Daugmales pilskalnu.

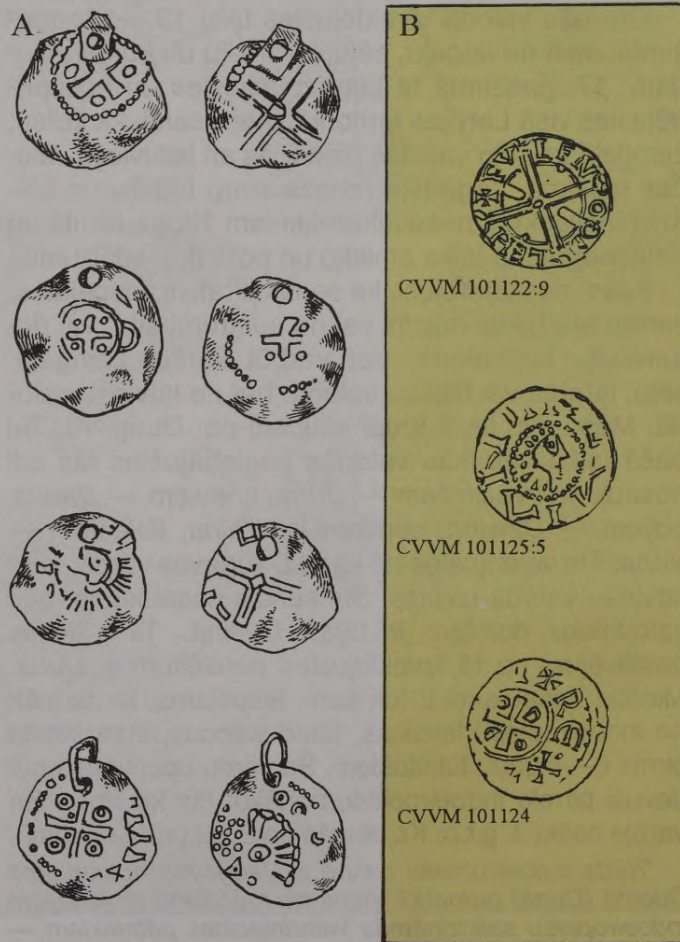

Monētas ar latīņu un arābu uzrakstiem

1 — Vācija, Otons III (983—1002) un Adelheide, denārs, sudrabs, svars 0,83 g, 2 — Anglija, Knuds Lielais (1016—1035), denārs, sudrabs,

svars 0,97 g, 3 — Samanīdi, Ismaīls ibn Ahmēds (892—907), dirhems, kalts 894/895 Aš-Šanas pilsētā (tagad Taškenta), sudrabs, svars 2,89 g, 4 — Romas impērija, Vespasiāns (67—79), monēta, bronza.

Monētām atšķir aversu un reversu jeb priekšu un aizmuguri, tāpēc zīmējumā katra no tām attēlota divas reizes. Romiešu monētu aversā parasti redzams valdnieks, bet reversā — kāds no dieviem. Uz arābu dirhemiem ir tikai uzraksti, jo islams aizliedz attēlot dzīvas būtnes. Aversa centrā lasāms citāts no Korāna, ka nav cita dieva, izņemot Allāhu, bet gar malu savukārt monētas kalšanas gads un vieta, nosaukums. Turpretī reversā var atrast valdnieku vārdus. Rietumeiropas denāru aversā redzams valdnieka portrets un vārds vai ģerbonis. Jebkuru monētas uzrakstu zinātnieki sauc par leģendu.

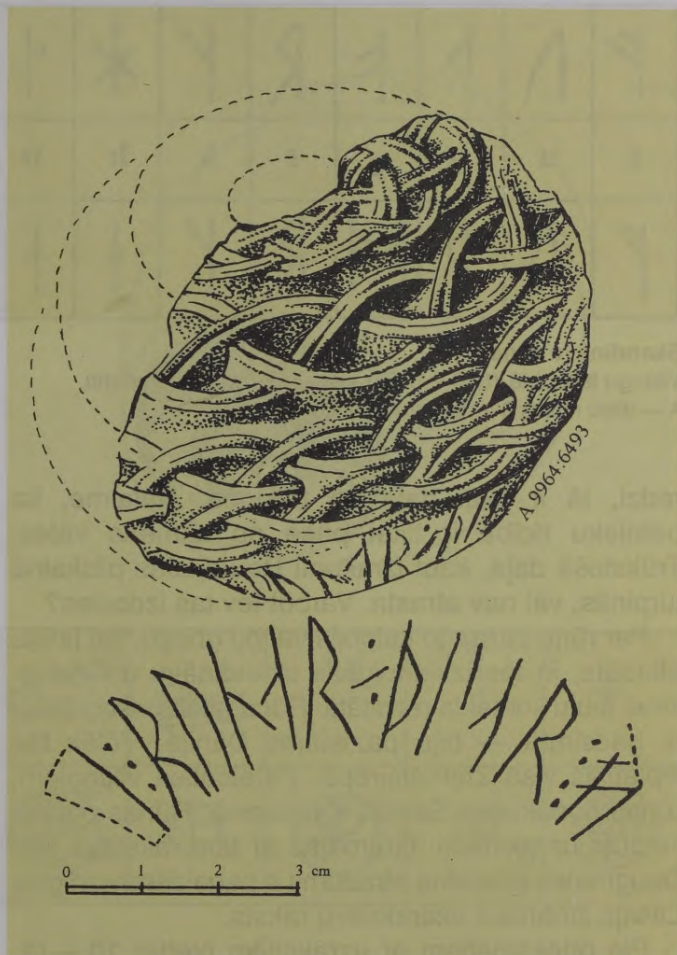
Rietumeiropas monētu vietējie viltojumi (A) un atdarinātās istās Rietumeiropas monētas (B), kuras izmantotas paraugam

Tas ir viens no ievērojamākajiem un pazīstamākajiem Latvijas arheoloģijas pieminekļiem. Daugmale sastāv no jau minētā pilskalna, tad vēl senpilsētas, ostas, kapulaukiem. Šis arheoloģiskais komplekss atrodas pavisam netālu no Rīgas — Daugavas upes kreisajā krastā Daugmales pagastā pie Tiču un Pukstiņu mājām. Pilskalna ierīkošanai izvēlēts zemesrags, kurš izveidojies pie Varžupītes ietekas Daugavā. Jau dabiski vieta ir labi aizsargāta. Dienvidos un rietumos to no apkārtnes norobežo līdz 10 m augstā un stāvā minētās upītes grava, ziemeļos — līdz 25 m augstais un stāvais Daugavas krasts. Tikai austrumos, kur nebija dabisku šķēršļu, cilvēkiem tādus vajadzēja radīt. Te ticis izveidots līdz 7 m augsts un 80 m garš zemes valnis ar grāvi tā ārpusē. To norobežotā pilskalna plakuma izmēri ap 3800 m². Senpilsēta iekārtota gan uz rietumiem, gan austrumiem no pilskalna. Tā aizņem vairāk nekā 20 000 m² lielu platību. Daugavas krastā atradusies osta. Senkapiem izvēlēta vieta uz dienvidiem no pilskalna Varžupītes pretējā — kreisajā krastā, lielāka paaugstinājuma nogāzē. Apbedījumi vēl konstatēti austrumu senpilsētas ziemeļu daļā.

Arheoloģiskajos izrakumos pilskalnā un senpilsētā iegūtas ap 20 000 senlietu. Atrasto bezripas un ripas keramikas māla trauku lausku skaits pārsniedz 200 000. Tas nav viss. Te atsegtas dzīvojamās un saimniecības ēkas ar akmens un māla krāsnīm, maltuve, podniecības ceplis, rotkaļu darbnīcas, dzelzs ieguves krāsns, aka, nocietinājumu paliekas, senpilsētas vārti.

Daugmale bieži nopostīta un tikpat bieži no jauna atdzimusi. Arheologi konstatējuši, ka savā pastāvēšanas laikā pilskalns vismaz 14 reizes nodedzis. Pirmie cilvēki uz dzīvi te apmetušies 2. g.t.pr.Kr. beigās. Daugmales uzplaukuma laiks ir no 10. līdz 12. gadsimtam.

Daugmales pilskalns ar senpilsētu, ostas vietu, kapulauku ir viens no ievērojamākajiem un pazīstamākajiem Latvijas arheoloģijas pieminekļiem. Kopš 1933. gada pilskalnā vairākkārt notikuši izrakumi.

Daugmales pilskalnā iegūtā no kaļķakmens gatavotā vāles galva. 11. gadsimts.

1937. gadā arheologs Valdemārs Ģinters (1899—1979) tur atrada unikālu senlietu — akmens vāles galvu ar skandināvu rūnu rakstu. Priekšmets izgatavots no kaļķakmens, kurš, kā rāda analīzes, ņemts tepat Daugavas krastos. Šis apstākļi varētu liecināt, ka tas darināts uz vietas Daugmales pilskalnā 11. gadsimtā. Uzraksts senskandināvu valodā lasāms šādi — *runar pesar O*, bet tulkojums skan — "rūnas šīs veidojis O" (varbūt Olafs?). Kā

A	ƿ	u	p	g	r	k	h	n	i	a	s	t	b	m	l	r
B	ƿ	u	p	ƿ	R	Y	ı	ı		ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı

Skandināvu rūnas

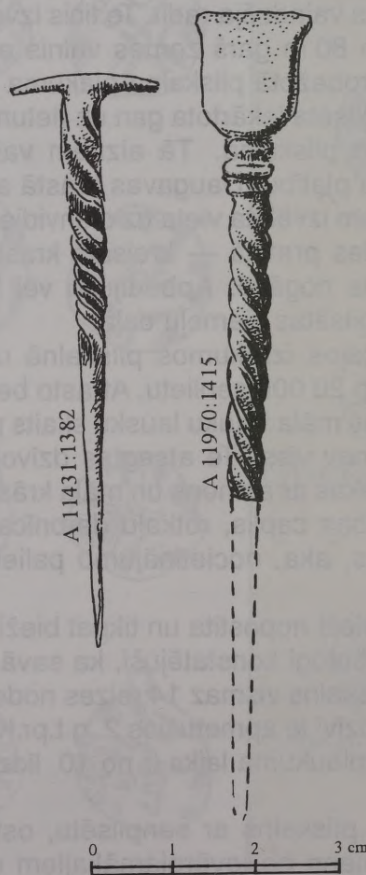
Vikingu laikmetā (800—1050) visvairāk izplatītie varianti.

A — dāņu rūnas; B — zviedru-norvēģu rūnas.

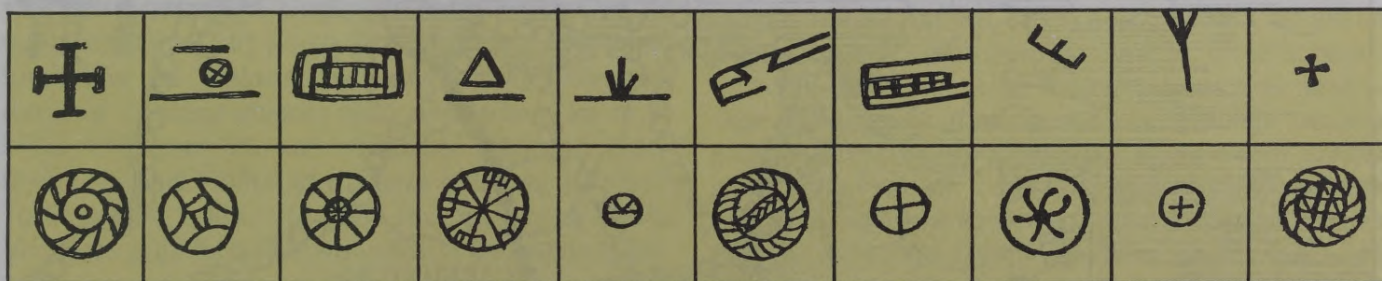
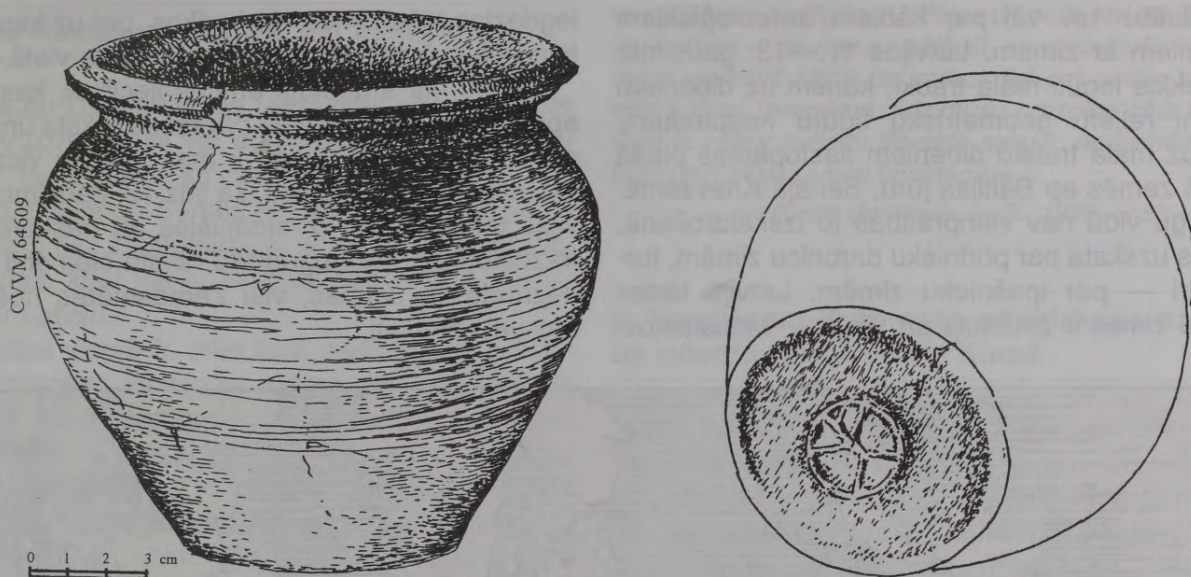
redzi, tā ir tikai daļa no teikuma. Nelaime, ka pētnieku rīcībā ir tikai puse no akmens vāles. Trūkstošā daļa, kaut izrakumi Daugmales pilskalnā turpinās, vēl nav atrasta. Varbūt tev tas izdosies?

Par rūnu paraugu kalpojis vai nu grieķu, vai latīņu alfabēts, jo tās izveidojušās skandināvu un Vidusjūras tautu kontakta rezultātā. Rūnu raksts visagrāk — 3. gadsimtā — bija pazīstams Dānijā. Vēlāk tas izplatījās visā Ziemeļeiropā. Pateicoties vikingsiem, rūnas nonākušas Senajā Krievzemē. Rūnas parasti lietotas uzrakstiem. Grāmatas ar tām rakstītas reti. Daugmales pilskalna atradums ir pagaidām vienīgais Latvijā zināmais skandināvu raksts.

Pie priekšmetiem ar uzrakstiem pieder 10.—13. gadsimta divasmeņu zobeni (divasmeņu — tas nozīmē, ka asmenim asas ir abas puses). Uzraksti uz zobeniem veidoti no dažādu materiālu — damascēta tērauda, krāsaino metālu, dzelzs ielikumiem. Tie atrodas uz asmeņiem. Šādu Latvijas teritorijā atrastu zobenu skaits tuvojas 30. Uzraksti ULFBERHT un INGELRII atspoguļo kādu Rietumeiropas ieroču darbnīcu nosaukumus. Par zobena darinātāju liecina arī uzraksts latīņu valodā GICELIN ME FECIT IN NOMINE DOMINI, kura tulkojums būtu — "Mani gatavoja Gicelins tā Kunga vārdā". Vēl zināmi asmeņi, kurus grezno atsevišķi burti, zilbes, nodalītas ar krustiņiem. Zobeni ar uzrakstiem uzskatāmi par ievē-

Talsu (pirmais no kreisās puses) pilskalnā un Daugmales senpilsētā iegūtie no dzelzs un bronzas gatavotie rakstāmie stili. 13. gadsimts.

Zīmes uz ripas keramikas trauku dibeniem

dumu no franku zemēm. Tas, protams, nenozīmē, ka šādus ieročus nevarēja darināt uz vietas. Visvairāk zobenu gan ar uzrakstiem, gan bez tiem iegūti kuršu teritorijā. Viņi neapšaubāmi mācēja gatavot zobenus. Iespējams, ka kāds no kuršu ieroču meistariem mēģinājis savā asmenī atkārtot redzētos uzrakstus. Tad varbūt starp asmeņiem ar uzrakstiem ir vietēji ražojumi? Diemžēl neviens zobens ar kuršu meistara vārdu nav atrasts.

12. gadsimtā Austrumlatvijā no Senās Krievzemes sāka izplatīties viens no kristīgās ticības veidiem — pareizticība. Līdz ar to varēja ieviesties

slāvu alfabēts jeb kirilica. Tā pamatā ir grieķu alfabēts. Baznīca neapšaubāmi saistās ar rakstību un grāmatām. Daugavas krastu Aizkraukles, Kokneses pilskalnās, kā arī citu pieminekļu arheoloģiskajos izrakumos iegūti rakstāmie stili. Tie ir irbuļveida rakstāmriki, ar kuriem rakstīja uz vaskotiem koka dēļiņiem. Stilu atradumi noteikti liecina par iedzīvotāju rakstītprasmi. Taču Latvijas stilu nav tiešas līdzības ar Senās Krievzemes rakstāmrikiem. Tie vairāk atbilst Baltijas jūras piekrastes zemēs zināmajiem. Tas savukārt ļauj domāt, ka kirilica nav bijusi plašāk izplatīta Latvijā.

Pastāstīšu tev vēl par kādiem arheoloģiskiem atradumiem ar zīmēm. Latvijas 11.—13. gadsimta pieminekļos iegūti māla trauki, kuriem uz dibieniem vērojami reljefu ģeometrisku figūru nospiedumi. Zīmes uz māla trauku dibieniem sastopamas plašā teritorijā zemēs ap Baltijas jūru, Senajā Krievzemē. Arheologu vidū nav vienprātības to izskaidrošanā. Vieni tās uzskata par podnieku darbnīcu zīmēm, turpretī otri — par īpašnieku zīmēm. Latvijā tādas īpašumu zīmes ir zināmas arī vēlāk — viduslaikos,

iegrieztas bišu kokos, darbarīkos, pat uz kapu krustiņiem. Tālākā attīstībā tās lieto paraksta vietā.

Cerību, ka arheologi atradīs liecības, kas varētu apgāzt esošo priekšstatu par mūsu raksta un rakstīšanas pirmsākumiem, ir maz. Tāpēc visai droši secināsim un uzskatīsim, ka līdz 13. gadsimtam Latvijas teritorijā bija izveidojušies un pastāvēja tikai frazeoloģiski — logogrāfiskā raksta elementi. Tomēr nezaudēsim cerības, visi Zemesmātes noslēpumi nav vēl uzminēti...

Romas valsti un baltu apdzīvoto teritoriju savienošie tirdzniecības ceļi

●● — dzintara ceļš, ○○ — pārējie ceļi, [stippled box] — romiešu impērija.

4. Senās Romas vēsturnieki par baltiem

Tā, ja nu Latvijas senie iedzīvotāji paši neko par sevi nav uzrakstījuši vai arheologi šos rakstus nav izrakuši, tad lūkosim, ko citas tautas par mums zina. Senajā Grieķijā un Senajā Romā bija visai miglains priekšstats par Ziemeļeiropu, un ir ļoti maz rakstītu ziņu, kuras, kaut vai ar lielu jautājuma zīmi, varētu saistīt ar Latviju.

Ka tādas vispār ir, mēs lielā mērā varam pateikties dzintaram. Romiešu autors Plīnijs Vecākais (23—79) savā enciklopēdiska rakstura materiālu krājumā "Dabas vēsture" minējis, ka imperatora Nerona (37—68) laikā kāds dižciltīgais ticis sūtīts uz Baltijas jūras piekrasti pēc dzintara gladiatoru spēļu cirka izrotāšanai. Viņš ceļojis pa t. s. dzintara ceļu. Tas veda no Itālijas caur Karnuntas pilsētu pie Donavas upes (tagadējā Ungārijas teritorijā) uz Vislas upes lejteci un tad pa to līdz jūrai. Tur tālāk ceļš turpinājās pa piekrasti uz austrumiem. Minētais romietis dzintaru atvedis tādā daudzumā, ka ar to bijuši rotāti pat tīkli, kas nodalījuši arēnu no skatītājiem. Senajā Romā no dzintara gatavoja arī rotas. To lietoja kā zāles. Vēl gribu tev pateikt, ka Plīnijs Vecākais gāja bojā Vezuva vulkāna izvirduma laikā.

Mums nozīmīgākās ziņas atrodamas romiešu vēsturnieka Kornēlija Tacita (ap 58—117) darbā "Ģermānija". Grāmatas 45. nodaļā stāstīts par aistiem (*Aestii*). Zinātnieki domā, ka tie varētu būt prūšu, lietuviešu un latviešu senči. Tādā gadījumā K. Tacita vēstītais ir pirmās rakstītās ziņas par baltiem:

"Tad nu jau pa labi Svēbu jūra savā piekrastē apskalo aistiešu ciltis, kas paražās un izskatā neatšķiras no svēbiem, valodā — tuvākas britiem. Pielūdz tie dievu māti. Kā ticības zīmi nēsā kuiļu tēlus: tie ieroču vietā un kā aizsarglīdzeklis pret visu ko nodrošina dieves cienītājus arī ienaidnieku vidū. Reti ķeras pie dzelzs, vairāk — pie rungām. Ap labību un citiem augļiem pūlas ar lielāku pacietību, nekā no parastās ģermāņu nevižības gaidāms. Bet arī jūru pārmeklē un vienīgi no visiem lasa dzintaru,

ko paši sauc par "glēsu", sēkļos un pašā krastā. Un — kā jau barbari — tie nav ne pētījuši, ne uzzinājuši, kāda tam daba vai kādā kārtā tas rodas; ilgi pat gulēja tas starp citiem jūras izmesliem, līdz mūsu greznība cēla to godā. Paši to nekur nelieto: jēlveidā salasa, neapstrādātu nes tīrgū un maksu saņem brīnīdamies."

(*Tacita Ģermānija. — R., 1938. — 53.—55. lpp.*)

5. Hamburgas-Brēmenes arhibīskaps par dāņu un zviedru iebrukumiem Kursā

Jau konkrētas ziņas par Latvijas senajiem iedzīvotājiem satur Rietumeiropas un Ziemeļeiropas viduslaiku hronistu darbi. 9. gadsimtā pirmo reizi vārdā nosaukta kāda no mums zināmajām tautām. Hamburgas-Brēmenes arhibīskapa Rimberta (801—888) sarakstītajā "Svētā Anskara dzīves aprakstā" minēti kurši (*Cori*). Tā 30. nodaļā aprakstīti dāņu un zviedru iebrukumi Kursā 854. un 855. gadā:

"Nevar atstāt neminētu, ka pēc [Hamburgas arhibīskapa svētā Anskara] aizbraukšanas tā Kunga laipnība atklājās jau minētajiem zviedriem. Tālu no viņiem atradās kāda tauta, saukta kurši, kas kādreiz bija pakļauta zviedriem, bet pirms ilga laika bija sacēlusies un atteicās atrasties pakļautībā. Dāņi, to zinādami, laikā, kad bīskaps bija ieradies zviedru zemē, savāca lielu skaitu kuģu un devās uz [kuršu] zemi, ilgodamies pārņemt viņu mantu un pakļaut viņus sev. Viņu karaļvalstī bija piecas pilsētas. Kad iedzīvotāji uzzināja par viņu [dāņu] nākšanu, tie sapulcējās vienkopus un sāka vīrišķīgi pretoties un aizstāvēt savus īpašumus. Guvuši uzvaru, viņi nogalināja pusi dāņu un pārņēma pusi dāņu flotes, zeltu, sudrabu un citu kara laupījumu. Kad par to padzirdēja karalis Ūlavs un zviedri, kas vēlējās sev iegūt reputāciju, ka spēj veikt to, ko dāņi nebija varējuši, un arī tāpēc, ka šie ļaudis agrāk bija pakļauti viņiem, savāca neskaitāmu karaspēku un devās uz šīm zemēm. Vispirms viņi nepamanīti nokļuva pie kādas nocietinātas pils Zēburgas [Ezerpils], kurā atradās 7000 karotāju. Viņi to pilnīgi nopostīja, izlaupija un nodedzināja. Tādējādi stiprināti savā garā, viņi pameta kuģus un steidzās piecu dienu gājienā uz kādu citu stipri

Kuršu un zviedru cīņa pie Ezerpils

Pēc dažu vēsturnieku domām, Rimberta pieminētā *Seeburg* (Ezerpils) atradusies Grobiņā.

nocietinātu pili, kas saucās Apulia [Apole]. Šajā nocietinājumā bija 15 000 karotāju. Pie tās nonākuši un ielenkuši pilsētā esošos, viņi no ārpuses sāka uzbrukumu pilij, ko no iekšpuses vīrišķīgi atsita. [...] Tā pagāja astoņas dienas, viņiem no karadarbības neatlaižoties, cīnoties visu dienu no rīta līdz vakaram. Daudzi krita šeit un tur, bet ne viena, ne otra puse tomēr neieguva uzvaru. Ilgās cīņās pagurusi, zviedru tauta devītā dienā sāka kļūt mazdūšīga, sirds trīsās pārbijusies, par to vien domādama, kā no turienes izkļūt. "Šeit," viņi sacīja, "mēs neko neiegūsim, bet mūsu kuģi ir visai tālu prom." [...] Ārkārtīgi uztraukušies, viņi bija pilnīgā neziņā par to, kas viņiem darāms, un tādēļ nolēma izzināt ar lozi, vai dievi viņiem grib sniegt uzvaru vai arī palīdzēt dzīviem no turienes izkļūt. Lozējot viņi neatrada nevienu dievu, kas gribētu viņiem palīdzēt. Kad to paziņoja tautai, kara nometnē izcēlās milzīgas vaimanas un gaudas un pagaisa drosme. [Laudis] teica: "Ko darīsim, mēs nelaimīgie? Dievi mūs ir atstājuši, un neviens no viņiem mums nebūs palīgā. Kurp lai bēgam? Mūsu kuģi atstāti ļoti tālu, un, ja mēs bēgsim, mums dzīsies pakaļ un iznīcinās mūs pilnīgi. Kāda cerība mums būs?" Kad viņi atradās šādā bezcerīgā stāvoklī, daži tirgoņi, atcerēdamies bīskapa [Anskara] mācības un norādījumus, piedāvāja viņiem padomu: "Kristīgo Dievs," viņi teica, "bieži palīdzējis tiem, kas viņu piesauc, un Viņa palīdzība ir visspēcīga. Tad lai nu prasām, vai Viņš grib būt ar mums, un lai dodam mīlestības garā solījumus." Pēc visu vēlēšanās lozējot, atklājās, ka Kristus grib viņiem palīdzēt. Kad to visiem publiski paziņoja, visu sirdis pēkšņi kļuva tik iedrošinātas, ka viņi gribēja drošsirdīgi sākt uzbrukumu pilsētai.

"No kā mums tagad jābīstas vai jābaiļojas?" viņi sacīja. "Lai cīnāties un uzvedamies kā vīri, nekas nespēj mums stāties pretim. Uzvara mums droša, jo par mūsu palīgu ir varenākais no dieviem." Un, kad visi bija sapulcēti drosmē un priekā sākt uzbrukumu pilsētai, un viņi bija to ielenkuši un bija gatavi sākt kauju, [pilsētas] iekšienē prasīja, lai viņiem dod iespēju runāt. Kad zviedru karalis tam piekrita, viņi teica: "Mēs vēlamies labāk mieru nekā kauju, un mēs gribam ar jums vienoties līgumā. Vispirms mēs jums gribam atdot vienošanās nodrošināšanai visu zeltu un ieročus, ko mēs saņēmām kā kara laupījumu no dāņiem pagājušā gadā. Bez tam dosim jums no katra pils iedzīvotāja pusmārciņu sudraba un vēl maksāsim nodevas, kuras jau agrāk maksājām, kā arī ķīlniekus, pakļaujoties

jūsu varai, un [gribam] jums paklausīt, kā tas bija agrāk." Tas tomēr nenomierināja jaunekļu dedzību, kas, kļūdami tikai sirdīgāki un bezbailīgāki, gribēdami cīnīties, teica, ka ar ieročiem izpostīšot pili un visu, kas tās ļaudīm pieder, pašus aizvedot par gūstekņiem. Tomēr karalis un galvenie valstsvīri pēc veselīga padoma pieņēma [kuršu] labo roku un noslēdza līgumu, un, savākuši neskaitāmas vērtības, ar 30 ķīlniekiem atgriezās savā zemē."

(Andersons E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. — 1990. — Nr. 1. — 33.—34. lpp.)

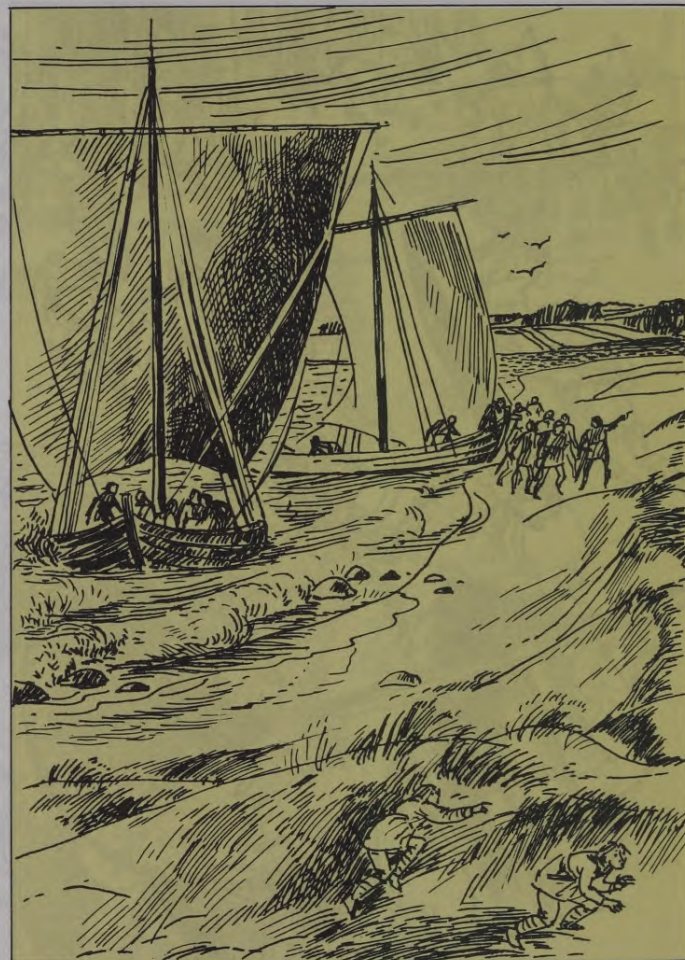
6. Skandināvu viduslaiku rakstītie avoti par kuršiem, zemgaļiem, libiešiem

Nozīmīgi Latvijas senvēstures rakstītie vēstures avoti ir skandināvu sāgas jeb teikas. Tajās atrodami vairāk vai mazāk patiesu notikumu un personu apraksti. Sāgas pierakstīt sāka 12. gadsimtā, bet tās sacerētas daudz agrāk un sākotnēji nodotas no paaudzes uz paaudzi mutvārdu formā. Kā viena no mums interesantākajām minama Egila sāga. Tā vēsta par vēsturiskas personas — vikinga un dzejnieka Egila Skalagrimsona (ap 900—982) piedzīvojumiem. Sāgas 46. nodaļā attēlots Egila un viņa brāļa Torolfa sirojums Kursā ap 925. gadu:

"Torolfs (Egila brālis) un Egils dzīvoja labā satiecībā ar Foriru. Pavasarī viņi sarīkoja lielu kuģi, sapulcināja jūras braucējus, devās vasaru Baltijas jūrā laupīt, ieguva lielu laupījumu un izcīnīja lielas cīņas. Pēc tam viņi brauca uz Kurzemi un izkāpa malā. Uz pusmēnesi viņi tur noslēdza mieru un tirgošanās līgumu. Bet, kad norunātais laiks beidzās, viņi sāka sirot, uzbrukdami dažādiem apgabaliem.

Kādu dienu vikings iegriezās platā upes grīvā. Visapkārt auga biezs mežs. Viņi gatavojās kāpt malā un sadalīja braucējus divpadsmit vīru pulciņos. Vikings devās mežā iekšā un pēc īsa laika atrada kādu nometni. Tur viņi laupīja, nokaudami visus vīriešus, bet ļaudis bēga un neturējās nemaz pretim.

Kad tuvojās vakars, Torolfs taurēja visus ļaudis kopā, un vīri griezās mājup no tās vietas mežā, kur katram gadījās būt. Kuģa ļaudis varēja pārskaitīt, kad tie sanāca

Vikingu ierašanās

ūdēns malā. Kad Torolfs bija nonācis jūras krastā, Egilu nekur neredzēja. Pienāca nakts, un kļuva tumšs; tāpēc ļaudis nodomāja, ka viņu nebūšot iespējams iet meklēt.

Egils bija ar divpadsmit biedriem izgājis mežam cauri un ieraudzījis plašus klajumus ar ēkām. Kādas mājas stāvēja tam taisni pretim, un uz turieni viņi tūliņ devās. Pienākuši klāt, viņi naski metās mājās iekšā, bet neviena tur neatrada. Viņi paķēra visas aiznesamās mantas līdzī. Nometnē bija daudz ēku, un vikingiem nācās diezgan ilgi uzkavēties. Kad viņi iznāca no mājām klajumā, kuršu pūlis

jau stāvēja starp viņiem un mežu un tūlīņ uzbruka vikingiem.

Starp viņiem un mežu bija uztaisīta koka sēta. Egils piekodināja biedriem sekot viņam uz pēdām, lai uzbrucēji nespētu tos no visām pusēm aplenkt. Egils devās pa priekšu un citi pakaļ tik tuvu, ka neviens nespēja iespieties tiem starpā. Kurši nikni svieda uz sirotājiem šķēpus un šāva bultas, bet zobenu kautiņā neielaidās.

Egils un viņa ļaudis, uz priekšu dodamies, drīz noskārtā, ka koku sēta noved stūrī, kur pieiet otra sēta, kas aizkavēs viņus doties tālāk. Sētu stūrī kurši nodarīja vikingiem daudz ļauna. Vieni uzbruka laupītājiem no sētas puses, kamēr citi meta drēbes tiem uz ieročiem. Tādā kārtā vikingus ievainoja, sagūstīja un visus sasēja. Pēc tam gūstekņus aizveda uz ciemu.

Ciema vecākais bija varens un bagāts vīrs. Viņam bija ražens dēls. Tagad nu sāka apspriesties, ko ar gūstekņiem iesākt. Zemnieks teica, ka labāk visus tos citu pēc cita nogalināt. Zemnieka dēls iebilda, ka kļūšot tumšs, līdz gūstekņus nomocīšot, un tāda steiga neatnesīšot cerēto prieku un gandarījumu. Viņš lūdza pagaidīt līdz rītam. Aiz tā iemesla gūstekņus stipri sasēja un iesprostoja kādā ēkā.

Egilu piesēja ar kājām un rokām pie staba. Pēc tam māju stipri aizbultēja. Kurši turpretim devās zālē, ēda, dzēra un gavilēja. Egils kustināja stabu, pret to atspiezdami, kamēr izkustināja no zemes. Stabs apgāzās. Egils atbrīvojās no tā un ar zobiem atraisīja sasietās rokas. Atbrīvojis rokas, viņš attaisīja vaļā arī kājas. Pēc tam viņš atbrīvoja savus biedrus.

Vaļā tikuši, sirotāji lūkoja vietu, caur kuru visvieglāk tikt ārā. Ēkas sienas bija celtas no pamatīgiem kokiem, tikai viena šķērssienu bija plānāka. Viņi steidzās turp un to izlauza. Tādā kārtā ieslodzītie ieķļuva otrā telpā, kurai arī visapkārt bija baļķu sienas. Viņi izdzirdēja, ka kaut kur apakšā runā cilvēki. Viņi lūkojās visapkārt, kamēr atrada zemē durvis un tās atvēra. Apakšā atradās dziļa bedre, no kuras atskanēja vīriešu balsis.

Egils jautāja, kas šie esot par ļaudīm. Uzrunātais nosauca sevi par Aki. Egils jautāja, vai viņš nevēlas tikt no bedres ārā. Aki atbildēja, ka to gauži vēloties. Egils ar biedriem nolaida lejā virves, ar ko bija bijuši sasaistīti, un uzvilka vīrus augšā.

Egila un viņa biedru sagūstīšana

Aki teica, ka abi jaunekļi esot viņa dēli, bet paši viņi esot dāņi un pagājušo vasaru jūras gaitās sagūstīti.

"Ziemu pret mani izturējās labi," viņš sacīja. "Pat visa zemnieka saimniecība tika nodota manās rokās, bet manus dēlus padarīja par vergiem, un tie cieta lielas mokas. Pavasarī gribējām aizbēgt. Mūs noķēra un ietupināja šai bedrē."

"Tev būs gan šī vieta labi pazīstama," atteica Egils, "un tu zināsi mums parādīt ceļu, kā tiekam no šejienes laukā." Aki teica, ka blakus esot vēl viena šķērssienu, un

Bagātā kurša mājas izpostīšana

piematināja: "Uzlauziet to, tad iekļūsiet labības gubenī un no turienes varēsiet iet, kurp vien gribat."

Egils ar biedriem paklausīja padomam. Viņi uzlauza dēļu sienu, iekļuva gubenī un iznāca ārā. Nakts bija tumša. Egila biedri deva padomu tūliņ steigties uz mežu. Egils jautāja Aki: "Ja māja tev tik pazīstama, tad parādi mums kādu laupījumu!" Aki paskaidroja, ka mantu esot diezgan, piebilde: "Lielā telpā augšstāvā, kur guļ pats zemnieks, ir daudz dažādu mantu, netrūkst arī ieroču."

Egils pavēlēja kāpt augšā. Uzkāpuši augšā, viņi redzēja, ka augšējā telpa nav aizslēgta. Tur dega uguns

un apkalpotāji taisīja vīriešiem gultas. Egils pavēlēja dažiem palikt ārā un uzmanīt, lai neviens neizskrien laukā. Viņš devās ar citiem istabā. Sirotāji paķēra ieročus, kuru nebija trūkums, un nonāvēja visus vīriešus, kas vien bija iekšā. Drīz vien sirotāji bija labi apbruņoti.

Aki piegāja pie nolaižamajām durvīm, atslēdza tās un teica, lai kāpjot vien lejā. Paņēmuši līdzīgi sveci, sirotāji kāpa lejā. Tur atradās zemnieka dārgākās mantas, skaistas rotas un daudz sudraba. Ļaudis uznesa smagās nastas augšā. Egils paņēma kādu smagu miestiņa krūzi un uznesa augšā. Tad viņi aizgāja uz mežu.

Jau mežā nonācis, Egils apstājās un teica: "Šāds sirojums iznāk bēdīgs un īsteniem vikingiem pavisam nepiedienīgs. Mēs nozagām zemniekam dārgumus, viņam pašam nezinot. Šādu kauna pilnu rīcību nedrīkst pieļaut. Iesim uz ciematu atpakaļ paziņot, kas noticis." Visi pretojās, teikdami, ka gribot doties uz kuģi.

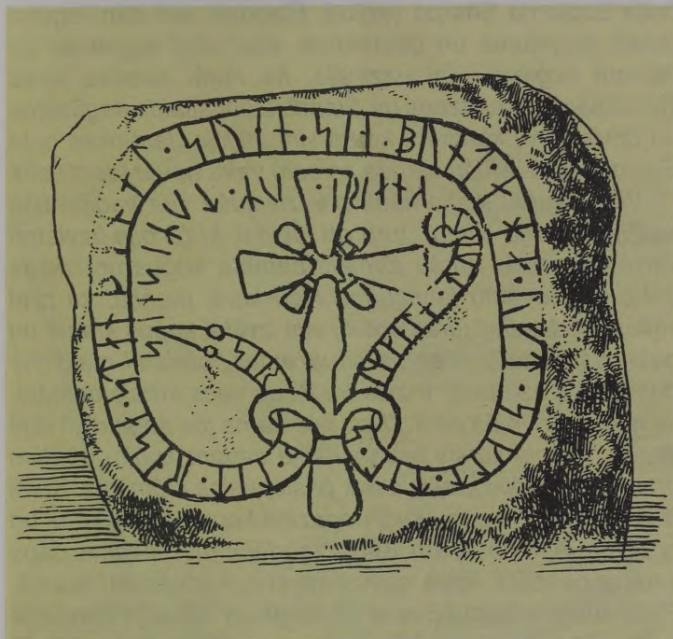
Egils nolika miestiņa krūzi zemē un skrēja uz ciematu atpakaļ. Pie mājas nonācis, viņš ieraudzīja, ka sulaiņi nes aplātus galdus virtuvē. Egils ieraudzīja, ka virtuvē kuras liela uguns un uz tās vārās prāvs katls. Toreiz bija parasts nest mājās varenas malkas šķilas. Garās šķilas iesāka degt vienā un izdega otrā galā.

Egils paķēra šķilu baļķa garumā, ienesa to zālē un degošo galu pabāza paspārnē pašu jumta skaidiņu starpā. Uguns ātri izplatījās. Pirms iedzīvotāji uguni pamanīja, viss jumts jau bija vienās liesmās. Vīrieši metās uz durvīm, bet nespēja tikt ārā — pa daļai tādēļ, ka durvis aizsprostoja šķila, kā arī tādēļ, ka Egils sargāja durvis. Lielāko daļu vīriešu viņš nonāvēja durvis. Pēc īsa brītiņa dega zāle, kas ar visu jumtu sabruka, un ļaudis, kas bija iekšā, aizgāja bojā.

Egils skrēja atpakaļ uz mežu. Viņš atrada tur biedrus kopā. Visi nu devās uz kuģi. Egils teica, ka miestiņa krūzi, ko pats paņēmis, viņš gribēja paturēt kā goda dāvanu. Tā bija pilna ar sudrabu. Torolfa ļaudis priecājās, ieraudzīdami Egilu nākam. Gaismiņai svīstot, viņi devās jūrā, uzglūnēja tirgotāju kuģiem un laupīja, kur vien varēja."

(Mūsu Dzimtene: Ainas iz Latvijas dabas un vēstures. — Cēsis, 1921. — 27.—30. lpp.)

Interesantas ziņas par Latviju satur skandināvu rūnu uzraksti uz akmeņiem vai priekšmetiem. Skandināvijā, sevišķi Zviedrijā un Dānijā, pastāvēja tra-

Nedervalles rúnakmens. 11. gadsimts.

dīcija par godu mirušajam uzstādītajā kapakmenī rūnu rakstā iecirst īsu informāciju par mirušo, tiem notikumiem, kuros viņš piedalījies. Tā Nedervalles (Mērvallas) rúnakmens Sēdermanlandes apgabalā Zviedrijā stāsta, ka to cēlusi Sigrida par piemiņu savam vīram Svenam, kas bieži ar bagātiem kuģiem braucis uz Zemgali apkārt Kolkasragam. Šis 1,1 m augstais, 1,4 m platais granīts uzstādīts ap 1040. gadu. Kāds cits 11. gadsimta vidus rūnu uzraksts uz svariņu kārbīņas arī liecina par vikingu un zemgaļu kontaktiem. Minēto priekšmetu atrada kāda apbedījuma inventārā kapulaukā Melāra ezera krastā Sig-tunā Zviedrijā. Mūs interesējošā uzraksta daļa oriģinālā skan šādi — *tiarR . fik af . simskum . mani . skalaR : pis(aR)... . i ati . inuirmuntr . fapi . runar . pisar*. Latviski tas būtu — Djervs saņēma no zemgaļa šos svarus (Zemgalē?) un Vermunds veidoja šīs rūnas. Pievērs uzmanību — *runar . pisar* — tieši tāpat rakstīts Daugmales pilskalna akmens vāles uzrakstā.

7. Vācu garīdznieks un hronists par kuršiem

Daudz noderīgu ziņu par Austrumeiropu, arī par Latviju, atrodams vācu garīdznieka un hronista Brēmenes Ādama (?—ap 1081) sarakstītajā Hamburgas-Brēmenes arhibīskapijas vēsturē un dāņu garīdznieka un hronista Sakša Gramatiķa (ap 1150—1220) darbā "Dānijas vēsture". Abi autori plaši izmantojuši skandināvu sāgas un citas mutvārdu tradīcijas, agrākas hronikas un vēsturiskos darbus.

Lūk, ko par kuršiem zināja Brēmenes Ādams:

"... [no salām] lielākā ir tā, kas saucas Kurzeme (Churland). Ceļš līdz tai ir astoņu dienu [garš]; tie [kurši] ir visnežēlīgākā cilts, un visi no tās bēg, tādēļ ka tā pārāk [nodevusies] elku dievu pielūgšanai. Tur ir ļoti daudz zelta, vislabākie zirgi. Visas [viņu] mājas pilnas priesteriem, auguriem un burvjiem, kuri pat ietērpti mūku apģērbā. No visas pasaules [malām] turp [ļaudis] nāk prasīt [orākulu?] atbildes, bet visvairāk no spāņiem un grieķiem. Mums liekas, ka šī ir tā [patī] sala, kas Sv. Anskara dzīves aprakstā nosaukta "Chori", kuru toreiz nomāca zviedri, [piespiežot] maksāt meslus."

(Spekke A. Brēmenes Ādamu lasot ar latviešu tautas vēsturnieka acīm // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. — 1937. — Nr. 1. — 48. lpp.)

Interesanti, ka Brēmenes Ādams bija pirmais, kas ieviesa Baltijas jūras nosaukumu (latīņu valodā — *mare Balticum*). Jaunais nosaukums pamazām izspieda iepriekšējos — Venedu jūra, Barbaru jūra, Skitu jūra, Aistu jūra, Austrumu jūra. Taču Brēmenes Ādama priekšstati par Baltijas jūras austrumu daļu nebija ne plaši, ne dziļi. Tā viņš daudzās cietzemes daļas sauca par salām. Viņaprāt, arī Igaunija, līdzīgi Kurzemei, ir liela sala. Brēmenes Ādams pirmais min arī baznīcu Latvijā. Tā varētu būt uzcelta pēc 1070. gada. Baznīca atradusies Kurzemē:

"Tur tagad uzcelta baznīca ar kāda tirgotāja pūlēm, uz ko viņu pamudināja Dānijas karaļa daudzās dāvanas. Pats

karalis, prieka pilns par [mūsu] Kunga [mācības izplatīšanu], man noskaitīja priekšā šo stāstu."

(Andersons E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. — 1990. — Nr. 1. — 41. lpp.)

8. Dāņu garīdznieks un hronists par Daugavas pilsētu un Ēlandes salu

Sakša Gramatiķa darbā vairākkārt minēta Daugavas pilsēta un tās valdnieks Handvans. Tā Hadinga sāga vēsta par to, kā vikings Hadingš 9. gadsimta beigās uzbrucis valdniekam Handvanam (*Handwan*), ar kara viltību ieņēmis Daugavas pilsētu un prasījis atlīdzību zeltā, bet Frodi sāga stāsta par notikumiem 10. gadsimta sākumā, kad Hadinga dēls vikings Frodi apsēdis Handvana Daugavas pilsētu un galu galā to ieguvis ar viltu, pārgērbies par kalponi, bet pēc tam apprecējis Handvana meitu. Kur meklējama dāņu hronista aprakstītā pilsēta? Jāsaka, ka Sakša Gramatiķa aprakstītie notikumi ne vienmēr ir ar pietiekami lielu ticamības pakāpi. Šajā gadījumā zinātnieki domā, ka Handvana Daugavas pilsēta, iespējams, saistāma ar Daugmales pilskalnu. Minētais vikings Frodi cīnījies arī Kurzemē, kur valdījis valdnieks Dornis. Pēdējais pats izpostījis savu zemi, tā cerot ienaidniekus izmērdēt ar badu, un nocietinājies ar saviem karavīriem kādā pilsētā. Frodi, nebūdam drošs par uzbrukuma panākumiem, izlicies, ka atkāpjas. Kurši tam noticejuši un metušies vajāt dāņus, bet sakrituši vikingu slepeni izraktajās bedrēs, kur apšauti ar bultām.

Daudz drošākas ziņas Saksis Gramatiķis sniedz par kuršu uzbrukumu Ēlandes salai 1170. gadā. Viņam bija iespējams tās iegūt no bīskapa Absalona, šo notikumu aculiecinieka. Šis Knitlinga sāgas atstāsts skan tā:

"Kad kara flote bija sapulcināta, dāņi uzzināja, ka kurši posta Blēkingi. Nebija tomēr vēl skaidrs, vai nav tik izplatītas baumas, tāpēc nolēma vispirms izsūtīt Ēlandes salas virzienā izlūku grupu Kristofera, bīskapa Absalona un viņa

brāļa Esbjerna Snarpa vadībā. Ēlandes salā dāņi ieguva daudz laupījuma un gūstekņus. Kad dāņi atgriezās uz saviem kuģiem, viņi uzzināja, ka kurši atrodas jūras šaurumā starp cietzemi un Ēlandi. Dāņi atlaida sagūstītos un devās pret kuršiem, kurus viņi atklāja Jarnlokas ostā Ēlandes salā. Mūsu dienās šo ostu vairs nevar identificēt.

Viens kuršu kuģis kāda piedzīvojuša vīra vadībā bija ieņēmis sarga vietu, turpretī deviņi kuģi bija izvietoti Jarnlokas ostā. Kuršu jūrnieki pameta kuģus un izklīda ostā, lai pievāktu laupījumu. Kad kurši manīja, ka pret viņiem dodas lieli jūras spēki, viņi izvilka kuģus krastā un gatavojās aizstāvēties uz sauszemes, būdami maldīgās domās, ka uzbrucēji ir zviedri. Kāds vecs kursis domāja, ka faktiski tuvojās dāņi. "Nav ieteicams tos sagaidīt," viņš sacīja. Vecais kursis tad pavēlēja savam kuģim airēties prom, bet pārējie kurši palika, paslēpušies krūmājos. Kurši izmantoja to, ka dāņu kuģi nepazina kopmanevrēšanu, un nodarīja ienaidniekiem lielus zaudējumus, iekams dāņu vadība paspēja visus savus karavīrus izsēdināt krastā. Pielaiduši pie krasta Svena Skēlinga un Nikolaja Vendieša kuģus, kas strauji devās citiem pa priekšu, un nogaidījuši, kamēr šo kuģu komandas izkāpj krastā, kurši devās ārā no savām paslēptuvēm un visus izkāpušos nogalināja. Ātri viņi pieveica arī Absalona bruņinieku Tūves Garā un Esgera kuģu ļaudis, kas mēģināja doties palīgā nelaimē nokļuvušo pirmo kuģu komandām. Pēc tam kurši uzbruka Magnusa Skānieša kuģa ļaudīm, kaut gan viņu komandieris, būdam apdomīgāks, bija piebraucis malā attālākā vietā. No pieveiktajiem kuģiem kurši noņēma airētājus un pašus kuģus nogremdēja, ar cirvjiem izcērtot caurumus kuģu sānos. Pēc tam viņi vērsās pret karaļa dēla Šlēsvigas hercoga Hristofera kuģa jūrniekiem, kas bija piebraukuši vēlāk un viņu dēļ pagriezuši kuģa sānus pret krastu. Kurši saņēma dāņu flotes galveno kuģi ar tādu metamo šķēpu un akmeņu krusu, ka dāņi bija spiesti vienīgi aizsargāties un nespēja pāriet uzbrukumā. Pats princis gandrīz pazaudēja dzīvību — viņu no kuršu rokām izglāba Esbjerns Snarps, kas ar savu kuģi ātri iedrāzās starp briesmās nokļuvušo kuģi un uzbrucējiem. Iedegās pati sīvākā kauja. Ievainojuši tuvākos jūrniekus, kurši sāka vilkt Esbjerna kuģi pie krasta. Varoņīgo komandieri, karaļa Valdemāra I jaunības draugu, viņi apdullināja ar saviem šķēpiem un sviestajiem akmeņiem, kad viņš, ballistu pametis, pilnā apbruņojumā no kuģa pakaljala steidzās uz priekšgalu. Kurši piespieda viņu atkāpties uz agrāko

Kuršu uzvara un dāņu sakāve Jarnlokas kaujas pirmajā dienā

Dāņu uzvara un kuršu sakāve Jarnlokas kaujas otrajā dienā

vietu, kur viņš saļima. Visi dāņu jūrnieki, atskaitot kādu grāfu, bailēs ielēca jūrā. Kurši atkal sāka lauzt dāņu kuģu sānos caurumus un kāpt uz kuģiem. Atžilbis Esbjerns Snarps vēl pāris reizes centās nokļūt kuģa priekšgalā, bet kurši ar smagu belzienu noguldīja viņu pusdzīvu pie kuģa stūres. No galvas nociršanas Esbjernu Snarpu paglāba tikai Hristofera kuģa jūrnieki, pārvelkot viņu uz savu kuģi.

Pēc tam kaujā iestājās pārtraukums. Kurši devās atpakaļ uz krastu. Krastā izkāpušie dāņi baidījās ar kuršiem ielaisties tuvciņā, bet stāvēja šķēpa metiena attālumā. Līdz tumsai abas puses viena otru apmētāja tikai ar šķēpiem, bet, tumsai iestājoties, vispār pārtrauca kauju. Kurši pavadīja nakti savā nostiprinājumā, kas bija izveidots, sarindojot uz krasta ienaidniekiem atņemtus un savus kuģus, spraugas starp kuģiem aizpildot ar klučiem un koku stumbriem. Lai izglābtos no ienaidnieku bultām, kurši nostiprinājuma ārpusi bija aplājuši ar iepriekš saritinātām un satītām kuģu burām. Nostiprinājumam bija tikai divas šauras un zemas ieejas, pa kurām iekšpusē varēja iekļūt tikai pusrāpus. Kurši nakti pavadīja, dziedot kara dziesmas.

Nākošā rītā, kaujai atjaunojoties, kurši tomēr pieļāva lielu kļūdu. Aizrāvušies ar iepriekšējās dienas panākumiem, viņi neplānoja izmantot priekšrocības cīņai nostiprinājumu aizsegā, bet tos pameta un izklaidus skrēja dāņu virzienā. Dāņi jau bija sagatavojušies kaujas kārtībā, novietojot priekšējās rindās labākos spēkus, bet aizmugurē vājākos vīrus. Kurši ar saviem kaujas saucieniem pārbaidīja dāņu vājākos spēkus, kas sāka bēgt. Kaujas sākumā kurši ar šķēpa dūrienu kaklā nogāza kādu Ūlavu, jādāmā, ievērojamu dāņu karavīru. Nekārtīgi dodoties uzbrukumā, kurši nebija gaidījuši organizētu prettriecienu no dāņu labākajām vienībām, kuru kaujas garu bija kāpinājis prinča Hristofera rakstvedis anglis Lūkass.

Kurši skrēja atpakaļ uz savu nocietināto vietu, bet nespēja atrauties no uzbrucējiem. Tādēļ viņi to gan sasniedza, bet nespēja vairs sakārtoties kaujai. Viņi gan nodūra dāņu aristokrāta Sitka dēlu Nikolaju, kas bija viens no pirmajiem ielauzies kuršu nocietinājumā, un viņa brālī Ako, kas ar savu ķermeni gribēja aizsargāt brālī. Dāņi no visām pusēm iebruka nocietinājumā. Kurši nevienādā cīņā viens pēc otra kritā. Tā beidzās Jarnlokas kauja."

(Andersons E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. — 1990. — Nr. 2. — 20.—21. lpp.)

9. Senās Krievzemes hronisti par Latvijas iedzīvotājiem un iekarošanas karagājieniem

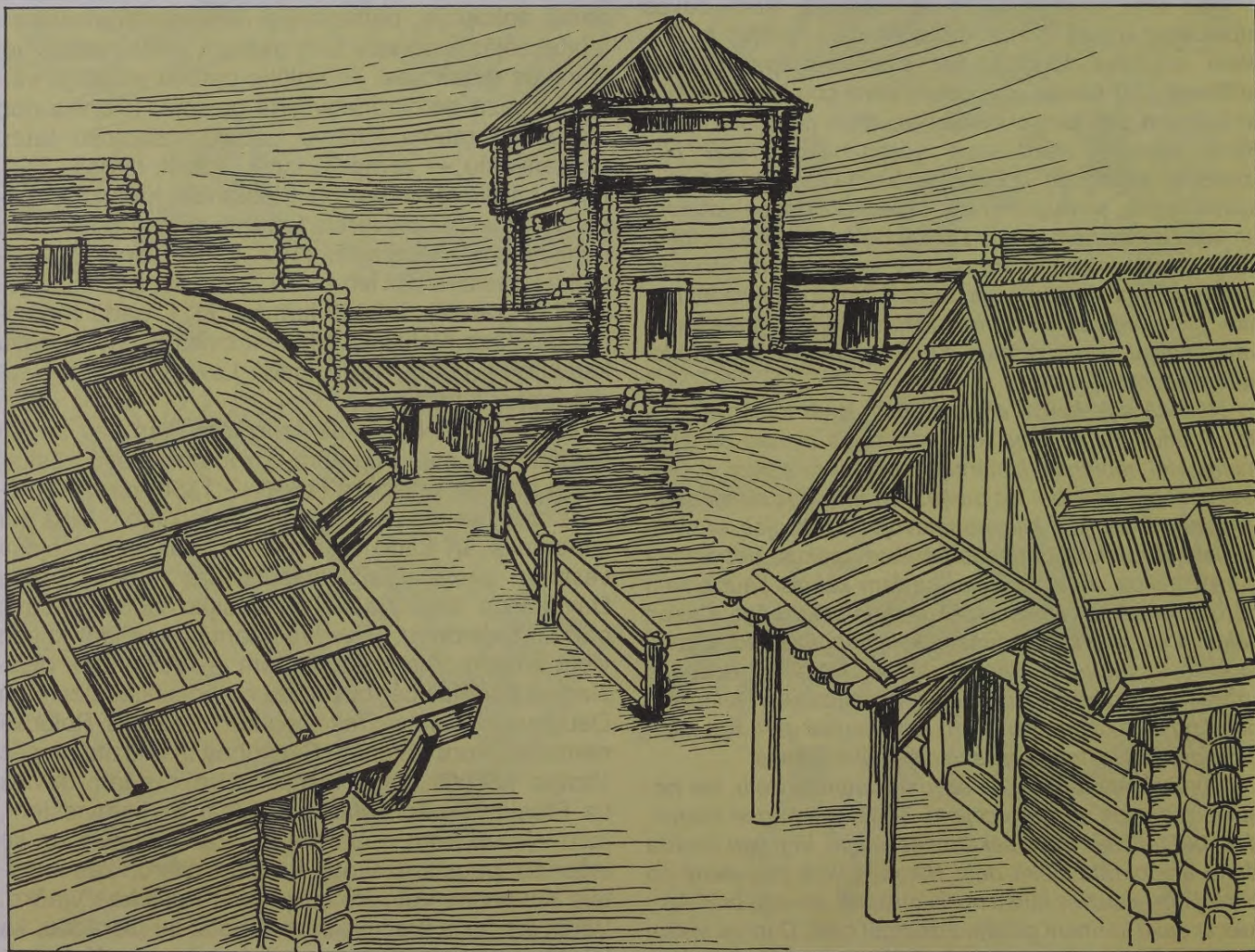
Arī senās Krievzemes hronisti nav atstājuši bez uzmanības notikumus Baltijā. Vērtīgas liecības izlasāmas Kijevas Pečoru klostera mūka Nestora (? — pēc 1113) hronikā "Pagājušo laiku stāsts". Viņš savā darbā apkopojis, pārstrādājis un turpinājis vairākas iepriekšējās hronikas. Šim darbam vēlāk radītas vēl vairākas redakcijas. To nolūks parādīt attiecīgā valdošā kņaza darbību labvēlīgā gaismā. Hronika dod visvecāko mums zināmo Latvijā dzīvojošo tautu uzskaitījumu — zemgaļi, kurši, libieši, latgaļi. Tajā, tāpat kā Novgorodas un Pleskavas hronikās, galvenā uzmanība pievērsta karagājieniem, politiskiem notikumiem. Piemēram, 1107. gadā Polockas valdnieka Vseslava dēli iebrukuši Zemgalē, bet tikuši saukti un zaudējuši 9000 kritušo, 1111. gadā Novgorodas kņazs Mstislavs Vladimirovičs sirojis ar savu karaspēku Atzelē, 1200. gadā Luku vojevoda Ņezdila iebrucis Latgalē.

Izvilkumi no Polockas hronikām, kas nav saglabājušās līdz mūsu dienām, atrodami krievu vēsturnieka Vasilija Tatiščeva (1686 — 1750) darbā "Krievijas vēsture no vissenākajiem laikiem". Viņš tur izmantojis arī kādu leģendu no mūs interesējošā vēstures avota. Tajā stāstīts par kņaza Borisa Davidoviča dēlu Vjačko un Vasiļko strīdu ar savu pamāti Svjatohnu. Viņa, vēlēdamās sagādāt kņaza vietu savam dēlam Vladimiram — Voiceham, piespiedusi, padēlus bēgt uz kādu no polockiešu zemēm Daugavas krastos. Tas savukārt izraisījis Polockā nemierus, kuru rezultātā Svajtohna ieslodzīta un pēc Vasiļko nosūtīti sūtņi. Vjačko vēl pirms tam devies uz Pleskavu pēc palīdzības cīņai ar lietuviešiem, taču vācieši viņu nogalinājuši. Pamatojoties uz šo leģendu, pausts uzskats, ka Indriķa hronikās minētais Kokneses Vetseke ir tas pats Polockas Vjačko. Vēlāk šis fakts bieži ticis izmantots, lai pierādītu, ka latgaļu valstiskie veidojumi Jersika un Koknese ietilpuši Polockas kņazistes sastāvā. Jāsaka, ka līdz šim nevienam pētniekam tā arī nav izdevies neapgāzami pierādīt, ka minētie Vetseke un Vjačko ir viena un tā pati persona.

10. Viduslaiku arābu ģeogrāfs par Mežotni

Iespējams, ka ar Latviju saistīti nosaukumi atrodami arābu ģeogrāfa Abu Abdallaha ibn Muhameda Idrīsi (1100—1165) sastādītajās kartēs. Viens no

tādiem varētu būt Medsūna jeb Madsūna. Vairāki vēsturnieki šo nosaukumu identificējuši ar Mežotni. Idrīsi aprakstā Medsūna raksturota kā ļoti liela, ziedoša un cilvēkiem bagāta pilsēta. Tās iedzīvotāji pielūdgot uguni. Tomēr karte nav tik precīza, lai mēs absolūti droši pierādītu, ka Medsūna ir Mežotne.

Ieeja Mežotnes koka pili. Skats no iekšpuses. 11. gadsimts.

11. Indriķa hronika — pirmā Latvijas teritorijā sarakstītā hronika

Pirmā zināmā Latvijas teritorijā sarakstītā hronika ir Indriķa hronika. Tā stāsta par notikumiem Baltijā 12. gadsimta beigās un 13. gadsimta sākumā.

Hronika sarakstīta Rīgā, laikā no 1224. gada rudens līdz 1226. gada pavasarim, viena nodaļa vēl — 1227. gada februārī. Domājams, tas darīts bīskapa Alberta uzdevumā, lai Rīgā esošais pāvesta sūtnis Modēnas bīskaps Guljelmo to varētu aizvest uz Romu, kur hronika parādītu labvēlīgā gaismā bīskapa Alberta darbību, ko viņš veicis Romas katoļu baznīcas uzdevumā.

Pētnieku vairums ir vienprātis, ka par hronikas autoru uzskatāms tajā vairākkārt minētais priesteris Heinrihs. Taču jautājumā par viņa tautību domas dalījušās. Pastāv divas galvenās hipotēzes. Pirmās piekritēji uzskata, ka Heinrihs cēlies no latgaļiem. Savukārt otrās aizstāvji to noliedz un uzskata, ka hronists bijis vācietis. Nesen izteikta vēl arī trešā hipotēze, kur Heinrihs skaidrots kā rietumslāvu vai baltu pēctecis, lai gan par viņa dzimteni tiek minēta Magdeburgas apkārtnē. Piebildīsim vienīgi, ka hronists pats sevi nosaucis *Henricus de Lettis* — letu Heinrihs (Indriķis).

Hronika ir sadalīta četrās, pēc apjoma dažādās grāmatās. Pirmās divas, kas ir visīsākās, vēsta par bīskapu Meinarda un Bertolda darbību. Hronoloģiski tajās attēloti notikumi no 1180. līdz 1198. gadam. Trešā grāmata veltīta galvenokārt lībiešu pakļaušanai un bīskapa Alberta pirmo deviņu gadu darbībai laikā no 1199. līdz 1208. gadam. Ceturtajā grāmatā stāstīts par igauņu pakļaušanu. Tur atrodami arī citi notikumi, ieskaitot Kokneses un Jersikas iekarošanu, kas ietver laikposmu no 1208. līdz 1226. gadam.

Hronikā ir bagāts faktu materiāls. Tomēr Heinrihs rakstījis stiprā baznīcas ietekmē. Šķiet, viņš bijis pārāk subjektīvs, runājot par bīskapa Alberta darbību. Arī vietējo tautu vērtējums ir atšķirīgs — tās dalītas "labajās" un "sliktajās" atkarībā no attieksmes pret katoļu baznīcu. Līdzīgi raksturoti arī vietējie valdnieki un vecākie.

Reizēm rakstītie vēstures avoti norāda uz konkrētu arheoloģiskā pieminekļa atrašanās vietu. Parasti šīs ziņas ir pietiekamas, lai tos atrastu dabā. Bet ir arī izņēmumi. Tā mēs nezinām, kur Kurzemē atradusies Brēmenes Ādama minētā baznīca. Cita mikla ir Indriķa hronikā minētā Zemgales osta. Bet visinteresantākā ir Beverīnas pilskalna problēma. Neskatoties uz to, ka tas vairākkārt detalizēti aprakstīts Indriķa hronikā, tas joprojām rosina pētniekus uz atšķirīgām domām. Vieni to meklējuši pie Burtnieku ezera, otri redzējuši pie Valmieras, trešie atraduši pie Vaidavas ezera, ceturtie... Jau divsimt gadu pētnieku paaudzes, nomainot cita citu, nezaudē interesi par Beverīnas pilskalnu. Tas kļuvis par īpašu vilinājumu Latvijas senvēstures izziņāšanā.

"Par Beverīnas pils aplenkumu. Bet leti iznāca no pils un drošsirdīgi gāja igauņiem pretī uz cīņu. Viņi nogalināja piecus no tiem, atņēma tiem zirgus un skriešus atgriezās pilī pie sava priesterā, kas tobrīd atradās pie viņiem, un visi kopā ar to slavēja Dievu, ko redzēja cīnāmiem par viņiem. Pie tiem piederēja arī Roboams, viens no drosmīgākajiem; viņš nokāpa ienaidnieku pašā vidū, divus no tiem nogalināja un, no pils sāniem atkal sveiks un vesels atgriezies pie savējiem, teica Dievu par īpašo slavu, ko tas Kungs viņam bija dāvājis cīņā pret pagāniem. Arī viņu priesteris, daudz nedomādams par igauņu uzbrukumiem, uzkāpa uz pils aizsargsienas un, kamēr citi cīnījās, skandināja, lūgdams Dievu, mūzikas instrumentu. Bet barbari, dzirdēdami meldiju un spalgo instrumenta skaņu, rimās, jo savā zemē tādu nebija dzirdējuši, un, pārtraukuši cīņu, vaicāja, kāds iemesls tik lielai liksmei. Leti atbildēja, viņi priecājoties un slavējot Dievu par to, ka, nule saņēmuši kristību, redzot, kā Dievs viņus aizstāv. Tad igauņi ierosināja apspriesties par miera atjaunošanu. Bet leti atbildēja: "Vēl neesat vāciešiem atdevuši nolaupītās preces, nedz mums tik bieži atņemto īpašumu. Bet kristiešu un pagānu starpā nevarēs būt viena sirds un viena dvēsele, nedz arī droši miera noteikumi, ja nepieņemsit tāpat kā mēs to pašu kristietības un mūžīgā miera jūgu un nepielūgsit vienīgo Dievu." To dzirdot, igauņi briesmīgi sašuta un atstājās no pils, bet leti viņiem sekoja no mugurpuses un ļoti daudzus ievainoja."

(Indriķa hronika. — R., 1993. — 121. lpp.)

CEĻOJUMS LATVIJAS ARHEOLOĢIJĀ

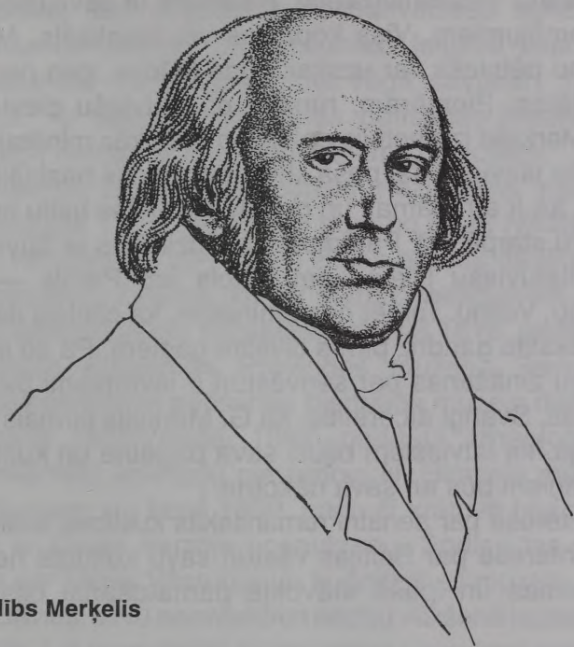
1. No zinātnes pirmsākumiem līdz šodienai

Pirmās mums zināmās liecības par vēlmi apzināt Latvijas arheoloģijas pieminekļus attiecas uz 16. un 17. gadsimtu miju. Tās saistās ar Rīgas tirgotāja un rātskunga, vairāku vēsturisku darbu autora Franca Nienstedes (1540—1622) vārdu. Saglabājies viņa veiktais Suntažu pilskalna apraksts 1593. gadā un Allažu uzkalniņu kapulauka apraksts 1604. gadā. 18. gadsimtā pieaugušo interesi par arheoloģijas pieminekļiem apliecināja jau vairāki speciāli raksti par šiem jautājumiem. Taču senatnes pētniecība nostabilizējās un kļuva sistemātiska tikai 19. gadsimta pirmajā pusē. Tam bija vairāki iemesli. Pirmkārt, Eiropā 18. gadsimta beigās pēc vilšanās Lielās franču revolūcijas apgaismības idejās radās romantiskā kustība. Tās pārstāvji, vērstoties pret sabiedrībā valdošo racionālismu, atbildes uz dzīves problēmām centās atrast idealizētā pagātnē. Šis noskaņas nepagāja secen arī Latvijai. Otrkārt, šai laikā saasinājās pretrunas jautājumā par kontroli pār Baltijas reģionu. Latvijā un Igaunijā politiskā un ekonomiskā vara atradās galvenokārt Baltijas vāciešu rokās. Krievijas impērijas valdība centās izmainīt šo stāvokli. Baltvācieši, cīnoties par savu privilēģiju saglabāšanu, pievērsās Baltijas senvēstures pētišanai, īpaši uzsverot vācu kā kultūras nesēju jeb *kultūrtrēģeru* lomu.

Gribu tev nosaukt kādu izcilu apgaismības ideju paudēju — tas ir Baltijas vācu rakstnieks Garlībs Merķelis (1769—1850). Viņš cīnījās pret Baltijas vāciešu viduslaiku privilēģijām. G. Merķelis bija

pirmais, kurš vēsturiskos notikumus Baltijā 13. gadsimtā un pirms krustnešu ierašanās mēģināja izpētīt un apcerēt no latviešu tautas interešu viedokļa. Viņš izmantoja rakstītos avotus un folkloras materiālus. Bieži, trūkstot konkrētām ziņām, G. Merķelis ļāva vaļu fantāzijai. Tā arī neuzrakstījis nevienu darbu latviešu valodā, viņš ar savu pētnieka un literāta darbību veicināja latviešu tautas nacionālās pašapziņas veidošanās un atmodas procesus, modināja interesi pret senvēsturi.

"Pēc visām ziņām, divpadsmitā gadsimtena sākumā latvieši un igauņi jau stāvējuši uz augstākas izglītības pakāpes nekā ģermāņi, kad tie karoja ar Cēzaru; tomēr liekas, ka igauņi bijuši vairāk attīstījušies. Abas tautas valdīja sīki valdnieki, kuru vārdus uzskatīja par padomiem miera laikā, bet par pavēlēm — kara laikā. Par savu augstāko soģi latvieši atzina virspriesteri — krīvu, kurš dzīvoja prūšu zemē, Romnovē. Igaunju tautiņas ik gadus sapulcējās noteiktā vietā, lai spriestu par kopīgajām būšanām. Latvieši dzīvoja mežos, atsevišķās būdās, bet igauņiem bija nocietināti ciemi; šī starpība pastāv arī vēl tagad. Ap katru ciemu, tāpat kā ap katru būdu, pletās plaši, labi kopti tīrumi, ganībās mita lieli lopu bari, un meža biežoknī medību troksnis trenkāja vilkus, lāčus un majestātisko ziemeļu briedi — alni. Latvieši vairāk bija zemkopji un mednieki, igauņi savos šaurākajos, biežāk apdzīvotajos apgabalos vairāk nodarbojās ar kuģniecību; viņi bija tirgotāji un — jūras laupītāji. Kā latvieši, tā igauņi ģērbās savu sievu darinātos audumos, kuriem materiālu deva linu lauks durvju priekšā un aitu bars; kā vieni, tā otri apreibinājās ar pašdarītu medaļu, un arī ieročus izgatavoja tā pati roka, kurai tie bija jālieto. Bez tiem tautas dievu tēliem, kas lepni pacēlās Romnovē pie svētā ozola, latviešiem bijuši, kā liekas, augstākais, tikai vēl mājas elki, bet viņi upurēja bīzēs un kalnos pērkona dievam

Garlibs Merķelis

Perkūnam, ražas devējam — laipnajam Potrīmpam, nāves dievam — briesmīgajam Pīkolam, laimes dievei Laimīņai-Māmiņai un neskaitāmiem zemes, gaisa un ūdens gariem. Būdā sarīkoja aizkustinošas svinības senču dvēselēm. Latviešu priesteri, vaideloši, bija arī viņu burvji un ārsti. Galvenais orākuls viņiem bija svētā ķēve: vai viņa labo vai kreiso kāju spēra pirmo, viens vai otrs svarīgs pasākums tika uzsākts vai atmests. Ugunskuri augstāko pakalnu galos sapulcināja tautu virsaiša būdas priekšā. Atklātā apspriedē viņi izšķīra savas darīšanas; aizejot karā, visi, kas vien spēja cilāt ieročus, pulcējās ap virsaiti un, mežonīgi gavilēdami, devās kaujā. Tautasdziesmās, ko uzsāka katrs, kas jutās uz to iejūsmināts, slavēja kritušos varoņus, kuri bieži vēl nakti mēness gaismā apmeklēja viņu būdas un nesa tām svētību.

No šīm nedaudzajām raksturīgajām iezīmēm, ko var salasīt no vecām dziesmām un hronikām, redzams, ka šīs tautas atradušās taisni uz robežas, no kuras tās varētu sākt ceļu uz augstāku kultūru, ja kāda cita tauta tām sniegtu roku draudzīgā satiksmē. Uz mākslu viņi sevišķu dziņu nejuta, bet bija pietiekami bagāti, lai ietirgotu tās

ražojumus un ierādītu tiem vietu savu vajadzību starpā. Viņu garu nebija attīstījušas zinātnes: viņiem nebija ne noteiktu likumu, ne arī formās ietērptas reliģijas, toties diezgan saprāta, lai sajustu tās vajadzību, enerģisks raksturs, asprātība, kas ar jautājumiem sagādāja daudz nepatīkšanu mūkiem, spējas uz visiem pilsoņu tikumiem, kā arī uz ikkatru gara izglītību. Varbūt tagad latvieši jau spīdētu citu Eiropas tautu vidū, varbūt viņiem jau būtu savi Kanti, savi Herderi, savi Vilandi utt., varbūt viņiem kā zinātņu, tā arī politikas laukā būtu svarīga vieta, ja tie būtu atstāti pašu ziņā. Bet latviešu bēdīgais liktenis bija lēmis citādi. Viņu raksturs tika sakropļots, viņu gars samīts zemē, viņu zieds iznīcināts uz laiku laikiem. Viņi gan joprojām nebeidza pastāvēt kā tauta, bet likumi, kas līdz šim bijuši negrozāmi, tos iekaluši viszemākajā kārtā, un pa daudziem gadsimteņiem viņi ir soli pa solim nospiesti līdz dzīvnieku stāvoklim. Uzklusiet skumjo Vidzemes vēsturi un apraudiet tajā cilvēces likteni!

Vētras dzenāti un bojāti Brēmenes tirgotāju kuģi, kuru mērķis laikam bijusi Visbija, ierauga nezināmu krastu un iebrauc kādā upē, pa kuru varbūt vēl nekad nav peldējis neviens kuģis. Kuģinieki izkāpj malā, un viņus tūlīt aplenc ļaudis, kuru mežonīgā vīrišķība un spēks liek tiem drebēt; bet drīz šie lētticīgie dabas bērni nomet savu naidu un savus ieročus. Vai viņiem jānodrošinās pret nelaimīgajiem, kuriem vajag viņu līdzcietības un kuri lūdz palīdzību? Nauds ir pirmais, ko sajūt katrs mežonis, ieraugot svešinieku, kura nolūkus viņš nezina, jo tikai karā viņš iepazīst citas tautas; bet, ja svešinieks nedraud, ja tam vajadzīga palīdzība un tas palīdzību lūdz, tad naida jūtām seko uzticība un viesmīlība. Latvieši sanesa visu, ko tiem deva ganāmpulki, lauki un meži. Viņi ēdināja svešiniekus, palīdzēja tiem izlabot kuģus un beidzot ļāva tiem aizbraukt jo bagātākiem, labsirdīgā vientiesībā aicinādami, lai tie viņus atkal apciemo.

Jā, viņi atkal atbrauca — šie laipnie, patīkamie ārzemnieki —, taču ne vairs kā mierīgi tirgotāji, bet kā mantkāriģi laupītāji, kas nodedzināja latviešu sējumus un aizdzina to ganāmpulkus. Viņi atveda sev līdz bruņotus karapulkus un, kas bija vēl ļaunāk, viltīgus garīdzniekus. Latvieši varonīgi cīnījās par savu mantu un zemi; bet, ja arī viņi spēja turēties pret svešinieku labākajiem ieročiem un vairāk attīstīto kara mākslu, tad tomēr pret priesteru viltu viņi bija bezspēcīgi. Tie drīz radīja šķelšanos viņu starpā. Tie tūkstošus prata pierunāt kristīties; tie viņiem

pavēra nākamības pasauli un par to tikai atņēma — cik pieticīgi! — visu, kas viņiem piederēja šai pasaulē. Tie sev izlišķēja atļauju celt pilis un pēc tam augstprātīgi un ļauni izsmēja nabaga pieviltos, kad viņi saskrēja ar virvēm, gribēdami briesmīgos mūrus ievilkāt upē. Aklais fanātisms, kas griež zobus pret debesīm, kamēr tā kājas dragā nevainības galvu, sprediķoja krusta karus pret nelaimīgajiem, kas aizstāvēja savu senču pavardu un savus bērnus. Svaidītu slepkavu bari plūda uz Vidzemi. Viņi mazgājās asinīs un tad, atbrīvoti no grēkiem, pat svēti, devās atpakaļ uz mājām vai apmetās priesteru-slepkavu bedrē. Beidzot viņi sāka izmantot pašus atgrieztos latviešus, lai noslepkavotu ietiepīgos vai piespiestu tos kristīties; un, kad visa tauta zem viņu svētījošām dūrēm gulēja zemē nesamaņā, tad viņi un viņu briesmu darbu līdzgaitnieki, zobenbrāļi, sadalīja savā starpā uzvarētos, kā arī tos pieviltos, kas palīdzēja tiem uzvarēt. Veltīgi nelaimīgie Vidzemes dēli vēl trīspadsmitajā un četrpadsmitajā gadsimtenī vairākkārt saņēma spēkus, lai nokratītu nepelnītās važas. Katrs tāds mēģinājums viņus vēl dziļāk iedzina postā; viņi zaudēja pat glebae adscripti (pie zemes piesaistīta) cilvēka tiesības. Kalnraktuvju Vidzemē nav, par laimi tās īstajiem kungiem, citādi viņiem, tāpat kā meksikāņiem, būtu bijis jānosmok tajās. Tagad viņiem pietika, ka bija jāapstrādā savi lauki svešinieku labā, kuriem viņi paši bija kļuvuši par īpašumu, un pie tam jāmirst badā, ka bija jānoskatās, kā tie piesmēja viņu sievas un meitas, ka viņus dzina nāvē pēc apreibušo varmāku iegribas mājiēna.

Kā plēsīgi putni, dalot kopējo laupījumu, mūki un pusmūki — ordeņa brāļi drīz saķildojās. Zobens cēlās pret bīskapa zizli, kura labā tas bija asināts; pēc triju gadsimteņu cīņas tas šo zizli salauza un līdz ar to sagrāva arī katoļticību. Bet latvieši no šās ilgstošās ķildas nekā nemantoja. Viņi lēja savas asinis kā vienas, tā otras puses labā, un tās abas bija tai ziņā vienīs prātīs, ka latviešiem vēl atņemamas viņu tiesību un brīvību pēdējās atliekas."

(Merķelis G. Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimta beigās // Izlase. — R., 1969. — 57.—60. lpp.)

Tēlainas un mākslinieciski iedarbīgas rindas. Taču jāsaprot, ka tās tapušas ne tik daudz vēstures faktu noskaidrošanai, cik politiskā cīņā izvirzītu mērķu — dzimtbūšanas likvidēšana, latviešu tautas tiesību

atzišana — sasniegšanai. Patiesība te savijusies ar izdomājumiem. Viss kopā tas vēl idealizēts. Mūdienu pētnieks var uzskaitīt gan kļūdas, gan neprecizitātes. Piemēram, runājot par latviešu dieviem, G. Merķelis izmantojis dažus no hronikās minētajiem prūšu dieviem. Tai pašā laikā mitoloģijas pazinēji atzīst, ka ir atrodamas un pastāv paralēles baltu tautu dievu starpā. Tā Patrimps ir salīdzināms ar latviešu un lietuviešu Dievu, bet Pīkols jeb Patols — ar Velnu, Velinu. Tomēr neaizmirsīsim, ka citētais darbs uzrakstīts gandrīz pirms divsimt gadiem. Pa šo laiku mūsu zināšanas par senvēsturi ir ievērojami pieaugušas. Svarīgi atcerēties, ka G. Merķelis pirmais parādīja, ka latviešiem bijusi sava pagātne un kultūra, ka viņiem būs arī sava nākotne.

Interese par senatni romantiskās kustības ietekmē un interese par Baltijas vēsturi savu kultūras nesēju lomas un īpašā stāvokļa pamatošanai bija tie

Nikolauss fon Himzels

apstākļi, kuri noteica pirmo baltvāciešu senatnes pētīšanas biedrību izveidošanos. Jelgavā tāda tika nodibināta 1816. gadā, bet Rīgā savukārt 1834. gadā. Ar laiku pie senatnes pētīšanas biedrībām izauga muzeji ar arheoloģiskajām kolekcijām.

Latvijā pirmais sabiedriski nozīmīgais muzejs izveidojās 1773. gadā. Tas tapa no ārsta Nikolausa fon Himzeļa (1729—1764) Rīgas pilsētai dāvātajām kolekcijām. Zināms, ka tur starp priekšmetiem bijušas arheoloģiskās senlietas. Jelgavā 1818. gadā nodibināja Kurzemes Provincas muzeju. Savukārt Rīgas senatnes pētīšanas biedrības muzejs darbību uzsāka 1858. gadā. 1862. gadā tā arheoloģisko priekšmetu kolekciju pievienoja N. Himzeļa muzeja krājumam, un kopš 1890. gada šī krātuve bija zināma ar Doma muzeja nosaukumu. Šodien tas saucas par Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeju.

Latvieši savu senvēstures liecību vākšanā iesaistījās vēlāk. Lai izsmelošāk to izskaidrotu, vispirms paklausīsimies, ko saka laikabiedrs rakstnieks Kaudzītes Matīss (1848—1926):

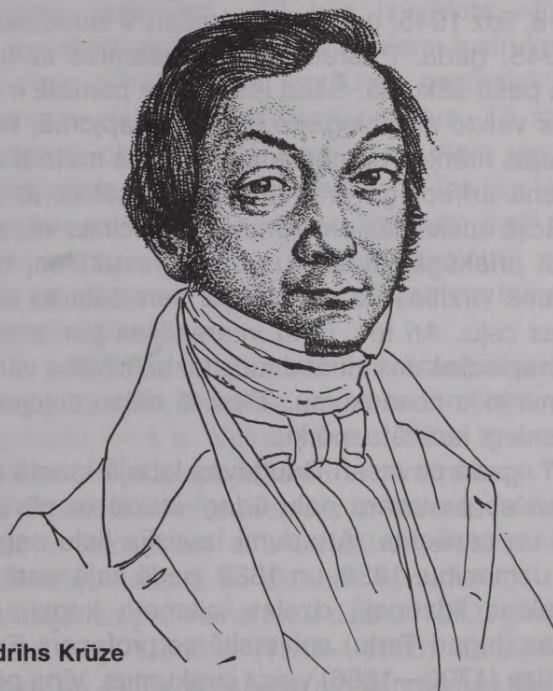
"Līdz pagājušā gadu simteņa vidum latvietis sevis nepazīna un nesauca citādi kā par zemnieku, jo tā viņu sauca visi, kas tolaik šķitās esot augstāki par viņu vai arī patiesi bij augstāki. Pēc sava darba un stāvokļa viņš arī citš nekā nebija kā tikai zemnieks.

Ja arī kādreiz kur minēja "latvieti", tad tomēr šo nosaukumu saprata tikai tā paša zemnieka nozīmē vien, jo neviens nespēja ne domāt, ka zemnieks un latvietis esot divi pavisam šķirti jēdzieni.

Tāpat nesaprata starpības starp kungu un vācieti, jo vācietis nozīmēja vienīgi kungu, tāpēc visi vācieši bij kungi un visi kungi vācieši, — lai lieto katru vārdu [kādu] grib, — viena alga."

(Kaudzītes Matīss. Atmiņas no tautiskā laikmeta. — Rīga, 1994. — 25. lpp.)

Un tā tikai 19. gadsimta vidū un otrajā pusē pēc dažādu zemniekus ierobežojošu un diskriminējošu likumu atcelšanas latvieši arvien lielākā skaitā varēja ieplūst pilsētās un īpaši Rīgā. Līdz ar latviešu mantīgo slāņu un nacionālās inteliģences veidošanos

Fridrihs Krūze

cēlās nacionālā pašapziņa. 1868. gadā Rīgā tika nodibināta Rīgas Latviešu biedrība un 1869. gadā tās Zinību komisija. Tā uzsāka darbu pie "latviešu muzeja" radīšanas pretstatā jau esošajiem "vācu muzejiem". Lai gan jau pirmajos gadu desmitos muzejam izveidojās plaša kolekcija, kurā bija arī arheoloģiskais materiāls, tas nebija pieejams plašai publikai. Tikai 1890. gadā tika iekārtota pirmā islaicīgā izstāde.

Neskatoties uz to, ka pastāvēja vietējās senlietu krātuves, materiālu apsvērumu dēļ Latvijas arheoloģijas pieminekļos atrastie savrupatradumi un izrakumos iegūtās senlietas nereti nokļuva privātkolekcijās vai aizceļoja uz Berlīnes, Londonas, Maskavas, Pēterburgas lielajiem muzejiem.

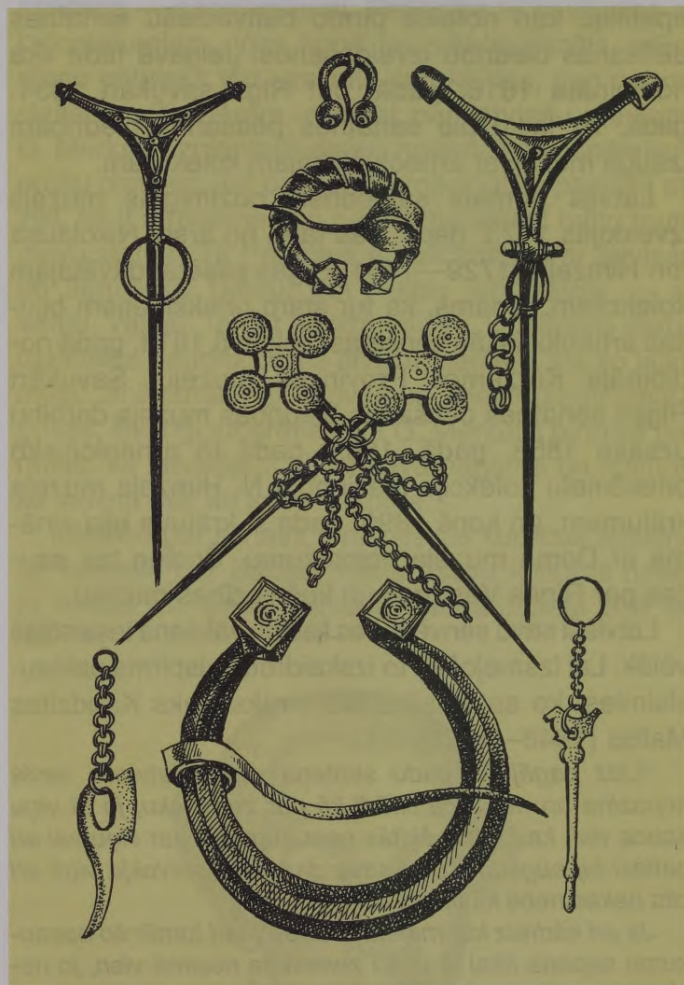
Arheoloģiskās pētniecības attīstību Latvijā var iedalīt vairākos posmos. Pirmais no tiem aptver laiku

no 19. gadsimta sākuma līdz 1918. gadam, otrs — no 1918. līdz 1945. gadam, bet trešais ir laikposms pēc 1945. gada. Pašreiz mēs atrodamies ceturtā posma pašā sākumā. Šāda iedalījuma pamatā ir atšķirības veikto arheoloģisko izrakumu apjomā, tiem izvirzītajos mērķos un pētišanā lietotajās metodēs.

Ikviena arheologa grāmata, raksts sākas ar šai publikācijā apskatītās problēmas pētniecības vēsturi. Nezinot priekšgājēju darbus un to rezultātus, nav iespējams virzīties uz priekšu pa senvēstures izziņāšanas ceļu. Arī tev, ja tu interesējies par arheoloģiju, nepieciešams zināt daudz faktu, cilvēku vārdu un pieminekļu nosaukumu. Tikai tā mūsu ceļojumā var sasniegt iecerēto mērķi.

1837. gada pavasarī Daugavas labajā krastā pie Aizkraukles pavasara palu ūdeņi izskaloja cilvēku kaulus un senlietas. Atradumi izraisīja lielu sabiedrības uzmanību. 1838. un 1839. gadā šajā vietā — Aizkraukles līdzenajā dzelzs laikmeta kapulaukā Tērbatas (tagad Tartu) universitātes profesors Frīdrihs Krūze (1790—1866) veica izrakumus. Viņa pētījumus pieņemts uzskatīt par pirmajiem zinātniskajiem arheoloģiskajiem izrakumiem Latvijas teritorijā. F. Krūze uzrakstīja arī pirmo apkopojošo darbu par mūsu senvēsturi. 1842. gadā iznākušajā grāmatā "*Necrolivonica*" viņš apskatījis Baltijas vēsturi līdz kristietības ieviešanai 13. gadsimtā un analizējis uz vietas un Eiropā atrastās senlietas. Ar savu darbu F. Krūze kļuva par vienu no normaņu teorijas aizsācējiem. Viņš uzskatīja, ka, tikai pateicoties skandināvu vai ģermāņu tautu ietekmei, Baltijā radušās akmens, bronzas un dzelzs laikmetu kultūras. F. Krūze nespēja pieņemt domu, ka Aizkraukles kapulaukā iegūtās senlietas varētu būt vietējo iedzīvotāju darinājumi. Vēl vairāk, viņš meklēja un, viņaprāt, atrada pat seno grieķu un romiešu atstātus pieminekļus. Tas, protams, bija ļoti tālu no īstenības un uzreiz satapa laikabiedru iebildumus.

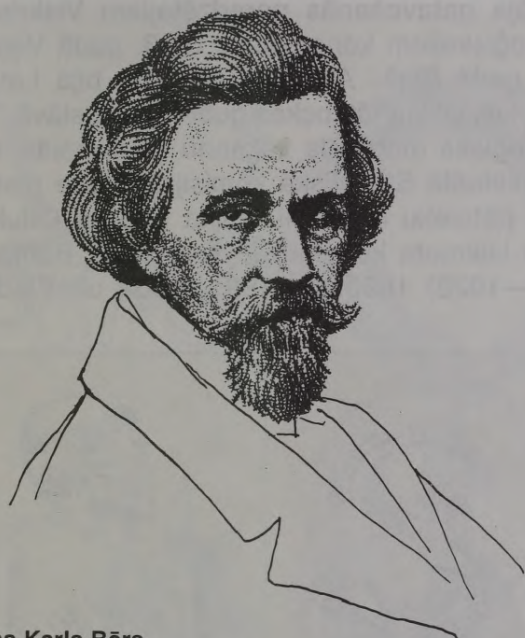
Turpmākie Latvijas arheoloģiskie pētījumi joprojām galvenokārt notika kapulaukos. Tas prasīja īsāku laiku, mazāku darbu un līdzekļus, bet deva bagātu

Ilustrācija no F. Krūzes grāmatas "*Necrolivonica*"
Aizkraukles kapulaukā 19. gadsimta sākumā iegūtās senlietas.

senlietu klāstu. Senās dzīvesvietas tika pētītas maz. Laika gaitā izrakumu skaits pieaug. Tie saistās ar Johana Karla Bēra (1801—1869), Konstantīna Grēvinka (1819—1887), Antona Būhholca (1848—1901), Riharda Hausmaņa (1842—1918), Karla Boja (1853—?), Karla Georga Zīversa (1814—1879) u. c. vārdiem. Pētījumu apjomi bija visai nelieli.

1840. gadā Haralds Ludvigs fon Brakels (1796 — 1851) Rīgas senatnes pētišanas biedrības

Johans Karls Bērs

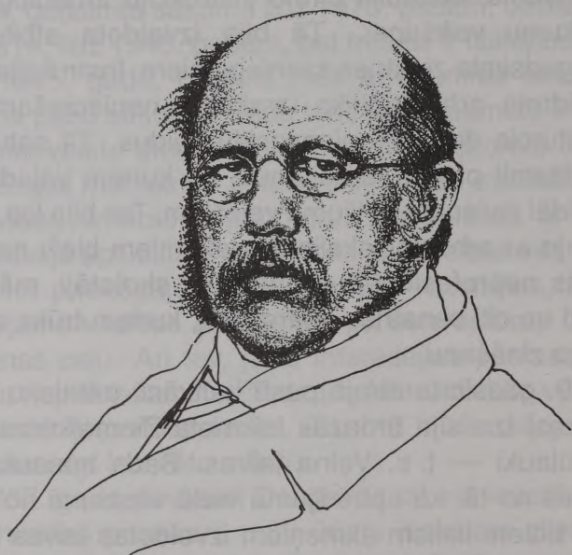

Konstantins Grēvinks

uzdevumā sastādīja pirmo instrukciju arheoloģisko izrakumu veikšanai. Tā bija izveidota atbilstoši 19. gadsimta zinātnes sasniegumiem. Instrukcija paskaidroja arheoloģisko izrakumu nepieciešamību, raksturoja dažādus pieminekļu veidus. Tā saturēja trīsdesmit piecus jautājumus, uz kuriem vajadzētu atbildēt ikvienam pētījumu veicējam. Tas bija ļoti svarīgi, jo ar arheoloģiskajiem izrakumiem bieži nodarbojās neprofesionāļi — mācītāji, skolotāji, mākslinieki un citi senatnes interesenti, kuriem trūka vajadzīgo zināšanu.

19. gadsimta otrajā pusē baltvācu pētnieku lielu interesi izraisīja bronzas laikmeta Ziemeļkurzemes kapulauki — t. s. Velna laivas. Šāds nosaukums radies no tā, ka apbedījumu vietā virszemē no stāvus liktiem lieliem akmeņiem izveidotas laivas kontūras ar iezīmētām airu un stūres vietām. Vietējie iedzīvotāji, nezinot šo akmeņu konstrukciju nozīmi, uzskatīja tās par velna roku darbu. 1863. gadā gleznotājs Jūlijs Dēriņš (1818—1898) izpētīja Lubes Bīlavu un Lībes kapulaukus, Vandzenes Birznieku kapulauku. Izrakumi tika veikti arī vēl citās Velna laivās. Pieminekļi izcēlās ne tikai ar Latvijas arheoloģijas pieminekļiem neraksturīgu ārējo izskatu, bet arī ar īpatnējām apbedīšanas paražām. Mirušie bija sadedzināti sārtā ārpus kapulauka. Sadegušo kaulu paliekas tikušas sabērtas speciālā māla traukā — urnā. Pēc tam tā savukārt tikusi novietota ar akmeņiem izklātā bedrē — Velna laivā. Bedrē pārsegta ar akmeņu plāksni un tad apbērtā ar zemi.

Pastāstīšu tev vēl par dažiem citiem pagājušā gadsimta izrakumiem. 1874. gadā Vidzemē Burtnieku ezera ziemeļu krastā K. Ziverss atklāja un pētīja akmeņu laikmeta Sēļu Zvejnieku apmetni. Viņš to noturēja par krama apstrādes darbnīcu, jo apmetnē tika atrasts liels skaits neapstrādāta krama gabalu un jau gatavu darbarīku. 1879. gadā K. Ziverss uzsāka izrakumus vēl vienā akmeņu laikmeta apmetnē Burtnieku ezera krastā — Riņņukalnā. Viņam pieder pirmie izrakumi Drabešu Āraišu dzelzs

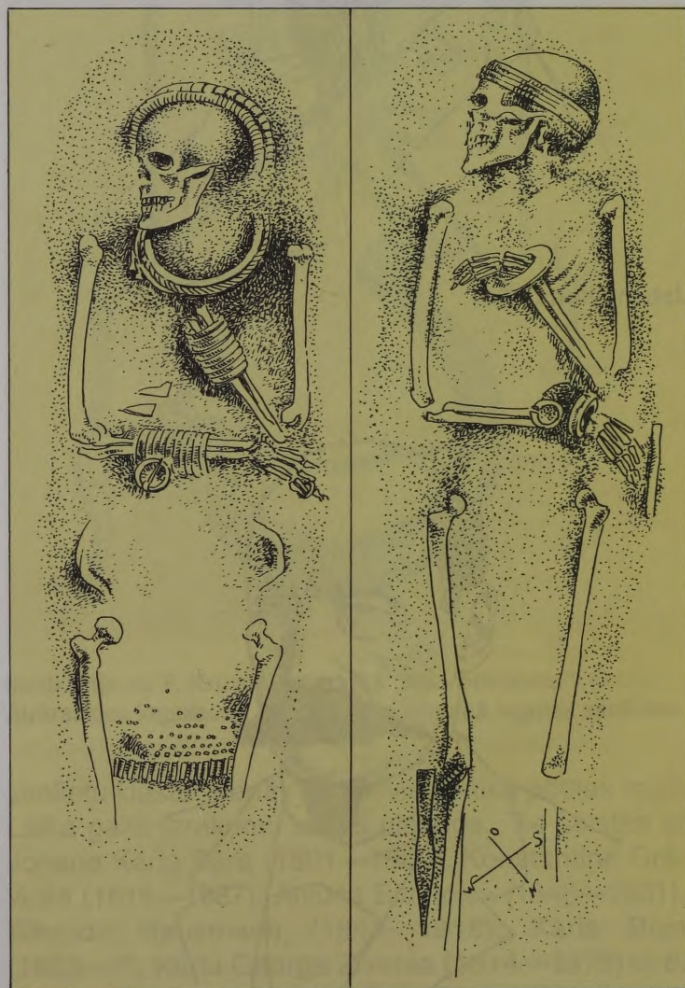
Kārls Georgs Ziverss

laikmeta ezerpili netālu no Cēsīm. K. Ziverss 1876. gadā Āraišu ezera saliņā konstatēja koka pāļus, klāstus, atrada senlietas, dzīvnieku kaulus. Izrakumi norisinājās visos Latvijas novados. Piemēram, Zemgalē 1881. gadā, paplašinot Jaunsvirlaukas Ciemaldes kapsētu, tika izraktas senlietas. Pēc tam šo dzelzs laikmeta kapulauku sāka izlaupīt mantrači. Tāpēc 1895. gadā tur izrakumus veica K. Bojs. Kā sauca šāda rakstura pētījumus? Pareizi, par aizsardzības izrakumiem.

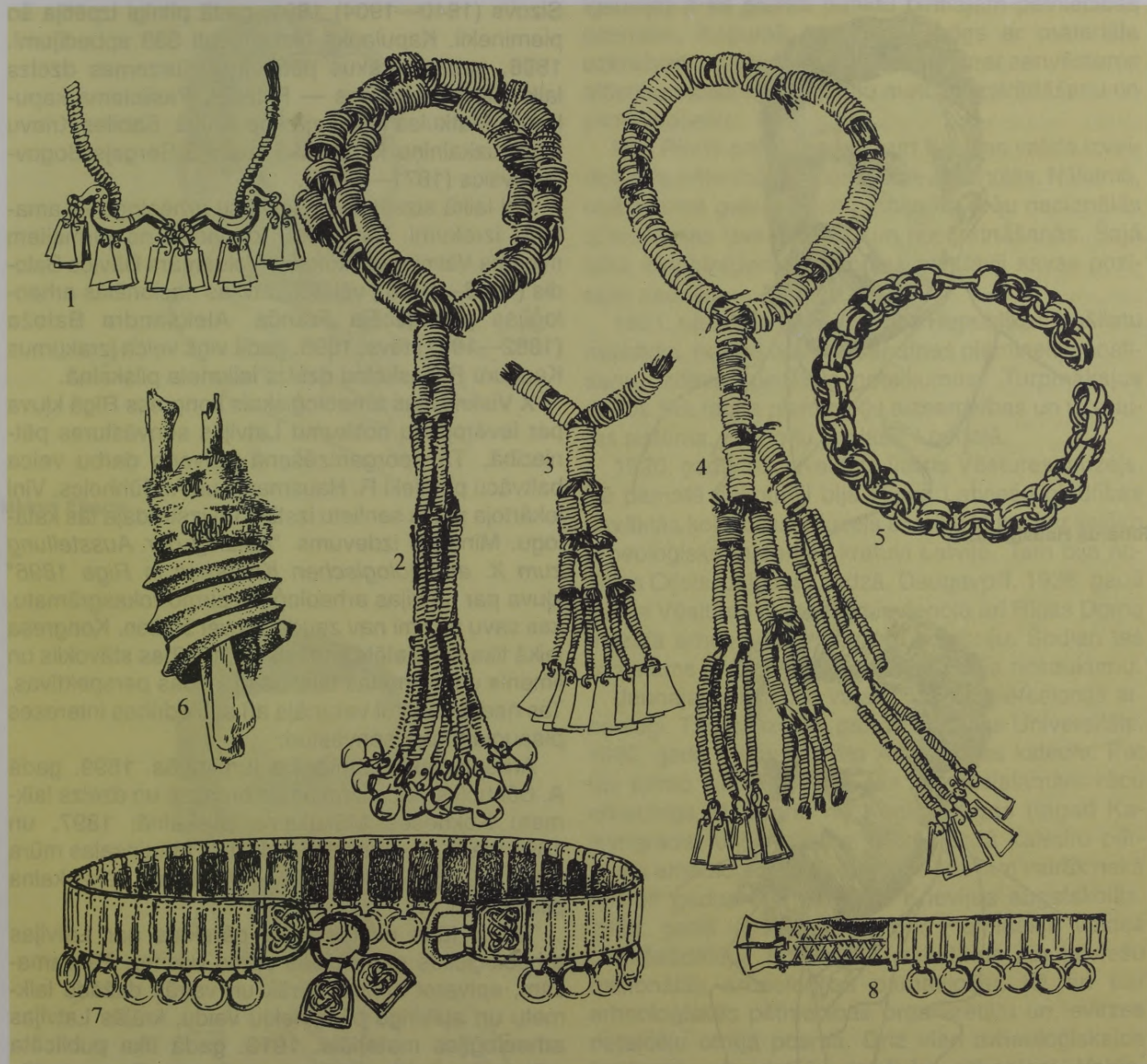
Baltvācu pētnieki interesējās arī par pilskalniem. Sākotnēji šī uzmanība nebija saistīta ar arheoloģiskajiem izrakumiem, bet gan vairāk ar pieminekļu apzināšanu un aprakstīšanu. Pētnieki centās lokalizēt jeb atrast dabā hronikās nosauktās dzīvesvietas. Daudz laika šiem jautājumiem veltīja mācītājs, valodnieks, etnogrāfs, vēsturnieks Augusts Bīlenšteins (1826—1907).

19. gadsimta beigās interesi par Latvijas arheoloģijas pieminekļiem sāka izrādīt krievu pētnieki. To

veicināja gatavošanās paredzētajiem Viskrievijas arheoloģiskajiem kongresiem 1893. gadā Viļņā un 1896. gadā Rīgā. Atšķirīga situācija bija Latgalē, kura tolaik ietilpa Vitebskas guberņas sastāvā. Te ar arheoloģiskā materiāla vākšanu nodarbojās 1853. gadā dibinātā Statistiskā komisija. Pirmie plašākie krievu pētnieku izrakumi notika Ludzas Odukalna dzelzs laikmeta kapulaukā. Jevdokims Romanovs (1855—1922) 1890. un 1891. gadā un Vladimirs

Ludzas Odukalna kapulaukā 1891. gada izrakumos atsegtie 10. gadsimta sievietes un vīrieša apbedījumi

Ludzas Odūkalna kapulaukā 1890. un 1891. gada izrakumos iegūtas senlietas

1 — putnveida piekariņi ar mēlītēm, 2—4 — vainagi un to fragments, 5 — važiņrota, 6 — karavīra rokauts un trīsiju masīvā spirālaproce, 7—8 — jostas.

Rihards Hausmanis

Antons Būhholcs

Sizovs (1840—1904) 1891. gadā pilnīgi izpētīja šo pieminekli. Kapulaukā tika atsegti 338 apbedījumi. 1896. gadā vairākus pētījumus Kurzemes dzelzs laikmeta pieminekļos — Piltenes Pasilciema kapulaukā, Matkules līdzenajā kapulaukā, Sabiles Krievu kapu uzkalniņu kapulaukā izdarīja Sergejs Bogovjavļevskis (1871—1947).

Šai laikā aizsākās arī latviešu arheologu — amatieru izrakumi. Viņu vidū kā viens no pirmajiem minams Valmieras skolotājs Voldemārs Dāvids Balodis (1848—1918), vēlākā Latvijas nacionālās arheoloģijas pamatlicēja Franča Aleksandra Baloža (1882—1947) tēvs. 1895. gadā viņš veica izrakumus Kauguru Pekaskalna dzelzs laikmeta pilskalnā.

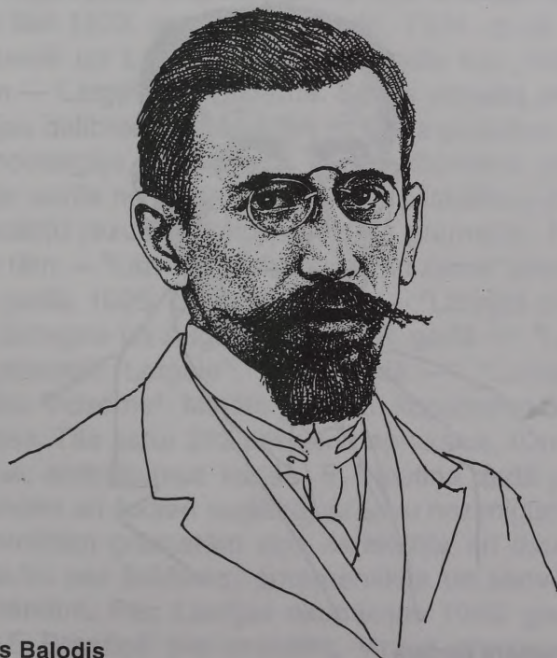
X Viskrievijas arheoloģiskais kongress Rīgā kļuva par ievērojamu notikumu Latvijas senvēstures pētniecībā. Tā noorganizēšanā galveno darbu veica baltvācu pētnieki R. Hausmanis un A. Būhholcs. Viņi iekārtoja plašu senlietu izstādi un izstrādāja tās katalogu. Minētais izdevums "*Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896*" kļuva par Latvijas arheoloģijas pirmo rokasgrāmatu, kas savu nozīmi nav zaudējusi vēl šodien. Kongresa laikā tika konstatēts esošais pētniecības stāvoklis un līmenis un iezīmētas tālākās attīstības perspektīvas. Tas neapšaubāmi veicināja arī sabiedrības intereses pieaugumu par senvēsturi.

Arheoloģiskā pētniecība turpinājās. 1899. gadā A. Būhholcs veica izrakumus bronzas un dzelzs laikmetu Kokneses Mūkukalna pilskalnā; 1897. un 1899. gadā — viduslaiku Salaspils Mārtiņsalas mūra pilī, 1909. gadā F. Balodis — Kauguru Pekaskalna pilskalnā u. c.

Tas ir tāds pavisam īss pārskats par Latvijas arheoloģiskās pētniecības pirmo posmu. Tā pamazām, aptverot arvien vairāk un vairāk dažādu laikmetu un atšķirīgu pieminekļu veidu, krājās Latvijas arheoloģijas materiāls. 1913. gadā tika publicēta mūsu arheoloģijas otrā rokasgrāmata. To uzrakstījis vācu arheologs Makss Eberts (1879—1929). Viņa darbs "*Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland*" (Baltijas provinces Kurzeme, Vidzeme,

Makss Eberts

Francis Balodis

Igaunija) it kā pielika punktu pirmajam pētniecības posmam. Kopumā tas ir raksturīgs ar materiāla uzkrāšanu un sākotnējo priekšstatu par senvēstures attīstību radišanu, izrakumu metožu izstrādāšanu un pilnveidošanu.

Pēc Pirmā pasaules kara un Latvijas valsts izveidošanās arheoloģiskā pētniecība atjaunojās. Nākamā, otrā posma galvenā iezīme bija latviešu nacionālās arheoloģijas izveidošanās un nostiprināšanās. Šajā laikā *kultūrtrēģerisma* teorijas pārstāvji savas pozīcijas zaudēja.

1921. un 1922. gadā Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija, nolūkā novērst senatnes pieminekļu postīšanu, izdeva speciālus noteikumus. Turpmākajos gados tika radīta pieminekļu aizsardzības un uzskaites sistēma. Par to tu jau lasīji I nodaļā.

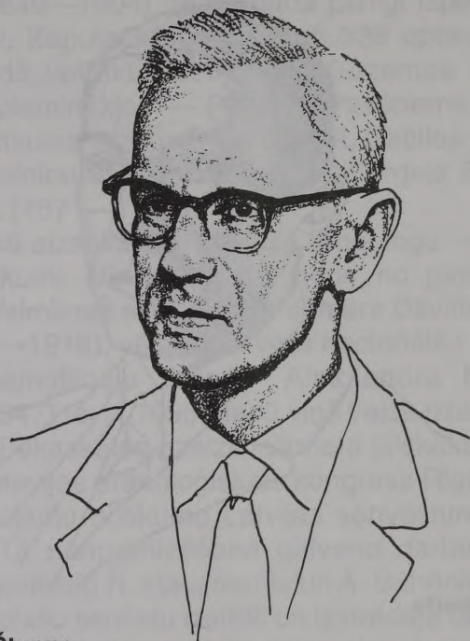
1920. gadā tika izveidots Valsts Vēstures muzejs. Tā pamatā sākotnēji bija Rīgas Latviešu biedrības savāktās kolekcijas. Muzejs ar laiku kļuva par lielāko arheoloģisko materiālu krātuvi Latvijā. Tam bija nodaļas Cēsīs, Jelgavā, Ludzā, Daugavpilī. 1936. gadā Valsts Vēstures muzejam pievienoja arī Rīgas Doma muzeja arheoloģisko senlietu kolekciju. Šodien tas pazīstams ar Latvijas Vēstures muzeja nosaukumu.

Jaunajai valstij bija vajadzīgi savi profesionāli arheologi. Tādus uzsāka gatavot Latvijas Universitāte. 1922. gadā tika nodibināta Arheoloģijas katedra. Par tās pirmo vadītāju kļuva tev jau pazīstamais vācu arheologs M. Eberts no Kēnigsbergas (tagad Kaļiņingrada) universitātes. 1924. gadā katedru pārņēma arheologs F. Balodis, kurš līdz tam vairāk nekā desmit gadus bija strādājis Krievijas augstskolās. 1932. gadā viņš kļuva arī par Pieminekļu Valdes priekšsēdētāju. F. Balodis uzskatāms par latviešu nacionālās arheoloģijas pamatlicēju, kā arī par arheoloģiskās pētniecības organizētāju un ievirzes noteicēju otrajā posmā. Drīz vien arheoloģiskajos izrakumos iesaistījās latviešu arheologi Valdemārs Ģintars (1899—1979), Fēliks Jākobsons (1896—1930), Eduards Šturms (1895—1959), Rauls Šnore (1901—1962), Elvira Šnore (dz. 1905),

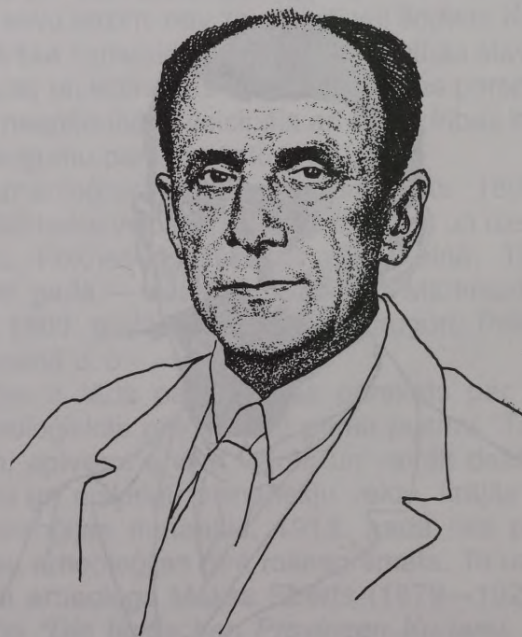
Ādolfs Karnups (1904—1973), Hugo Riekstiņš (dz. 1904) un citi. Ievērojami pieauga arheoloģisko izrakumu skaits un apjoms. Tas ļāva risināt akmens, bronzas, dzelzs laikmetu periodizācijas problēmas, dziļāk izpētīt kultūru sakaru un saimniecības jautājumus, etniskās problēmas.

1926. gadā iznāca kolektīva darbs "Latvijas arhaioloģija" F. Baloža redakcijā. Tā bija pirmā latviešu valodā sarakstītā rokasgrāmata par Latvijas arheoloģiju. Arheologi iesaistījās starptautiskajās aktivitātēs. 1930. gadā Rīgā sanāca II Baltijas arheologu kongress. Tajā tika aplūkota pētniecība Baltijas jūras valstīs. Kongress sekmēja Latvijas arheoloģiskā materiāla izvērtēšanu un iekļūšanu starptautiskajā aprītē. 1938. gadā F. Balodis publicēja grāmatu "Senākie laiki: Latviešu senvēsture", kas apkopoja laikā starp diviem pasaules kariem veikto izrakumu rezultātus.

Otrajā pētniecības posmā nozīmīgākie pētījumi akmens laikmeta pieminekļos bija E. Šturma izrakumi 1934., 1936.—1938. gadā Dundagas Purciema, 1938.—1940. gadā Užavas Sārnatē apmetnēs. Bronzas laikmeta izpratnei svarīgi atradumi tika iegūti E. Šturma 1933., 1935. gada izrakumos Salaspils Reznēs uzkalniņu kapulaukā, V. Ģintera 1933. gada izrakumos Īslices Ziedoņskolas līdzenajā kapulaukā un citur. Daudz interesantu atziņu šā laika dzīvesvietu izziņāšanā sniedza R. Šnores 1935. gada pētījumi Doles Klaņģukalna pilskalnā. No izrakumiem dzelzs laikmeta pieminekļos minami igauņu arheologa Harija Mooras (1900—1968) 1925. gada pētījumi Slatē uzkalniņu kapulaukā. 1926. gadā veiktie E. Šturma un Frīdriha Ozoliņa (1879—1950) izrakumi Dobeles Bāļu un Šķērstaiņu līdzenajos kapulaukos, E. Šnores 1937. un 1938. gada pētījumi Višķu Maskavas līdzenajā kapulaukā, E. Šturma 1931. gada izrakumi Raņķu Kapenieku līdzenajā kapulaukā. Tika konstatēts arī kāds agrāk nepazīstams apbedīšanas veids. Talsu Vilikumuižas ezerā atrada, ka ugunskaņi nogremdēti tā ūdeņos. Te

Eduards Šturms

Valdemārs Ģinters

pētījumus 1934. gadā veica E. Šturms, bet 1936. gadā H. Riekstiņš.

Liela uzmanība tika pievērsta pilskalnu izpētei. Tos sistemātiski apzināja un uzmērīja, tika uzsākti arī plašāki arheoloģiskie izrakumi. Pilskalnu pētniecības vēsture nav iedomājama bez Ernesta Brastiņa (1892—1942) vārda.

E. Brastiņš dzimis Lielstraupes Lapaiņos kalēja ģimenē. Kā daudzus latviešu jauniešus izglītošanās vēlme aizveda viņu uz Pēterburgu, kur viņš no 1911. gada līdz 1916. gadam mācījās Štiglica mākslas skolā. E. Brastiņam secen negāja Pirmā pasaules kara notikumi. Viņš dienēja armijā, kļuva par virsnieku un kara topogrāfu. Latvijā 1922. gadā E. Brastiņš tika iecelts par Kara muzeja pārzini, kuru viņš vadīja līdz 1923. gadam, kad izstājās no dienesta armijā. E. Brastiņš aizrāvās ar Latvijas senvēsturi, folkloru, ornamentiku. Viņš bija uz senlatviešu pagānisma un folkloras balstītas reliģijas — dievturības dibinātājs.

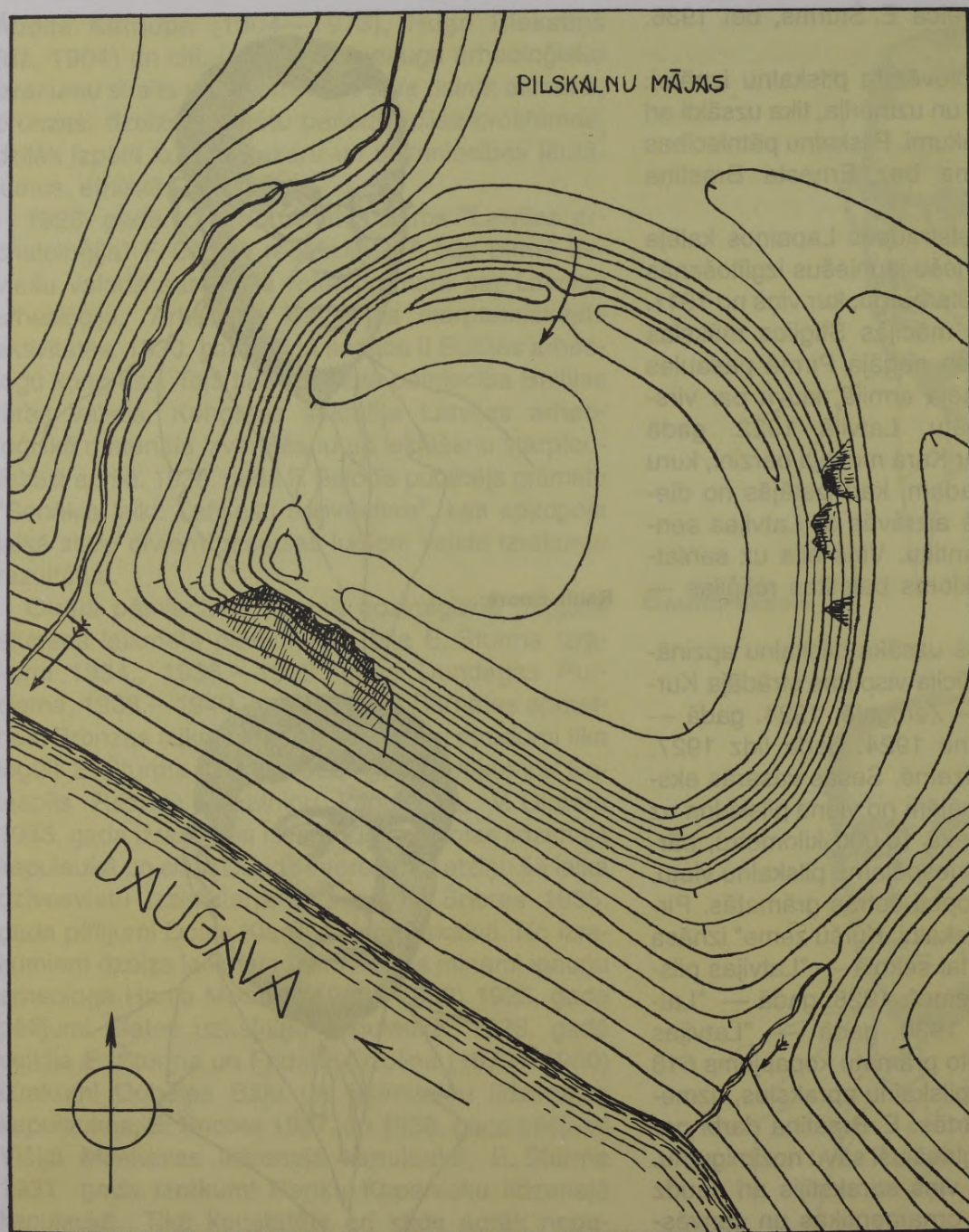
1922. gadā E. Brastiņš uzsāka pilskalnu apzināšanu. Viņa vadītā ekspedīcija vispirms strādāja Kurzemē, tad 1923. gadā — Zemgalē, 1924. gadā — Augšzemē un Latgalē, no 1924. gada līdz 1927. gadam — Latgalē un Vidzemē. Sešās vasarās ekspedīcijas dalībnieki, ejot kājām no viena pilskalna uz otru, nostaigāja vairāk nekā 10 000 kilometru, pārbaudīja vairāk nekā 1000 iespējamo pilskalnu vietu. Ekspedīciju rezultāti apkopoti četrās grāmatās. Pirmā no tām — "Latvijas pilskalni: Kuršu zeme" iznāca 1923. gadā, 1926. gadā tai sekoja — "Latvijas pilskalni: Zemgale un Augšzeme", 1928. gadā — "Latvijas pilskalni: Latgale", 1930. gadā — "Latvijas pilskalni: Vidzeme". Minēto grāmatu kopapjoms 618 lappuses. Tās satur 282 pilskalnu aprakstus, uzmērojumus, atzīmējumus kartēs. E. Brastiņa darbi par pilskalniem arī šodien saglabājuši savu nozīmīgumu. Bez minētām grāmatām viņš sarakstījis arī daudz citu darbu par folkloras, ornamentikas un senvēstures tēmām. Pēc Latvijas okupācijas 1940. gada jūnijā E. Brastiņš tika arestēts, viņam piesprieda

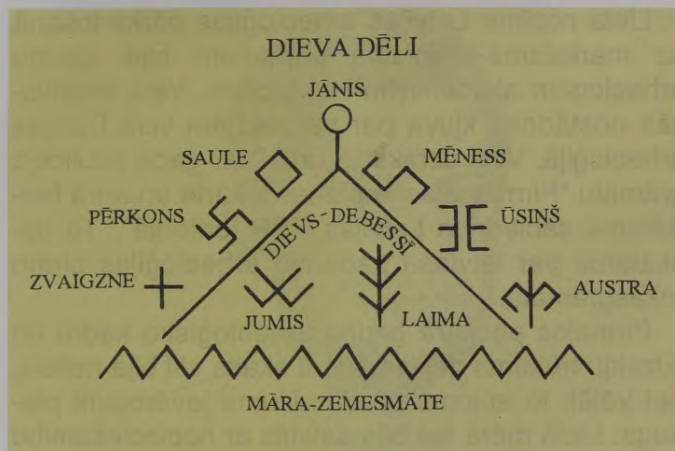
Rauls Šnore

Ernests Brastiņš

E. Brastiņa 1924. gadā veiktais Jersikas pilskalna uzmērojums. Augstuma līnijas pa 1 m. 1. g. tūkst. pr. Kr.—13. gs.

Ilustrācija "Dieva idejas izplaukšana latvju ornamentā" no E. Brastiņa 1931. gadā publicētās grāmatas "Latvija, viņas dzīve un kultūra"

nāves sodu. Spriedums, iespējams, izpildīts 1942. gada janvārī Astrahaņas cietumā.

No pilskalniem plašāki arheoloģiskie izrakumi starpkaru posmā notika Raunas Tanīskalnā F. Baloža vadībā 1927. gadā un Ā. Karnupa vadībā 1930. gadā, Daugmalē V. Ģintera vadībā 1933., 1935.—1937. gadā un Mežotnē V. Ģintera vadībā 1938.—1940., 1942. gadā, Jersikā F. Baloža vadībā un Dignājā E. Šnores vadībā 1939. gadā. Iegūtie materiāli ievērojami paplašināja zinātnes priekšstatu par pilskalnu hronoloģiju, nocietinājumu, dzīvojamo un saimniecisko ēku izskatu, iedzīvotāju kultūru, saimniecību, etnisko piederību.

Otrajā posmā pētīto arheoloģijas pieminekļu veidiem pievienojās vēl viens — pilsētas. No 1938. gada līdz 1940. gadam R. Šnores vadībā izrakumi norisinājās Vecrīgā. Tie sniedza daudz interesantu ziņu ne tikai par viduslaiku pilsētu, bet arī par pirmsvācu Rīgu.

Otrā pasaules kara laikā arheoloģiskā pētniecība panīka, kaut pavisam neapstājās. Kara beigās muzeju eksponāti tika aizvesti uz Vāciju. No turienes tie ar nelieliem zaudējumiem tika atgūti 1946. gadā. Tas

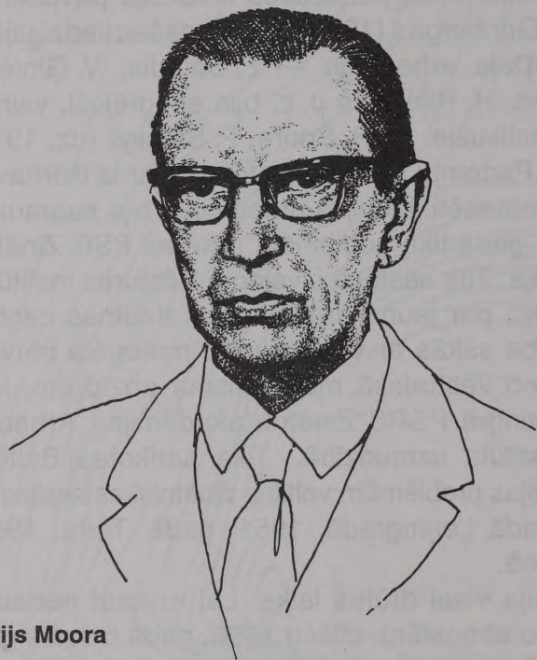
varēja notikt tikai, pateicoties kolekciju pavadones Mērijas Grinbergas (1909—1975) pašizliedzīgajām pūlēm. Daļa arheologu — F. Balodis, V. Ģinters, E. Šturms, H. Riekstiņš u. c. bija emigrējuši, vairāki Latvijā palikušie, kā R. Šnore, P. Stepiņš (dz. 1914) nokļuva Padomju Savienības totalitārisma dzirnavās un tika represēti. Latvijas arheoloģija bija sagrauta.

1946. gadā tika nodibināta Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Tās sastāvā izveidoja Vēstures institūtu, kurš kļuva par jauno arheoloģijas zinātnes centru. Pētniecība sākās ar visa uzkrātā materiāla pārvērtēšanu no vēsturiskā materiālisma pozīcijām, kas notika stingrā PSRS Zinātņu akadēmijas Arheoloģijas institūta uzraudzībā. Tika sarīkotas Baltijas arheoloģijas problēmām veltītas zinātniskas sesijas — 1949. gadā Ļeņingradā, 1951. gadā Tartu, 1955. gadā Viļņā.

Tas bija visai drūms laiks. Lai tu kaut nedaudz izjustu šo atmosfēru, citēšu 1953. gadā izdotās grāmatas "Buržuāziskie nacionālisti — Latvijas vēstures viltotāji" ievada autora, padomju valsts darbinieka, Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūta direktora akadēmiķa Kārļa Strazdiņa (1890—1969) rakstīto:

"Vēstures zinātnei ir liela loma tautas masu kultūras līmeņa celšanā un idejiskajā audzināšanā. Vēstures zinātne ir spēcīgs šķiru cīņas ierocis ideoloģiskajā frontē. Ekspluatatoru šķiras aizvien centušās izmantot vēstures zinātņi savas kundzības nostiprināšanai. Buržuāziskie vēsturnieki, būdami valdošās šķiras kalpībā, parasti vilto vēsturi sava maizes devēja interesēs. Tādi vēstures viltotāji bija arī kapitālistiskās Latvijas buržuāziskie vēsturnieki A. Švābe, A. Tentelis, F. Balodis, F. Zālītis un citi.

Tikai padomju iekārtā vēsture kļuva par īstu zinātņi, jo te tai dotas visas iespējas balstīties uz marksisma-ļeņinisma mācībām un izmantot vēsturisko materiālismu, kas ir vienīgā pareizā zinātniskā metode. Padomju vēsturnieki pēta cilvēku sabiedrības attīstības likumus, sevišķu vērību veltot ražošanas spēku un ražošanas attiecību attīstības vēsturei, tautu darbaļaužu masu un sabiedrisko šķiru attīstības vēsturei.

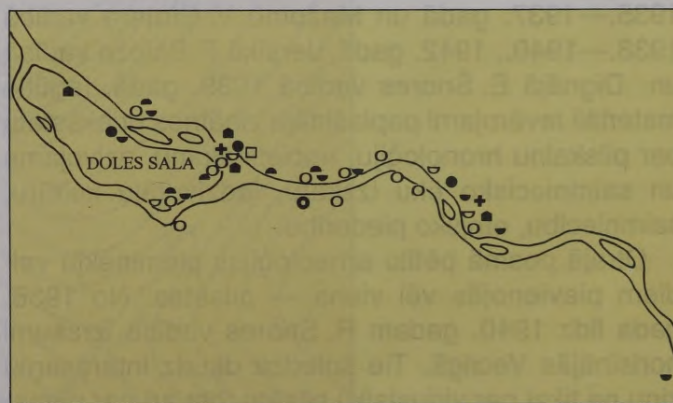
Harijs Moora

Padomju vēstures zinātnei pamatus likuši lielie tautas vadoņi un zinātnes korifeji Ļeņins un Staļins. No viņu darbiem mācās padomju vēsturnieki, viņu darbos tie gūst svarīgāko metodoloģisko un citu jautājumu pareizu atrisinājumu. Ļoti lieli nopelni padomju vēstures attīstībā ir komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālajai Komitejai un personīgi biedram Staļinam. Sevišķi liela loma šai ziņā ir biedra Staļina darbam "Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas vēstures īsais kurss", kas iznāca 1938. gadā. Ļoti nozīmīgs ir arī biedra Staļina ģeniālais darbs "Marksisms un valodniecības jautājumi".

Šodien tas skan absurdi un smieklīgi, bet toreiz tā bija zinātnes realitāte. Arī arheologu darbiem vajadzēja sākties un beigties ar marksisma-ļeņinisma klasiķu citātiem. Protams, tāpēc arheoloģijas zinātnes attīstība neapstājās, kaut tai neizdevās izvairīties no pārspilējumiem un vienpusīgas un neobjektīvas pieejas senvēstures izziņāšanā.

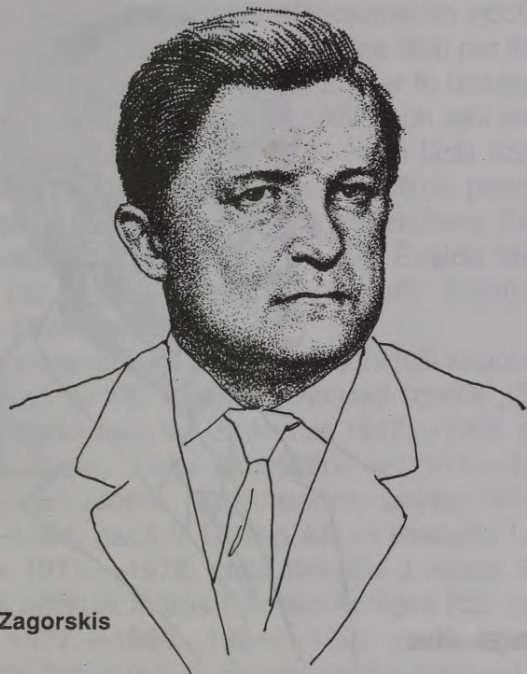
Liela nozīme Latvijas arheoloģijas pārkārtošanā uz marksisma-ļeņinisma pamatiem bija igauņu arheologam akademiķim H. Mooram. Viņa teorētiskās nostādnes kļuva par valdošajām visā Baltijas arheoloģijā. Viņš uzrakstīja un 1952. gadā publicēja grāmatu "Pirmatnējās kopienas iekārta un agrā feodālisma sabiedrība Latvijas PSR teritorijā". Tā uzskatāma par latviešu padomju arheoloģijas pirmo rokasgrāmatu.

Pirmajos pēckara gados arheoloģisko kadru un līdzekļu trūkuma dēļ izrakumu skaits vēl bija neliels, bet vēlāk to apjoms un daudzums ievērojami pieauga. Lielā mērā tas bija saistīts ar nepieciešamību izpētīt appludināmās teritorijas lielo Daugavas hidroelektrostaciju celtniecības vietās. Laikā no 1966. gada līdz 1975. gadam tikai Rīgas HES zonā arheoloģiskie izrakumi tika veikti vairākos desmitos pieminekļu 13,5 ha lielā platībā. To laikā caurskatīja 100 000 m³ kultūrslāņa un kapulauku zemes. Pētījumu gaitā tika iegūtas 45 000 senlietas, 150 000 māla trauku lauskas, atsegti 4410 apbedījumi. Tie ir ļoti iespaidīgi skaitļi. Kopumā pēc Otrā pasaules

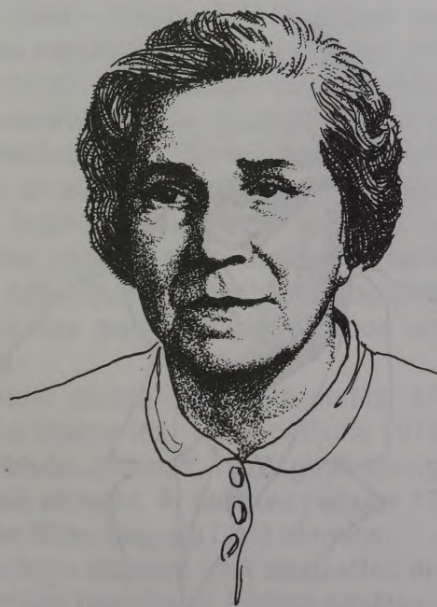

Rīgas HES appludinājuma zonā pētiejie pieminekļi

- — apmetne, ● — pilskalns, ⊙ — pilskalns ar senpilsētu,
- ◐ — līdzenais kapulauks, ◑ — uzkalniņu kapulauks,
- ◒ — kapsēta, † — baznīca, ■ — mūra pils, □ — skanstē.

Francis Zagorskis

Lūcija Vankina

kara arheoloģiskie izrakumi notikuši vairāk nekā 300 objektos. To uzskaitījums vien aizņemtu daudzas lappuses, tāpēc minēsim tikai daļu no tiem.

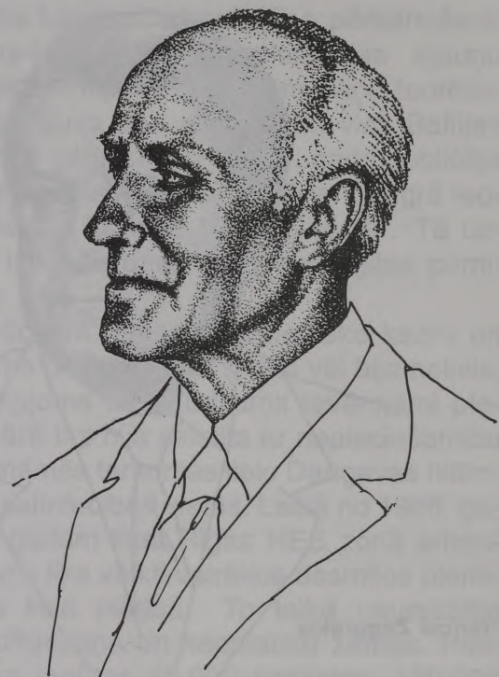
Būtiski izmainījušās mūsu zināšanas par akmens laikmetu. Annas Zariņas (dz. 1921) pētījumos Salaspils Laukskolā 1967.—1974. gadā konstatēta Baltijas ledus ezera krastā atradusies seno cilvēku dzīvesvieta. Tajā vairākās vietās atrada krama izstrādājumu koncentrācijas jeb ligzdas, kuras tiek datētas ar 9. g. tūkst. pr. Kr. Līdz ar to Latvijas senvēstures pirmsākumus varēja atbīdīt vairāk nekā par 1000 gadiem tālākā pagātnē. Franča Zagorska (1929—1986) izrakumi Sēļu Zvejnieku kapulaukā 1964—1971. gadā ļāvuši izsekot apbedīšanas tradīciju izmaiņām no 5. g. tūkst. pr. Kr. līdz 2. g. tūkst. pr. Kr. Lūcijas Vankinas (1908—1989) pētījumi Užavas Sārnaties apmetnē 1949., 1953.—1959. gadā parādīja divu kultūras un etnisku grupu pastāvēšanu vienā pieminekļī. Plaši un nozīmīgi pētījumi notikuši Lubānas ezera krastos. Te zināmas vairāk nekā 30 seno cilvēku apmetnes un kapulauki. Balstoties uz Ilzes Lozes (dz. 1936) izrakumiem 1973.—1975., 1981.—1984. gadā Lubānas Zvidzes apmetnē, 1963.—1964., 1968.—1969. gadā Gaigalavas Zvejsalas apmetnē, 1964.—1965. gadā Gaigalavas Sulķas apmetnē, 1964.—1965., 1970.—1971. gadā Lubānas Aboras apmetnē, 1965.—1966., 1968. gadā Bērzpils Lagažas apmetnē un F. Zagorska izrakumiem 1963.—1964. gadā Bērzpils Piestiņas apmetnē, 1964., 1969. gadā Bērzpils Osas apmetnē, tika radīta jauna Latvijas akmens laikmeta hronoloģija.

Plaši pētījumi notikuši bronzas laikmeta pieminekļos. Sevišķi svarīgi rezultāti iegūti Jāņa Graudoņa (dz. 1913) izrakumos Doles Ķivutkalnā 1966.—1967. gadā. Tas izrādījās dubults pieminekļis. Sākotnēji kalnā bijis ierīkots līdzenais kapulauks, bet pēc tā pamešanas virs tā vēlāk ticis uzcelts pilskalns. Izrakumi kapulaukā, kuros atsedza labi saglabājušos apbedījumus ozola bluķa šķirstos, deva vienreizēju iespēju izprast bronzas laikmeta

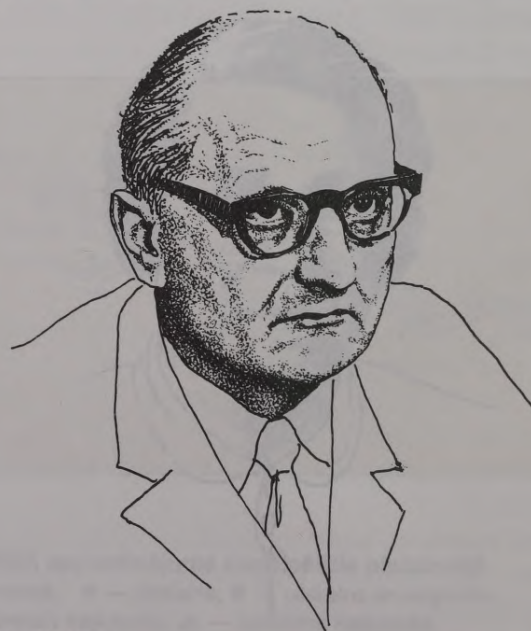
apbedīšanas tradīcijas, iedzīvotāju etnisko sastāvu un antropoloģisko izskatu. Vēl J. Graudoņa vadībā pētīti tādi nozīmīgi arheoloģijas pieminekļi kā 1959.—1962. gadā Kokneses Mūkukalna, 1967. gadā Ikšķīles Vinakalna pilskalnos. Bez Daugavās dzīvesvietām un kapulaukiem nozīmīgi rezultāti iegūti pētījumos Lubānas ezera krastos. Te, piemēram, Andreja Vaska (dz. 1947) vadībā 1974., 1977.—1979. gadā tika pētīts Gaigalavas Brikuļu pilskalns. Jauniegūtie materiāli izmainīja esošos priekšstatus par lopkopības un zemkopības pirmsākumiem un šo nodarbes veidu attiecībām. A. Zariņas 1977.—1980. gada izrakumos Lielvārdes Dievukalna pilskalnā jau konstatētas senākās arkla darbības pēdas.

Ļoti bagāti lietiskie vēstures avoti iegūti dzelzs laikmeta pieminekļu izrakumos. Jolantas Daigas (1920—1984) un Māra Atgāža (dz. 1935) pētījumos 1961.—1963. gadā Sēlpils Spietiņu apmetnē konstatētas senākās liecības par dzelzs iegūšanu no vietējās purva rūdas. Te tika atsegta 5 dzelzs kausēšanas krāsnis. Pilnīgi izpētītais Ogres Ķentes pilskalns ar apmetni, kurā izrakumus laikā no 1954. līdz 1958. gadam veica Ādolfs Stubavs (1913—1986), deva iespēju iztēloties ne tikai aizsardzības celtņu, dzīvojamu un saimniecības ēku izskatu, to celtniecības paņēmienus, bet arī plaši raksturot pilskalna iedzīvotāju saimniecību, etnisko piederību, dzīvesvietas sabiedrības uzbūvi. Vēl nozīmīgi pilskalnu pētniecības darbi veikti Krustpils Asotē 1949.—1954. gadā E. Šnores vadībā, Tērvetē 1954.—1959. gadā Emīlijas Brīvkalnes (1909—1984) un 1960. gadā F. Zagorska vadībā, Daugmalē 1966.—1970. gadā Vladislava Urtāna (1921—1989) un 1986.—1995. gadā Arņa Radiņa (dz. 1951) un Gunta Zemiša (dz. 1955) vadībā.

Jaunums bija pirmie hidroarheoloģiskie izrakumi Ušuru un Āraišu ezeros. Visnozīmīgākos rezultātus devuši Jāņa Apala (dz. 1930) pētījumi Drabešu Āraišu ezerpilī 1965.—1969. un 1975. un 1979. gadā. Koka konstrukcijas, kas labi saglabājušās ūdenī,

Ādolfs Stubavs

Vladislavs Urtāns

ļāvušas izsekot pieminekļa plānojuma un apbūves attīstībai. Tāpat te iegūtas liecības ne tikai par to, kā ēkas izskatījās no ārpuses, bet arī par to izskatu no iekšpuses. Iegūtas daudzas unikālas un labi saglabājušās senlietas. Plaši pētījumi veikti tādā dzīvesvietu veidā kā ciemos, kuri iepriekšējos periodos nebija pētīti. Piemēram, A. Zariņas izrakumi Salaspils Laukskolā 1967.—1972. gadā, Ēvalda Muguŗēviča (dz. 1931) izrakumi Salaspils Mārtiņsalā 1966.—1972. gadā.

Daudz interesanta arheologi izzinājuši kapulauku izrakumos. Turklāt vairāki pieminekļi izpētīti pilnīgi. Tādi ir Pildas Nukši, kur izrakumus 1947.—1948. gadā veica E. Šnore, Ērgļu Jaunākēni — 1971.—1972. gadā J. Graudonis, Aizkraukles Lejasbitēni — 1961.—1964. gadā V. Urtāns, kā arī Drabešu Liepiņas, kur 1971.—1972. gadā strādājis J. Apals. Plaši pētījumi notikuši Ināras Briedes-Kunigas (dz. 1949) vadībā 1977.—1980., 1984.—1987. gadā Aglonas Kristapiņu kapulaukā, E. Šnores vadībā 1960.—1961. gadā Sēlpils Lejasdopeļu kapulaukā, Viktorijas Bebres (dz. 1952) vadībā 1982.—1984. gadā un M. Atgāža vadībā 1984.—1992. gadā Bauskas Dreņģeru — Čunkānu kapulaukā, Jāņa Asara (dz. 1960) vadībā 1989.—1990. gadā Lībagu Sāraju kapulaukā.

Kapulaukos iegūtie materiāli ļāvuši iegūt vispusīgu priekšstatu par Senlatvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu un atšķirīgu etnisko grupu apbedīšanas paražām. Iegūtas senlietas liecinājušas par to izgatavošanas paņēmienu, amatnieku darba prasmes līmeni. Apbedījumos konstatētās apģērba paliekas pastāstījušas par to, kādas drēbes agrāk cilvēki nēsājuši.

Izrakumi notikuši arī kulta vietās. Minami Jura Tāļvalža Urtāna (dz. 1952) pētījumi 1973. gadā Salacas Lībiešu upurālās, 1979. gadā pie Aglonas Ruskuļu Lielā akmens, Ā. Stubava pētījumi 1977.—1978. gadā pie Rites Stupeļu Lielā akmens.

Arheologu interešu lokā atradušies arī viduslaiku arheoloģijas pieminekļi. Pētītas pilsētas, mūra pils, baznīcas, ciemi, kapsētas un citi arheoloģijas piemi-

nekļi. Tā, piemēram, plaši izrakumi vairāk nekā 30 vietās Vecrīgā kopš 1970. gada veikti Andra Caunes (dz. 1937) vadībā. Iegūtie materiāli ievērojami, reizēm pat būtiski papildinājuši rakstīto vēstures avotu ziņas.

Redzi, cik daudz jāzina, lai kaut vai nedaudz varētu orientēties Latvijas arheoloģiskās pētniecības vēsturē. Visi šie skaitļi un nosaukumi nedrīkstēja tevi ne nogurdināt, ne garlaikot. Arheologam jābūt pacietīgam un uzmanīgam. Ceru, ka tagad tev nebūs sveši arī daudzi pētnieki, kuriem bijuši un ir nopelni Latvijas senvēstures izzināšanā.

Jauniegūtais arheoloģiskais materiāls ievērojami paplašinājis zinātnieku iespējas Latvijas senvēstures izpētē. Atslābstot ideoloģiskajiem žņaugiem, pārņemot labāko no rietumiem un austrumiem, latviešu arheologi pavirzījušies tālu uz priekšu objektīvas senvēstures ainas radīšanā. Tomēr jāatzīst, ka šajā darbā viņiem ne vienmēr izdevies izvairīties arī no politisku apsvērumu diktētiem secinājumiem.

Arheologu panākumi ir atainojušies daudzās monogrāfijās, rakstu krājumos, rakstos. Ievērojams sasniegums bija 1974. gadā dienas gaismu ieraudzījušais kolektīvais darbs "Latvijas PSR arheoloģija". Tas kļuvis par arheologu rokasgrāmatu. Taču pētnieku rīcībā esošais materiāls nu jau pāraudzis šīs grāmatas robežas. Nobriedusi nepieciešamība pēc jauna apkopojoša Latvijas arheoloģijas pētījuma.

Ja atceries, jau minēju, ka, iespējams, tagad mēs atrodamies jauna pētniecības posma sākumā. Kāda nākotne gaida arheologus? Mēģināsim prognozēt! Acīmredzot samazināsies arheoloģisko izrakumu skaits un apjoms, bet galvenā uzmanība tiks veltīta jau iegūtā materiāla apstrādei un analīzei.

2. Senie ziemeļbriežu mednieki. Pirmo cilvēku ienākšana Latvijas teritorijā

Tagad ar arheologa acīm paskatīsimies uz Latvijas senvēsturi. Ar laika mašīnas palīdzību, kas mūsu gadījumā ir arheologa darbarīki, dosimies ceļojumā uz akmens, bronzas un dzelzs laikmetiem.

Kā tu jau zini, Latvijas teritorija no ledus atbrīvojās pirms 13—14 tūkstošiem gadu. Tad izveidojās jūra, upju, ezeru robežas, kuras sākotnēji bija mainīgas. Klimatam kļūstot siltākam, pakāpeniski pārveidojās augu un dzīvnieku valsts un radās cilvēku dzīvei piemēroti apstākļi.

Cilvēki, sekojot ziemeļbriežiem, kurus viņi medīja, apmetās šeit pirms 11—12 tūkstošiem gadu. Jau 9. g. tūkst. pr. Kr. Baltijas ledus ezera, Lubānas

Pirmo cilvēku ienākšanas virzieni tagadējā Latvijas teritorijā

Ziemeļbrieži. Šie dzīvnieki ir līdz 2 m gari un 200 kg smagi. Vasarā tie pārtiek no zāles, koku lapām, zariem, sēnēm, bet ziemā galvenokārt no ķērpjiem.

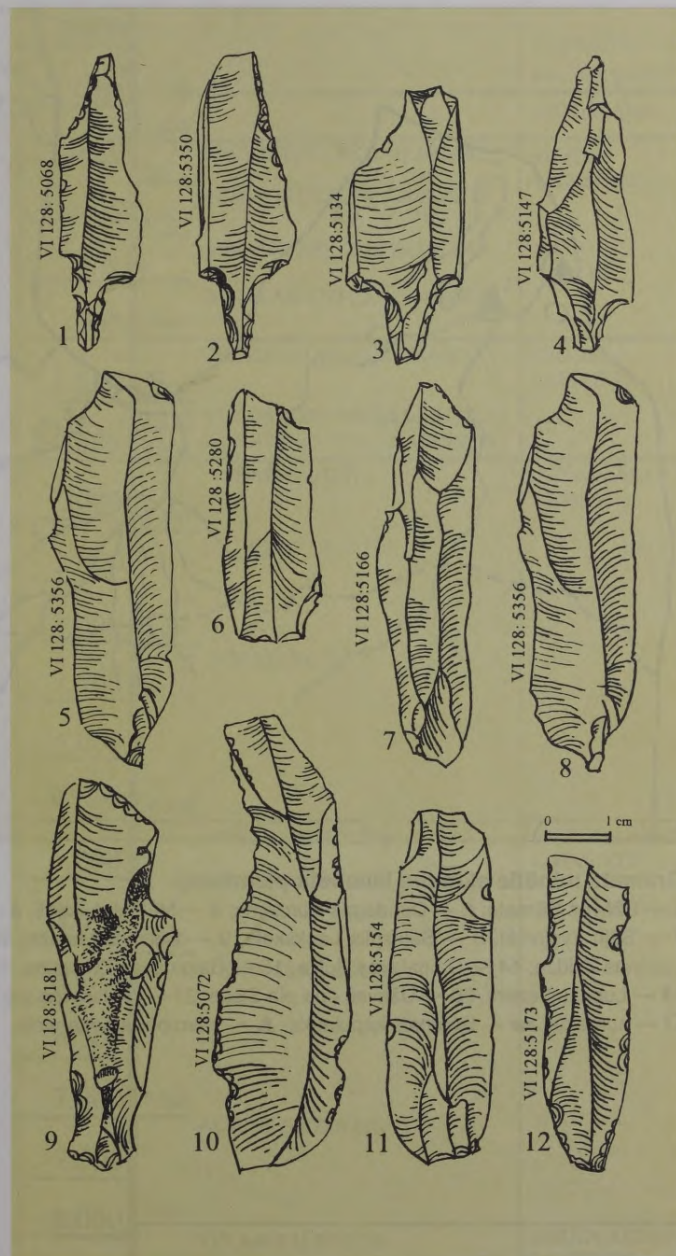

Rangifer tarandus

ežera un tajos ietekošo upju krastos bijušas cilvēku apmetnes. To vietās un savrupatradumos atrastie no krama gatavotie rīki liecina par Svidru kultūras un Ārensburgas kultūras iespaidu, bet senākie no kaula gatavotie rīki norāda uz Madlēnas kultūru. Atgādināšu, ka ar kultūru arheologi saprot noteiktu cilvēku kopumu, kas dzīvo vienā vietā un vienā laikā. Par to tu lasīji I nodaļā. Madlēnas, Ārensburgas un Svidru kultūras bija izplatītas Rietumeiropā. No tā var secināt, ka pirmie cilvēki Latvijā ieceļojuši no dienvidiem un dienvidrietumiem. Ienācēji bija eiropēidi. 7. g. tūkst. pr. Kr. tiem pievienojās iedzīvotāji no austrumiem ar mongoļoīdu iezīmēm.

Viena no šīm senākajām cilvēku dzīvesvietām, varbūt pat pati senākā, atrodas pavisam netālu no Rīgas — pie Salaspils. Apmēram pirms 11 000 gadiem Daugava šajā vietā ietecēja Baltijas ledus ezerā. Toreiz te upes krastā uz īsu brīdi bija apmetusies kāda mednieku grupa. Klejotāju apmetnes bija īslaicīgas, jo viņiem nebija iespējams iegūt pietiekami daudz pārtikas, ilgstoši medījot vienā vietā. Tā rezultātā parasti kultūrslānis nespēj izveidoties. Par dzīvesvietu liecina tikai atradumi. Pētot Salaspils Laukskolas dzelzs laikmeta ciemu un kapulauku apmēram 200 m garā joslā Daugavas labajā krastā, arheologi pamatzemē atklāja vairākas krama izstrādājumu koncentrācijas vietas. Pavisam tika iegūti 1050 krama priekšmetu un ap 1000 krama šķilu. Balstoties uz līdzīgu Lietuvas akmens laikmeta materiālu, šie atradumi tika datēti ar 9. g. tūkst. pr. Kr. Salaspils Laukskolas senlietas nav vienīgās zināmās liecības par senajiem ziemeļbriežu medniekiem. Līdzīgi krama rīki iegūti Lielupes krastos un citos akmens laikmeta arheoloģijas pieminekļos Latvijas teritorijā.

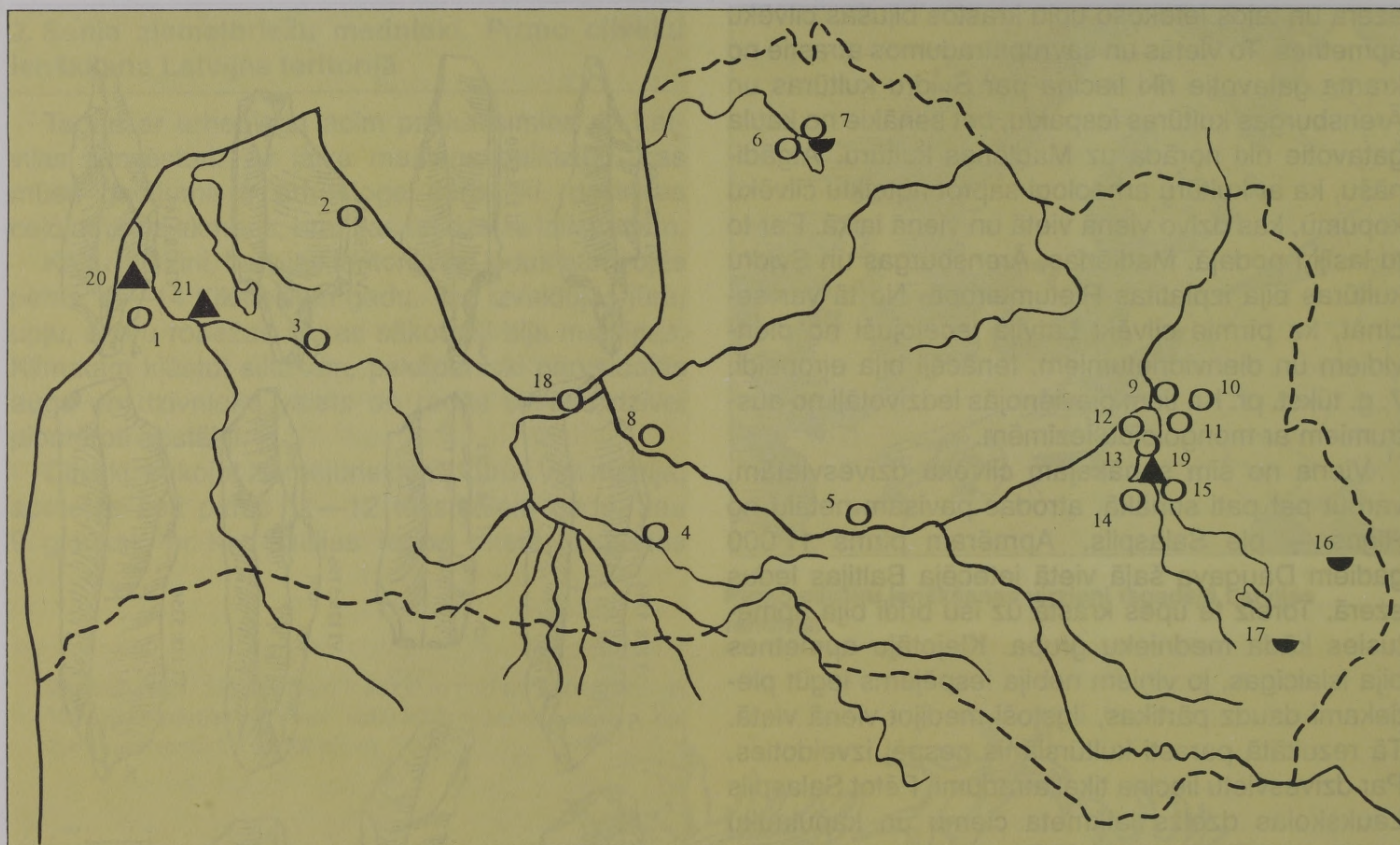
Salaspils Laukskolas apmetnē atrasto rīku darināšanā izmantots labas kvalitātes krams. Šodien, protams, tā izskats atšķiras no tā, kāds tas bijis senatnē. Laika gaitā tas stipri patinējies un tā pelēkā krāsa ieguvusi baltu, zilganbaltu, zaļganpelēcīgu nokrāsu. Atrasts arī šokolādes brūnais krams, kuru

Salaspils Laukskolas apmetnē iegūtie no krama gatavotie rīki

1 — 4 — bultu galī, 5 — 12 — nažveida šķīlas ar retušu. Māksliniece šajā zīmējumā tišām pieļāvusi vienu kļūdu. Vai tu vari to atrast?

Viena no nažveida šķīlām uz zīmēta divreiz.

Grāmatā minētie akmens laikmeta pieminekļi

1 — Užavas Sārņate, 2 — Dundagas Purciems, 3 — Matkules Tojāti, 4 — Garozas Rutenieki, 5 — Aizkraukles Lejasbitēni, 6 — Sēļu Riņņukalns, 7 — Sēļu Zvejnieki, 8 — Salaspils Laukskola, 9 — Bērziņi Lagaža, 10 — Bērziņi Osa, 11 — Bērziņi Piestiņa, 12 — Lubāna Abora, 13 — Lubāna Zvidze, 14 — Gaigalavas Suļka, 15 — Gaigalavas Zvejsalas, 16 — Isnaudas Kreiči, 17 — Ezernieku Jurkova, 18 — Salas Romi-Kalniņi, 19 — Lubāna ezers, 20 — Užava upē pie Sises, 21 — Venta upē pie Zlākām.

○ — apmetne, ◐ — līdzēnais kapulauks, ▲ — savrupatraduma vieta.

klāj bālganpelēka patina. Domājams, ka kramu cilvēki atnesuši sev līdz, jo uz vietas tāds nav atrodams. Labas kvalitātes dažādu nokrāsu pelēka

krama oļi sastopami Baltkrievijā un Lietuvas dienvidos. Savukārt šokolādes brūnais krams sastopams Polijā.

3. Laikmeti nomaina viens otru. Arheoloģiskā periodizācija

Lai ceļā varētu labi orientēties un nenomaldītos, mums nepieciešama karte vai vismaz plāns. Kas varētu veikt šīs funkcijas mūsu ceļojumā? Jā, tā ir arheoloģiskā periodizācija. Taču ar to jāmaks rīkoties. Kaut visā pasaulē arheoloģiskās periodizācijas veidotas pēc vieniem un tiem pašiem principiem, tās ir atšķirīgas hronoloģiski, jo cilvēces attīstība visos kontinentos un visās vietās nav norisinājusies vienādi un vienlaicīgi. Eiropas akmens laikmeta hronoloģija atšķirsies no Amerikas, Āfrikas vai Āzijas akmens laikmeta gadu skaitļos izteiktajām robežām laikā, dzelzs laikmets Latvijas teritorijā nesakrīt ar dzelzs laikmetu Ukrainas teritorijā utt. Tas, protams, nenozīmē, ka nav iespējams izveidot visas pasaules vai kādas konkrētas vietas arheoloģisko periodizāciju. Akmens, bronzas un dzelzs laikmeti ar to sīkāku iekšējo iedalījumu būs mūsu pieturvietas, bet kilometrus savukārt aizstās gadi. Turpmāk, stāstot par senvēstures notikumiem, šie orientieri tiks lietoti bieži. Pateicoties arheoloģiskajai periodizācijai, tu vienmēr varēsi zināt, kurā ceļa kilometrā un pieturvietā mēs atrodamies.

Latvijas teritorijas arheoloģiskās periodizācijas sākuma punkts, kā tu to lasīji pirms dažām rindkopām, meklējams 9. g. tūkst. pr. Kr., t. i., agrā akmens laikmeta jeb paleolīta beigās. Nākamais posms ir vidējais akmens laikmets jeb mezolīts. Tas aptver laiku no 7700. līdz 4500. g. pr. Kr. Tālāk seko vēlais akmens laikmets jeb neolīts, kura hronoloģija ir 4500.—1500. g. pr. Kr.

Tagad noskaidrosim, kā cēlušies šie svešvārdi — paleolīts, mezolīts un neolīts. Tos, izmantojot grieķu valodu, speciāli darinājuši zinātnieki: *palaios* — sens + *lithos* — akmens; *mesos* — vidus + *lithos* — akmens; *neos* — jauns + *lithos* — akmens. Redzi, cik vienkāršs izskaidrojums!

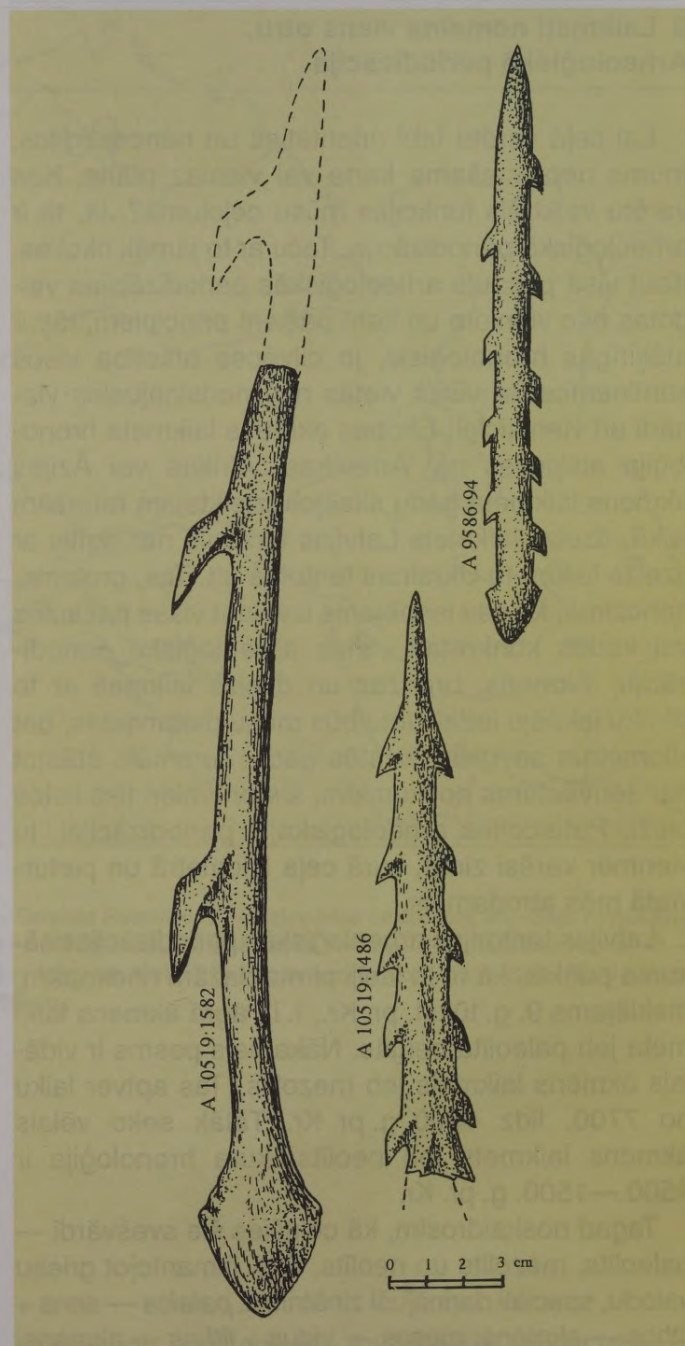
2.000		JAUNĀKIE LAIKI		
1.500	1.560	JAUNIE LAIKI		
1.000	1.200	VIDUSLAIKI		
800	VĒLAIS DZELZS LAIKMETS	DZELZS LAIKMETS		
500	VIDĒJAIS DZELZS LAIKMETS			
400	AGRAIS DZELZS LAIKMETS			
0	0			
500	500	SENĀKAIS DZELZS LAIKMETS		
1.000	1.000	VĒLAIS BRONZAS LAIKMETS	BRONZAS LAIKMETS	
1.250	VIDĒJAIS BRONZAS LAIKMETS			
1.500	1.500	AGRAIS BRONZAS LAIKMETS		
2000		VĒLAIS NEOLĪTS	VĒLAIS AKMENS LAIKMETS	
2.500	2.100	VIDĒJAIS NEOLĪTS		NEOLĪTS
3.000	3.000	AGRAIS NEOLĪTS		
3.500				
4.000				
4.500	4.500			
5.000		VĒLAIS MEZOLĪTS	VIDĒJAIS AKMENS LAIKMETS	
5.500				MEZOLĪTS
6.000	5.600	VIDĒJAIS MEZOLĪTS		
6.500				
7.000	7.000	AGRAIS MEZOLĪTS		
7.500				
8.000	7.700	VĒLAIS PALEOLĪTS	AGRAIS AKMENS LAIKMETS	
8.500				PALEOLĪTS

Latvijas arheoloģiskā periodizācija

4. Medības, zveja, barības augu vākšana — akmens laikmeta cilvēku galvenie nodarbes veidi

8. g. tūkst. pr. Kr. cilvēki apmetās uz dzīvi tieši upju un ezeru krastos. Ir zināmas šādas viņu apmetnes: ap Lubānas ezeru — Bērzpils Osa, Lubānas Zvidze, Varakļānu Suļasgals, tāpat pie Burtnieku ezera — Sēļu Zvejnieki u. c. Šāds dzīvesvietu novietojums saglabājās gandrīz visu akmens laikmetu. To noteica saimnieciskie apstākļi. Kā liecina seno apmetņu kultūrslānis, cilvēki nodarbojušies ar medniecību, zveju un barības augu vākšanu. Šo pietiekami lielo daudzveidību pārtikas iegūšanā viņi sev varēja nodrošināt, dzīvojot minētajiem nodarbes veidiem vispiemērotākajās vietās. Mežos cilvēki medīja zverus, lasīja ogas, sēnes, vāca riekstus, purvos ķēra putnus, lasīja ogas, vāca putnu olas, upēs un ezeros medīja putnus, ķēra zivis, vāca ēdamos gliemežus. Tas viņiem atšķirībā no klejotājiem ziemeļbriežu medniekiem jau ļāva izveidot pastāvīgas apmetnes un ilgstoši uzturēties vienā vietā. Šie cilvēki vairs nebija spiesti visu laiku sekot dzīvnieku bariem, kuri migrēja uz ziemeļiem. Klimatam kļūstot siltākam un mainoties augu valstij, ziemeļbrieži un līdz ar tiem daļa no klejotājiem medniekiem atstāja mūsu zemi. Tas noticis ne vēlāk par 8. g. tūkst. pr. Kr.

Latvijas teritorijas iedzīvotāju skaits laika gaitā pastāvīgi pieauga. Radās jaunas un jaunas cilvēku apmetnes. Tas notika ne tikai tāpēc, ka cilvēkiem bija pietiekami daudz ko ēst un bija daudz bērnu, bet arī tāpēc, ka viņu skaitu vairākkārt papildināja jauni ienācēji. Toreiz jau nebija ne valstu, ne robežsargu apsargātu robežu! Cilvēki, meklējot sev piemērotāku dzīvesvietu, arī citu apstākļu dēļ, pārvietojās lielos attālumos no vienas vietas uz otru. Mainījās paaudze pēc paaudzes, bet viņu ceļš uz nezināmo mērķi turpinājās.

No ziemeļbrieža ragiem gatavotas harpūnas. 9. g. tūkst. pr. Kr. otrā puse.

5. Cilvēku mītnes pirms 5000 gadiem

Kādas tad izskatījās akmens laikmeta cilvēku apmetnes un mītnes? Pateicoties arheoloģiskajiem izrakumiem, mēs par to zinām diezgan daudz. Vienā apmetnē vienlaicīgi apdzīvotu celtnu skaits varēja būt vairāki desmiti. Tās bija virszemes mītnes. Četrstūrains ēku sienas veidoja stabi, mieti, zari, bet jumta segumu savukārt — mizas, niedres, ādas.

Piemēram, arheoloģe I. Loze kādu Lubānas Zvidzes apmetnes mītni apraksta šādi:

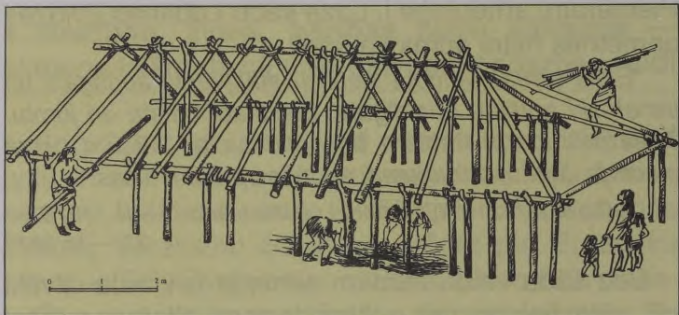
"Ēkas sienas veidoja stabi ar stakļveida augšgalu un simetriski aptēstu apakšgalu. Šie stabi balsta arī jumtu. Atstarpes starp stabiem bija pildītas ar klūgām biežā pinumā. Jumtu, domājams, segušas priežu mizas."

(Loze I. Akmens laikmets Lubāna klānos. — R., 1979. — 33.—34. lpp.)

Bez šāda veida mītnēm akmens laikmeta cilvēki vēl cēla apaļas vai ovālas formas slieteņus. Ēku

Užavas Sārnotes apmetnes mītne. 3. g. tūkst. pr. Kr. vidus.

Lubānas Zvidzes apmetnes mītne. 3. g. tūkst. pr. Kr. vidus.

apsildīšanai bija ierīkoti pavardi. Parasti tie atradās celtnes centrālajā daļā. Nereti pavarda vieta bija izlikta ar akmeņiem.

Daudz nozīmīgu liecību par senajām mītnēm un ne tikai par tām iegūts Užavas Sārnotes apmetnē Baltijas jūras krastā netālu no Ventspils. Tā bijusi apdzīvota 3. g. tūkst. pr. Kr. Pateicoties labvēlīgajiem dabas apstākļiem, mitrajā kūdrā bija labi saglabājušās mītnu, dzintara apstrādes darbnīcu, svētnīcas (ar koka elku) paliekas. Arheologi atrada no koka gatavotus medību un zvejas rīkus, iedzīves un kulta priekšmetus. Par šīm ļoti interesantajām senlietām mēs vēl runāsim nākamajā nodaļā, tāpēc atgriezīsimies pie celtnēm. Užavas Sārnotes apmetnē bijušas gan vientelpas, gan divtelpu mītnes. To izmēri visai dažādi. Cik liela ir tava istaba? No 10 līdz 20 m²? Mazākās Užavas Sārnotes apmetnes mītnes bijušas 16—18 m² lielas, bet lielākās — 30—35 m². Šīm purvā celtajām ēkām grīdu jeb pamatu, protams, veidoja kūdra. Lai izveidotu pavardu, mītnes centrālajā daļā noklāja koka kārtiņas, šo klāstu pārseveda ar mizām, kuras savukārt apbēra ar smiltīm. Ja šī konstrukcija, uz kuras kūrās uguns, izdega vai iegrima purvā, tad tai pašā vietā izveidoja jaunu klāstu un atkal uzbēra smiltis. Pētnieki atsevišķiem pavardiem noteica vairākas tādas pārbūves kārtas. Piemēram, viens no tiem bija atjaunots pat veselas astoņas reizes. Vai tā nav droša liecība, ka cilvēki ilgstoši dzīvojuši vienā vietā?

Akmens laikmeta "dzīvokli" pirms 5000 gadiem

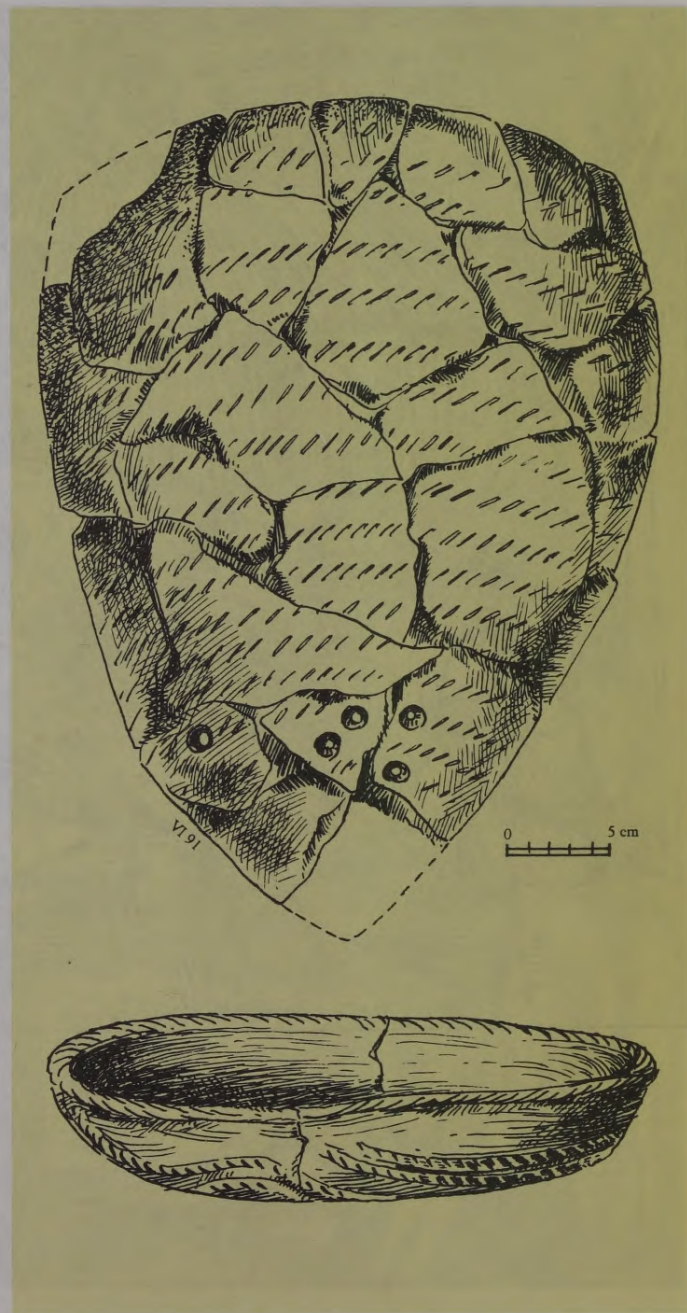
Užavas Sārnotes apmetne. 3. g. tūkst. pr. Kr. vidus.

6. Kundas, Narvas, ķemmes-bedrišu keramikas, laivveida cirvju un auklas keramikas kultūras

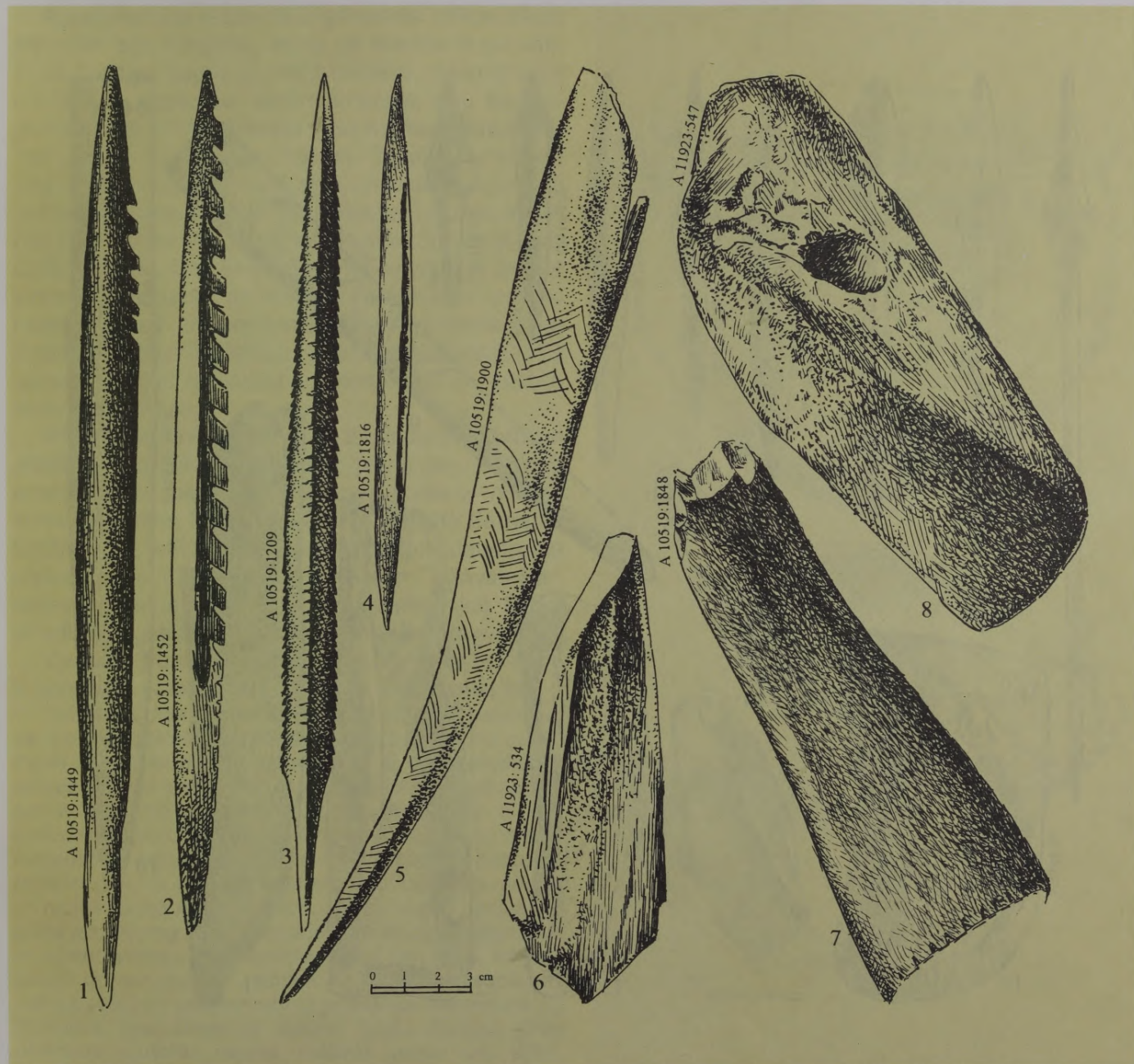
Pirmie Latvijas teritorijas iedzīvotāji savus ieročus un darbarīkus — harpūnas, žebērķļus, šķēpa galus, kapļus, cirvjus, dunčus — darināja no raga un kaula ar krama rīku palīdzību. Mezolīta beigās tika apgūta akmens skaldīšana un slīpēšana, un tā rezultātā radās no slānekļa gatavoti kalti. Bultu galu atradumi liecina, ka cilvēki tolaik pazinuši arī šaujamo loku. Līdzīgas un vienādas senlietu formas arheologi konstatējuši arī ārpus mūsu zemes robežām. Latvijas mezolīta pieminekļi iekļaujas Kundas kultūras areālā (nosaukums pēc Kundas apmetnes Igaunijā — bieži kultūra iegūst savu vārdu no pieminekļa, kur tā pirmoreiz konstatēta vai kur tās pazīmes izpaužas visspilgtāk). Tas aptvēra teritoriju Baltijas jūras krastā no Somu jūras līča līdz Lietuvai.

Ja atceries, I nodaļā bija runa par to, ka katra senlieta muzejā iegūst savu numuru. To līdz ar atraduma vietas nosaukumu tu vari atrast zem grāmatas ilustrācijās attēloto priekšmetu zīmējumiem. Tas nav darīts bez nolūka. Atnākot, piemēram, uz Latvijas Vēstures muzeju, tu ar šo numuru palīdzību ekspozīcijā viegli atradīsi tevi ieinteresējušās senlietas. Daudzi no grāmatā minētajiem priekšmetiem tur izstādīti visu interesentu apskatei.

Kā tu zini, cilvēces senvēstures iedalījums akmens, bronzas un dzelzs laikmetos balstās uz novērojumu par atšķirībām materiālos, kuri izmantoti darbarīku izgatavošanai. Bet kā arheologi var iedalīt un nodalīt sīkākus posmus akmens laikmetā? Viņi meklē būtiskas izmaiņas senlietu formā, saimniecības veidā utt. Tā Latvijas teritorijā pāreju no mezolīta uz neolītu iezīmē lielāka daudzveidība krama, raga, kaula, akmens izstrādājumos, dzintara izmantošanas aizsākumi un māla trauku izgatavošanas uzsākšana.

Osas keramikas trauki

Mezolīta laikmeta senlietas

1—2 — kaula žebērķji, 3 — kaula šķēpa gals, 4 — kaula bultas gals ar krama ieliktnīem sānos, 5 — kaula duncis, 6 — kaula vedga, 7 — kaula zivju zviņu skrāpis, 8 — raga cirvis.

Neolīta laikmeta senlietas

1—8 — kaula bultu gali, 9—10 — kaula dunci, 11 — kaula rīks ar 45° leņķī noslipētu darba galu, 12—13 — kaula kalti, 14 — akmens kalts, 15 — raga kalts.

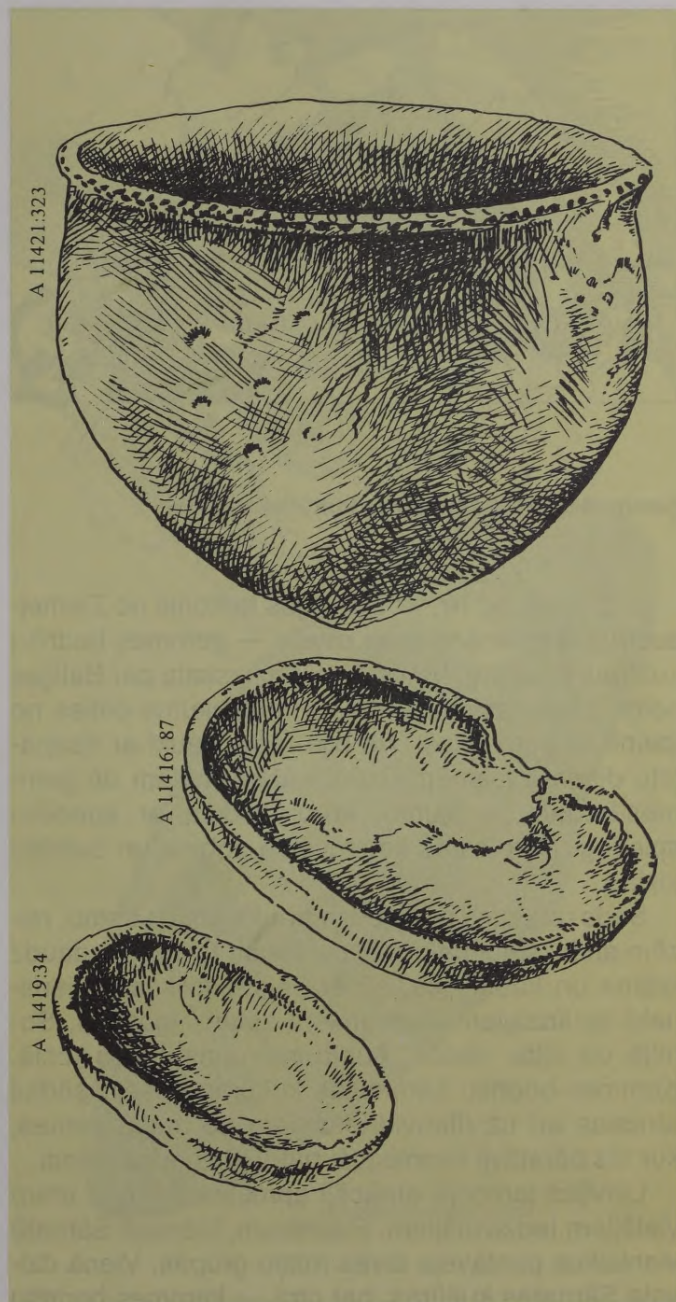
Agrajā neolītā iedzīvotāju galvenais iztikas avots joprojām bija medības, zveja un ēdamo augu vākšana. Labības augus un mājdzīvniekus, izņemot suni, cilvēki vēl nepazīna. Ievērojamākais viņu sasniegums bija ar rokām lipinātu māla trauku darināšana. Tas pavēra iespēju vārīt ēdienu. Trauku forma bija visai vienveidīga. Izšķirami apaļi smaidibena podi un ovālas bļodiņas ar noapaļotu dibenu. Traukus apdedzināja ugunskurā. Šajā laikā Austrumlatvijā bija izplatīta Osas tipa keramika. Tai raksturīgs trauku virsmas rotājums ar sīkiem ķemmveida zobiņu nospiedumiem un seklām bedrītēm. Pieminekļi ar Osas tipa keramiku ietilpa Narvas kultūras zonā. Tā aptvēra plašas teritorijas uz ziemeļiem un austrumiem no Latvijas.

Vidējā neolītā Austrumlatvijā turpināja pastāvēt un attīstīties iepriekšējā perioda pieminekļi. Tagad arheologi tos pazīst ar Piestiņas kultūras nosaukumu. Savukārt Rietumlatvijā bija izplatīta Sārnotes kultūra. Tā ietilpa Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastes kultūras areālā. Piemēram, Užavas Sārnotes apmetnē iegūtajiem atradumiem ļoti līdzīgi atradumi iegūti Šventojas apmetnē Lietuvā un citur.

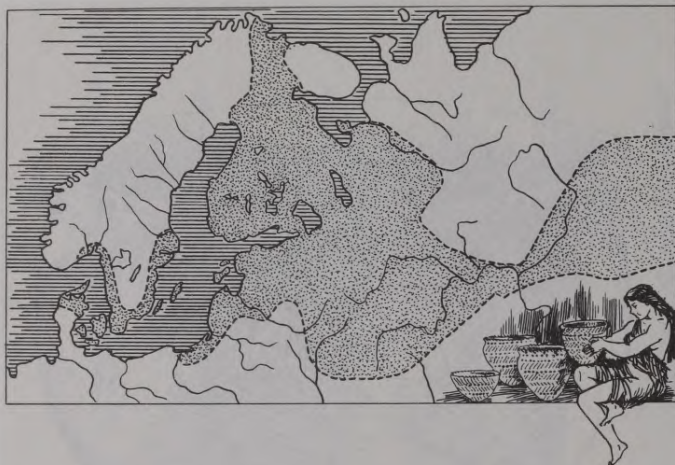
Viena no Sārnotes kultūru raksturojošām iezīmēm ir keramika. Arheoloģe L. Vankina par to saka tā:

"Sārnotes tipa keramiku pārstāv 8532 lauskas un vairāki restaurēti trauki. Raksturīgi dažāda lieluma apaļie trauki ar smailu dibenu, pārsvarā ar S veidā profilētām iemalām, kuri pagatavoti no purva dibenā atrodamā samērā tīra zilā māla bez zvīrgzdu piejaukuma un vāji apdedzināti (600° un zemākā temperatūrā). Trauku virsma iekšpusē un ārpusē parasti ir švikāta. Rotājums skops[...]. Iemalas gandrīz vienmēr rotātas ar dažāda veida mezglu un rupjas auklas iespaidumiem. Trauku sienas parasti klāj bieža apvārijuma kārtā. Raksturīgi trauki bez rotājuma un ar viļņotu virsmu, bet sastopama arī keramika, ko rotā apaļas un neregulāras bedrītes, ar naga malu iespiestas svītras, vēlāk arī smalku zobiņu un stabiņu iespaidumi. [...] Sārnotes tipa keramika iezīmē īpašu Baltijas jūras piekrastē izplatītu neolīta kultūras grupu un, šķiet, ietekmējusi arī keramikas attīstību šajā rajonā vēlākos posmos."

(Ванкина Л. В. Торфяниковая стоянка Сарнате. — Р., 1970. — С. 159.)

Sārnotes keramikas trauki

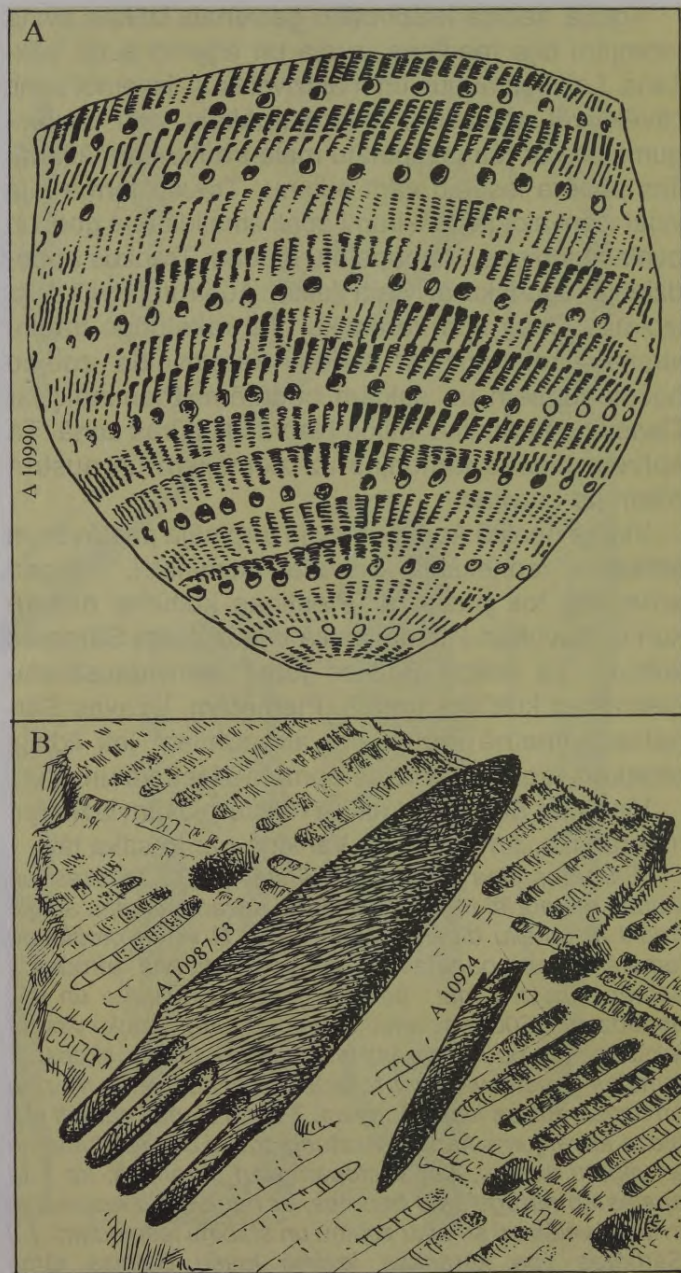

Ķemmes-bedrišu keramikas kultūras izplatība

3. g. tūkst. pr. Kr. vidū Latvijas teritorijā no Ziemeļaustrumiem ienāca jauni cilvēki — ķemmes-bedrišu kultūras pārstāvji. Viņus pētnieki uzskata par Baltijas somu priekštečiem. Kultūras nosaukums cēlies no īpatnējās keramikas. Tie bija māla trauki ar noapaļotu dibenu, taisnām uzbužinātām malām un ķemmes-bedrišu rotājumu, kuru veidoja ar speciālu spiedogu iespiestas ķemmveida zobiņu un bedrišu joslas.

Šāds rotājums blīvi sedza trauka ārējo virsmu, reizēm arī iekšējo malu. Vēl cilvēkiem tolaik bija daudz krama un kaula rīku, slīpēta akmens kaltu. Pieminekļi ar līdzīgiem atradumiem zināmi Igaunijā, Somijā un citās vietās Austrumeiropas mežu joslā. Ķemmes-bedrišu keramikas kultūras nesēju pēdas atrastas arī uz dienvidrietumiem no mūsu zemes, kur tās pārstāvji sasnieguši pat Vislas upes lejteci.

Latvijas teritorijā atnācēji apmetās uz dzīvi starp vietējiem iedzīvotājiem. Piemēram, Užavas Sārnatē vienlaikus pastāvēja divas mītņu grupas. Vienā dzīvoja Sārnates kultūras, bet otrā — ķemmes-bedrišu keramikas kultūras pārstāvji. Laika gaitā savstarpējas ietekmes rezultātā atšķirības vietējo un atnākušo cilvēku starpā izlīdzinājās. Austrumlatvijā ķem-

Ķemmes-bedrišu keramika

A — trauks; B — ornamenta veidošanā izmantotais kaula spiedodzinis un māla tapiņa.

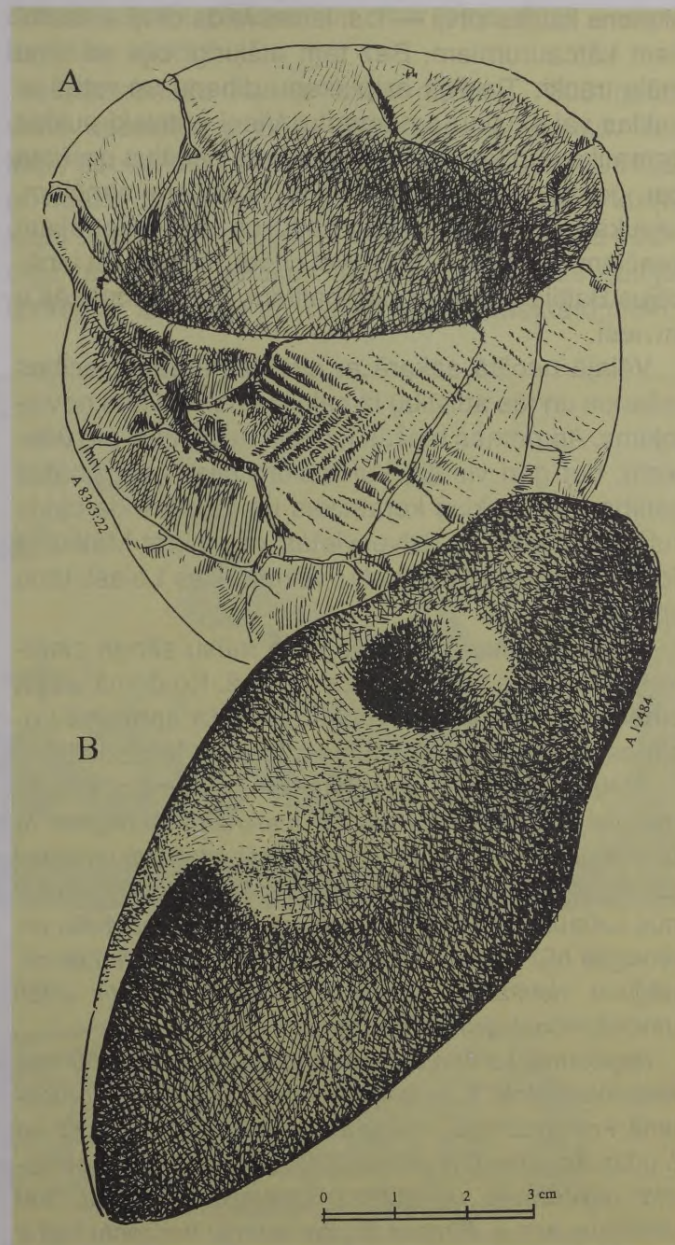
mes-bedrīšu keramikas kultūras iespaids bija lielāks nekā Rietumlatvijā.

Vidējā neolītā pilnveidojās māla trauku apdedzināšanas prasme. Daudz plašāku pielietojumu bija ieguvis dzintars un krams. Pieauga maiņas sakāri. Dzintars tika izmainīts uz plašiem apgabaliem austrumos un ziemeļos no Latvijas, no turienes savukārt pretī saņēma krama un slānekļa izstrādājumus.

Ievērojamas pārmaiņas bija vērojamas vēlajā neolītā. Latvijas teritorijā norisinājās pāreja no vācējsaimniecības uz ražotājsaimniecību. Lopkopības un zemkopības attīstību sekmēja auklas keramikas un kaujas cirvju kultūras pārstāvji. Tā izplatījās Eiropā 3. g. tūkst. pr. Kr. beigās un 2. g. tūkst. pr. Kr. pirmajā pusē. Mēs jau, apskatot baltu valodu vēsturi, runājam par to, ka minētā kultūra ar vairākiem lokāliem variantiem zināma no Reinās upes līdz Volgas upei, no Somijas un Zviedrijas dienvidiem līdz Šveicei. Pētnieki domā, ka šīs kultūras pārstāvji mūsu zemes teritorijā ienākuši no dienvidiem, no Vislas upes baseina. Atnācējiem bija raksturīgi labi noslīpēti

Auklas keramikas un kaujas cirvju kultūras izplatība

Auklas keramikas trauks un akmens laivveida cirvis

akmens kaujas cirvji — t. s. laivasveida cirvji ar izurbtiem kātcaurumiem. Bez tam atšķirīgi bija arī viņu māla trauki. Tie bija ar plakanu dibenu un rotāti ar auklas vai skujiņu ornamentu. Vieni pētnieki auklas keramikas un kaujas cirvju kultūras nesējus uzskata par ģermāņu, slāvu un baltu kopējiem senčiem, savukārt otri — tikai par baltu un slāvu kopējiem senčiem, bet trešie domā vēl citādi. Tomēr visi ienācējus Baltijā saista ar pirmsbaltiem, kuru pēcnācēji ir latvieši.

Vēlajā neolītā sakarā ar cita veida saimniecības rašanos un tās attīstību izmainījās dzīvesvietu novietojums. Apmetnes biežāk ierīkoja nevis tieši pie ūdeņiem, bet gan vietās, kur lopiem bija nodrošinātas ganības. Kā auklas keramikas un laivasveida cirvju kultūras pārstāvju dzīvesvietas var minēt Matkules Tojātu, Garozas Rutenieku, Aizkraukles Lejasbitēnu apmetnes.

Pienācis laiks īsai atkāpei no mūsu stingri zinātniskās virzības senatnes izzināšanā. Ko domā un jūt arheologs, strādājot akmens laikmeta apmetnē Lubānas ezera krastos? Mums ir iespēja to uzzināt:

"Reizēm naktīs ilgi nevarējām iemigt, domājot, kā gan objektīvi apgaismot jaunatklāto materiālu, nemēģinot to tulkot tendenciozi, pieturoties pie agrāk izteiktām un tagad jau varbūt novecojušām zinātniskām hipotēzēm. It sevišķi mūs uztrauca etniskie jautājumi, jo Baltijas republiku arheoloģijā bija vērojama zināma primitivizācijas tendence, mēģinot vienkāršot etniskos procesus šajā tik attāli stāvošā hronoloģiskā diapazonā.

Iespējams, ka Aboras apmetnes senie apdzīvotāji bija piederējuši ģintij, kura iekļāvās etniski jauktu cilšu grupējumā, kas apdzīvoja Lubāna ezera apkārtni 3. g.t.pr.Kr. un 2. g.t.pr.Kr. pirmajā ceturksnī. Šo cilšu grupējums piederēja laivascirvju un auklas keramikas kultūrai, bet vienlaikus ar t. s. Eiropas kopējo iezīmju horizontu tajā ir saskatāmas ļoti spēcīgas lokālas iezīmes. Tā ir īpatna Lubāna klāņiem un, iespējams, arī Latvijas austrumdaļai raksturīga vēlā neolīta cilšu grupa, kura etniskā ziņā ietver sevī eiropēidos komponentus, neizslēdzot zināmu, visai senu mongoloīdo komponentu klātbūtni.

Tā zinātniskās domas vijās ar ikdienas rūpēm, lai ekspedīcijā strādājošie cilvēki būtu paēduši un veseli, priecīgi un darba spējīgi, lai naktīs tiem būtu silti gulēt. Aborā pirmo reizi ļoti nopietni septiņdesmitajā gadā saslima ekspedīcijas suns — no sasaldēšanās aukstajās naktīs bija radusies priekšķepas nerva paralīze.

Kad septiņdesmit pirmā gada septembrī noņēmām Aborā teltis un visu pārējo iedzīvi sagatavojām promvešanai uz Ērgali, bija lieliskas atvasaras dienas. Naktīs mūs biedēja pūces ar saviem spalģajiem, asinis dzīslās stindzinošajiem kliezdzieniem. Suns, kurš bija izveseļojies, bija jāpiesien, jo tuvumā klīda vilki un viņš bez žēlastības gaudoja. [..]

Bija noslēgušās raženākās darba sezonas Lubānas arheoloģiskās ekspedīcijas darbā. Pagāja septiņi gari gadi, iekams zinātniskā grāmata par Aboras apmetni parādījās bibliotēku plauktos."

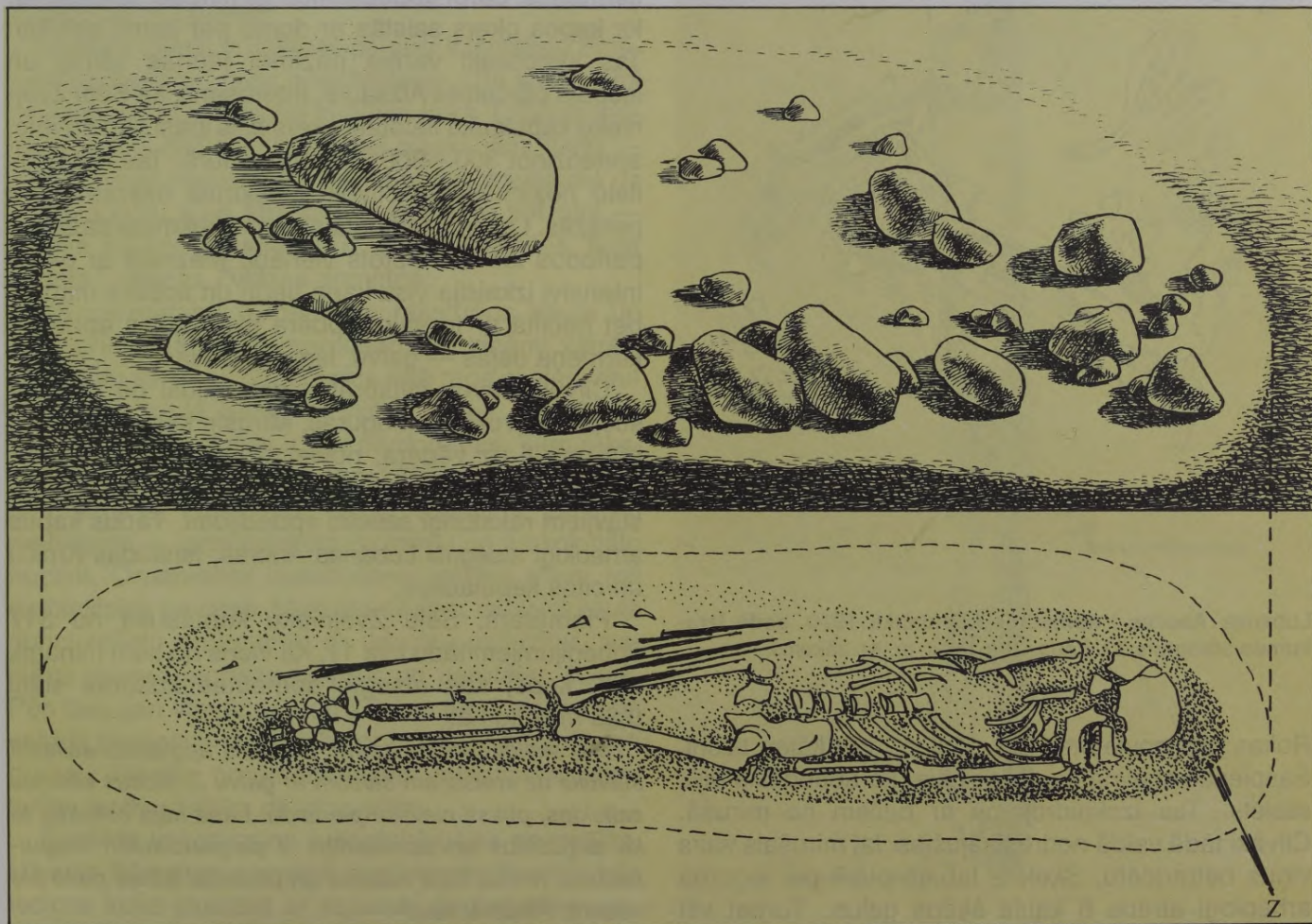
(Loze I. Lubānas klāņi aicina. — Rēzekne, 1994. — 50.—51. lpp.)

7. Kā cilvēks nokļūst Aizsaulē

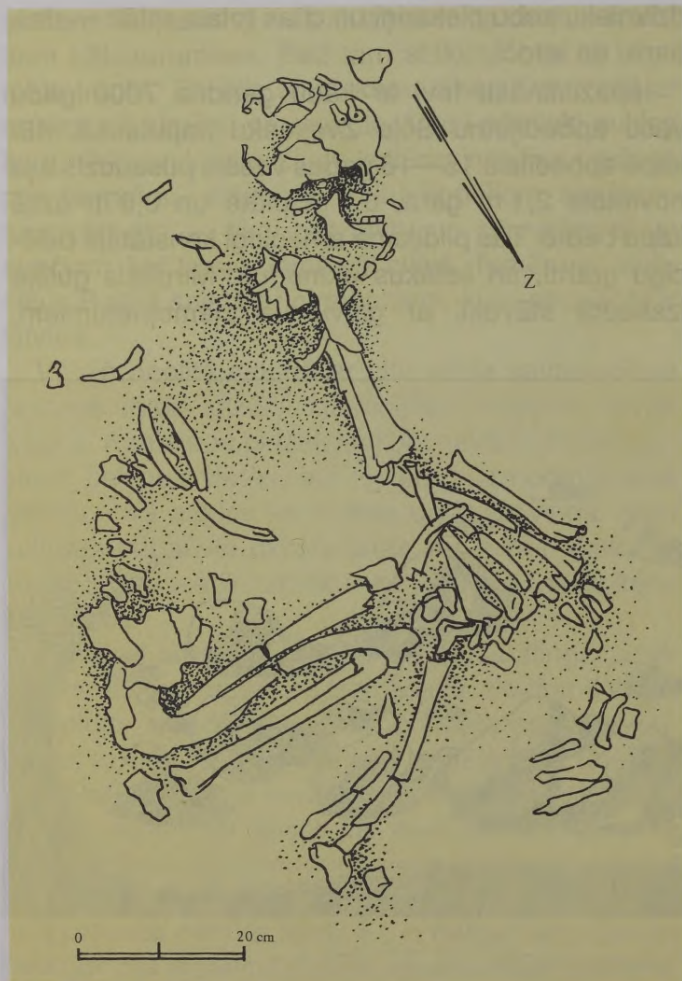
Kā akmens laikmeta cilvēki apbedīja savus mirušos? Viņu senākie kapulauki atklāti pie Burtnieku ezera — Sēļu Zvejnieki un pie Ežezera — Ezernieku Jurkova. Tie ir līdzinie senkapi. Mirušie apbedīti zemē izraktās kapu bedrēs. Viņi apbērti ar sarkano okeru. Nereti gar bedres malām un virs mirušā bijuši nolikti akmeņi. Aizsaules dzīvei līdzīgi doti

dzīvnieku zobu piekariņi un citas rotas, retāk — darbarīki un ieroči.

Iepazīstināšu tevi ar kādu gandrīz 7000 gadu vecu apbedījumu Sēļu Zvejnieku kapulaukā. 45. kapā apbedītais 15—16 gadus vecais pusaudzis bija novietots 2,1 m garā, 0,7 m platā un 0,8 m dziļā kapa bedrē. Tās pildījumā arheologi konstatēja pelēcīgu granti, arī lielākus akmeņus. Mirušais gulēja izstieptā stāvoklī ar galvu uz ziemeļrietumiem.

Sēļu Zvejnieku kapulaukā 1965. gada izrakumos atsegtais 45. kops. 5. g. tūkst. pr. Kr. otrā puse.

Lubānas Aboras I apmetnes kapulaukā 1970. gada izrakumos atsegtais 33. kaps. 2. g. tūkst. pr. Kr. sākums.

Rokas bija novietotas gar sāniem, bet kājas taisni. Saspiestie skeleta kauli liecināja, ka apbedītais bijis sasiets. Tas izskaidrojams ar bailēm no mirušā. Cilvēki tādā veidā nodrošinājušies, lai mirušais vairs viņus netraucētu. Skeleta labajā pusē pie iegurnā arheologi atrada 6 kaula šķēpa galus. Turpat vēl konstatēja 7 dzīvnieku zobu piekariņus. Ap skeletu bija vērojams intensīvs okera slānis.

Domāju, ka tev būs interesanti uzzināt, kas ir okers. Tas ir dzelzs sarkanais oksīds, kurš atrodams dabā. Okera atradnes izveidojas vietās, kur dzelzi saturoši apakšzemes ūdeņi izplūst virspusē. Tās atrodamas daudzās purvainās un avotainās vietās Latvijā. Okera atradnes zināmas arī Burtnieku ezera krastos Sēļu Zvejnieku kapulauka tuvumā. Dzelzs sarkanā oksīda izmantošana nav tikai Latvijai raksturīga parādība. Senie cilvēki daudzās pasaules vietās to lietojuši, veidojot alu zīmējumus, krāsojot savus ķermeņus, berot apbedījumos ap mirušo. Iespējams, ka kapos okers saistās ar domu par jaunu dzīvību. Tas simboliski varēja nozīmēt jaunas asinis un iespēju pārcelties Aizsaulē. Interesanti, ka Sēļu Zvejnieku kapulaukā lietotais okers bijis īpaši sagatavots, apdedzinot 300—500 °C temperatūrā. Tas rāda, cik lielu nozīmi senie cilvēki piešķirušī okeram būru paražās. Latvijas teritorijā akmens laikmeta dažādos periodos tas nav lietots vienādi. Mezolītā ar okeru intensīvi izkaisīja visu kapa bedri un apbēra mirušo, bet neolītā ar to vairs apbēra tikai dažas apbedītā ķermeņa daļas — galvu, iegurni, pēdas.

Cilvēki savus ciltsbrāļus apbedījuši ne tikai izstieptā stāvoklī uz muguras. Mirušie kapa bedrē var būt guldīti uz vēdera, novietoti pat sēdus stāvoklī. Auklas keramikas un laivasveida cirvju kultūras pārstāvjiem raksturīgi saliekti apbedījumi. Tādu kopus arheologi atseguši Lubānas Aboras, Isnaudas Kreiču un citos kapulaukos.

Piemēram, Sēļu Zvejnieku kapulaukā no 317 apbedījumiem tādu bija 11. Kā viens no tiem minams 308. kaps, kas atsegts apmetnes kultūras slānī 0,25 m dziļumā:

"Ap skeletu melna zeme. Mirušais apglabāts saliektā stāvoklī uz kreisajiem sāniem ar galvu Z. Rokas elkoņos saliektas, pirksti pievilkti pie zoda. Labā kāja saliekta, tā ka augšstilbs un apakšstilbs ir perpendikulāri mugurkaulam. Kreisā kāja saliekta un pievilkta labajā pusē pie vēdera. Piedevu nav."

(Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. — R., 1987. — 60. lpp.)

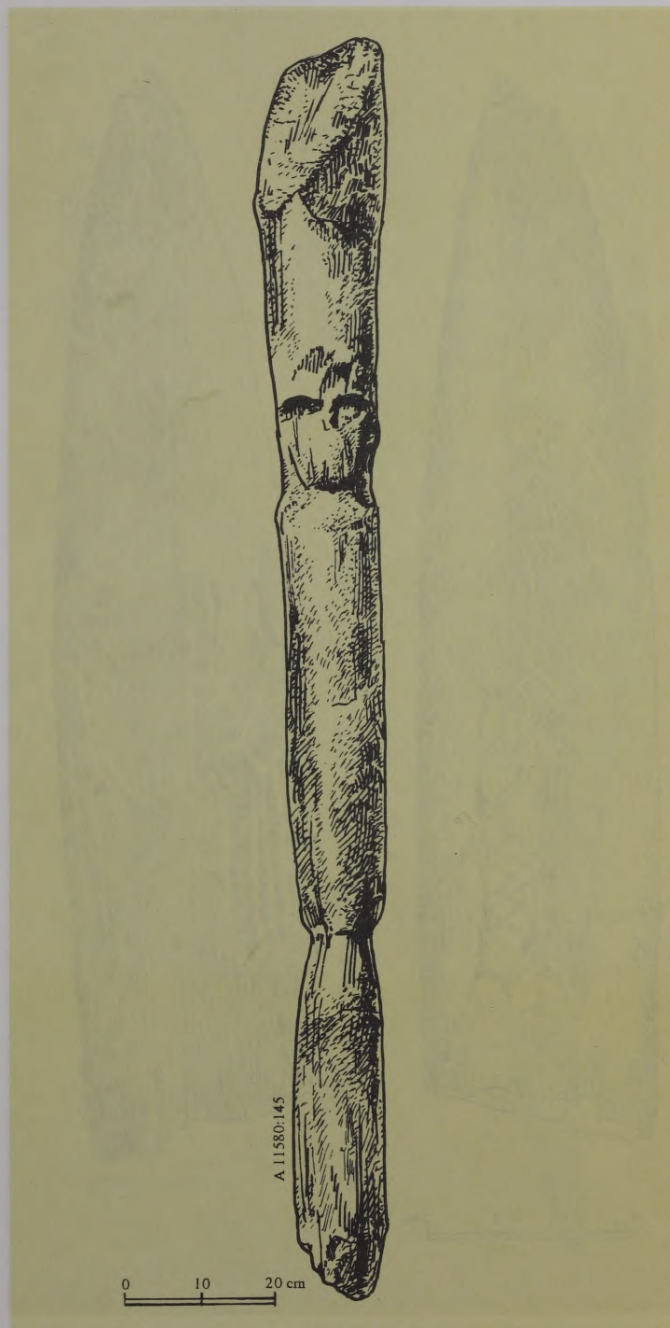
8. Tiekšme pēc skaistuma — vienmēr. Senākie mākslas darinājumi

Vissenākie Latvijas mākslas pieminekļi atrodami starp akmens laikmeta darinājumiem. Tajos izpaužas seno cilvēku tieksme pēc skaistuma, labas novērošanas spējas un sava laika pasaules izpratne. Apkārtējā vide ar savu formu, līniju un krāsu daudzveidību bijusi neizsmeļams ierosmju avots. Daudzi no šiem darinājumiem saistās ar dažādiem kultiem un ticējumiem.

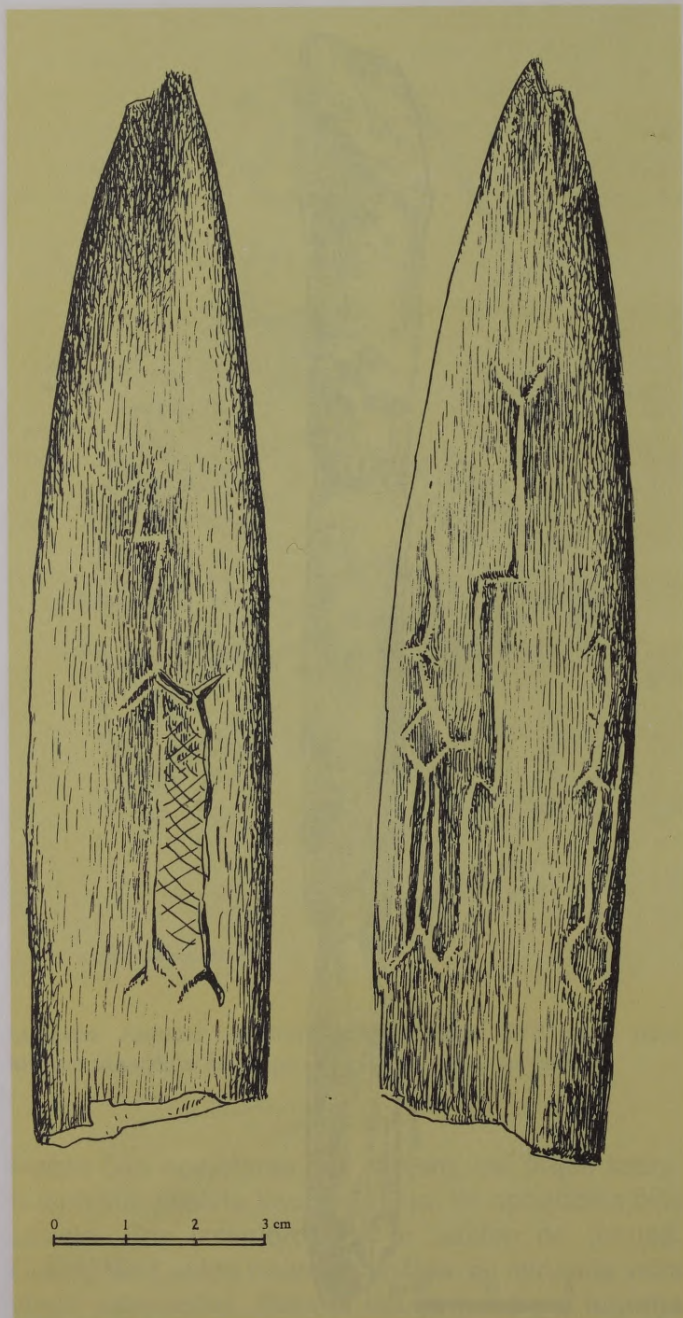
Senākie tēlotājas mākslas paraugi ir tematiski zīmējumi uz kaula un raga priekšmetiem. Tie sastopami galvenokārt tikai Kundas kultūras laikā. Latvijas teritorijā atrasti divi šai kategorijai pieskaitāmi darbi — viens ir visai nosacīts dzīvnieka attēla gravējums uz kaula dunča, kurš atrasts Užavas upē, bet otrs — cilvēka figūras gravējums uz kaula plāksnītes, kura atrasta Lubānas Zvidzes apmetnē.

Kā mezolītam, tā neolītam raksturīga kaula un raga priekšmetu ornamentēšana. Ir zināmi vairāki simti tādu senlietu. Ornamenti rotā raga cirvjus, rituāla rīkus, kaula bultu un šķēpa galus, harpūnas, dunčus. Kompozīcijas ir labi pārdomātas. Tām raksturīga izteikta ritma izjūta. Vienkārši elementi — svītriņa, skujiņa, krustojumi, līkloči, robojumi, plastiski profilējumi — izceļ priekšmetu formu un funkcionālo nozīmi. Ornamenta izveidošana reizēm bijusi ļoti darbietilpīgs process. Mezolīta cilvēks, veidojot kaula duncī reljefu ornamentu ar urbumu palīdzību, vispirms virsmā iegrieza taisnas un paralēlas līnijas. Pēc tam gan vienā, gan otrā līnijas pusē tika izdarīti vairāki tūkstoši urbumu. Tas priekšmetu padarīja ļoti greznu. Neolīta ornamentālajiem rotājumiem raksturīga motīvu lielāka daudzveidība.

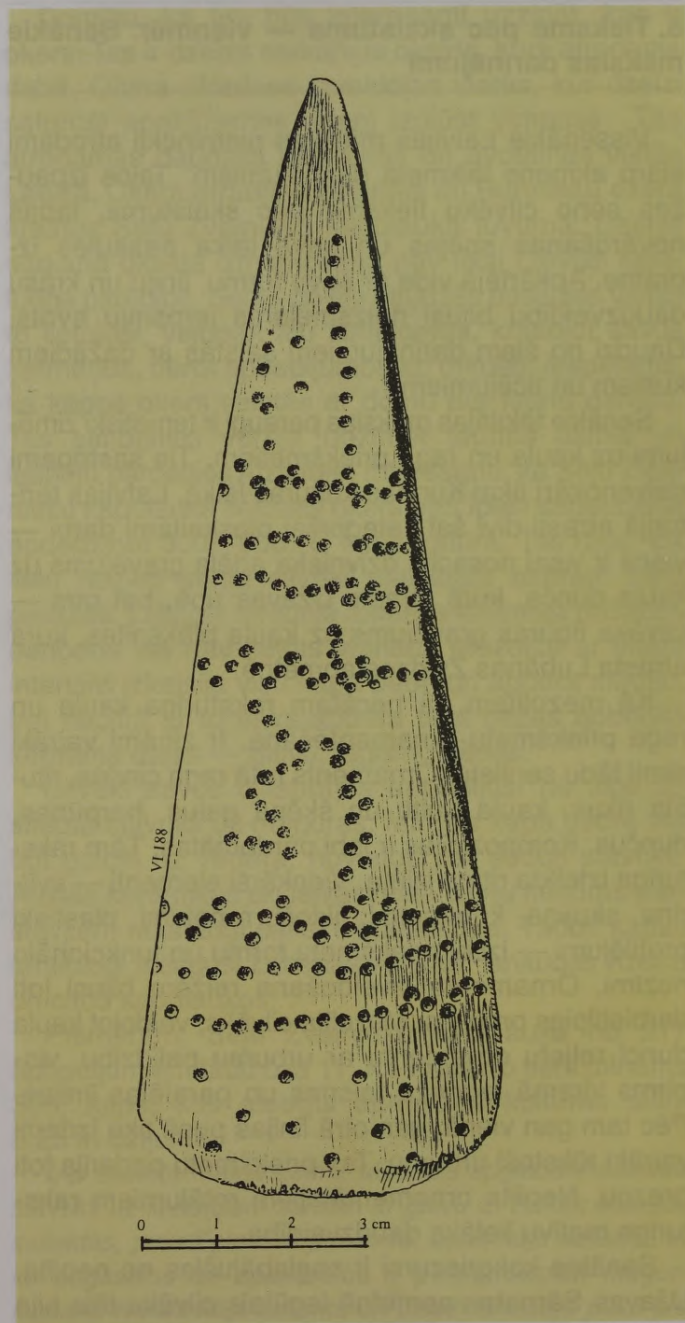
Senākie kokgriezumi ir saglabājušies no neolīta. Užavas Sārnates apmetnē iegūtais cilvēka tēls bija iecirsts koka stumbrā ar abpusēji apdarinātiem galiem. Sejas acu dobumi un vaigi tam iztēsti vienā plāksnē. Galva no ķermeņa atdalīta ar iegriezumu.

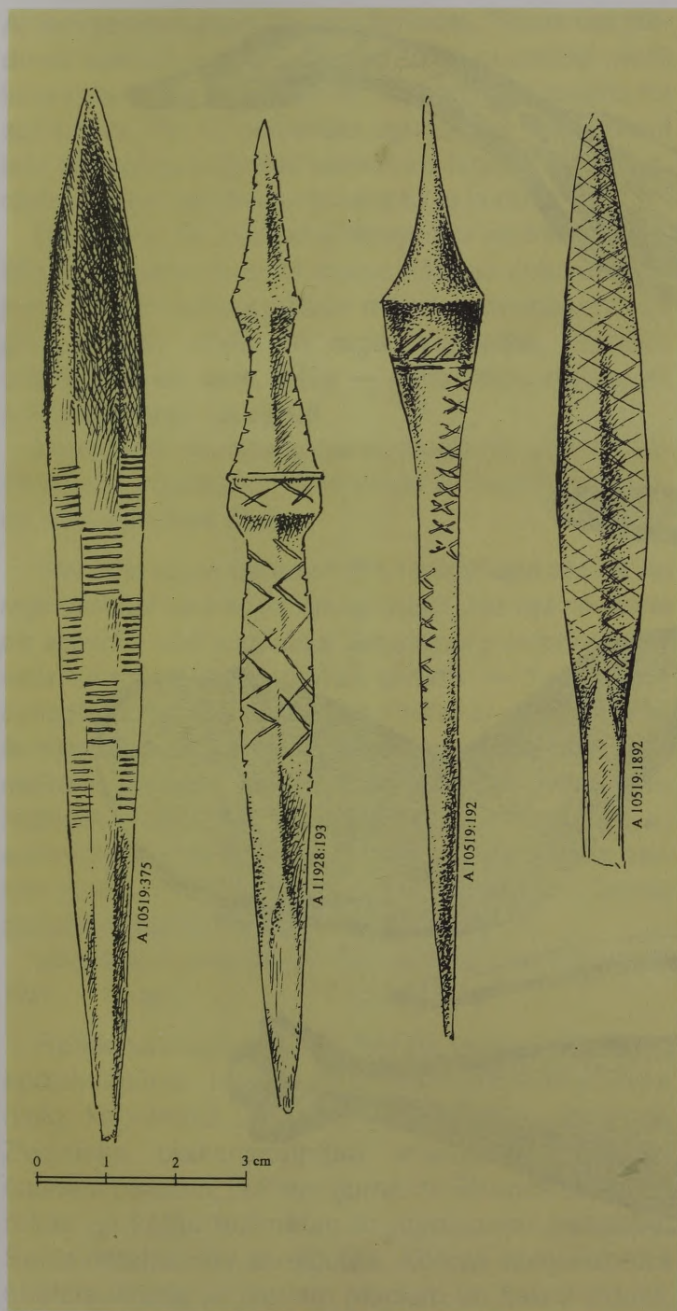
Užavas Sārnates apmetnē iegūtais no koka gatavotais cilvēka tēls. Vidējais neolīts.

Užavas upē pie Sises senā ciema atrastais no kaula gatavotais duncis ar iegravētu dzīvnieka figūras attēlu. Agrais vai vidējais mezolīts.

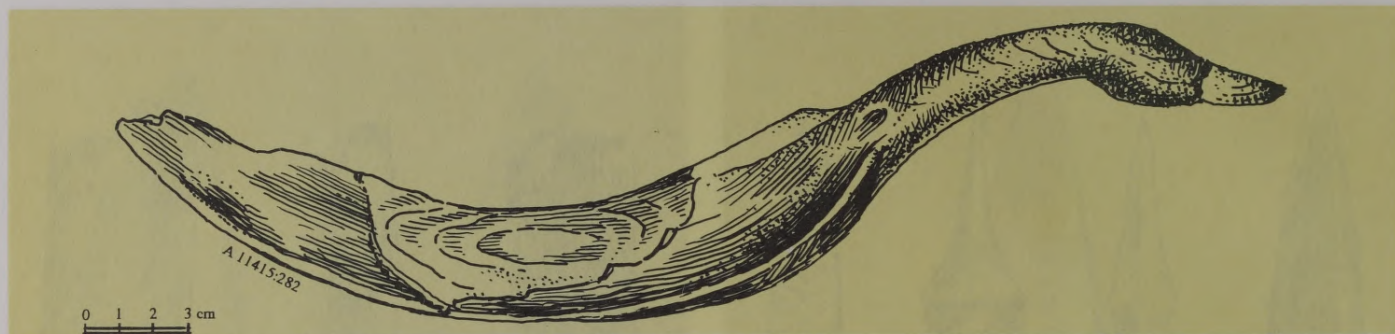
Lubānas Zvidzes apmetnē iegūtā kaula plāksnīte ar iegravētu cilvēka figūras attēlu. Vēlais mezolīts.

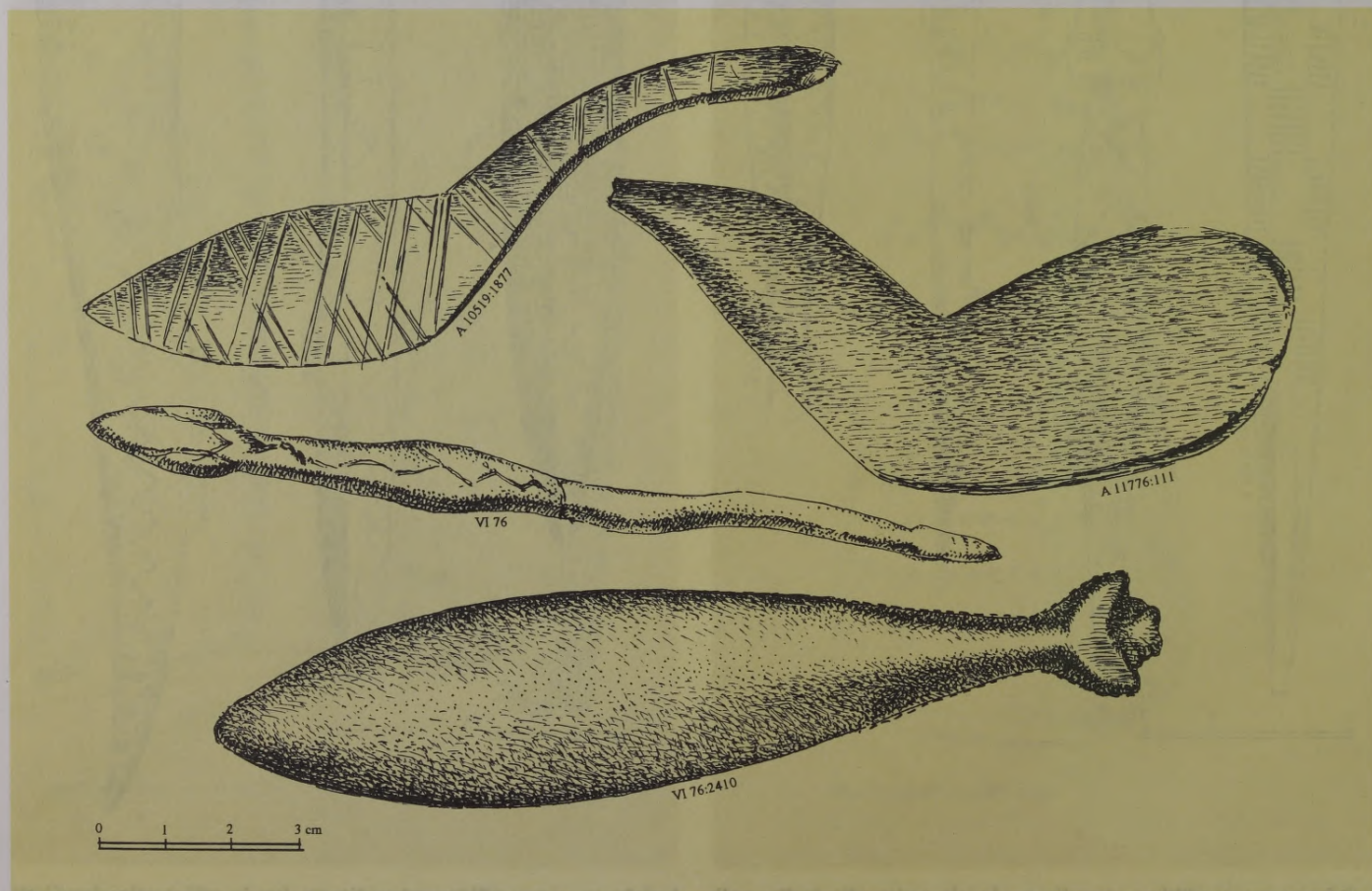
Lubānas ezera sēkļos atrastie no kaula gatavotie bultu gali ar ornamentu. Mezolīts un neolīts.

Lubānas ezera sēkļos atrastie no kaula gatavotie duncī ar ornamentu. Vēlais mezolīts (pirmais no kreisās) un vēlais neolīts.

Užavas Sārnatē apmetnē iegūtais no koka gatavotais kauss ar kātu ūdensputna figūras veidā. Vidējais neolīts.

No kaula gatavoti ūdensputnu, zivs un čūskas siluētgrīzumi. Vēlais neolīts.

Ar iecirtumiem atzīmēta arī kāju vieta. Tēlam var piedēvēt sakrālu nozīmi. Tas atradies augstākā vietā liela koka tuvumā un bijis ar nožogojumu atdalīts no apkārtnes. Pie tā dedzināts ugunskurs. Acīmredzot tēla priekšā pulcējušies apmetnes iedzīvotāji, lai godinātu savus senčus un piekoptu to kultu.

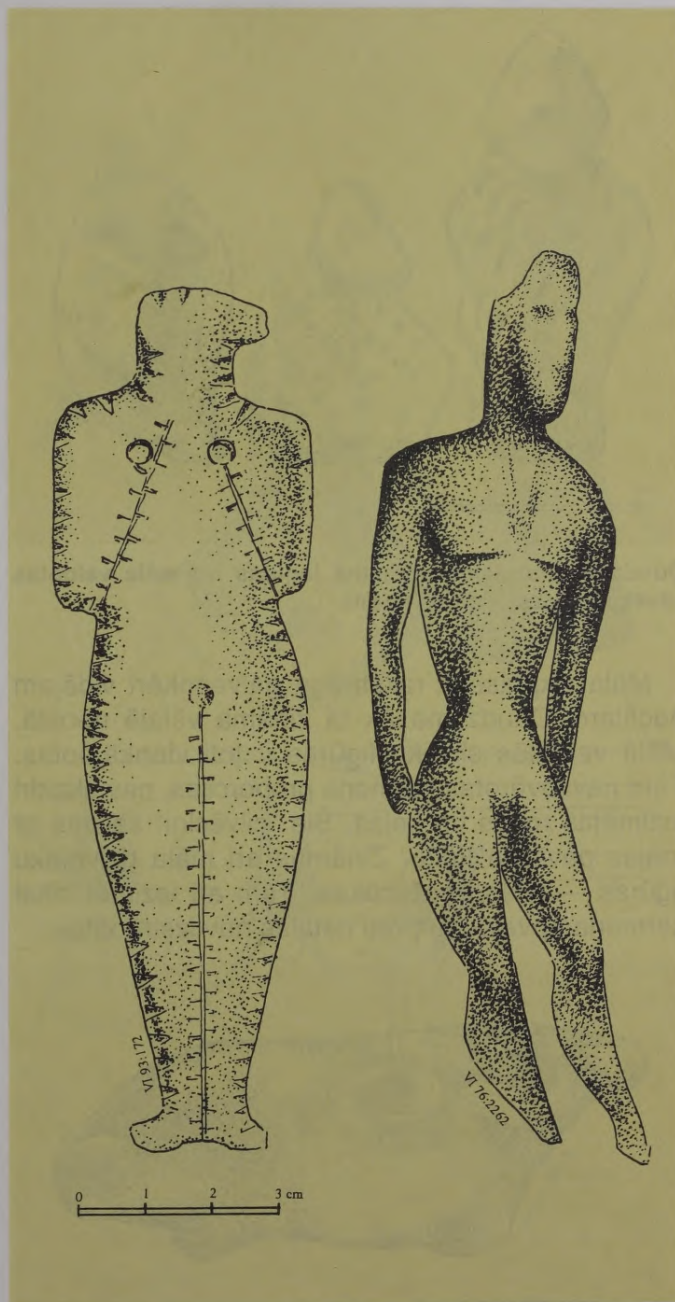
Dzīvnieku tēli, parasti ūdensputnu veidolā, visbiežāk sastopami kā koka kausu kātu skulpturāli rotājumi. Neolītā visizplatītākie mākslas darinājumi bija griezumi no kaula un raga. Visbiežāk atveidoti ūdensputni un zivis, retāk — alnis, lācis, cauna, kā arī citi dzīvnieki un rāpuļi.

Interesanti no raga gatavoti rituāla rīki atrasti Sēļu Zvejnieku kapulaukā. Arheologs F. Zagorskis vienu no tiem apraksta šādi:

"Par zižļa uzgali lietota arī 271. vīrieša kapā atrastā, no raga darinātā caunas galvas skulptūra, kas bija novietota pie apbedītā labā augšstilba. Skulptūras piestiprināšanas vieta kātam nolūzusi. Galvas garums — 5 cm. Tai ir izstiepta forma, acis un ausis iezīmētas ar nelieliem reljefiem pacēlumiem, purna augšdaļa paplašināta, muti veido neliels iegriezums, kakls īss. Spriežot pēc zvēra galvu reālistiskā attēlojuma, vienādās piestiprināšanas, kā arī acīmredzot pēc analogā izmantošanas veida, aļņa un caunas skulptūras — zižļa uzgaļi — ir vienlaicīgas. Caunas skulptūra tāpat datējama ar vēlo neolītu."

(Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. — R., 1987. — 77. lpp.)

Retāk sastopamas cilvēku plakanskulptūras un apaļskulptūras. Izcilākās no tām iegūtas Sēļu Zvejnieku kapulaukā un Lubānas Aboras I apmetnē. Zvejnieku plakanskulptūrā attēlota sieviete ar šauriem pleciem, platiem gurniem. Elkoņos saliektās rokas un kājas iezīmētas ar iegriezumu palīdzību. Sejas detaļas nav atveidotas. Aboras apaļskulptūrā attēlots vīrietis ar platiem pleciem un šauru vidukli. Rokas nostieptas gar sāniem, bet kājas savukārt nedaudz papleestas. Arī šajā skulptūrā trūkst sejas detaļu.

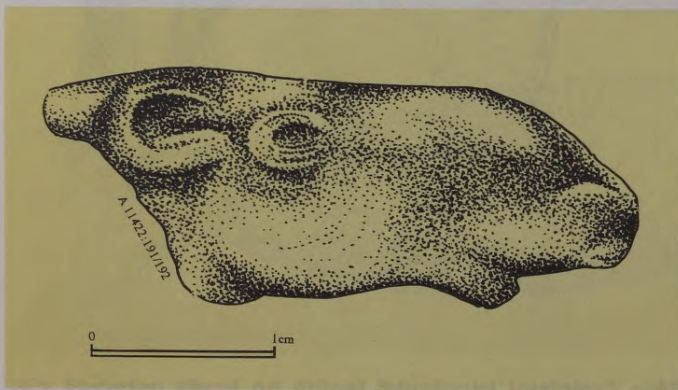

Sēļu Zvejnieku kapulaukā iegūtā no kaula gatavotā sievietes skulptūra un Lubānas Aboras I apmetnē iegūtā no raga darinātā vīrieša skulptūra. Agrais un vēlais neolīts.

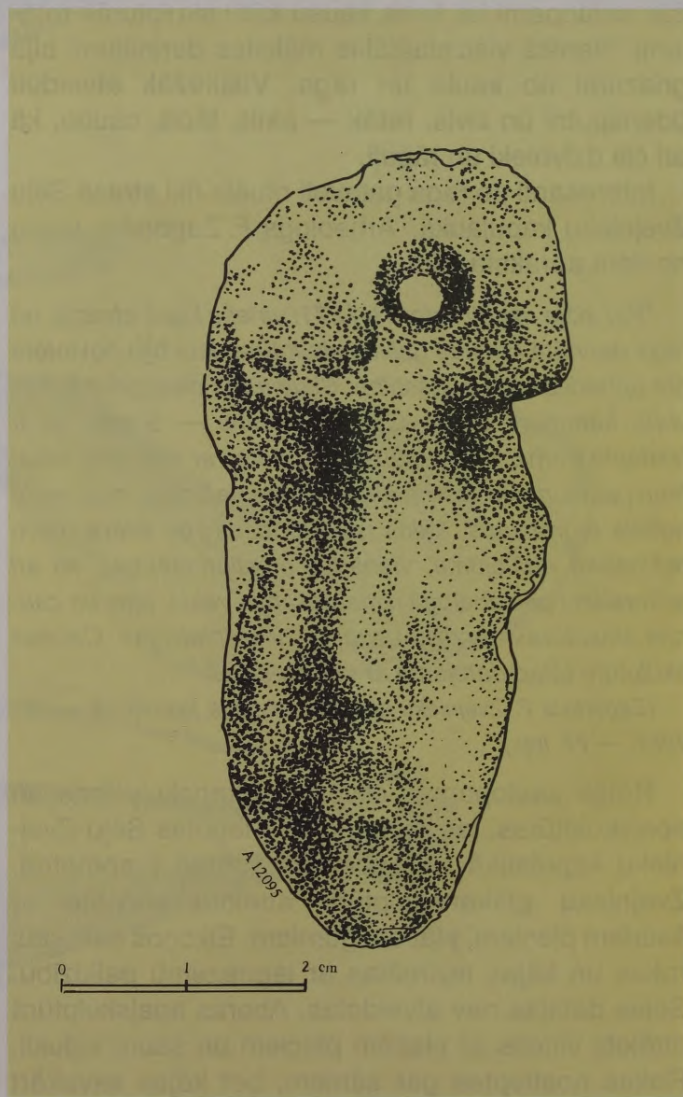
Dundagas Purciema apmetnē iegūtās no māla veidotās cilvēku figūras. Vidējais neolīts.

Māla sīkplastika raksturīga galvenokārt vidējam neolītam. Daudz mazāk tā zināma vēlajā neolītā. Mālā veidotās cilvēku figūras ir ļoti vienkāršotas. Tām nav ievērotas ķermeņa proporcijas, nav skaidri iezīmētas rokas un kājas. Šie "cilvēciņi" saistās ar mājas pavarda kultu. Zināmas arī māla dzīvnieku figūras — pīles, mežacūkas. Tām arī iezīmēti tikai ķermeņa apveidi, turpretī detaļas nav izstrādātas.

Užavas Sārnates apmetnē iegūtā dzintarā atveidotā aļņa galva. Vidējais neolīts.

Latvijas akmens laikmeta mākslā par vienu no interesantākajiem paraugiem uzskatāmas cilvēku un dzīvnieku dzintara figūriņas. Tās ir stipri stilizētas. Reti sastopami dabai tuvi attēlojumi. Viens no izņēmumiem ir Užavas Sārnates apmetnē iegūtais aļņa galvas veidojums. Tas pieskaitāms pie labākajām figūrām Baltijas jūras baseina zemēs.

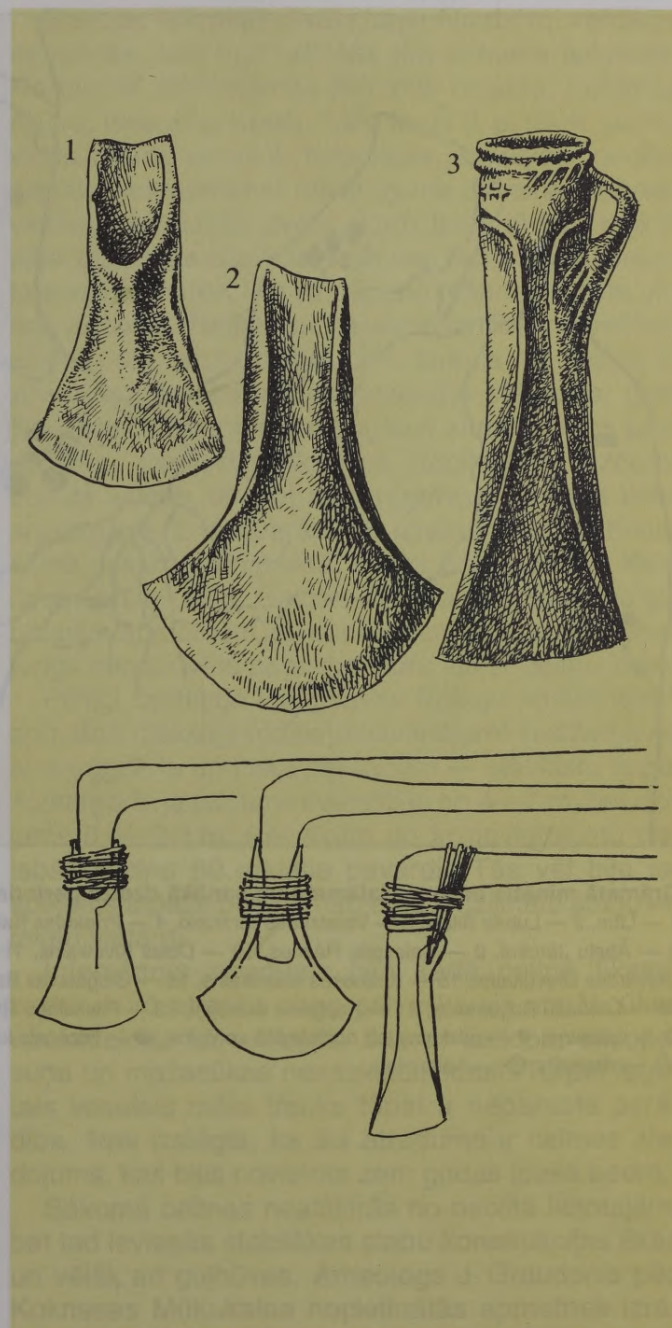
Salas Romu-Kalniņu apmetnē atrastā dzintarā atveidotā cilvēka galva. Vidējais neolīts.

9. Bronzas laikmets — pārmaiņu laiks

Bronzas laikmeta (1500 pr. Kr.—500 pr. Kr.) sākumā Latvijas iedzīvotāji iepazīna bronzu, bet senākajā dzelzs laikmetā (500 pr. Kr.—0) — arī dzelzi. Viņi apguva šo materiālu apstrādes paņēmienus. Metālu izmantošana bija ierobežota, jo bronzas iegūšanai nepieciešamo rūdu uz vietas nav, bet vietējo dzelzsrūdu cilvēki vai nu vēl neprata iegūt, vai ieguva nepietiekamā daudzumā. Tādēļ joprojām lielu nozīmi saglabāja akmens, kaula un raga rīki. No bronzas darināja atkāpes cirvjus, iemalu cirvjus, uznavas cirvjus, šķēpa galus, rotadatas, aproces, kaklariņķus, spirālrotas. Nepieciešamība ievest metālus veicināja maiņas sakaru aktivizēšanos. 2. un 1. g. tūkst. pr. Kr. mijā par galvenajām saimniecības nozarēm kļuva lopkopība un zemkopība.

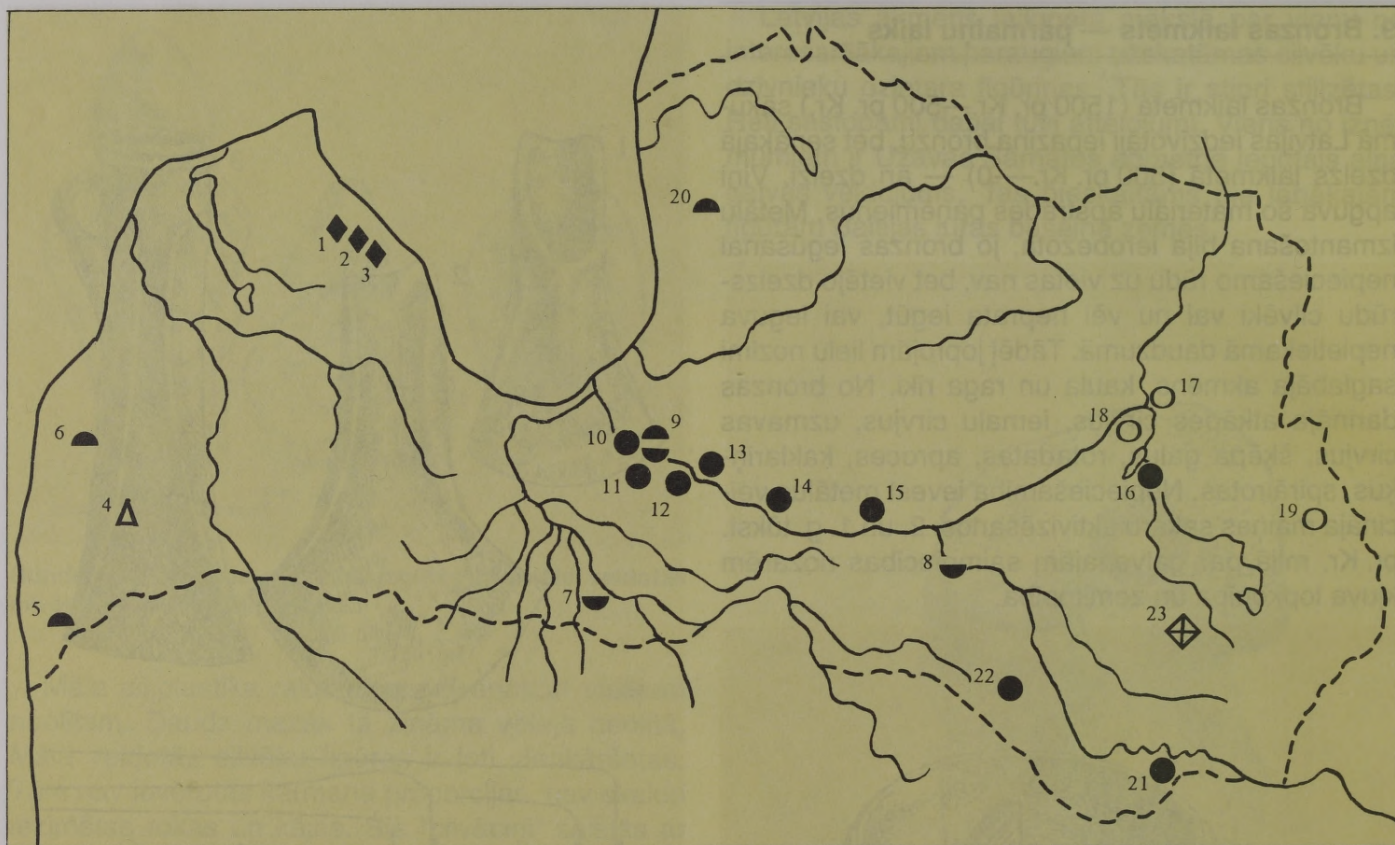

Doles Ķivutkalna nocietinātajā apmetnē iegūtā no bronzas gatavotā aproce. 950.—750. g. pr. Kr.

No bronzas darināti cirvji. Bronzas laikmets.

1 — atkāpes cirvis, 2 — iemalu cirvis, 3 — uznavas cirvis.

Grāmatā minētie bronzas laikmeta un senākā dzelzs perioda pieminekļi.

1 — Lībe, 2 — Lubes Bīlavi, 3 — Vandzenes Birznieki, 4 — Priekules Kalēji, 5 — Rucavas Baški, 6 — Cīravas Dārznieki, 7 — Īslīces Ziedoņskola, 8 — Ābeļu Jērcēni, 9 — Salaspils Rēznes, 10 — Doles Ķivutkalns, 11 — Doles Kļauģukalns, 12 — Daugmale, 13 — Ikšķīles Vinakalns, 14 — Lielvārdes Dievukalns, 15 — Kokneses Mūkukalns, 16 — Gaigalavas Brikuļi, 17 — Bērzpils Lagaža, 18 — Lubānas Abora, 19 — Isnaudas Kreiči, 20 — Limbažu Buļļumuiža, 21 — Kaplavas Aizvējiņi, 22 — Pilskalnes Rūrānu Batarejas kalns, 23 — Aglonas Ruskuļi.

○ — apmetne, ● — pilskalns jeb nocietinātā apmetne, ◐ — līdzenais kapulauks, ◑ — uzkalniņu kapulauks, ◆ — kapulauks — velna laiva, △ — depozīts, ⊠ — kulta vieta.

Priekuļu Kalēju depoziits. Tā sastāvā ir 7 nepabeigti Nortikenas tipa bronzas kaujas cirvi un 2 bronzas aproces. Iespējams, ka priekšmetu skaits bijis lielāks, bet tie nav saglabājušies. Ir ziņas par vēl 5 cirviem, diemžēl konkrētu liecību pētnieku rīcībā trūkst. 1300.—1100. g. pr. Kr.

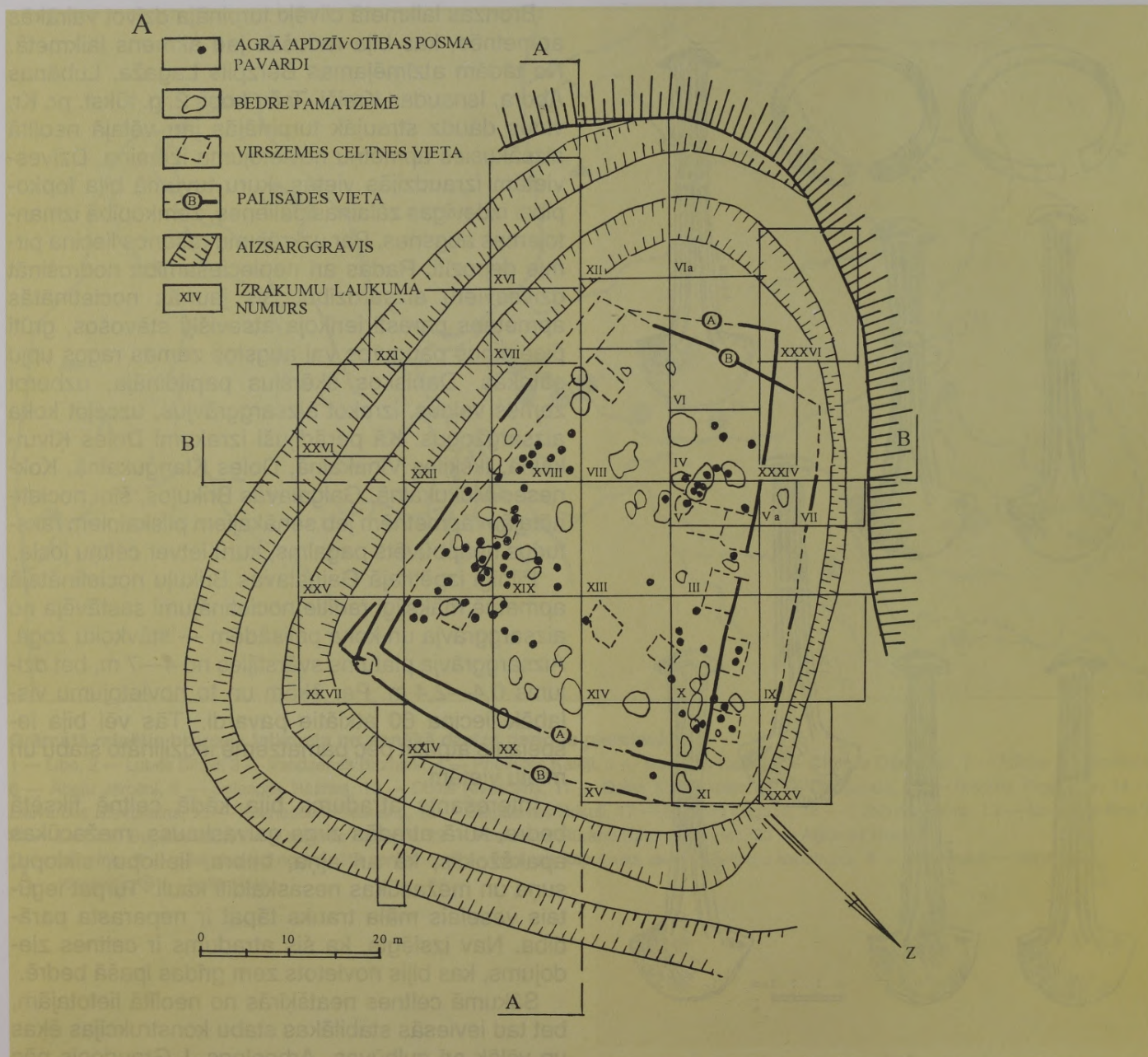
Bronzas laikmetā cilvēki turpināja dzīvot vairākās apmetnēs, kas bija radušās jau akmens laikmetā. No tādām atzīmējamās Bērzpils Lagaža, Lubānas Abora, Isnaudas Kreiči. Taču kopš 2. g. tūkst. pr. Kr. vidus daudz straujāk turpinājās jau vēlajā neolītā aizsākusies apmetņu novietojuma izmaiņa. Dzīvesvietām izraudzījās vietas, kuru tuvumā bija lopkopībai izdevīgas zālaines palienes, zemkopībā izmantojamas augsnes. Par uzkrājumu rašanos liecina pirmie depoziiti. Radās arī nepieciešamība nodrošināt dzīvesvietu aizsardzību. Šīs jaunās nocietinātās apmetnes parasti ierīkoja atsevišķi stāvošos, grūti pieejamos pauguros vai augstos zemes ragos upju satekās. Dabiskos šķēršļus papildināja, uzberot zemes vaļņus, izrokot aizsarggrāvjus, uzceļot koka aizsargžogus. Kā parādījuši izrakumi Doles Ķivutkalnā, Ikšķiles Vīnakalnā, Doles Kļauņukalnā, Kokneses Mūkukalnā, Gaigalavas Brikuļos, šīm nocietinātajām apmetnēm jeb senākajiem pilskalniem raksturīgs neapbūvēts pagalms, kuru ietver celtnu josla.

Pilnīgi izpētītajā Gaigalavas Brikuļu nocietinātajā apmetnē mākslīgi radītie nocietinājumi sastāvēja no aizsarggrāvja un koka palisādēm — stāvkoku žoga. Aizsarggrāvja platums svārstījies no 4—7 m, bet dziļums 0,4—2,4 m. Par ēkām un to novietojumu vislabāk liecina 60 atklātie pavardi. Tās vēl bija iespējams atpazīt pēc pamatzemē iedziļināto stabu un mietu vietām.

Interesants atradums bija kādā celtņē fiksētā bedrē, kurā atradās zirga galvaskauss, mežacūkas apakšžoklis, kā arī aļņa, bebra, liellopu, sīklopu, suņa un mežacūkas nesaskaldīti kauli. Turpat iegūtais veselais māla trauks tāpat ir neparasta parādība. Nav izslēgts, ka šis atradums ir celtnes ziedojums, kas bijis novietots zem grīdas īpašā bedrē.

Sākumā celtnes neatšķīrās no neolītā lietotajām, bet tad ieviesās stabilākas stabu konstrukcijas ēkas un vēlāk arī guļbūves. Arheologs J. Graudonis pēc Kokneses Mūkukalna nocietinātās apmetnes izrakumu materiāliem secinājis:

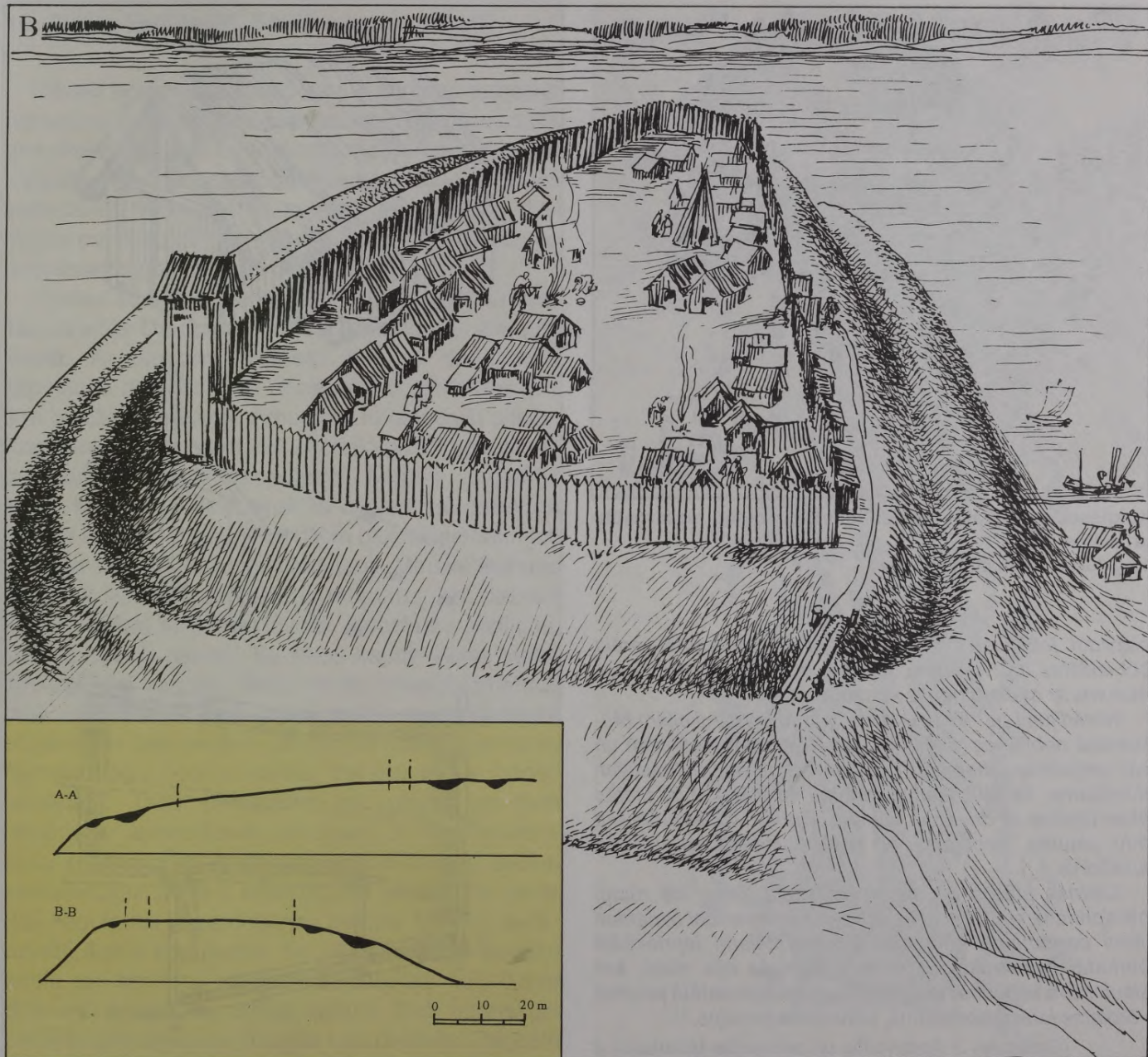
"Mūkukalna celtņu (pirmajā apbūves posmā. — A. R.) sienas, tāpat kā aizsargsētas, veidotas, stabu starpas

Gaigalavas Brikuļu nocietinātā apmetne

1. g. tūkst. pr. Kr.—1. g. tūkst. pēc Kr.

A — pilnīgi izpētītajā pieminekļī atsegtie galvenie celtniecības objekti; B — tā izskatījās dzīvesvieta 1. g. tūkst. pr. Kr. pirmajā pusē.

Kokneses Mūkukalna nocietinātās apmetnes aizsargsēta un celtne

1. g. tūkst. pr. Kr. pirmajā pusē.

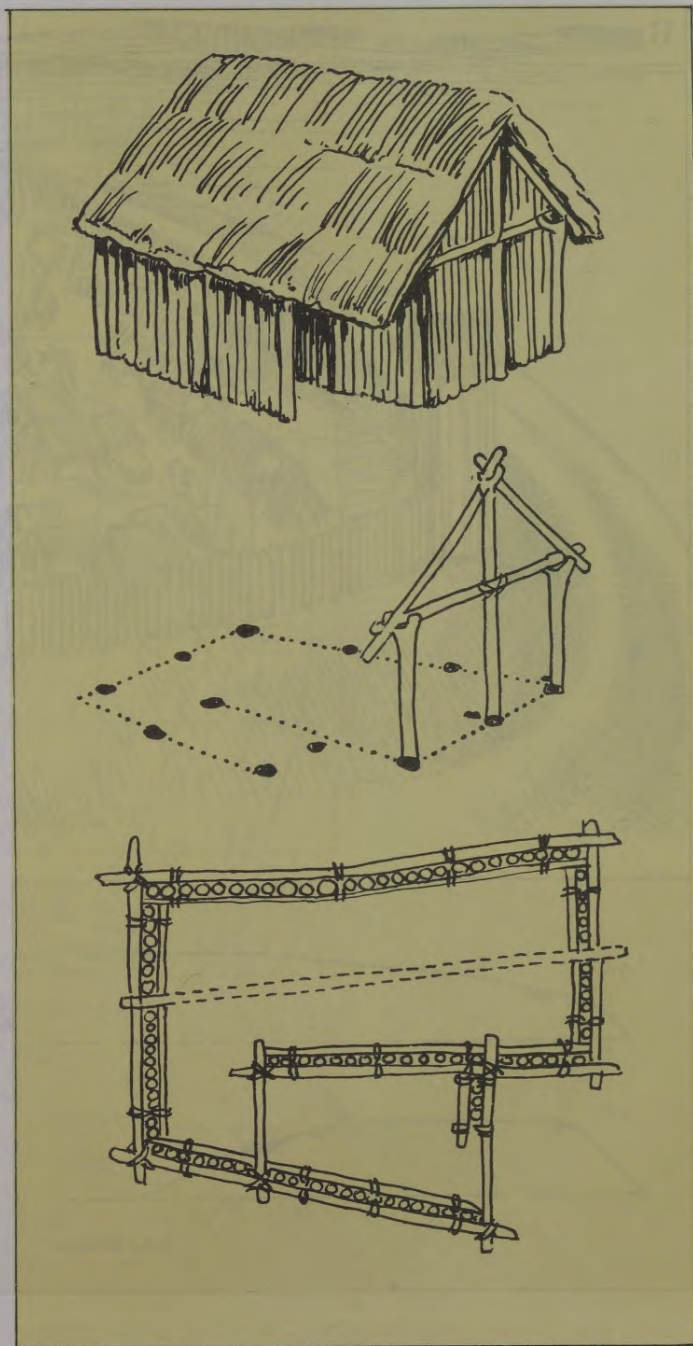
aizpildot. Iekšpusē šīs ēkas labākai siltumnoturībai varēja būt izklātas ar zvērādām, pinumu u. tml. Īpašs sienu apmetums ar māliem nebija konstatēts [..]

Norādījumi par ēku durvju un jumtu konstrukcijām Mūkukalnā nebija iegūti. Pēc etnogrāfiskiem materiāliem un citu apgabalu arheologu dotajām celtnu rekonstrukcijām domājams, ka Mūkukalna agrākās ap 2,5—3,5 m platās ēkas bijušas ar divslīpju jumtiem. Durvju vietā varēja būt ādu, pinuma, iespējams, no kokiem veidots vai auduma aizkārtis. [..]

Celtnes stūros un sienu vidusdaļā liktie, ļoti rūpīgi nostiprinātie stabi liecināja, ka ēkas celtniecībai izmantoti jauni paņēmieni, kādi nebija konstatējami iepriekšējā periodā. Konstruktivais celtnes pamats bija stabī, bet sienu būvē atšķirībā no agrākā periodā konstatētā pinuma vērojams jauns, domājams, stāvbūves princips."

(Graudonis J. Apdzīvotība un celtniecība Mūkukalnā // Arheoloģija un etnogrāfija. XII. — R., 1978. — 29.—30., 33. lpp.)

1. g. tūkst. pr. Kr. beigās līdzās nocietinātajām atkal sastopamas nenocietinātās apmetnes.

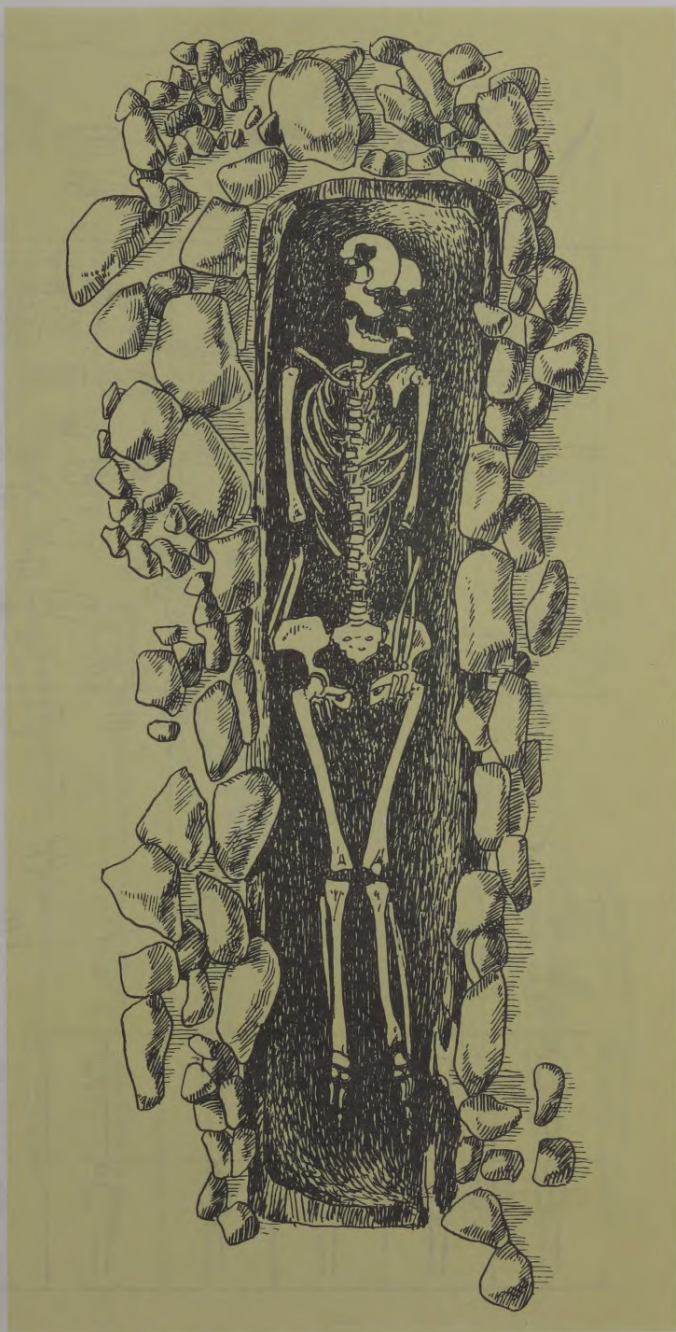

Kokneses Mūkukalna nocietinātās apmetnes celtne
1. g. tūkst. pr. Kr. otrajā pusē.

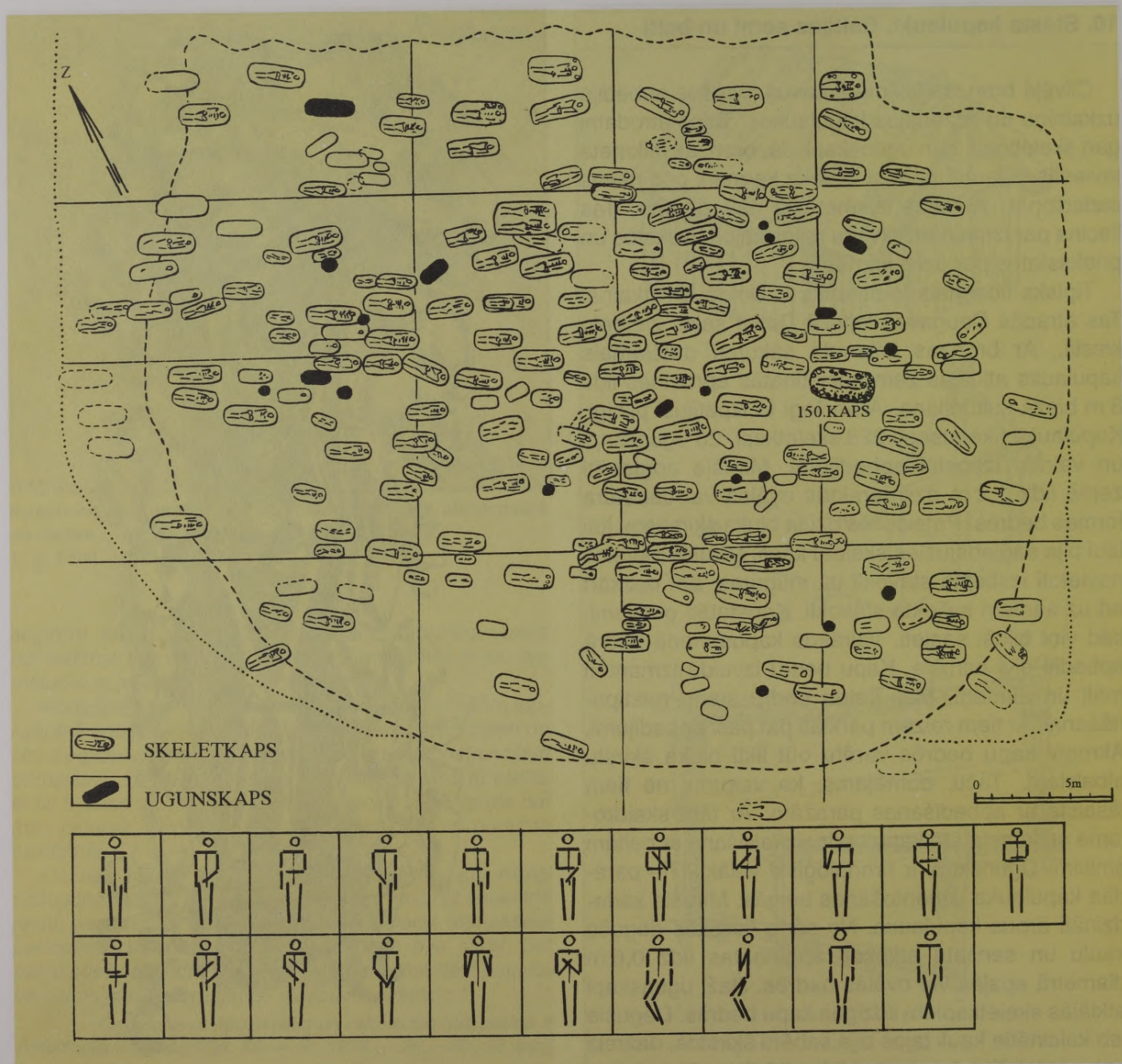
10. Stāsta kapulauki. Baltijas somi un balti

Cilvēki bronzas laikmetā savus mirušos apbedīja uzkalniņu un līdzenajos kapulaukos. Tajos atrodami gan skeletkapi, gan ugunskaņi. Jā, bronzas laikmetā ieviesās šī jaunā paraža cilvēka ķermeni pēc nāves sadedzināt. Akmens laikmetā tā nav zināma. Tas liecina par izmaiņām cilvēku reliģiskajos uzskatos un priekšstatos par dzīvi un nāvi.

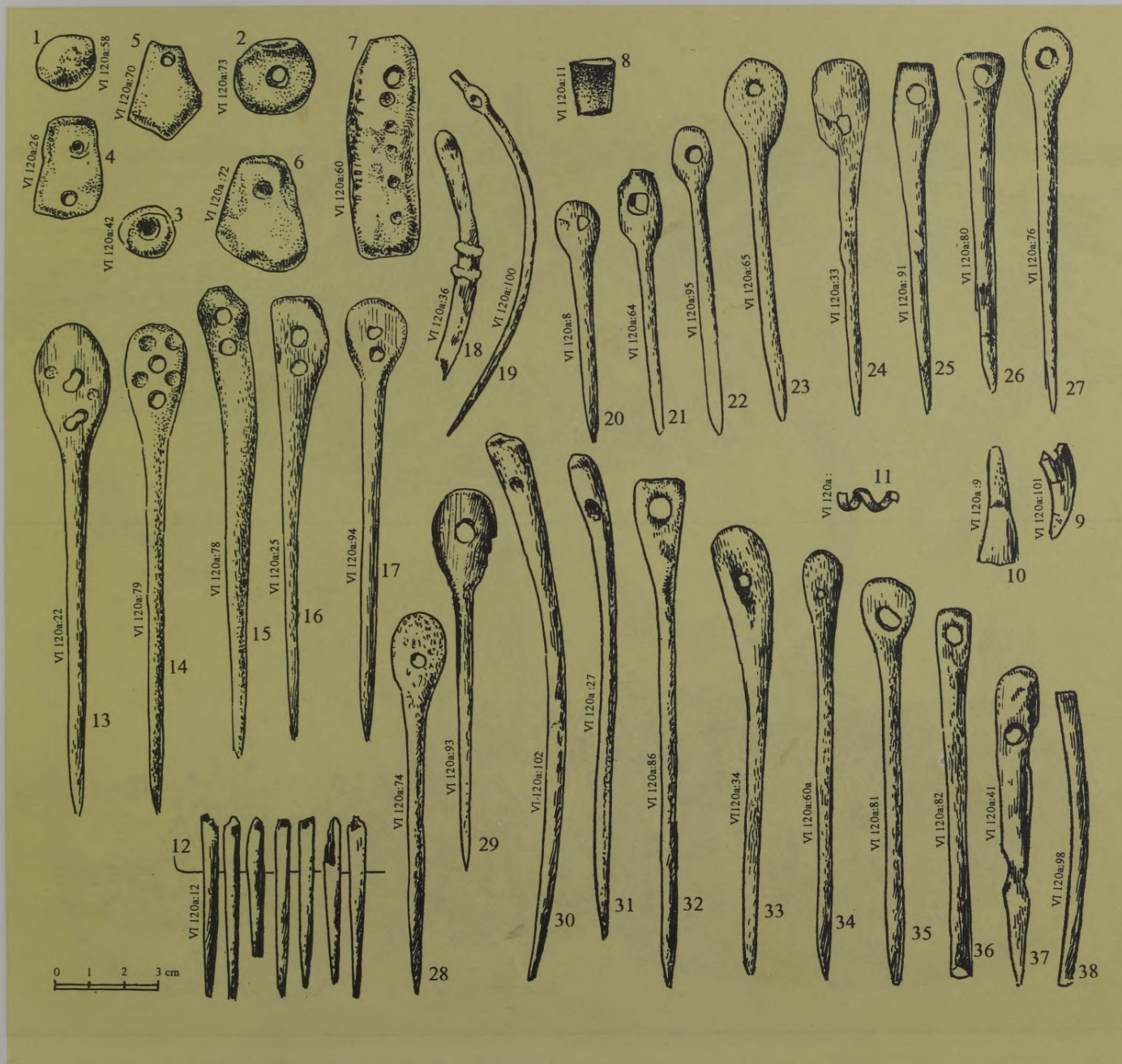
Tipisks līdzenais kapulauks ir Doles Ķivutkalns. Tas atradās Daugavas lejtecē Doles salas ziemeļu krastā. Ar bronzas laikmeta sākumu datējamais kapulauks atklājās zem nocietinātās apmetnes līdz 3 m biezā kultūrslāņa. Arheologi to izpētījuši pilnīgi. Kapulaukā tika atsegti 228 skeletkapi, 20 ugunskaņi un vairāki izpostīti apbedījumi. Mirušie apglabāti zemē līdz 1,2 m dziļi ieraktās ovālas vai četrstūra formas bedrēs. Pateicoties ozola blūka šķirstiem, ļoti labi bija saglabājušies skeletu kauli. Mirušie šķirstos novietoti izstieptā stāvoklī uz muguras, bet dažkārt arī uz sāniem saliektā stāvoklī. Konstatēti gadījumi, kad viņi bijuši sasieti. Vairākos kapos vienā bedrē apbedīti divi mirušie. Kapu bedru izveidē izmantoti māli un akmeņi. Māli lietoti bedru sienu nostiprināšanai. Ar tiem reizēm pārklāti pat paši apbedījumi. Akmeņi kapu bedrēs varētu būt likti blūka šķirstu atbalstam. Taču, domājams, ka vairums no tiem jāsaista ar apbedīšanas paražām. Ar tām skaidrojama arī konstatētā kapu bedru izkaisīšana ar baltām smiltīm. Ugunskaņi ir hronoloģiski vēlāki. Tie parādās kapulauka izmantošanas beigās. Mirušie sadedzināti ārpus kapulauka. No sārta izlasītās degušo kaulu un senlietu atliekas apglabātas līdz 0,6 m diametrā apaļās vai ovālās bedrēs. Daži ugunskaņi atklājās skeletkapiem līdzīgās kapu bedrēs. Degušie jeb kalcinētie kauli tajos bija sabērti šķirstos, dažreiz pat saglabājot to anatomisko kārtību. Ne visiem apbedītajiem Aizsaules dzīvei līdzīgi doti kādi priekšmeti. Tie konstatēti 53 skeletkapos un 8 uguns-

Doles Ķivutkalna kapulaukā 1967. gada izrakumos atsegtais 150. kaps. 2. g. tūkst. pr. Kr. beigās.

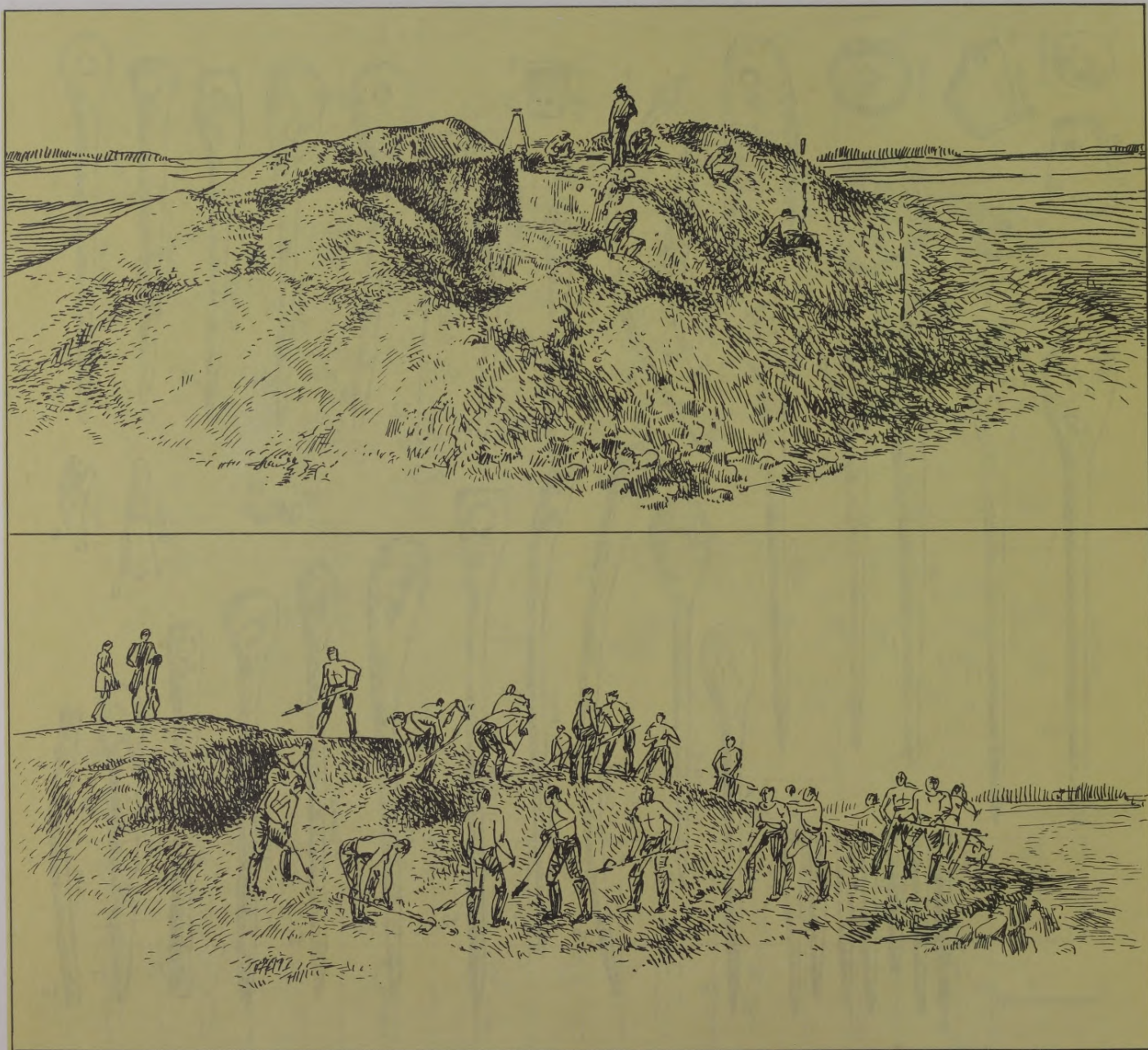

Kapu izvietojums un apbedīto skeleta stāvokļa veidi Doles Ķivutkalna kapulaukā. Bronzas laikmets.

Doles Ķivutkalna kapulaukā iegūtās senlietas

1 — dzintara poga, 2—3 — dzintara krelles, 4—7 — dzintara piekariņi, 8 — akmens cirvja urbuma tapiņa, 9—10 — dzīvnieku zobi, 11 — bronzas spirāle, 12 — kaula ķemme, 13—38 — kaula rotadatas. Bronzas laikmets.

Salaspils Reznu kapulauka 2. uzkalniņš 1935. gada arheoloģisko izrakumu laikā. Bronzas laikmets.

Salaspils Reznu kapulaukā iegūtās senlietas

1 — dzintara poga, 2—3 — dzintara piekariņi, 4—5 — bronzas pincetes fragmenti, 6—7 — bronzas bārdas nažu fragmenti, 8 — krama bultas gals, 9 — bronzas spirāle, 10 — bezripas keramikas trauciņš, 11 — akmens cirvis. Bronzas laikmets.

kapos. Piedevās bija kaula rotadatas, dzintara krelles un piekariņi, kaula īleni un citi priekšmeti.

Uzkalniņu kapulauku apbedīšanas tradīcijas labi raksturo Salaspils Reznēs. Tas atradās Daugavas lejtecē, tās labajā krastā pie Jurupītes ietekas. Kapulaukā izpētīti 8 uzkalniņi. Tie datējami ar laiku no 1300. g. pr. Kr. līdz 500. g. pr. Kr. Iepazīsimies ar 2. uzkalniņu. Tā uzbērums bijis ap 20 m diametrā un 3 m augstumā. Uzkalniņā konstatēja 355 apbedījumus. Tie atradās vairākos līmeņos un ir iedalīti trīs slāņos. Apakšējo, agrāko slāni veidoja skeletkapi. Centrālais te bija apbedījums rūpīgi sakrautā 3,8 m garā, 2,0 m platā un 0,6 m dziļā akmens šķirstā. Zināmā attālumā no tā glabāti citi mirušie, galvenokārt radiāli, t. i., ar galvām uz centru. Skeletkapiem pāri klājas ugunskapi. Mirušie dedzināti sārtā ārpus kapulauka, un to paliekas, dažkārt ar ogļu un pelnu piejaukumu, apglabātas uzkalniņā nelielās bedrītēs, veidojot līdz 0,15 m biezas un 0,70 m diametrā lielas kalcinētu kaulu ligzdas. Augšējo slāni veidoja dažāda veida apbedījumi, bet galvenokārt radiāli orientēti akmens šķirsti. Tajos konstatēja kā skeletkapus, tā ugunskapus. Apakšējā slānī piedevās atrada krama bultas galu, kasikli, bronzas riņķīti, vidējā slānī — bronzas bārdas nazi, dzintara dubultpogu, divasmens akmens cirvi un citus priekšmetus, augšējā slānī — bronzas pinceti, spirāli, bārdas nazi, māla podiņu un citus priekšmetus.

Interesanti pieminekļi zināmi Rietumlatvijas ziemeļos. Mēs jau nodaļas sākumā runājām par t. s. velna laivām. Visticamāk, ka šādā veidā 900.—750. g. pr. Kr. savus mirušos apbedījuši ieceļotāji no Gotlandes.

Diemžēl šie pieminekļi ir vāji saglabājušies. Tagad tikai ar lielām grūtībām var atrast kādreiz iespaidīgo akmens konstrukciju paliekas. Tāpēc jo svarīga ir pētījumos iegūtā informācija:

"Velna laivas celtas no lieliem, stāvus liktiem granīta akmeņiem; īpaši lieli akmeņi iezīmējuši laivveida krāvumu galus un laivu duļļu vietas. Laivu garums 9,30—15,80 m,

platums 2,50—4,50 m. Plintiņu 23,80 m garā un 16 m platā laiva celta no sīkākiem akmeņiem.

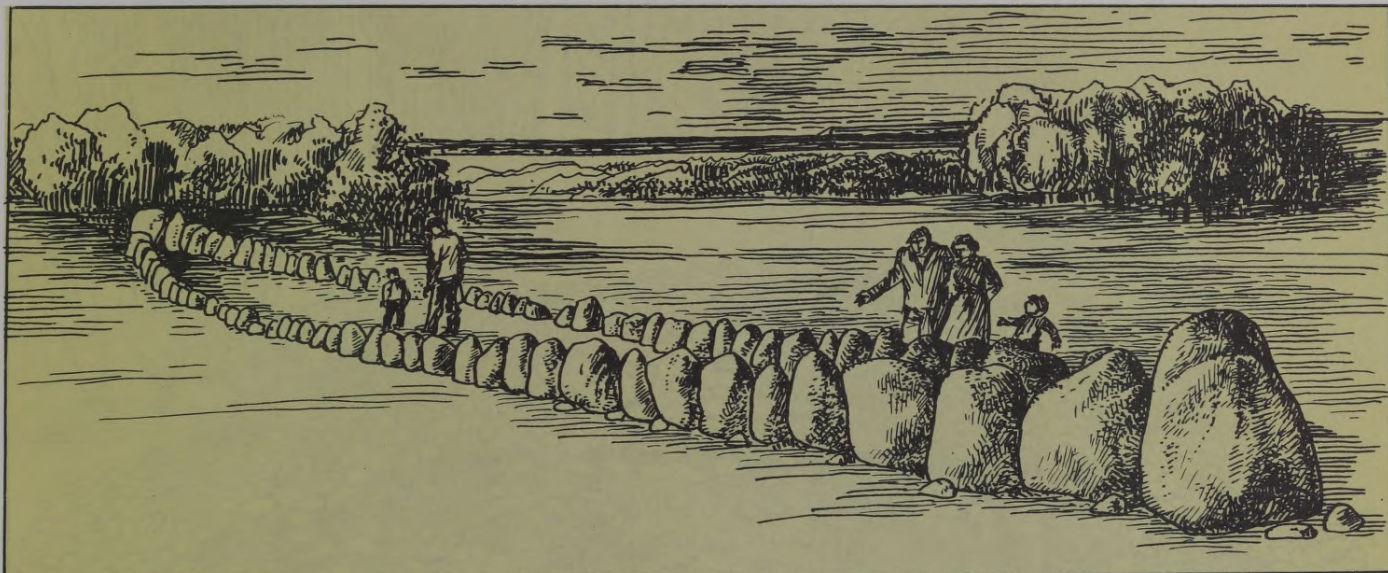
Mušīnās atradās divas vienu otrai galā krautas laivas. Austrumu galā esošajā laivā zem 0,83 m gara, 0,52 m plata un 0,16 m bieza segakmeņa atradās divas ar akmens plāksnēm izliktas kameras. Abās laivās atradās ar smiltīm apbērtas dubultkonusa formas urnas. Urnās konstatēja kalcinētus kaulus, pelnus un kādas degušas organiskas vielas paliekas.

Cieši viena otrai piegula arī Bīlavu velna laivas. Zem 1,25 x 1,6 m lielas plienakmens plāksnes esošajā 0,5 x 0,5 m lielā telpā atrada zemes, kalcinētus kaulus, lauskas un kādu bronzas priekšmetu. Otrajā laivā zem liela granītakmens atklājās trīs stāvos no plakanām akmeņiem izkrautas 10—12 kameras. Tās bija iebūvētas ap 1,25 m dziļā pamatzemē ieraktā bedrē. Kamerās atrada smiltis, kalcinētus kaulus un lauskas. Plintiņu velna laivā zem nenoteiktā kārtībā gulošiem akmeņiem līdz 0,60 m dziļumam konstatēja grants pildījumu, zem tā virs mālainās pamatzemes apmēram 0,30—0,40 m biezu melnas zemes kārtu un dziļāk — stipri degušu mālu."

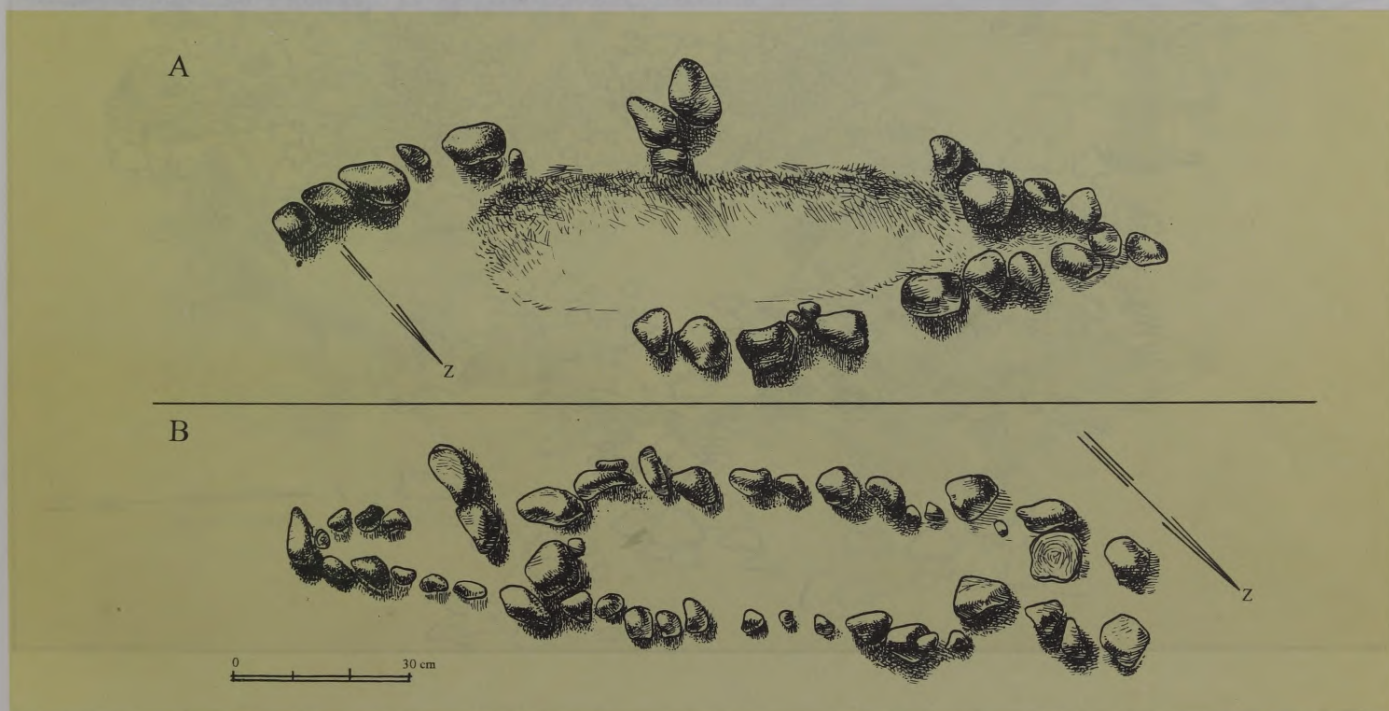
(Latvijas PSR arheoloģija. — R., 1974. — 69. lpp.)

1. g. tūkst. pr. Kr. otrajā pusē Latvijā vērojama vēl lielāka apbedījumu vietu veidu daudzveidība. Ziemeļu daļai raksturīgi ar akmens krāvumu segti uzkalniņi ar apbedījumiem akmens šķirstos, kādi zināmi Limbažu Buļļumuižā. Dienvidu daļā bija izplatīti līdzenie kapulauki ar akmens konstrukcijām pie apbedījumiem. Tādi, piemēram, atrodas Ābeļu Jērcēnos, Īslīces Ziedoņos. Dienvidrietumu daļā zināmi uzkalniņu kapulauki ar apbedījumiem urnās. No šiem pieminekļiem var minēt Cīravas Dārzniekus un Rucavas Baškus. Šī kapulauku daudzveidība saistīta ar divu lielu etnisku grupu pastāvēšanu. Pēc arheoloģijas pieminekļu veida un tajos iegūtā materiāla, it īpaši keramikas, konstatējams, ka Latvijas ziemeļos konsolidējušās Baltijas somu etniskās grupas, bet dienvidos — baltu etniskās grupas. Pirmajām raksturīga tekstilā keramika, turpretī otrajām — gludā keramika un švikātā keramika.

Abu etnisko grupu saskares josla gājusi apmēram

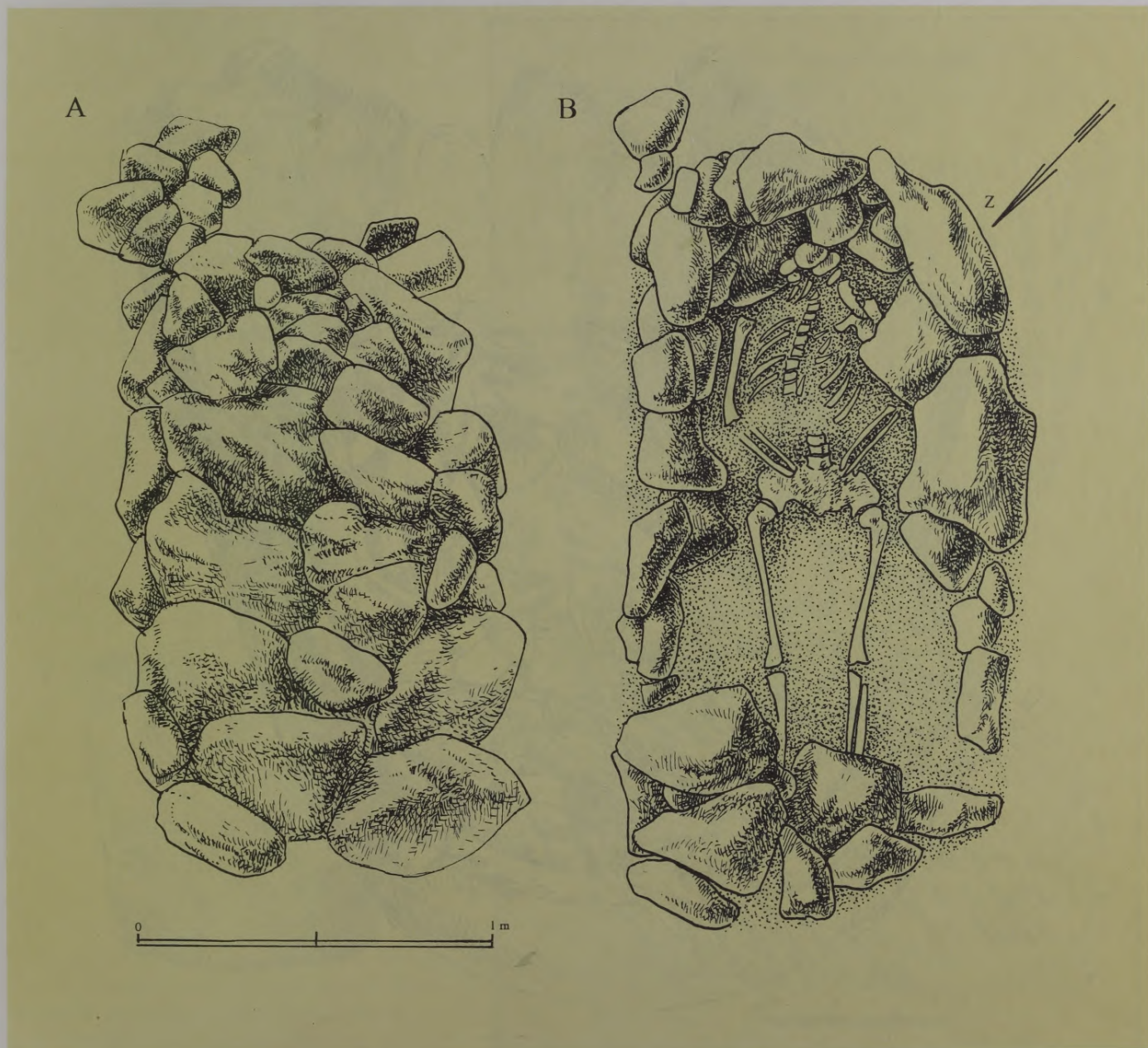
Gannarves kapulauks Gotlandes salā Zviedrijā. Bronzas laikmets.

Ziemeļkurzemes Velna laivas — senkapi ar virszemē no akmeņiem veidotām laivveida konstrukcijām. 900.—750. g. pr. Kr.
 A — Vandzenes Birznieku kapulauks; B — Lubes Bīlavu kapulauks.

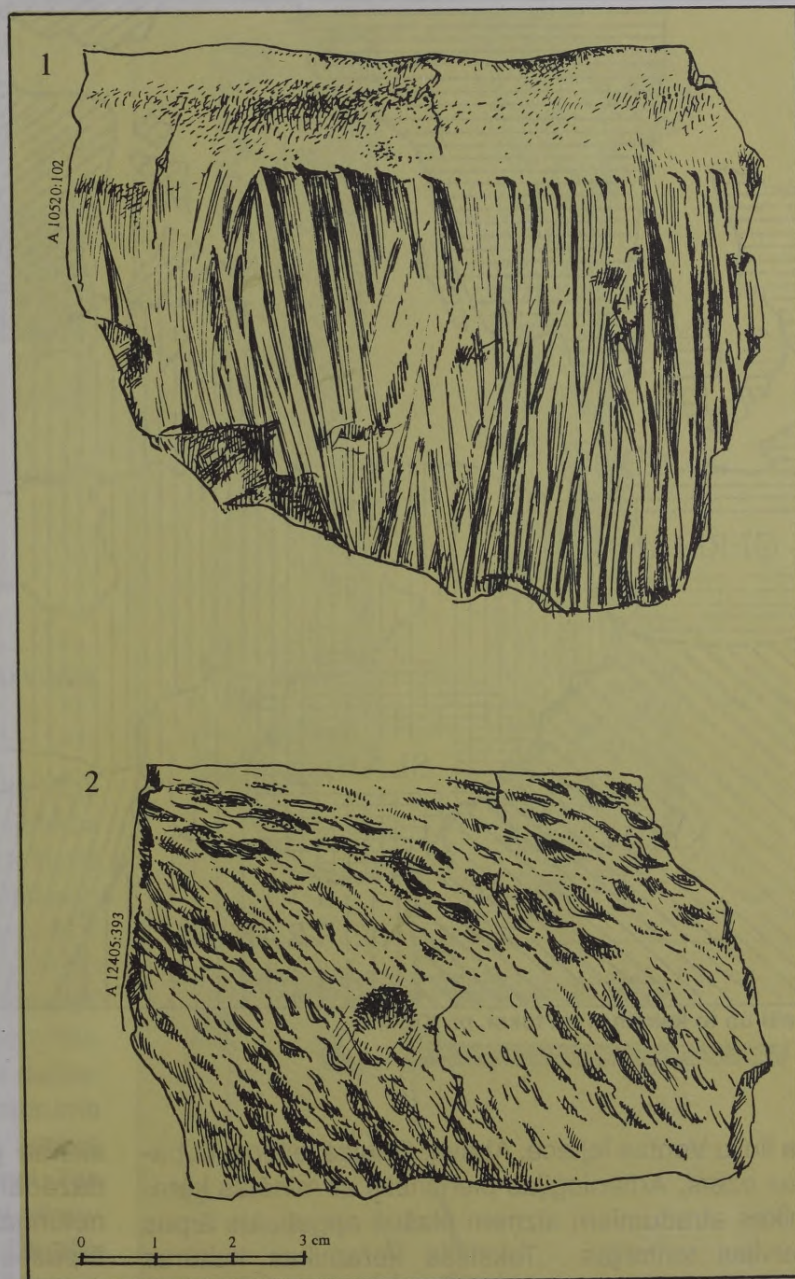
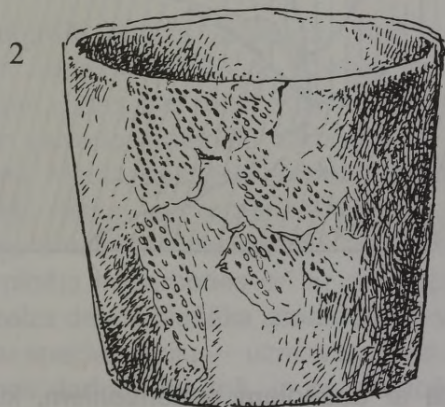
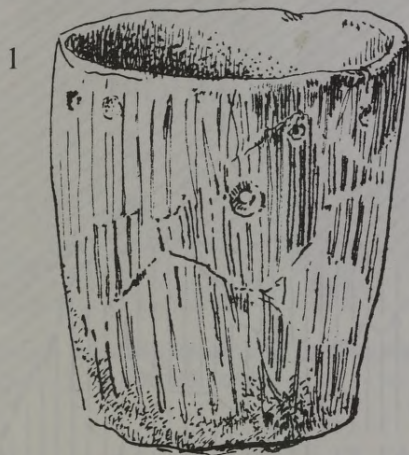
Limbažu Buļļumuižas kapulauka 4.A uzkalniņš.
1. g. tūkst. pr. Kr. otrā puse.

Īslīces Ziedoņskolas kapulaukā 1933. gada izrakumos atsegtais 2. kops. 1. g. tūkst. pr. Kr. vidus. Mirušais ticis apbedīts 0,75 m dziļumā no akmeņiem rūpīgi veidotā šķirstā (B). Tas bijis 2,5 m garš, 1,2 m plats. Arī virs šķirsta konstatēts blīvs akmeņu krāvums (A). Kā materiāls šai kapa konstrukcijai izmantots turpat Lielupes krastā izlauztais dolomīts.

Rucavas Bašķu kapulaukā 1938. gada izrakumos atsegtais
ugunskaps urnā. 1. gs. pr. Kr.

Bezripas keramikas trauki

1 — švikātā keramika, 2 — tekstilā keramika.

Balti un to kaimiņi 1. g. tūkst. pr. Kr.

pa līniju Ventas lejtece, Abava, Gaujas lejtece, Lubānas ezers. Arheoloģijas pieminekļi ar minētās keramikas atradumiem aizņem plašus apgabalus ārpus Latvijas teritorijas. Tekstilās keramikas kultūras areāls aptvēra Igauniju, Somiju, Krievijas ziemeļrietumus, bet švikātās keramikas kultūras areāls — Lietuvu un Baltkrievijas ziemeļrietumus.

Šai laikā traukus joprojām darināja ar rokām. To

sienas gludināja ar dažādiem paņēmieniem, kuri dažādām ciltīm atšķirās. Šīs tradīcijas bija ļoti noturīgas un laika gaitā mainījās visai reti. Trauku ārpusē izskats tad arī devis arheologiem šos nosaukumus — gludā, švikātā, tekstilā keramika. Pirmajai virsmu veidoja, vienkārši to nogludinot ar roku, otrajai — ar salmu, zaru saišķi vai pat krama gabalu, trešajai — izmantojot auduma palīdzību.

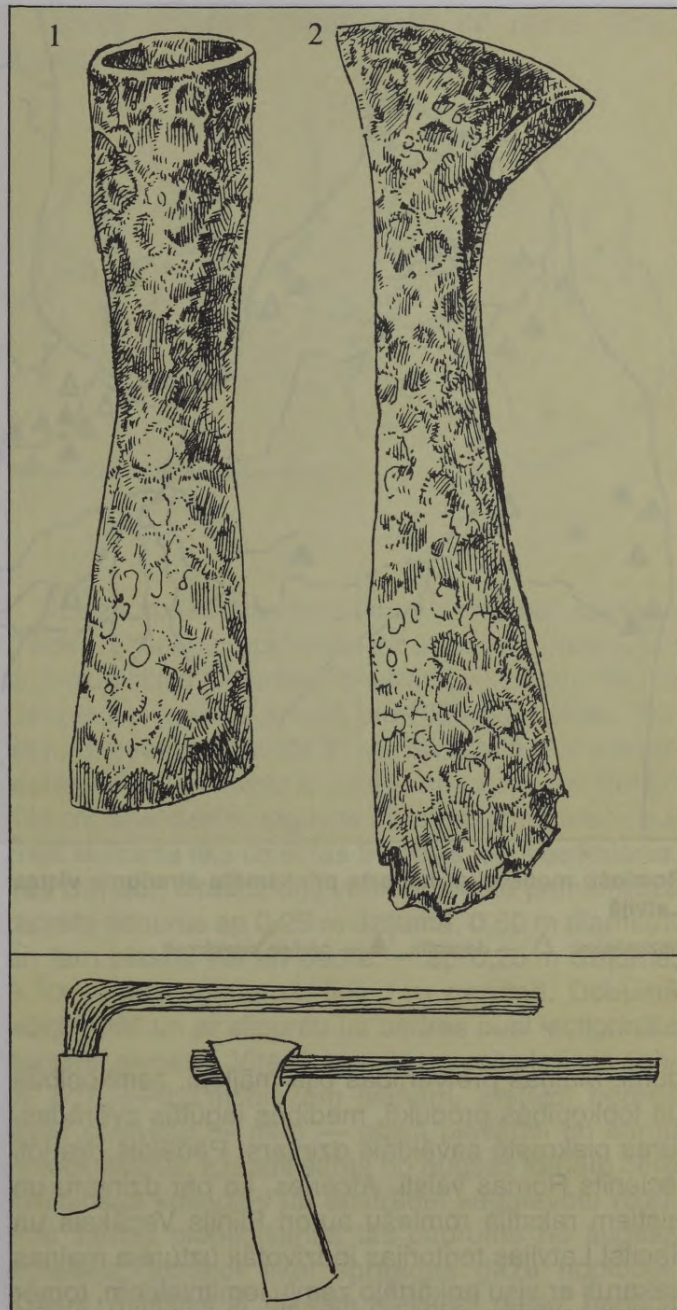

Švikātās un tekstilās keramikas kultūru izplatība

Apzīmējumi: ▨ — švikātā keramika, ▩ — tekstilā keramika.

11. Metālu apgūšana turpinās. Dzelzs uzvaras gājiens

Agrajā dzelzs laikmetā, kurš ilga no Kristus dzimšanas līdz 400. g., dzelzs ieguve no vietējās purva rūdas bija tiktāl attīstījusies, ka dzelzs kļuva par galveno materiālu darbarīku un ieroču gatavošanā. Metālu apstrāde koncentrējās atsevišķu speciālistu rokās, kas tomēr ne vienmēr pilnīgi nodrošināja amatnieka eksistenci. Tāpēc viņi vēl paralēli turpināja nodarboties arī ar zemkopību, lopkopību. Dzelzs daudz plašāka izmantošana veicināja darbarīku specializāciju — uzmavas cirvis un kātcauruma cirvis darbam līdumā un celtniecībā, kaplis zemes irdināšanai, sirpis un izkopts ražas novākšanai. Tas savukārt cēla darba ražīgumu un ievērojami stimulēja zemkopības un lopkopības attīstību. Daudzpusīgā saimniecība veicināja maiņas aktivizēšanos. Par to stāsta bronzas priekšmetu skaita ievērojamais pieaugums, sudraba un tā izstrādājumu parādīšanās, kā arī romiešu monētu un importa lietu atra-

No dzelzs darināti cirvji. Dzelzs laikmets.

1 — uzmavas cirvis, 2 — kātcauruma cirvis.

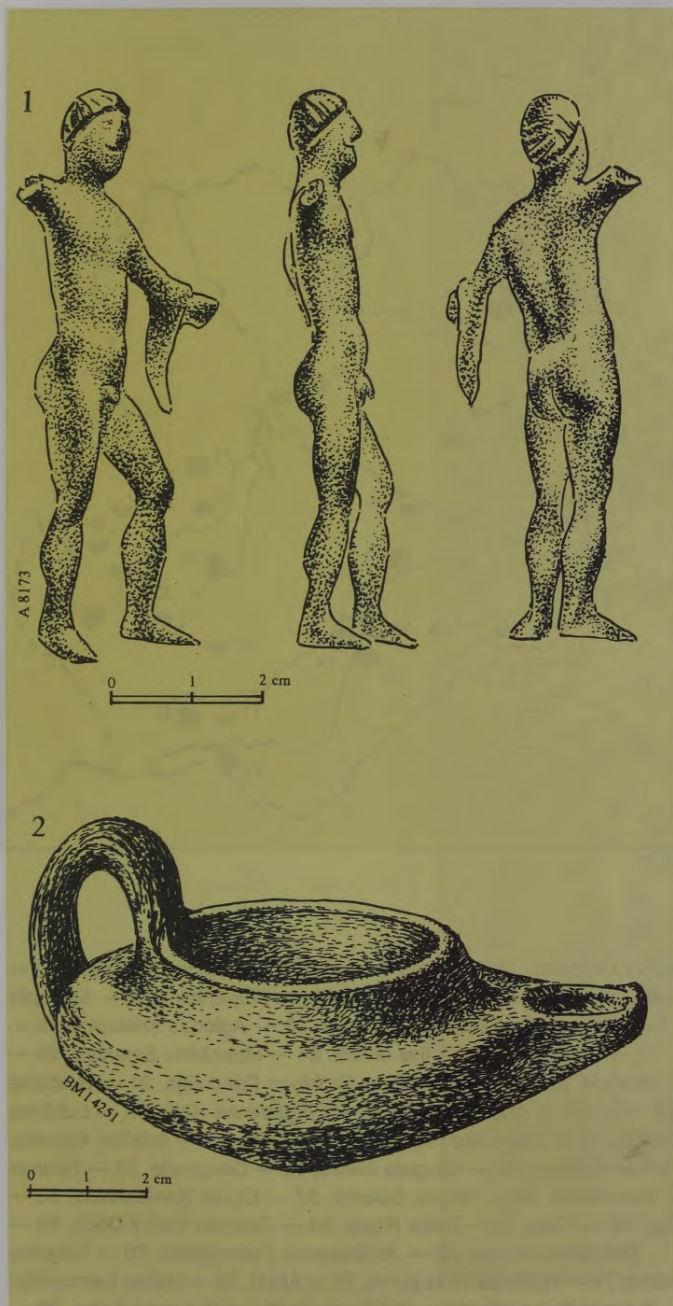
Romiešu monētu un importa priekšmetu atradumu vietas Latvijā

Apzīmējumi: △ — depozīts, ▲ — pārējie priekšmeti.

dumi. Maiņas pretvērtības bija mājlopi, zemkopības un lopkopības produkti, medībās iegūtās zvēradas, jūras piekrastē savāktais dzintars. Pēdējais bija ļoti iecienīts Romas valstī. Atceries, ko par dzintaru un aistiem rakstīja romiešu autori Plīnijs Vecākais un Tacits! Latvijas teritorijas iedzīvotāji uzturēja maiņas sakarus ar visu apkārtējo zemju iemītniekiem, tomēr visaktīvākie tie bija ar Dienvidbaltiju. Mūsu senčiem bija arī zināma starpnieku loma. Daudzi priekšmeti no Pievslas, Pieņemunas, Piedņepras novadiem

nokļuvuši Igaunijā, pat Somijā ar viņu palīdzību.

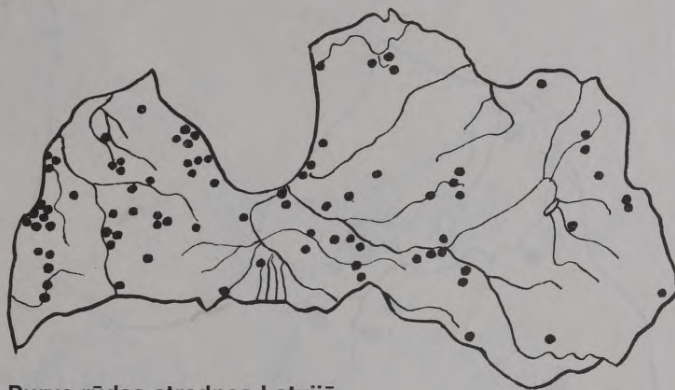
Atšķirībā no vara un alvas rūdām, kuras nepieciešamas bronzas ražošanai, dzelzsrūda Latvijas teritorijā ir sastopama. Nelielā dziļumā var atrast limonītu jeb brūno dzelzsrūdu. Atkarībā no tās veidošanās apstākļiem to iedala divās pamatgrupās — īsti brūnā dzelzsrūda un purva rūda. Īsti brūnā dzelzsrūda atrodas lielākā dziļumā, tāpēc dzelzs ieguvei izmantoja purva rūdu, kura bija iegūstama pašā zemes virspusē.

Latvijas teritorijā atrastie no Romas valsts ievestie priekšmeti. Agrais dzelzs laikmets.

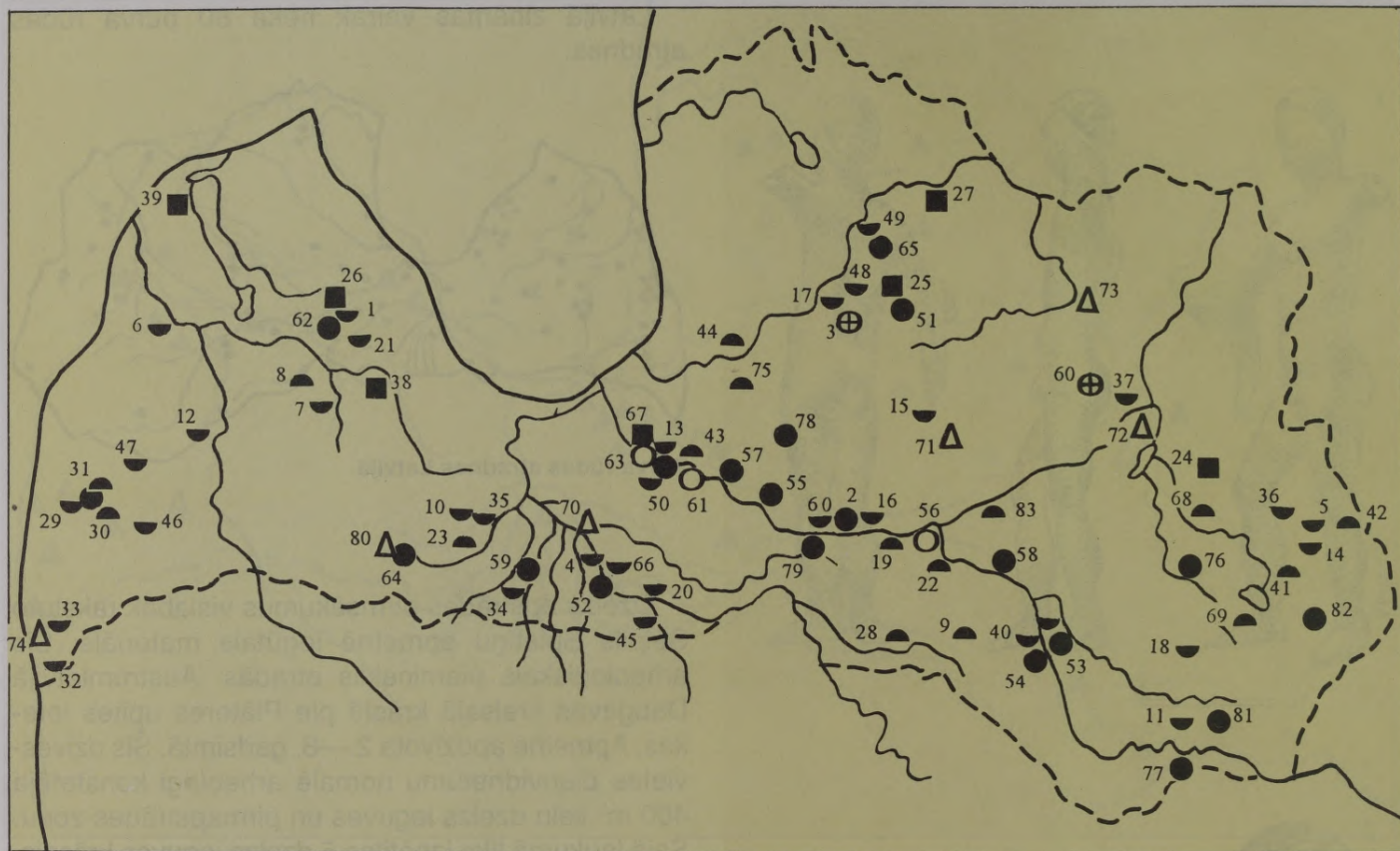
1 - bronzas statuete, 2 - māla lampiņa.

Latvijā zināmas vairāk nekā 80 purva rūdas atradnes.

Purva rūdas atradnes Latvijā

Dzelzs apstrādes pirmsākumus vislabāk raksturo Sēlpils Spietīņu apmetnē iegūtais materiāls. Šis arheoloģiskais piemineklis atradās Austrumlatvijā Daugavas kreisajā krastā pie Plāteres upītes ietekas. Apmetne apdzīvota 2.—8. gadsimtā. Šīs dzīvesvietas dienvidrietumu nomalē arheologi konstatēja 400 m² lielu dzelzs ieguves un pirmapstrādes zonu. Šajā laukumā tika izpētītas 5 dzelzs ieguves krāsnis. Tās būvējot, izraudzītajā vietā dolomīta pamatradzē izcirsts dobums ap 0,25 m dziļumā, 0,60 m diametrā un tam blakus vēl arī bedre — ap 0,25 m dziļumā, 0,40—0,60 m platumā, līdz 1 m garumā. Dobumā ieklāti māli un ar slīpumu uz bedres pusi iestiprināts plakans akmens. Virs tā no māliem celta krāsns šahta ar 0,2—0,3 m biezām sienām, atstājot bedres pusē caurumu — muti — gaisa pievadei un sārņu notecināšanai. Krāsns šahtā no augšas kārtām bēra kvēlojošas kokogles un apstrādei sagatavotu rūdu. Pēc šahtas piepildīšanas tās caurumu no augšas aiztaisīja, atstājot tikai spraugas gāzu noplūdei. Krāsnī, mākslīgi ar plēšām pievadot gaisu, panāca pastiprinātu ogļu kvēlošanu un līdz ar to 1200—1400 °C augstu temperatūru. Dzelzs daļiņas saplūda, veidojot lielākus jēldzelzs gabalus, bet

Grāmatā minētie dzelzs laikmeta pieminekļi

1 — Talsu Vilkmuiža, 2 — Aizkraukle, 3 — Drabešu Āraiši, 4 — Jaunsvirlaukas Ciemalde, 5 — Ludzas Odukalns, 6 — Piltenes Pasilciems, 7 — Matkule, 8 — Sabiles Krievu kapi, 9 — Slate, 10 — Dobeles Bājas-Šķērstaini, 11 — Višķu Maskava, 12 — Raņķu Kapenieki, 13 — Salaspils Laukskola, 14 — Pildas Nukšas, 15 — Ērgļu Jaunākēni, 16 — Aizkraukles Lejasbitēni, 17 — Drabešu Liepiņas, 18 — Aglonas Kristapiņi, 19 — Sēlpils Lejasdopeles, 20 — Bauskas Dreņģeri-Čunkāni, 21 — Libagu Sāraji, 22 — Ābeļu Boķi, 23 — Īles Gailiši, 24 — Makašēnu Salenieki, 25 — Baižkalna Mūri, 26 — Laidzes Lazdiņi, 27 — Trikātas Libirti, 28 — Saukas Razbuki, 29 — Grobiņa, 30 — Grobiņas Priedulājs, 31 — Grobiņas Porāni, 32 — Rucavas Mazkatuži, 33 — Rucavas Ģeistauti, 34 — Tērvetes Stūri, 35 — Dobeles Oši, 36 — Zvirgzdenes Kivti, 37 — Lubānas Ličugals, 38 — Kandavas Reinas, 39 — Popes mežs, 40 — Dignājas Strautmaļi, 41 — Kaunatas Rikopole, 42 — Cibla, 43 — Ikšķiles Kābeles, 44 — Turaida, 45 — Ceraukstes Podiņi, 46 — Bunka, 47 — Durbe, 48 — Priekules Ģūģeri, 49 — Kauguru Beites, 50 — Daugmale, 51 — Raunas Tanīskalns, 52 — Mežotne, 53 — Jersika, 54 — Dignāja, 55 — Lielvārdes Dievukalns, 56 — Sēlpils Spietiņi, 57 — Ogres Ķenteskalns, 58 — Krustpils Asote, 59 — Tērvete, 60 — Ušuru ezers, 61 — Daugmales Vedmeri, 62 — Talsi, 63 — Doles Kalns, 64 — Zvārdes Incēni-Dobe, 65 — Kauguru Pekaskalns, 66 — Mežotnes centrs, 67 — Salaspils Vējstūri, 68 — Makašēnu Kuciņi, 69 — Andrupenes Patmaļnieki, 70 — Salgales Rijnieki, 71 — Vestienes Lejaslepji, 72 — Lubānas Ērgaļi, 73 — Blomes Pērļukalns, 74 — Rucavas Tīras purvs, 75 — Allaži, 76 — Maltas Leimanišķu Batarejas kalns, 77 — Kaplavas Aizvējiņi, 78 — Suntaži, 79 — Sērene, 80 — Zvārdes Kokmuiža, 81 — Krāslavas Jadlovcu Batarejas kalns, 82 — Ezernieku Pustoškas Batarejas kalns, 83 — Sāviena.

○ — apmetne, ⊕ — ezeru mītne, ● — pilskalns, ◐ — līdzenais kapulauks, ◑ — uzkalniņu kapulauks, ■ — akmens krāvuma kapulauks,

△ — depozīts.

Dzelzs kausēšana

piejaukumi, kļuvuši par šķidru masu — sārņiem, pa šahtas slīpumu noplūda sārņu bedrē. Apmetnē tika iegūtas ap 1,5 t šo sārņu. Izkausētā jēldzelzs jeb krica saturēja vēl joprojām dažādus piejaukumus, tāpēc to karstu vairākkārt pārkalā, lai iegūtu priekšmetu izgatavošanai nepieciešamo metāla kvalitāti.

Agrajā dzelzs laikmetā galvenā dzīvesvietu forma bija apmetnes. Joprojām apdzīvoti bija arī pilskalni, kuru nocietinājumu sistēmas arvien tika pilnveidotas. Cilvēki cēla četrstūra ēkas gan stabu, gan guļbūves tehnikā. Savas celtnes viņi apsildīja ar vaļējiem un iedziļinātiem pavardiem, kuri parasti atradās telpas centrā.

12. Kādas ciltis bija, un kur tās dzīvoja? Visas mīklas nav uzminētas

Jau agrajā dzelzs laikmetā pēc atšķirībām materiālajā kultūrā un apbedīšanas veidā iezīmējas vairāki apgabali, kas visumā sakrīt ar 13. gadsimta rakstītajos avotos minēto baltu tautību — kuršu, zemgaļu, latgaļu, sēļu un Baltijas somu tautību — igauņu, lībiešu teritorijām. Latvijas dienvidaustrumos bija līdzīnie kapulauki ar skeletapbedījumiem. Viens no pazīstamākajiem ir Rucavas Mazkatuži:

"Mazkatužu kapulauks aizņem ap 3,5 ha lielu platību. Mirušie te glabāti nededzināti ovālās vai četrstūrainās, ap 2 m garās, līdz 1,5 m platās un 0,3—0,7 m dziļās bedrēs. Apbedījumi orientēti Z—D virzienā vai pretēji, tie apbērti ar tumšu, vietām ogļainu zemi. Kādā bērna kapā konstatēja bluķa šķirsta paliekas. Ugunskuru paliekas, ogles, dažviet degušo kaulu atliekas liecina par ugunsritiem un bērnu mielastu apbedīšanas laikā. Dažās kapu bedrēs pie apbedītā galvas vai kājām konstatēti akmeņi. Pēdējie, tāpat kā uzkalniņi virs kapu bedrēm, iespējams, atspoguļo agrāka laika bērnu paražas.

Pēc kapos atrasto piedevu daudzuma un rakstura novērojama zināma apbedīto mantiskā diferenciācija. Viriešu kapu piedevās raksturīgi dzelzs uznavas cirvi un šķēpu

gali, naži, kopš 3. gs. — arī dzelzs izkaptis, sieviešu kapos — dzelzs naži, smilšakmens vārpstu skriemeļi. No rotām minami bronzas kaklariņķi, saktas, gredzeni, rotadatas, dzintara un stikla krelles. Raksturīgas kapa piedevas ir miniatūri, īpaši bērnu tradīcijām gatavoti māla trauki, daudzos gadījumos viena vai vairākas romiešu monētas. Rotas dažkārt novietotas tāšu vācelēs. Mazkatužu kapulauku pētīt atrastās vilnas drēbju paliekas pagaidām ir vecākais šāda veida atradums Latvijā."

(Latvijas PSR arheoloģija. — R., 1974. — 103. lpp.)

Viduslatvijā zināmi uzkalniņu kapulauki ar akmeņu riņķi un kolektīviem skeletapbedījumiem. Tādi atrodas Ābeļu Boķos, Īles Gailīšos, Slatē un citur.

Latvijas ziemeļos bija akmenskrāvuma kapulauki, kuros mirušie apbedīti gan sadedzināti, gan nesa-dedzināti, piemēram, Makašēnu Salenieki, Baižkalna Mūri, Laidzes Lazdiņi.

Tomēr minēto pieminekļu izplatība neaprobežojās tikai ar tagadējo Latvijas teritoriju. Tie zināmi attiecīgi gan uz ziemeļiem, gan uz dienvidiem no tās. Vērojamās kopīgās iezīmes kapulauku veidā un mirušajam līdzdotajos priekšmetos liecina, ka agrajā dzelzs laikmetā pastāvējuši lielāki, vēl vairāk vai mazāk vienoti kultūras apgabali nekā tie, kurus mēs

Rucavas Mazkatužu kapulaukā 1942. gada izrakumos atsegtais 11. kops

3. gadsimts. Izrakumu pārskatā teikts, ka kapa bedres kontūras tumšajā zemē iezīmējušās pavisam vāji, bet skeleta kauli iznīkuši, saglabājušies vienīgi daži zobi. Taču mūsu rīcībā ir senlietas — dzelzs šķēps, cirvis, izkaptis, nazis, bronzas saktas, gredzeni, romiešu monētas. Kā redzi pēc zīmējuma, tad to izvietojums kapā arī var pastāstīt par to, kā guldīts mirušais. Šie Aizsaules dzīvei līdzdotie priekšmeti vēl ļauj spriest par apbedītā nodarbošanos — līdzās zemkopja rīkiem atrasti karavīra piederumi. Neapšaubāmi interesants ieguvums ir liecības par koka vairogu. Diemžēl pētnieku rīcībā esošais materiāls nav pietiekams, lai to varētu raksturot tuvāk. Tas nav viss. Romiešu monētas dod datus kapa datēšanai. Tās kaltas Adriāna (117—138), Marka Aurēlija (161—180) un viņa sievas Faustīnas Jaunākās (?—175) laikā. Šis ziņas izvērtējot, jābūt uzmanīgam un jāņem vērā vairāki apstākļi — monētu izplatīšanās ātrums, monētu apgrozības īpatnības, jo tās atšķirībā no romiešiem neizmantoja kā naudu.

Makašēnu Salenieku kapulauka 35. uzkalniņš un akmens krāvums. Agrais un vidējais dzelzs laikmets.

A — dabā; B — plānā.

tradicionāli uzskatām par mums zināmo tautību apdzīvotiem. Piemēram, latgaļu un sēļu vārdu, runājot par šo laiku, nemaz tik droši nevar lietot.

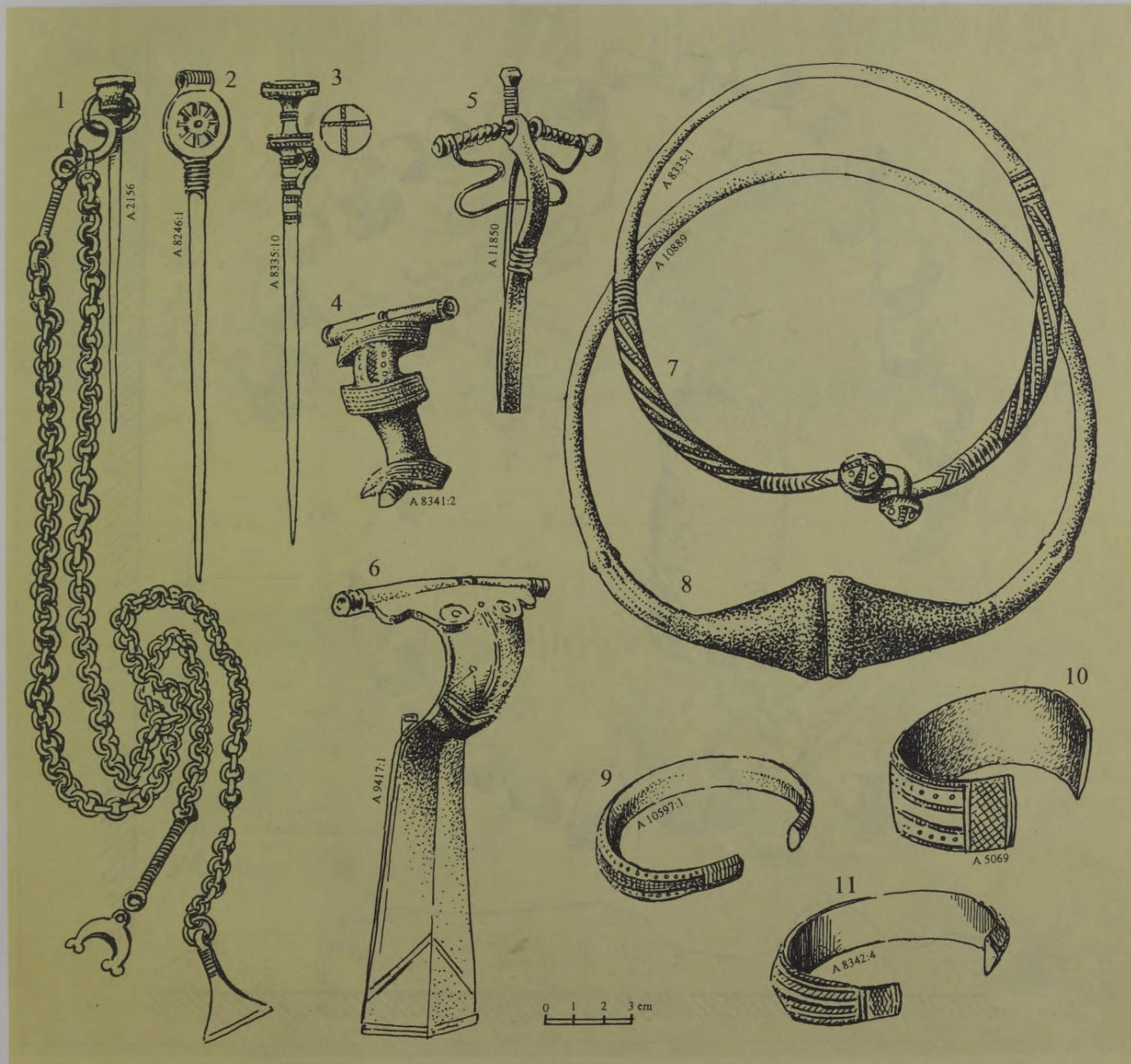
Iepazīstināšu tevi tuvāk ar vienu no iepriekš minētajiem pieminekļu veidiem — uzkalniņiem ar akmeņu riņķi pie pamatnes. Tātad vispirms topošā uzkalniņa uzbēruma vieta tika "iesvētīta", izdedzinot ar uguni. Pēc tam no lieliem laukakmeņiem izveidoja akmeņu

riņķi. Tā bija savdabīga robeža starp dzīvo un mirušo pasauli. Riņķa centrā apbedīja pirmo mirušo. Šie kapi parasti izceļas ar savām bagātajām kapa piedevām. Acīmredzot apbedītajam viņa dzīves laikā bijusi kāda nozīmīga vieta sabiedrībā. Bedre netika rakta, bet mirušo guldīja tieši uz pamatzemes. Protams, kapa vietu pārklāja ar smilšu kārtu. Vēlāk apkārt pirmajam apbedījumam, ikreiz palielinot uzbēruma augstumu, tika apbedīti citi cilvēki. Tā pamazām veidojās akmeņu riņķa ieskaustais uzbērums. Šāds uzkalniņš parasti nepārsniedza 20 m diametrā un 2 m augstumā. Uzbērumā dažādos dziļumos atrodošos apbedījumu skaits reizēm tuvojās 30. Savukārt vienā kapulaukā varēja būt vairāki desmiti uzkalniņu.

Lūk, aprakstītie uzkalniņi ar akmeņu riņķi pie pamatnes zināmi ne tikai Latvijā tagadējā Zemgalē, Vidzemē un Dienvidlatgalē, bet arī mūsdienu Lietuvas ziemeļu daļas centrālajos un austrumu rajonos. Arheologi, salīdzinot apbedīšanas paražas un senlietu formas, tomēr atraduši arī lokālas atšķirības. Mazāk tās izteiktas Lietuvas, vairāk — Latvijas teritorijā, kur zinātnieki izdalījuši rietumu grupu un austrumu grupu uzkalniņu kapulaukus ar akmeņu riņķi pie pamatnes. Pateikšu tev tikai vienu tādu atšķirību. Pirmajiem raksturīgi, ka kapu inventārā atrod uzmašas cirvjus, bet otrajiem — šaurasmens cirvjus ar apaļu kātcaurumu. Pētnieki domā, ka Latvijas un Lietuvas uzkalniņus ar akmeņu riņķi pie pamatnes atstājuši žemaišu, zemgaļu, sēļu un, iespējams, latgaļu senči. Šai laikā viņi bijuši stipri vienādi, etniskās atšķirības viņu vidū spilgti iezīmējās, sākot ar vidējo dzelzs laikmetu.

Kāpēc šāds piesardzīgs formulējums attiecībā uz latgaļiem?

Tas ir viens no jautājumiem, kur zinātnieku uzskati nesakrīt. Pastāv arī pieņēmums, ka latgaļi varētu būt ienākuši Latvijas teritorijā tikai 7.—8. gadsimtā. Visas mīklas vēl nav atminētas.

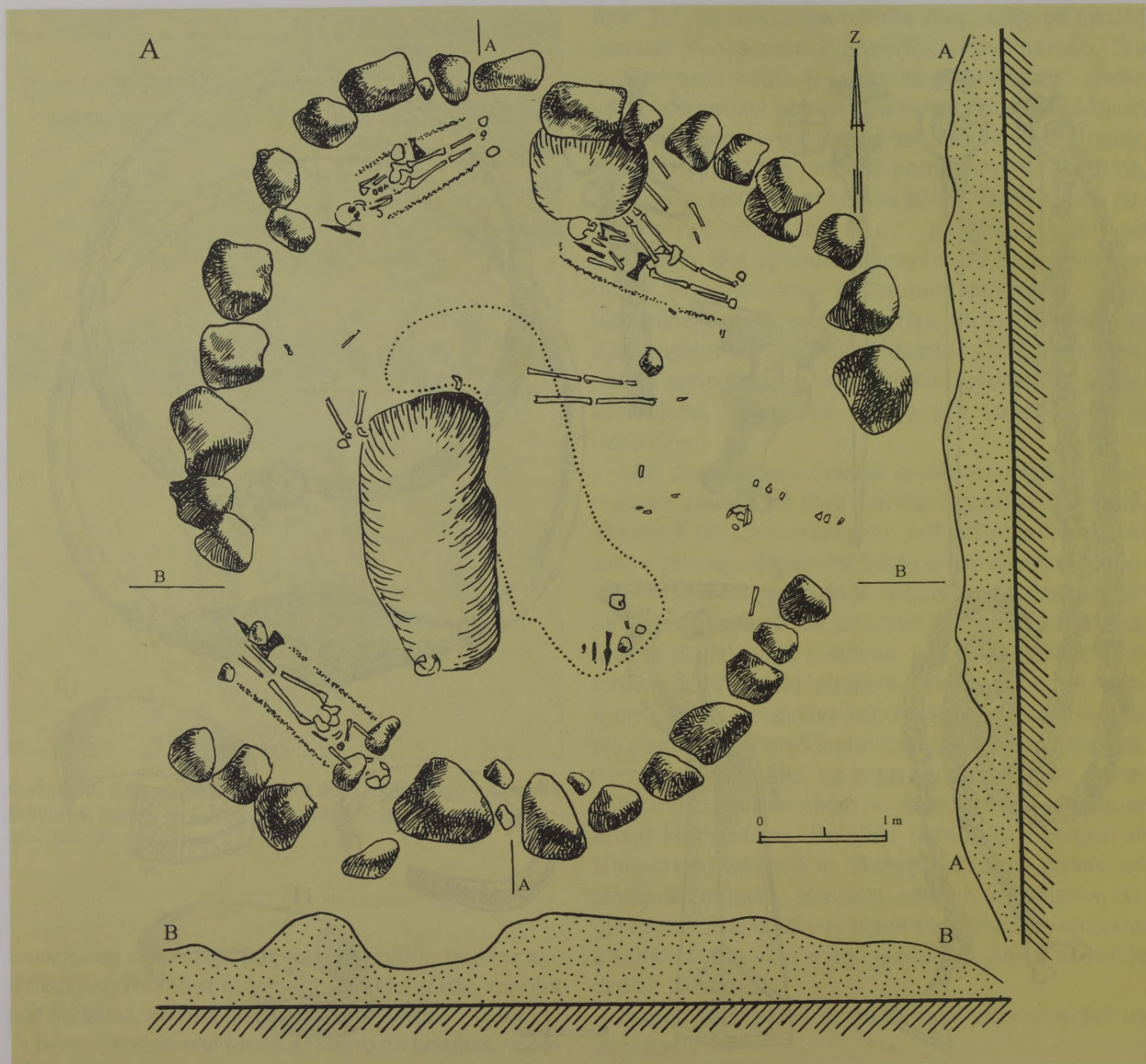

Agrā dzelzs laikmeta senlietas

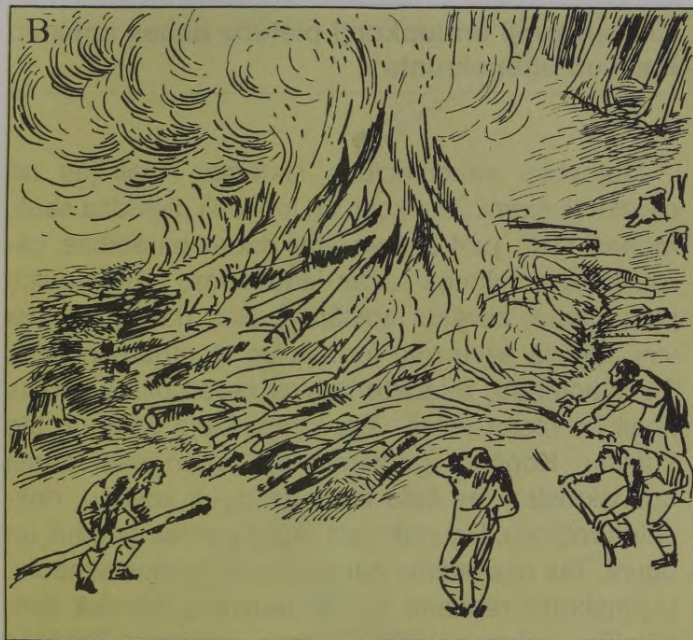
1—3 — bronzas rotadatas, 4—6 — bronzas saktas, 7—8 — bronzas kaklariņķi, 9—11 — bronzas aproces.

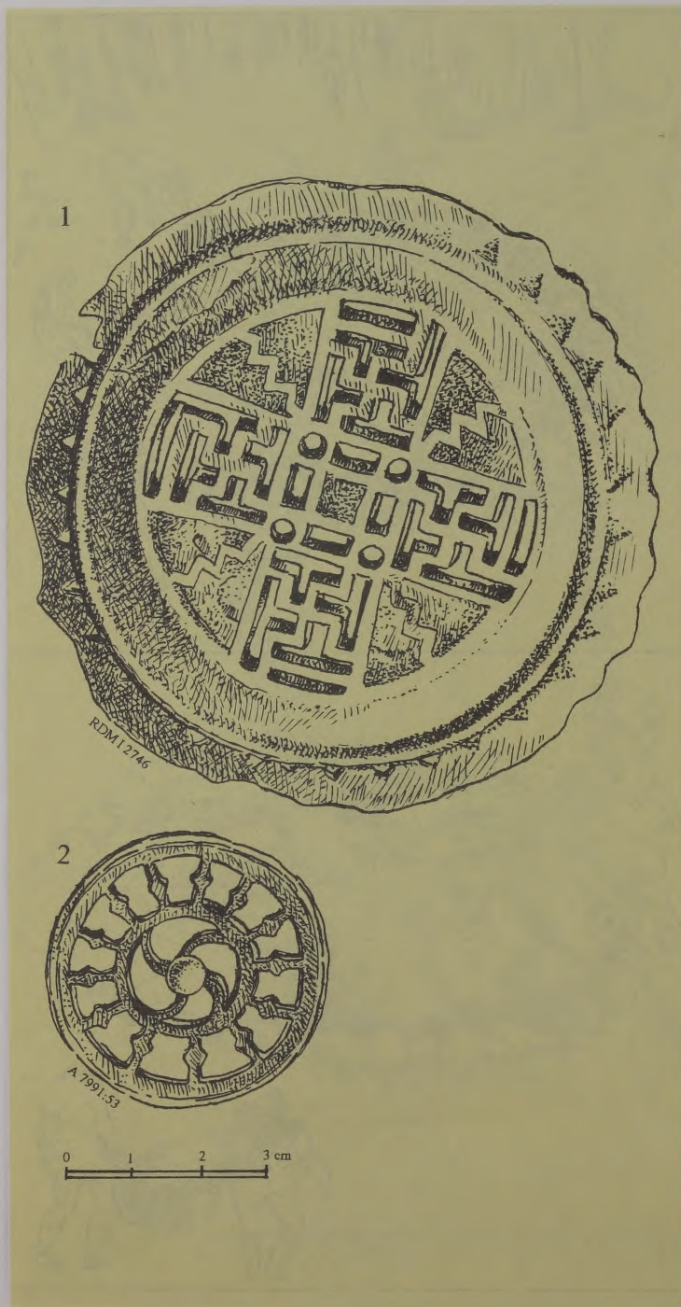
Бронзовые изделия (A) из раннего железного века.

Катагорија: Ране железно доба.

Sāvienas kapulauka 2. uzkalniņš (A). Agrais un vidējais dzelzs laikmets.
Katra atsevišķa šāda uzkalniņa izveide atspoguļo tā izmantošanas laika ilgumu (B).

Trikātas Libirtu kapulaukā atrastā no bronzas ar emalju darinātā riņķsakta (1) un Baižkalna Mūru kapulaukā iegūtā bronzas riņķsakta (2) ar ugunskrustiem. 3. gadsimts.

13. Zemkopji un lopkopji pielūdz dabas spēkus. Raža un ugunskrusts

Mainoties saimniecības sistēmai, mainījās arī cilvēku ticējumi. Zemkopji un lopkopji pielūdza sauli, mēnesi, lietu, pērkonu un citas dabas parādības, cerot, ka tas sekmēs ražas izdošanos, ganāmpulku pieaugumu, cilvēku labklājību. Šos dabas spēkus viņi attēloja savu rotu formās un to ornamentācijā. Tā, piemēram, rotadatu galvas nereti bija veidotas ripas un riteņa veidā. Tās simbolizēja sauli un tās kustību. Kopš 3. gadsimta uz rotām sastopams ugunskrusts. Tas šajā laikā arī pauž kustību, riņķveida rotāciju. Ugunskrusts tāpat saistās ar sauli un uguni. Tas uzskatāms par auglības, laimes simbolu. Ugunskrusti redzami uz caurlauzuma tehnikā darinātajām ažūra saktām. Tādas atrastas Trikātas Libirtu un Baižkalna Mūru akmenskrāvuma kapulaukos. Neapšaubāmi viena no skaistākajām agrā dzelzs laikmeta rotām ar ugunskrustiem ir Saukas Razbuku uzkalniņu kapulaukā ar akmens riņķiem pie pamatnes iegūtais kaklariņķis. Pie tā piestiprināti 6 ažūri važturi. Katrā no tiem izveidota atšķirīgas formas ugunskrusta zīme.

14. Robežas mainās

Vidējā dzelzs laikmetā, kurš ilga no 400. gada līdz 800. gadam, un vēlā dzelzs laikmeta pirmajā posmā, kura hronoloģija savukārt ir 800.—1000. gads, sākā ar cilvēku skaita pieaugumu un zemkopībai noderīgu platību apgūšanu notika latgaļu, sēļu, zemgaļu un kuršu virzīšanās uz ziemeļiem Baltijas somu apdzīvotajā teritorijā. Sarežģīti etniski procesi austrumos no Latvijas izraisīja uzkalniņu kapulauku

Saukas Razbuku kapulaukā atrastais no bronzas darinātais kaklariņķis ar koniskiem galiem un piekariņiem. 4. gadsimts.

parādīšanos Austrumlatvijā 3.—5. gadsimtā. Vēlāk šeit ieviesās arī t. s. garo uzkalniņu kultūras pieminekļi. Šie kapulauki piederēja tiem baltiem, kuru valodas pēdas šodien saglabājušās vairs tikai dažos nosaukumos, bet kuri kādreiz aizņēma plašas teritorijas Daugavas un Dņepras upju augštecēs. Kopš 7. gadsimta norisinājās arī skandināvu iebrukumi un viņu mēģinājumi apmesties uz dzīvi Rietumlatvijā.

15. Skandināvi

Kuršu apdzīvotajā novadā pie Ālandes upes divus gadsimtus pastāvēja skandināvu kolonija. Par to liecina vairāki uz laiku no 650. gada līdz 800. gadam attiecināmi kapulauki. Viens no tiem ir Grobiņas līdzenais ugunskaņu kapulauks. Mirušo sadedzinātie kauli un kapu piedevas apraktas līdz 0,35 m dziļās bedrēs. Sieviešu apbedījumu piedevās — bronzas kaklariņķi, kārbiņšaktas, saktas ar zvērgalvām, simetriskās saktas, aproces, brakteāti — apaļi, ornamentēti piekariņi, turpretī vīriešu apbedījumu piedevās — bronzas pakavsaktas, jostu apkalumi, dzelzs vienasmens un divasmeņu zobeni, šķēpu gali. Divi citi kapulauki — Grobiņas Priedulājs un Porāni — ir uzkalniņkapi. Pēc apbedīšanas veida šie individuālie uzkalniņi no līdzenā kapulauka atšķirās tikai ar smilšu uzbūrumiem virs apbedījumiem. Grobiņas Priedulājā iegūta Baltijā vienīgā zināmā akmens stēla. Kurši acīmredzot skandināvus tomēr padzina. Par viņu kontaktiem un konfliktiem daudz var uzzināt no sāgām.

Arī arheoloģiskajā materiālā, kas iegūts skandināvu līdzenajos, kā arī uzkalniņu kapulaukos, vērojama kuršu ietekme. Piemēram, tādas kuršiem raksturīgas rotas kā vītie kaklariņķi ar cilpu galiem, spirālgredzeni un citas lietas. Jāatzīmē, ka Grobiņas kapulauku pastāvēšanas pēdējā laikā vērojama abu minēto etnisko vienību kultūru tuvināšanās, samazinoties skandināviskajam akcentam.

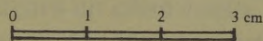

Grobiņas Priedulāja kapulaukā 1987. gada izrakumos iegūtā akmens stēla. 7. gadsimts. Tā ir plāna akmens plāksne ar masīvāku pamatni. Stēlas augstums 70,5 cm, platums 27 cm, biezums 5—6 cm. Plāksnes vienā pusē iekalts attēls. Zigzagveida līnija sadala plakni vairākās joslās. Augšējā joslā redzams divu ūdensputnu atveidojums. Līdzīgas stēlas atrodamas Gotlandē, tādēļ Grobiņas atradums neapšaubāmi saistāms ar skandināvu kultūras tradīcijām.

Grobiņas Smukumu kapulaukā 1929. un 1930. gada izrakumos iegūtās skandināvu senlietas

1 — bronzas sakta, 2 — stikla kreļļu kaklarota, 3—5 — bronzas atslēgas, 6—7 — bronzas aproces, 8 — bronzas rotadata.

16. Kurši

Kurši apdzīvoja Rietumlatviju uz dienvidiem no Ventas upes. Viņi savus mirušos turpināja apbedīt līdzēnos kapulaukos. Tādi bija Rucavas Mazkatužos, Rucavas Ģeistautos un citur. Kapu bedrēm pārsvarā bija ovāla forma, un tās bija līdz 1 m ieraktas zemē. Mirušie kapā guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī. Sieviešu apbedījumos piedevās galvenokārt rotas — bronzas rotadatas ar trīsstūra vai krustveida galvu, saktas, aproces, bet vīriešu kapos — cirvji, šķēpu gali, izkaptis, šķiļamakmeņi, galodas. Raksturīga šā laika kuršu apbedījumu piedeva bija miniatūri māla trauciņi, kurus atrod kā sieviešu, tā vīriešu kapos. Atsevišķos ar līdzdotiem priekšmetiem bagātos vīriešu apbedījumos arī reizēm iegūti kaklariņķi. Rotu vairums gatavots no bronzas, atsevišķas lietas tomēr bija no sudraba vai apzeltītas. Kopš 9. gadsimta kurši lietoja no Rietumeiropas ievestus damascētā tērauda divasmeņu zobenus.

Kuršu senlietas

Kuršu apdzīvotajā teritorijā iegūtas daudzas interesantas senlietas. Divas tādas nāk no jau bieži pieminētās Grobiņas apkārtnes. 1831. gadā te atrada 7. gadsimta apzeltītu bronzas stopsaktu, rotātu ar zvērgalvām un 18 ziliem stikliņiem (1), un sudraba stopsaktu, arī rotātu ar zvērgalvām (2). Kaut arī pirmā no tām pēc savas formas ir vietējas izcelsmes, pēc ornamenta tā ir skandināviska. Pētnieki domā, ka varbūt šo apzeltīto saktu gatavojis kāds ieceļojis amatnieks. Zvēru stila, t. i., tāda rotājuma, kurā tiek izmantoti dzīvnieku vai to ķermeņu daļu attēlojumi, iespaids Latvijā vērojams ar 6. gadsimtu. Jāsaka, ka tas zināms un plaši izplatīts daudzām tautām bronzas un dzelzs laikmetos. Pie mums zvērgalvas plaši ieviesušās vēlajā dzelzs laikmetā. Saktas, kuras izgatavotas no dārgmetāliem, bija ar lielu vērtību. Grobiņas sudraba stopsakta sver 154,6 g. Trūkstot vietējiem izejmateriāliem, dārgmetālus vajadzēja iegūt tirdzniecības ceļā, arī karagājienos. Uz tāliem kontaktiem norāda 7. gadsimta bronzas vairroggalvas jeb pirkstu sakta (3), kas acīmredzot ievesta no zemēm, kas atrodas uz dienvidiem no Latvijas.

17. Zemgaļi

Zemgaļi apdzīvoja Lielupes baseinu Viduslatvijā. Salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu viņu kapulauku skaits ir pieaudzis. Vidējā dzelzs laikmeta sākumā vēl sastopami kolektīvie smilšu uzkalniņi ar akmeņu riņķi, bet to uzbēršana izbeidzās ar 5. gadsimtu. Mirušos vairs neguldīja uz zemes virsmas kā iepriekš, bet gan zemē ieraktās kapu bedrēs agrāko uzkalniņu nožogojumiem līdzīgās akmens konstrukcijās, kā tas konstatēts Tērvetes Stūru, Dobeles Ošu un citos kapulaukos. Zemgaļu līdzēnajos kapulaukos kapu bedrēm bija ovāla, bet nereti arī četrstūra forma. Kapa bedres bija līdz 1,3 m ieraktas zemē. Mirušie parasti guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī. Sieviešu apbedījumu piedevās galvenokārt bronzas kaklariņķi ar pogu un cilpu galiem, važiņrotas pie rotadatām vai tutulām, aproces, dzelzs kapļi, naži, sirpji. Vīriešu apbedījumi izceļas ar bagātām darbarīku un ieroču piedevām — dzelzs šķēpu gali, vienasmens zobeni, cirvji, izkaptis. Rotas dažreiz izgatavotas no sudraba vai ar sudraba platējumu.

Aplūkosim kādu konkrētu apbedījumu. Piemēram, vīrieša kapu no Bauskas Dreņģeru—Čunkānu kapulauka, kas datēts aptuveni ar 800. gadu:

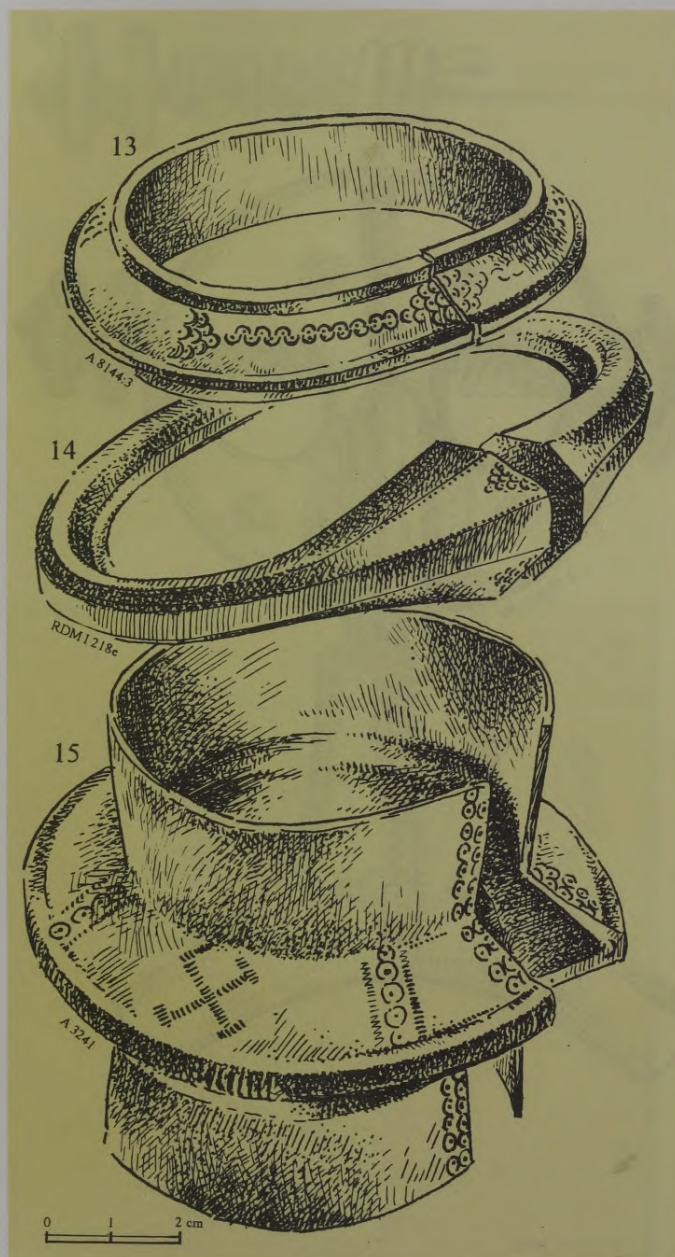
"4. rindā 241. kapā apbedīts 35—40 gadus vecs vīrietis, kura augums 170 cm. Orientācija — ar galvu uz ziemeļrietumiem. Vīrietim bijusi spirālītēm un cilindriņiem rotāta cepure, bronzas kaklariņķis ar cilpu un kāšu galiem un nevienmērīgi tordētu, vidusdaļā rombisku loku; uz krūtīm bronzas stopa sakta ar magoņpogaļu galiem, uz kreisās rokas, kas pacelta pret zodu, — karavīra aproce, vidukļa rajonā — bronzas jostassprādze un jostas gala apkalums. Labā pleca rajonā — šaurasmens cirvis, kreisajā pusē līdzās galvai novietoti pieci 23—30,5 cm gari lapasveida uznavas šķēpa gali. Slīpi pāri augšstilbiem — īsais platais kaujas nazis. Pēc Čunkānu—Dreņģeru 209. kapa šis ir otrais gadījums Latvijā, kad kapā līdzīgi dots tik liels šķēpu skaits. Šķiet, ka 241. kapā apbedīts izcils karavīrs."

(Atgāzīs M. Pētījumi Čunkānu—Dreņģeru kapulaukā un aizsardzības izrakumi Plūdoņu II apmetnē // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1988. un 1989. gada pētījumu rezultātiem. — R., 1990. — 35. lpp.)

Zemgaļu senlietas

1 — bronzas kaklariņķis ar tordētiem galiem un astoņveida plāksnīti noslēgumā, 2 — bronzas gredzenotais kaklariņķis, 3, 5, 7 — bronzas trīsstūradatas, 4 — bronzas riteņadats ar sudraba platējumu, 6 — bronzas krustadats ar sudraba platējumu un važturi, 9—10 — bronzas krustadats, 8 — dzelzs rotadats ar konusveida galvu, 11 — dzelzs spieķadats, 12 — bronzas tutulsakts ar sudraba rotājumu, savienots ar bronzas važiņu,

13 — bronzas aproce ar masīvu vidusšķautni, 14 — bronzas aproce ar skaldņotiem vāļu galiem, 15 — bronzas manšetaproce. Vidējais dzelzs laikmets.

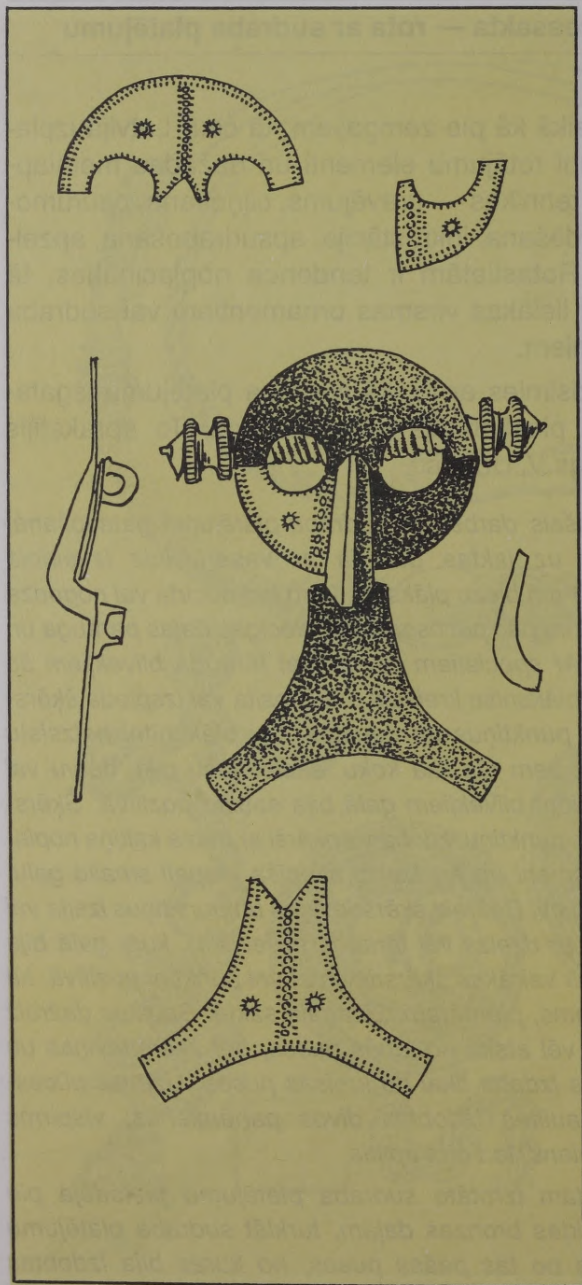
18. Pūcessakta — rota ar sudraba platējumu

Šai laikā kā pie zemgaļiem, tā citur Latvijā izplatījās jauni rotājumu elementi un dažādas metālapstrādes tehnikas — gravējums, cilņošana, caurumošana, lodēšana, inkrustācija, apsudrabošana, apzeltīšana. Rotaslietām ir tendence noplacināties, tā iegūstot lielākas virsmas ornamentiem vai sudraba platējumiem.

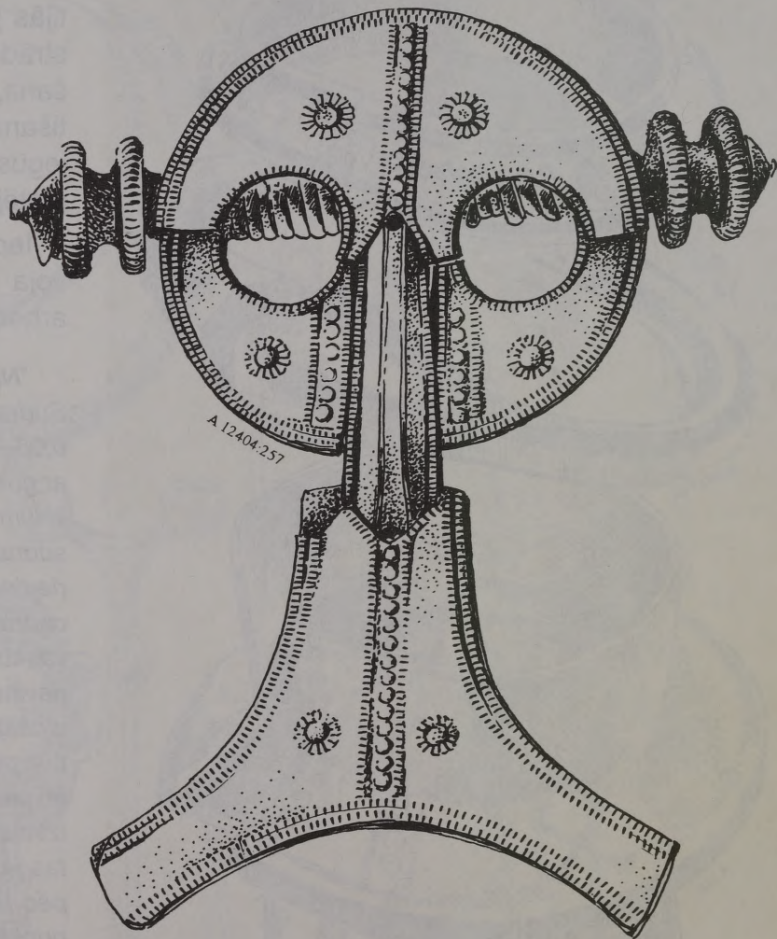
Iepazīsimies ar to, kā sudraba platējumu izgatavoja un piestiprināja pūcessaktām. To aprakstījis arheologs V. Urtāns:

"Nākošais darbs bija sudraba platējuma gatavošana. Sudrabu uz laktas daudzija ar veseri, līdz izveidoja 0,05—0,1 cm biezu plāksnīti, kuru tad nocirta vai nogrieza ar grieznēm pēc pūcessaktas attiecīgās daļas parauga un lieluma. Ar speciāliem dzelzs vai tērauda blīvekļiem šo sudraba plāksnīšu kreisajā pusē iesita vai izspieda šķērsrieviņas, punktiņus un saulītes. Lai plāksnītei neizsistu caurumu, zem tās lika koku, sacietējušu piķi, darvu vai vasku. Šiem blīvekļiem galā bija saulīte pozitīvā. Šķērsrieviņu un punktiņu izdoba vienkārši ar maza kaltiņa noplacinātu asmeni un ar dzelzs stienīša ieapaļi smailo galu, t. s. punktsiti. Dažreiz šķērsrieviņas un punktiņus izsita vai iespieda ar dzelzs vai tērauda blīvekļiem, kuru galā bija izveidotas vairākas šķērsrieviņas vai punktiņi pozitīvā, kā tas jaušams, piemēram, Līčagala saktā. Saulītes dažreiz pēc tam vēl atsita no labās puses, bet šķērsrieviņas un punktiņus izdoba tikai no kreisās puses. Užavas pūcessaktai saulītes izdobtas divos paņēmienos: vispirms izdobts viens, tad otrs aplītis.

Pēc tam izrotāto sudraba platējumu pielodēja pie pūcessaktas bronzas daļām, turklāt sudraba platējumu pielodēja no tās pašas puses, no kuras bija izdobtas šķērsrieviņas un punktiņi. Par to, ka sudraba platējums ticis pielodēts, liecina alvas pauguriņu atliekas uz Liepājas pūcessaktas bronzas virsmas. Lai pielodētu sudrabu pie bronzas virsmas, varēja ņemt arī citus metālus zināmā

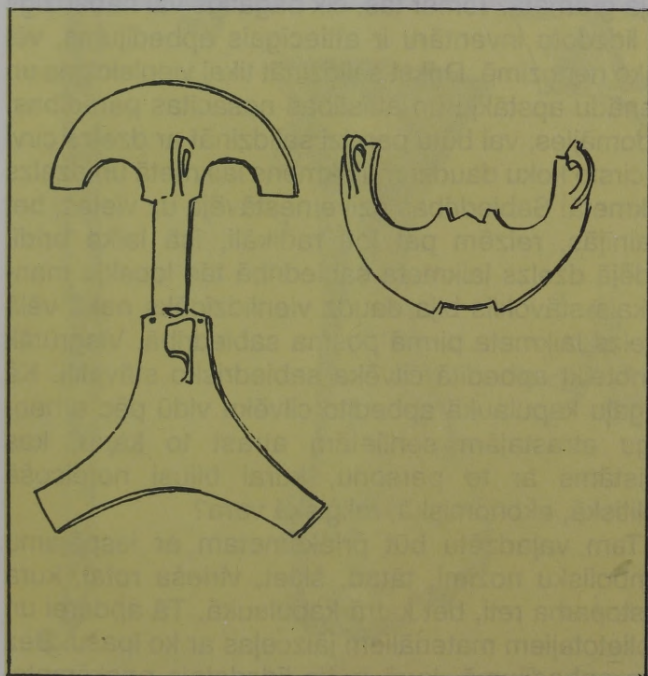
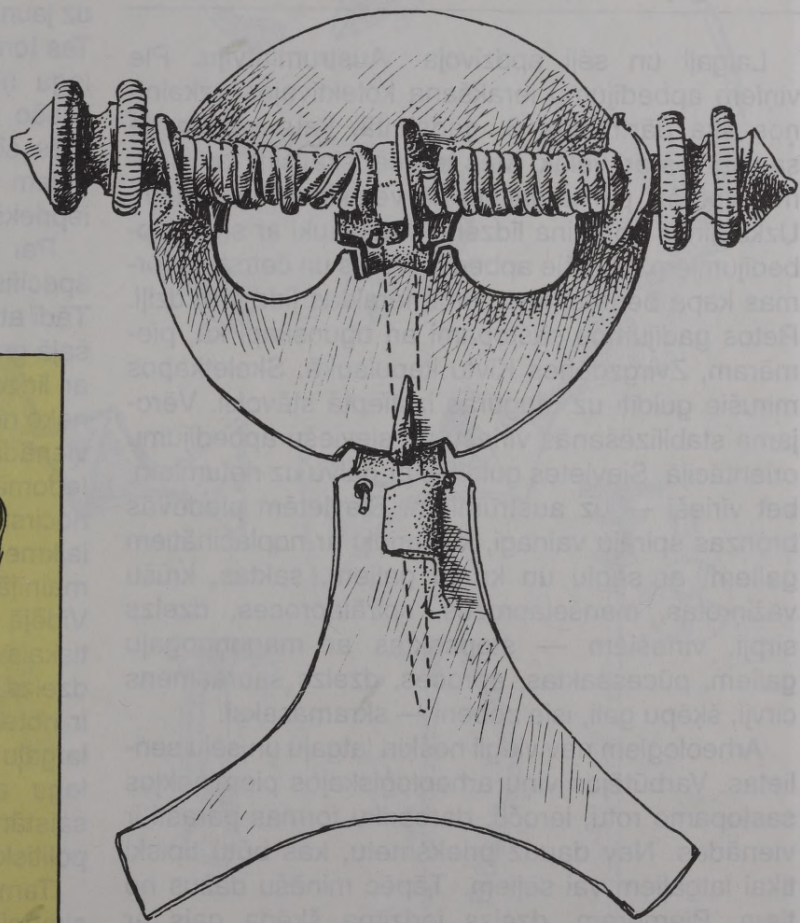
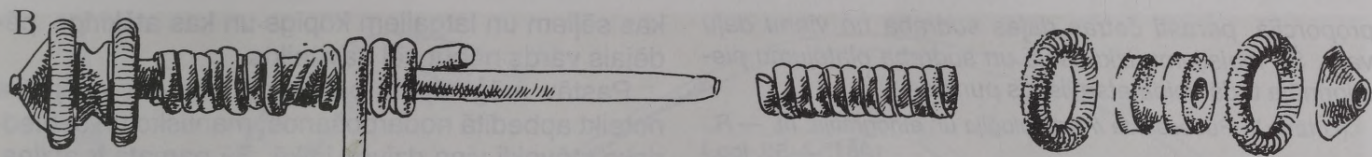

A

0 1 2 3 cm

Aglonas Kristapiņu kapulaukā 1978. gada izrakumos iegūta pūcессakta. 9. gadsimts. A — priekša; B — aizmugure.

proporcijā, parasti četras daļas sudraba un vienu daļu vara. Šo maisījumu izkausēja un sudraba platējumu piestiprināja tādā veidā atsevišķos punktos."

(Urtāns V. Pūcessakta // Arheoloģija un etnogrāfija. III. — R., 1961. — 50. lpp.)

19. Latgaļi un sēļi

Latgaļi un sēļi apdzīvoja Austrumlatviju. Pie viņiem apbedījumu ierakšana kolektīvajos uzkalniņos tika pārtraukta 6. gadsimtā, kaut sēļiem tie saglabājās arī vēlāk. Mēs te neapskatīsim tev zināmo hipotēzi par latgaļiem kā vēlākiem ienācējiem. Uzkalniņus nomaina līdzēnie kapulauki ar skeletapbedījumiem. Mirušie apbedīti ovālas un četrstūra formas kapa bedrēs, kas zemē ieraktas līdz 1 m dziļi. Retos gadījumos sastopami arī ugunskaņi kā, piemēram, Zvirgzdenes Kivtu kapulaukā. Skeletkapos mirušie guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī. Vērojama stabilizēšanās vīriešu un sieviešu apbedījumu orientācijā. Sievietes guldītas ar galvu uz rietumiem, bet vīrieši — uz austrumiem. Sievietēm piedevās bronzas spirāļu vainagi, kaklariņķi ar noplacinātiem galiem, ar seglu un kružu galiem, saktas, krūšu važiņrotas, manšetaproces, spirālaproces, dzelzs sirpji, vīriešiem — stopsaktas ar magoņpogaļu galiem, pūcessaktas, aproces, dzelzs šaurasmens cirvji, šķēpu gali, īsie zobeni — skramasaksi.

Arheologiem nav viegli nošķirt latgaļu un sēļu senlietas. Varbūtējos viņu arheoloģiskajos pieminekļos sastopamo rotu, ieroču, darbarīku formas parasti ir vienādas. Nav daudz priekšmetu, kas būtu tipiski tikai latgaļiem vai sēļiem. Tāpēc minēšu dažus no tiem. Piemēram, dzelzs iedzītņa šķēpa gals ar atkarpēm. Šie 6.—8. gadsimta ieroči sastopami galvenokārt Aiviekstes upes baseinā, kas, pēc valodnieku datiem, ir latviešu valodas sēlisko izlokšņu izplatības rajons. Vēl var minēt kaklariņķi ar fasetēm. To, iespējams, izveidojuši tieši sēļi 6.—8. gadsimtā. Šī kaklariņķa sudraba eksemplāri atrasti nevis kapos, bet gan depozītos. Tomēr jautājumā par to,

kas sēļiem un latgaļiem kopīgs un kas atšķirīgs, pēdējais vārds nebūt vēl nav teikts.

Pastāv mēģinājumi pēc kapā līdzdotā inventāra noteikt apbedītā nodarbošanos, mantisko un sabiedrisko stāvokli viņa dzīves laikā. Tā pamatā ir atziņa, ka bēres mēs nosacīti varam pielīdzināt jurģiem, t. i., gadījumam, kad cilvēks ar visu savu mantu pārceļas uz jaunu dzīvesvietu, kur viss notiek tāpat kā iepriekš. Tas tomēr ir vienkāršots skats. Jāatceras, ka arheologa rīcībā nonākošais materiāls ir tikai kādreiz bijušo realitāšu atspulgs. To, cik izkropļotā veidā mēs šīs liecības saņemam, diez vai kādreiz līdz galam izdosies noskaidrot. Taču tas nenozīmē, ka iepriekš minētā atziņa nav izmantojama.

Par apbedītā nodarbošanos var liecināt kādi ļoti specifiski priekšmeti, piemēram, kalēja darbarīki. Tādi atradumi ir zināmi, un par tiem vēl būs runa arī šajā grāmatā. Tomēr tas, cik bagātīgs vai nabadzīgs ar līdzdoto inventāru ir attiecīgais apbedījums, vēl neko nenozīmē. Drīkst salīdzināt tikai vienlaicīgas un vienādu apstākļu un attīstības nosacītas parādības. Iedomājies, vai būtu pareizi salīdzināt ar dzelzs cirvi nocirsto koku daudzumu akmens laikmetā un dzelzs laikmetā! Sabiedrības dzīve nestāvēja uz vietas, bet mainījās, reizēm pat ļoti radikāli, īsā laika brīdī. Vidējā dzelzs laikmeta sabiedrībā tās locekļu mantiskais stāvoklis bija daudz vienlīdzīgāks nekā vēlā dzelzs laikmeta pirmā posma sabiedrībā. Visgrūtāk ir noteikt apbedītā cilvēka sabiedrisko stāvokli. Kā latgaļu kapulaukā apbedīto cilvēku vidū pēc arheologu atrastajām senlietām atrast to kapu, kas saistāms ar to personu, kurai bijusi noteicošā politiskā, ekonomiskā, reliģiskā vara?

Tam vajadzētu būt priekšmetam ar iespējamu simbolisku nozīmi, tātad, šķiet, vīrieša rotai, kura sastopama reti, bet katrā kapulaukā. Tā apdarei un pielietotajiem materiāliem jāizceļas ar ko īpašu. Bez tam apbedījumā, kurā ir šis līdzdotais priekšmets, nedrīkst būt nabadzīgs pārējais inventārs.

Un te mums vēlreiz jāatgriežas pie pūcessaktas. Kā zināms, tā sastopama 8.—9. gadsimtā un atrasta ļoti reti, turklāt tikai vīriešu apbedījumos. Daži

Sēļu senlietas

1 — dzelzs iedzītņa šķēpa gals, 2 — dzelzs sirpis, 3 — dzelzs cirvis, 4 — sudraba kaklariņķis ar lielām rombveida skaldnēm galos, 5 — bronzas aproce ar paplatinātiem un noplacinātiem galiem, 6 — bronzas aproce ar vāļu galiem, 7 — bronzas piekariņi, 8 — bronzas stopsakta ar trīsstūra pēdu, 9 — bronzas rotadata ar profilētu galvu un važiņu, 10 — bronzas rotadata ar ripas galvu. Vidējais dzelzs laikmets.

piemēri ilustrācijai. Zvirgzdenes Kivtu kapulaukā iegūta viena 8. gadsimta pūcessakta; Kokneses Kalniešu kapulaukā — divas; Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā — viena 9. gadsimta pūcessakta; Ludzas Odukalna kapulaukā — viena; Aglonas Kristapiņu kapulaukā — divas pūcessaktas. Arī pārējais inventārs šajos apbedījumos atbilst iepriekš izteiktajam pieņēmumam. Vērā ņemami rezultāti iegūti, analizējot Zvirgzdenes Kivtu kapulauka materiālu. Te starp 8. gadsimta apbedījumiem, izmantojot salīdzināšanai priekšmetu iespējamās vērtības skalu, izceļas 7. kaps ar mūs interesējošo rotu. Jāsecina, ka nav pamata apšaubīt pūcessaktas valkātāja atšķirīgo stāvokli līdzcilvēku vidū. Tas ļauj mums ar lielu ticamības pakāpi viņu uzskatīt par sava laika sabiedrības vadoni. Svarīgi ir tas, ka pūcessaktas sastopamas gan kuršiem, gan citiem.

20. Igaunī un lībieši

Pie Baltijas somiem piederošie igauņi un lībieši apdzīvoja Latvijas ziemeļu daļu. Savus mirušos, gan sadedzinātus, gan nesadedzinātus, viņi turpināja apbedīt iepriekšējā perioda akmens krāvuma kapulaukos, kā tas konstatēts Kandavas Reinās, Popes mežā un citur. Ar 7.—8. gadsimtu notiek pāreja uz individuālu apbedīšanas veidu — t. s. bezstruktūras akmens krāvumiem. Kalcinētie vai nedegušie kauli atrodas akmeņu starpās. Turpat atklājas arī kapu piedevas — dzelzs uznavas cirvji, naži, sirpji, raukņi, šķēpu gali, sudraba un bronzas kaklariņķi, bronzas rotadatas, saktas, aproces, kāju riņķi. Aizsaules dzīvei līdzdotie priekšmeti saskaņā ar bēru paražām parasti ar nolūku sabojāti.

Igaunū un lībiešu apbedījumos, neskatoties uz to savstarpējo lielo līdzību, ir iespējams saskatīt arī atšķirības:

"Kā vieniem, tā otriem kopš mūsu ēras sākuma raksturīgi kolektīvie akmens krāvumu kapi, kas krasi atšķiras no baltu apbedījumiem. Tradicionāla un atšķirīga jau vietas izvēle: igauņiem un lībiešiem akmens krāvumi ierīkoti

tīrumos vai to tuvumā un krāvumu vietās nav vērojams podzola slānis, toties baltu (zemgaļu, sēļu, latgaļu) uzkalniņkapiem, kas atradušies smilšainās vietās, mežos vai nolīstajos mežos, vērojams podzola slānis. Ziemeļvidzemes un Ziemeļlatgales akmens krāvumi sasniedz pat 43 m garumu (Raunas Slavēka), bet platākie ir Makašānu Saleniekos — līdz 18 m. Parasti to izmērs 20—30 m x 12—14 m, augstums no dažiem desmitiem cm līdz pusotram metram un vairāk. Konstatēti arī ieapaļi akmens krāvumi ar lielu akmeņu iežogu (Viksnas Kapusils, Liepas Braslas). Smilšu uzkalniņi ar akmeņu veidojumiem iekšpusē, piemēram, Saleniekos, attiecināmi uz agrākiem gadsimtiem. Jaunus akmens krāvumus ar tarandām jeb četrstūrīgiem akmeņu iežogojumiem, kā rāda izrakumi radniecīgajos Dienvidigaunijas kapulaukos, pārtrauc būvēt 5. gadsimta sākumā. 5. un 6. gadsimtā mirušos apbedīja vecajos akmens krāvumos, kas bieži vien iegūst neregulāras formas.

Vēlajos akmens krāvumos ir gan ugunskaņi, gan skeletkaņi, pie tam ugunskaņi ir lielā pārsvarā. Pie kaņiem notikuši plaši ugunsriti. Lietas ir gan veselas, gan salauztas un degušas. Lietu bojāšana, tāpat kā māla trauku sadauzīšana bēru mielastos un divējāds mirušo apbedīšanas veids — kremācija un inhumācija —, turpinās Igaunijā visu 1. g.t. un pat vēlāk.

Ziemeļvidzemes un Ziemeļlatgales akmens krāvumiem salīdzinājumā ar lībiešu akmens krāvumiem Ziemeļkurzemē ir dažas īpatnības: akmens krāvumos, kas izmantoti līdz 6. gadsimtam (Ziemeļkurzemē līdz 8. gadsimtam), dominē mirušo dedzināšana, te vairāk keramikas (tekstilā un gludā), mazāk darbarīku (izņemot nažus) un ieroču, akmens krāvumi parasti redzami virs zemes. Taču izņēmumi sastopami arī te. Tā Sakstagala Lielpudēru un Viksnas Kapusila akmens krāvumos mirušie apbedīti arī pēc 6. gadsimta. Vēlāks bronzas kaklariņķis ar noplacinātiem galiem, kas uzskatāms par ziedošanu, atrasts Salenieku 33. akmens krāvuma dienvidrietumu malā 45 cm dziļā bedrē zem akmens."

(Urtāns V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.—9. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija. IX. — R., 1970. — 76. lpp.)

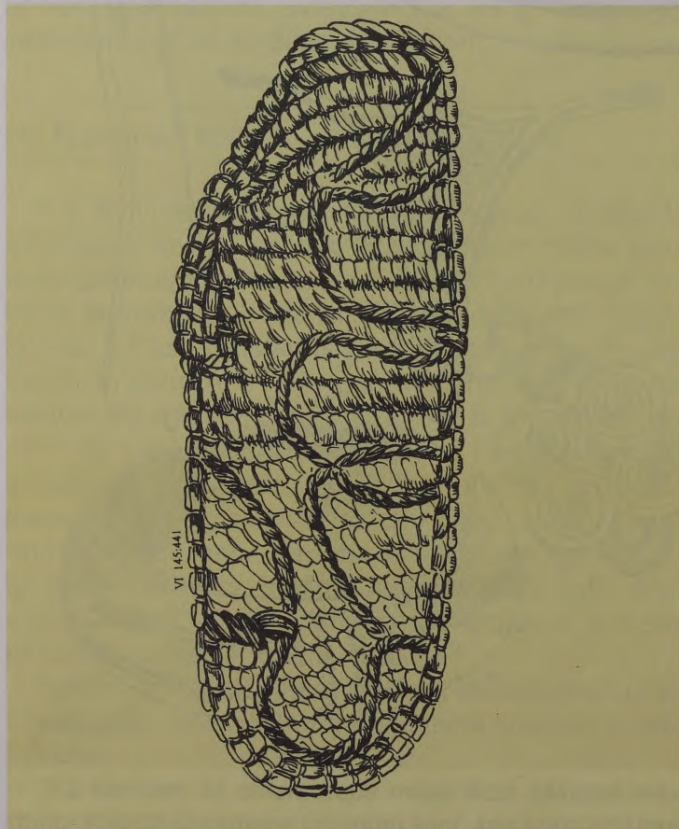

Igauņu un libiešu senlietas

1 — dzelzs uzmavas cirvis, 2 — bronzas ar emalju dzeramā raga rokturis, 3 — sudraba kaklariņķis ar trīskāršu priekšpusi, 4 — bronzas rotadata ar pogas galvu, 5 — bronzas rotadata ar magoņpogaļai līdzīgu galvu, 6 — bronzas trīsstūradatas ar važturi fragments, 7 — bronzas kāju riņķis. Vidējais dzelzs laikmets.

21. Kāds izskatījās apģērbs? Liecību skaits pieaug

Kapulaukos atrastie apģērbu fragmenti un rotas liecina, ka sievietes valkājušas lina kreklus, vilnas brunčus, segušas uz pleciem villaines un galvā likušas bronzas vainagus. Kopš 7. gadsimta apģērbu, sevišķi villaines, sāka izrotāt ar audumā ielocītām bronzas stīpiņām. Vīrieši virs lina krekla valkājuši vilnas svārkus. Zināmi arī apmetņi. Tāds fragments atrasts Rucavas Tiras purva depoziā. Bikses līdz ceļiem bijušas notītas ar kājautiem. Galvā liktas rotātas galvassegas. Kā vīrieši, tā sievietes valkājuši ādas vai lūku apavus.

Drabešu Āraišu ezerpilī no lūkiem gatavots apavs.
9. gadsimts.

Apģērbs 8.—9. gadsimtā. A — 8. gs. latgaļu sieviete un vīrietis pēc Zvirgzdenes Kivtu kapulauka materiāliem; B, C — 9. gs. kuršu vīrietis pēc Rucavas Tiras purva depoziā materiāliem. Zinātnieki laika gaitā devuši atšķirīgu atrasto apģērba fragmentu skaidrojumu. Jaunākie pētījumi parādījuši, ka apmetnis bijis daudz garāks un galvu segusi kapuce. Minētais unikālais 1936. gada atradums devis iespēju uzzināt, kāds izskatījās karavīra vairogs. Tiras purva depoziā sastāvā to bija pat veseli divi. Šim

karavīra aizsargriekam ir apaļa forma. Tā diametrs ap 0,9 m. Vairogs ticis darināts no 0,6 cm bieziem egles dēļiņiem, kuri sastiprināti ar saturkociem. Dēļiņi no abām pusēm apšūti ar ādu. Vēl priekšpusē starp dēļiem un ādu ieklāta zāle. Apšuvums gājis visapkārt gar vairoga malu un pāri vidum. Vairoga centrā karavīra roku sargājis puslodveida umbons, darināts no bērza māžerpuna. Tas ar 14 kniedēm bijis piekniedēts pie dēļiem.

22. Pilskalnā un ezerpili

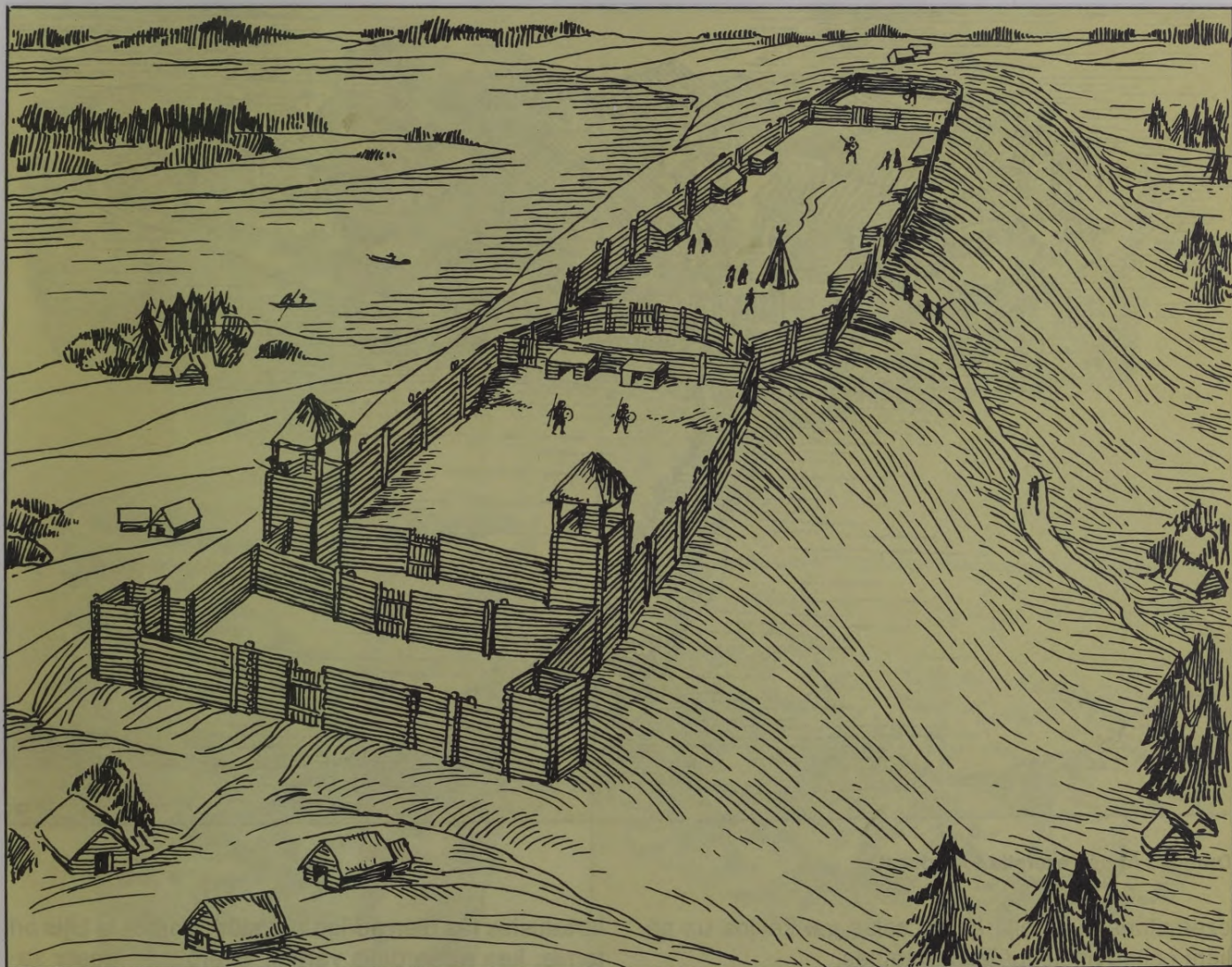
5.—10. gadsimtā Latvijas iedzīvotāji vēl vairāk nocietināja jau esošos pilskalnus un intensīvi ierīkoja jaunus. Pie pilskalniem nereti pastāvēja apmetnes, kam ir jau dažas senpilsētām raksturīgas iezīmes. Veidojot dzīvesvietu nocietinājumus, veikti lieli zemes darbi, kas saistīti ar grāvju rakšanu un vaļņu uzbēršanu, radītas uzlabotas aizsargsistēmas, lietotas jaunas būvniecības tehnikas.

Viena no pilnīgi izpētītajām šā laika dzīvesvietām ir Ogres Ķentes pilskalns. Tas ierīkots morēnu grēdā, t. s. Ķentes kalnos ar 26—28 m augstām un stāvām nogāzēm netālu no Ogres upes ietekas Daugavā. Ziemeļos pilskalns nocietināts ar diviem vaļņiem un nelielu priekšpili, bet dienvidos — ar trijiem vaļņiem. Pils pastāvēšanas laikā tās nocietinājumu sistēma trīs reizes radikāli mainīta. Nocietinājumu tehnikas vēsturē ievērojams sasniegums bija ar 8. gadsimtu datētās ziemeļu vaļņa kodolā iebūvētās divrindu koka kameras, kas bijušas arī vaļņa virszemes konstrukciju pamats. Tās nodrošināja virszemes koka aizsargceltnes stabilitāti. Vienlaikus ar pilskalnu pastāvējusi apmetne. Tā bijusi intensīvi apbūvēta ar dzīvojamām un saimniecības celtnēm. Sākuma posmā vairāk celtas puszemnīcas tipa un zemē iedziļinātas celtnes ar pavarda apkuri. 8.—9. gadsimtā jau pastāvēja vienīgi virszemes guļkoku dzīvojamās ēkas, kuras apsildīja atklāts pavards vai krāsns. Vasarā ēdiena gatavošanai un citiem saimniecības darbiem izmantoti apaļi vai četrstūrāni namiņi — slieteņi. 8. gadsimtā apmetnē vienlaicīgi varēja dzīvot apmēram 300 cilvēku.

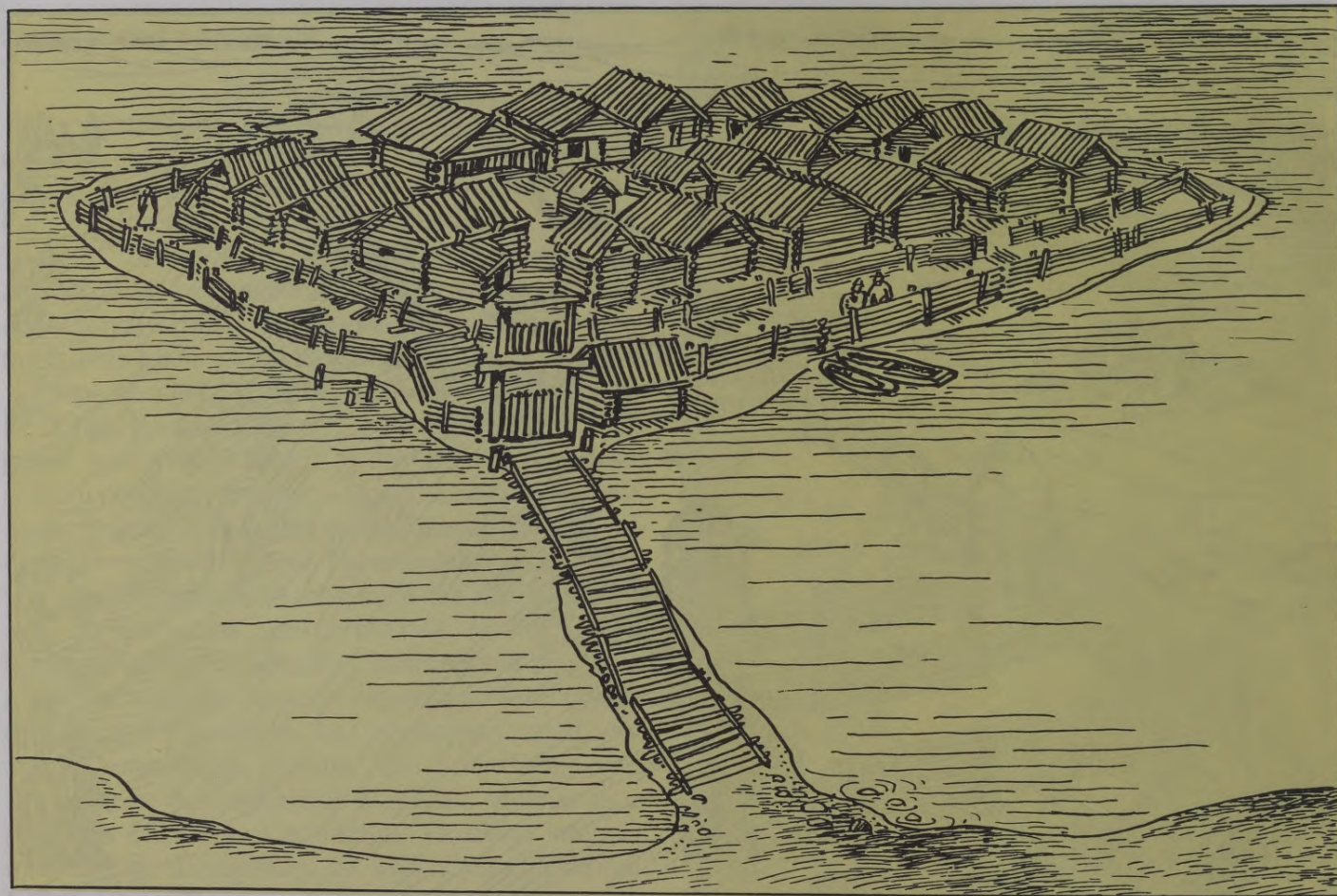
Šajā laikā zināmas pastāvīgas nenocietinātas apmetnes, kuras saistāmas ar lauku ciemiem, piemēram, Sēlpils Spietiņi, kā arī ar viensētām vai viensētu grupām, piemēram, Daugmales Vedmeri. Līdzās pilskalniem un apmetnēm 9.—10. gadsimtā pastāvēja vēl kāds savdabīgs dzīvesvietu veids —

Akmens krāsns 8. gadsimtā

Ogres Ķenteskalna koka pils un apmetne 7. gadsimtā

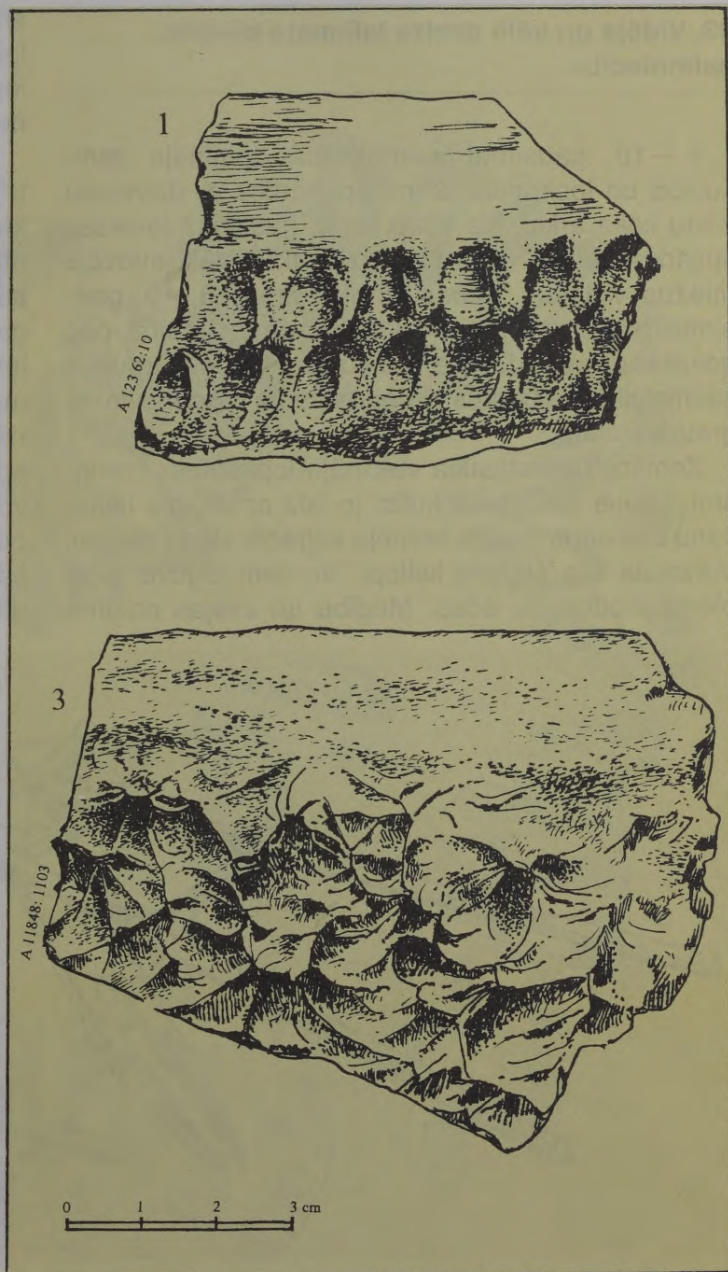
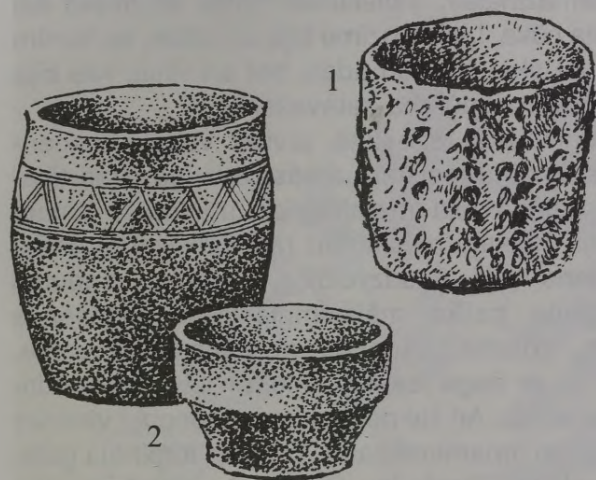
Drabešu Āraišu ezerpils 9. gadsimtā

ezermitnes. Tās bija ezeru salās vai sēkļos uz pāļiem celtas nocietinātas apmetnes.

Drabešu Āraišu ezerpils celta Āraišu ezerā uz aplūstošas saliņas. Tās pamatā koku konstrukcija, kas pārsegta ar apaļkoku klāstu. Ap 800 m² lielais taisnstūra būvlaukums apbūvēts ar piecām ēku rindām, no kurām četras atradās gar taisnstūra malām, bet piektā — vidū. Celtnes no visām pusēm apjoza aizsargceltnes. Gājēju satiksme starp ēku rindām notikusi pa 1,5—3,5 m platām ieliņām. Tās sašaurinājušas preti stāvošo ēku piebūves. Ieeja ezerpilī

atradiesies tās dienvidrietumu stūrī. Varbūt te bijis arī tornis, kas aizsargājis vārtus. Ezerpili ar krastu savienojis 60 m garš un pāris metrus plats dambis, kas bijis uzbērts no dažādiem materiāliem un nostiprināts ar vertikāli un slīpi iedzītiem pāļiem un mietiņiem.

Ezerpilī vienlaicīgi varēja dzīvot 70—100 cilvēku. Grūti atbildēt uz jautājumu, kāpēc viņi devuši priekšroku un izvēlējušies šādu dzīvesvietu. Iespējams, tie bijuši drošības apsvērumi. Drabešu Āraišu ezerpils gājusi bojā kāda ienaidnieku uzbrukuma rezultātā, pēc kura vairs nav atjaunota.

Bezripas keramikas trauki

1 — ar naga iespaidumiem rotātā keramika, 2 — spodrinātā keramika,
3 — apmestā keramika. Vidējais dzelzs laikmets.

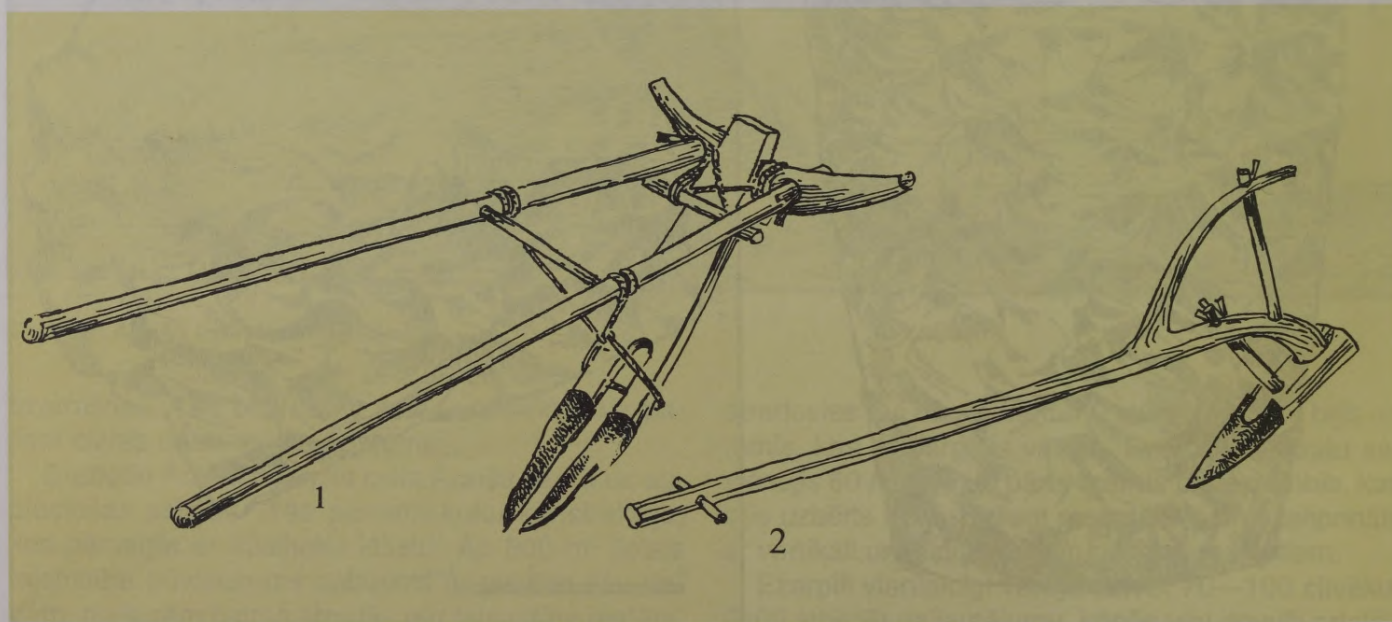
23. Vidējā un vēlā dzelzs laikmeta cilvēku saimniecība

5.—10. gadsimtā saimniecībā dominēja zemkopība un lopkopība. Zemi apstrādāja ar dzīvnieka vilktu koka arklu. Ne vēlāk kā 9. gadsimtā ieviesās spīļarkls. Vairāk sāka lietot izkapti. Cilvēki audzēja miežus, kviešus, pupas, zirņus, linus. 8.—9. gadsimtā pieauga ziemas rudzu nozīme. Labība pēc novākšanas tika žāvēta, tad kulta ar vālēm. Graudus sasmalcināja ar maziem vienrokas un lieliem divroku graudberžiem.

Zemkopības attīstība veicināja lopkopības izaugsmi. Lopus sāka turēt kūtīs, jo līdz ar izkaptis ieviešanu bija nodrošināta iespēja sagādāt sienu ziemai. Visvairāk tika audzēti liellopi. No tiem ieguva gaļu, piena produktus, ādas. Medību un zvejas nozīme

stipri samazinājās. Tipiskākais gaļas dzīvnieks šai laikā bija cūka. Liela nozīme bija arī aitām, no kurām ieguva ne tikai gaļu un ādas, bet arī vilnu, kas bija nepieciešama apģērba gatavošanai.

Amatnieciskā ražošana arvien vairāk koncentrējās atsevišķu meistarū rokās. Svarīga loma tālākajā progresā bija metalurģijas un kalēja amata attīstībai. Rotkaļu meistarību raksturo lietoto darba paņēmieni lielā daudzveidība. Trauku, audumu gatavošana palika mājsaimnieciskās ražošanas ietvaros. Izplatīta bija gludā un apmestā keramika, mazāk — ar naga iespaidumiem rotātā un spodrinātā keramika. Arī šie nosaukumi atspoguļo virsmas apstrādi vai ornamentēšanu. Traukus turpināja gatavot ar rokām. Tomēr jau tika lietots grozāms koka paliktnītis, kas atviegloja trauku veidošanu un uzlaboja to kvalitāti. To var uzskatīt par podnieka ripas priekšteci, kura ieviesās 10. gadsimtā.

Lemešarkli. 13. gadsimts.

1 — divžuburu spīļarkls ar dzelzs lemešiem, 2 — pēdarkls ar dzelzs lemesi. Domājams, ka abu veidu arkli vēlā dzelzs laikmeta otrā pusē pastāvēja vienlaicīgi, kaut gan, kā rāda iegūtais arheoloģiskais materiāls, pirmā veida lemešu atrasts daudz vairāk un to vidū ir agrāki — 11.—12. gadsimta eksemplāri. Spīļarkls, ko viegli varēja izcelt no zemes, kad tas aizķērās pret koka celmu un saknēm vai akmeņiem, bija ļoti piemērots līdumu zemkopībai.

Kauri gliemežvāku kaklarota. Vēlais dzelzs laikmets.

Straujā ekonomiskā attīstība un nepieciešamība pēc metāliem aktivizēja maiņas sakarus. Par to vērienu liecina lielais ievesto izejmateriālu — īpaši sudraba un bronzas daudzums. Kopš 7. gadsimta Latvijā sastopami kauri gliemežvāki, kas nākuši no Indijas okeāna zemēm. Senākās sudraba monētas — arābu dirhemi — datējami ar 9. gadsimta otro pusi. Kopš tā laika vispirms kurši, vēlāk arī citi, arvien aktīvāk iesaistās starptautiskajā tirdzniecībā.

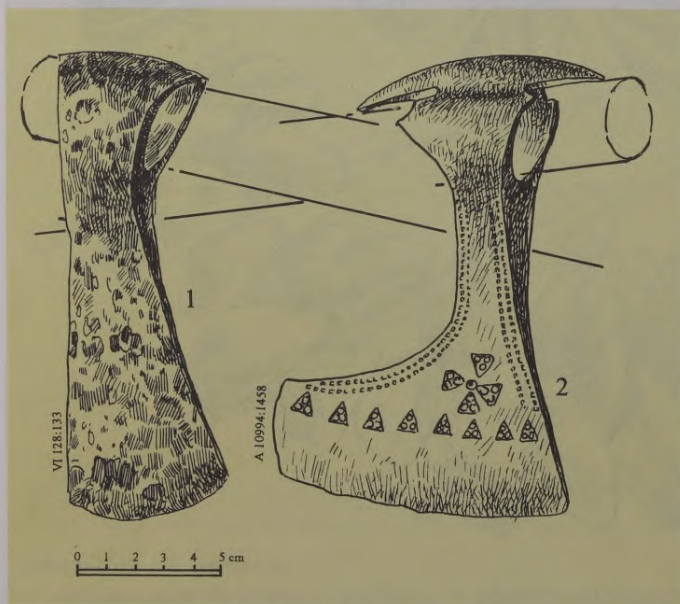
Vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē, kurš ilga no 1000. līdz 1200. gadam, par zemes apstrādāšanas galveno rīku kļuva divžuburu spīļarkls ar dzelzs lemešiem. 10. gadsimta beigās un 11. gadsimta sākumā šaurasmens cirvi nomainīja platasmens cirvis. Ar to bija vieglāk nolīst mežu, lai ierīkotu jaunu tīrumu. Pāreja uz pastāvīgu tīrumu apstrādi izsauca nepieciešamību tos mēslojot, un tas savukārt veicināja lopkopības attīstību. No kultūraugiem cilvēki audzēja miežus, kviešus, ziemas rudzus, prosu, zirņus, pupas, auzas, kaņepes, rāceņus. Labības novākšanā galvenais darbarīks bija sirpis ar stipri izliektu as-

meni, bet Rietumlatvijā, kur to nelietoja, — izkaps. Graudus sasmalcināja rokas dzirnās, kas 11. gadsimtā ieviesās graudberžu vietā. Pārtikas iegūšanā aizvien samazinājās medību un zvejas loma. Dravniecības saimnieciskā nozīme turpretī pieauga.

Amatniecība bija patstāvīga saimniecības nozare ar izteiktu specializēšanos. Dzelzi no purva rūdas ieguva stacionārās virszemes krāsnīs ar mākslīgu gaisa pievadi. Kalēji prata iegūt ne tikai dzelzi, bet arī tēraudu ar dažādu oglekļa sastāvu un pat damascēto tēraudu. Viņu lielo meistarību apliecina dažādo ieroču izgatavošana. Rotkaļu darinājumos bija sasniegts augsts tehnoloģiskais un mākslinieciskais līmenis. Rotas jau darināja masveidā, bet tradīciju iespaidā tās dažādām etniskām grupām tomēr atšķīrās. Podnieku darbā plaši tika lietota podnieka ripa. Tālāk attīstījās apģērba gatavošana. Galvenie izejmateriāli joprojām bija vilna, lini, āda. Linu apstrādei lietoja speciālus koka sukājamus. Vilnu un linus vērpa ar vārpstu. 12. gadsimtā vertikālo aužamo stāvu vietā sāka ieviesties horizontālie aužamie stāvi. Par audumu gatavošanu tiks vēl stāstīts nākamajā nodaļā.

Par profesiju kļuva tirgošanās. Par to liecina apbedījumi, kuros kā piedevas sastop svariņus un atsvariņus. Protams, ne katrs no tiem būtu apzīmējams kā tirgotāja kaps šā vārda tiešajā nozīmē, jo šajos apbedījumos ar svariņiem un atsvariņiem nereti trūkst tādu ieroču kā zobens un šķēps. Diez vai tirgotājs, kurš regulāri veic tuvākus vai tālākus ceļojumus, ir iedomājams bez ieročiem. Par to pārliecinoši runā skandināvu rakstītie avoti. Izmantojot tos pašus tirdzniecības un satiksmes ceļus, strādājot tajos pašos tirgos, kuršiem, zemgaļiem un citu tautu tirgotājiem nevarēja būt atšķirīgi apstākļi.

Tāpēc šie priekšmeti varētu arī liecināt par to, ka apbedītie ir cilvēki, kam uzticēts pārvaldīt konkrētās sabiedrības mantu un tās vārdā veikt kādus darījumus.

No dzelzs gatavoti cirvi. Vēlais dzelzs laikmets.

1 — šaurasmens cirvis, 2 — platasmens cirvis.

Lūk, kāda Salaspils Laukskolas kapulaukā atsegta tirgotāja apbedījuma apraksts:

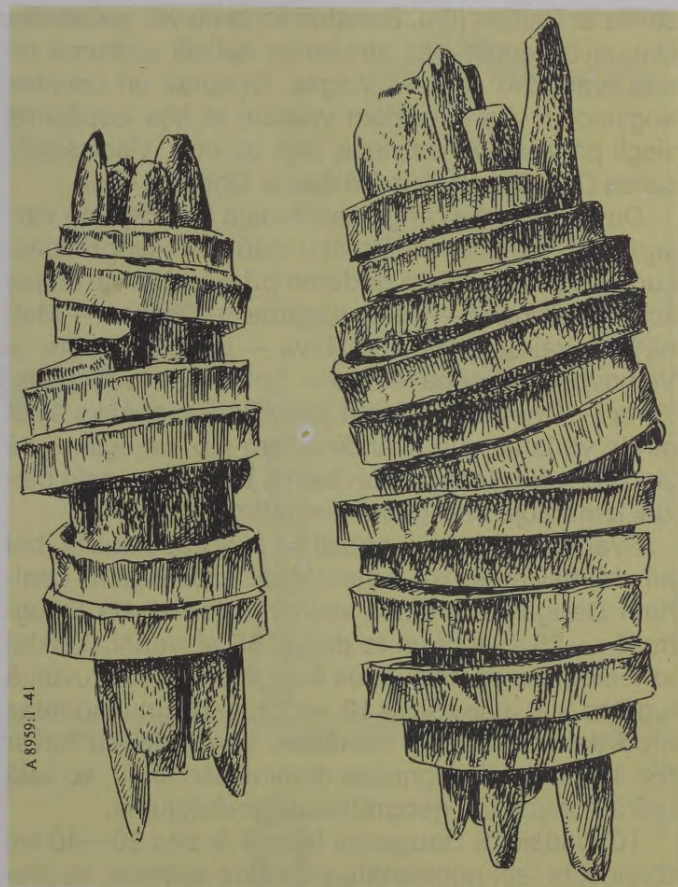
"Tirgotājam pie galvas nolikts māla trauks (iespējams, ar ēdienu), blakus tam divi šķēpu gali; virs labā iegurnā — platsmens cirvis, uz kājām — dzirkles, pie jostas novietots vesels atsvaru komplekts koka kastītē, bronzas svariņi ādas futrālī. Pie jostas bija piekārti arī dažādi sadzīves priekšmeti — dzelzs nazis ar bronzu apkaltā makstī, kaula ķemmīte, šķiltavas. Starp atsvariņiem bija arī divas monētas, viena vesela — imperatora Heinriha III (1046—1056) Špeiēres denārs, bet otra — kādas 11. gadsimta monētas fragments."

(Berga T. Numismātika par Latvijas senatni. — R., 1992. — 49. lpp.)

Svariņi sastāv no diviem bronzas kausiņiem, svariņu pleciem un līdzsvara rādītāja. Minētās bļodiņas, kas parasti ir 6—7 cm diametrā un līdz 2 cm dziļas, ar aukliņas vai bronzas važiņu palīdzību ir piestiprinātas plecu galos. Savukārt svariņu plecu vidū atrodas līdzsvara rādītājs. Svariņiem bija bronzas vai cita materiāla futrālis, kurā tos ievietoja salocītā veidā. To darīja tā: vienu kausu ielika otrā, salocīja plecus gar līdzsvara rādītāju, kuri šādā veidā ietilpa kausiņā. Futrālis bija nepieciešams, lai pasargātu šo darbarīku no bojājumiem, tirgotājam pārvietojoties no vienas vietas uz otru. Svariņus tajā bija arī ērtāk glabāt.

Svariņi monētu, sudraba gabaliņu svēršanai bija izplatīti visā Austrumeiropā. To izcelsme meklējama Austrumos. Viesienas Mežāru kapulaukā atrasti svariņi, uz kuru kausiņiem konstatēts uzraksts *baranat*, kas arābu valodā nozīmē [*Allaha*] *svētība*. Domā, ka tie izgatavoti 10. gadsimtā Vidusāzijā. Pēc šādiem ievestiem paraugiem svariņus iemācījās izgatavot arī uz vietas. Par to liecina svariņu formu daudzveidība un ornamentēšanas īpatnības.

Apdzīvībā bija sudraba monētas, kā arī lieti un kalti sudraba stieniši. 11. gadsimtā sakarā ar sudraba krīzi Austrumos arābu dirhemus nomainīja Rietumeiropas monētas. Sudraba stienišus no ievestā izejmateriāla gatavoja arī uz vietas. To svars bija ap 100 g, un tos dēvēja par ozeriņiem.

Salgales Rijnieku sudrablietu depozīts.
11. gadsimta sākums.

Šādi stieniši atrasti vairāku depozītu sastāvā, gan kopā ar citiem priekšmetiem, gan atsevišķi. Tā Salgales Rijnieku depozītā bija divi saišķi lieto stienišu, aptīti ar kaltiem spirālveida stienišiem. Ap abiem saišķiem savukārt aptīts vēl kaklariņķis. Depozīta svars būs bijis ap 11 kg.

Runājot par tirdznieciskajiem sakariem, īpaši jāatzīmē viens apstāklis. Latvijas teritoriju šķērsoja Daugavas ceļš. Tas bija viena no nozīmīgākajām satiksmes un tirdzniecības maģistrālēm Austrumeiropā. Daugava ir vienīgā lielā upe, kas minēto reģionu

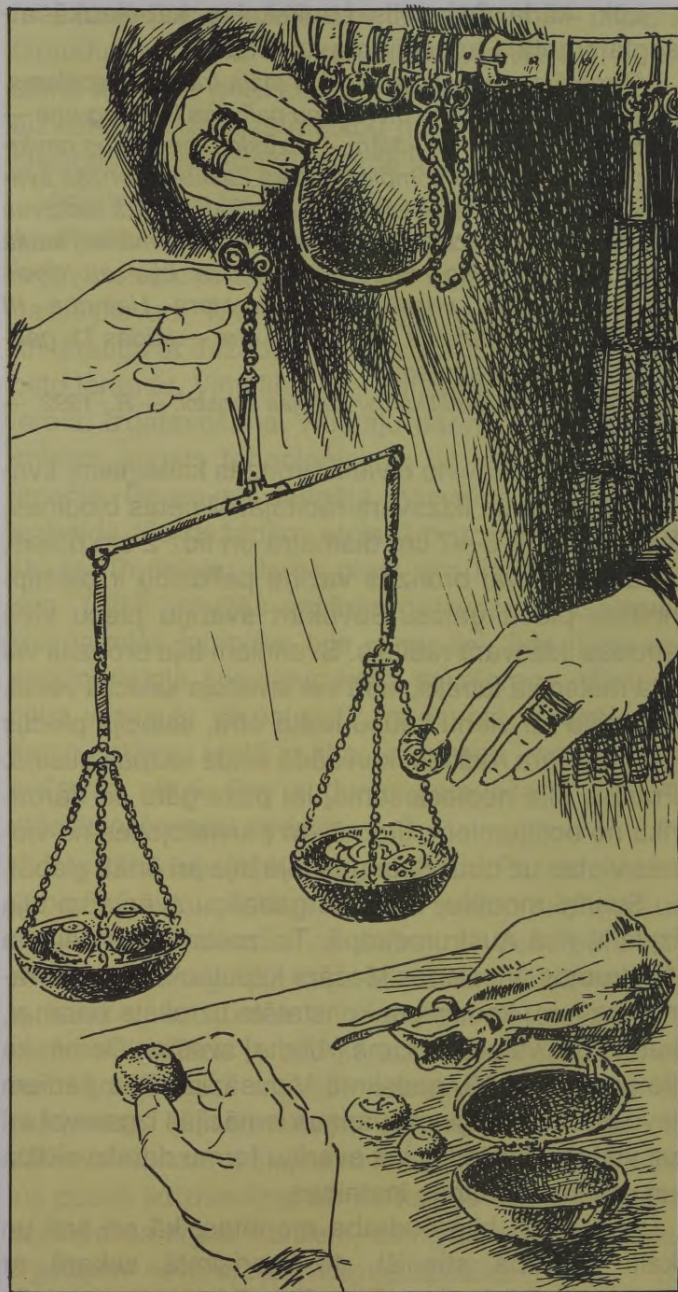
saista ar Baltijas jūru. Senatnē šo lomu vēl palielināja Daugavas augšteces atrašanās nelielā attālumā no citu svarīgāko upju — Volgas, Dņepras un Lovates augštecēm. Pa daudziem valkiem te bija iespējams viegli pārvietoties no viena ceļa uz otru. Visciešākās saites Daugavas ceļam bijušas ar Dņepras ceļu.

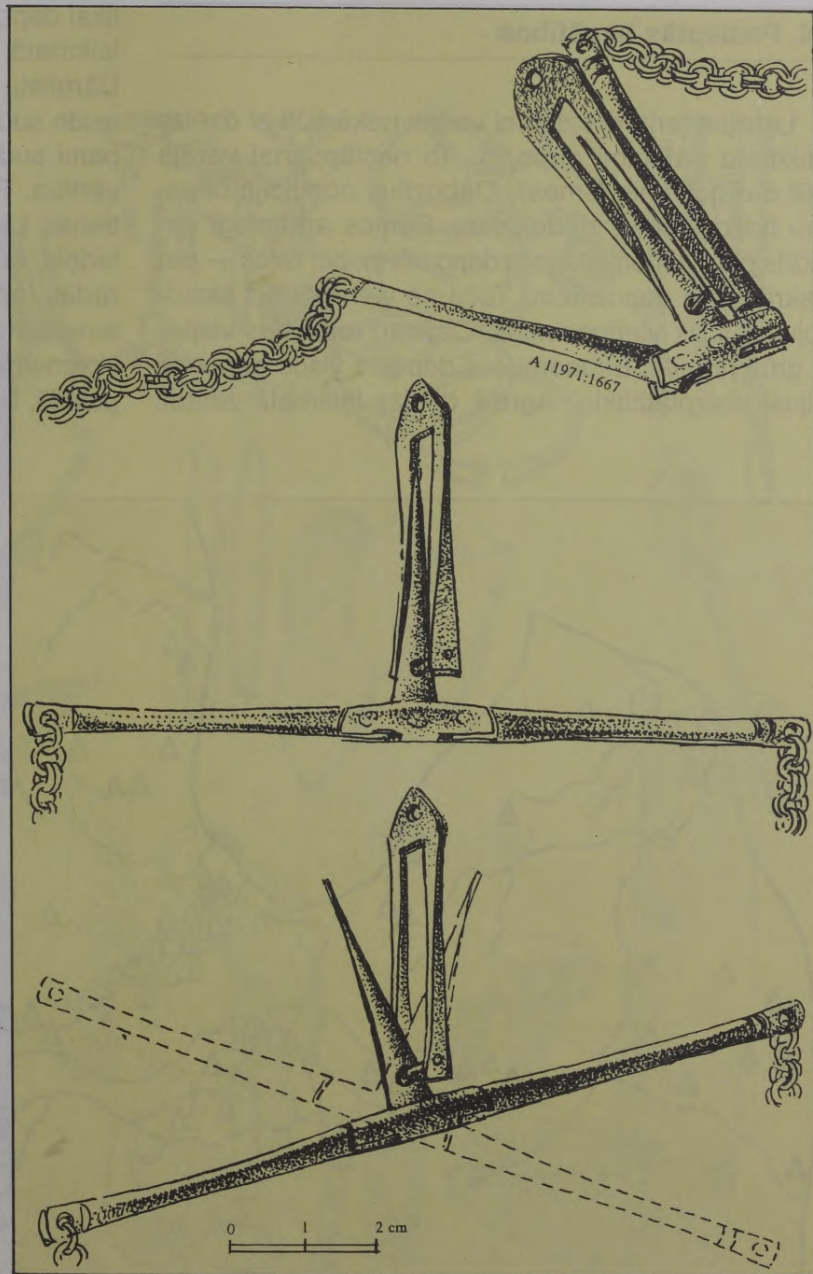
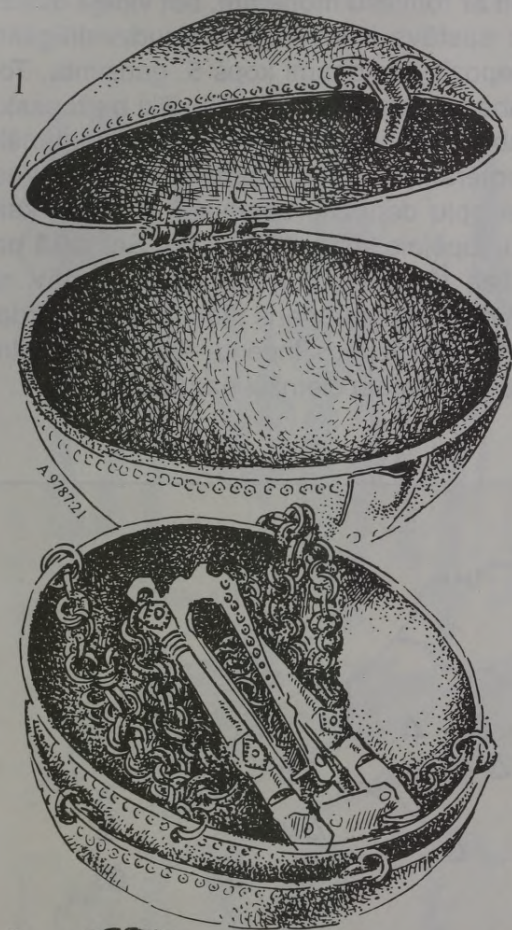
Daugava bija svarīga sastāvdaļa t. s. *ceļā no varjagiem uz grieķiem*. Pētnieku vidū nav vienprātības, kuram no tā atzariem dodama priekšroka: vai Rīgas līcis — Daugava — valku sistēma — Dņepra — Melnā jūra, vai Somu līcis — Ņeva — Lādogas ezers — Volhova — Ilmeņa ezers — Lovate — valku sistēma — Dņepra — Melnā jūra. Pārliecinošāks šķiet otrais variants. No skandināviem jeb varjagiem, kā viņus dēvēja Senajā Krievzemē, Daugavas ceļu biežāk izmantoja tieši gotlandiešu tirgotāji.

Svariņi un atsvariņi atrasti ne tikai kapulaukos, bet arī dzīvesvietās. No arheoloģiski izpētītajiem centriem Daugavas krastos visvairāk to atrasts Daugmalē — 25 svariņi un to daļas, 55 atsvariņi. Turklāt arheoloģiskajos izrakumos Daugmalē un tās tuvumā iegūtas 300 atsevišķas 10. — 12. gadsimta monētas un 5 depozīti ar 245 monētām. Tas rāda, ka nevar būt šaubu par Daugmales dominējošo lomu, ko lielā mērā noteica tās ģeogrāfiskais novietojums.

10. gadsimtā Daugavas lejtece ik pēc 20—40 km izveidojās labi nocietinātu pilskalnu sistēma, lai piemērotās vietās kontrolētu ceļu. Kā izdevīgi punkti izmantotas krāces. Interesanti, ka minētie pilskalni piederējuši gan lībiešiem, gan zemgaļiem, gan sēļiem, gan latgaļiem. Visi centušies izmantot Daugavas ceļa iespējas. Varam uzskatīt, ka upes krastos dzīvojošām tautām 9. — 12. gadsimtā izdevās paturēt šo nozīmīgo maģistrāli savā kontrolē.

Daugavas lejteces rajons kļuva par ievērojamu amatniecības centru, kas neaprobežojās tikai ar ražošanu vietējam tirgum. 11. gadsimtā daudzi ievestie priekšmeti kļuva par lokālu atdarinājumu objektiem. Vietējo izstrādājumu izpildījums bija tik augstā līmenī, ka tos grūti atšķirt no pirmparaugiem. Tas bija ļoti svarīgi, jo pārdot varēja to, kā citiem nav, piemēram, dzintaru, un arī to, kas ierasts un atbilst pircēja vēlmēm.

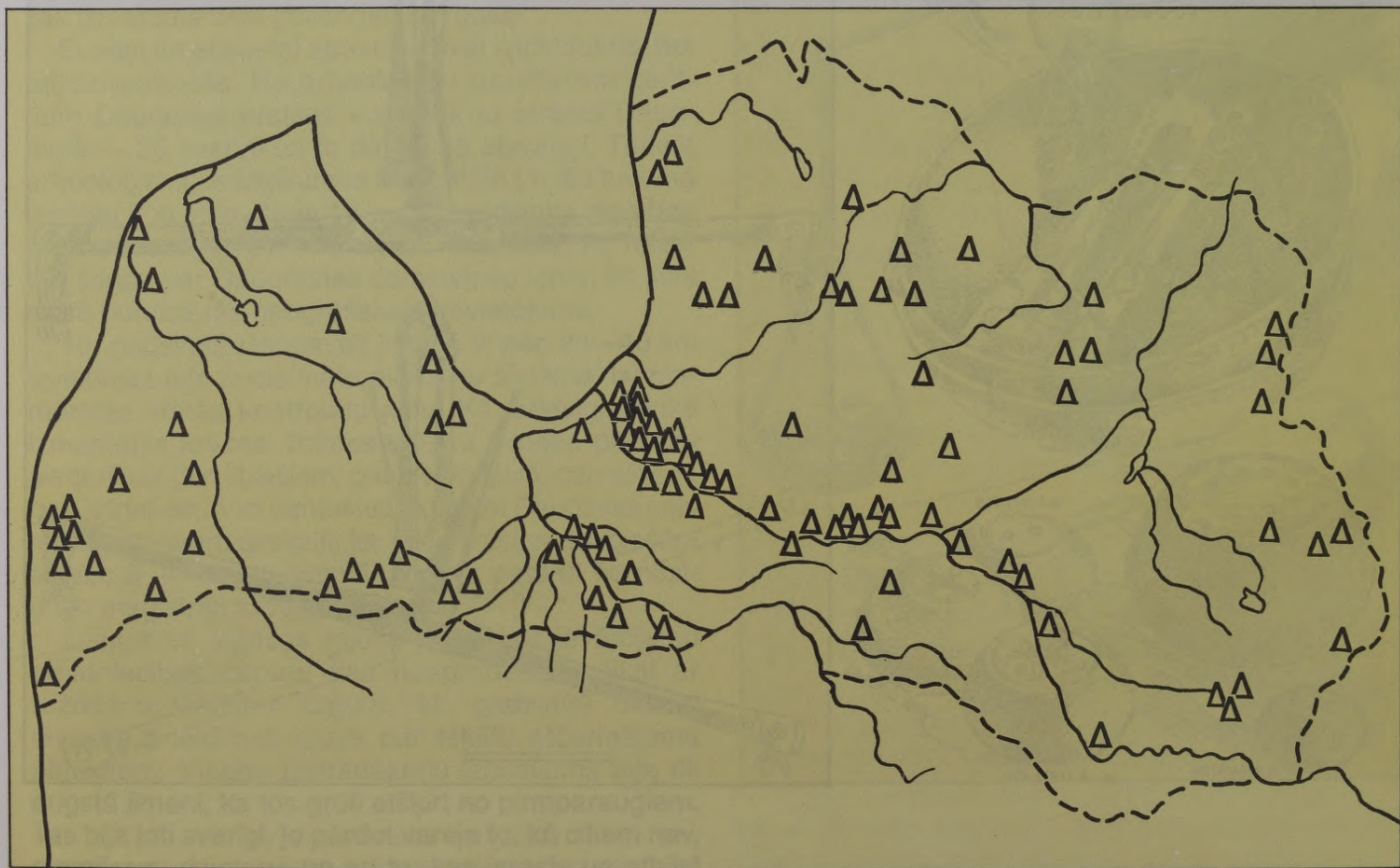
Tirgotāja piederumi

1 — svariņi, 2 — atsvariņi. Svariņi bija domāti monētu svēršanai. Uz atsvariņu galiem vērojami punktiņi vai aplīši norāda uz tā svaru.

24. Paslēptās bagātības

Latvijas teritorijā zināmi vairāk nekā 100 ar dzelzs laikmetu datējami depozīti. To noslēpšanai varēja būt divi galvenie iemesli. Depozītus noguldīja briesmu brīžos un kā ziedojumus. Pirmos arheologi uzskata par ekonomiskajiem depozītiem, bet otros — par sakrālajiem depozītiem. Taču ne vienmēr šis skaidrojums ir tik viennozīmīgs. Dažkārt iemeslus vispār ir grūti noteikt. Ekonomiskie depozīti visos periodos bijuši visizplatītākie. Agrajā dzelzs laikmetā zināmi

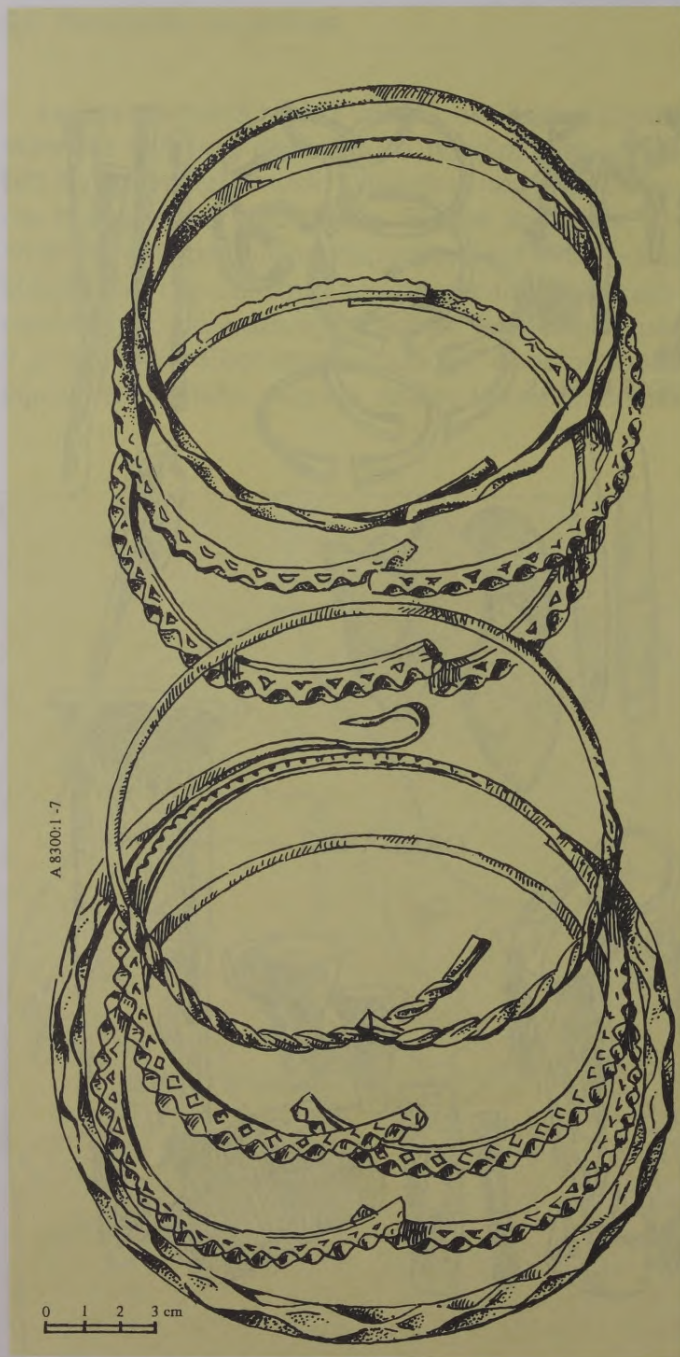
tikai depozīti ar romiešu monētām, bet vidējā dzelzs laikmetā to sastāvs ir ievērojami daudzveidīgāks. Dārglietu depozīti sastopami kopš 5. gadsimta. Tos veido sudraba un pat zelta rotas. Sevišķi bieži sastopami sudraba kaklariņķi, kuriem bija liela materiālā vērtība. Piemēram, ar 5.—6. gadsimtu datēto Vestienas Lejaslepju depozītu veidoja 7 sudraba kaklariņķi, kuru kopējais svars 1092,61 g. Šai laikā parādās arī lieli depozīti, kuri pārsvarā sastāv no ieročiem un darbarīkiem. Viens tāds atrasts Zvārdes Kokmuižā. Tas bija ierakts Incēnu—Dobes pilskalna pakājē. Daļa priekšmetu diemžēl pazudusi.

Dzelzs laikmeta Latvijas depozītu izplatība

Zvārdes Kokmuižas bronzas rotu, dzelzs un akmens darbarīku, dzelzs ieroču depozīts. 5. gadsimta beigas.

Vestienas Lejaslepju sudraba kacklariņķu depozīts.
5.—6. gadsimts.

Domājams, ka depozītā bijuši vairāk nekā 1300 priekšmeti — kalēja dzelzs lakta, laktiņas, veseri, cirtņi, uznavas šķēpu gali, šaurasmens cirvji un uznavas cirvji, kapļi, bronzas aproces, stopsaktas, akmens galodas un šķīlakmeņi. Depozīta svars bijis vismaz 120 kg. Kopš 9. gadsimta zemē norakti arābu sudraba monētu krājumi, vēlāk arī Rietumeiropas sudraba monētas un sudraba stieniši. Piemēram, Aizkraukles pilskalnā atrastajā depozītā bija 190 Rietumeiropas monētas un viena sudraba spirālaproce. Bet zināmi arī depozīti, kuri satur rotas ar nelielu materiālo vērtību, darbarīkus, sadzīves un kulta priekšmetus. 12. gadsimta Blomes Pērļukalna depozīts sastāvēja no 4 dzelzs kapļiem, cirvja, 3 lemešiem.

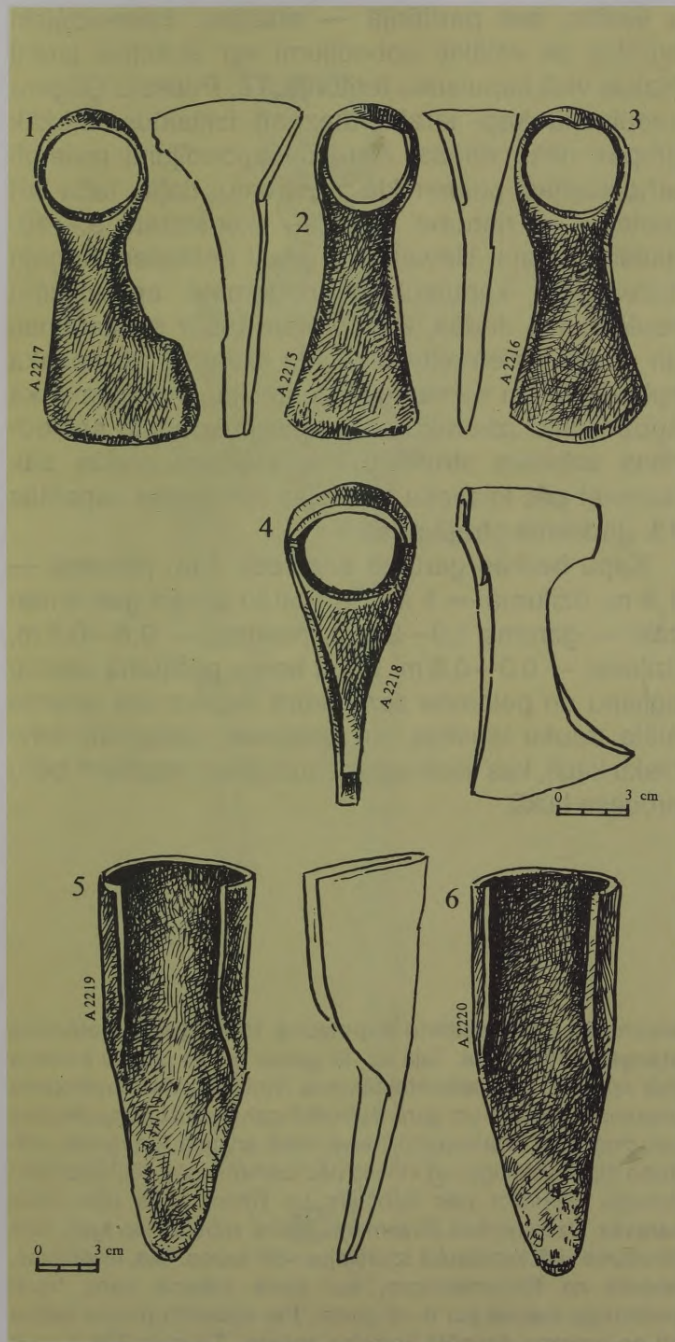
Depozītu materiālo vērtību grūti aprēķināt, jo trūkst vietējo salīdzināmo datu. Bet Senajā Krievzemē par iepriekš minēto Salgaļes Rijnieku 11. gadsimta sākuma depozītu būtu bijis iespējams nopirkt 56 zirgus vai 141 govī, vai 2246 aunus, vai tik pat daudz sivēnu.

Turpinot šo uzskaitījumu, izmantosim numismātes Tatjanas Bergas (dz. 1944) savāktās ziņas:

"Skandināvijā par vergu maksāja 200—300 g sudraba. Īpaši dārgi bija ieroči: zobens — 125 g sudraba, šķēps — 50 g sudraba. Dārgas bija arī zirglietas — kāpšļi — 125 g sudraba. Nazis maksāja 3 g sudraba jeb vienu dirhēmu. Kijevas Krievzemē zirgs maksāja 150 g sudraba, govī — 80 g, aita — 15 g, cūka — 10 g sudraba. Tātad, lai nopirktu zirgu, vajadzēja samaksāt 50 dirhēmus vai aptuveni 150 Rietumeiropas denāru.

Dažiem vietējiem iedzīvotājiem piederēja diezgan daudz sudraba. Livonijas hronikā stāstīts, ka 1214. gada ziemā Beverīnas valdnieka Tālibalda dēli no igauņiem ieguva kara laupījumu trīs Livonijas talentu vērtībā (t. i., ap 20,4 kg sudraba). Jau nākamajā gadā igauņi iebruka Beverīnā, sagūstīja Tālibaldu un, dzīvu cepinādami uz uguns, atņēma tam 50 ozeriņus, t. i., 5 kg sudraba. Pārējo Tālibalds neuzrādīja. Par šo sudrabu varēja nopirkt 34 zirgus, 62 govīs, 330 aitas vai arī 40 zobenus, 100 šķēpus."

(Berga T. Numismātika par Latvijas senatni. — R., 1992. — 64.—65. lpp.)

Blomes Pērļukalna dzelzs darbarīku depozīts

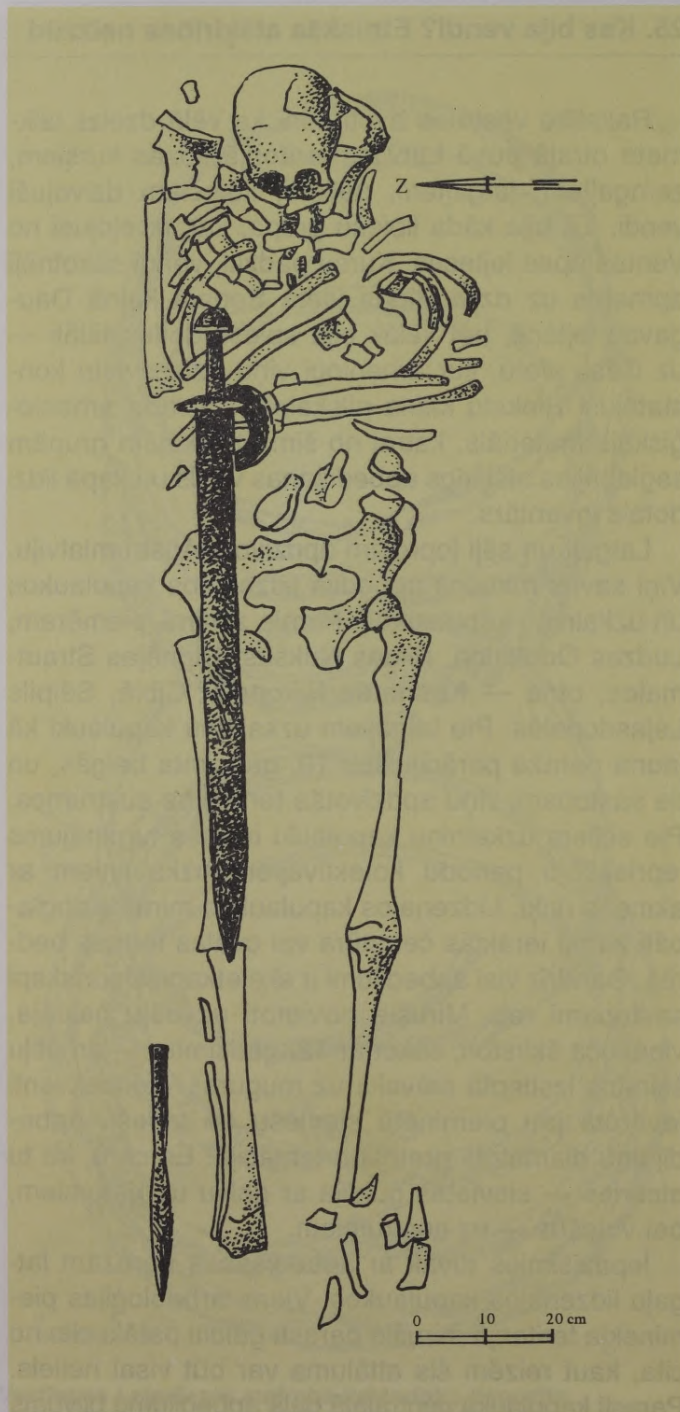
1—3 — kapļi, 4 — cirvis, 5—6 — lemeši. 12. gadsimts.

25. Kas bija vendi? Etniskās atšķirības neizzūd

Rakstītie vēstures avoti min, ka vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē Latvijas teritorijā līdzās kuršiem, zemgaļiem, latgaļiem, sēļiem, lībiešiem dzīvojuši vendi. Tā bija kāda lībiešu grupa, kas izceļojusi no Ventas upes lejteces. Kuršu padzīti, vendi sākotnēji apmetās uz dzīvi Rīgas vietā Senajā kalnā Daugavas lejtecē, bet vēlāk bija spiesti doties tālāk — uz Cēsu vietu, kur arheologi viņu dzīvesvietu konstatējuši Riekstu kalna pilskalnā. Kā rāda arheoloģiskais materiāls, katrai no šīm etniskajām grupām saglabājies atšķirīgs apbedīšanas veids un kapā līdzī dotais inventārs.

Latgaļi un sēļi joprojām apdzīvoja Austrumlatviju. Viņi savus mirušos apbedīja līdzenajos kapulaukos un uzkalniņu kapulaukos. Pirmie zināmi, piemēram, Ludzas Odukalnā, Pildas Nukšās, Dignājas Strautmaļos, otrie — Kaunatas Rikopolē, Ciblā, Sēlpils Lejasdopelēs. Pie latgaļiem uzkalniņu kapulauki kā jauna paraža parādījušies 10. gadsimta beigās, un tie sastopami viņu apdzīvotās teritorijas austrumos. Pie sēļiem uzkalniņu kapulauki ir tiešs turpinājums iepriekšējo periodu kolektīvajiem uzkalniņiem ar akmens riņķi. Līdzēnajos kapulaukos mirušie apglabāti zemē ieraktās četrstūra vai ovālas formas bedrēs. Gandrīz visi apbedījumi ir skeletkapi. Ugunskaņi sastopami reti. Mirušie novietoti uz dēļu paklāja, vienkoča šķirstos, sākot ar 12. gadsimtu, — arī dēļu šķirstos izstieptā stāvoklī uz muguras. Konsekventi ievērota jau pieminētā sieviešu un vīriešu apbedījumu diametrāli pretējā orientācija. Es ceru, ka tu atceries — sievietes guldēja ar galvu uz rietumiem, bet vīriešus — uz austrumiem.

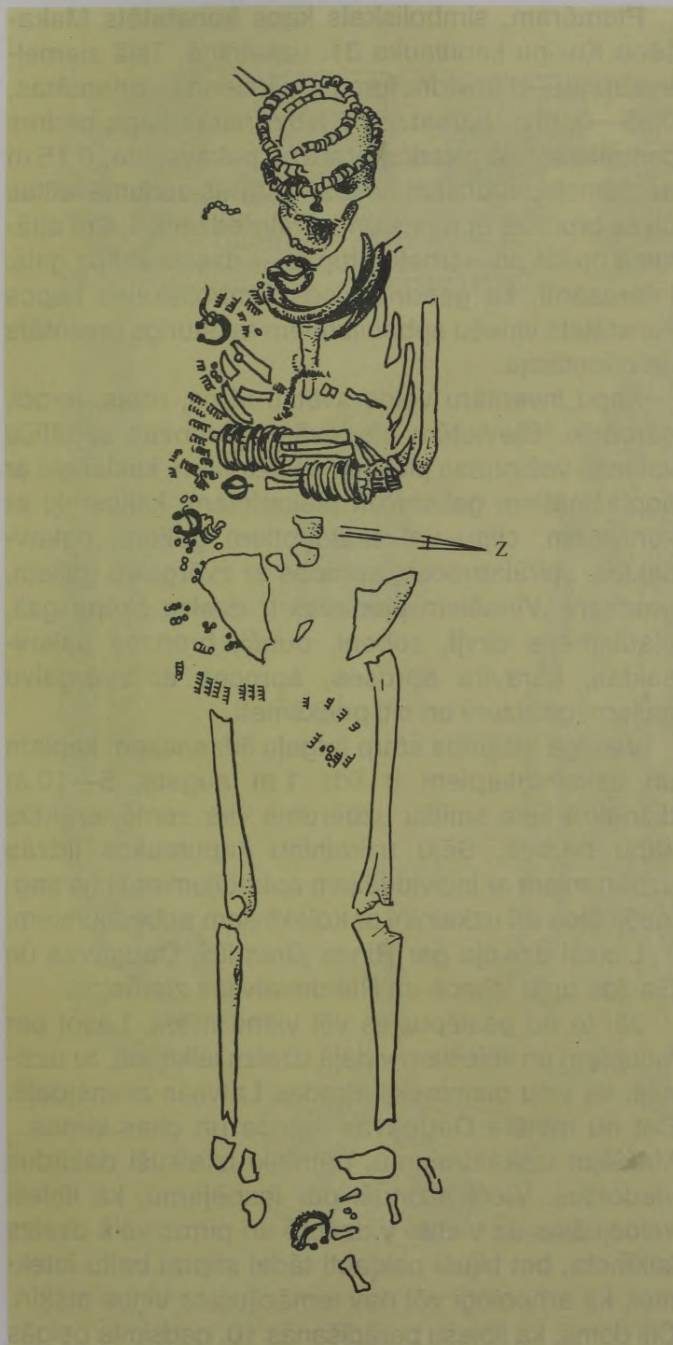
Iepazīsimies tuvāk ar apbedīšanas paražām latgaļu līdzēnajos kapulaukos. Viena arheoloģijas pieminekļa teritorijā mirušie parasti guldīti patālu cits no cita, kaut reizēm šis attālums var būt visai neliels. Parasti kapulauka centrālajā daļā apbedījumu blīvums

ir lielāks, bet perifērijā — mazāks. Hronoloģiski agrākie un vēlākie apbedījumi var atrasties jaukti blakus visā kapulauka teritorijā. Tā, Priekuļu Ģūģeru kapulaukā kapi ierakti diezgan izklaidus, biežāk grupās nekā rindās. Senākie apbedījumi izvietoti arheoloģijas pieminekļa austrumu daļā, taču arī pretējā — rietumu daļā — konstatēti 9.—10. gadsimta kapi. Nevienā no plaši pētītajiem latgaļu līdzenajiem kapulaukiem nedominē apbedījumu novietojums rindās, kaut vietām tās ir saskatāmas un stiepjas ziemeļu—dienvidu virzienā, ko nosaka apbedījumiem raksturīgā orientācija. Domājams, ka apbedījumu izkārtojums grupās atspoguļo sabiedrības uzbūves struktūru. Apbedījumi rindās sāk dominēt pēc kristiešu tradīcijas ierīkotajās kapsētās 13. gadsimta otrajā pusē

Kapu bedres garumā sasniedz 3 m, platumā — 1,5 m, dziļumā — 1 m. Parasti to izmēri gan ir mazāki — garums 1,9—2,2 m, platumā — 0,6—0,8 m, dziļums — 0,3—0,6 m. Kapu bedru pildījumā sastop ogļainu un pelnainu zemi, kurā reizēm tiek uzietas māla trauku lauskas, arī senlietas, dedzināti dzīvnieku kauli, kas liecina par sarežģītiem rituāliem bērū procesa laikā.

Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā 1963. gada izrakumos atsegtais 341. kaps. Tajā ap 38 gadus vecais latgaļu karavīrs ticis apbedīts 10. gadsimta sākumā. Viņš bijis visai ievērojama auguma — ap 181 cm garš. Apbedītā galvā konstatētas liecības par cīņā gūtu ievainojumu. Savā laikā sniegtā ķirurģiskā palīdzība bijusi sekmīga, un vīrietis pēc izārstēšanās vēl kādu laiku dzīvojis. Spriežot pēc ieročiem un rotām, viņš bijis izcils karavīrs. Uz to norāda divasmeņu dzelzs zobens, vienīgais tāds atradums visā kapulaukā izpētītajos 459 kapos. Tas, iespējams, ievests no Rietumeiropas, kur šāda zobena cena bijusi vienlīdzīga maksai par 6—9 govīm. Par apbedītā nozīmi liecina arī no bronzas darinātā karavīra aprobe. Tā sver 700 g un ir viena no smagākajām, ja ne pati smagākā šāda veida rotaslieta Latvijā.

Pildas Nukšu kapulaukā 1947. gada izrakumos atsegtais 52. kaps. 11. gadsimts.

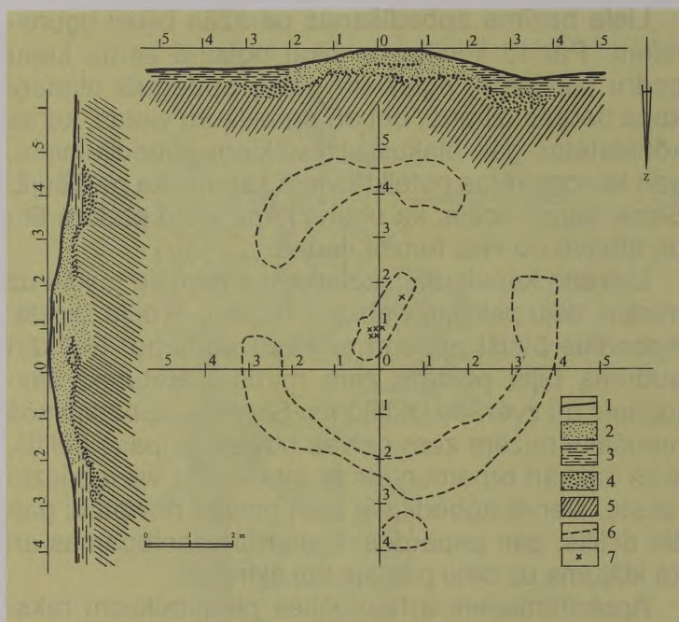
Liela nozīme apbedīšanas paražās bijusi ugunsritiem. Par to liecina ne tikai ogļainā zeme kapu bedru pildījumā, ogles un pelni, apdeguši akmeņi kapa bedres dibenā, bet arī ugunsgrūdu vietas, kuras konstatētas gan blakus atsevišķiem apbedījumiem, gan koncentrētas noteiktā vietā kapulauka perifērijā. Senie latgaļi ticēja, ka uguns kapa vietu padara tīru un atbrīvo no visa tumšā, ļaunā.

Līdzeno kapulauku skeletkapos mirušie guldīti uz mizām, dēļu paklāja, vienkoci, reizēm — dēļu šķirstā. Apbedītie bijuši apsegti ar kādu audumu. Dažkārt audums bijis paklāts zem mirušā. Retumis sastopams arī zvērādu izklājums. Sieviešu apbedījumos mirušajai reizēm zem galvas novietots īpašs dēlītis, kurš dažkārt ornamentēts ar ieskrāpētu vai iegrieztu rakstu. Nereti apbedītajai zem galvas novietots gan šis dēlītis, gan papardes. Papardes sastopamas arī kā klājums uz dēļu paklāja vai šķirstos.

Apskatāmajiem arheoloģijas pieminekļiem raksturīgs tas, ka gandrīz visi apbedījumi ir ar inventāru. Piedevu novietojumā vērojamas noteiktas likumsakarības — rotas konstatē tajās vietās, kur tās nēsātas dzīves laikā, turpretī darbarīki un ieroči parasti novietoti pie kājām.

Latgaļu līdenajos kapulaukos sastopami arī uguns-kapi. To skaits nav liels un reti pārsniedz desmito daļu no kopējā apbedījumu skaita. Parasti kremācija veikta ārpus kapulauka teritorijas. Uguns-kapiem kapu bedru forma, izmēri, orientācija, arī to pildījums parasti neatšķiras no skeletkapos zināmā, tāpat konstatēts kapa bedres izklājums ar mizām, dēļu paklāji, vienkoča šķirsti. Reizēm kalcinētie kauli ievietoti mazā kastītē. Kapu inventārs vai nu likts uz kalcinēto kaulu kaudzītes, vai novietots tāpat kā skeletkapā. Taču daļai uguns-kapu raksturīgas ieapaļas formas kapa bedres. To pildījumā ir pelni, ogles, kalcinētie kauli, salauztas un degušas senlietas, kuru izvietojumā parasti nav nekādas sistēmas.

Arheologi konstatējuši arī simboliskos apbedījumus, kad kapa bedrē pie parastā kārtībā novietotām senlietām trūkst jebkādu skeleta kaulu pazīmju. Tādu apbedījumu nav daudz, un tos grūti izdalīt, jo dažādu apstākļu ietekmē apbedītā skelets zemē vienkārši var pilnīgi izzust.

Makašēnu Kuciņu kapulauka 31. uzkalniņš. 12. gadsimta beigas.

1 — velēna, 2 — jaukta dzeltena smilts, 3 — brūna zeme, 4 — pelēka zeme ar ogļu un pelnu pēdām, 5 — pamatzeme, 6 — kapa bedres un grāvja robežas, 7 — senlietas.

Pastāv vairāki uzskati simbolisko kapu skaidrošanā. Tos tulko kā tūlumā kritušo vai mirušo karavīru simboliskus apbedījumus, tos uzskata par papildu kapu pamatkapam, visbeidzot, tos saista ar mēģinājumiem šādā veidā atpirkties no nāves. Šim pēdējam motīvam apstiprinājumu sniedz tautasdziesmas:

Sviežu cirvi, veļ' akmeni	Lai mirst ļaudis, kam ir vaļa,
Savā kapa vietīnā;	Es nemiršu, man nav vaļas,
Lai rūst cirvis, pel akmenis	Es ievēlu bērzu kluci
Nekā manis augumiņš.	Sava kapa vietīnā.

(*Latvju tautas dainas.* — R., 1932. — 10. sēj. — 823. lpp.)

Te akmens, cirvis, bērza klucis simbolizē ilgu dzīvošanu, ko, domājams, ar maģisku darbību palīdzību mēģināts pārnest arī uz cilvēku, tādējādi cenšoties panākt ilgāku mūžu.

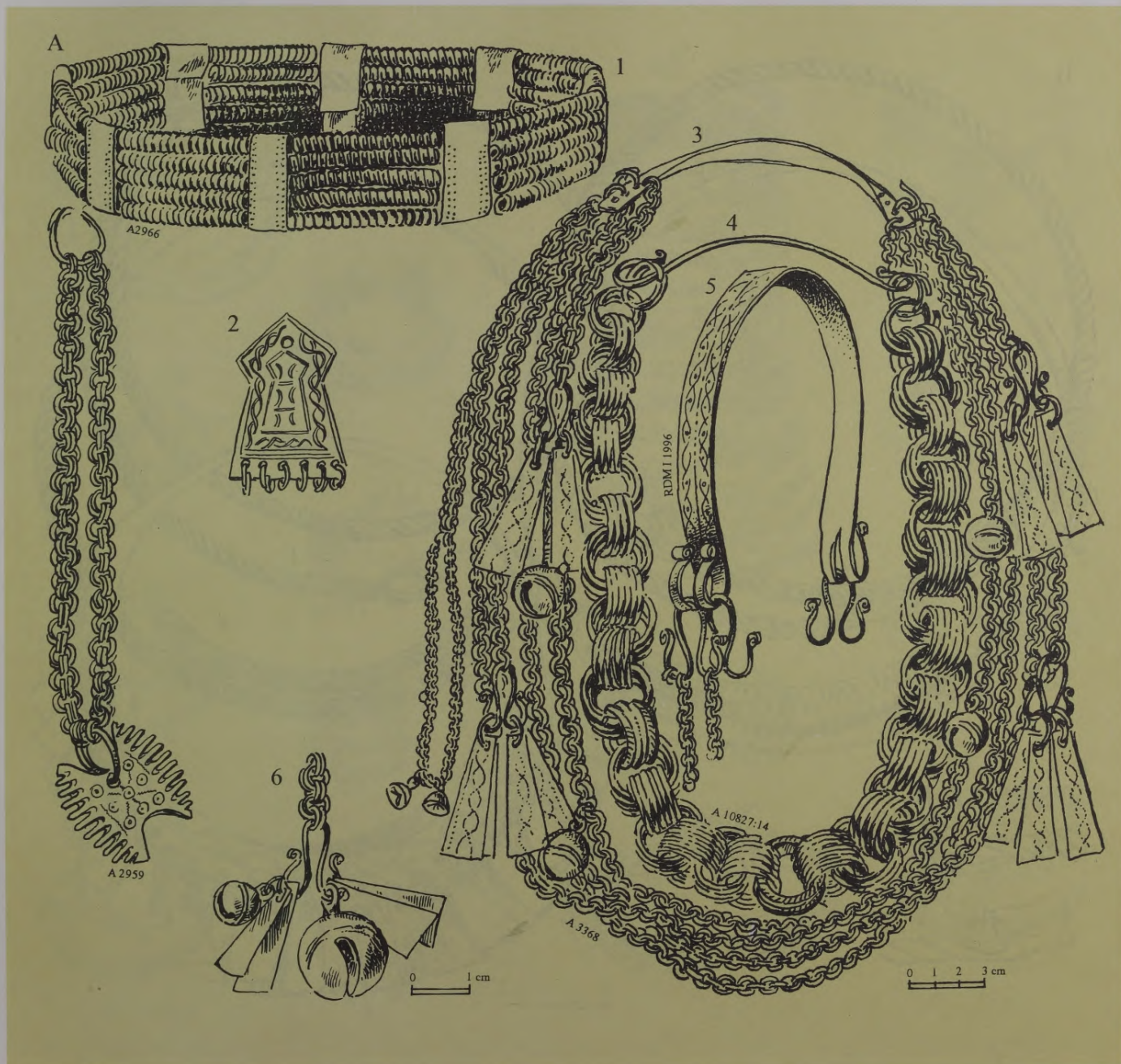
Piemēram, simboliskais kaps konstatēts Makašēnu Kuciņu kapulauka 31. uzkalniņā. Tajā ziemeļaustrumu—dienvidrietumu virzienā orientētas, 0,35—0,38 m pamatzemē iedziļinātas kapa bedres centrālajā daļā atradās bronzas pakavsakta, 0,15 m uz ziemeļaustrumiem no tās — vilnas audumā ietītas divas bronzas aproces un spirālgredzeni, 1,4 m attālumā no šīs priekšmetu grupas — dzelzs šķēpa gals. Interesanti, ka gandrīz visos simboliskajos kapos konstatēts vīriešu apbedījumiem raksturīgs inventārs un orientācija.

Kapu inventāru veido svētku tērps, rotas, ieroči, darbarīki. Sievietēm piedevās ir bronzas spirālīšu vainagi, važiņrotas pie lociņa važturiem, kaklariņķi ar noplacinātiem galiem un piekariņiem, kaklariņķi ar koniskiem, cilpu vai skaldņotiem galiem, pakavsaktas, spirālaproces, aproces ar zvērgalvu galiem, gredzeni. Vīriešiem piedevās ir dzelzs šķēpa gali, platasmens cirvji, zobeni, duncī, bronzas pakavsaktas, karavīra aproces, aproces ar zvērgalvu galiem, gredzeni un citi priekšmeti.

Vienīgā atšķirība starp latgaļu līdzenaļiem kapiem un uzkalniņkapiem ir līdz 1 m augsts, 5—10 m diametrā liels smilšu uzbērums virs zemē ieraktās kapa bedres. Sēļu uzkalniņu kapulaukos līdzās uzbērumiem ar individuāliem apbedījumiem bija saglabājušies arī uzkalniņi ar kolektīviem apbedījumiem.

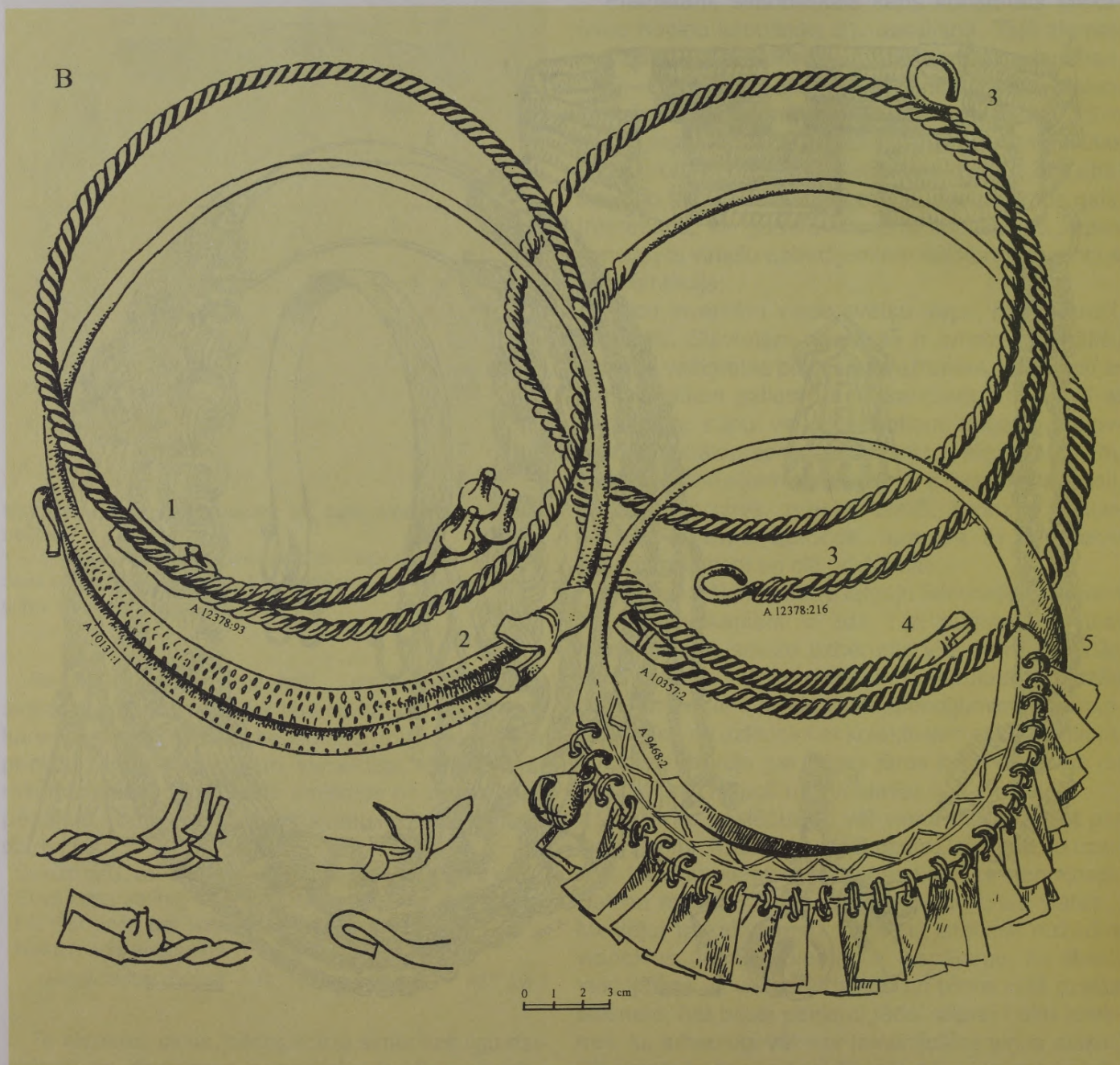
Lībieši dzīvoja gar Rīgas jūras līci, Daugavas un Gaujas upju lejtecē un Rietumlatvijas ziemeļos.

Jā, te nu paslēpusies vēl viena mīkla. Lasot par igauņiem un lībiešiem vidējā dzelzs laikmetā, tu uzziņāji, ka viņu pieminekļi atradās Latvijas ziemeļdaļā. Bet nu minēta Daugavas lejtece un citas vietas... Meklējot izskaidrojumu, pētnieki izteikuši dažādus viedokļus. Vieni atzinuši par iespējamu, ka lībieši veidojušies uz vietas Vidzemē arī pirms vēlā dzelzs laikmeta, bet bijuši pakļauti tādai stiprai baltu ietekmei, ka arheologi vēl nav iemācījušies viņus atšķirt. Citi domā, ka lībiešu parādīšanās 10. gadsimta beigās Daugavas un 11. gadsimtā Gaujas lejtecē izskaidrojama ar viņu ieceļošanu no Ziemeļkurzemes.

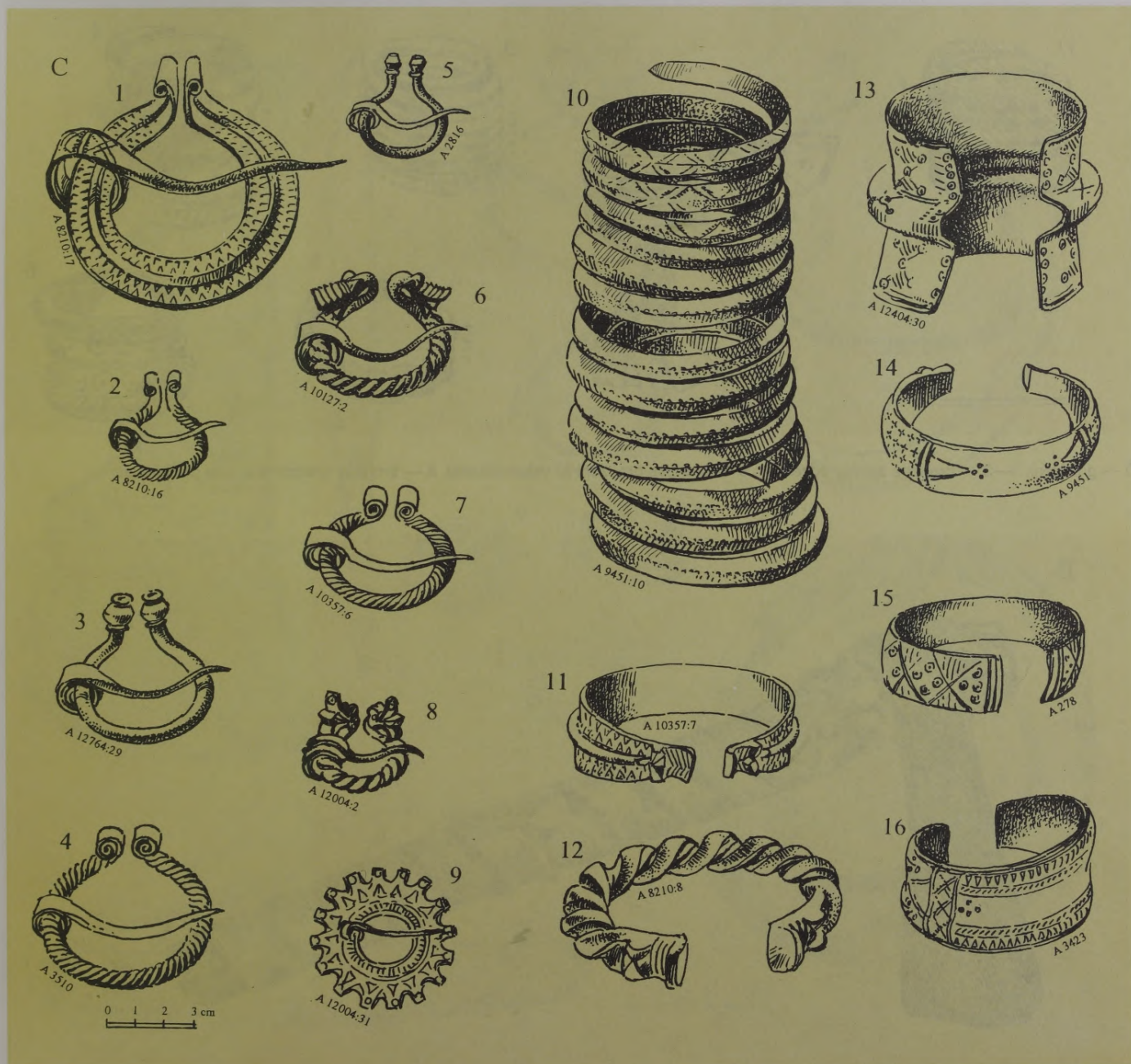

Latgaļu senlietas

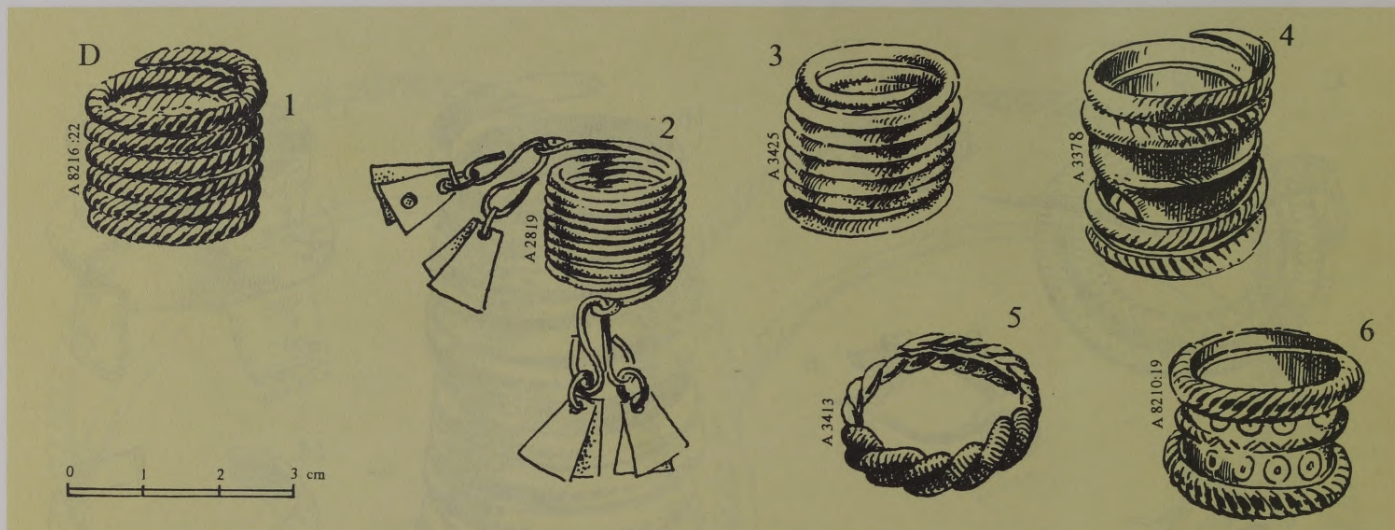
A — galvasrotas un kaklarotas: 1 — bronzas spirāļu lentes vainags ar bīzi un ķemmesveida piekariņu, 2 — bronzas važturis, 3—5 — bronzas lociņa važturi ar važiņām, 6 — bronzas mēlītes un zvārguliši;

B — kaklariņķi: 1 — bronzas kaklariņķis ar konusveida galiem, 2 — bronzas kaklariņķis ar segla un kāša galiem, 3 — bronzas kaklariņķis ar cilpu galiem, 4 — bronzas kaklariņķis ar tordētiem un noslēgumā skaldņotiem galiem, 5 — bronzas kaklariņķis ar noplacinātiem galiem un piekariņiem;

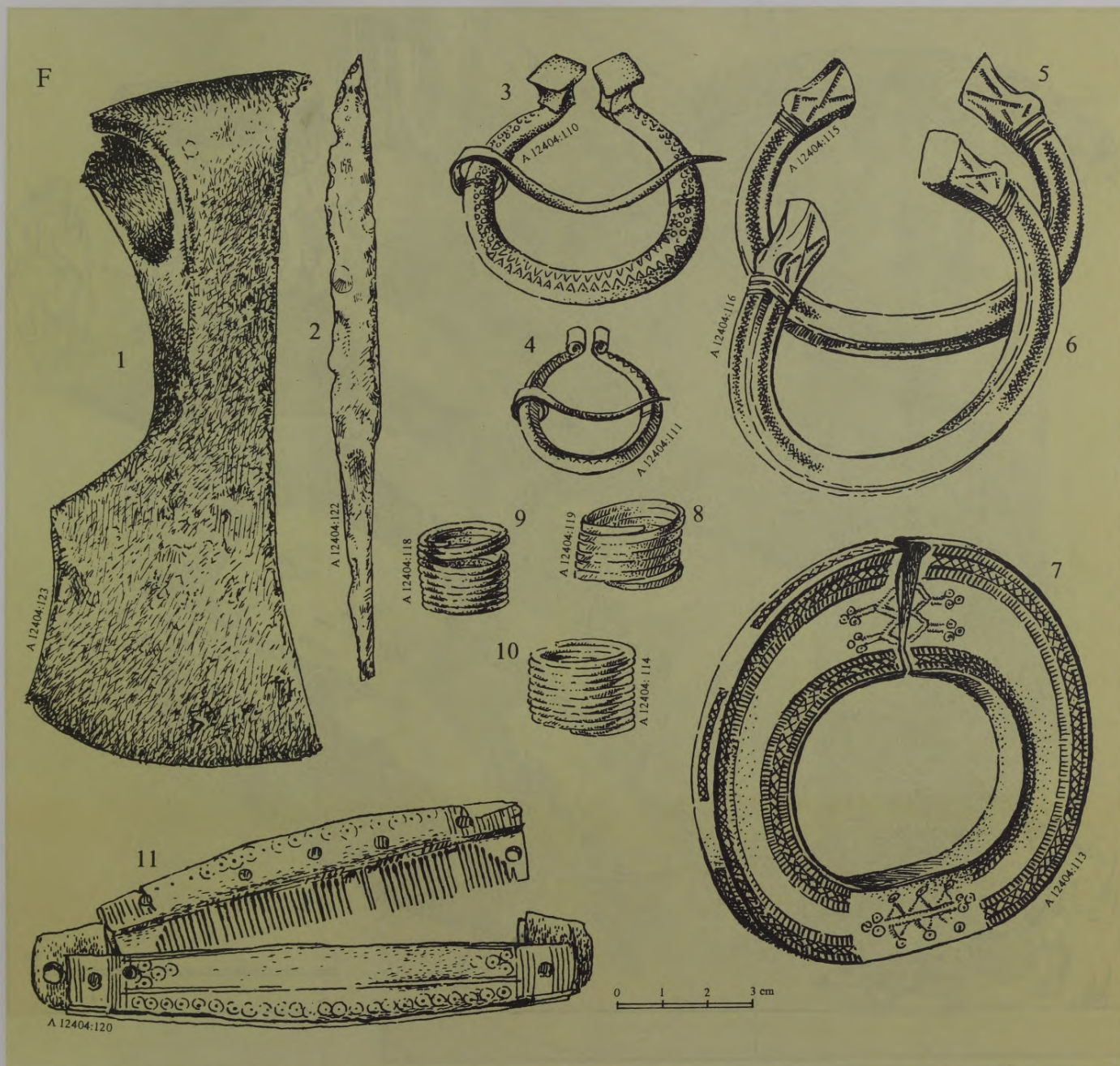
C — saktas un aproces: 1—2, 4, 7 — bronzas pakavsaktas ar atrofītiem galiem, 3, 5 — bronzas pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem, 6, 8 — bronzas pakavsaktas ar zvērģalvu galiem, 9 — bronzas zvaigznessakta, 10 — bronzas spirālaproce, 11—12, 14 — bronzas aproces ar zvērģalvu galiem, 13 — bronzas maņšetafroce, 15—16 — bronzas dobās aproces;

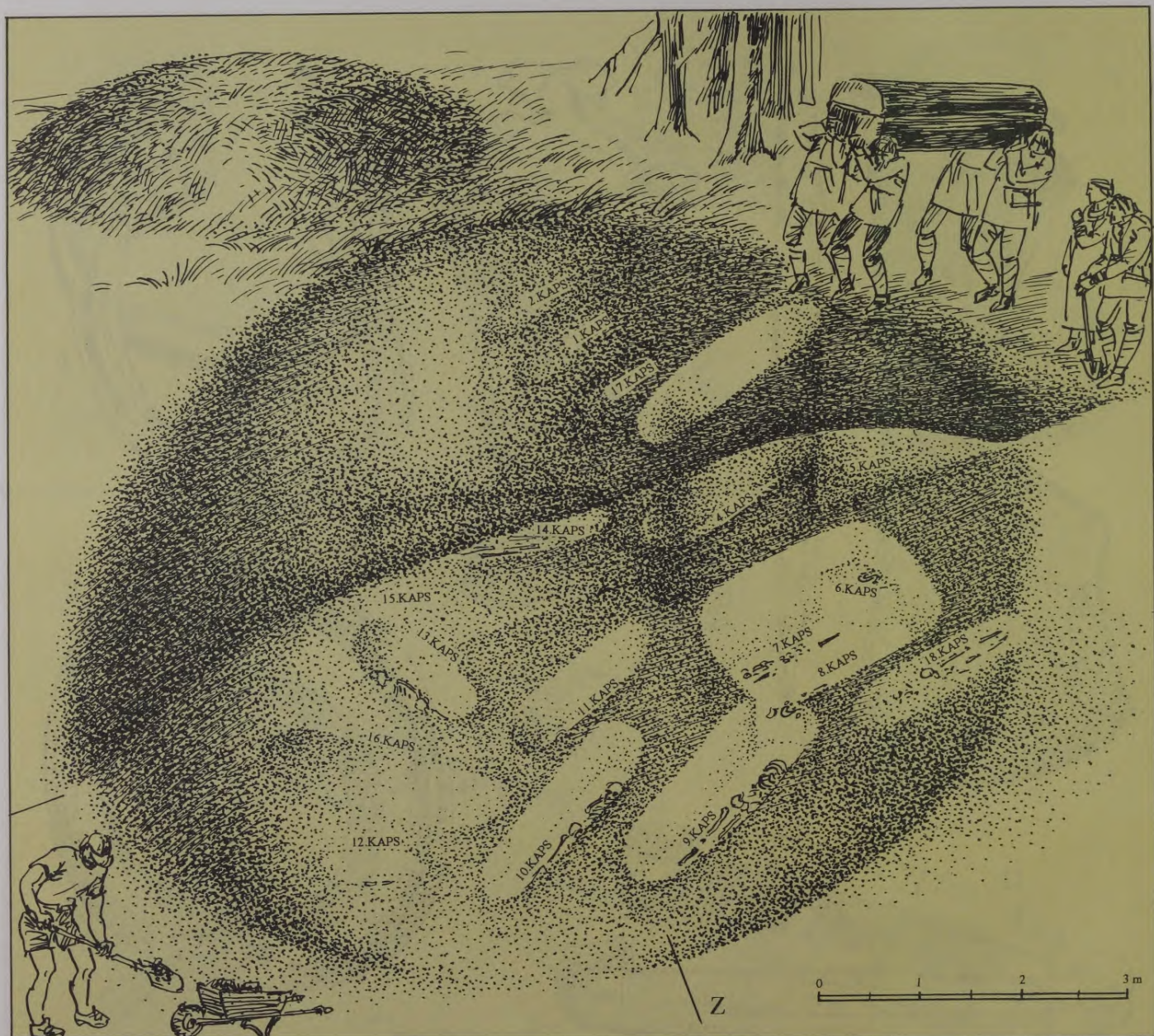
D — gredzeni: 1—3 — bronzas spirālgredzeni, 4, 6 — bronzas gredzeni ar vidusplāksnīti, 5 — bronzas gredzens ar pītu priekšpusi;

E — dzelzs cirvis koka kātā ar bronzas lentes aptinumu;

F — Aglonas Kristapiņu kapulaukā 93. kapā 11. gadsimtā apbedītajam vīrietim līdzdotie priekšmeti: 1 — dzelzs plasmens cirvis, 2 — dzelzs nazis, 3 — bronzas pakavsakta ar skaldņotiem galiem, 4 — bronzas pakavsakta ar atrofītiem galiem, 5—6 — bronzas aproces ar zvērgalvu galiem, 7 — bronzas karavīra aproce, 8—10 — bronzas spirālgredzeni, 11 — kaula ķemme. Vēlais dzelzs laikmets.

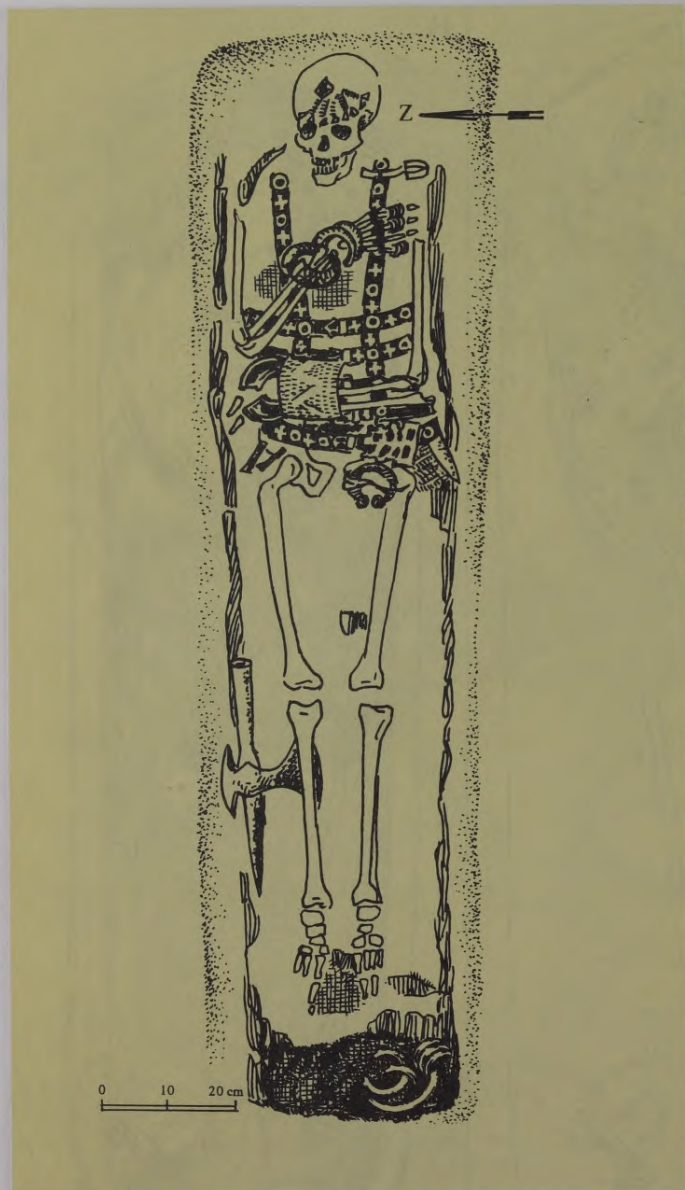

Sēlpils Lejasdopeļu kapulauka 2. uzkalniņš. Vēlais dzelzs laikmets.

Sēlpils Lejasdopeļu kapulaukā 1960. gada izrakumos
atsegtais 2. uzkalniņa 17. kaps. 12. gadsimts.

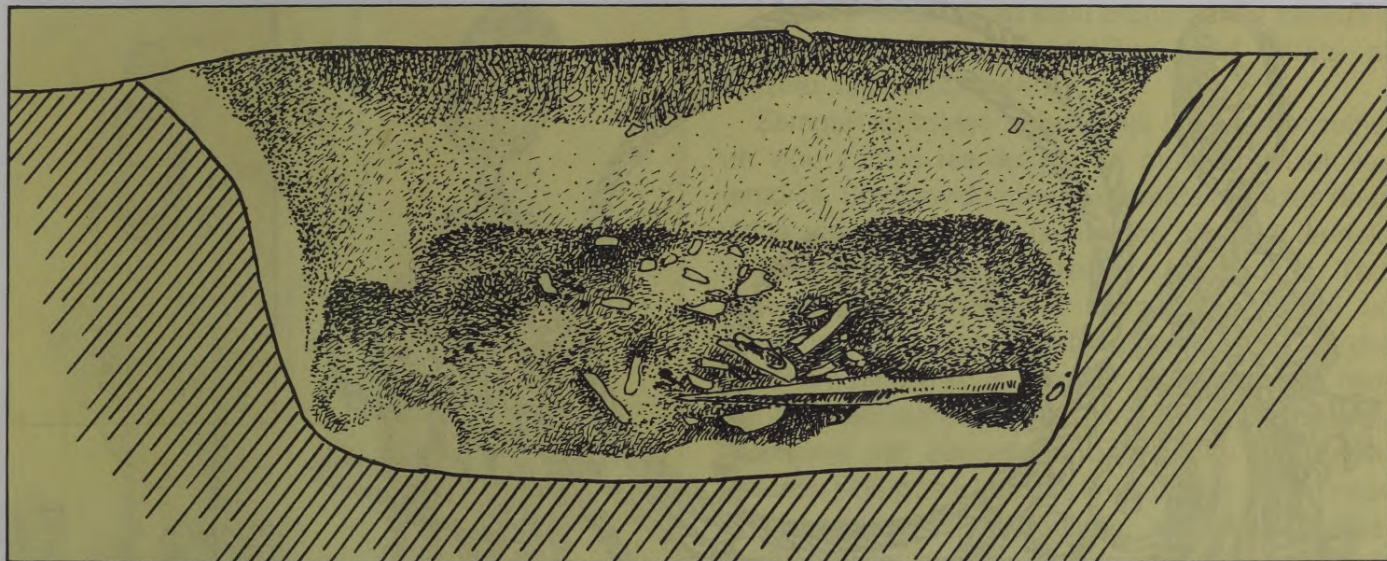
A — arheologa konstatētais; B — arheologa izsecinātais.

Sēlpils Lejasdopeļu kapulaukā 1961. gada izrakumos atsegtais 5. uzkalniņa 1. kaps. 11. gadsimts. Šī dižciltīgā vīrieša apbedījuma īpatnība ir tāda, ka bez greznā apģērba, rotām un ieročiem viņam vēl līdzdots ziedojums, kas ievietots šķirsta kājgalī. Tas sastāv no sievietes rotām — bronzas kaklariņķa ar segla un kāša galiem, 2 bronzas spirālaprocēm, 2 bronzas aprocēm ar zvērgalvu galiem un bronzas pakavsaktas.

Skeletkaps. Lībiešu vīrieša apbedīšana. 11. gadsimts.

0 10 20 30 cm

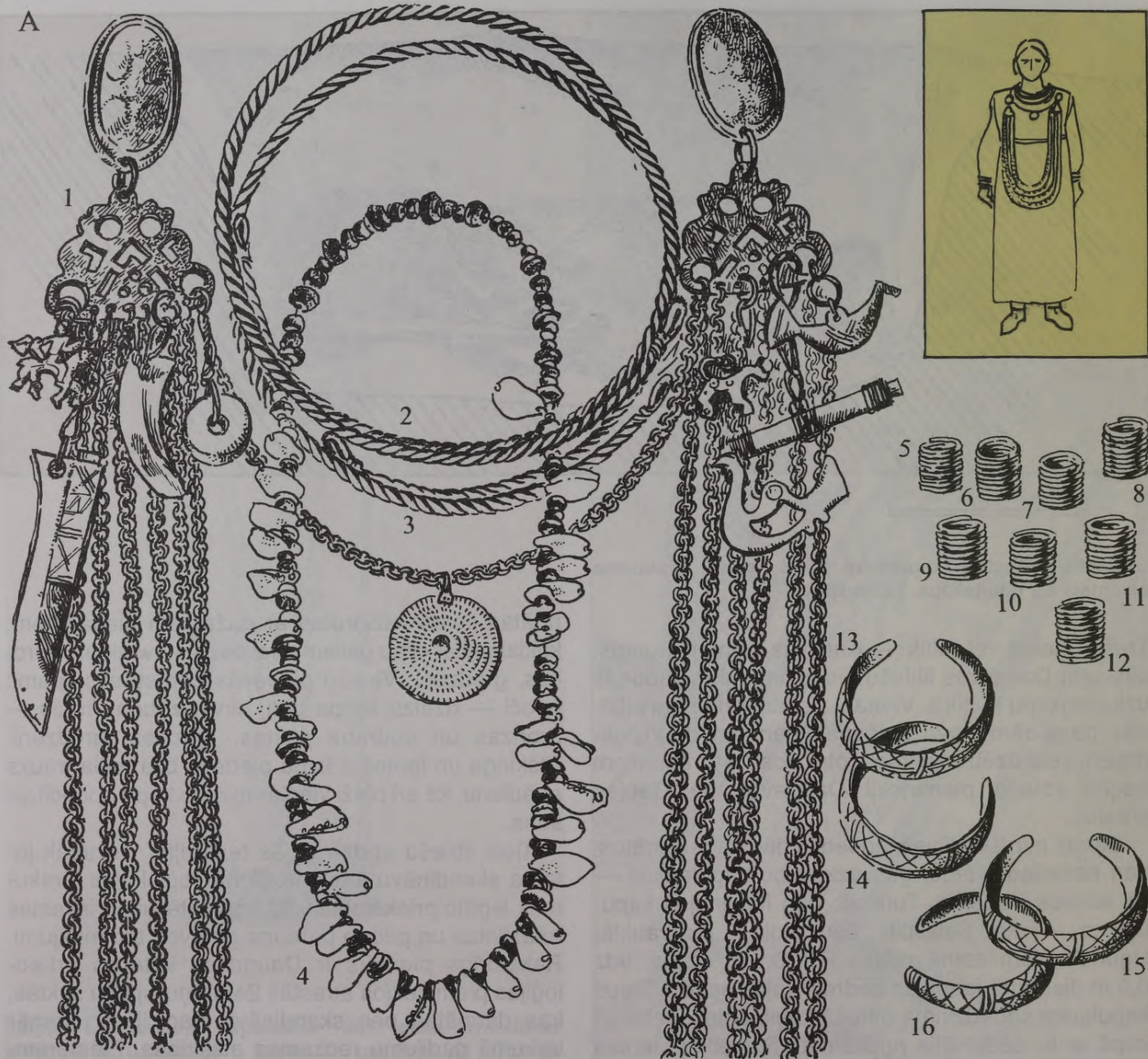
Salaspils Vējstūru kapulaukā 1968. gada izrakumos atsegtais 25. ugunskaps. 11. gadsimts.

Trešie meklē vēl tālāk — Krievijas ziemeļrietumos, saskatot Daugavas lībiešu pirmdzimteni Pieladogas uzkalniņkapu kultūrā. Vienas, vispārpieņemtas atbildes pagaidām nav. Ir savdabīgiem un daudzveidīgiem vēlā dzelzs laikmeta otrā posma atradumiem bagāti lībiešu pieminekļi Daugavas un Gaujas krastos.

Savus mirušos lībieši apbedīja gan sadedzinātus, gan nesadedzinātus, gan uzkalniņu kapulaukos — kā Ikšķiles Kābelēs, Turaidā, gan līdzenajos kapulaukos — kā Salaspils Laukskolā, Aizkrauklē. Ugunskapiem zemē raktas līdz 0,5 m dziļas, līdz 0,5 m diametrā ieapaļas bedres. Tajās sabērti ārpus kapulauka sadedzinātā mirušā kauli, ogles, pelni un kopā ar to dedzinātie priekšmeti. Skeletkapi ierakti dziļāk — līdz pat 1,5 m dziļās bedrēs. Apbedījumu orientācijā dominē ziemeļu—rietumu virziens. Sieviešu apbedījumu raksturīgas piedevas ir pie bronzas bruņurupuču saktām vai rotadatām piestip-

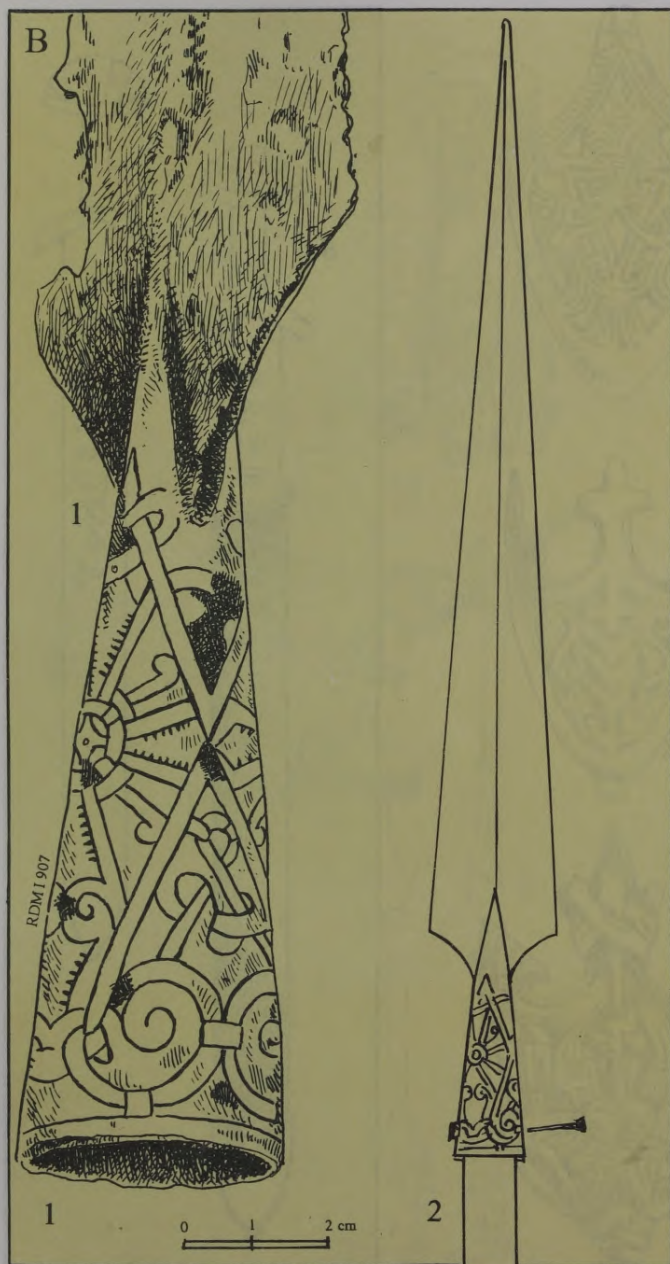
rinātas lielas važiņrotas ar dažādiem piekariņiem, kaklariņķi ar cilpu galiem, krelles, pakavsaktas, aproces, gredzeni. Vīriešu piedevās parasti sastopami: ieroči — dzelzs šķēpa gali, cirvji, zobeni, rotas — bronzas un sudraba saktas, aproces, gredzeni. Atšķirīga un īpatnēja kapa piedeva bija māla trauks ar ēdienu, kā arī bieži vien ar mirušo kopā apbedītais suns.

Tieši lībiešu apdzīvotajās teritorijās visvairāk jūtama skandināvu ietekme. Arheoloģiskajos izrakumos iegūto priekšmetu vidū konstatējamas ievestas rotaslietas un pēc to parauga gatavoti atdarinājumi. Raksturīgs piemērs ir Daugavas lejteces arheoloģijas pieminekļos atrastās 24 bruņurupuču saktas, kas darinātas pēc skandināvu tradīcijām. Tomēr vairumā gadījumu redzamas atšķirības. Piemēram, adatas, kas paredzētas to piestiprināšanai, veidotas tā, kā tas tradicionāli ir citos lībiešu izstrādājumos. Tāpēc jāpieņem, ka vismaz daļa šo skandināvīgo bruņurupuču saktu ir vietējo rotkaļu darinājumi.

Libiešu senlietas

A — Salaspils Laukskolas kapulaukā 1974. gada izrakumos atsegtā 480. kapa 11. un 12. gadsimta mijas sievietes apbedījuma inventārs: 1 — bronzas bruņurupuču saktas ar ažuŗiem vaŗturiem un vaŗiŗrotu, kurā iekārti piekariņi: jātnieka figūriņa, dzivnieka zobs, dzintara ripa, nazītis, divas putnu figūriņas, zirdziņa figūriņa, adatu kāŗbiņa, 2—3 — bronzas kaklariņķi ar cilpu galiem, 4 — kaklarota no stikla krellēm un kauri gliemeŗvākiem, 5—12 — bronzas spirālgredzeni, 13—16 — bronzas dobās aproces ar saŗaurinātiem galiem;

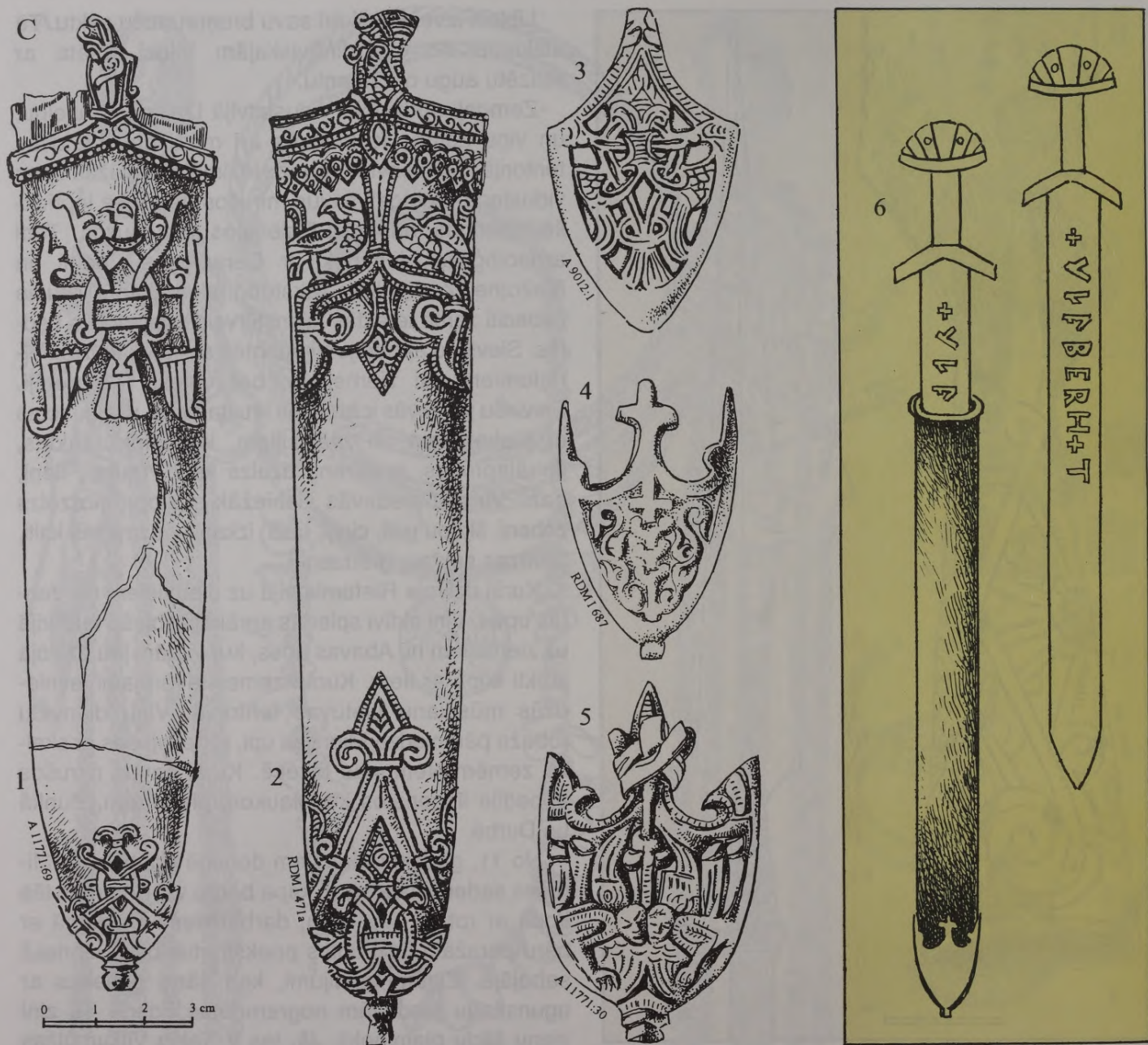
B — ieroču rotāšanā nereti izmantots sudrabs vai pat zelts: 1 — dzelzs šķēpa gals ar sudraba inkrustāciju uz uzmavas. Iespējams, ka daļa no Latvijā atrastajiem šā veida ieročiem pagatavota uz vietas, bet daļa atvesta, jo līdzības tiem atrodamas Skandināvijā un Īgaunijā, 2 — uzmavas šķēpa stiprināšanas veids kātā;

Libieši izveidojuši arī savu bruņurupuču saktu. Tā atšķirībā no skandināviskajām bijusi rotāta ar stilizētu augu ornamentu.

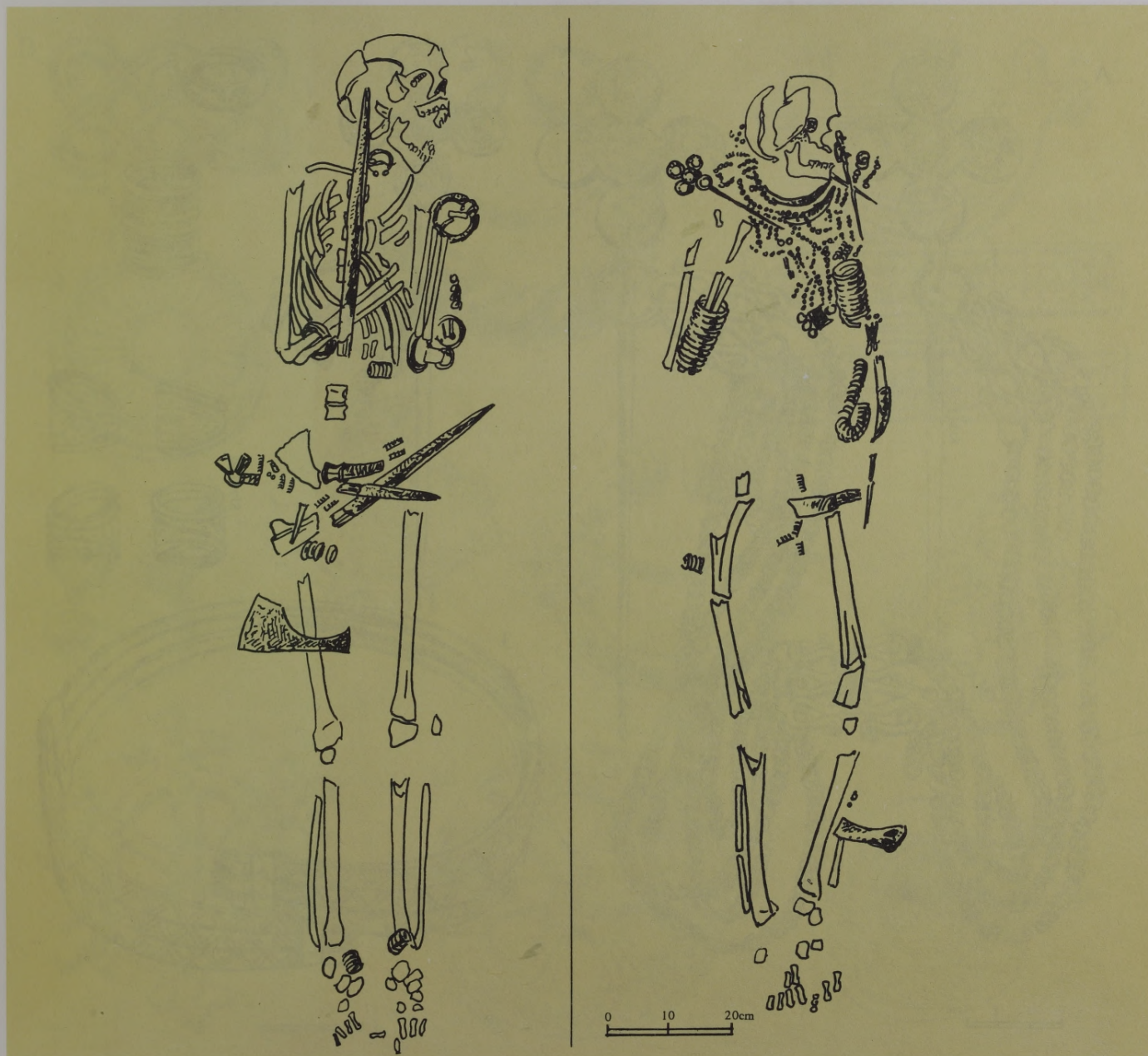
Zemgaļi apdzīvoja Viduslatvijā Lielupes baseinu, un viņu zemes iesniedzās arī mūsdienu Lietuvas teritorijā. Šo dienvidu robežu iezīmēja Nevēžas upes vidustece. Zemgaļi savus mirušos, tāpat kā iepriekšējā periodā, apbedīja līdzēnajos kapulaukos. Tādi arheoloģijas pieminekļi ir Ceraukstes Podiņi un Mežotne. Zemgaļiem raksturīgi skeletkapi. Mirušie apbedīti zemē ieraktās taisnstūrveida vai ovālās bedrēs. Sieviešu apbedījumi orientēti ar galvu uz ziemeļrietumiem vai ziemeļiem, bet vīriešu — pretēji. Sieviešu piedevās ir bronzas krustadatas, važiņu rotas ar piekariņiem un zvārguļiem, kaklariņķi, saktas, spirālaproces, gredzeni, dzelzs kapļi, raukņi, īleni, naži. Vīriešu piedevās visbiežāk sastopami dzelzs zobeni, šķēpu gali, cirvji, naži, izkaptis, uzmavas kalti, bronzas saktas, gredzeni.

Kurši dzīvoja Rietumlatvijā uz dienvidiem no Ventas upes. Viņi aktīvi spiedās agrākajā libiešu teritorijā uz ziemeļiem no Abavas upes, kur vietām jau dzīvoja jaukti kopā ar tiem. Kuršu zemes ievērojami iesniedzās mūsdienu Lietuvas teritorijā. Viņu dienvidu robeža pārsniedza Minnijas upi, robežojoties ar skalvu zemēm Nemunas lejtece. Kurši savus mirušos apbedīja līdzēnajos kapulaukos, piemēram, Bunkā un Durbē.

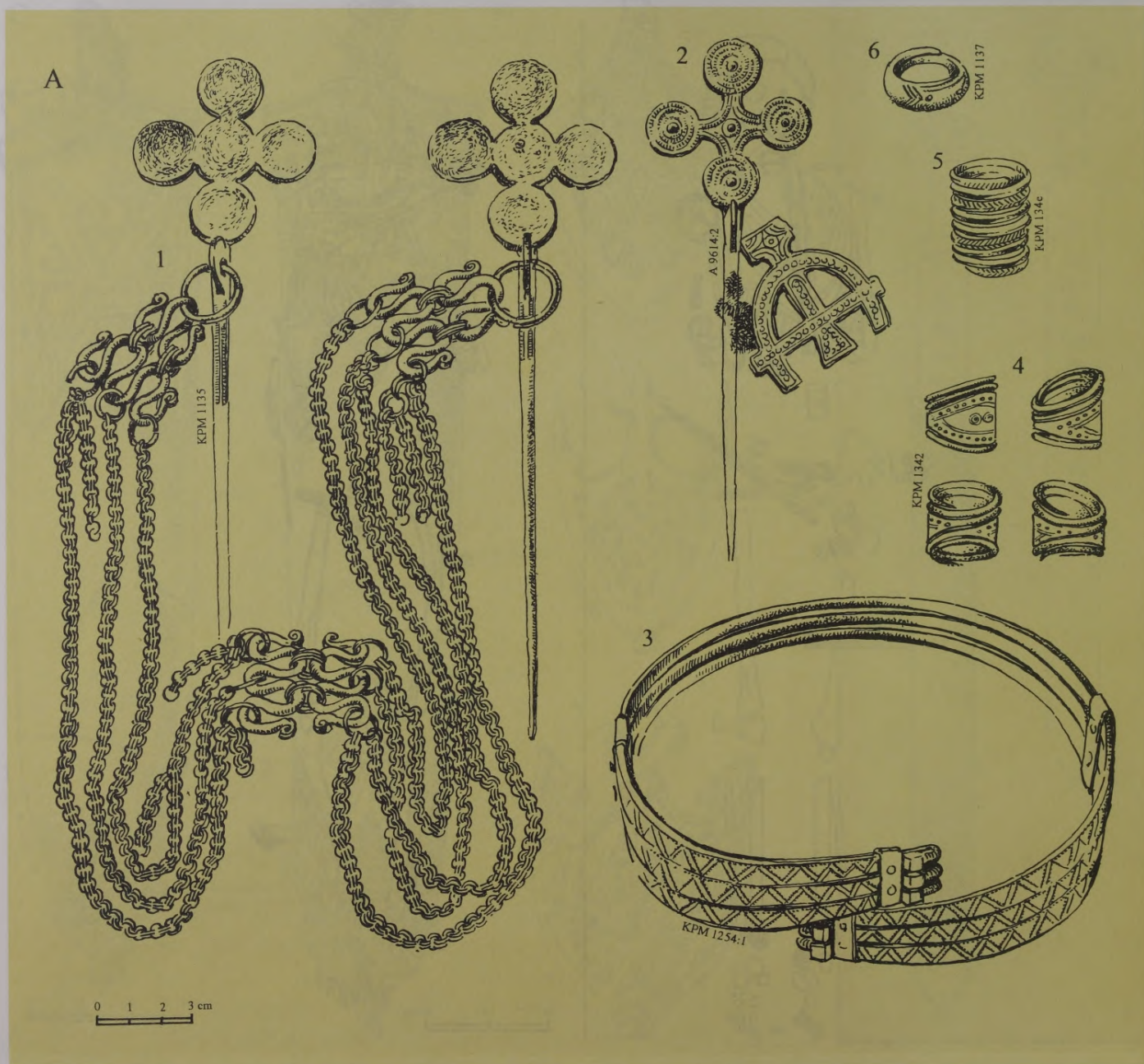
No 11. gadsimta kuršiem dominē ugunskaņi. Mirušos sadedzināja sārta kapa bedrē vai arī ārpus tās kopā ar rotām, ieročiem, darbarīkiem. Saskaņā ar bēru paražām līdzīgi dotos priekšmetus bieži iepriekš sabojāja. Zināmi gadījumi, kad sārta paliekas ar ugunskaņu piedevām nogremdētas ūdenī. Tu zini vienu šādu pieminekli. Jā, tas ir Talsu Vilkuuīžas ezera kapulauks. Īpatnēja piedeva kuršu ugunskaņos ir miniatūrpriekšmeti. Tie ir mazu ieroču, rotaslietu, darbarīku, māla trauku darinājumi, kas acīmredzot bija parasto lietu simboli.

C — zobenus nēsāja, ievietotus koka vai ādas makstīs, kuru galus noslēdza un greznoja apkalums jeb uzgalis: 1—2 — maksts sudraba uzgaļi, 3—5 — maksts bronzas uzgaļi, 6 — zobens un maksts. Vēlais dzelzs laikmets.

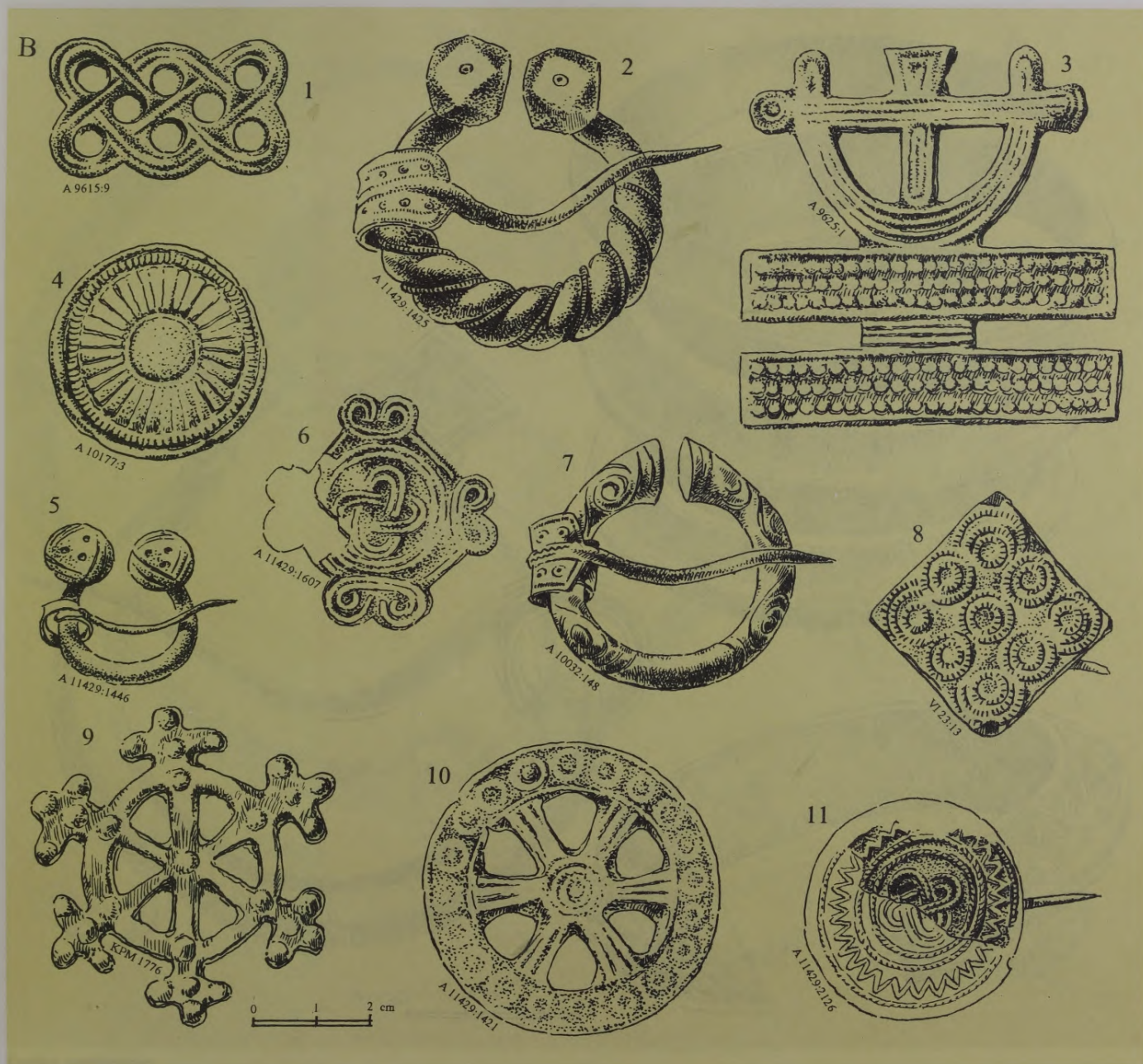

Mežotnes centra kapulaukā 1971. g. izrakumos atsegtais 79. (vīrieša) un 80. (sievietes) kops. 11. gadsimts.

Zemgaļu senlietas

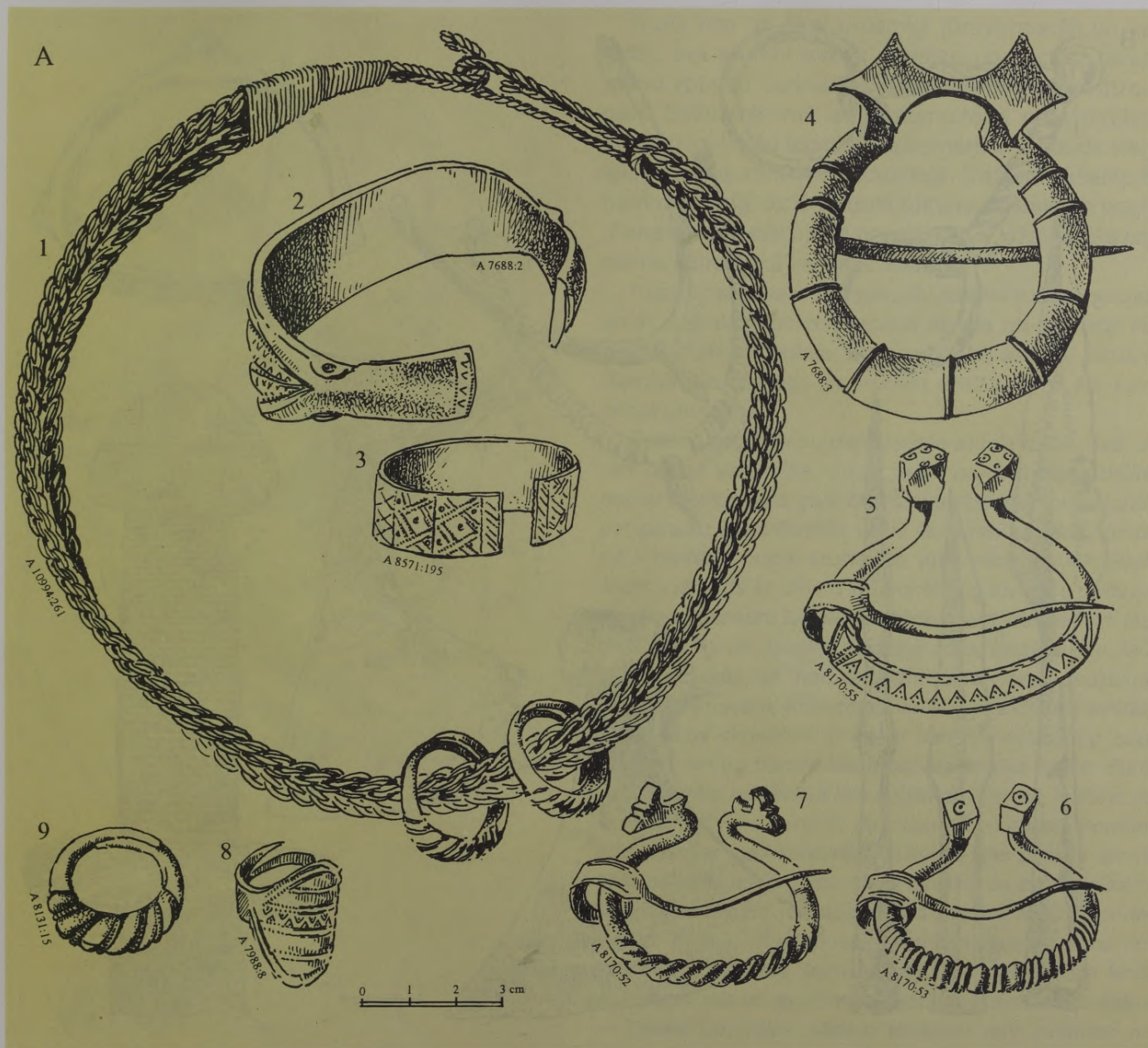
A — sievietes rotas: 1—2 — bronzas krustadatas ar plakanām galvas ripām, kas savienotas ar važiņrotu, 2 — bronzas krustadata un važturis ar sudraba platējumu, 3 — bronzas vairākkārtīgs kaklariņķis ar piekļautu kāšu galiem, 4 — bronzas gredzens ar vidusplāksnīti, 5 — bronzas spirālgredzens, 6 — bronzas gredzens ar pāresnīnātu priekšpusi un pamišus saejošiem galiem;

B — saktas: 1, 9, 10 — bronzas ažiura plāksnessaktas, 2 — bronzas pakavsakta ar skaldņotiem galiem, 3 — bronzas stopa-šķēršu sakta ar alvojumu, 4 — apsudrabota bronzas ripsakta, 5 — bronzas pakavsakta ar sēņveidīgiem galiem, 6 — bronzas krustsakta, 7 — bronzas pakavsakta ar vāļu galiem, 8 — bronzas četrstūrsakta, 11 — bronzas ripsakta ar sudraba platējumu;

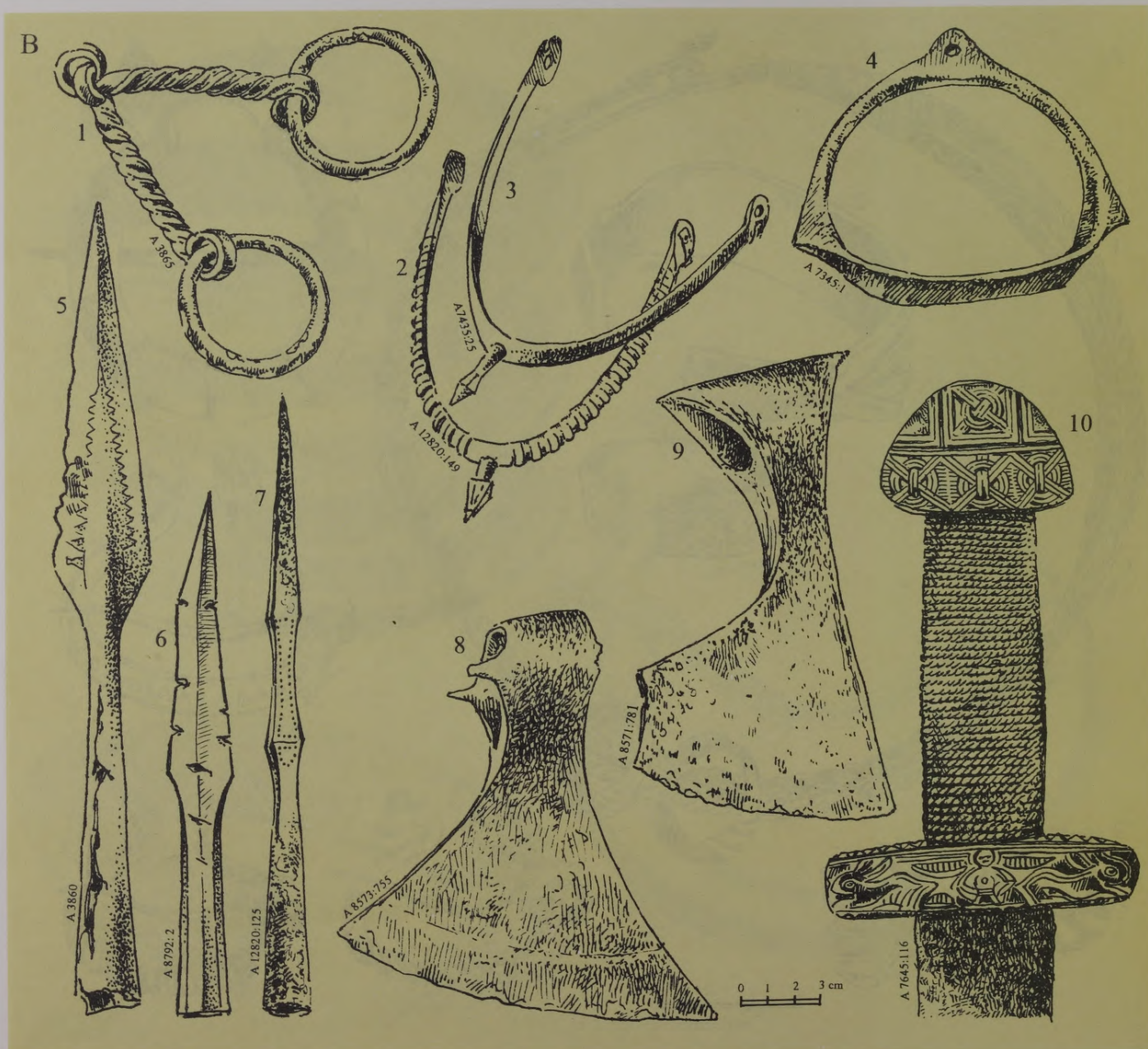

C — vīrieša rotas: 1 — masīvā trīsvidju bronzas spirālāproce, 2 — masīvā bronzas aprobe ar trīsstūrveida griezumam, 3 — bronzas pakavsakta ar skaldņotiem galiem. Vēlais dzelzs laikmets.

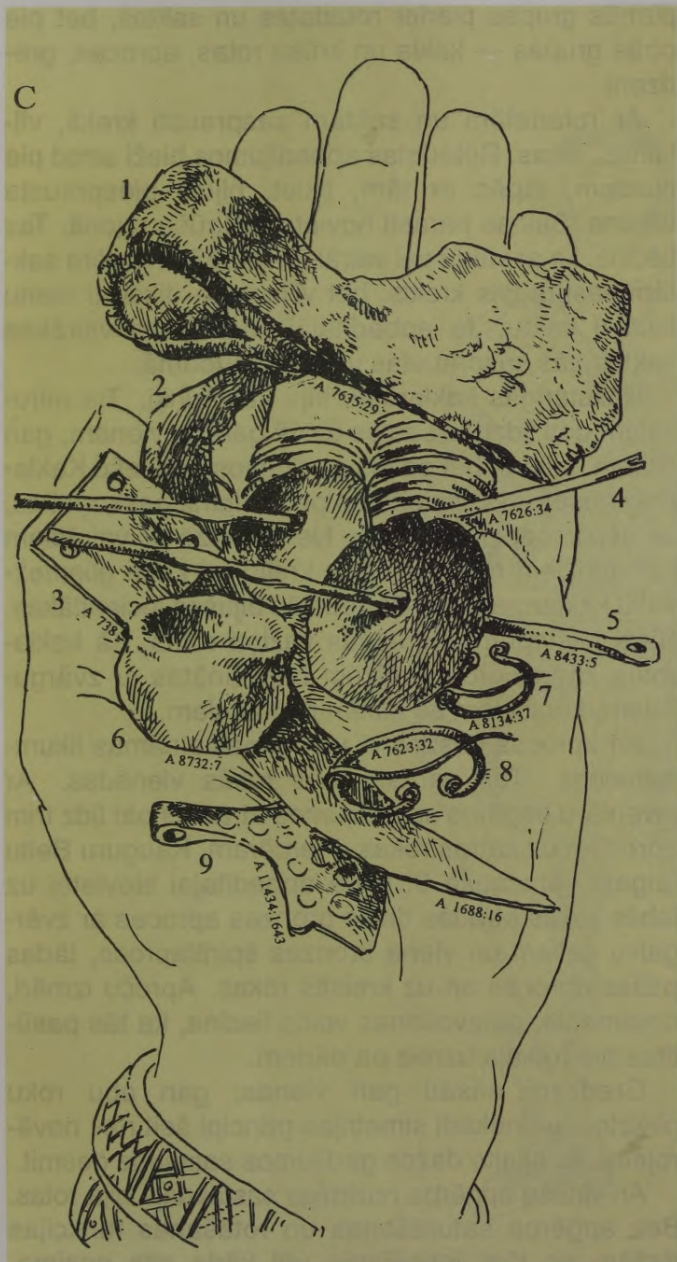

Kuršu senlietas

A — rotas: 1 — bronzas divkāršais vītais kaklariņķis ar cilpas un kāša galiem un uzvērtiem diviem gredzeniem, 2 — bronzas aproce ar zvērgalvu galiem un paplašinātu vidusdaļu, 3 — bronzas lentveida aproce, 4 — bronzas pakavsakta ar savienotiem rēdžu galiem, 5—6 — bronzas pakavsaktas ar skaldņotiem galiem, 7 — bronzas pakavsakta ar zvērgalvu galiem, 8 — bronzas vairoggredzens, 9 — bronzas gredzens ar tordētu priekšpusi;

B — zirglietas un ieroči: 1 — dzelzs iemauktu dzelži, 2—3 — bronzas un dzelzs pieši, 4 — dzelzs kāpslis, 5—7 — dzelzs uznavas šķēpa gali, 8 — dzelzs āvas cirvis, 9 — dzelzs platasmens cirvis, 10 — dzelzs divasmeņu zobena no sudraba darinātais rokturis (atdarinājums pēc bronzas oriģināla), pievērš uzmanību: uz tā apakšējā šķērša interesants attēls, kur centrā novietota cilvēka figūra, bet no tās uz abām pusēm, ar galvām uz āru, zaķu figūras — *lai mans ienaidnieks bēg kā zaķis no mana zobena*;

C — miniatūrpriekšmeti: 1 — dzelzs cirvītis, 2 — dzelzs izkaptiņa, 3 — bronzas celu galdiņš, 4—5 — bronzas vērptomās vārpstiņas, 6 — māla trauciņš, 7—8 — bronzas pakavsaktiņas, 9 — bronzas cirvītis.

Kurši bija ne tikai drosmīgi jūrasbraucēji un karotāji, bet arī labi ieroču meistari un teicami divasmeņu zobenu darinātāji. Šie ieroči bija 95—100 cm gari. Salīdzinājumā ar Rietumeiropā gatavotajiem asmeņiem kuršu izgatavotie asmeņi ir nedaudz vieglāki un ar šaurāku reni vidusdaļā. Dažiem eksemplāriem raksturīgi izcili veidots roktura šķērsis un poga. Viens no skaistākajiem paraugiem ir Užavas Silmalciena kapulaukā iegūtais zobens:

"Užavas zobena rokturis sastāv no divām daļām: pogas un ar to kopā liedināta augšējā šķērša un atsevišķi liedināta apakšējā šķērša; zobena dzelzs asmeni atradējs diemžēl bija nometis pie veciem dzelžiem, un tas vairs nebija atrodams.

Zobena pogu no augšējā šķērša atdala dziļa rievā; divas dziļas vertikālas rievas pogu pārdala trijās daļās; pogas trīsstūrveida gala laukumi atstāti bez ornamenta, bet gandrīz kvadrātveida vidus laukumu aizpilda kombinēts divkāršā slīpa krusta un apla motīvs. Augšējais šķērsis izrotāts ar diviem konfrontētiem divkāršu valdziņu līkločiem, pār kuru iekšējiem stūriem vertikāli pārvilkta tādi paši valdziņi un apvilkti valdziņu aplis; iekšējie starplaukumi aizpildīti ar horizontālām un (vienā gadījumā) vertikālām rievām. Apakšējais šķērsis priekšpusē izrotāts abos galos simetriski ar galvu uz āru novietotām zaķu figūrām; centrā frontāli iekomponēta cilvēka figūra. Starp zaķu figūrām un cilvēka tēlu augšā un apakšā, katrā pusē cilvēkam, diviem vertikāli rievotiem segmentiem norobežots, izceļas īpati konturēts laukums, kas puslīdz simetriski aizpilda tukšo telpu starp cilvēka un zaķa figūrām. Šķērša augšmala un apakšmala izrotāta krustotām rievām. Šķērša mugurpuses ornamentu veido divas rievotas līkloču lentes, kuru krustojumus aptver četri lentu apli; augšmala un apakšmala izrotāta vertikālām rievām.

Tiešas paralēles šādam rokturim nav zināmas ne Latvijā, ne ārpus tās."

(Šturms E. Kuršu zobeni // *Senatne un Māksla*. — R., 1936. — IV. — 106. lpp.)

26. Mode pirms 1000 gadiem

Kapulauku 10.—12. gadsimta skeletkapos iegūtais materiāls ir ļāvis ar lielu ticamības pakāpi rekonstruēt latgaļu, sēļu un lībiešu apģērbus. Jau iepriekš aizsāktā tradīcija apģērba rotāšanā izmantot audumā iestrādātus bronzas gredzentiņus 11. gadsimtā sasniedza savas attīstības maksimumu. Bronza, zemē konservējot tai tuvumā esošo audumu, veicina tā saglabāšanos. Pateicoties šim apstāklim, iegūti daudzi tekstiliju fragmenti, pat gandrīz pilnīgi saglabājušās villaines.

Sievietes tērps, kā tu to uzzināji, iepazīstoties ar vidējo dzelzs laikmetu, sastāvēja no brunčiem, krekla, jakas un villaines. Galvā lika vainagu un galvasautu. Lībietēm konstatētas arī matu lentes. Vīrieša tērps sastāvēja no krekla, biksēm, svārkiem, apmetņa un galvassegas. Kā sievietes, tā vīrieši nēsāja rotas. Valkāja ādas apavus un kāju sietavas.

Tagad uzmanīgi aplūko attēlu 199. lappusē. Tādus Aizkraukles kapulaukā apbedītos cilvēkus iedomājās F. Krūze. Viņa rekonstrukcija, kas bija pirmais mēģinājums parādīt seno Latvijas iedzīvotāju apģērbus, ir fantāzija, un tajā ir daudz kļūdu. F. Krūze nepareizi novietojis un sajaucis vīrieša un sievietes rotas, apģērba daļas. Īpaši dīvains iznācis vīrietis. Galvā viņam cepure no spirālītēm, kuras īstenībā ir no sievietes grīstes vainaga. Vēl uz rokām uzmauktas spirālaproces, bet uz ceļiem un potītēm savukārt manšetaproces, kas arī ir sievietes rotas. Tāpat pie jostas viņam piekārtas važiņu rotas. Varbūt tu vari atrast vēl kādas atšķirības, salīdzinot ar jaunākajām rekonstrukcijām?

Sievietēm bija diezgan noteikts rotu komplekts. Pēc lietošanas nozīmes vispirms jāmin apģērba saspraušanai un saturēšanai nepieciešamās rotas, kas lietotas gan ikdienas, gan svētku tērpos. Tālāk jārunā par svētku tērpu rotājošām rotām, kuras katru dienu nav nepieciešamas vai pat var traucēt darbā. Pie

pirmās grupas pieder rotadatas un saktas, bet pie otrās grupas — kakla un krūšu rotas, aproces, gredzeni.

Ar rotadatām un saktām sasprausti krekli, villaines, jakas. Rotadatas apbedījumos bieži atrod pie pleciem, tāpēc ar tām, šķiet, bijusi piesprausta villaine. Saktas parasti novietotas krūšu rajonā. Tas liecina, ka ar vienu vai vairākām mazāka izmēra saktām sasprausts krekls, bet villaine — tikai ar vienu lielāku saktu. Ja apbedītajai līdzī dotas vairākas saktas, tās saspraustas villaines audumā.

Raksturīgas kaklarotas bija kaklariņķi. Tie mirušajām doti līdzī Aizsaules dzīvē gan pa vienam, gan diviem, trijiem, bet dažos gadījumos pat seši. Kaklariņķi nēsāti cits virs cita un pēc lieluma saskaņoti tā, lai neaizsegtu viens otru. Nereti reizē ar vairākiem kaklariņķiem nēsātas stikla kreļļu un kauri gliemežvāku kaklarotas, turklāt pēdējās bijušas iecienītākas. Bieži sastopamas greznas važiņu rotas. Kā kaklarotas, tā važiņrotas reizēm papildinātas ar zvārguļiņiem, krustiņiem un citiem piekariņiem.

Arī aproces nēsāšanā vērojamas zināmas likumsakarības. Tās parasti abās rokās vienādas. Ar inventāru bagātos apbedījumos atrastas pat līdz trim aprocēm uz katras rokas. Piemēram, Kauguru Beitu latgaļu kapulaukā 3. kapā apbedītajai sievietei uz labās rokas atradās divas bronzas aproces ar zvārgalvu galiem un viena bronzas spirālaproce, tādas pašas aproces arī uz kreisās rokas. Aproču izmēri, ornamenti, gatavošanas veids liecina, ka tās pasūtītas pie rotkaļa uzreiz pa pāriem.

Gredzeni nēsāti gan vienas, gan abu roku pirkstos, un nekādi simetrijas principi šeit nav novērojami. To skaits dažos gadījumos sasniedz desmit.

Arī vīriešu apģērba nozīmīga sastāvdaļa bija rotas. Bez apģērba saturēšanas un rotāšanas funkcijas dažām no tām iespējama vēl kāda cita nozīme. Piemēram, latgaļu vīrieša apģērba savdabīga sastāvdaļa bija rokauts — ar bronzas stīpiņām izrotāts lentveida audums, ar kuru parasti notīta kreisā roka augšpus delnas locītavas. To atrod samērā reti, un

11. gadsimta latgaļu vīrieša un sievietes apģērbs. Pēc Priekules Ģūģeru kapulauka materiāliem.

11. gadsimta libiešu sievietes apģērbs. Pēc Salaspils Laukskolas kapulauka materiāliem un vīrieša apģērbs pēc Salaspils Vējstūru kapulauka materiāliem.

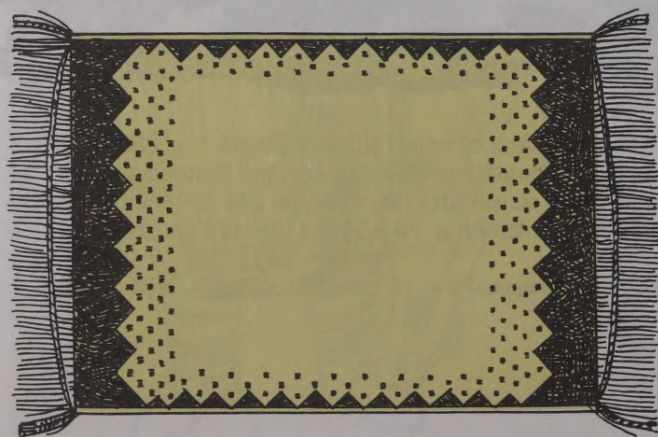
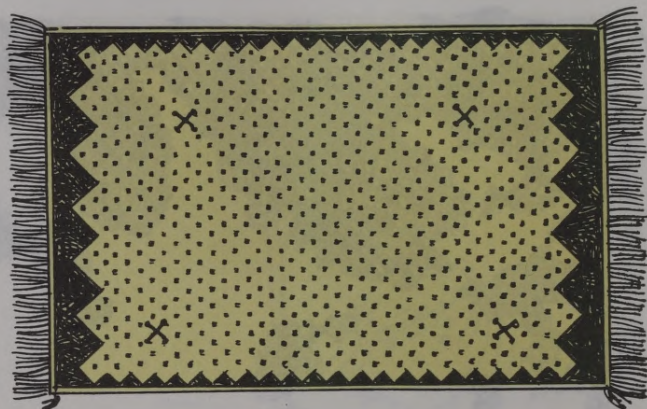
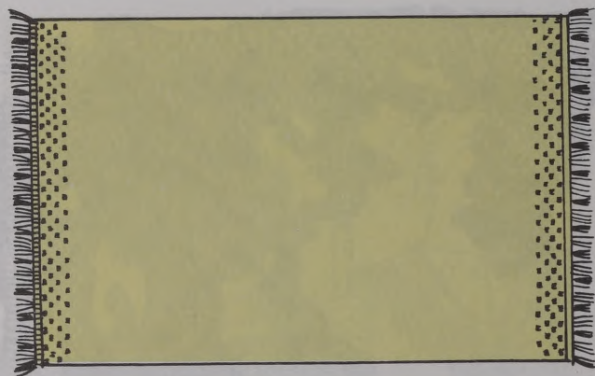
11. gadsimta libiešu meitenes apģērbs. Pēc Doles Vampeniešu I kapulauka materiāliem un zēna apģērbs pēc Salaspils Laukskolas kapulauka materiāliem.

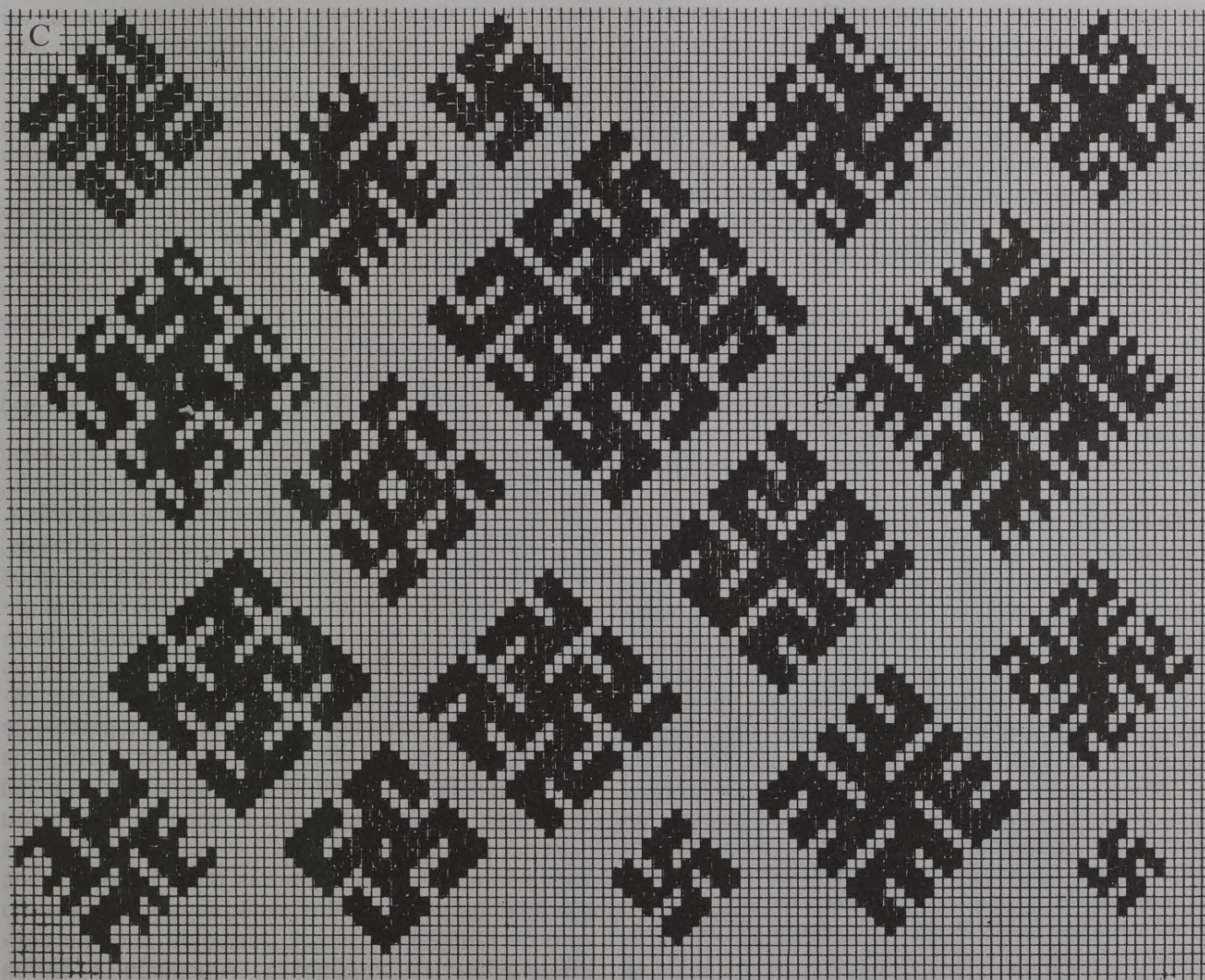
Villaine ir četrstūrveida apģērba gabals, kas tiek segts uz pleciem. Šāda plecu sega bija plaši izplatīta Eiropā 1. g. tūkst. Villainei bija ne tikai praktiska, bet arī greznojoša nozīme. Tieši ar greznām un ornamentētām villainēm Latvijas teritorijas iedzīvotāji izcēlušies savu kaimiņu vidū. Protams, latgaļu, sēļu, libiešu villaines arī savā starpā atšķirās, kaut vai pēc izmēriem. Latgaļu sievietes villaine salīdzinājumā ar libiešu sievietes villaini bija īsāka. Pirmās izmēri ir 70—90 x 110—120 cm, bet otrās — 70—90 x 150—160 cm.

A — viena no arheologu iegūtajām villainēm, kas saglabājusies vislabāk, ir Kārļu Ainavas kapulaukā ar 12. gadsimtu datētajā 4. kapā iegūtā;

B

B — ornaments var būt novietots gan tikai villaines galos, gan tikai malās, gan visapkārt, tas var klāt visu villaini, var atstāt nerotātu vai daļēji rotātu viduslaukumu;

C — viena no rotāšanā bieži izmantotām ornamenta zīmēm bija ugunskrusts, kura veidošanā liela daudzveidība, piemēram, Stāmerienes kapulaukā atrastajā 12. gadsimta villainē ir 37 ugunskrusti, veidoti 20 variantos.

tas varētu liecināt, ka rokauts kalpojis par atšķirības zīmi un norādījis uz tā nēsātāja īpašu sabiedrisko stāvokli. Līdzīgi rokautam par atšķirības zīmi var uzskatīt latgaļu vīriešu svārku priekšpusē nēsātos putnveida piekariņus ar knābi un astē iekabinātām trapeceveida mēlītēm, kuri konstatēti ar inventāru bagātos apbedījumos. Bet masīvā karavīra aprobe, kuru atrod tikai uz kreisās rokas, varēja uztvert un daļēji neutralizēt pret vairogu saņemtos triecienus cīņas laikā.

Parasti vīriešu apbedījumos atrod divas pakavsakatas — ar lielāko sasprausti svārkī, bet ar mazāko — krekls. Viņu aprobe bija masīvākas un bagātāk ornamentētas. Atšķirībā no sievietēm vīrieši tās nēsāja pa pāriem uz katras rokas. Toties gredzenus vīrieši valkājuši abu roku pirkstos. To skaits parasti bijis no diviem līdz četriem.

Bet bērnu apģērbs un rotas? Tas darināts līdzīgi kā pieaugušajiem. Protams, ņemot vērā augumu. Zēniem, tāpat kā vīriešiem, kapā reizēm likti ieroči. Piemēram, Pildas Nukšu kapulaukā 42. un 84. kapā apbedītajiem zēniem starp līdzdotajiem priekšmetiem atradās dzelzs vienasmens zobens un šaurasmens cirvis. Bērni rotājušies ne mazāk, varbūt pat vairāk par pieaugušajiem. Par to visvairāk liecību iegūts lībiešu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos.

"Bērnu kapos bez piekariņiem — amuletiem (zvārguļiem, krustiņiem, miniatūriem sadzīves priekšmetiem un darbarīkiem, zoomorfām figūrām, lāča zobiem, dzintara gabaliņiem u. c.), kas īsā važiņā pievienoti svārku kakla iegriezuma nobeigumā un ir īpaši daudzveidīgi, 12. gadsimtā vēl atzīmējamās krellu rotas, kaklariņķi, aprobe, gredzeni, saktas.

Kaklariņķi un krellu virtenes atrastas galvenokārt meiteņu, bet sastopamas arī zēnu kapos, īpaši 10.—11. gadsimta apbedījumos. Pēc formas bērniem kaklariņķi tādi paši kā pieaugušajiem, visbiežāk vītie ar cilpu galiem. Kaklariņķi, arī aprobe un gredzeni darināti piemēroti augumam, bet atsevišķos gadījumos, piemēram, Vampniešu I kapulauka 88. kapā, meitene rotāta ar pieaugušas sievietes kaklariņķiem. 12. gadsimtā kaklariņķi izzūd. Krelles sastopamas biežāk nekā kaklariņķi, bagātākajos apbedījumos pat kopā ar tiem un dažreiz vairākās virknēs,

kurās nereti ievērti arī zvārguļi, apaļie piekariņi, lunulas vai krustiņi. Ar aprobe arī rotāti gan zēni, gan meitenes. Meitenēm parasti ir bronzas, dažreiz pat sudraba spirāl-aprobe pa vienai uz katras rokas, zēniem — bronzas lentveida aprobe ar sašaurinātiem stilizētu zvārgalvu galiem pa 1 vai 2 uz katras rokas. Tāpat zēnu un meiteņu apbedījumos atrasti arī abās rokās valkāti spirālgredzeni.

Saktām bijusi funkcionāla nozīme. Mazākās — ar vāju vai atrotītiem galiem — lietotas krekla, lielākās ar magoņ[poga]galvu vai rēdžu galiem — svārku sasprausšanai. Vairākos 11.—12. gadsimta zēnu kapos atrastas arī zemgaļu tipa stopa-šķēršu saktas. Iespējams, ka tās paredzētas apmetņa sasprausšanai."

(Zariņa A. Lībiešu apģērbs 10.—13. gs. — Rīga, 1988. — 61. lpp.)

Apģērbu gatavoja no līnām un vilnas. Līni lietoti gan balināti, gan nebalināti. Dziju krāsoja tumši zilu, brūnu, dzeltenu. Izmantota arī vilnas dabiskā krāsa.

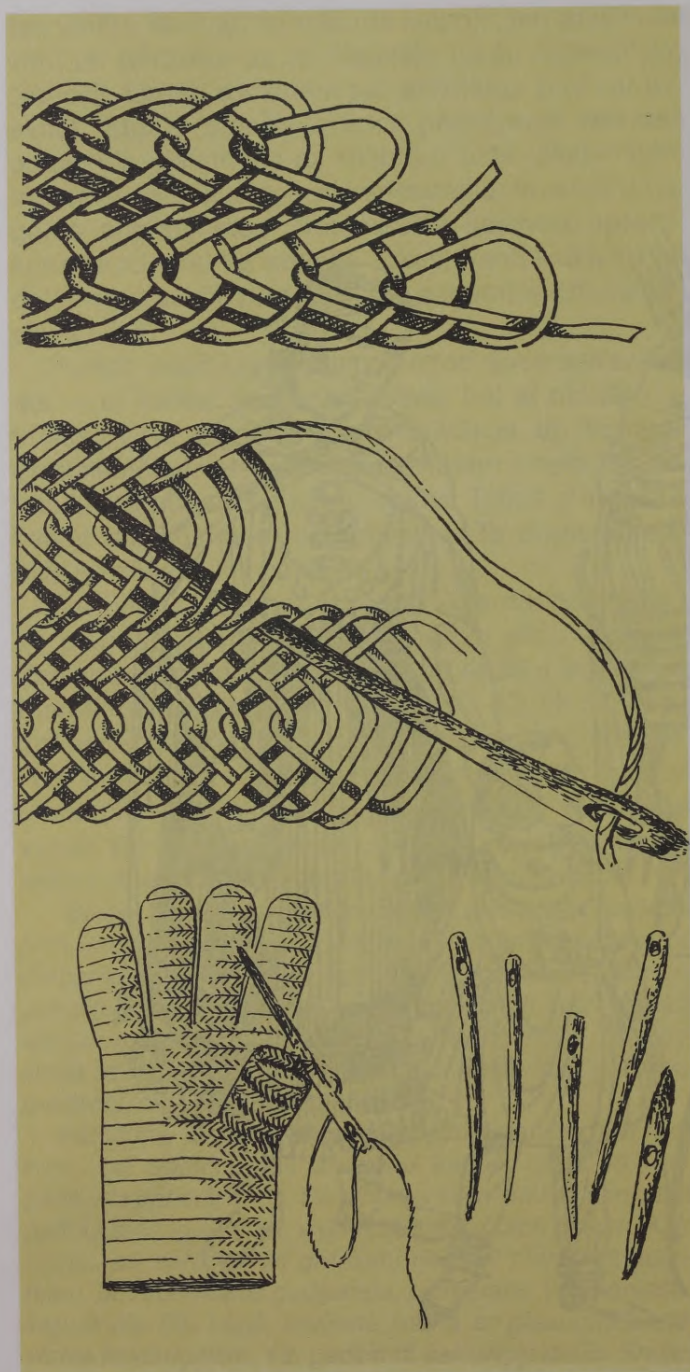
Tekstilizstrādājumi darināti dažādās tehnikās. Sastopami pinumi, jostveida audumi un aužamos stāvos izstrādāti audumi. Adatas pinuma tehnikā gatavoti cimdi un zeķes. Rupjas vilnas dzijas pavedienu sapina ar kaula adatas palīdzību. Vispirms izveidoja pamatpīni ar vēlamo cilpu skaitu. Pinot nākamās kārtas, pavediens tika saistīts ar iepriekšējās pīnes malas cilpām. Mežģītais pinums sastopams jostu darināšanā. Te nepieciešamie rīki arī bija ļoti vienkārši. Pinējai vajadzēja 2 kociņus pavedienu nostiprināšanai galos un vēl 2 — pīšanai un blīvuma regulēšanai. Mežģītais pinums tapa, blakusesošos pavedienus pēc noteiktas sistēmas apvijot vienu ap otru un tādējādi sasaistot. Jostveida audumu darināšana bija jau sarežģītāka. Arheoloģe A. Zariņa šādi izskaidrojusi aušanu celos:

"Celaiņu darināšanā auklas (grīstes) vīšana apvienota ar aušanu. Celaine sastāv no vairākām, savstarpēji ar audiem sasaistītām grīstēm, kur katras grīstes veidošanai nepieciešams savs celu dēlītis. To skaits nosaka celaines platumu. Pēc katra auda aizaušanas celu dēlīti pagriež par 1/2 vai 1/4 un šķīrienā ieauž jaunu audu. Audi celainē parasti paliek neredzami."

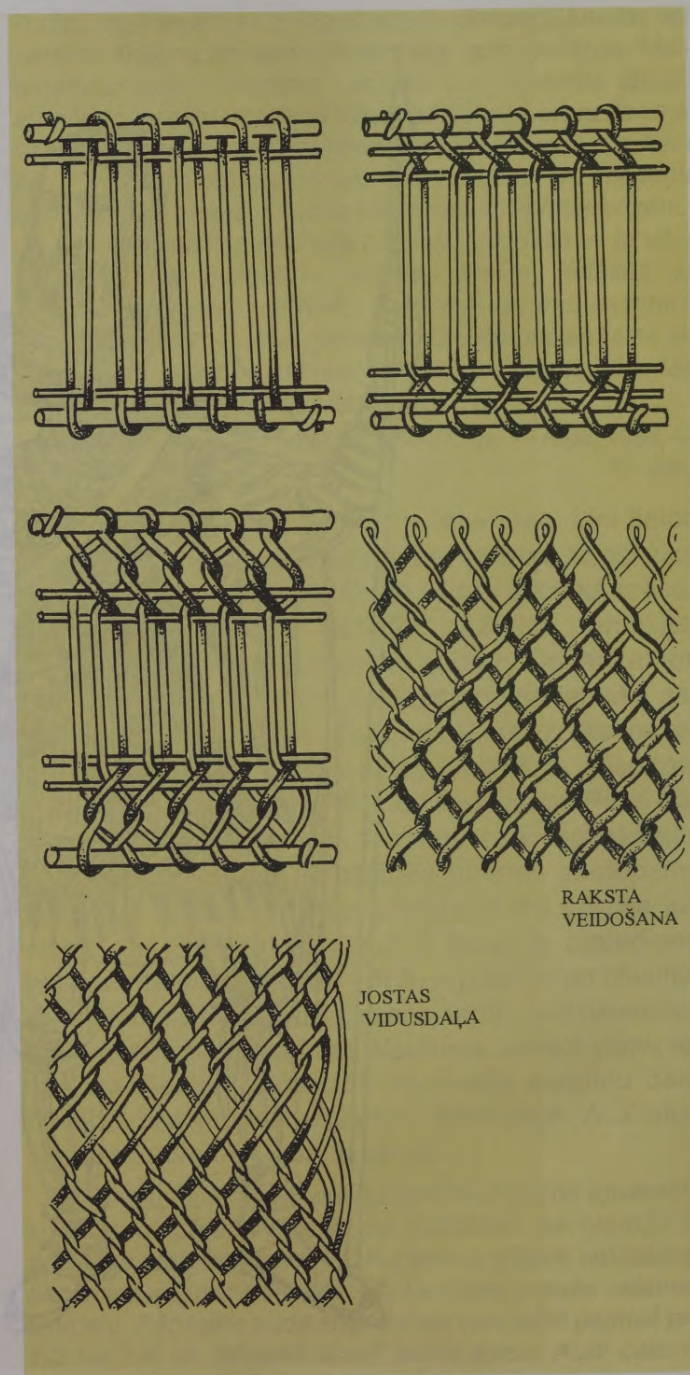
(Zariņa A. Lībiešu apģērbs 10.—13. gs. — 14. lpp.)

Vēlā dzelzs laikmeta libiešu apģērbs 19. gadsimta pirmās puses zinātnieka acīm

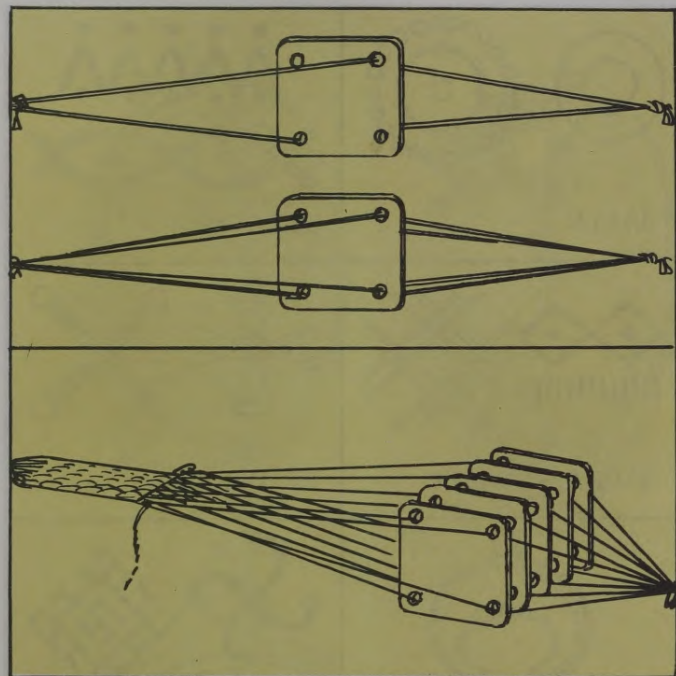
Adatas pinuma tehnika

RAKSTA
VEIDOŠANA

JOSTAS
VIDUSDAĻA

Mežģītā pinuma tehnika

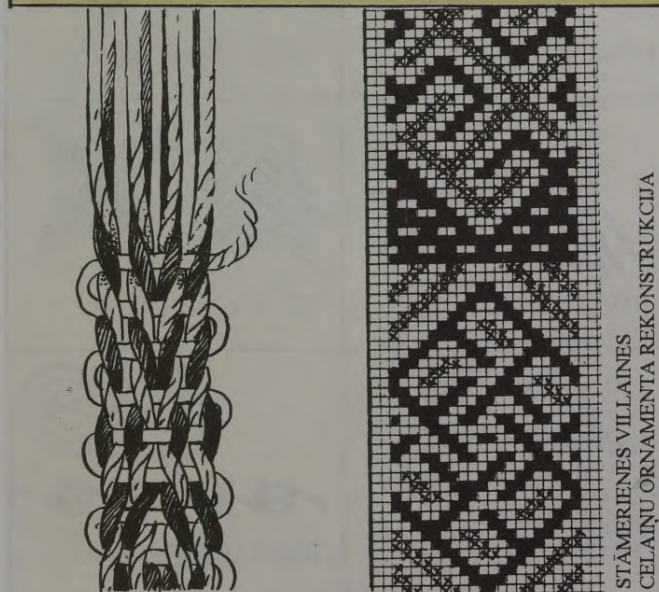

11.—12. gadsimtā celaiņu aušanā nostabilizējas krāsu salikumi, raksta elementi, kompozīcija, kuri vēlāk vairs būtiski nemainās. Savas izturības dēļ celaines lietotas par apaudām apģērba, sevišķi villaiņu ārējo malu nostiprināšanai. Turpināja pilnveidoties audenes, kuras darināja tikai ar aušanas paņēmienu. Tās izlietotas gan vainagu pamatiem, gan piekaru saitēm. Salīdzinājumā ar celainēm audeņu raksti ir vienkāršāki. Starp aužamos stāvos darinātajiem audumiem dominē vienkārtnis un četrnīšu trīnītis vai to paveidi. Aušanai lietoti vertikālie aužamie stāvi. Ar tiem tev būs iespēja tuvāk iepazīties nākamajā nodaļā. Sākot ar 12. gadsimtu, ieviešas arī pamīšus darināmie horizontālie aužamie stāvi. Parādās jauna aušanas tehnika — trīsnīšu trīnītis un jaunu veidu audumi — pusvilnas rūtaini un rakstaini audumi. Līdzās vietējiem ražojumiem nelielā skaitā konstatēti augstas kvalitātes audumi, kas ievesti no Rietumeiropas.

27. Ornamenti un reliģiskie ticējumi

Viena no cilvēka mākslinieciskās darbības izpausmēm ir ornamenti. Mūsu senčiem vēlajā dzelzs laikmetā bija raksturīgs galvenokārt ģeometriskais ornamenti. Ar 10. gadsimtu līdzās tam ieviešas lentes pinuma ornamenti, bet ar 11. gadsimtu izplatījās zvēru stila un augu ornamenta elementi. Zināma bija arī austrumnieciskā palmete, kas īpaši bieži sastopama lībiešiem.

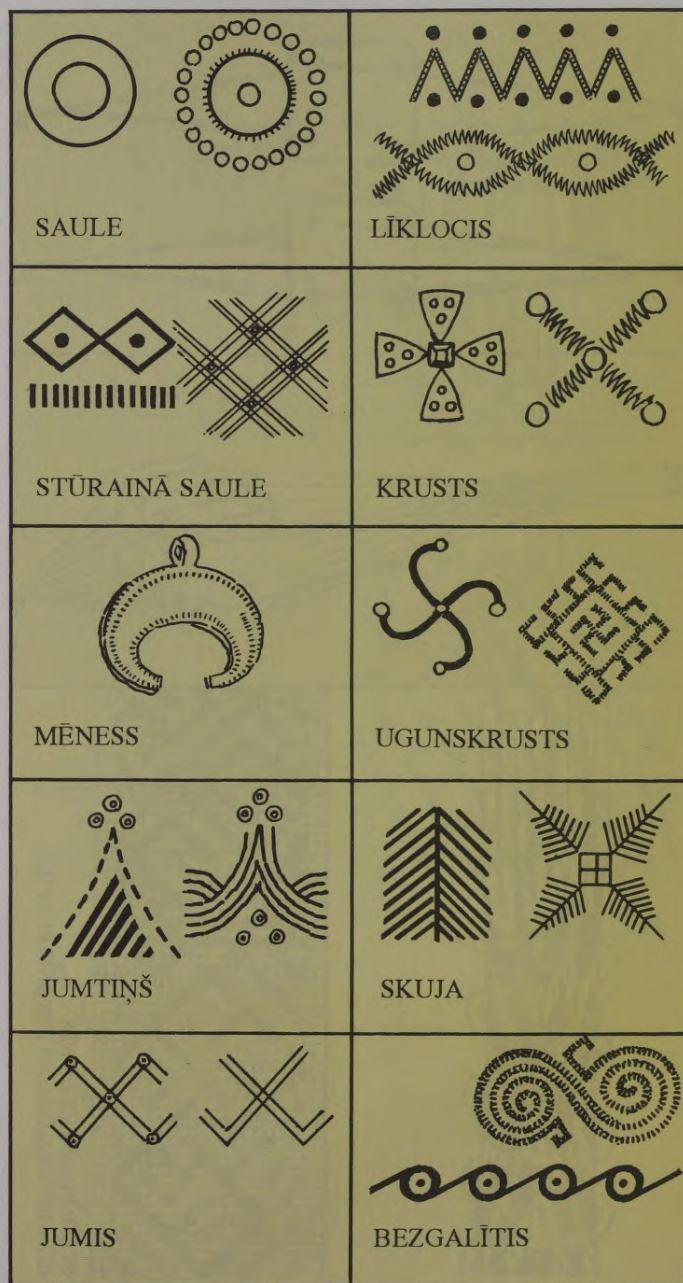
Ģeometriskā ornamenta pamatelementi — slīpais un taisnais krusts, līklocis, skuja, rombs, aplis jeb saulīte pazīstami jau kopš akmens laikmeta. Vēlajā dzelzs laikmetā visizplatītākie bija ugunskrusts, jumtiņš, jumis, saule, stūrainā saule. Zīmes bieži papildina cita citu, saplūst. Atsevišķi šādi kuplinājumi ar laiku kļuva par patstāvīgām zīmēm. Daudzas zīmes ir arī citu tautu kultūrā, bet tieši to kombinācijas veido attiecīgai etniskai grupai raksturīgu ornamentu.

STĀMERIENĒS VILLAINES
CELAIŅU ORNAMENTA REKONSTRUKCIJA

Ornaments bija cieši saistīts ar reliģiskajiem ticējumiem. Senie zīmju nosaukumi, kas saistīti ar šiem mitoloģiskajiem priekšstatiem, dabas spēku personificējumiem, daudzos gadījumos tagad jau aizmirsti. Tāpēc radušies jauni apzīmējumi, kurus de-
vuši zinātnieki. Ornaments sauc par rakstu, rakstīšanu, rotāšanu. Tas liecina, ka tajā bijusi ielikta darinātāja doma vai vēlējums.

Mūsu tālo priekšteču pagānisko dievu panteons sastāvēja no zemes un auglības, debess dieviem. To hierarhija līdz galam nebija izveidojusies. Trūka arī kopīgas svētnīcas. Galvenā dievība bija Pērkons. Tālāk jāmin daudzās dievības-mātes — Zemes māte, Meža māte, Ūdens māte. No liktens lēmējām dievībām nozīmīgākā bija Laima, no auglības dievībām — Jumis, lopkopības dievībām — Ūsiņš. Lielu vietu reliģiskajā dzīvē ieņēma mājas garu kults, veļu jeb senču kults. Kulta vietas bija svētie meži, birzes, koki, kalni, ūdeņi, akmeņi. Dievu pielūgsmē atspoguļojās daudzveidīgos amuletos — cirvītis kā pēr-kona simbols, apaļi un lunulveida piekariņi kā saules un mēness simbols, zirdziņš kā Ūsiņa simbols. Ar ūdensputnu kultu saistās putniņi — piekariņi. Šis kults ir ļoti sens. Par stilizētiem putnu atveidiem mēs jau runājam nodaļas sākumā, daļā par akmens laikmeta mākslu. Tev zināmie rakstītie vēstures avoti vēsta, ka kopš 11. gadsimta norisinājušies pirmie mēģinājumi ieviest kristīgo ticību Latvijā. Taču tiem nebija lielu panākumu. Krustveida piekaru lietošanai 11.—13. gadsimtā Latvijas teritorijas iedzīvotāju uz-tverē bija visai maz vai visbiežāk nekāda sakara ar kristīgo ticību. Tos nēsāja kopā ar citiem pagānis-kajiem piekariņiem. Jāatgādina, ka krusts ne vien-mēr bijis kristietības simbols. Tas nozīmēja sauli — uguni. Krusts kā amulets sargāja tā nēsātāju no visām četrām debess pusēm. Pārņemot daudzas tā formas no austrumiem un rietumiem, bet piemērojot vietējo iedzīvotāju mākslinieciskajai uztverei, krustiņi lielā mērā darināti uz vietas. Tas arī apliecina, ka piekariņiem bijusi galvenokārt rotājoša vai amuleta nozīme.

A

Ornamenta zīmes

A — ģeometriskā ornamenta pamatelementi;

B

B — senlietas rotātas ar lentes pinuma (1), augu (2) un zvēru stila (3) ornamenta elementiem.

No bronzas darināti vēlā dzelzs laikmeta piekariņi — amuleti

1—3 — lunulas, 4 — jumbveida piekariņš, 5 — nazītis, 6 — lāpstiņa, 7—9, 12 — krustiņi, 10—11 — ažuŗie piekariņi, 13—14 — jātnieku figūriņas, 15 — vikinga figūriņa, 16 — karotiņe,

17 — atslēdziņa un cirvītis, 18—21 — cirviši, 22—29 — zoomorfie jeb dzīvniekveida piekariņi. Amuletus nēsāja kā kaklarotās, tā važiņrotās. To piekāršanai izmantoja stieniņu važiņas (1, 6), riņķišu važiņas (27, 29), gredzentiņu važiņas.

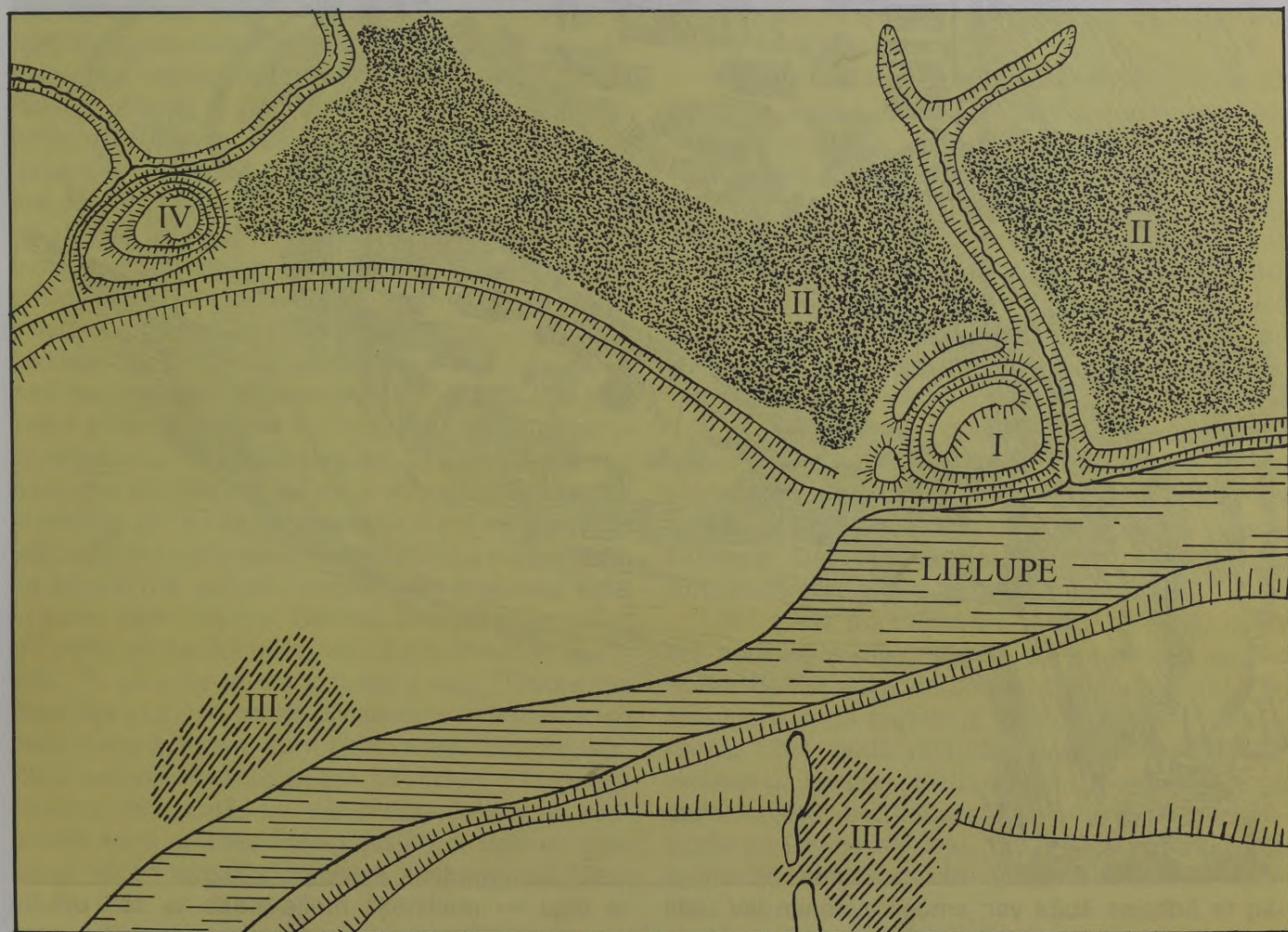
Ornaments uz vēlā dzelzs laikmeta bronzas aprocēm

1—2 — latgaļi, 3 — lībieši, 4—5 — kurši.

28. Daugmales pilskalnā

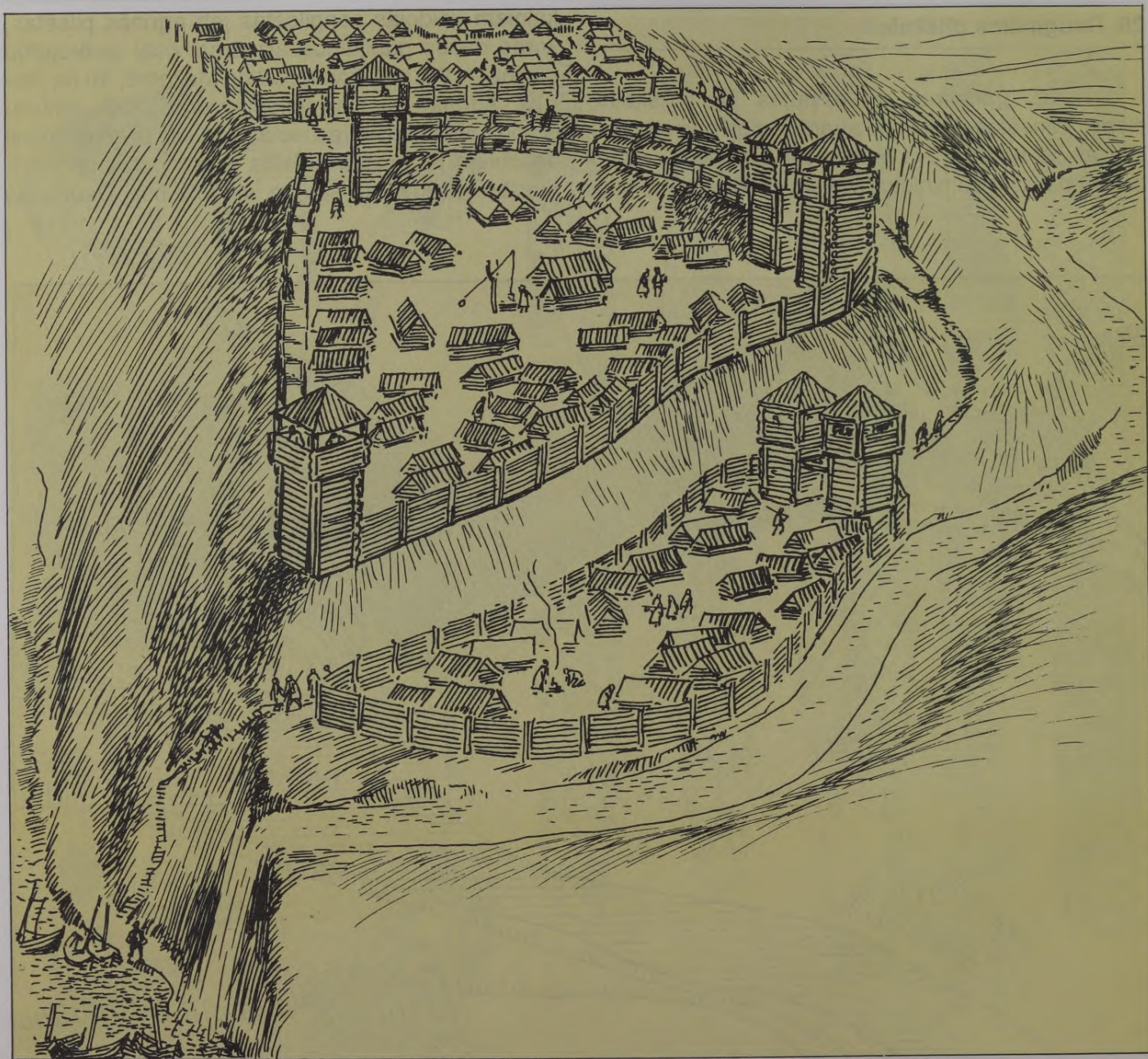
11.—12. gadsimtā dzīvesvietas bija pilskalni, ciemi, viensētas. Pils, kas atradās stipri nocietinātos pilskalnos, nereti kļuva ne tikai par ekonomiskajiem, bet arī politiski administratīvajiem centriem. Pie pils-

kalniem veidojās senpilsētas jeb agrinās pilsētas, kuras dažos gadījumos aizņēma visai ievērojamu platību — 9,5 ha Tērvetē, 13 ha Mežotnē, 10 ha Jeršikā. Agrinās pilsētas veidojās arī dažādu etnisku grupu robežu saskares vietās, kur līdzās zemkopībai pastāvēja ļoti augsti attīstīta amatniecība un tirdzniecība. Viena no šādām vietām bija Daugavas

Mežotnes senvietu kompleks 8.—13. gadsimtā

I — Mežotnes pilskalns; II — senpilsēta; III — kapulauki; IV — Vinakalna pilskalns.

Daugmales koka pils ar senpilsētu 12. gadsimtā

lejtecē augšpus Doles salai. Te noteicošo vietu ieņēma Daugmales pilskalns. Tā kontrolē faktiski atradās Daugavas tirdzniecības ceļš.

Tu jau atceries, ka skandināvu sāgas vēsta par vikingu mēģinājumiem iekarot Handvana Daugavas pilsētu. Kādu Daugmali varēja ieraudzīt vikings Frodi?

Virs augstā zemes vaļņa un uz pilskalna malām atradās vareni nocietinājumi — divas līdztekus viena otrai novietotas guļkoku sienas. Tās celtas no lieliem egļu un priežu baļķiem. Attālums starp sienām virs vaļņa bija apmēram 1 metrs. Tās savienoja šķērsbaļķi, izveidojot ar zemi un akmeņiem piepildītas apcirkņveida telpas, kas ievērojami palielināja konstrukcijas stabilitāti un izturību. Vaļņa dienvidgalā starp divām torņveida būvēm atradās pilskalna vārti, uz kuriem no senpilsētas pa upītes gravas nogāzi veda šaurs un stāvs ceļš. Attālums starp sienām pilskalna malās bija lielāks — aptuveni 3 m. Arī tās saistīja šķērsbaļķi, bet izveidojušās telpas nebija aizpildītas. Tās izmantoja saimniecības vajadzībām, kā arī dzīvošanai ienaidnieka uzbrukuma laikā, kad pilskalnā pieauga iedzīvotāju skaits. Minētās aizsargkonstrukcijas klāja koka segums, uz kura uzbrukuma gadījumā atradās pils aizstāvji. Pils ārsiena, kas bija augstāka par iekšsienu, veidoja labu aizsegu. Lai uzbrucēji nevarētu koka nocietinājumus aizdedzināt, tie ārpusē bija apmesti ar mālu, bet limenisko koka segumu klāja velēnas. Celtnes atradās galvenokārt pilskalna plakuma malās, vidū atstājot mazāk apbūvētu. Te atradās arī daugmaliešu aka. Dzīvojamās ēkas bija guļbūvē celtas dūmistabas ar akmens vai māla kleķa krāsnīm. Zem ēkām nereti bija pagrabi. Starp saimniecības ēkām bija arī slieteņi. Līdzīgi bija būvētas dzīvojamās un saimniecības ēkas arī senpilsētā, kura atradās zemes joslā gar upīti un pilskalnu, kā arī teritorijā aiz vaļņa austrumpusē. Senpilsētu līdz ar dabiskajiem šķēršļiem — upīti ar gravu, Daugavu ar stāvo un augsto krastu — aizsargāja koka žogs. Ieeja tās rietumdaļā bija pa vārtiem ar divām torņveida būvēm. Pilī dzīvoja vald-

nieks ar karadraudzi, sabiedrības virsslāņu pārstāvji, tirgotāji, amatnieki, bet senpilsētā bija apmetušies galvenokārt amatnieki un zemnieki.

Daugmales un vispār Daugavas lejtecēs arheoloģijas pieminekļu izpēte liecina, ka kopš 9. gadsimta vidus vērojama pastiprināta skandināvu interese par šo vietu. Tas, protams, ir saistīts ar jau pieminēto Daugavas ceļu. Šis *ceļa no varjagiem uz grieķiem* atzars interesēja daudzus — ne tikai skandināvus. Iegūtas arī rakstītās un lietiskās liecības par Polockas kņazistes aktivitātēm.

Taču skandināviem neizdevās izveidot savus atbalsta punktus Daugavas lejtecē un apmesties šeit uz pastāvīgu dzīvi. Arheoloģiskie izrakumi notikuši vairāk nekā 20 kapulaukos, taču apbedīto vidū nav konstatēts kāds būtisks skandināvu pārstāvju skaits. Viens no retajiem izņēmumiem ir Salaspils Laukskolas kapulauka 67. kaps. Tajā bijusi apbedīta 10. gadsimta gotlandiete. Turpretim gar ceļiem, kas no Somu līča veda uz Melno jūru un Kaspijas jūru, atklāti vairāki multietniska rakstura centri ar nozīmīgu skandināvu elementa klātbūtni.

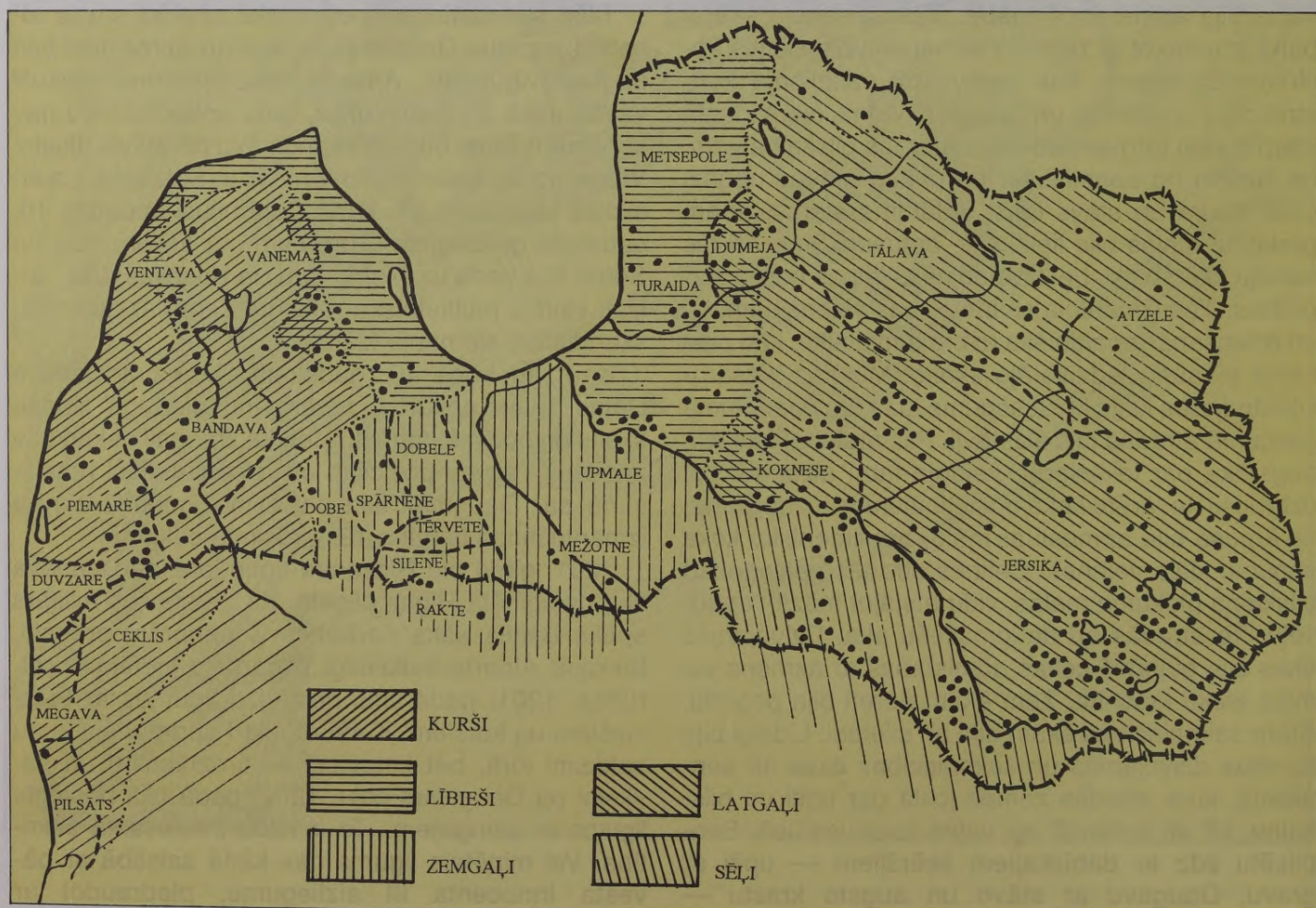
Kaut arī kopš 10. gadsimta Daugavas lejtecē Doles salas apkārtnē ievērojami pieauga lībiešu skaits un nozīme, tomēr, šķiet, ka zemgaļi nekad nav zaudējuši savas pozīcijas un ir saglabājuši noteikšanu pār Daugmali līdz pat šī nozīmīgākā centra izmantošanas beigām 13. gadsimta sākumā.

1201. gadā pie Rīdzenes upes ietekas Daugavā tika nodibināta Rīgas pilsēta. Kā patstāvīgs militārs spēks Baltijā sāka darboties Zobenbrāļu ordenis. Bīskaps Alberts veiksmīgi izmantoja vietējās pretrunas. 1201. gadā viņš noslēdza līgumus ar lietuviešiem un kuršiem. Kurši regulāri apdraudēja kuģu satiksmi jūrā, bet lietuvieši — tirdzniecību un satiksmi pa Daugavas ceļu. 1202. gadā tika noslēgts līgums ar zemgaļiem. Te ir kāda interesanta sakrītība. Vai minētais līgums nav kādā saistībā ar pāvesta Innocenta III aizliegumu, piedraudot ar baznīcas lāstu, izmantot Zemgales ostu? Pastāv ticama hipotēze, ka Zemgales osta ir Daugmale.

29. Pirmie valstiskie veidojumi

Feodālas valsts, kas aptvertu visu kādas vienas tautas apdzīvotu zemi, 11.—12. gadsimtā vēl nebija. 13. gadsimta sākuma dokumentos minētas vairākas zemes — kuršu teritorijā — Megava, Duvzare, Ceklis, Piemare, bet zemgaļu teritorijā — Tērvete, Mežotne, Dobeļe, Spārnene, Silene, Rakte, Upmale. Daži no feodāliem pārvaldījuši visai lielas teritorijas —

kuršu Lamekins daudzus pilsnovadus Viduskurzemē, zemgaļu Viestards vācis karaspēku no visas Zemgales, izņemot tās austrumdaļu. Latgaļi un sēļi bija apvienojušies ķņazistēs — Jersika, Koknese, Tālava, Atzele. Nozīmīgākā no tām bija Jersika, kuras valdnieks Visvaldis sava laika rakstītajos avotos dēvēts par karali. Valsts pārvaldīšanas tiesības viņš bija saņēmis mantojumā. Lībiešiem zināmi 4 lielāki novadi — Daugavas, Turaidas, Metsepoles,

Valstiskie veidojumi un etniskās vienības Latvijas teritorijā
12. un 13. gadsimtu mija

Zemgaļu valdnieka Viestarda Tērvetes koka pils

Idumejas, bet tie nebija valstiski veidojumi. Tālāko attīstību un valsts veidošanos procesu pārtrauca Rietumeiropas feodāļu, tirgotāju un garīdznieku agresija 13. gadsimtā. Bet par to runa būs V nodaļā.

Šodien, redzot senās dzīvesvietas un kapulaukus un citus arheoloģijas pieminekļus, ir grūti iedomāties to kādreizējo izskatu. Mūsu rīcībā tikpat kā nav rakstīto vēstures avotu, tādēļ bez arheoloģiskajiem izrakumiem un tajos iegūtajiem vēstures lietiskajiem avotiem mēs

nebūtu varējuši tik daudz uzzināt par Latvijas senvēsturi. Pateicoties tiem, no zemes dziļēm no jauna paceļas mūsu senču pils — gan tiešā, gan pārnestā nozīmē. Motīvs par pils augšāmcelšanos latviešu tautā ieguvis simbolisku nozīmi:

"Tautas dēli uzminēja
Sen aizmirstu svētumu:
Gaismu sauca, gaisma ausa,
Augšām ceļas Gaismas pils!"

(Auseklis)

VAI VIEGLI IZGATAVOT AKMENS CIRVI?

1. Eksperimenta nozīme arheoloģijas zinātnē

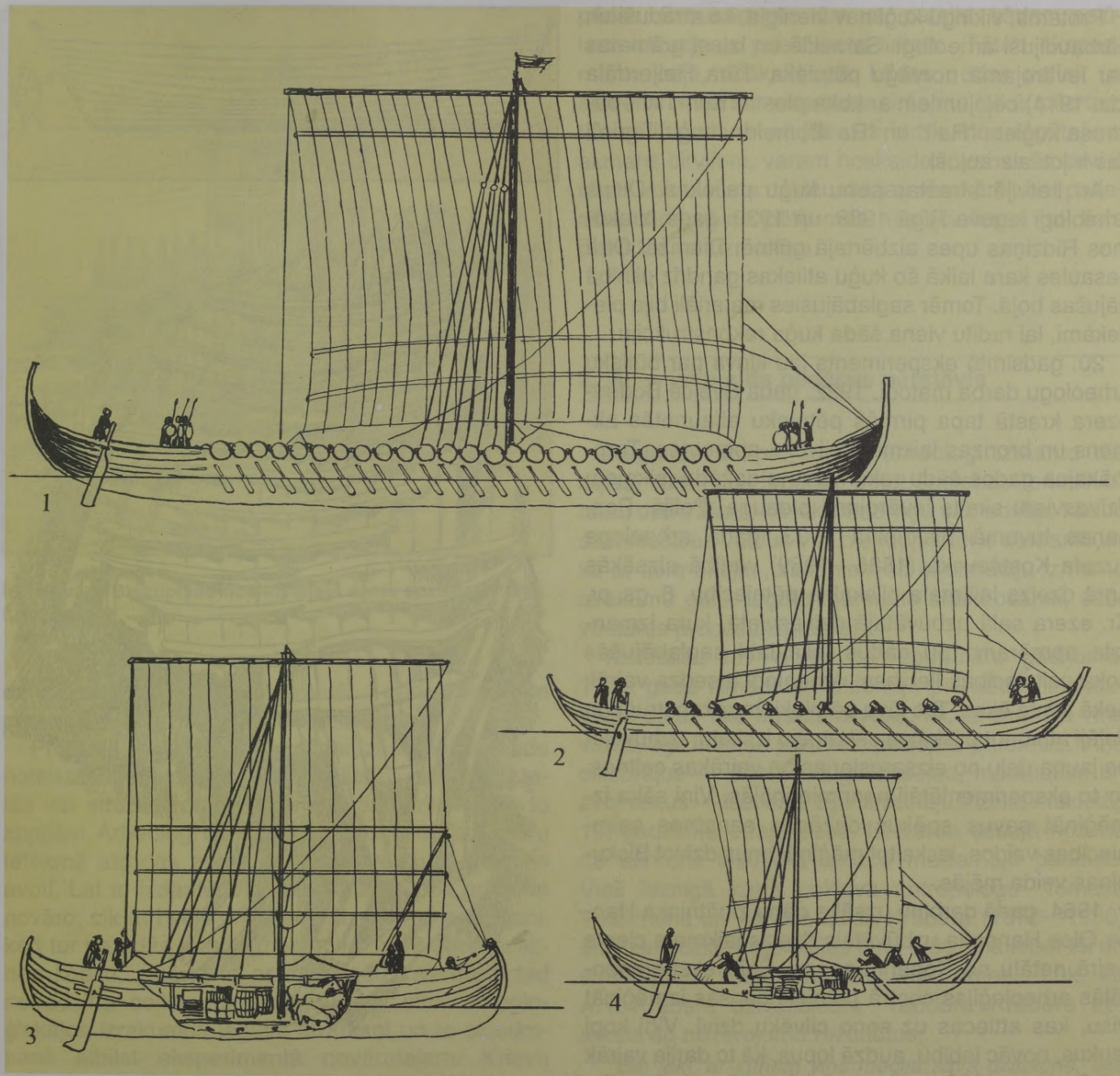
Tagad, kad esam uzzinājuši, ka senie cilvēki medīja, zvejoja, vāca barības augus, ieguva uguni, darināja darbarīkus un apģērbu, būvēja celtnes, cauri gadsimtiem dažādos laikmetos arvien pilnveidojot savu prasmu, laiks noskaidrot, kā viņi to darīja. Bet, pirms mēs ar tevi ķeramies klāt šiem jautājumiem, vēl parunāsim par eksperimenta nozīmi arheoloģijā.

Eksperiments ir ideju pārbaudīšana praksē. Tam bijusi un ir milzīga nozīme cilvēces attīstībā. Senie cilvēki daudz ko savā dzīvē noskaidroja ar nejaušu vai apzinātu eksperimentu palīdzību. Iegūtās zināšanas viņi nodeva nākamajai paaudzei, kura savukārt ar jaunu eksperimentu palīdzību progresu virzīja tālāk. Arī arheologi savā pētniecības darbā nav varējuši un nevar iztikt bez eksperimentu palīdzības.

Pirms 300 gadiem pat zinātnieku vidū pastāvēja visdažādākie priekšstati par akmens vai krama cirvju un citu akmens laikmeta rīku izcelšanos. Cilvēki nespēja noticēt, ka tos kādreiz pirms daudziem gadu tūkstošiem izgatavojuši viņu priekšteči. Viņi domāja, ka akmens cirvi zemē rodas no zibens spērieniem, ka māla trauku lauskas zemē aug kā dārzeni vai pat — vēl fantastiskāk — tos visus tur atstājuši rūķi. Tad palīgā tika saukts eksperiments. Vācu zinātnieks Andreass Alberts Rode (1682—1724) pats izgatavoja krama cirvi, lai pierādītu, ka to varēja izdarīt arī senie cilvēki. 19. gadsimtā eksperiments ieguva plašu pielietojumu. Zinātnieki ar akmens cirvjiem cirta kokus, ar koka urbjiem izurba akmens cirvjiem kāta caurumus utt.

Kad Norvēģijā 1880. gadā Gokstodas fermā Oslo fjorda rietumu krastā zemnieki aiz ziņkārības uzsāka rakt kādā paugurā, kuru pēc senas tradīcijas sauca par Karaļa kalnu, viņi, protams, nezināja, kādus pārsteidzošus atradumus tas sola un kā tas veicinās eksperimentālās arheoloģijas attīstību. Ziņas par šiem izrakumiem par laimi sasniedza arī speciālistus. Ieradušies arheologi šajā zemes uzbūrumā atsedza ar līdzdotiem priekšmetiem bagātu vīrieša apbedījumu kuģi. Jā, tu neesi pārpratis — tur tiešām atrada veselu, ļoti labi saglabājušos 9. gadsimta vikingu kuģi. Tas bija 23 m garš un 5,2 m plats. Kuģis pārvietojies kā ar buras, tā ar airu palīdzību. Atrastie 16 airu pāri liecināja, ka airētāju skaits bijis 32. Šāds atradums nevarēja nesaistīt eksperimentētāju uzmanību. Pēc Gokstodas atraduma parauga tika uzbūvēts jauns kuģis. 1893. gadā M. Magnusona vadītā ekipāža ar to 27 dienās veica ceļu no Bergenas Norvēģijā līdz Ņūfaundlendai Amerikā. Tā aizsākās daudzie eksperimenti, lai pārbaudītu dažādu senu jūras transporta līdzekļu iespējas.

Tagad zināmi jau vairāki desmiti labi saglabājušos vikingu kuģu. Tie atrasti ne tikai apbedījumos, bet izcelti arī no jūras dzelmes. Uzbūvēti daudzi to atdarinājumi un uzkrāta plaša praktiska pieredze. Piemēram, pētnieki aprēķinājuši, ka dāņu vikingu flotē vienlaicīgi varējis būt ap 1100 kuģu. Katrs no tiem vidēji kalpojis 25 gadus. Tas savukārt nozīmē, ka katru gadu vajadzēja uzbūvēt 44 jaunus kuģus. To būvei patērēts ļoti daudz kokmateriālu. Tā kā vienam kuģim bija nepieciešami 12 lieli ozoli, tad katru gadu tika nocirsts ne mazāk par 10 ha meža.

Vikingu kuģi 11. gadsimtā

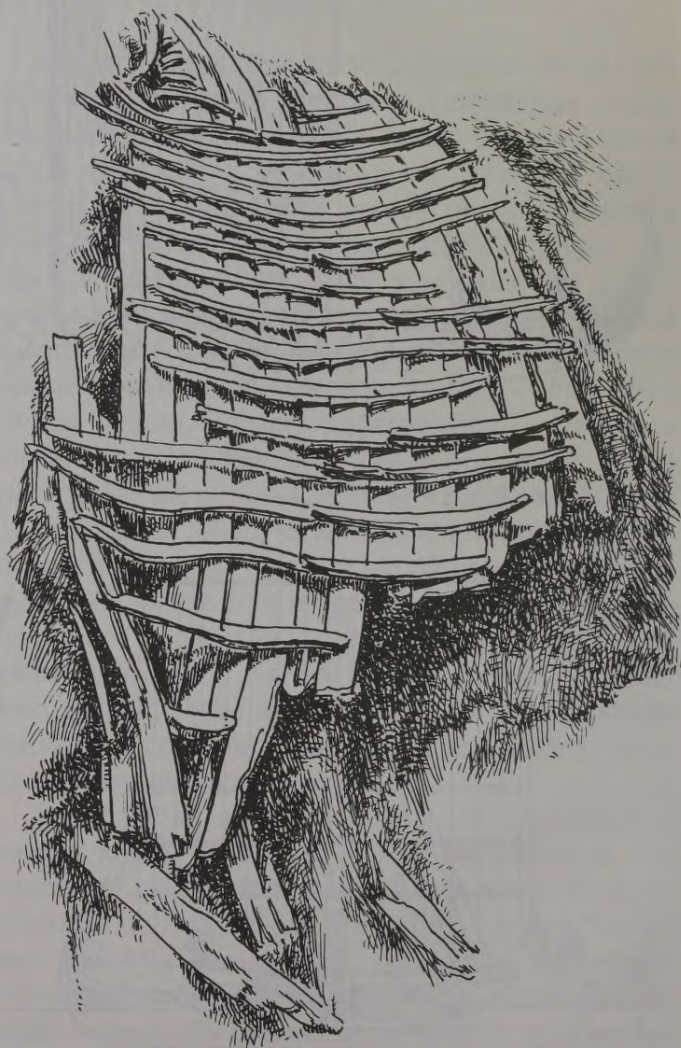
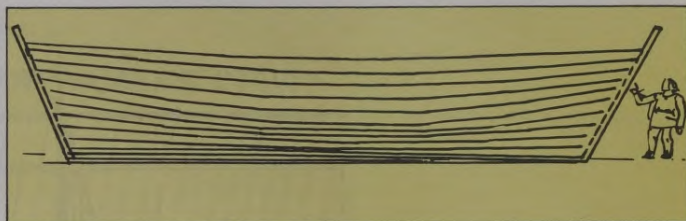
1—2 — kara kuģi, 3—4 — tirdzniecības kuģi.

Protams, vikingu kuģi nav vienīgie, ko atraduši un pārbaudījuši arheologi. Sameklē un izlasi grāmatas par ievērojamā norvēģu pētnieka Tūra Heijerdāla (dz. 1914) ceļojumiem ar koka plostu "Kon-Tiki", papirusa kuģiem "Ra I" un "Ra II", meldru kuģi "Tigris"! Tas ir ļoti aizraujoši.

Arī Latvijā atrastas senu kuģu paliekas. Divus arheologi ieguva Rīgā 1938. un 1939. gada izrakumos Rīdziņas upes aizbērtajā gultnē. Diemžēl Otrā pasaules kara laikā šo kuģu atliekas gandrīz pilnībā gājušas bojā. Tomēr saglabājušies materiāli bija pietiekami, lai radītu viena šāda kuģa rekonstrukciju.

20. gadsimtā eksperiments jau kļuva par būtisku arheologu darba metodi. 1922. gadā Šveicē Bodenezera krastā tapa pirmās pētnieku atjaunotās akmeņi un bronzas laikmeta cilvēku apmetnes. Turpmākajos gados šādu rekonstruētu dažādu laikmetu dzīvesvietu skaits ievērojami pieauga. Polijā, Poznaņas tuvumā Biskupinā 1933. gadā arheologa Juzefa Kostševska (1885—1969) vadībā aizsākās agrā dzelzs laikmeta pilskalna pētniecība. 6. gs. pr. Kr. ezera salā uzbūvētajā dzīvesvietā, kura izmantota apmēram 150 gadus, bija labi saglabājušās koka celtniecības liecības. Arheologi atsedza vairāk nekā simts ēkas. Tas ļāva pētniekiem rekonstruēt un daļēji atjaunot pilskalna sākotnējo izskatu, uzbūvējot no jauna daļu no aizsargsienas un vairākas celtnes. Ar to eksperimentētāji neapmierinājās. Viņi sāka izmēģināt savus spēkus dažādos senatnes saimniecības veidos, ieskaitot mēģinājumus dzīvot Biskupinas veida mājās.

1964. gadā darbību uzsāka dāņu zinātnieka Hansa Oles Hansena uzbūvētais dzelzs laikmeta ciems Leirā netālu no Kopenhāģenas. Šajā eksperimentālās arheoloģijas centrā pētnieki cenšas izmēģināt visu, kas attiecas uz seno cilvēku dzīvi. Viņi kopj laukus, novāc labību, audzē lopus, kā to darīja vairāk nekā pirms 1000 gadiem. Arī Latvijā uzkrāta pieredze eksperimentālās arheoloģijas jomā. Arheologi pētījuši seno audumu gatavošanas paņēmienus,

Rigas kuģis. 13. gadsimts.

leejas vārti Biskupinas nocietinātajā ezera apmetnē Polijā.
5. gs. pr. Kr.

darinājuši apgērbu, būvējuši pēc senajiem paraugiem ēkas, kā, piemēram, Āraišos.

Protams, eksperiments nebeidzas tikai ar kādu noteikta laikmeta celtnu uzbūvēšanu, dzīvošanu tajās vai strādāšanu ar senajiem darbarīkiem un to kopijām. Arheologi cenšas izziņāt tos procesus, kuru ietekmē atrodas zemē paslēptie vēstures lietiskie avoti. Lai to izdarītu, viņi, piemēram, izrok grāvi un novēro, cik ātri vējš un ūdens aizpilda to ar augsni, kad tur parādās augi. Arheologi uzbūvē senās celtnes kopiju, iekārto to ar atbilstošu inventāru, tad nodedzina celtni, lai uzzinātu, vai viņu arheoloģiskajos izrakumos iegūtie atradumi un to skaidrojums atbilst eksperimentā novērotajam. Krievu arheologs S. Semjonovs radīja t. s. trasoloģisko metodi arheoloģijā. Tās pamatā doma, ka darba procesā uz izmantotajiem darbarīkiem paliek noteiktas

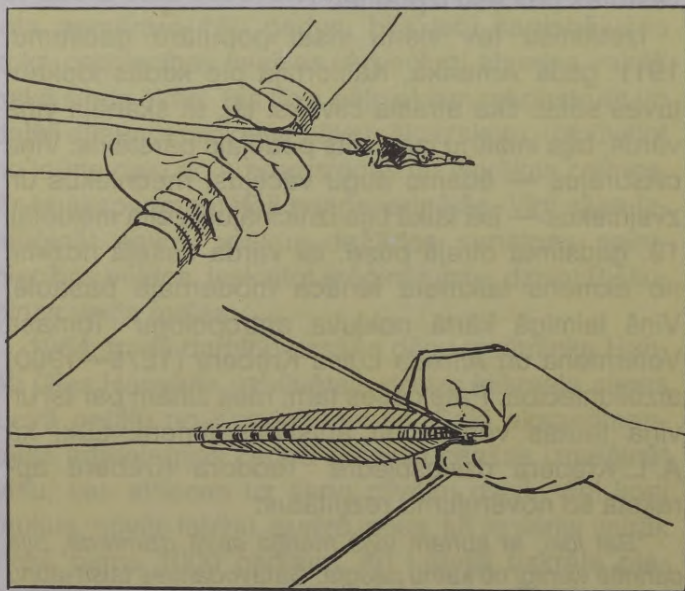
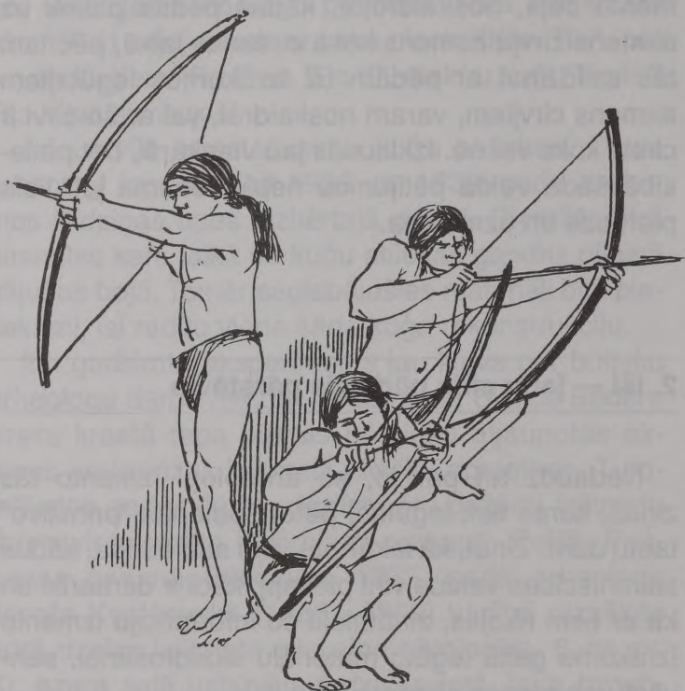
pēdas. Savukārt pēc tām var pateikt, kādam nolūkam attiecīgais priekšmets lietots. Tāpat eksperimenta ceļā, noskaidrojot, kādas pēdas paliek uz akmens cirvja asmens koka ciršanas laikā, pēc tam tās salīdzinot ar pēdām uz izrakumos iegūtajiem akmens cirvjiem, varam noskaidrot, vai ar šo cirvi ir cirsts koks vai ne. Izklaušās jau vienkārši, bet patiesībā šāda veida pētījumos nepieciešama ļoti liela pieredze un uzmanība.

2. Iši — jahu cilts pēdējais pārstāvis

Nedaudz arī par to, kā arheologi izmanto tās ziņas, kuras tiek iegūtas, pētot šodienas "primitīvo" tautu dzīvi. Zinot, kā iekārtota viņu sabiedrība, kādus saimniecības veidus viņi piekopj, kādi ir darbarīki un kā ar tiem rīkojas, zinātnieki šo informāciju izmanto izrakumu gaitā iegūto materiālu skaidrošanai, senvēstures procesu izpratnei.

Izstāstīšu tev vienu visai populāru gadījumu. 1911. gadā Amerikā, Kalifornijā pie kādas lopkautuves sētas tika atrasts cilvēks. Iši, tā skanēja viņa vārds, bija indiāņu jahu cilts pēdējais pārstāvis. Viņa ciltsbrāļus — ēdamo augu vācējus, medniekus un zvejniekus — īsā laikā bija iznīcinājuši zelta meklētāji 19. gadsimta otrajā pusē. Iši vārda tiešajā nozīmē no akmens laikmeta ienāca modernajā pasaulē. Viņš laimīgā kārtā nokļuva antropologu Tomasa Votermana un Alfrēda Luisa Krēbera (1876—1960) aizbildniecībā. Pateicoties tam, mēs zinām par Iši un viņa tautas vēsturi un attīstības līmeni. Lūk, kā A. L. Krēbera dzīvesbiedre Teodora Krēbere apraksta šo novērojumu rezultātus:

"Bet loki, ar kuriem viņš medīja savā dzimtenē, bija darināti vienīgi no kalnu paegļa. Gatavodamies taisīt jaunu loku, viņš vispirms nolūkoja koku, pēc tam noskatīja piemērotu zaru, nogrieza to un sagatavoja atbilstoši nākamā

Jahu cilts indiānis lši šauj ar loku

loka kontūrām. Jau lietaskoka stadijā lokam bija sava "seja" un "mugura", un, kad to kaut kur pieslēdza vai nolika guļus, šīs puses ievēroja. "Seja" — loka augšgals — bija tā bija zara daļa, kas bija atradusies tuvāk koka stumbram; gremzdainā daļa vienmēr bija loka "mugura".

Iši loku taisīja pēc tā cilvēka auguma, kuram tas bija domāts: loka garumu vajadzēja pieskaņot mednieka garumam, loka resnumu — mednieka plaukstu lielumam. Loka garums bija vienlīdzīgs atstatumam no stāvoša cilvēka labās gūžas locītavas līdz plecu augstumā uz priekšu izstieptas kreisās rokas pirkstu galiem. Pašam lši šis atstatums bija četras pēdas un divas collas [1 m 27 cm]. Vislielākais platums un biezums lokam ir abās pusēs no tās vietas, kas tiek turēta rokā. Spēcīgam lokam te jābūt četri, bet vieglam medību lokam — trīs pirkstu platumā.

Loka izgatavošanas process bija garš un sarežģīts, un, vērodami to, lši draugi vaigu vaigā sastapās ar neolīta kultūru, kam, protams, bija dažas specifiskas, jahiem raksturīgas iezīmes. Sagatavoto lietaskoku lši nolika žūt siltā un mitrā vietā ar "seju" uz augšu. Loks vispār bija jātur ar "seju" uz augšu, gan to glabājot, gan nesot, gan arī šaujot — citādi tas sabojājās un bulta vairs netrāpīja mērķī. Kad lietaskoks bija pietiekami nostāvējies, varēja sākt tā apstrādi. Te lši lika lietā visu savu krama un obsidiāna nažu un grebļu arsenālu. Beidzamo slīpēšanu viņš veica ar smilšakmeni. Iši lokiem ir eleganti liekti gali. Tie ir tik simetriski, ka pārsteidz tas, cik vienkārši viņš šos liekumus ieguva. Vispirms viņš atliecama galu tikmēr grozīja virs nokaitēta akmens, līdz koks bija kļuvis mīksts un plastisks, pēc tam viņš piespieda to pie saliekta ceļgala, iepriekš palicis apakšā vairākās kārtās salocītu briežādas gabalu, un, saglabādams vienādu spiedienu, turēja to tādā stāvoklī tik ilgi, līdz koks bija pilnīgi atdzisis un līkums nostiprinājies.

Loka apvilkšanai un stiegras izgatavošanai bija vajadzīgas cīpslas. Tās lši ņēma no brieža pakaļkājas. Izplēst cīpslas no kājas, izmērcēt, sadalīt un iegūto materiālu apstrādāt — tas viss prasīja daudz laika un pacietības. Garās cīpslas šīs apstrādes rezultātā pārvērtās plānās un gludās pergamentam līdzīgās sloksnēs. Ar tām viņš aplīmēja loku, lai tas būtu elastīgāks un spēcīgāks; līmi viņš pagatavoja, vārdams lašu ādas. Īsākās, no brieža apakšstilba izplēstās cīpslas lši saplucināja — tik daudz

reižu vilka caur zobiem, līdz bija ieguvis pavedienus zīda diega resnumā. No tiem viņš savērpa garu stiegru.

Bet, pirms lši loku iestiegroja, viņš to, rūpīgi noguldītu saulē, žāvēja vēl kādas dienas vai pat nedēļas. Tikai tad nāca beidzamā pulēšana, apdare un stiegrošana."

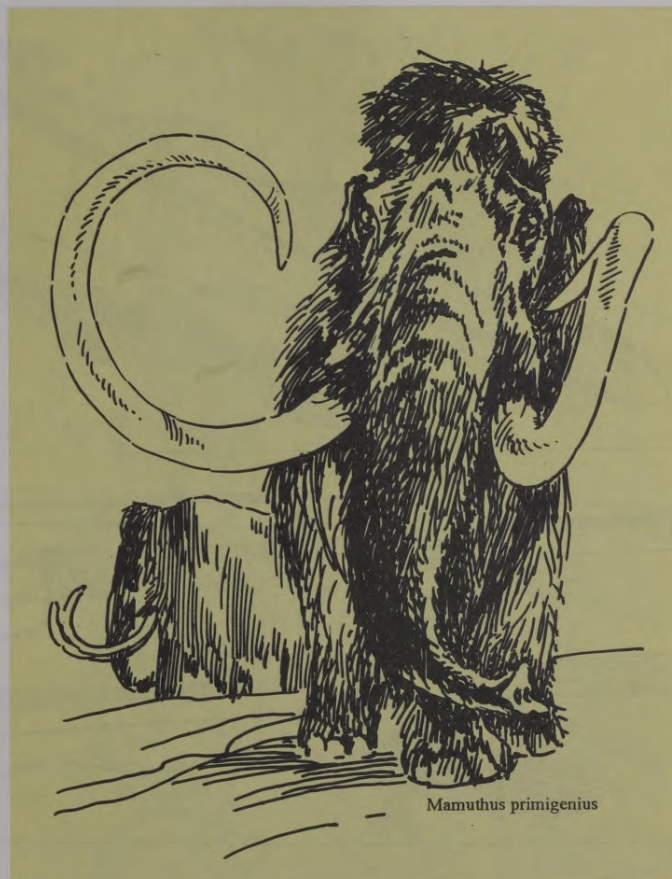
(Krēbere T. *Ļši divās pasaulēs*. — R., 1976. — 182.—183. lpp.)

Protams, starp šodienas "primitīvajām" tautām un arheologu pētītajiem akmens laikmeta cilvēkiem nevar likt vienlīdzības zīmi. Šīs tautas, kaut lēnām, tomēr vēl gadu tūkstošiem attīstījušās, ietekmējušās no kaimiņiem un, iespējams, ievērojami atšķiras no saviem tālajiem priekštečiem.

3. Vācēsaimniecību nomaina ražotājsaimniecība

Senie cilvēki dzīvoja ciešā saistībā ar apkārtējo vidi. Viņi centās pielāgoties gadalaiku maiņām un izmantot visas dabas veltes. Sākotnēji mūsu tālie senči bija mednieki, zvejnieki un barības augu vācēji. Viņi izgudroja šķēpu, loku ar bultām, makšķerākus, mūrdus, tīklus, kas ievērojami sekmēja medību un zvejas attīstību. Dažādu ēdamo sakņu izrakšanai senie cilvēki lietoja nūjas, kapļus. Savāktos riekstus, ogas, saknes un citas ēdamlietas viņi ielika, pārnēsāja un glabāja koka grozos, ādas maisos.

Ar medībām nodarbojās vīrieši. Viņu pirmie ieroči bija akmeņi, koks ar nosmailinātu galu. Nogalināt spēkā un augumā ievērojami pārāku dzīvnieku, piemēram, mamutu, bija grūts uzdevums. Tāpēc bieži par medību objektu kļuva mazāki dzīvnieki. Senie mednieki raka bedres — lamatas, lika cilpas. Lielos zvērus viņi centās iedzīt purvā vai izmantot citus dabiskus šķēršļus, kā arī paši izveidoja iežogojumus. Zvēru baidīšanai mednieki izmantoja arī uguni. Nogalināto dzīvnieku skaits varēja būt visai ievērojams. Tā Francijā Salutres tuvumā zem kādas klints, kas tikusi izmantota kā šķērslis savvaļas zirgu medībās, pētnieki atrada vairākus desmitus tūkstošu to palieku.

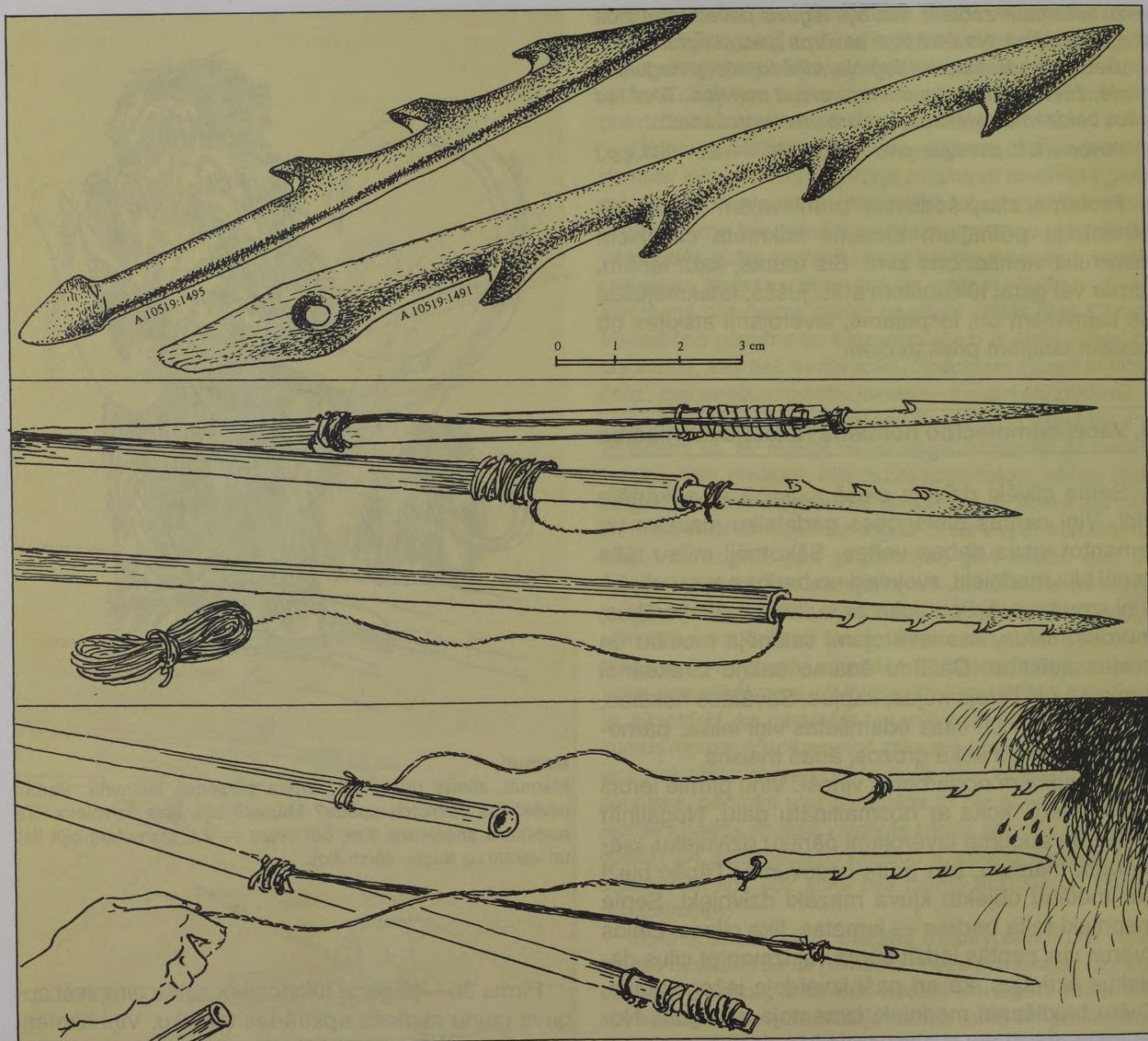

Mamuthus primigenius

Mamuti

Mamuti, ziloņa priekšteči, izmira pēcdedus laikmetā. Varbūt cilvēki tos vienkārši apēda? Mamuts bija liels dzīvnieks. Tā augstums sasniedza 3 m, bet svars — 7 t. Mamutam bija lieli un vareni uz augšu vērsti ilkņi.

Pirms 35—40 gadu tūkstošiem senie eiropieši apguva jaunu akmens apstrādes tehniku. Viņi akmeni vairs neskaldīja vienkārši šķembās, bet iemācījās nošķelt vajadzīgā izmēra plāksnīti un piešķirt tai vajadzīgo formu. Jaunā tehnika ļāva izveidot specializētus darbarīkus. Koka nūja jeb šķēps ieguva speciāli tam domātu uzgali.

Kaula un raga harpūnu iestiprināšanas veidi kātā

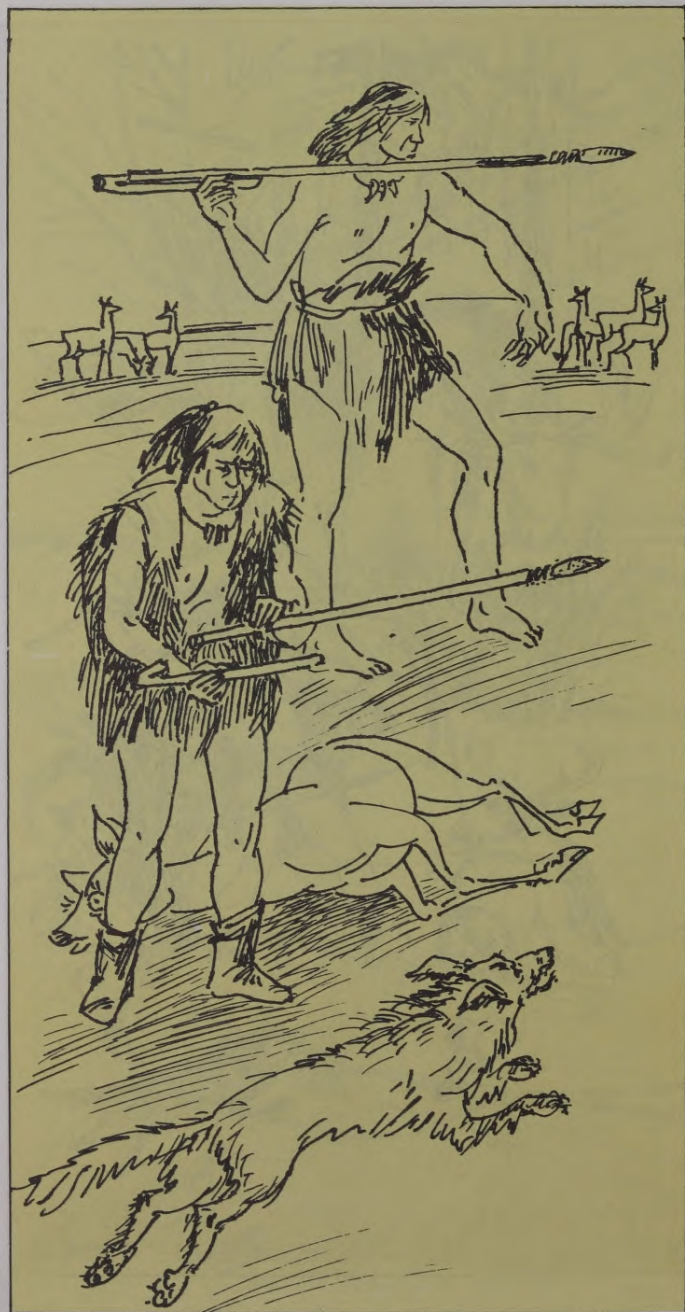
Pirms 16 gadu tūkstošiem kā medību ierocis un arī zvejas rīks plašu izplatību ieguva harpūna. To gatavoja no kaula vai raga. Šie asie smaiļi ar iegrieztiem zobiem vienā vai abās pusēs tika piestiprināti metamā šķēpa galā tā, lai, trāpot zvēram, stiprinājums attītos. Kāts, kas ar ādas sloksnīti, dzīvnieka dzīslu vai citu auklu bija savienots ar harpūnu, ķērās aiz akmeņiem, krūmiem, kokiem un traucēja zvēram aizbēgt.

Pirms 12 gadu tūkstošiem tika izgudrots loks un bultas. Ar to varēja nogalināt dzīvnieku 50—100 m attālumā. Jau dažus tūkstošus gadu agrāk senie mednieki bija lietojuši šķēpmeti, pirmo rīku, kas pastiprināja cilvēka muskuļu spēku. Ar dēliša palīdzību, kura vienā galā uz atdures balstījās šķēpa neasais gals, bet otrs gals atradās mednieka rokā, tā pagarinot tā garumu, varēja šķēpam tā izmešanas brīdī piedot lielu sākuma ātrumu. Pirms 10 gadu tūkstošiem cilvēki pieradināja suni un tas kļuva par mednieka palīgu. Šai laikā zvejnieki lietoja ne tikai makšķerākus, kas savu, mums tik pazīstamo formu ieguva pirms 16 gadu tūkstošiem, bet arī no klūgām gatavotus murdus un tīklus. Zivis viņi dūra ar šķēpiem, šāva ar loku un bultām. Viņi mācēja gatavot vienkoča laivas.

Ar barības augu vākšanu nodarbojās sievietes un bērni. Efektīvākais darbarīks sākotnēji bija koka nūja ar nosmailinātu galu. Pirms 10—11 gadu tūkstošiem tai pievienojās raga kaplis, kurš vēlāk, līdz ar zemkopības aizsākumiem, ieguva plašāko izplatību. Kapļus gatavoja arī no koka un akmens. Nebūtu pareizi uzskatīt, ka senie cilvēki pārtiku ieguva galvenokārt medībās un zvejā. Pat ziemeļos, kur augu valsts bija nabadzīga, barības augu vākšanai bija liela nozīme. Rieksti, ogas, dažādas ēdamās saknes varēja būtiski papildināt senā cilvēka ēdienkarti.

Akmens laikmeta mednieki aļņa medībās

Šķēpa mešana ar šķēpmeša palīdzību

4. Šķēps — metamais un duramais ierocis

Bet nu gan laiks atgriezties Latvijā. Es ceru, tu zini, ka pirmie cilvēki ienāca te pēc ledāju izkušanas, sekojot ziemeļbriežu bariem. Viņi bija mednieki klejotāji, kuri pazina loku ar bultām, harpūnu un citus medību rīkus. Uz dzīvi kādā konkrētā vietā viņi apmetās tikai uz īsu laiku. Kādas izskatījās šo Latvijas pirmatklājēju mītnes, mēs nezinām. Spriežot pēc atradumiem citās zemēs, tiem vajadzēja būt no kokiem, zariem veidotiem slieteņiem, kas pārsegti ar ādām.

Taču drīz vien, mainoties klimatam, ziemeļbrieži aizgāja, un medības zaudēja savu sākotnējo izcilo nozīmi pārtikas sagādāšanā. Ievērojami pieauga zvejas un barības augu vākšanas loma. Tas savukārt atļāva apmesties uz dzīvi vienā vietā jau ilgstoši. Klejotāji pārtapa par vietsēžiem. Par to liecina Latvijas akmens laikmeta apmetņu kultūras slāņos iegūtie lietiskie vēstures avoti.

Kādus medību, zvejas, barības augu vākšanas rīkus arheologi atraduši, kādi tie izskatījās, kā tos lietoja, kā tos gatavoja? Protams, to visu nevar izstāstīt pat vienā biezā grāmatā. Tāpēc atbildes būs tikai uz dažiem jautājumiem, kuri, es ceru, tevi interesē visvairāk.

Sāksim ar medību rīkiem. Šķēps bija duramais un metamais ierocis. Tas sastāvēja no koka kāta un tā galā piestiprināta šķēpa gala — smaiļa. Šķēpu gali pēc savas formas bija visai atšķirīgi un izgatavoti no dažādiem materiāliem. Šo daudzveidību noteica gan tas, kādam nolūkam šķēps bija domāts, gan arī to darinātāju prasmes pieaugums laika gaitā. Sākotnēji Latvijā šķēpa galus gatavoja no kaula un raga, vēlāk, kopš 3. g. tūkst. pr. Kr. līdz metālu laikmetam, tos vairāk darināja no krama. Senākie šķēpi bija tikai koka nūja ar nosmailinātu galu. Bieži šo smailo galu apdedzināja, lai tādā veidā panāktu lielāku tā cietību

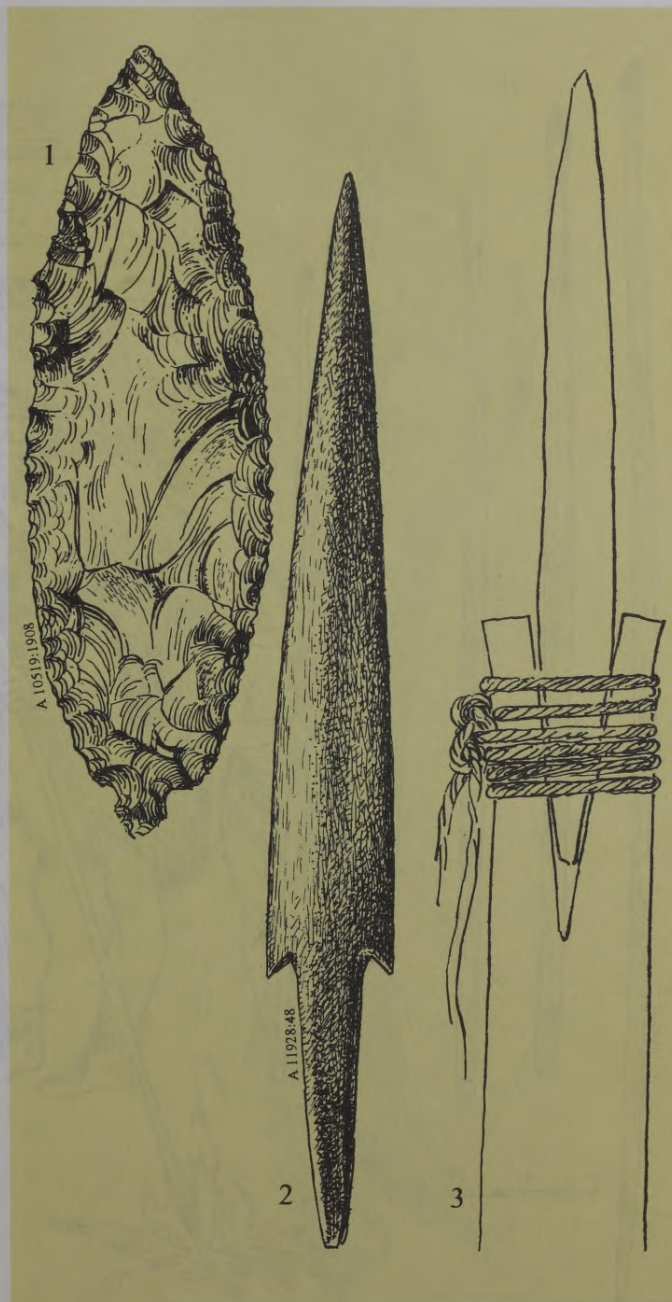
Ar ādām segts koka slietenis — seno ziemeļbriežu mednieku klejotāju mitne

un izturību. Protams, šos šķēpus lietoja arī tad, kad izmantošanā bija dažādu materiālu šķēpa gali. Harpūna arī būtībā ir šķēpa gals, taču tā nav neatdalāmi piestiprināta kātam.

Saprotamu iemeslu dēļ šķēpu koka daļas reti ir saglabājušās. Priekšstatu par to, kādi tie izskatījušies, sniedz atradumi Užavas Sārnates apmetnē. Te tika iegūti seši veseli un fragmentāri šķēpi. Tie gatavoti no oša un kļavas koka. Šķēpi izceļas ar labu apstrādi. Kāds pilnīgi saglabājies oša koka šķēps bija 180 cm garš, bet cits, arī no oša koka darināts šķēps, kuram trūka daļa no strupā gala, savukārt bija 150 cm garš. Abiem šķēpiem asā gala noslēgums izveidots lapas veida formā un nedaudz apdedzināts.

Šķēpu koka daļas atrastas arī Lubānas Zvidzes apmetnē. Šķēpa galus kātam piestiprināja tieši un neatdalāmi. Uz daudziem no tiem vēl tagad, pat pēc vairākiem gadu tūkstošiem, redzamas gan nosējumu pēdas, gan kādas tumšas saistvielas paliekas. Atšķirībā no šķēpa koka daļām šie, no cietāka materiāla darinātie uzgaļi nav rets atradums.

Jāatgādina, ka šķēps nebija tikai medību ierocis. To izmantoja arī zvejā. Arī šajā gadījumā šķēpu varēja mest no attāluma, kā arī ar to bija iespējams durt. Zvejai domātajiem šķēpa galiem raksturīga zobaina forma.

Šķēpa gali

1 — no krama darināts šķēpa gals, 2 — no kaula gatavots šķēpa gals, 3 — veids, kā šķēpa gals iestiprināts kātā.

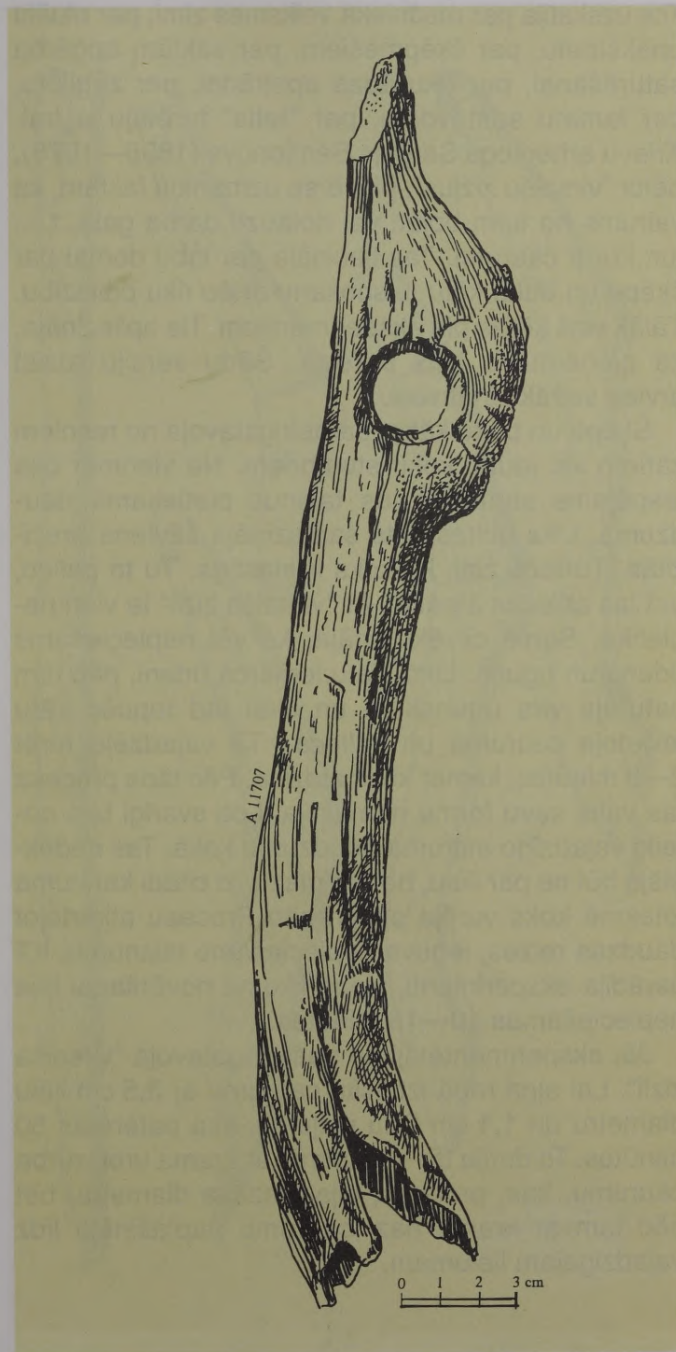
Užavas Sārnotes apmetnē iegūtie koka šķēpi un loki.
Vidējais neolīts.

5. Loks — ar stiegras palīdzību savilkta liksts bultu šaušanai

Svarīgs medību ierocis bija loks ar bultām. Savā visvienkāršākajā veidā tas ir ar stiegras palīdzību savilkta liksts bultu šaušanai. Arheologi parasti atrod nevis pašu loku un bultas kātu, bet tikai bultu galus. Tiem, tāpat kā šķēpa galiem, ir dažāda forma, un tie izgatavoti no dažādiem materiāliem. Un atkal mums palīgā nāk Užavas Sārnatē apmetnes atradumi. Te iegūti desmit veseli un fragmentāri loki. Tie gatavoti no oša koka, turklāt nevis no vesela apaļa koka, bet gan no šķelta koka, ko var labi redzēt pēc gadu pieauguma riņķiem. Šķīlai vēlāk piedota lokam vajadzīgā forma — apaļš, plakans. Loki savā starpā atšķirās. Garums bija nosakāms tikai dažiem. Vienā gadījumā tas ir 86 cm. Šis loks griezumā apaļš, un tā diametrs ap 2 cm. Abi gali tam nedaudz nosmailināti, bet vidusdaļā vērojams neliels izliekums. Īpatnēji ir plakanie loki. Viens no tiem ir 144 cm garš. Loks vidusdaļā 5 cm plats un 2 cm biezs. Tas interesants vēl ar to, ka loka viens sāns ir plāns kā asmens, bet otrs savukārt uzbiezināts un noapaļots. Plānajā sānā centrā vērojams neliels iecirtums. Loka gali sašaurinās un noslēdzas ar galviņām, ap kurām aptina stiegru. Sārnatē šķēpi un loki ir ap 5000 gadu veci.

6. S. Semjonovs pēta virsaiša ziļus

Ne vienmēr arheologi uzreiz var noteikt savu atradumu pielietojumu. Viena no tādām senlietām bija t. s. "virsaiša zizlis" — no aļņa vai brieža raga darināts rīks ar vienu vai vairākiem caurumiem galu tuvumā. Pirmo reizi tādus atrada seno cilvēku dzīvesvietās Francijas dienvidu alās pagājušajā gadsimtā. Tādi iegūti arī Latvijā Užavas upē un Lubānas Zvidzes apmetnē. Kādi tik skaidrojumi netika izvirzīti!

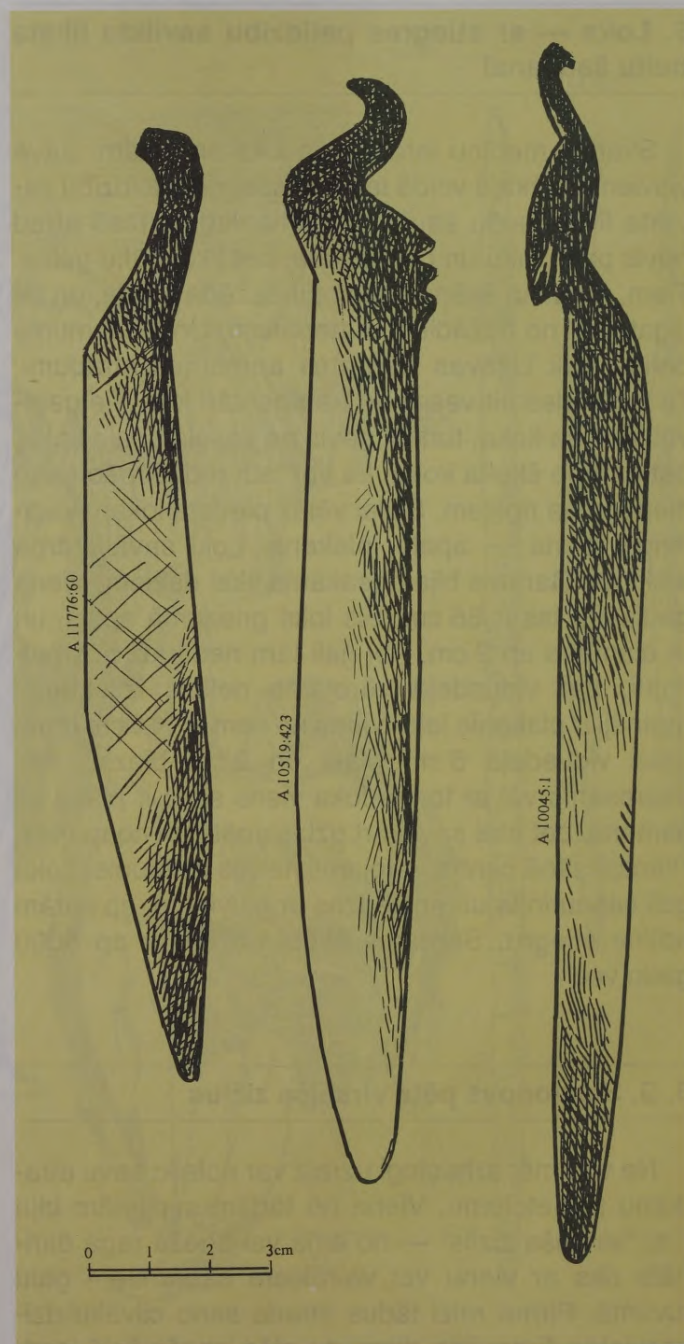

Užavas upē atrastais "virsaiša zizlis". Mezolīts.

Tos uzskatīja par mednieka veiksmes zīmi, par rituālu priekšmetu, par šķēpmešiem, par saktām apģērba saturēšanai, par rīku ādas apstrādei, par zirglietu, par lamatu sastāvdaļu, par "telts" turētāju u. tml. Krievu arheologs Sergejs Semjonovs (1898—1978), pētot "virsaišu zižļus", pievērsa uzmanību faktam, ka vairums no tiem bojāti vai nolauzti darba galā, t. i., tur, kur ir caurumi. Tas liecināja par labu domai par šķēpu un bultu kātu taisnošanu ar šo rīku palīdzību. Tālāk viņš ķērās pie eksperimentiem. Tie apliecināja, ka pieņēmums bijis pareizs. Šādu versiju atzīst arvien vairāk zinātnieku.

Šķēpu un bultu kātus parasti gatavoja no resniem zariem vai jaunu koku stumbriem. Ne vienmēr bija iespējams sameklēt tos taisnus pietiekamā daudzumā. Līks bultas kāts samazināja šāviena precizitāti. Tu taču zini, ka koks ir elastīgs. Tu to paliec, bet tas atliecas atpakaļ. Ar "virsaiša zizli" te vien nepietika. Senie cilvēki zināja, ka vēl nepieciešams ūdens un uguns. Liko vietu iemērca ūdenī, pēc tam paturēja virs ugunsкура un tikai tad topošo kātu ievietoja caurumā un palieca. Tā vajadzēja turēt 2—3 minūtes, kamēr koks atdzisa. Pēc tāda procesa tas vairs savu formu nemainīja. Ļoti svarīgi bija noteikt vajadzīgo mitruma daudzumu kokā. Tas nedrīkstēja būt ne par lielu, ne par mazu, jo citādi karstuma ietekmē koks varēja sasprēgāt. Procesu atkārtot daudz reizes, ieguva nepieciešamo taisnumu. Kā parādīja eksperimenti, viena likuma novēšanai bija nepieciešamas 10—15 minūtes.

Jā, eksperimentētāji arī paši pagatavoja "virsaiša zizli". Lai aļņa ragā iztaisītu caurumu ar 3,5 cm lielu diametru un 1,1 cm lielu dziļumu, tika patērētas 50 minūtes. To darīja tā — vispirms ar krama urbi izurba caurumu, kas, protams, bija mazāka diametra, bet pēc tam ar krama nazi caurumu paplašināja līdz vajadzīgajam lielumam.

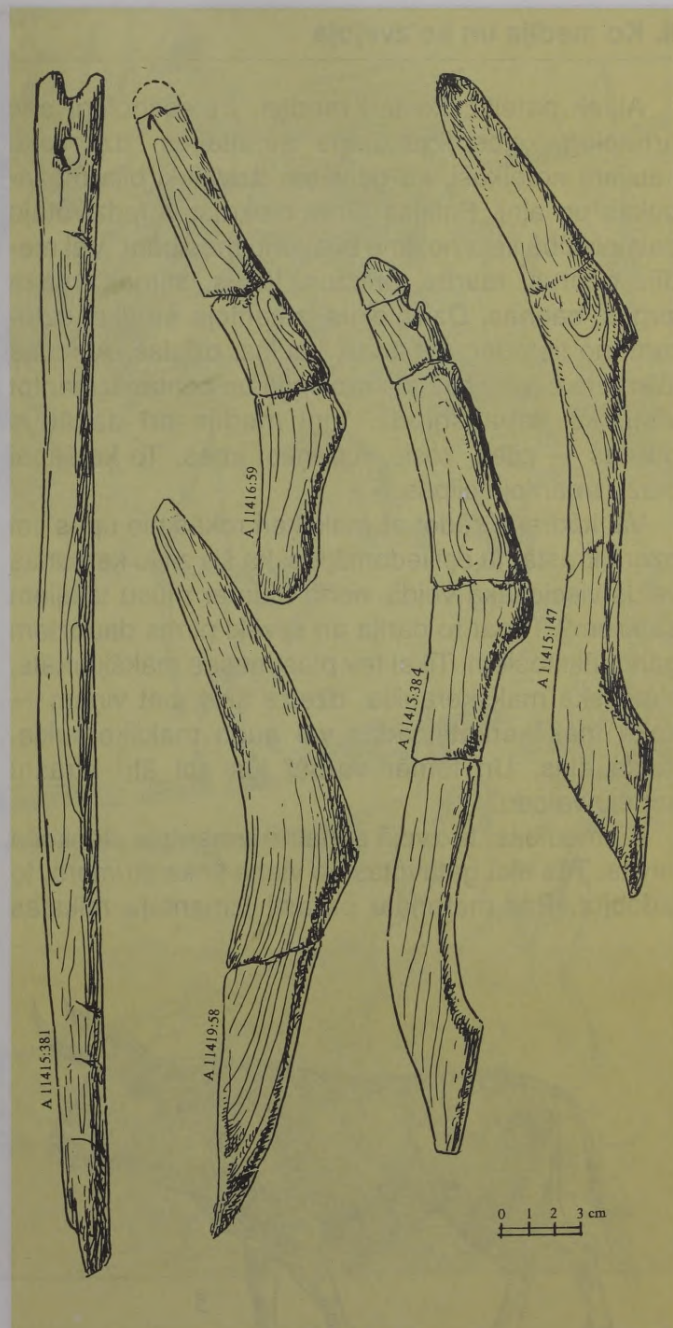
Kaula naži ar ūdensputnu figūru veidā darinātiem rokturiem. Vēlais neolīts.

7. Lai atrastu bumerangu, nav jābrauc uz Austrāliju

Mūsu senči medībās lietoja vēl arī citus metamos ieročus. Tie bija bumerangi un lingas. Latvijā tie saglabājušies tikai Užavas Sārnates apmetnē. Bumerangi — līki koka gabali, ar kuriem meta medījumam, gatavoti no masīva oša koka. To garums ir 30—40 cm. Linga sastāv no koka kāta, kura vienā galā ar siksnas vai auklas palīdzību iestiprina akmeni. Ar tās palīdzību mests akmens iegūst lielāku lidojuma tālumu un spēku. Izskaidrojums te tāds pats kā šķēpmetim — linga it kā pagarina cilvēka roku. Sārnates lingas garums ir 47 cm.

Plaši izplatīti akmens laikmeta medību rīki bija kaula duncī un naži. Tos izgatavoja no lielu dzīvnieku cauruļkauliem vai ribām. Duncī un naži iegūti daudzās akmens laikmeta Latvijas apmetnēs un kapulaukos. Daudzi no tiem ļoti rūpīgi gatavoti. To rokturi nereti izveidoti kāda dzīvnieka vai putna formas veidā, asais gals nosmailināts, noslīpēts. Sastopami arī ornamentēti duncī un naži. Tas viss liecina par lielo uzmanību, kādu senie cilvēki veltījuši šiem ieročiem. Daļa no tiem izmantoti ne tikai medījumu ādas nodīrāšanai, gaļas sadalīšanai, bet arī kādiem rituāliem mērķiem.

Tāds duncis iegūts Sēļu Zvejnieku kapulaukā ar mezolītu datētajā 57. kapā. Šeit apbedītajai sievietei minētais priekšmets bijis novietots virs kreisās kājas, ceļgala rajonā. Duncis izgatavots no kāda liela dzīvnieka žokļa kaula, kuram bijis dabīgs izliekums roktura vietā. Ieroča garums ir 24 cm. Tā asmens gals rūpīgi noslīpēts. Duncā rokturī var atpazīt aļņa galvas veidojumu. Tas gan visai vienkāršots. Dzīvnieka purna detaļas īpaši nav iezīmētas. Līdzīgi atradumi sastopami arī ārpus Latvijas. Uzskata, ka šādus duncus ar rokturī aļņa galvas veidā izmantoja nevis tieši medībās, bet ar medībām saistītos rituālos.

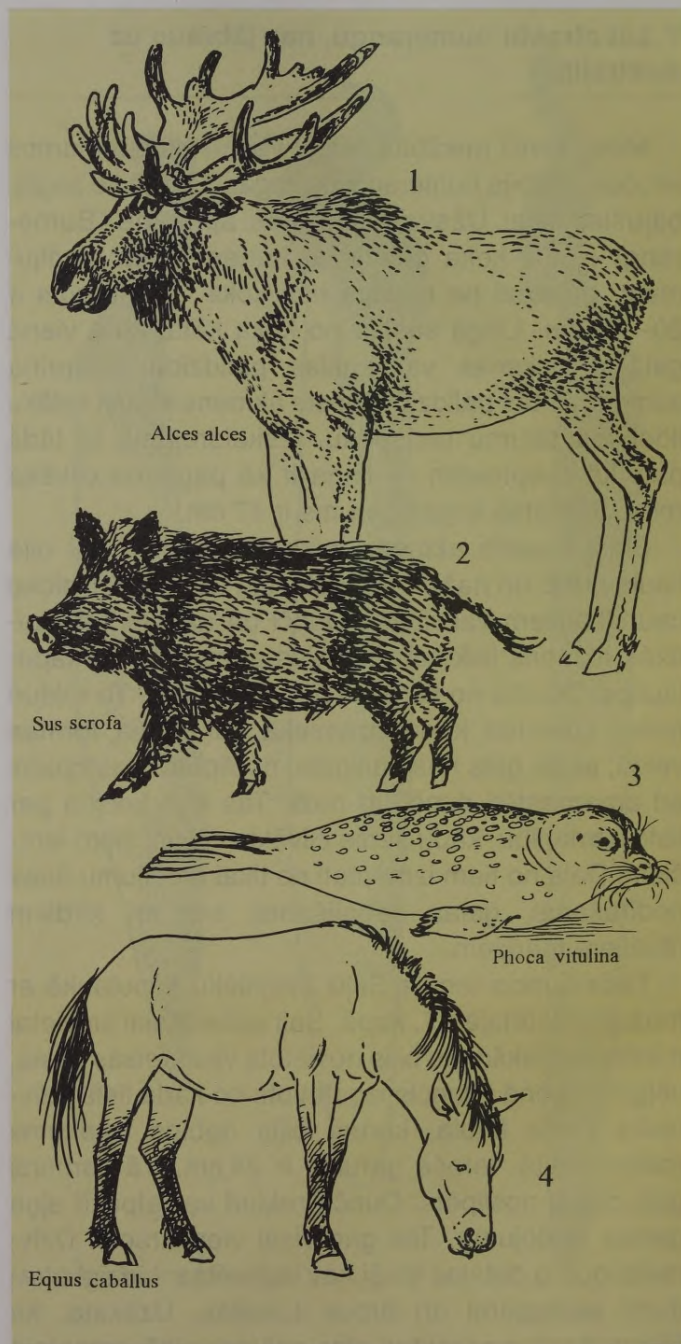
Užavas Sārnates apmetnē iegūtie koka bumerangi un linga. Vidējais neolīts.

8. Ko medīja un ko zvejoja

Atliek pateikt, ko tad medīja. Paleozoologi pēc arheoloģiskajos izrakumos atrastajiem dzīvnieku kauliem noteikuši, ka galvenie dzīvnieki bija mežacūkas un aļņi. Baltijas jūras piekrastes iedzīvotāju saimniecībā liela nozīme bija roņu medībām. Vēl medīja bebrus, taurus, briežus, lāčus, stirnas, meža zirgus, caunas. Dzīvniekus izmantoja ne tikai uzturam, no tiem ieguva ādas, kaulus, dzīslas. Akmens laikmeta cilvēki bija ļoti racionāli un centās izmantot visu, ko daba sniedz. Viņi medīja arī dažādus putnus — pīles, zosis, rubeņus, irbes. To ķeršanai bieži izmantoja cilpas.

Vai kādreiz, sēdot ar makšķeri rokās pie upes vai ezera krastā, tu esi iedomājies, ka šis zivju ķeršanas veids visciešākā veidā vieno mūs ar mūsu tālajiem senčiem? Tāpat to darīja arī cilvēki pirms daudziem gadu tūkstošiem. Tikai tev plastmasas makšķerkāts, sintētiska makšķeraukla, dzelzs āķis, bet viņam — koka makšķerkāts, ādas vai augu makšķeraukla, kaula āķis. Un tomēr varbūt jūs abi ātri atrastu kopēju valodu.

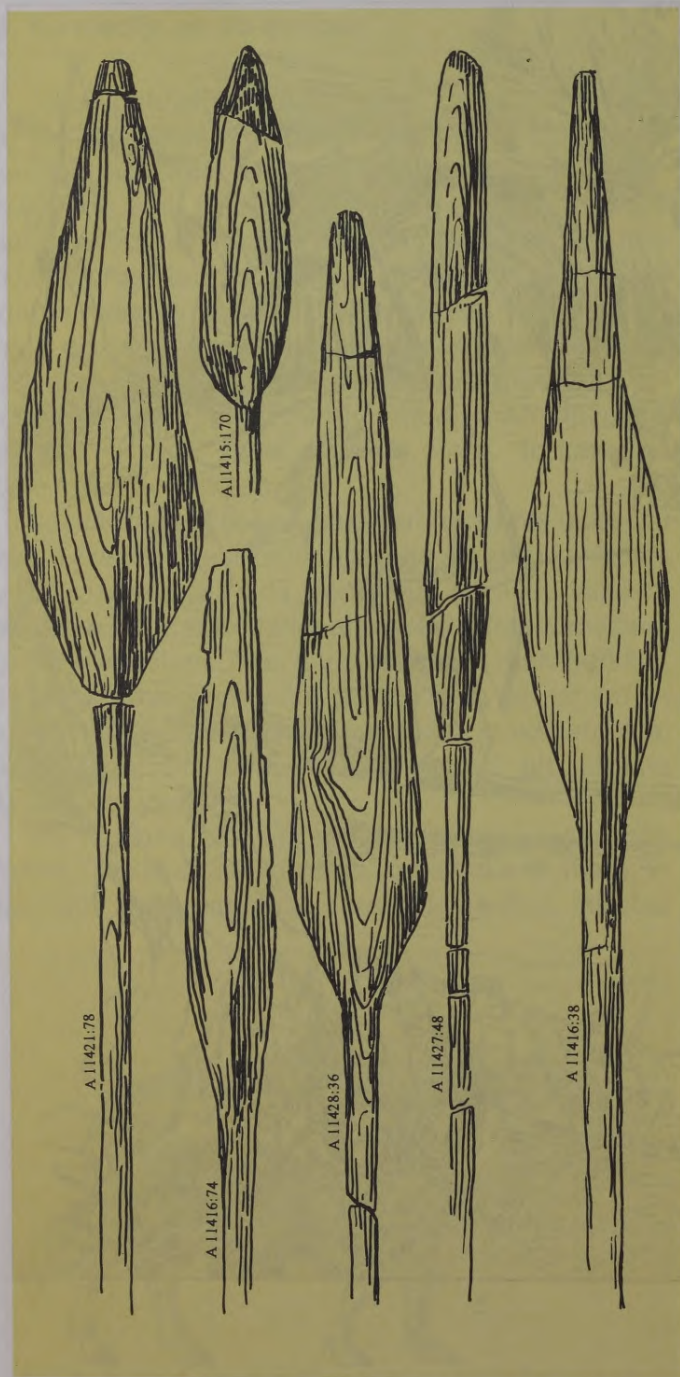
Kā medībās, tā zvejā senatnē izmantoja vienkoča laivas. Tās tika gatavotas no viena koka stumbra, to izdobjot. Par materiālu parasti izmantoja mīkstas

Akmens laikmeta cilvēku visvairāk medītie dzīvnieki

1 — aļnis, 2 — mežacūka, 3 — ronis, 4 — meža zirgs, 5 — taurs.

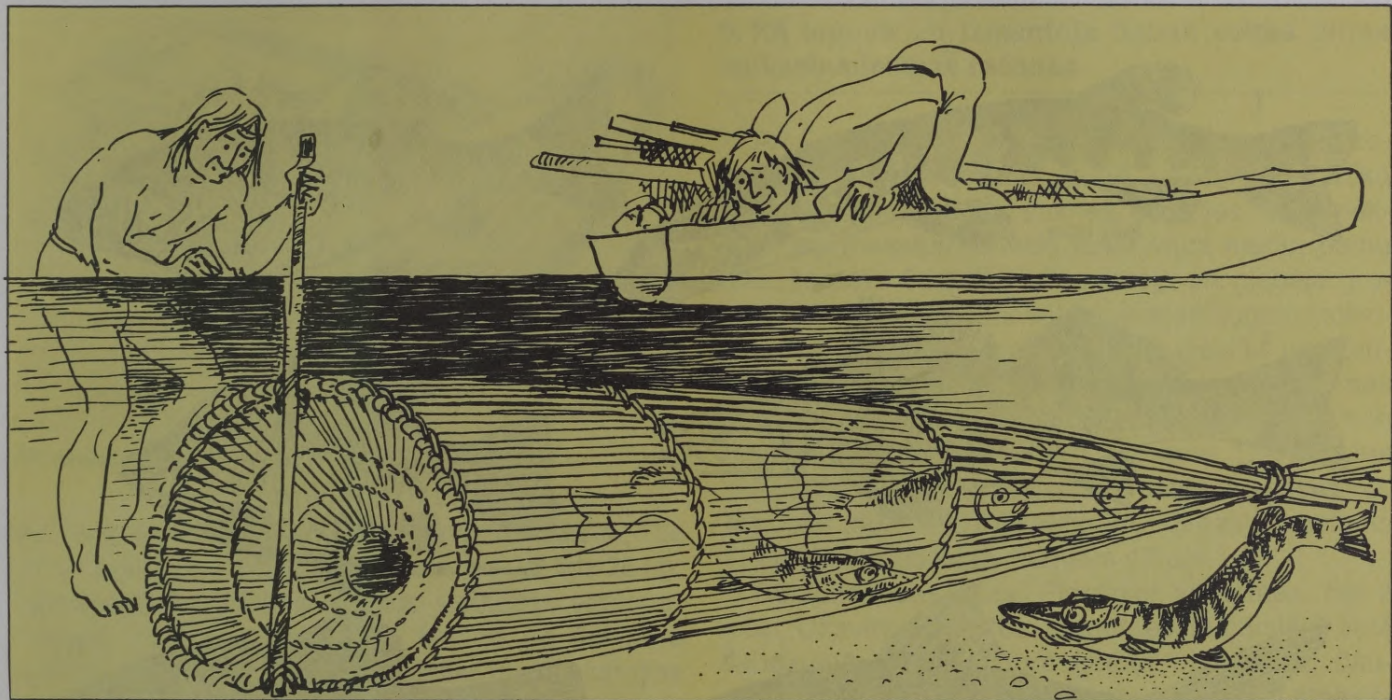
Užavas Sārnotes apmetnē iegūtie koka airi. Vidējais neolīts.

koksnes koku, piemēram, apsi. Laivas bija ar smailiem galiem un 400—500 cm garas. Pateicoties Užavas Sārnotes apmetnes atradumiem, arheologi tagad labi zina, kādi izskatījās senie airi. Tie gatavoti no oša koka, retos gadījumos — arī no kļavas koka. Airiem ļoti dažāda forma. Vairums no tiem ar 50—90 cm garām un līdz 10 cm platām lāpstiņām. Rokturi apaļi vai ieapaļi un parasti tikpat gari kā lāpstiņas.

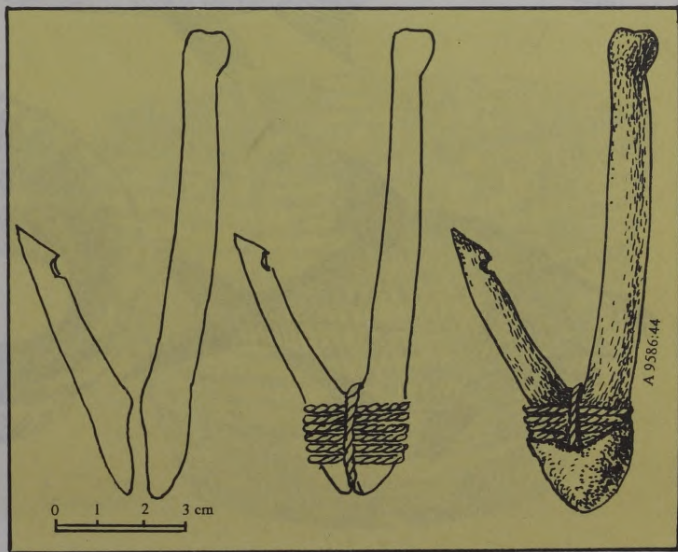
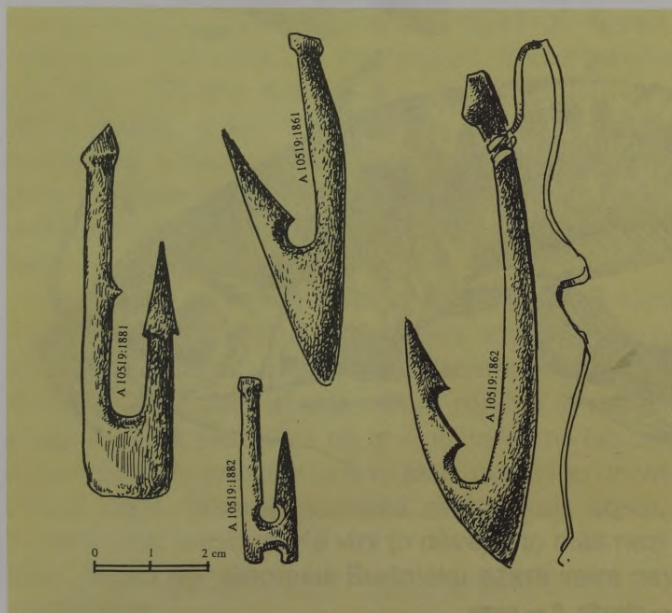
Zivis varēja durt ar šķēpiem, šaut ar loku un bul-tām. Piesienot koka kātam vairākus smaiļus, izveidojās žebērklis. Zivis ķēra ar mурdiem. Tie gatavoti no koka plēstiem skaliem un sastiprināti ar lūkiem. Mурdi atrasti Lubānas Aboras I, Bērzpils Lagažas, Užavas Sārnotes apmetnēs. Iegūti arī zvejas tīkli. Tie gatavoti no lūkiem. Tīklu pludiņi taisīti no priežu mizas, bet gremdiem izmantoti akmeņi. Un, protams, kur tad makšķerāķi! Tos gatavoja no kaula. Tā kā ne vienmēr pietiekamā daudzumā bija pieejams tāds kauls, lai āķi izgrieztu no viena gabala, tad bieži tos veidoja no divām daļām, sastiprināja ar auklas tinumu un vēl pārklāja ar sveķiem. Šādus makšķerāķus arheologi sauc par saliktajiem makšķerāķiem.

Latvijā atrasti vairāk nekā 350 salikto makšķerāķu un to detaļu. Tie galvenokārt iegūti kā savrupatradumi Lubānas ezerā, Lielajā Ludzas ezerā un Daugavā. Taču sastopami arī dzīvesvietās un kapulaukos — Bērzpils Osas, Lubānas Aboras I, Sēļu Riņņukalna apmetnēs, Sēļu Zvejnieku kapulaukā un citos arheoloģijas pieminekļos. Makšķerāķi kā zvejas rīki visvairāk lietoti neolītā.

Tagad parunāsimies par zivīm. Atrastie makšķerāķi pēc sava izmēra ir lieli. No tā izriet, ka zivīm arī vajadzētu būt bijušām lielām. Daudzu Latvijas akmens laikmeta apmetņu kultūrslānī ir atrastas zivju paliekas. Pēc tām ir iespējams noteikt zivju sugas, izmērus, svaru. Paleohtiologs Jānis Sloka (dz. 1920), piemēram, analizējot Lubānas Zvidzes apmetnē iegūto materiālu, atradis astoņu zivju sugu atliekas — līdaku, karūsu, samu, zandartu, asari, plaudi, salati,

Zivju ķeršana ar koka murda palīdzību

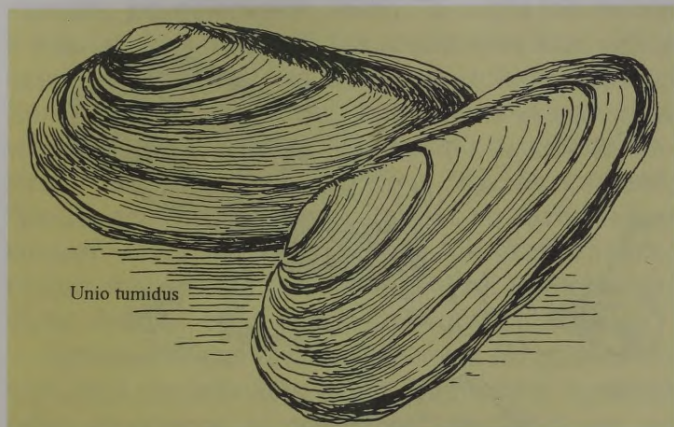

Lubānas ezerā atrastie no kaula darinātie makšķerāķi. Neolīts.

Akmens laikmeta cilvēku visbiežāk ķertās zivis

1 — līdaka, 2 — asaris, 3 — zandarts, 4 — karūsa, 5 — salate, 6 — līnis, 7 — plaudis, 8 — sams.

Ēdamais gliemezis

līni. Neapšaubāmu pirmo vietu ieņēmusi līdaka. Tās izmēri bijuši 28—140 cm, bet svars no 0,2 līdz 25 kg. Interesanti, ka līdakas atliekas visbiežāk sastopamas arī citās apmetnēs. Tas liecina, ka šai zivju sugai senatnē bijuši labvēlīgi apstākļi un, neskatoties uz intensīvo ķeršanu, to skaits nav būtiski samazinājies. Lielākie līdaku lomi ir bijuši pavasarī, kad tās dodas uz nārsta vietām seklumā. Pārējo sugu zivis Lubānas Zvidzes apmetnes iedzīvotāji ķēruši mazāk. Taču starp tām arī ir lieli eksemplāri. Samu garums bijis 40 — 225 cm, svars 0,5 — 70 kg, zandartu — 30 — 110 cm, 0,5 — 15 kg, plaužu — 22 — 50 cm, 0,2 — 3 kg, asaru — 21 — 38 cm, 0,15 — 1,5 kg. Lielākos dziļumos zivis vajadzēja ķert ar tīkliem, murdiem, makšķerēm, turpretī sēkļos tās varēja durēt ar šķēpu, žebērķļiem, šaut ar loku un bultām.

Ezeri deva pārtikai ne tikai zivis. Mūsu senči vāca un ēda arī gliemežus. Burtnieku ezera ziemeļu krastā pie Salacas upes iztekas Vecates Riņņukalna apmetnē arheologi atrada vairāk nekā 2 m augstu pauguru, kurš sastāvēja no gliemežvākiem. Tas bija izveidojies tālo priekšteču brokastu, pusdienu un vakariņu laikā. Ēdamā gliemeža zinātniskais nosaukums ir *Unio tumidus*. Kā viņi to dēvēja, to mēs nezinām. Tagad šis gliemezis Burtnieku ezerā vaļrs nav sastopams.

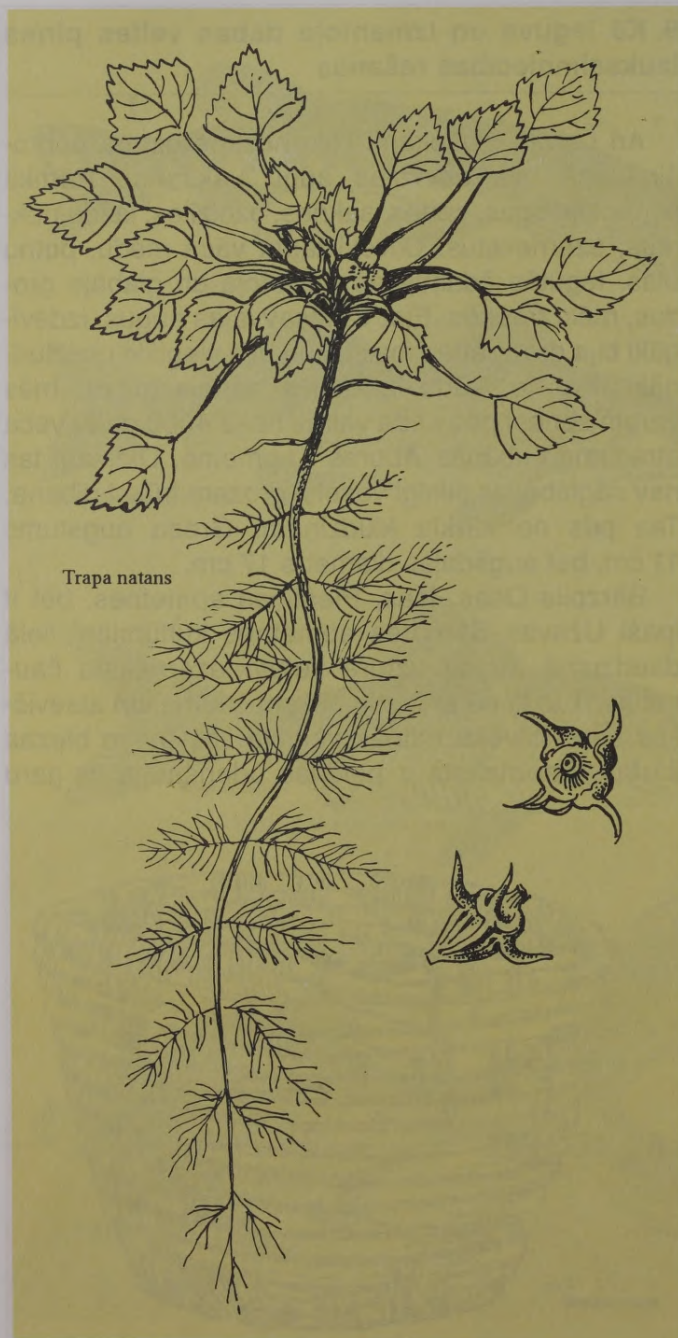
9. Kā ieguva un izmantoja dabas veltes pirms lauksaimniecības rašanās

Arī Latvijā pietiekami liela nozīme uztura nodrošināšanā bija savvaļas augu vākšanai. Pārtikā izmantoja ogas, sēnes, saknes, ozolzīles, lazdu riekstus, ezerriekstus. Cilvēki tāpat vāca medu, putnu olas. Iegūtās ēdamlietas novietoja un glabāja grozos, māla traukos. Ejot vākt savvaļas augus, izdevīgāki bija grozi, ādas maisi, kuri bija vieglāki un izturīgāki. Par to, kāds izskatījās senais grozs, mēs varam spriest pēc kāda vairāk nekā 4000 gadu veca atraduma Lubānas Aboras I apmetnē. Diemžēl tas nav saglabājies pilnīgi vesels, grozam trūkst dibena. Tas pīts no kārkla klūdziņām. Groza augstums 11 cm, bet augšdaļas diametrs 17 cm.

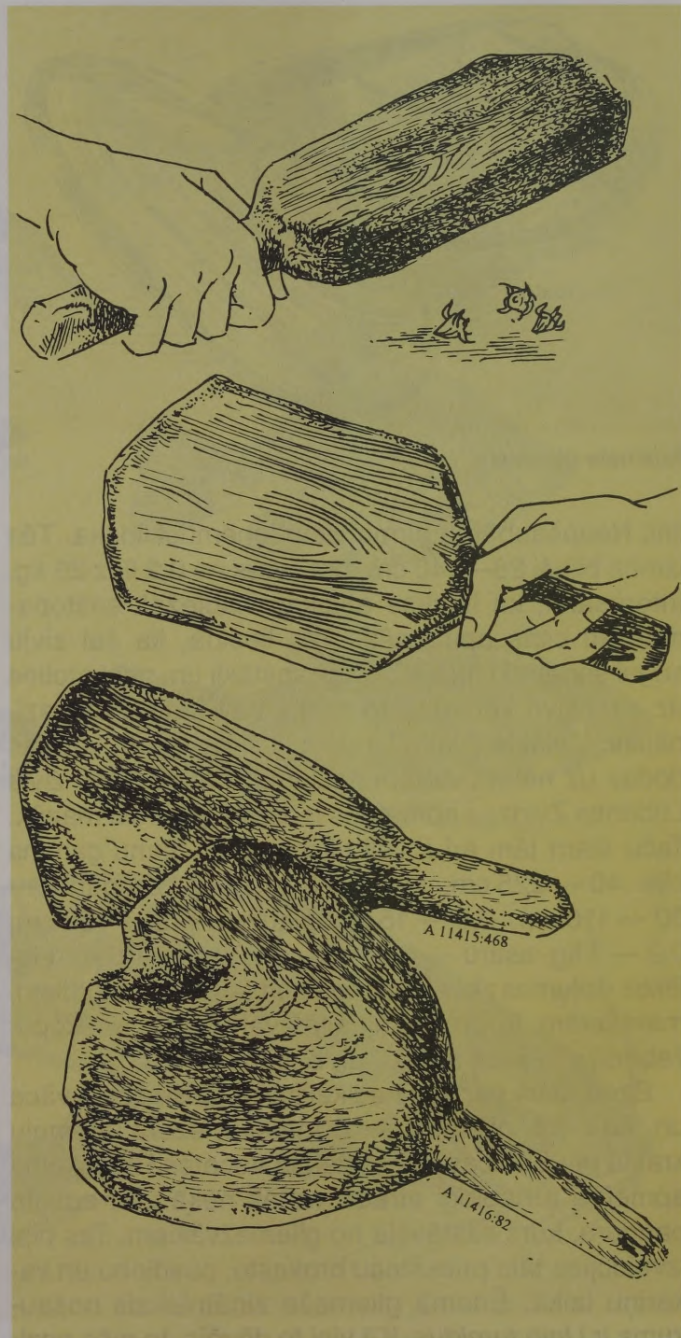
Bērzsils Osas, lčas, Piestiņas apmetnes, bet it īpaši Užavas Sārnotes apmetnes kultūrslānī lielā daudzumā atrasti uzturā lietoto ezerriekstu čaumalas. Tās kopā ar lazdu riekstu čaumalām atsevišķās seno cilvēku mītnēs veidoja līdz 0,4 m biezas kārtas. Ezerrieksts ir peldošs ūdensaugšs ar garu

Lubānas Aboras I apmetnē iegūtais no klūdziņām pītais grozs. Vēlais neolīts.

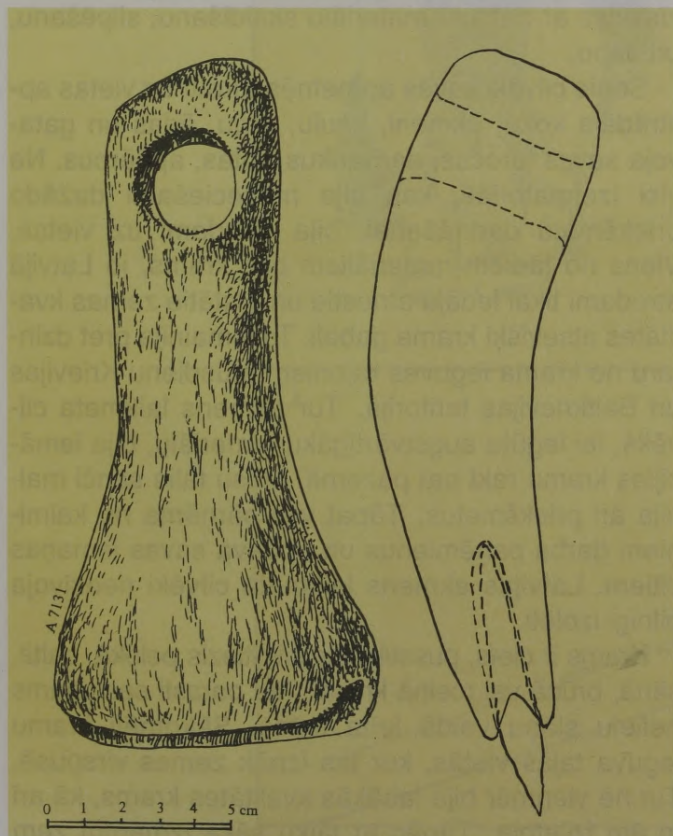
Ezerrieksts

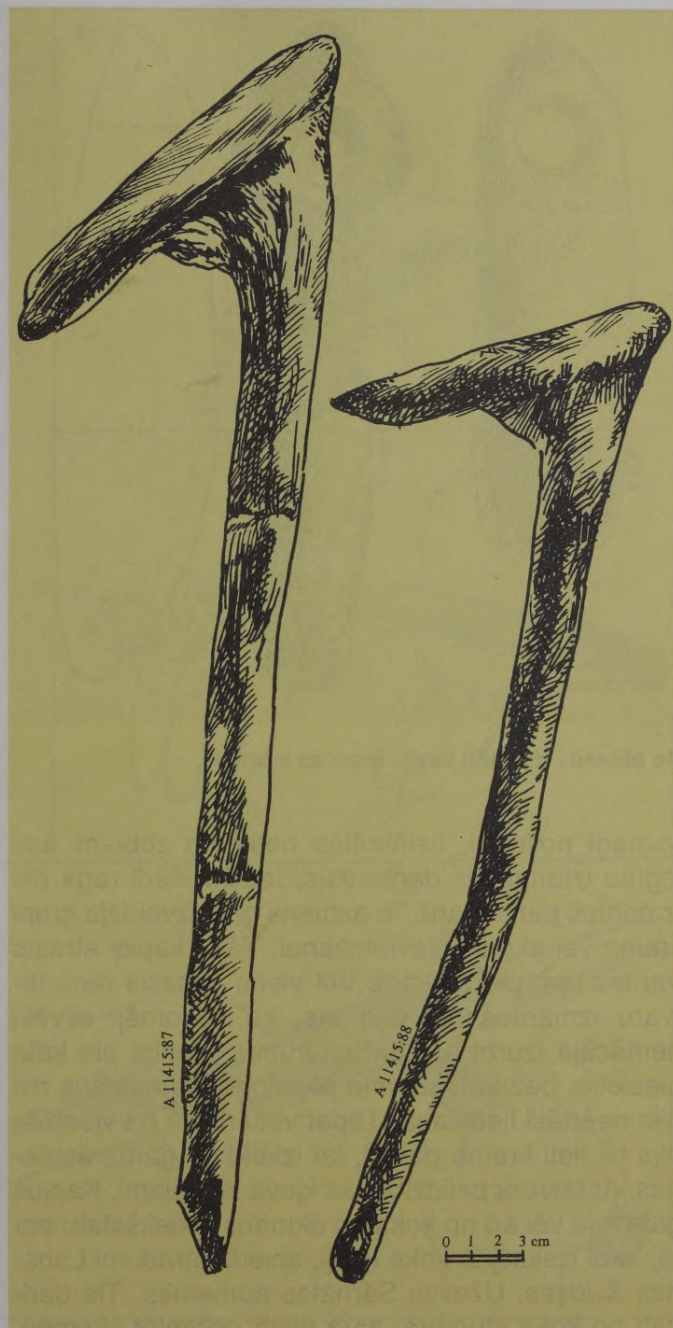
Užavas Sārnatē apmetnē iegūtās no koka gatavotās ezerriekstu daudzāmās vāļītes. Vidējais neolīts.

stumbru, pavedienvēda sakni. Tā auglis jeb rieksts ir ēdams. Šodien Latvijā tas saglabājies tikai dažos ezeros, bet kādreiz tas bijis plaši izplatīts. Užavas Sārnaves apmetnē gandrīz katrā mītnē tika atrastas viena vai vairākas speciālas riekstu daudzāmās vāļītes. Tādas atrastas arī Lubānas Zvidzes apmetnē. Riekstu daudzāmās vāļītes darinātas no dažādu sugu kokiem — lazdas, oša, alkšņa. Tik droši zināms, kādam nolūkam tās lietotas, tāpēc, ka, izpētot vāļīšu darba virsmas, tajās atrada iestrēgušās čaumalas.

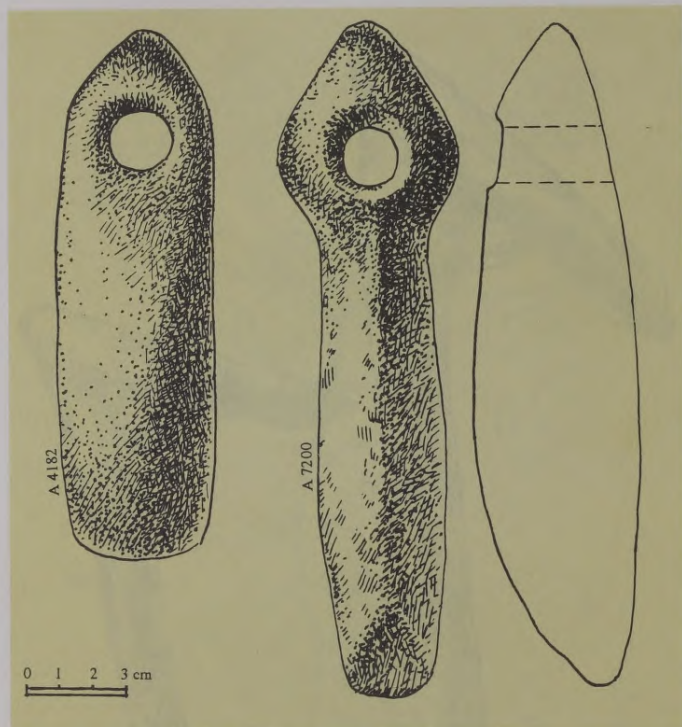
Senākie Latvijas zināmie kapļveida rīki gatavoti no aļņa raga paplašinātās daļas. Tos varēja izmantot sakņu izrakšanai, zemes irdināšanai, droši vien arī citiem mērķiem. Arheologu atrastajiem raga kapļiem

Ventas upē pie Zlākām atrastais raga kaplis — ietvars. Mezolīts.

Užavas Sārnaves apmetnē iegūtie koka kapļi. Vidējais neolīts.

No akmens darināti kapļi. Bronzas laikmets.

asmeņi nolietoti, lielākoties neasiem zobiem. Lai iegūtu izturīgākus darbarīkus, reizēm šādi raga rīki izmantoti par ietvaru. To asmens galā izveidoja gropi krama vai akmens ievietošanai. Tāds kaplis atrasts Ventas upē pie Zlūkām. Vēl viens iemesls raga ietvaru izmantošanai bija tas, ka sākotnēji cilvēki nemācēja izurbt akmeni caurumu. Vienīgi pie kāta piesietie, bez kātcauruma piestiprinātie akmens rīki bija neērtāki lietošanā. Tāpat viņu rīcībā ne vienmēr bija tik lieli krama gabali, lai izveidotu garus asmeņus. Ar ietvara palīdzību tas kļuva iespējami. Kapļus gatavoja vēl arī no koka un akmens. Priekšstatu par to, kādi izskatījās koka kapļi, sniedz atradumi Lubānas Zvidzes, Užavas Sārnaves apmetnēs. Tie darināti no koka stumbra, zara vietā nošķeļot šķembu. Zars kalpoja par kātu, bet stumbra gabals — par darbarīka daļu. Šie kapļi bija viengabala. To garums

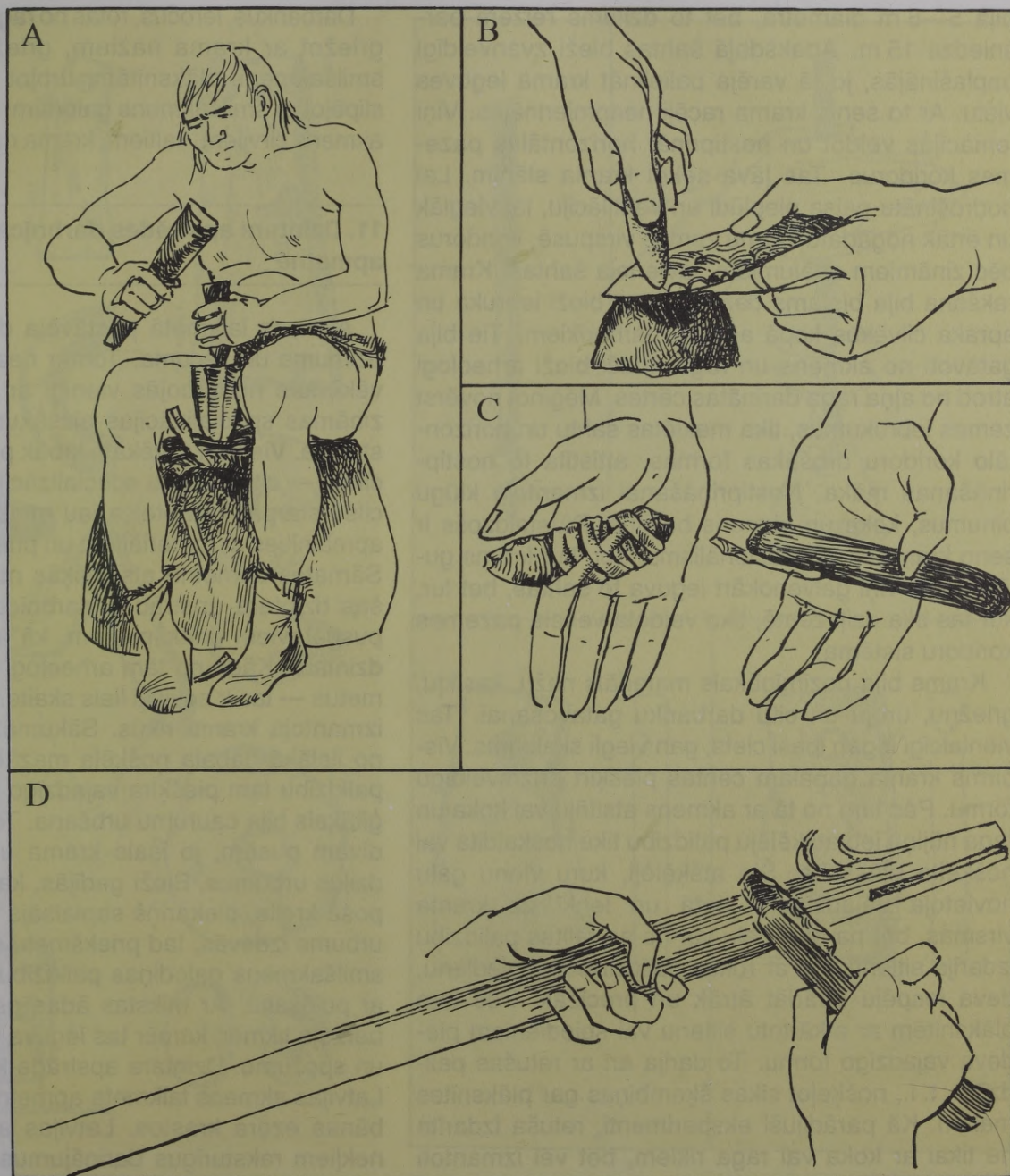
ap 50 cm. Par materiālu izmantots oša, kļavas, alkšņa, lazdas koks. Pēc akmens urbšanas tehnikas apgūšanas biežāk tika izmantots akmens. Līdz ar primitīvās zemkopības aizsākumiem akmens laikmeta beigās kapļa loma pieauga.

10. Kā iegūt kramu? Kā pagatavot no tā darbarīkus?

Vai viegli izgatavot akmens cirvi? Uz šo jautājumu pētnieki ir atbildējuši dažādi. Vieni saka, ka tas izdarāms visai ātri, citi ir pretējās domās — tēvs sāka, dēls pabeidza. Tāpēc, lai rastu pareizo atbildi, iepazīsimies ar dažādu materiālu skaldīšanu, slīpēšanu, urbšanu.

Senie cilvēki savās apmetnēs turpat uz vietas apstrādāja koku, akmeni, kaulu, ragu, ādas un gatavoja savus ieročus, darbarīkus, rotas, apģērbus. Ne visi izejmateriāli, kas bija nepieciešami dažādu priekšmetu darināšanai, bija atrodami uz vietas. Viens no tādiem materiāliem bija krams, jo Latvijā atrodami tikai ledāju atnestie un atstātie zemas kvalitātes atsevišķi krama gabali. To iemainīja pret dzintaru no krama ieguves rajoniem mūsdienu Krievijas un Baltkrievijas teritorijā. Tur akmens laikmeta cilvēks, lai iegūtu augstvērtīgāku materiālu, bija iemācījies kramu rakt pat pazemē. Mūsu tālie senči mainīja arī priekšmetus. Tāpat viņi pārņēma no kaimiņiem darba paņēmienus un nodeva savas iemaņas citiem. Latvijas akmens laikmeta cilvēki nedzīvoja pilnīgi izolēti.

Krams ir ciets, pusstiklains silīciets pelēkā, baltā, sārtā, brūnā vai melnā krāsā. Tas parasti sastopams nelielu slāņu veidā krīta iežos. Sākotnēji kramu ieguva tajās vietās, kur tas iznāk zemes virspusē. Tur ne vienmēr bija labākās kvalitātes krams, kā arī to ātri izlietoja. Tāpēc ar laiku sāka izmantot zem zemes paslēpto kramu. Lai to iegūtu, tika raktas taisnas vai nedaudz slīpas šahtas. Tās augšpusē

Krama naža pagatavošana

A — plāksnītes noskaldīšana; B — iegūtās nažveida šķīlas retušēšana; C — roktura izveidošana; D — koka šķēpa gatavošana ar krama naža palīdzību.

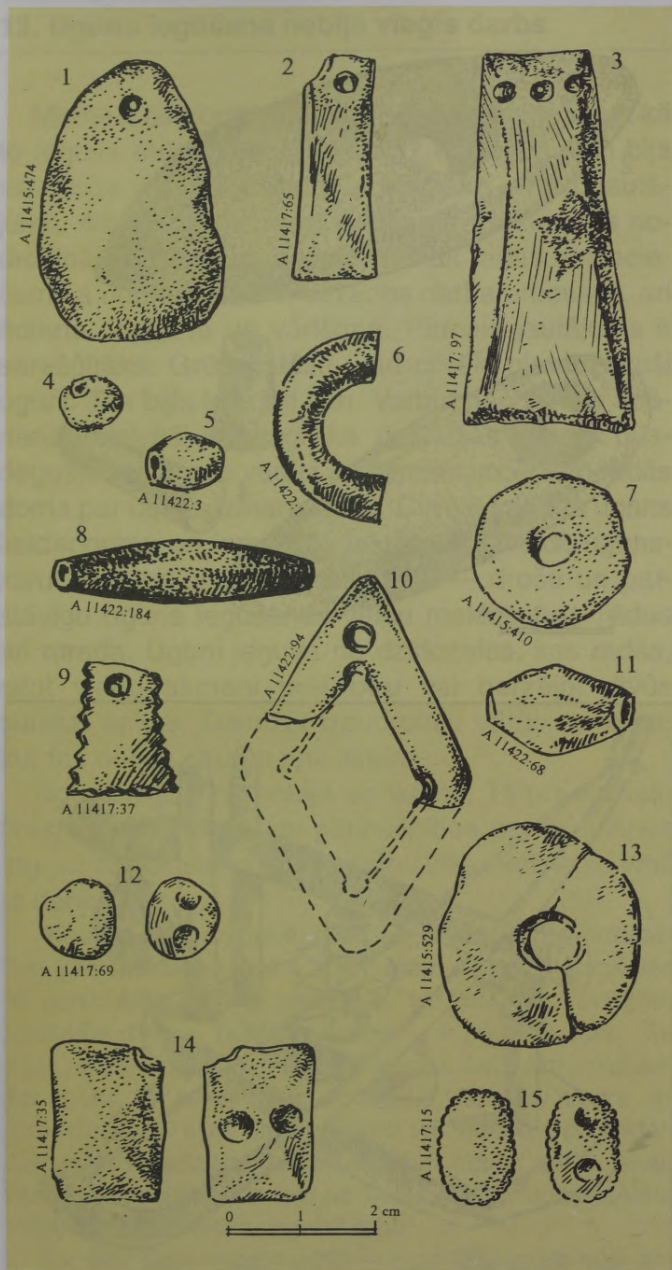
bija 5—6 m diametrā, bet to dziļums reizēm pārsniedza 15 m. Apakšdaļā šahtas bieži zvanveidīgi paplašinājās, jo tā varēja palielināt krama ieguves vietu. Ar to senie krama racēji neapmierinājās. Viņi iemācījās veidot un nostiprināt horizontālus pazemes koridorus. Tas ļāva sekot krama slānim. Lai nodrošinātu gaisa pieplūdi un ventilāciju, lai vieglāk un ērtāk nogādātu kramu zemes virspusē, koridorus pēc zināmiem attālumiem savienoja šahtas. Krama rakšana bija bīstams darbs. Zeme bieži iebruka un apraka cilvēkus kopā ar viņu darbarīkiem. Tie bija gatavoti no akmens un raga. Īpaši bieži arheologi atrod no aļņa raga darinātas cērtes. Mēģinot novērst zemes iebrukumus, tika meklētas šahtu un horizontālo koridoru drošākas formas, attīstīta to nostiprināšanas māka. Nostiprināšanai izmantoja klūgu pinumus, koka un akmens balstus. Pārsteidzošs ir seno krama racēju racionālisms. Tur, kur krams gulēja sekli, viņi galvenokārt ieguva to šahtās, bet tur, kur tas bija dziļi zemē, tika veidota vesela pazemes koridoru sistēma.

Krams bija nozīmīgākais materiāls nažu, kasīkļu, griežņu, urbju un citu darbarīku gatavošanai. Tas vienlaicīgi ir gan īpaši ciets, gan viegli skaldāms. Vispirms krama gabalam centās piešķirt prizmveidīgu formu. Pēc tam no tā ar akmens atsītēju vai koka un raga nūjiņu jeb atšķēlēju palīdzību tika noskaldīta vai nošķelta plāksnīte. Šie atšķēlēji, kuru vienu galu novietoja vajadzīgajā vietā un leņķi uz krama virsmas, bet pa otru galu vai nu ar vāļītes palīdzību izdarīja sitienu, vai ar rokas palīdzību — spiedienu, deva iespēju strādāt ātrāk un precīzāk. Pēc tam plāksnītēm ar atkārtotu sitienu vai spiedieniem piedeva vajadzīgo formu. To darīja arī ar retušas palīdzību, t. i., nošķeļot sikas šķembiņas gar plāksnītes malām. Kā parādījuši eksperimenti, retuša izdarīta ne tikai ar koka vai raga rīkiem, bet vēl izmantoti krama rīki. Krama nazi varēja izgatavot vienas minūtes laikā. Tas bija jāiestiprina koka vai kaula rokturī, un jaunradīto rīku varēja likt lietā.

Darbarīkus, ieročus, rotas no raga un kaula darināja, griežot ar krama nažiem, griežņiem, zāģējot ar smilšakmens plāksnītēm, urbnot ar krama urbjiem, slīpējot ar smilšakmens galodām. Koku apstrādāja ar akmens cirvjiem, kaltiem, krama nažiem un kasīkļiem.

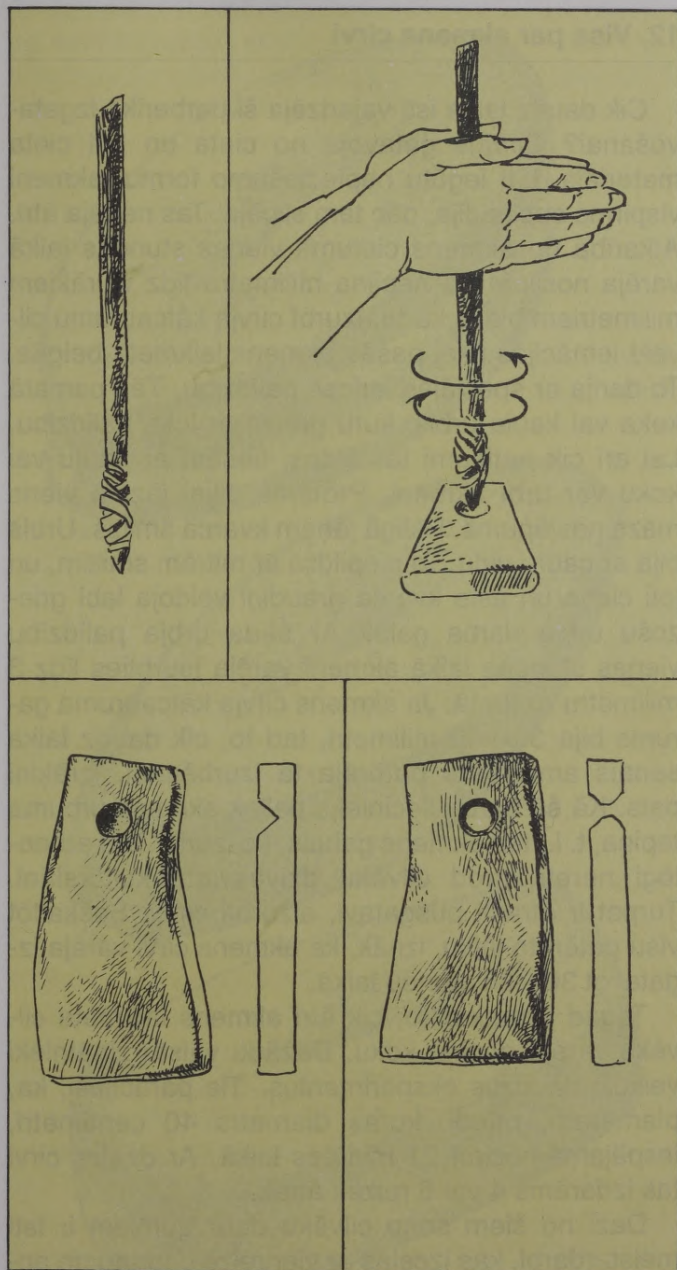
11. Dzintara apstrādes darbnīca Užavas Sārnates apmetnē

Akmens laikmetā pastāvēja darba dalīšana pēc dzimuma un vecuma. Tomēr nez vai toreiz bija cilvēki, kas nodarbojās vienīgi ar amatniecību, kaut zināmas specializācijas aizsākumi, iespējams, pastāvēja. Vienam cilvēkam labāk padevās vieni darbi, citam — citi. Zināma specializācija bija arī atsevišķu cilšu starpā, ko noteica jau minētā nepieciešamība apmainīties ar materiāliem un priekšmetiem. Užavas Sārnates apmetnē atsevišķās mītnēs atsegta īpašas dzintara apstrādes darbnīcas ar gataviem un pusgataviem priekšmetiem, kā arī ar neapstrādātu dzintaru. Kādā no tām arheologi atrada 126 priekšmetus — tas ir sevišķi liels skaits. Dzintara apstrādei izmantoja krama rīkus. Sākumā, ja nepieciešams, no lielākā gabala nošķēla mazāku. Tad ar retušas palīdzību tam piešķīra vajadzīgo formu. Pats sarežģītākais bija caurumu urbšana. To vajadzēja urbt no divām pusēm, jo īsais krama urbis neļāva veidot dziļus urbumus. Bieži gadījās, ka šā darba laikā topošā krelle, piekariņš saplaisāja vai pat saplīsa. Ja urbums izdevās, tad priekšmetu slīpēja. To darīja ar smilšakmens galodiņas palīdzību. Darbs noslēdzās ar pulēšanu. Ar mīkstas ādas gabaliņu priekšmetu berzēja tikmēr, kamēr tas ieguva vajadzīgo gludumu un spožumu. Dzintara apstrāde konstatēta vēl citās Latvijas akmens laikmeta apmetnēs, piemēram, Lubānas ezera krastos. Latvijas arheoloģijas piemiņkļiem raksturīgus darinājumus no dzintara atrod citu zemju dzīvesvietās un kapulaukos. Kādus no tiem noteikti radījušas Užavas Sārnates amatnieku veiclās rokas pirms 5000 gadiem.

Užavas Sārnotes apmetnē iegūtie no dzintara darinātie priekšmeti

1—3, 9—10 — piekariņi, 4—5, 8, 11 — krelles, 6 — riņķa fragments, 7, 13 — rīpas, 12, 14—15 — pogas.

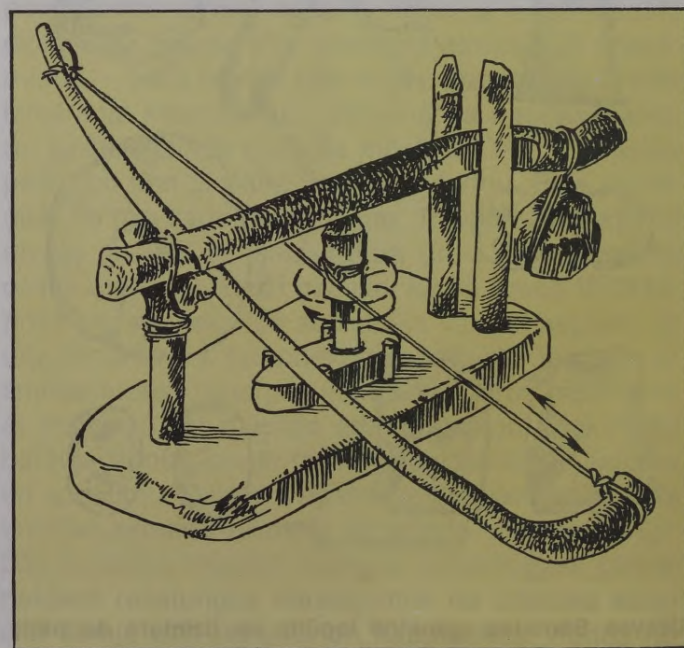
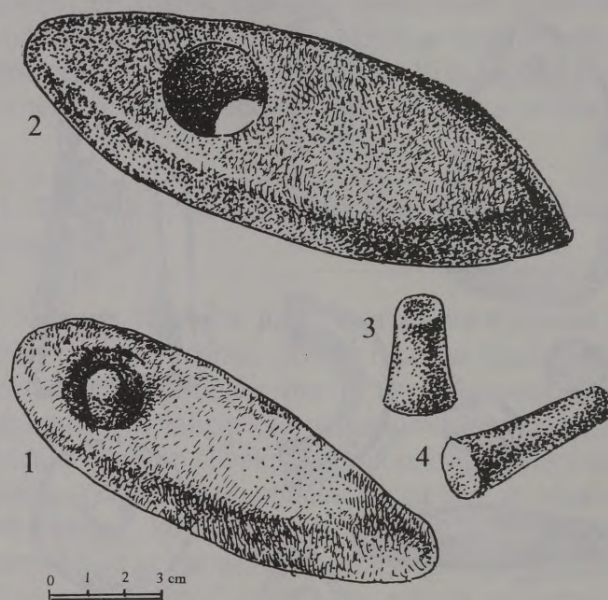
Lai pagatavotu dzintara piekariņu, pats sarežģītākais bija cauruma urbšana.

12. Viss par akmens cirvi

Cik daudz laika īsti vajadzēja šī darbarīka izgatavošanai? Cirvjus gatavoja no cieta un ļoti cieta materiāla. Lai iegūtu nepieciešamo formu, akmeni vispirms apskaldīja, pēc tam slīpēja. Tas negāja ātri. Atkarībā no akmens cietuma vienas stundas laikā varēja noslīpēt no nepilna milimetra līdz vairākiem milimetriem biezu kārtu. Izurbt cirvja kātcaurumu cilvēki iemācījās tikai pašās akmens laikmeta beigās. To darīja ar speciālas ierīces palīdzību. Tās pamatā koka vai kaula urbis, kuru grieza ar loka palīdzību. Lai arī cik neticami tas liktos, tiešām ar kaulu vai koku var urbt akmeni. Protams, tikai jāzina viens mazs noslēpums. Palīgā jāņem kvarca smiltis. Urbis bija ar cauru vidu. To piepildīja ar mitrām smiltīm, un ļoti cietie un asie kvarca graudiņi veidoja labi griezošu urbja darba galu. Ar šāda urbja palīdzību vienas stundas laikā akmeni varēja ieurbties līdz 3 milimetru dziļumā. Ja akmens cirvja kātcauruma garums bija 30—50 milimetri, tad to, cik daudz laika senais amatnieks patērēja tā izurbšanai, izrēķini pats. Kā šā darba liecinieks paliek akmens urbuma tapiņa, t. i., tas akmens gabals, ko izurbj. Tās arheologi nereti atrod cilvēku dzīvesvietu kultūrlānī. Turpat ir atrasti pusgatavi, aizurbti cirvjī. Saskaitot visu patērēto laiku, iznāk, ka akmens cirvi varēja izgatavot 30—35 stundu laikā.

Tagad jāpaskaidro, cik ātri akmens laikmeta cilvēks varēja nocirst koku. Dažādu valstu zinātnieki veikuši daudzus eksperimentus. Tie parādījuši, ka, piemēram, priedi, kuras diametrs 40 centimetri, iespējams nocirst 21 minūtes laikā. Ar dzelzs cirvi tas izdarāms 4 vai 5 reizes ātrāk.

Daži no šiem seno cilvēku darinājumiem ir īsti meistardarbi, kas izceļas ar vienreizēju formu un apstrādes kvalitāti. To tapšanā varēja būt patērēts daudz vairāk laika. Cirvis tika veidots konkrētam uzdevumam. Tas bija ne tikai darbarīks, bet arī ierocis — spēka un varas simbols.

Ierīce akmens cirvja kātcauruma urbšanai

1 — aizurbts cirvis, 2 — izurbts cirvis, 3—4 — urbuma tapiņas.

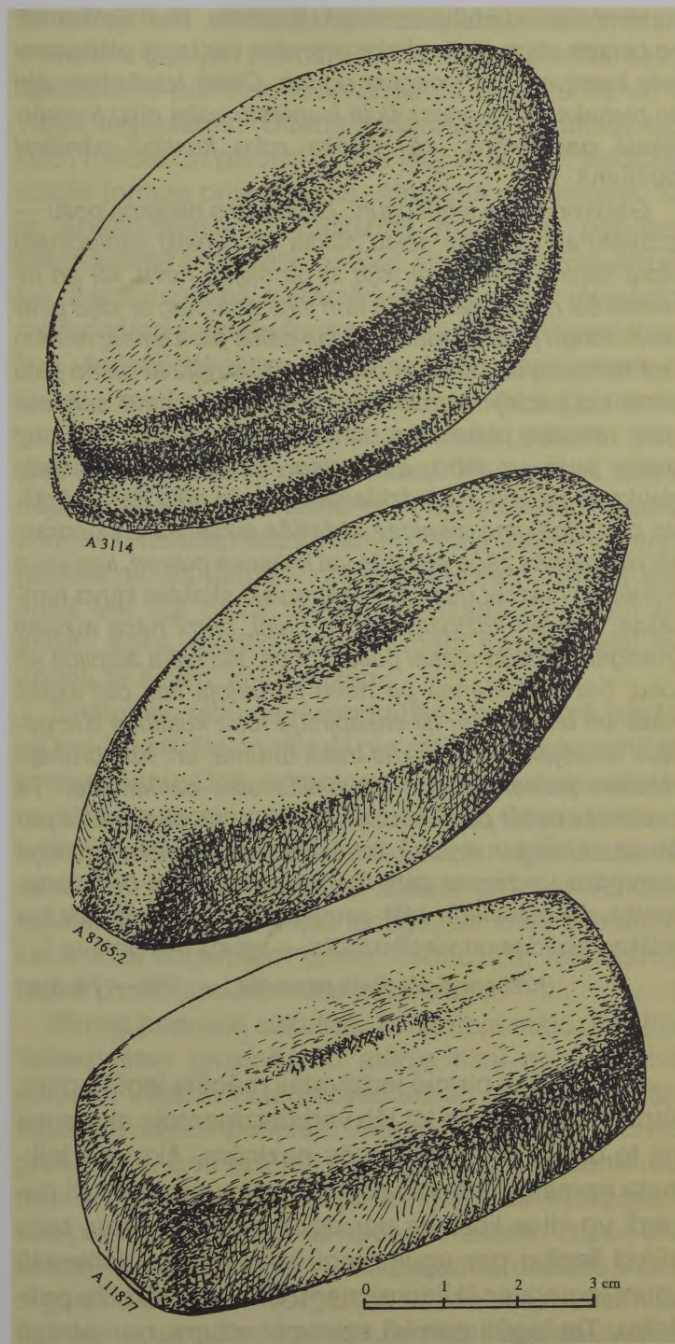
13. Uguns iegūšana nebija viegls darbs

Mums ir sērkokociņi. Bet kad sāka lietot uguni un kā to ieguva mūsu tālie priekšteči? Kāpēc viņiem bija vajadzīga uguns? Sāksim ar vieglāko — otro jautājumu. Atbilde te pavisam vienkārša. Sākumā tā nodrošināja siltumu un gaismu. Vēlāk radās nepieciešamība uguni izmantot dažādos darba procesos, arī ēdiena cepšanā un vārīšanā. Pirmais jautājums ir sarežģītāks. Grūti pateikt, kad cilvēki pieradinājuši uguni. Tas bijis ļoti, ļoti sen. Varbūt pēc zibens spēriena izraisītā ugunsgrēka palikušās ogles, pusdegušie koki viņus varēja ieinteresēt un viņiem radās doma par uguns izmantošanu. Cilvēki saprata uguns lietderīgumu un iemācījās iekurt un savaldīt uguns-kuru. Tad sekoja nākamais solis — drošu un patstāvīgu uguns iegūšanas veidu meklēšana. Tādus arī atrada. Uguni ieguva no dzirksteles, kas radās, sitot vienu akmeni pret otru vai berzējot divus sausus kokus. Diemžēl izgudrotāja vārds un vieta, kur tas notika, mums nav zināma.

Uguns iegūšana nebija vienkārša. Tā prasīja lielu prasmi un veiklību. Lai pārliecinātos par to, vēlreiz atgriezīsimies pie stāsta par jahu cilts indiāni Iši. Viņš to darīja tā:

"Kaut ko elementārāku par Iši ugunsurbi grūti iedomāties. Tas sastāv no divām atsevišķām daļām — augšējās un apakšējās jeb, kā sacīja Iši, vīrišķās un sievišķās. Apakšējā daļa — būtībā pavards — ir plakana šķila. Tai jābūt mazliet mīkstākai par urbējokoku. Labi šim nolūkam der sauss, ne pārāk vecs un trausls vītols vai ciedrs. Ar obsidiāna nazi šķilā izgrebj vienu vai vairākus ceturtdaļcollu dziļus padziļinājumus un tikpat daudz seklu rievu, kas iet no padziļinājumiem uz šķilas malu. Padziļinājuma malā, kur sākas rieva, iegriež robu.

Augšējā daļa — pats urbis — ir parasta apaļa nūja apmēram bultas kāta garumā. Tās viens gals pēc resnuma precīzi atbilst padziļinājumam, bet otrs gals ir tievāks. Iši parasti lietoja kastaņas nūju, tikpat labi derētu ozols vai jebkurš cietāks koks. Ugunsurbja principa pamatā ir

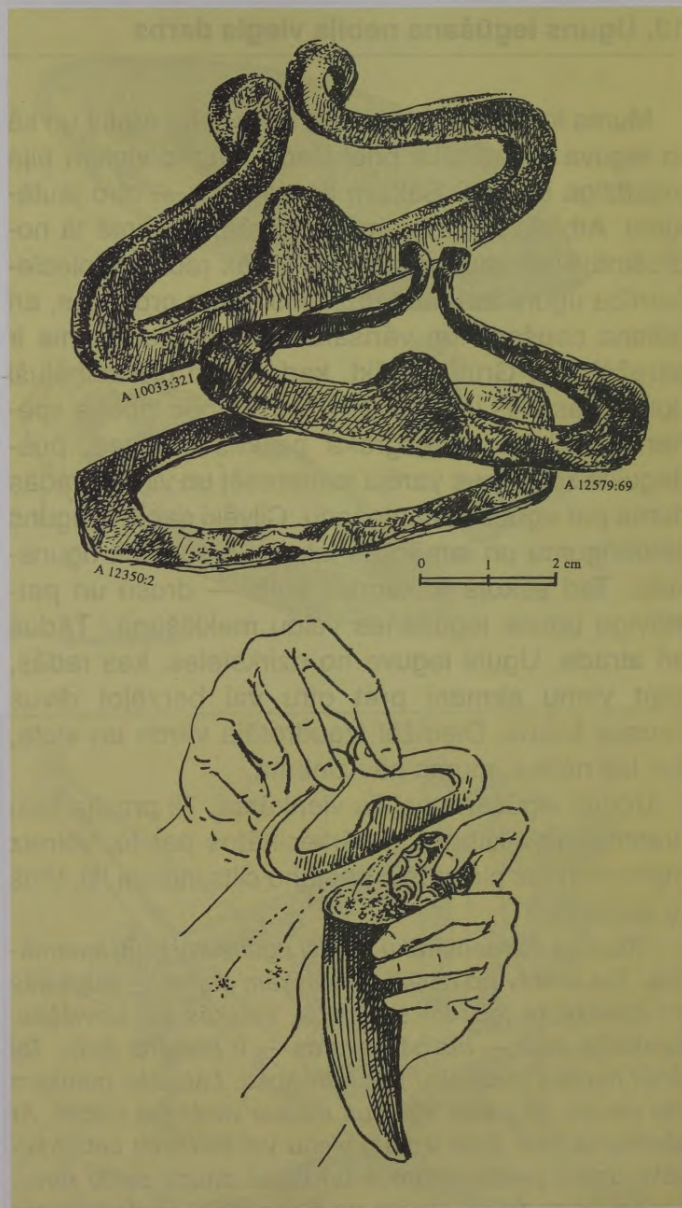
Šķilamakmeņi. Agrais un vidējais dzelzs laikmets.

koncentrēta iedarbība uz nelielu laukumu. Tikai tādā veidā no berzes starp divām koka virsmām var iegūt pietiekami lielu karstumu, lai iedegtos uguns. Citādi izsakoties, ātri un pietiekami ilgi griezt šķilā iespiestu koka nūju ir visērtākais paņēmieni, kā cilvēka roku kustību pārvērst karstumā.

Gatavodamies iegūt uguni, līši vispirms paņēma posu — izžāvētu sūnu, augu sēklu pūkas vai smalki saplucinātu vītola lūksni — un izbārstīja to pa šķilas rievu, kā arī uz zemes šīs rievas galā. Pēc tam viņš notupās, ar kāju pirkstiem stingri piespiezdams šķilas galus pie zemes; reizēm viņš nometās uz šķilas ar ceļiem. Ielicis nūju ar resno galu vienā no padziļinājumiem, viņš tās tievo galu saņēma starp tainām plaukstām un sāka vijāt uz labo pusi, uz kreiso pusi, uz labo, uz kreiso. Vienlaikus līši spieda plaukstas uz leju, it kā dzīdams rotējošo nūju dziļāk šķilā. No padziļinājuma sienīņas atdalījās sīkas koka šķiedras, pārvērzdams zāģa skaidās vai koksnes pulverī, kas sāka brūnēt un mazliet dūmot. Pakāpeniski skaidas kļuva tumšākas, aizvien līdzīgākas koka oglei, dūmi nāca aizvien spēcīgāk. Skaidu masai palielinoties, tās sāka aizpildīt arī robu, bet no turienes pa rievu pārceļoja līdz pat šķilas malai un bira zemē. Līši sakāpināja roku kustības līdz pēdējai iespējai, nūja griezās trakā ātrumā, un, lūk, brūnajā koksnes pulverī pēkšņi iekvēlojās sīka dzirkstelīte. Tā izveidojās nevis pašā padziļinājumā — tur skaidu bija par daudz — bet gan ārpusē, robā. No roba pa rievu uguntiņa sasniedza uz zemes sabērto posu. Kad posa bija aizdegusies, līši piesvieda klāt sausas zāles skumšķi, dažas lielākas skaidas un viegli uzpūta — uguns bija gatava."

(Krēbere T. *Līši divās pasaulēs.* — 178.—179. lpp.)

Jau Latvijas pirmie iedzīvotāji mācēja iegūt uguni. Varbūt viņi to darīja kā līši, varbūt izmantoja akmeņus vai to darīja citā veidā, mēs nezinām. Akmens laikmeta apmetņu arheoloģiskajos izrakumos atrasti pavardi un citas liecības par uguns izmantošanu, taču trūkst liecību par uguns iegūšanu. Dzelzs laikmetā uguni ieguva ar šķīlamakmeņu un šķiltavdzelžu palīdzību. Tie iegūti gan kā savrupatradumi, gan atrasti dzīvesvietu kultūrlānī, gan apbedījumu inventārā. Šķīlamakmeņi ir ovālas vai četrstūra formas akmeņi,

Šķīlamdzelži un uguns iegūšana ar šķiltavu palīdzību. Vidējais un vēlais dzelzs laikmets.

Posa, piemēram, izžāvēta un sasmalcināta bērza piepe, varēja būt iebērta kādā tilpnē, teiksim, govš ragā. Tas ļāva to līdz ar kramu un šķēlamdzelzi viegli nēsāt visur līdzī. Ragu ar posu un kramu turēja kreisajā rokā, bet šķīlamdzelzi saņēma labajā rokā. Ar šķīlamdzelzi sita pa krama asāko šķautni tā, lai dzirksteles iekristu ragā.

pa kuriem sita ar šķautņainu kramu, tā iegūstot dzirksteli. Uz šķīļamakmeņu darba virsmas labi redzamas šo sitienu rezultātā radušās rievās. Šķīļtavdzelži savukārt ir plakani, puslokveida vai ovālas formas no dzelzs gatavoti rīki. To materiālam (dzelzij) piedotas tādas īpašības, lai, nonākot kontaktā ar kramu, rastos laba dzirkstele. Protams, kā vienā, tā otrā gadījumā uguns iegūšana nav iedomājama bez posas.

Iespējams, ka jau akmens laikmetā cilvēki mītnu apgaismošanai izmantoja ne tikai pavardus, bet jau arī īpašus gaismekļus. Tā arheologi, pētot dzīvesvietas, atraduši mazas māla bļodiņas, kuru augšdaļā vērojams apdegums, kamēr to dibens ir bez apdeguma. Latvijā tādas bļodiņas iegūtas tev pazīstamajā Užavas Sārnates apmetnē un citur. Zinātnieki domā, ka šādos traukos, izmantojot degli, varēja dedzināt roņu taukus, tā radot gaismu. Gandrīz kā svece. Šāds gaismeklis salīdzinājumā ar sveķaina koka zaru, skalu bija ugunsdrošāks un ērtāks lietošanai.

14. Māls pārvēršas par keramiku

Ne vienmēr līdz ar jauna un lietderīga materiāla atklāšanu sākas tā plaša izmantošana. Tas parasti notiek tikai tad, kad radusies praktiska nepieciešamība pēc šī materiāla. Piemērs tam ir arī keramika — no māla gatavoti un apdedzināti priekšmeti. Ir zināms, ka pirms 25 gadu tūkstošiem mamutu mednieki Čehijā Morāvijā no māla veidojuši nelielas figūriņas — cilvēkus, mamutus, ziemeļbriežus, lāčus. Tās turklāt apdedzinātas ugunskurā. Taču jaunā materiāla izmantošana plašāku pielietojumu neieguva. Senie klejotāji savus traukus gatavoja no ādām, koka un cita materiāla. Viņi izmantoja pat dzīvnieku galvaskausus. Māla trauki nebija piemēroti klejotāju dzīvesveidam, jo ir nepietiekami triecienizturīgi un tāpēc neērti. Tie plaši ieviesās līdz

ar pāreju uz vietsēžu dzīvesveidu, kam jaunais materiāls bija ļoti piemērots. Kā zināms, māls dabā sastopams praktiski neierobežotā daudzumā un ir viegli iegūstams. Ūdens iedarbības rezultātā tas kļūst mīksts un plastisks, kas ļauj izgatavot visdažādākās formas priekšmetus. Atrastais paņēmiens, kā ar apdedzināšanas palīdzību mālu var pārvērst akmenscieta materiālā, pavēra ārkārtīgi plašas iespējas tā izmantošanā. Keramika ļāva senajam vietsēdim radīt nepieciešamās formas, izmēra un tilpuma traukus visdažādākajiem saimniecības uzdevumiem — tauku, medus, ūdens, piena un citu šķidrumu, graudu, kaltētu augu, miltu un citu beramu lietu glabāšanai, ēdiena gatavošanai. Keramikas izstrādājumi kļuva par vienu no spilgtākajām jaunā zemkopības laikmeta pazīmēm. Māla trauku uzvaras gājiens sākās pirms 9 gadu tūkstošiem. Tomēr klejotāji vēl ilgi deva priekšroku izstrādājumiem no ādām, koka, metāla. Lietojot māla traukus, viņi tos aptina ar ādām, koka mizām.

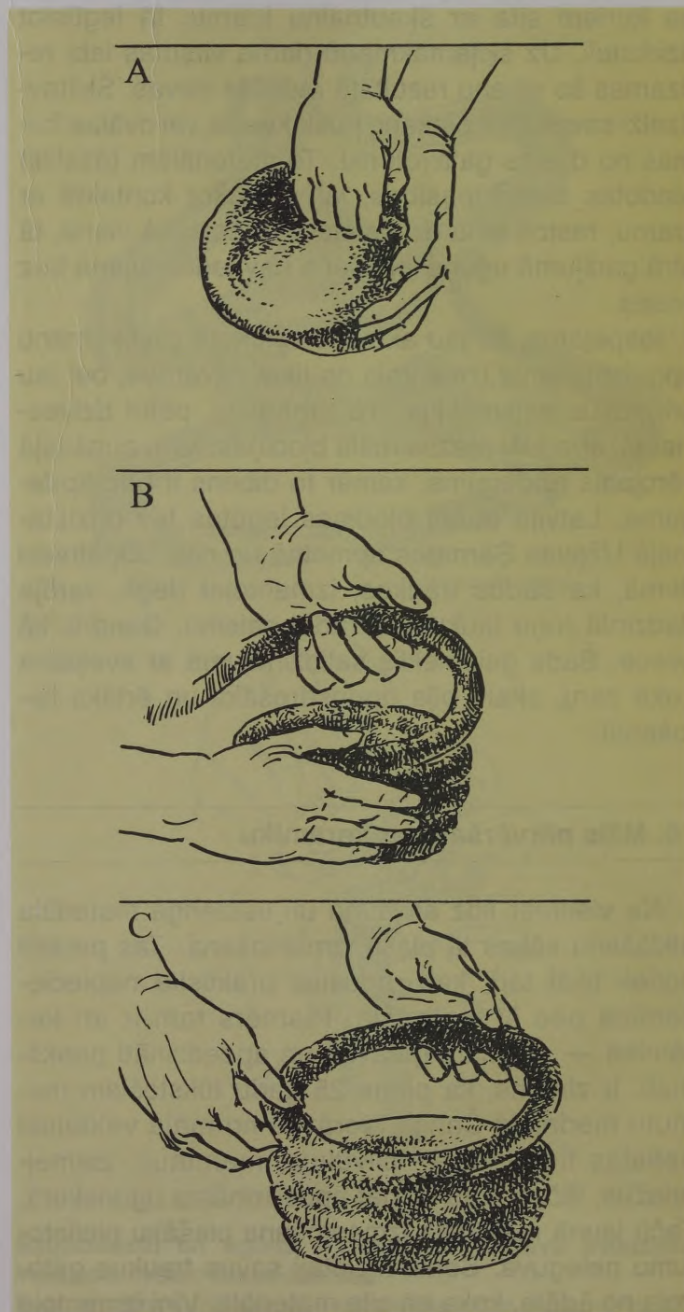
Zinātnieku vidū nav vienprātības jautājumā par to, kā tad īsti cilvēki nonākuši pie atziņas par keramikas izmantošanu. Daļa arheologu uzskata, ka viss sācies ar pītājiem groziem. Tos, lai padarītu ūdens necaurīdīgus, varēja noziest ar māla kārtu. Nejausības vai apzinātas rīcības rezultātā šādam grozam nonākot ugunskurā, tā koka daļas izdega, bet māls pārvērtās keramikā, saglabājot groza formu. Tā, iespējams, radās pirmie apdedzinātie māla trauki.

Pirmie podnieki sākotnēji izmantoja mālu, kas bija dzīvesvietas tuvumā. To attīrīja tikai no piemaisījumiem. Vēlāk viņi iemācījās atšķirt tā vai cita māla labās un sliktās īpašības. Viņiem bija jāatrisina divas problēmas. Ļoti tīrs jeb trekns māls ir nepiemērots trauku veidošanai. Tas ir pārāk lipīgs, žāvējot plaisā, kas padara neiespējamu apdedzināšanu. Tāpēc tika lietoti māla liesinātāji. Tam piejauca dažādas gan organiskas, gan neorganiskas vielas — salmus, dzīvnieku un putnu mēslus, smiltis, sasmalcinātus gliemežvākus. Arī dabā sastopami māli, kuros neorganiskie liesinātāji jau ir pietiekamā daudzumā. Tāds

māls bija mazāk lipīgs, labāk turēja formu, ātrāk žuva un neplaisāja. Kā rāda arheologu veiktie pētījumi, tad šādi liesinātāji veidoja līdz 40 % no māla masas. Otra problēma saistījās ar pareiza ūdens daudzuma noteikšanu. Ja māla masai pielēja par maz ūdens, tad tā sažuva un sasprēgāja, pirms trauks bija izgatavots. Ja ūdens bija par daudz, tad māls lipa pie rokām, trauka sienas nosēdās un neturēja formu. Visvienkāršākai keramikai nepieciešamās māla masas gatavošana sastāvēja no sagādāto māla gabalu sadauzīšanas un sasmalcināšanas, atīrīšanas no nevajadzīgiem piemaisījumiem, nepieciešamo liesinātāju un ūdens pievienošanas, visa tā samaisīšanas. Laika gaitā, paplašinot šo sagatavošanu ar jaunām darbībām — māla nogatavināšanu, t. i., tā turēšanu kādu laiku tumšā un mitrā vietā, tāpat izsaldēšanu, samalšanu un citām darbībām, senie podnieki iemācījās iegūt arvien piemērotāku masu un izgatavot augstas kvalitātes keramiku.

Traukus veidoja ar rokām. To darīja divējādi. Trauku varēja izveidot ar pirkstu palīdzību no viena māla gabala. Taču šādā veidā bija iespējams izgatavot izmēros nelielas bļodiņas, podus. Lielos traukus darināja vai nu no atsevišķiem māla gabaliem, tos savienojot, vai no māla lentes, to spirālveidā vai gredzenveidā liekot kārtām citu virs citas. Savienojuma vietas aizpildīja un virsmu nolīdzināja. Šāda lentveida trauku izgatavošana ļāva veidot visdažādākā lieluma un formas traukus. Interesanti, ka reizēm to izskats bija noskatīts no cita materiāla tilpnēm. Tā, piemēram, arheologi domā, ka seno grieķu vīna krūkas radušās, atkārtojot mālā ādas maisa formu. Sākotnēji, iespējams, ar trauku gatavošanu vairāk nodarbojās sievietes. Līdz ar podnieka ripas ieviešanos šis amats pārgāja vīriešu rokās. Uz traukiem, kas veidoti ar rokām, nereti atrod pirkstu nospiedumus. Diemžēl pēc tiem nevar noteikt darinātāja dzimumu.

Podnieka ripas izgudrošana bija nozīmīgs solis keramikas ražošanā. Tā ir ierīce trauku gatavošanai ar rotējošas ripas palīdzību. Podnieka ripa deva

Māla trauku veidošana ar rokām

A — no viena gabala; B — no māla lentes spirālveidā; C — no māla lentes gredzenveidā.

Māla trauku veidošana ar podnieka ripu

iespēju traukus darināt ievērojami ātrāk, kvalitatīvāk un skaistāk. Lai ar rokām no māla lentes izveidotu lielu sarežģītas formas krūzi, bija nepieciešamas vairākas stundas. Ar podnieka ripu to bija iespējams veikt nedaudzās minūtēs.

Viss sākās ar vienkāršu paliktni, uz kura novietoja topošo trauku, tā novēršot trauka pielipšanu zemei. Paliktni varēja pagriezt, lai atvieglotu darbu. Vēlāk ar ass palīdzību paliktni iestiprināja kādā pamatnē. Griežot to ar roku, podnieks ieguva pietiekamu māla pikas griešanās ātrumu, lai no tās veidotu trauku. Un visubeidzot paliktni savienoja ar spararatu, kuru grieza ar kāju.

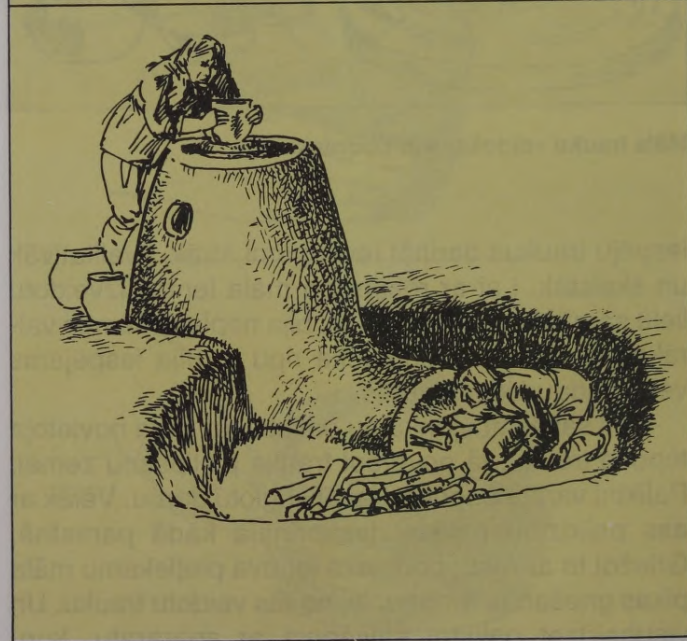
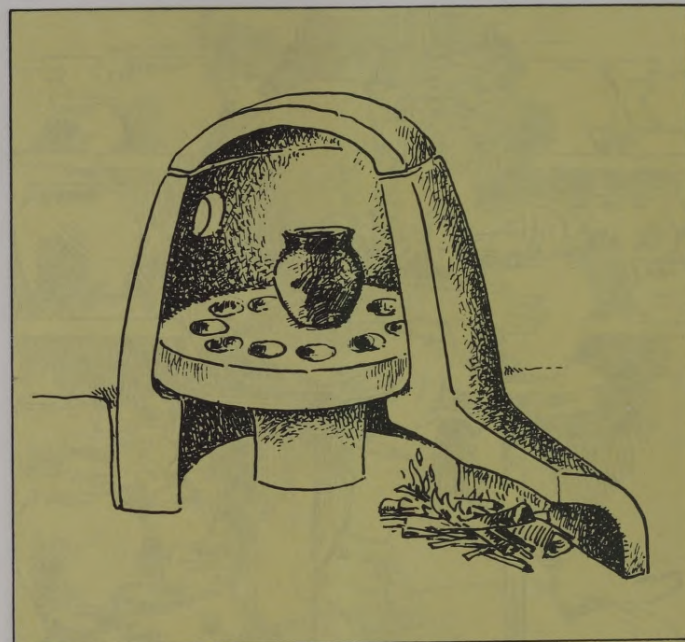
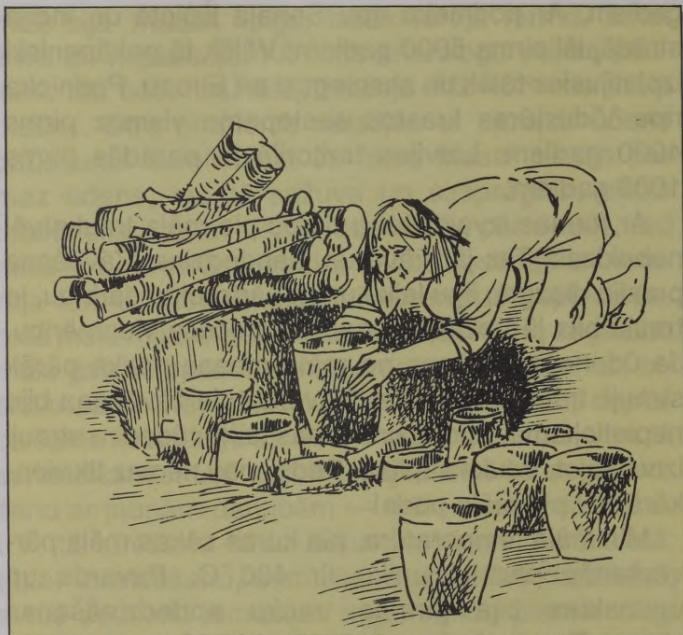
Arheologiem tā arī nav izdevies noteikt un vienoties par podnieka ripas izgudrošanas vietu. Ir zināms, ka Senajā Šumerā to lietojuši pirms 6000

gadiem. Ar podnieka ripu Senajā Ēģiptē un Indijā strādājuši pirms 5000 gadiem. Vēlāk tā pakāpeniski izplatījies tālāk un sasniegusi arī Eiropu. Podnieka ripa Vidusjūras krastos sastopama vismaz pirms 4000 gadiem. Latvijas teritorijā tā parādās pirms 1000 gadiem.

Ar formas izveidošanu darbs pie māla trauka vēl nebeidzas. Tas jāizžāvē un jāapdedzina. Žāvēšana prasīja diezgan ilgu laiku un nepārtrauktu darbību, jo trauki bija jāgroza, lai panāktu procesa vienmērību. Ja ūdens izvadīšana no māla masas notika pārāk strauji, trauki saplaisāja. Savukārt, ja žāvēšana bija nepietiekama, apdedzināšanas laikā, ūdenim strauji iztvaikojot, trauks saplīsa. Redzi, nav nemaz tik vienkārši tikt pie māla poda!

Minimālā temperatūra, pie kuras sākas māla pārvēršanās par keramiku, ir 400 °C. Pavards un ugunskurs bija pirmās trauku apdedzināšanas vietas. Te sasniedzamā 650°—800 °C temperatūra bija pietiekama, lai iegūtu akmens laikmeta sadzīvē lietojamu keramiku. Taču pie tāda karstuma māla daļiņas vēl tomēr nesakusa stiklveidīgā masā. Tas notiek pie augstākām temperatūrām. Šādi apdedzināti trauki izceļas ar lielāku izturību un masas mazāku porainību. To varēja izdarīt tikai speciālās krāsnīs. Kad pirms 6000 gadiem Latvijā mūsu senči uzsāka savu pirmo trauku apdedzināšanu pavardos un ugunsursos, Senajos Austrumos podniekiem jau bija uzkrāta pieredze krāšņu izmantošanā. Jāsaka, ka cilvēki daudz laika patērēja, kamēr iemācījās izgatavot kvalitatīvu keramiku. Šis ceļš nebija viegls. Nomainījās daudzas paaudzes. Bija nepieciešami tūkstoši un tūkstoši neveiksmīgu mēģinājumu, saplīsušu trauku. Un vēl — uzkrātās zināšanas deva neatsveramu pieredzi uguns izmantošanā arī citās cilvēka darbības jomās.

Latvijā māla trauku apdedzināšanas krāsnis atrastas 11. gadsimta slāņos Krustpils Asotes un Daugmales pilskalnos. Tās celtas no akmeņiem un māla. Krāsnis bijušas ieapaļas formas līdz 1,7 m diametrā. Diemžēl tās saglabājušās tikai daļēji. Trauku

Māla trauku apdedzināšana ugunskurā

Māla trauku apdedzināšana podnieku krāsnī

apdedzināšana, iespējams, notikusi šādi. Krāsnī uz caurumota māla klona novietoja apdedzināmos traukus. Pa caurumiem no kurtuves, kas atradās zem klona, plūda karstais gaiss.

Seno dzīvesvietu arheoloģiskajos izrakumos māla trauku lauskas ir visbiežāk sastopamie atradumi. To skaits var būt ļoti ievērojams. Tā, piemēram, Daugmales pilskalnā iegūtas vairāk nekā 200 000 lauskas no traukiem, kas gatavoti gan ar rokām, gan ar podnieka ripas palīdzību. Keramikā atšķirīgām etniskām grupām bija dažāda. Par to tu pārliecinājies, ja uzmanīgi lasīji III nodaļu. Senie podnieki cieši turējušies pie jau ierastajām trauku formām, rotāšanas veidiem, gatavošanas paņēmieniem. Tas ļauj arheologiem pēc trauku lauskām noteikt attiecīgo cilšu izplatības robežas, pētīt cilvēku pārvietošanos, maiņas un tirdzniecības sakarus.

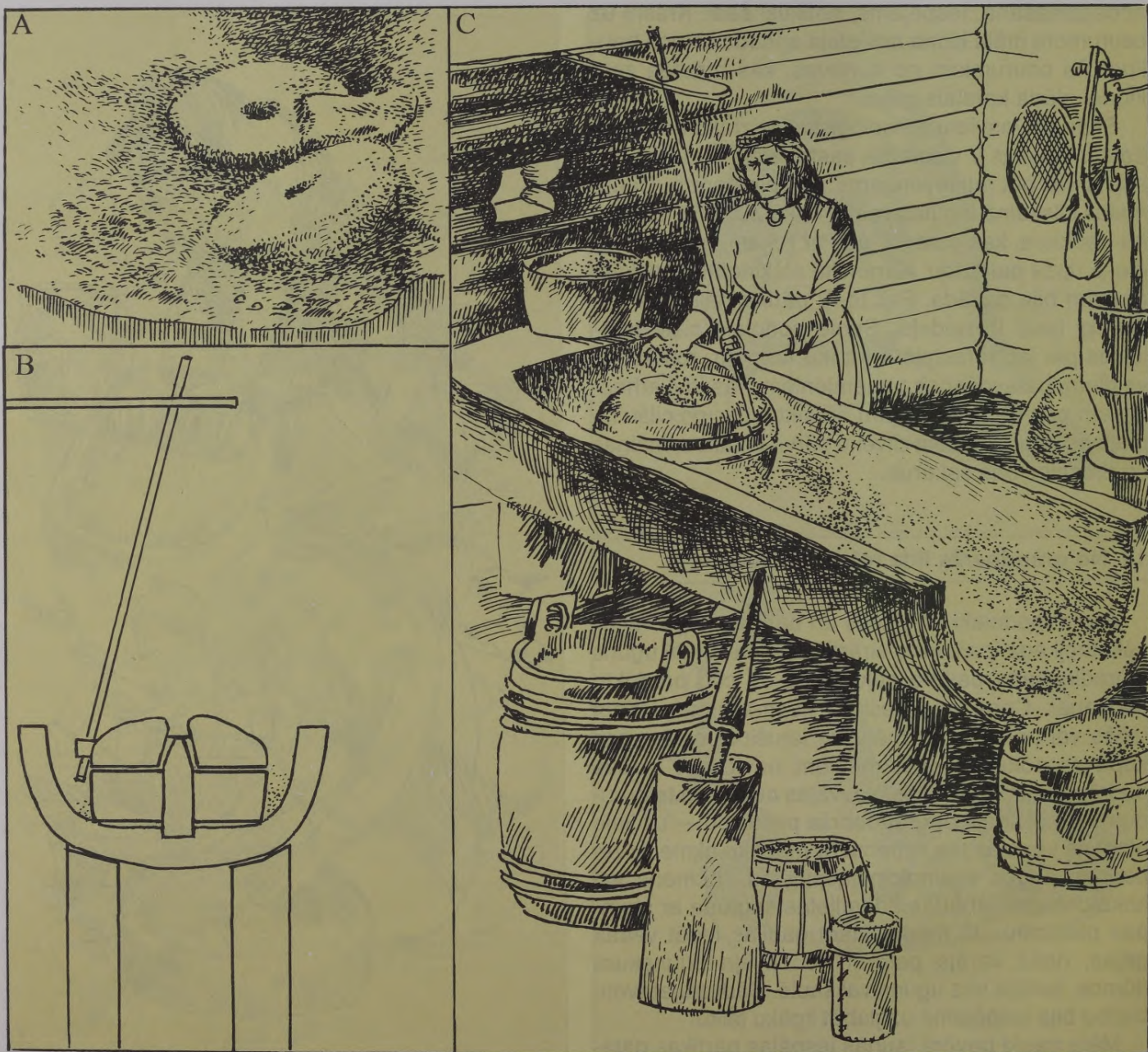
15. No graudberža līdz rokas dzirnavām

Senie mednieki, zvejnieki un barības augu vācēji sākotnēji ēda īpaši neapstrādātu barību. Tikai uguns pieradināšana pavēra ceļu gaļas un citu produktu cepšanai. Cepa gan tieši uz liesmas, gan ietinot lapās vai pārklājot ar mālu un ierušinot oglēs, gan kopā ar nokaitētiem akmeņiem novietojot īpašās bedrēs. Ēdamās saknes, savvaļas augus un to graudus sasmalcināja ar graudberža palīdzību — uz liela akmens virsmas tos saberza ar mazāku akmeni. Vēl barības augus sasmalcināja piestās. Akmens vai koka dobumā iebērtās ēdamlietas sagrūda ar stamņas palīdzību. Ja medniekiem gadījās iegūt vairāk gaļas, nekā varēja patērēt, to žāvēja ugunsкура dūmos, kaltēja virs uguns vai saulē. Šādi sagatavotu barību bija iespējams uzglabāt ilgāku laiku.

Māla trauki pavēra jaunas iespējas pārtikas gatavošanā un produktu uzglabāšanā. Ēdienu varēja vārīt, uzlabojās tā cepšana. Pirmajos māla traukos vārīšana notika vienkārši — tajos ievietoja nokaitētus akmeņus. Cilvēku dzīvesvietās arheologu

Miltu iegūšana ar graudberžiem

Miltu iegūšana ar rokas dzirnām

A — dzirnakmeņi Daugmales pilskalna 11. gs. kultūrslāni konstatētajā maltuvē; B — rokas dzirnu uzbūve; C — ar vienu roku bērt dzirnakmens aci graudus un ar otru roku griezt dzirnas nebija viegli; tautasdziesma teic: "Saka, grūti arājam, kumeliņš arku vilka; malējai, tai bija grūti, pati vilka dzirnaviņas."

atrasto trauku iekšpusē vērojams melns apdegums, kas liecina par ēdiena gatavošanu tajos. Viņi vārīja putras, cepa neraudzētu maizi. Nepieciešamo miltu iegūšanai arī zemkopji gadu tūkstošiem izmantoja jau barības augu vācēju lietotos graudberžus.

Miltu pagatavošana bija fiziski ļoti smags darbs. Eksperimenti parādījuši, ka vienas stundas laikā, lietojot graudberzi, varēja pārvērst par miltiem tikai nepilnu puskilogramu sausu rudzu graudu. Piemēram no graudiem nevarēja iegūt miltus. Tur iznāca rupjākas vai smalkākas pārslas, kas nederēja maizes cepšanai. Progresu graudu sasmalcināšanā nodrošināja rotējoši dzirnakmeņi. Diemžēl, kā daudzu citu seno izgudrojumu gadījumos, to autors mums nav zināms. Visticamāk, ka rotējošie dzirnakmeņi Eiropā radušies 5. gs. pr. Kr. ilgstošu iepriekšēju meklējumu un eksperimentu ceļā, turklāt tas noticis vienlaicīgi dažādās vietās.

Latvijā graudberži konstatēti 1. g. tūkst. pr. Kr. dzīvesvietās — Kokneses Mūkukalna, Doles Ķivutkalna nocietinātajās apmetnēs. To apakšējie, riteņa lieluma akmeņi ir ar plakanu vai nedaudz iedobtu darba virsmu, turpretī augšējiem, dūres lieluma akmeņiem ir ieapaļas formas, tie ir labi saņemami rokā. Ap 10. gadsimtu graudberžus vairs nelietoja un to vietā nāca dzirnakmeņi. Tie iegūti Aizkraukles, Krustpils Asotes, Daugmales, Mežotnes pilskalnos, Salaspils Laukskolas senajā ciemā un citos arheoloģijas pieminekļos.

Pastāstīšu tev par Daugmales atradumu. Šīs 11. gadsimta rokas dzirnavas, iespējams, izskatījās apmēram tā. 40 centimetru diametrā lielie, 17 centimetru biezie dzirnakmeņi bija novietoti siles veida koka traukā. Tā garums 270 centimetru, platums 85 centimetri, augstums 35 centimetri. Apakšējais dzirnakmens bija iestiprināts nekustīgi. Tā centra caurumā atradās tapa. Uz tās gulēja augšējais dzirnakmens, kas balstījās uz savā viduscaurumā jeb acī iestiprināta īpaša šķērsiša jeb šķieniša. Acī malšanas laikā bēra graudus. Regulējot attālumu starp dzirnakmeņiem, varēja iegūt rupjāka un smalkāka

maluma miltus. Augšējo dzirnakmeni grieza ar tam piesietu rokturi.

Dzīvesvietās reizēm bija uzkrātas un glabājās visai ievērojamas graudu rezerves. Līdz šim zināmos lielākos krājumus arheologi atraduši Tērvetes pilskalnā 12. gadsimta slānī. Tur 160 m² lielā platībā tika atsegta 10—25 cm bieza graudu kārtā. Graudu kopējais svars bija vismaz 18 t.

16. Par līdumu lišanu, labības audzēšanu, mājlopu turēšanu

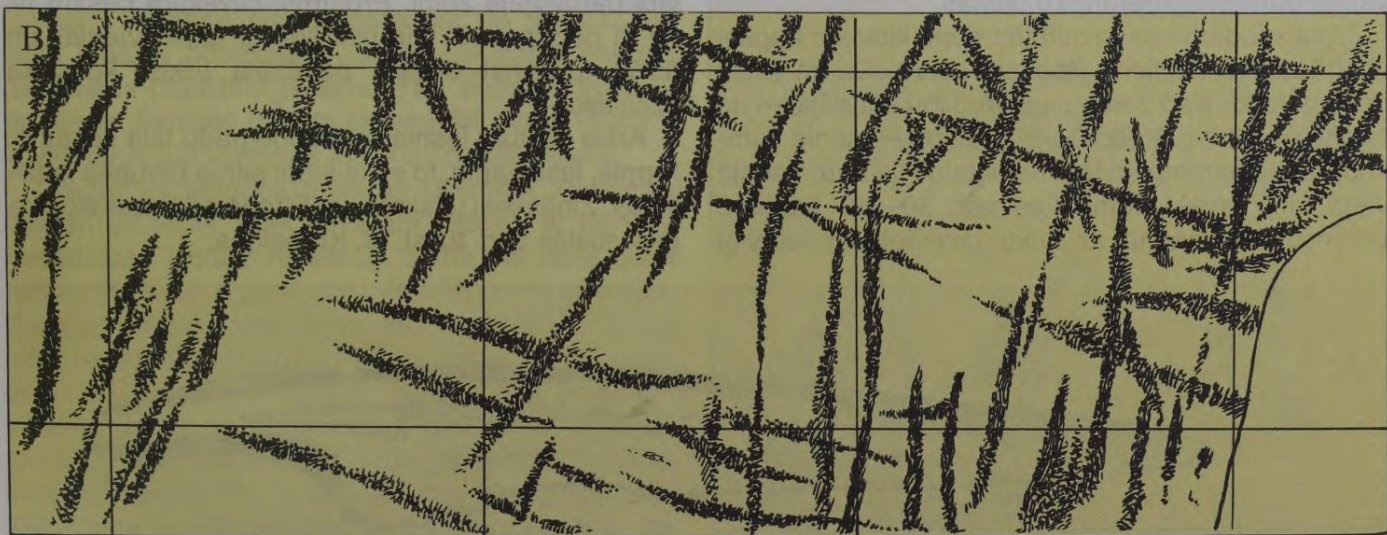
Latvijas iedzīvotāji ar lopkopību un zemkopību salīdzinājumā ar šo nodarbes veidu pirmatklājējiem sāka nodarboties vēlu. Tas notika vairāk nekā pirms 4000 gadiem. Bet Tuvajos Austrumos mūsdienu Irākas, Sīrijas, Irānas, Jordānijas, Izraēlas, Turcijas teritorijā tas notika jau 9.—8. g. tūkst. pr. Kr.

To grūti iedomāties, bet sensenos laikos visu Latviju, tāpat kā visu Eiropu, atskaitot stepes rajonus, sedza biezi meži. Mežu masīvos no kokiem brīvas bija tikai nelielas platības. Tādas bija upju krastos. Zemkopībai un lopkopībai piemēroti dabas apstākļi bija Daugavas upes lejtecē ar tās senleju un vieglām, samērā auglīgām augsnēm, plašām zāļainām palienēm. To apliecina mūsu senču atstāto arheoloģijas pieminekļu skaits. Te gar upes krastiem 25 km garā joslā arheologi atraduši veselas 7 bronzas laikmeta nocietinātās apmetnes jeb pilskalnos, kur nu vēl kapulaukus un nenocietinātās apmetnes.

Nodarbei ar zemkopību bija nepieciešami lauki, bet izmantojamu zemju trūka. To pietiekamā daudzumā varēja iegūt, tikai atbrīvojoties no mežiem. Senie zemkopji sāka līst līdumus. Tas bija fiziski smags darbs. Ar tā laika galveno darbarīku — akmens cirvi nebija viegli izcirst lielu daudzumu koku. Tāpēc viņi centās dažādi atvieglot šo darbu. Kokam varēja noņemt mizu, varēja to aizcirst, tad tas ar laiku nokalta un bija vieglāk nocērtams. Ar to līduma

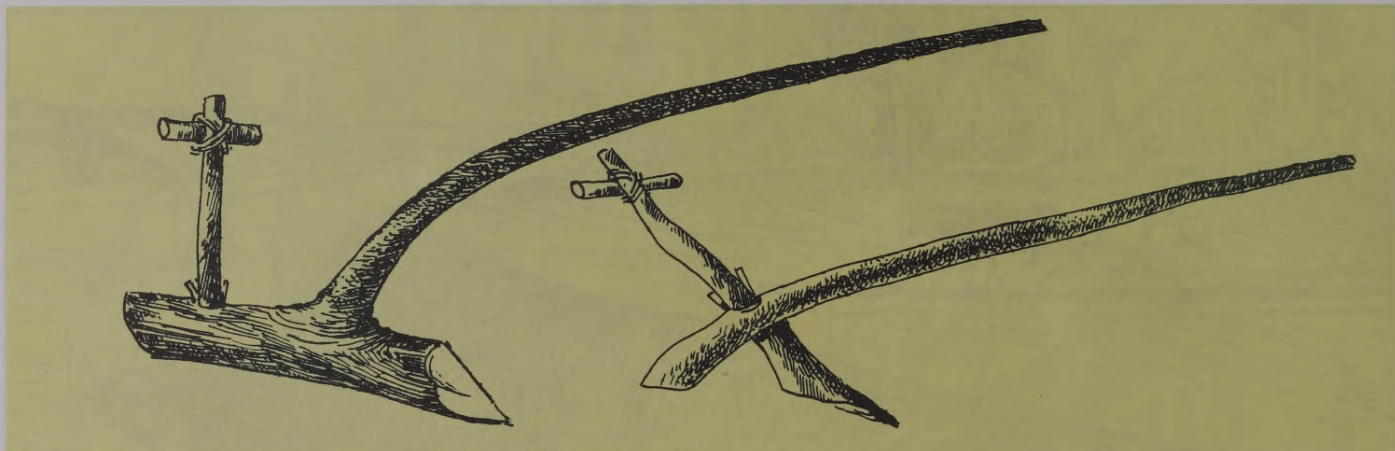

Liduma lišana

Zemkopības pirmsākumi

A — tīrums nozīmēja lopu vilcēj spēka izmantošanu aršanā; B — Lielvārdes Dievukalna nocietinātajā apmetnē atsegtais kašarkla atstātās pēdas. 1. g. tūkst. pr. Kr. pirmā puse.

Kāšarkli. Bronzas laikmets.

iekārtošana nebeidzās. Kokus vajadzēja sadedzināt, turklāt tā, lai pelni vienmērīgi klātos visā topošajā laukā, lai uguns iznīcinātu arī nezāļu un koku saknes. Pelni saturēja minerālvielas un bija vērtīgs augsnes mēslojums. Arheologs J. Graudonis ir aprēķinājis, ka 5 cilvēki 1 ha liela līduma iekārtošanai varēja patērēt apmēram 70 dienas.

Uguns iedarbības rezultātā irdeni kļuvušo augsni apstrādāja ar kapļiem. Pēc tam sēja sēklu un vēlāk novāca ražu. Kad zeme savu auglību zaudēja — un tas notika ātri, pat pēc 3—5 gadiem —, senie zemkopji lauku pameta un iekārtoja jaunu līdumu. Vecajā vietā viņi varēja atgriezties pēc 30—40 gadiem. Dzīvesvietu tuvumā ar laiku izveidojās pastāvīgi

tīrumi. Tajos augsni varēja mēslot ar mājlopu mēsliem. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtie dzīvnieku kauli liecina, ka audzēti kā liellopi, tā sīklopi. Interesanti, ka cūkas varam uzskatīt par tādām kā zemkopja palīdzēm augsnes irdināšanā. Cūkas tika izdzītas tīrumā, kur tās, meklējot ēdamās saknes, labi pārrakņāja zemi. Protams, cilvēkam pašam tik un tā pēc tam vēl bija jāstrādā ar kapli. Vieglāk un ātrāk uzirdināt augsni palīdzēja arklis, ko vilka dzīvnieks.

Arkla vēsture iesniedzas 6000 gadu tālā senatnē. Pirmie, iespējams, to sāka lietot senie Divupes iedzīvotāji. Zinātnieki uzskata, ka Eiropā arkla zemkopība ieviesusies 3. g. tūkst. pr. Kr. beigās.

Daugmales pilskalnā iegūtais no bronzas darinātais sirpis. 2. un 1. g. tūkst. pr. Kr. mija.

Latvijā arklis bija pazīstams jau bronzas laikmeta vidū. Par to stāsta atradumi Lielvārdes Dievukalna nocietinātajā apmetnē. Te arheologi, kad bija norakuši sabērto zemes aizsargvalni, pamatzemē ievēroja divainas augsnes svītras. Tās bija 3—5 cm platas, līdz 3 cm dziļas, 5—20 cm attālumā cita no citas. Svītras krusteniski šķērsoja cita citu. Šādas pēdas bija atstājis kāšarkls. Tas ir primitīvs zemes aršanas rīks, ko izgatavoja no lika zara vai saknes, kurai piestiprināts rokturis. Arheoloģe A. Zariņa Dievukalna arkla pēdas datējusi ar 1. g. tūkst. pr. Kr. sākumu. Koka arklu tālākajā attīstībā tiem tika piestiprināti cietāka materiāla uzgaļi — lemeši. Atradumi Doles Ķivutkalna pilskalnā apliecina, ka Latvijas bronzas laikmeta arājs lietojis arī akmens un raga lemešus.

Labību novāca ar sirpjiem. Tie ir kātā iestiprināti līki asmeņi labības griešanai. Daugmales pilskalnā arheologi atraduši no bronzas gatavotu sirpi. Labības novākšanai izmantoja arī tādus sirpjus, kuriem asmeni veidoja krama plāksnītes, iestiprinātas kaula, kā arī raga vai koka turētāja ietvarā. Kopš dzelzs laikmeta sākuma sirpjus gatavoja no dzelzs. Šai laikā labības novākšanai, zāles pļaušanai lietotos darbarīkus papildina izkaptis. Tās zināmas kopš 3. gadsimta. Senākie izkaptis eksemplāri atrasti Rietumlatvijā un iegūti Rucavas Mazkatužu kapulaukā.

Daugavas lejteces bronzas laikmeta zemkopis bija arī lopkopis. Mēs nevaram pateikt, ar ko viņš nodarbojies vairāk. Arheologi domā, ka laika gaitā zemkopības loma pieaugusi. Runājot par lopkopību, visizplatītākais gaļas dzīvnieks bija cūka. Pārtikā plaši izmantoja arī zirgu. Liellopi deva ne tikai gaļu, ādas, kaulus, bet arī pienu. Bija jāpaiet zināmam laikam, kamēr no tā iemācījās gatavot sieru, biezpienu un citus produktus. Šo prasmi apguva bronzas laikmeta beigās. Par to liecina Doles Kļauģukalna un Ķivutkalna nocietinātajās apmetnēs atrastās no māla darinātās kāstuves. Aitas turēja gaļas un vilnas iegūšanai. Lopkopība pavēra jaunas iespējas apģērba gatavošanā. Mūsu senči iemācījās darināt vilnas audumus.

Labības novākšana ar sirpi

17. Cilvēks darina sev apģērbu

Siltajās zemēs pirmajiem cilvēkiem lielas vajas dzības pēc apģērba nebija, kaut arī naktis tur varēja būt vēsas. Ledāju tuvumā dzīvojošie senie mamutu un ziemeļbriežu mednieki bez apģērba vairs nevarēja iztikēt. Ar ugunscura siltumu vien nepietika. Apģērbu gatavoja no ādām. Sākumā tas bija vienkāršs uz pleciem uzņemts ādas gabals — apmetnis, ap vidu aplikts ādas gabals — gurnu auts. Vēlāk iemācījās gatavot sarežģītāku apģērbu. Ādas sastiprināja sašujot. Par diegiem izmantoja dzīvnieku dzīslas, no augiem gatavotus pavedienus, ādas sloksnītes. Adatas bija izgatavotas no kaula un koka.

Ādu senajiem medniekiem netrūka. Tāpat viņiem nekādas grūtības nesagādāja to novilkšana nogalinātajiem dzīvniekiem. Taču tālāk viss jau vairs negāja tik gludi. Vajadzēja iemācīties ādas apstrādāt tā, lai tās kļūst mīksta, elastīga un piemērota apģērba gatavošanai. Tas prasīja daudz pūļu. Bez tālākas apstrādes āda vai nu sakalst, vai sapūst atkarībā no apstākļiem, kuros tā atrodas. Pirmais un pats galvenais uzdevums bija ar krama kasīkli nokasīt zemādas kārtu ar taukaudiem. Ādu mērcēja ūdenī un žāvēja, un kasīja. Tās apstrādi pabeidza ar virsādas apstrādi. Apmatojumu iztīrīja, bet varēja to arī daļēji apgriezēt vai atbrīvoties no tā pavisam. Mīkstināšanas nolūkā ādu vēl iezieda ar dzīvnieku taukiem.

Apģērba saspraušanai izmantoja adatas, sapoģāšanai — pogas. Tam bija arī rotājoša nozīme. Šajā nolūkā rotadatām veidoja skaistas formas, ornamentētas galvas.

Kur tas bija iespējams, apģērbu darināja arī no augiem. Cilvēki apguva višanas un pišanas māku. Apmetni, kas aizsargāja no saules, vēja un lietus, varēja uzpīt kaut vai no zāles. Tādā pašā veidā bija iespējams izgatavot no koka mizas apavus.

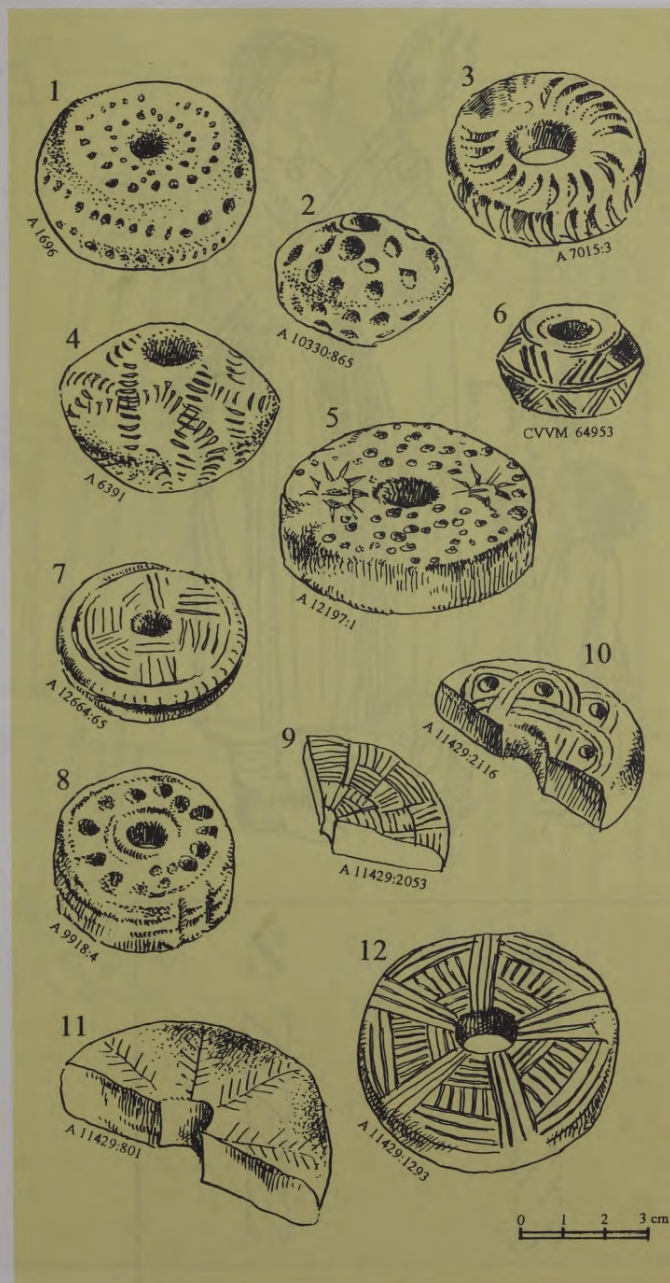
Ādu apstrāde

Pirmie pavedienu izgatavošanas paņēmieni bija pavisam primitīvi. Augu šķiedras, dzīvnieku dzīslas, vilnu vienkārši savija ar pirkstiem. Senie cilvēki ar to neapmierinājās. Palīgā tika ņemta koka nūjiņa. Vēlāk to papildināja skriemelis. Tā tapa vērptomā vārpsta, kura tad gadu tūkstošiem uzticīgi kalpoja dažādu materiālu pavedienu savērptomā. Tavas vecvecmāmiņas kājminamais vērptomais ratiņš Eiropā ieviesās tikai 15. gadsimta beigās.

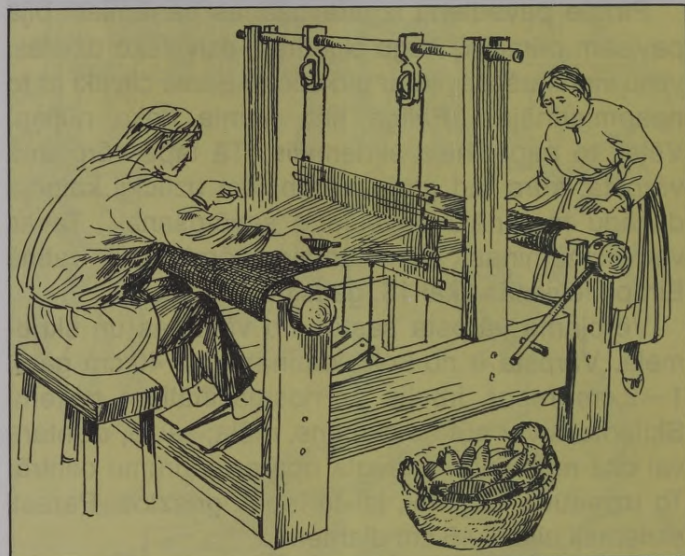
Vērptomā vārpsta sastāv no vārpstas un skriemeļa. Vārpsta ir no koka darināts līdz 40 cm garš, 1—2 cm resns irbulis ar nosmailinātiem galiem. Skriemelis var būt no akmens, māla, kaula, dzintara vai cita materiāla gatavota ripa ar caurumu centrā. To uzmauca vārpstai, lai tā labāk grieztos. Parasti skriemeļi bija 3—5 cm diametrā.

Aitas vilna un vērptomā vārpsta pavēra ceļu vilnas auduma gatavošanai. Jaunais, vieglais, elastīgais, plastiskais, siltais materiāls apģērba darināšanā bija neaizstājams. Bet nu atgriezīsimies pie vērptomā.

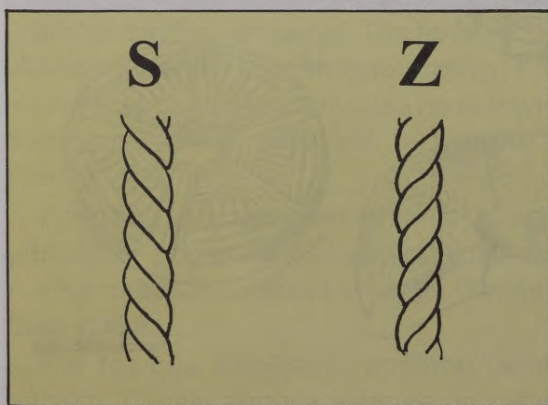
Vilnu tīrīja, ja vajadzīgs — mazgāja, ķemmēja. Kad tā bija sagatavota, kodaļu uzsprauda uz koka nūjas ar sazarotu galu. Šo vienkāršo vilnas turētāju, sprēslicas priekštecī, varēja iedurt zemē, aizbāzt aiz jostas, turēt iespiestu starp ceļiem atkarībā no vērptomā vēlēšanās. Ar kreiso roku viņa no kodaļas izvilka vilnu un ar labās rokas pirkstu palīdzību uzsāka pavedienu vērptomā. Kad tas bija pietiekami garš, vērptomā pavedienu galu apsēja vārpstai virs skriemeļa. Pēc tam to spirālveidīgi no apakšas uz augšu uztina uz vārpstas. Šo tinumu pabeidza ar cilpu vārpstas galā. Tālākā vērptomā darbība bija šāda. Viņa iegrieza vārpstu, kura karājās pavedienā. Vārpsta, rotējot un vienlaicīgi ar savu svaru stiepjot pavedienu un izvelkot vilnu no kodaļas, jau tālāk vērpā pavedienu. Vērptomā ar kreiso roku regulēja vienmērīgu vilnas padevi, bet ar labo roku rūpējās par vārpstas darbību. Kad pavediens bija savērptomā pietiekami garš, to uztina atkal no jauna. Tā tas turpinājās, kamēr bija savērptomā nepieciešamais vilnas daudzums.

Vērptomā vārpstas skriemeļi. Dzelzs laikmets.
1—4, 6 — māls, 5, 7—12 — akmens.

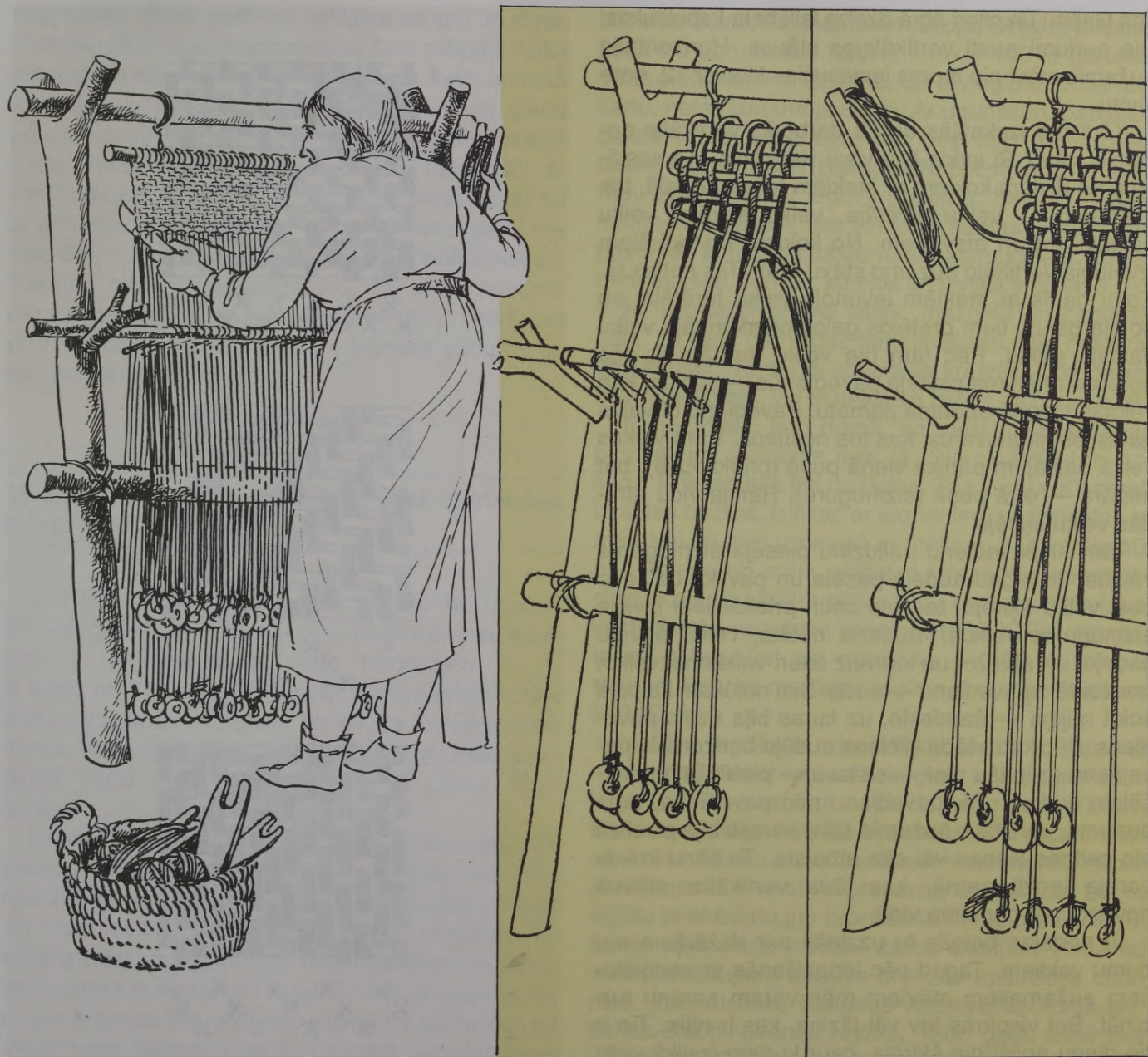
Horizontālie aužamie stāvi

Vērpjamā vārpsta darbībā

Latvijā vērpjamā vārpsta lietota kopš bronzas laikmeta. Tās koka daļas arheologi atraduši reti, jo koks slikti saglabājas. Vārpstas iegūtas Drabešu Āraišu ezerpilī, Kokneses pilskalnā. Skriemeļus jau lielā skaitā atrod gan dzīvesvietu kultūrslānī, gan sieviešu apbedījumos kapulaukos. To izgatavošanas materiāli, kā jau minēts, varēja būt visdažādākie. Visbiežāk izmantots akmens un māls. Skriemeļu svars svārstās no 5 līdz 60 g. Zinātnieki domā, ka ar vieglākajiem no tiem vērpja vilna, bet smagākie izmantoti lina vērpšanai.

Pirmos audumus pina. To darīja, izmantojot vienu adatu. Pirmās aušanas ierīces radās pirms 7—8 gadu tūkstošiem. Tās bija horizontālie un vertikālie aužamie stāvi. Pēc auduma parasti var pateikt, kurā no tiem tas auzs. Senajā Ēģiptē vairāk izplatīti bija horizontālie aužamie stāvi, bet Senajā Divupē — vertikālie aužamie stāvi. Eiropas iedzīvotāji vispirms lietoja vertikālos aužamos stāvus. Latvijas senākie zināmie saglabājušies audumi attiecas uz 2.—4. gadsimtu. Tie atrasti Rucavas Mazkatužu,

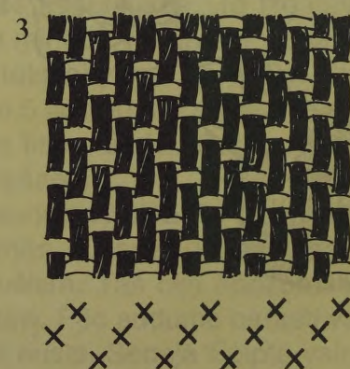
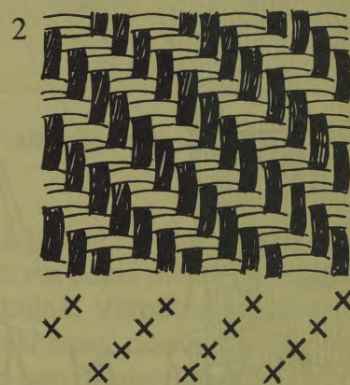
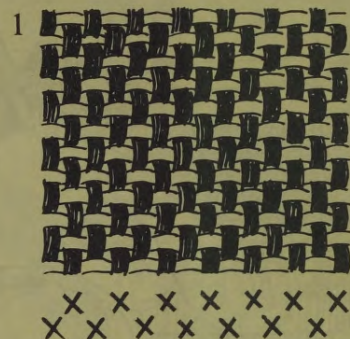
Vertikālie aužamie stāvi

Īles Gailišu un citos agrā dzelzs laikmeta kapulaukos. Šie audumi austi vertikālajos stāvos. Horizontālie aužamie stāvi pie mums ieviesušies tikai ar 12. gadsimtu.

Kādi tad izskatījās un kā darbojās vertikālie aužamie stāvi? Šī ierīce bija visai vienkārša. Tā sastāvēja no diviem kokiem ar staklēm to vienā galā, trīs šķēršiem — velku turētāja, velku šķirēja, velku dalītāja, kā arī atsvariem. No kokiem un šķēršiem izveidoja vertikālo aužamo stāvu rāmi. Tas notika tā. Koku galos ar staklēm ievietoja velku turētāja jeb bomja galus, tiem pretējos galos piestiprināja velku dalītāja galus. Pēc tam pie velku turētāja ik pēc noteikta attāluma piesēja pavedienus — velkus, kuri veidoja topošā auduma pamatu. Pavedienu brīvajos galos iesēja atsvarus, kas tos nostiepa. Pāra velkus velka dalītājam pārlika vienā pusē (priekšpusē), bet nepāra — otrā pusē (aizmugurē). Rāmja vidū atradās velku šķirējs.

Tam ar pavedienu palīdzību piesēja aizmugures velkus. Ja tagad audēja pacēla un pavilka uz savu pusi velku šķirēju, tad tas cauri priekšējiem izvilka aizmugures velkus. Aušana notika, velku šķirēju paceļot un atlaižot un katreiz cauri velkiem izvelkot horizontālo pavedienu — audu. Šim nolūkam kalpoja koka nūjiņa — šaudekļa, uz kuras bija uztiets pavediens. Pēc katra tāda vilciena audēja horizontālo pavedienu ar īpašu rīku — sistavu — piebīdīja iepriekšējam audam. Tā, pavedienu pēc pavediena, tapa audums. Vertikālie aužamie stāvi parasti bija piesieti pie celtnes sienas vai cita atbalsta. To sānu kokus varēja iedzīt zemē, kas ļāva vertikālos stāvus novietot pat pagalma vidū.

III nodaļas beigās tu uzzināji par dažādiem audumu veidiem. Tagad pēc iepazīšanās ar vertikālajiem aužamajiem stāviem mēs varam sarunu turpināt. Bet vispirms tev vēl jāzina, kas ir nītis. Tie ir tie diegu aplīši pie šķirēja, caur kuriem izvilkti velki nolūkā pacelt vai nolaist tos. Tātad senākie ir vienkārtna, četrnīšu trīnīša un trīsnīšu trīnīša audumi. Vienkārtnī katrs otrais velku un audu pavediens krustojas. Tā izaušanai nepieciešamas tikai divas

Audumu veidi

1— vienkārtnis; 2 — četrnīšu trīnītis, 3 — trīsnīšu trīnītis.

nīšu kārtas. Šāds audums veidojas stingrs un ciets. Četrnīšu trīnītim jau nepieciešami četri atšķirīgi velku stāvokļi un nīšu kārtas. Katrā gājienā, velki un audi krustojoties, pārsedz divus pavedienus pa vienu pavedienu uz priekšu vai atpakaļ nekā iepriekšējā rindā. Divas nīšu kārtas tiek paceltas uz augšu, divas nolaistas uz leju. Četrnīšu trīnīti varēja aust arī ar trim nīšu kārtām, vienas kārtas velkus atstājot brīvus. Šim audumam rakstu veido diagonālas svītras. Trīsnišu trīnītim raksturīgs tas, ka abas auduma puses atšķiras. Vienā pusē pārsvarā ir velki, bet otrā — audi. Trīsnišu trīnītis ir biežāks audums un labi piemērots virsdrēbēm.

18. Rūda pārvēršas metālā. Metāls pārvēršas priekšmetā

Bet kur mūsu senči ieguva bronzu un dzelzi? Arheoloģiskais materiāls liecina, ka viņi bronzu iepazina 2. g. tūkst. pr. Kr. vidū, bet dzelzi — 1. g. tūkst. pr. Kr. pašās beigās. Citās zemēs tas notika ievērojami agrāk. Arheologi domā, ka Senajos Austumos bronzas izmantošanas aizsākumi meklējami pirms 5000 gadiem, bet dzelzs — pirms 4000 gadiem.

Bronza ir vara un alvas, cinka vai cita materiāla sakausējums. Latvijā šīs rūdas nav atrodamas. Tas nozīmē, ka visa bronza vienmēr bija jāiegūst maiņas vai tirdzniecības ceļā. Rūdu trūkums veicināja šo sakaru attīstību. Pretmaiņai noderēja dzintars, ādas, vasks, medus, varbūt arī vergi. Arheologi uzskata, ka pirmie bronzas izstrādājumi Latvijā varēja nokļūt no Vislas upes lejteces rajona. Turienes iedzīvotāji savukārt bronzu iemainīja no Viduseiropas rūdračiem.

Tāpat kā akmens laikmeta krama racēji, senie metālu ieguvēji sākumā izmantoja tās rūdas iegulas, kas atradās zemes virspusē. Šādas raktuves varēja

būt visai lielas. Tā, piemēram, Āzijā, Sinajas pussalā kādā no tām senais karjers izrakts 100 m garumā, 10 m platumā, 9 m dziļumā. Lai atvieglotu rūdas rakšanu, nereti izmantoja uguni. Ar ugunsroku palīdzību cietos iežus sakarsēja, bet pēc tam tiem uzlēja ūdeni, kas savukārt izraisīja iežu plaisāšanu. Ar laiku rūdu arvien vairāk ieguva pazemē. Sekojot metālu saturošiem iežiem, tika veidotas šahtas un rakti gari pazemes koridori. Izrakto rūdu sasmalcināja. To sabēra maisos, somās, kurvjos un izvilka virszemē. Tur rūdu sasmalcināja vēl sikāk, mazgāja un apdedzināja. To sauc par rūdas bagātināšanu. Tad rūdu varēja kausēt. To darīja speciālās krāsnīs. Līdz galam nav noskaidrots, vai to nevarēja izdarīt arī ugunskurā.

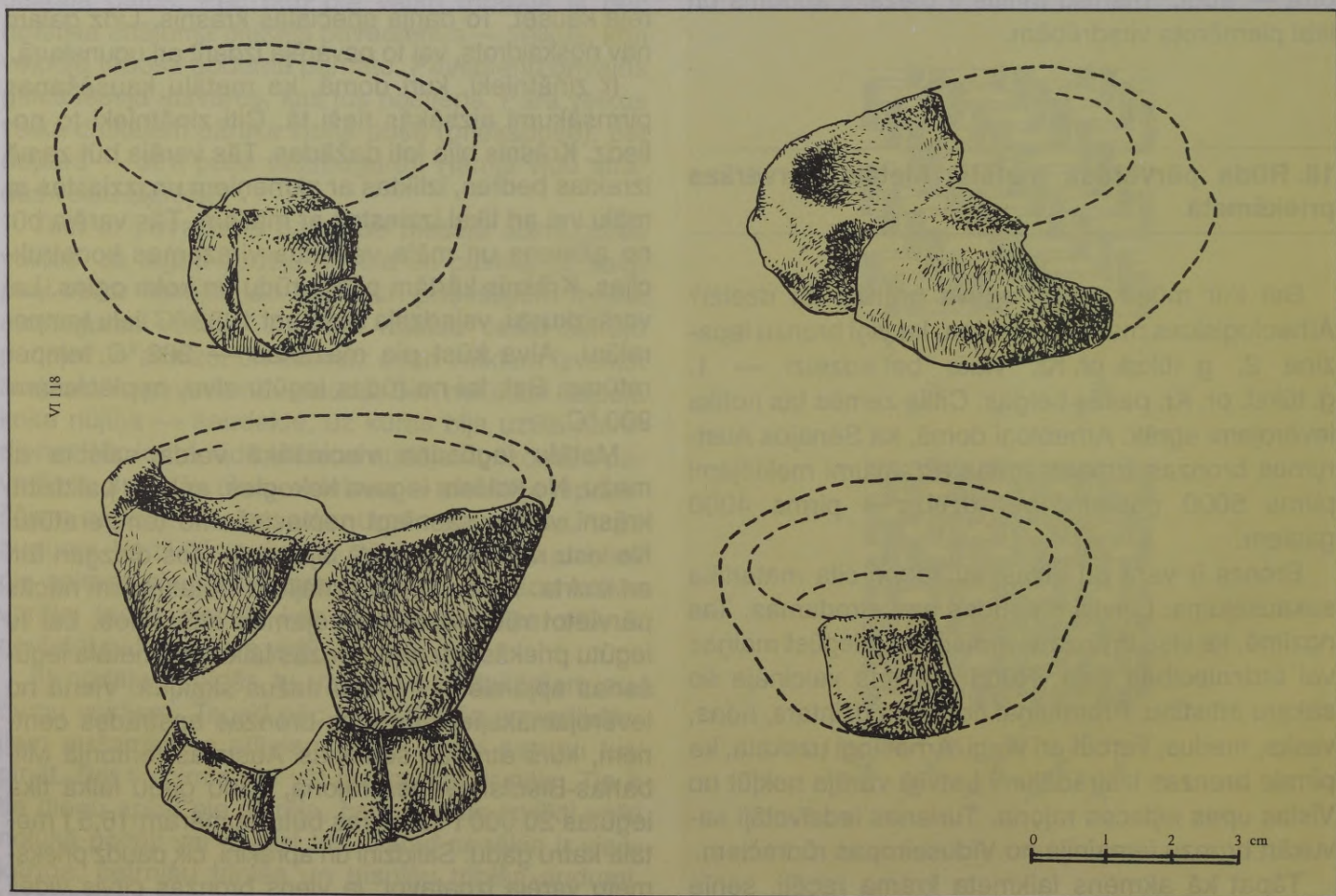
Ir zinātnieki, kuri domā, ka metālu kausēšanas pirmsākumi aizsākās tieši tā. Citi zinātnieki to noliedz. Krāsnis bija ļoti dažādas. Tās varēja būt zemē izraktas bedres, izliktas ar akmeņiem un izziestas ar mālu vai arī tikai izziestas ar māliem. Tās varēja būt no akmens un māla veidotas virszemes konstrukcijas. Krāsnis kārtām pildīja rūdu un koka ogles. Lai varš izkustu, vajadzēja sasniegt 1083 °C lielu temperatūru. Alva kūst pie mazākas — 232 °C temperatūras. Bet, lai no rūdas iegūtu alvu, nepieciešami 900 °C.

Metālu iegūšana visciešākā veidā saistīta ar mežu. No kokiem ieguva kokogles, ar kuru palīdzību krāsnī varēja sasniegt nepieciešamo temperatūru. Ne visu raktuvju tuvumā bija meži. Tos diezgan ātri arī izcirta. Tāpēc nereti senajiem metalurģiem nācās pārvietot rūdu visai ievērojamos attālumos. Lai tu iegūtu priekšstatu par bronzas laikmeta metāla iegūšanas apjomiem, minēšu dažus skaitļus. Vienā no ievērojamākajiem Eiropas bronzas apstrādes centriem, kurš atrodas šodienas Austrijas teritorijā Milbahas-Bišofshovenes rajonā, 1200 gadu laikā tika iegūtas 20 000 t vara. Tas būtu apmēram 16,5 t metāla katru gadu. Salīdzini un aprēķini, cik daudz priekšmetu varēja izgatavot, ja viens bronzas cirvis vidēji svēra 100—300 g, viens bronzas šķēpa gals — 100—200 g, viena bronzas aproce 50—150 g!

Latvijā bronzas laikmetā no šā metāla gatavotu priekšmetu bija ļoti maz. Arheologu atrasto tā laika bronzas izstrādājumu kopsvars nepārsniedz 20 kg. Sev nepieciešamo priekšmetu darināšanā mūsu tālie priekšteči joprojām izmantoja akmeni, kramu, koku, kaulu un citus labi pazīstamus un iegūstamus materiālus. Taču tas nenozīmē, ka viņi nemācēja strādāt ar bronzu. Par to stāsta dzīvesvietu arheoloģiskajos izrakumos iegūtie tīģeļi un lejamveidnes.

Tīģeļus — trauciņus bronzas kausēšanai — gata-

voja no vietējā māla. Tas ne vienmēr bija piemērots. Vislabākie bija māli ar lielu alumīnija daļu saturu. Tādus varēja atrast tikai eksperimentu ceļā, neskaitāmas reizes izmēģinot dažādus sastāvus. Latvijas māla sastāvā ir daudz dzelzs daļu. Tā ugunsizturība 1130°—1460 °C tomēr bija pietiekama, lai no tā gatavotos tīģeļos varētu kausēt krāsainos metālus. Tas tika darīts pie 1100 °C lielas temperatūras. Bronzas gabaliņus ievietoja tīģelī un to savukārt ielika degošās oglēs. Tīģeļa lietošanas laiks nebija ilgs.

Lubānas Lagažas apmetnē iegūtie tīģeļi. Bronzas laikmeta sākums.

Jau pēc dažām reizēm tas izdega un saplaisāja. Jaunu tīģeli izgatavot nebija nemaz tik vienkārši. Tas prasīja daudz laika un lielu amata meistarību. Atceries, cik problēmu ir kaut vai ar vienkārša māla trauka žāvēšanu pirms tā apdedzināšanas! Bet te jāizgatavo ļoti augstas kvalitātes izstrādājums, kuram jāiztur augstas temperatūras iedarbība.

Latvijas iedzīvotāji vismaz pirms 3500 gadiem mācējuši kausēt krāsaino metālu. Senāko tīģeļu 15 fragmenti atrasti Lubānas Lagažas apmetnē. Ir visai grūti rekonstruēt to izskatu. Vienā gadījumā tīģelim bija savdabīga kausveida forma. Tā diametrs augšdaļā ir 6,6 cm, apakšdaļā — 4,6 cm, bet augstums — 5,3 cm. Daudzu tīģeļu fragmenti atrasti 1. g. tūkst. pr. Kr. dzīvesvietās — Doles Kļauņukalnā, Ķivutkalnā un citos pilskalnās. Šiem tīģeļiem bijusi bļodiņveida forma un plakans vai nedaudz noapaļots dibens. To tilpums 30—300 cm³. Lielākajos tīģeļos varēja izkausēt līdz 2000 g metāla. Taču, būdami sekli un ar plašu virsmu, tie nespēja novērst lielu izkausētā metāla saskari ar gaisu un rezultātā — oksidēšanos. Tādēļ tika meklētas citas tīģeļu formas. Kopš dzelzs laikmeta sākuma tiem bija cilindriera vai bumbiņveida forma, tie ir augsti, ar šauru kakliņu, kas samazināja izkausētā metāla saskari ar gaisu un oksidēšanos.

Priekšmetus no krāsainajiem metāliem darināja lejojot un kaļot. Bronzas laikmetā izmantoja galvenokārt liešanu. Kalšanas nozīme pieauga dzelzs laikmeta beigās. Bieži šīs metodes lietoja viena priekšmeta izgatavošanā. Tās viena otru papildināja.

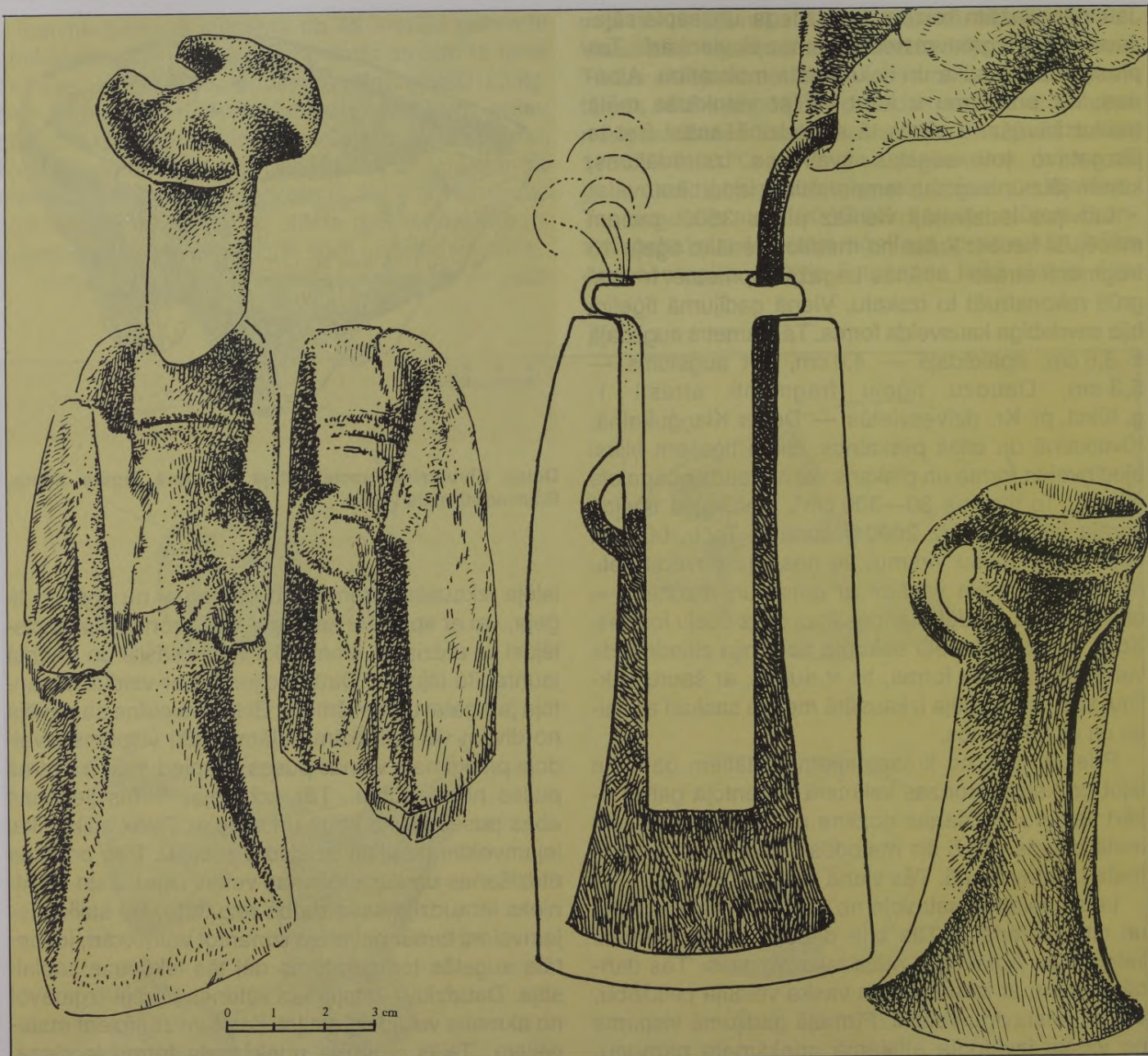
Lejamveidnes gatavoja no akmens, māla, metāla un cita materiāla. Tās bija daudzkārt vai vienkārt lietojamas. Aplūkosi māla lejamveidnes. Tās darināja vai nu ar izkausējama vaska veiduļa palīdzību, vai ar pātstāvīgu veiduli. Pirmajā gadījumā vispirms no vaska izveidoja atlejamā priekšmeta paraugu. Pēc tam to pārklāja ar mālu un žāvēja. Veidni karšējot, vasks izkusa un bija viegli izlejams. Vaska paliekas vēl izdedzināja. Tad veidni nostiprināja horizontāli un pa speciāli izveidotu un atstātu atveri tajā

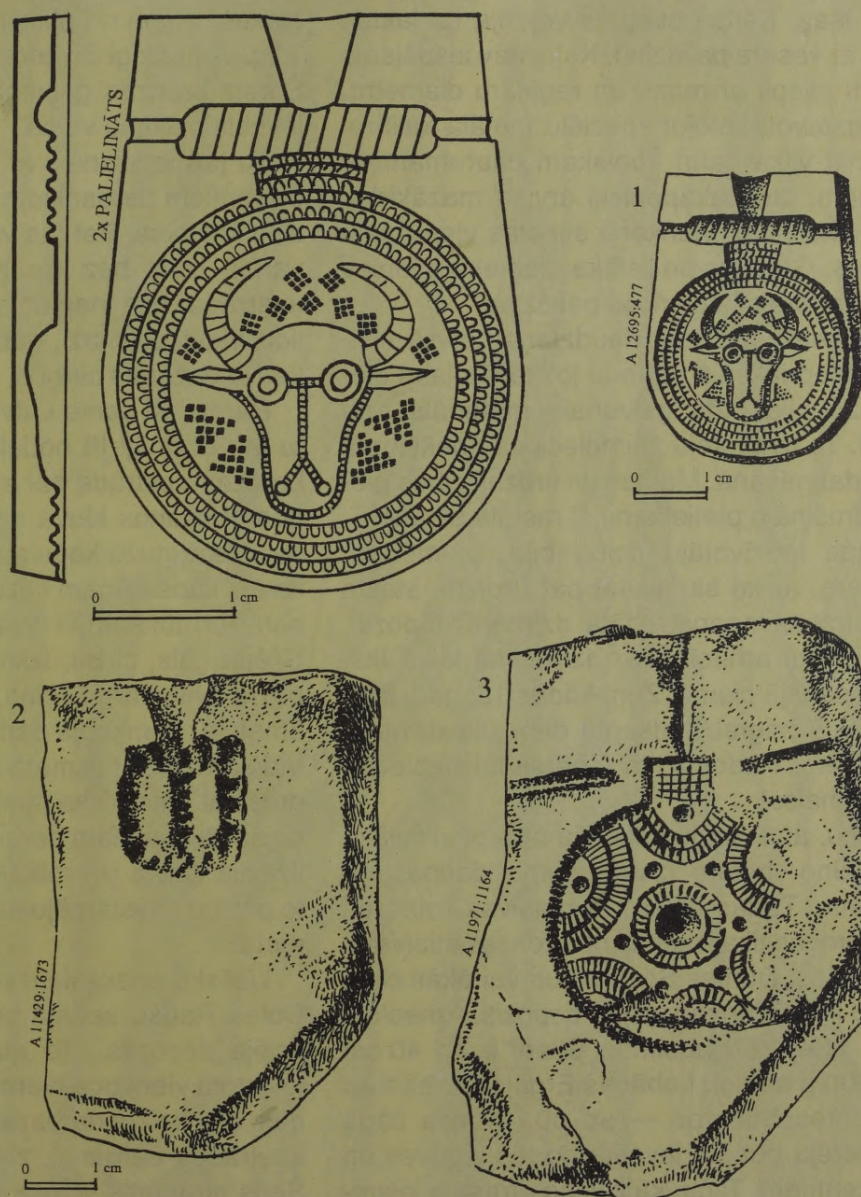
Doles Ķivutkalna nocietinātajā apmetnē iegūts tīģelis. Bronzas laikmeta vidus.

ielēja izkausēto bronzu. To darīja vai nu tieši no tīģeļa, vai ar speciālu kausiņu. Kad bronza bija sacietējusi un atdzisusi, amatnieks veidni sasita un izņēma jaunradīto lējumu. Otrā gadījumā par veiduli izmantoja jau gatavu priekšmetu. Šī lejamveidne sastāvēja no divām vai vairākām daļām. Mālā vispirms izveidoja priekšmeta vienas puses nospiedumu, tad otras puses nospiedumu. Tās izžāvēja. Pirms liešanas abas puses salika kopā un sasēja. Tālāk atlika tikai lejamveidni piepildīt ar šķidro metālu. Pēc bronzas atdzišanas un sacietēšanas veidni izjauca un amatnieks ieraudzīja sava darba rezultātu. Šo salikto lejamveidni tomēr nevarēja izmantot vairākkārt, jo metāla augstās temperatūras dēļ tās iekšpuse saplaisāja. Daudzkārt lietojamās veidnes varēja izgatavot no akmens vai līdzīgiem ļoti karstumizturīgiem materiāliem. Tajās iecerētā priekšmeta formu iegrīza, iegrāvēja, iekala. Daudzkārt lietojamās veidnes sastāvēja kā no vienas, tā vairākām daļām.

Rotu gatavošanai, kā arī citām vajadzībām bieži bija nepieciešama stieple. Kā to gatavoja?

Bronzas cirvja pagatavošana, izmantojot salikto māla lejamveidni

No dažādiem materiāliem gatavotās daudzkārt lietojamās lejamveidnes

1 — bronza, 2—3 — akmens.

Sākumā stieples lēja un kala. Lietās stieples bija trauslas un īsas. Kaltās stieples veidoja uz laktas īpašā gropē ar vesera palīdzību. Kaļot nav iespējams izveidot garu stiepli ar mazu un regulāru diametru. Tādu var izgatavot, lietojot speciālu metāla kalibru. Metāla stienīti vilka cauri koniskam caurumam — vispirms lielam, tad pakāpeniski arvien mazākiem. To darīja ar knaiblēm, vienkārši stieples vienu galu saņemot tajās. Garākas un lielāka diametra stieples vilka ar īpašas rotējošas ierīces palīdzību.

Dzelzs laikmetā bronzas daudzums Latvijā salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu ļoti ievērojami pieauga. Bronza bija pats galvenais materiāls rotu gatavošanai. To izmantoja saimniecības priekšmetu un citu lietu darināšanā. Maiņas un tirdzniecības pieaugums nodrošināja pietiekamu šī metāla piegādi.

Ka Latvijas iedzīvotāju rīcībā bija, piemēram, daudz dzintara, ar ko samaksāt par bronzu, stāsta arheologu atrastie neapstrādātā dzintara depozīti. Viens tāds iegūts arheoloģisko izrakumu laikā Iksķiles Kābeļu senajā ciemā. Zem kādas 12. gadsimta celtnes esošajā pagrabā atsegtā depozīta dzintara svars bija 25 kg. Padomā, tā iebēršanai nepieciešams vesels maiss!

Kā jau teicu, ar 1. gadu tūkstoša otro pusi lielāku nozīmi krāsaino metālu izstrādājumu darināšanā iegūst kalšana. Tādas lielas un masīvas rotas kā kaklariņķi, aproces tika izkaltas no bronzas stieņiem. Lubānas Ērgaļos, Dantes Stiebroš un vairākās citās vietās atrasti lietu bronzas stieņu depozīti. Arheologi tos datē ar 11.—12. gadsimtu. Stieņi ir ap 40 cm gari, 200—300 g smagi. Lubānas Ērgaļos to bijis ap 100, bet Dantes Stiebroš — ap 30. Bronza šādā stieņveidā varēja būt jau ievesta no tās ieguves un ražošanas centriem. Taču, kā liecina atrastās lejamveidnes, tikpat labi tie varbūt tika gatavoti arī uz vietas.

Interesants atradums iegūts kādas rotkaļa darbnīcas vietā Doles Raušu senajā ciemā. Tur tika atsegtas divas lielas, ovālas formas vara plāksnes.

Tās atradās darbnīcas malā stāvus viena otrai blakus. Viena no plāksnēm svēra 18 kg, bet otra — 7 kg. Arheologi šo atradumu datē ar 12. gadsimtu. Šoreiz bronzas galvenā sastāvdaļa — varš — bija ievests plāksņu veidā.

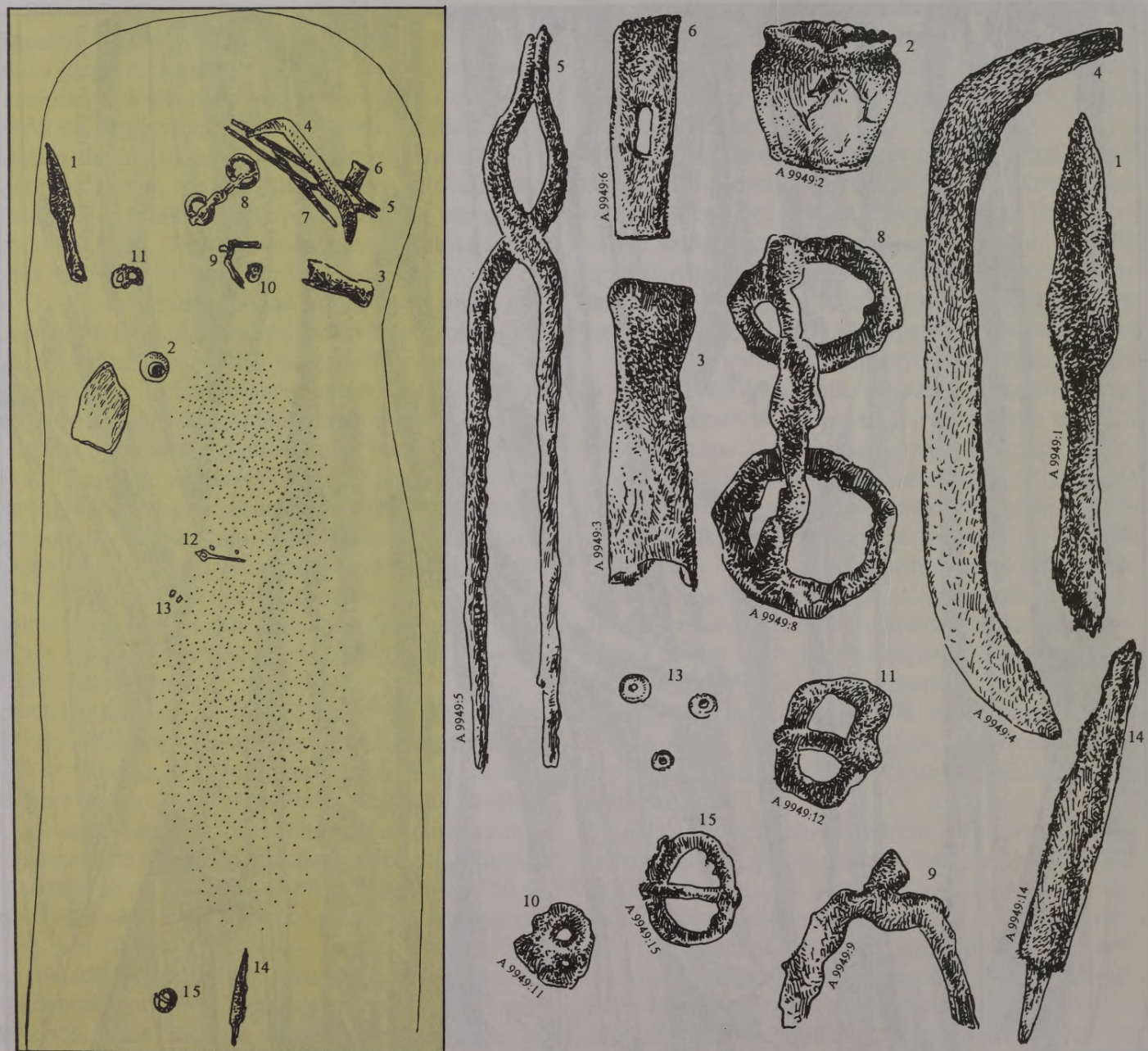
Tu jau iepazīties ar tādiem rotkaļa darbā nepieciešamiem darbarīkiem kā tīģeļi, lejamveidnes, kaušiņi, knaibles. Bet tas vēl nebūt nav viss. Darbā nevarēja iztikt bez dzelzs un koka laktām. Metāla apstrādei bija nepieciešami dažādi veseri — gan lieli, vidēji un mazi, gan smagi un viegli. Rotkaļi vēl lietoja dažādus cirtņus, vīles, pincetes un citus rīkus.

Par to, kā senie Latvijas iedzīvotāji ieguva dzelzi, tu jau uzzināji III nodaļā. Dzelzs ieguve, dzelzs un bronzas apstrāde par atsevišķu amatnieku speciālu nodarbošanos kļuva agrajā dzelzs laikmetā. Rucavas Mazkatužu kapulaukā atsegts kāds 3. gadsimta kalēja kaps. Viņam līdzdoto priekšmetu vidū bija veseris un lūkšas — svarīgākie metālapstrādes rīki. Šķēpa gals, cirvis, izkaptis, iemauktu laužņi, piesis, nazis savukārt liecina, ka kalējs savienoja savu amatu ar zemkopja darbu un karavīra pienākumiem. Vidējā dzelzs laikmetā metālapstrāde jau spēja nodrošināt amatnieka pilnīgu eksistenci un viņš nodarbojās tikai ar šiem darbiem. Tad arī aizsākās specializācija kalēja un rotkaļa amatos, kas noslēdzās ar to pilnīgu savstarpēju sadalīšanos vēlajā dzelzs laikmetā.

Lielisku priekšstatu par kalēja darbarīkiem sniedz Doles Raušu senajā ciemā atklātais 11. gadsimta kalēja depozīts. To atrada pie darbnīcas sienas, ievietotu vienkoča tvertnē. Depozīta galvenā sastāvdaļa bija kalēja darbarīki, bet līdzās tiem bija arī kokapstrādes darbarīki, zirglietas, iedzīves priekšmeti. Šāds atradums ir reta arheologu veiksmē. Kopumā depozīta 40 priekšmeti svēra 21 kg. No kalēja piederumiem minami 6,5 kg smagā dzelzs lakta ar kvadrātisku virsmu un nelielu ragu, divas lūkšas, 1,8 kg smags lielais veseris, divi citi 0,5 kg un 0,15 kg smagi veseri, garš un masīvs caurumsitis, cirtnis,

Lubānas Ērgaļu bronzas stieniņu depozīts. 10.—12. gadsimts.

Rucavas Mazkatužu kapulaukā 1942. gada izrakumos atsegtais 19. kaps. 3. gadsimts.

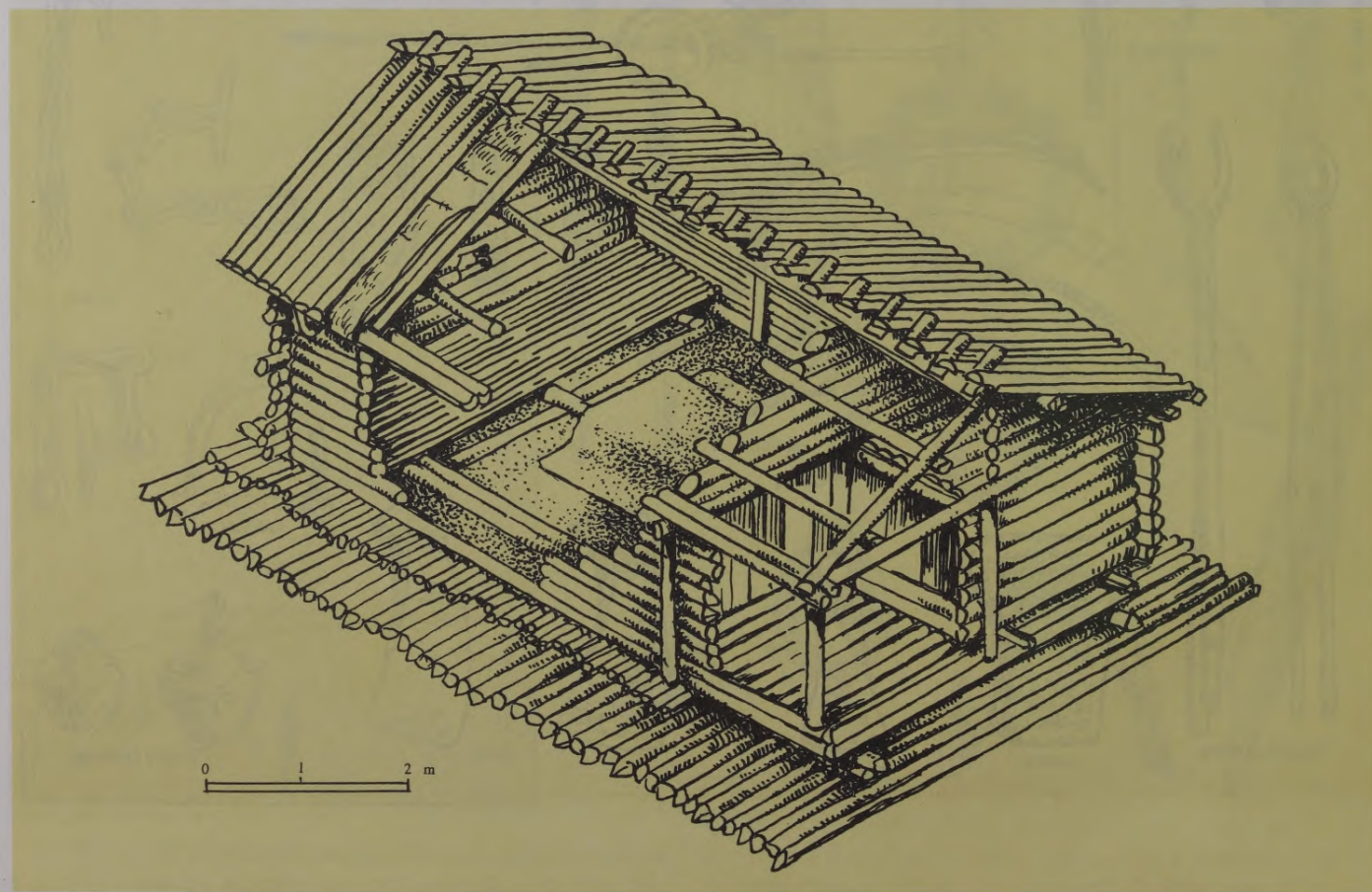
veserveida caurumsitis, vesercērte. Spriežot pēc citiem šajā depozītā atrastajiem priekšmetiem, Raušu kalējs darinājis cirvjus, sirpjus, zirglietu apkalamus, kāpšļus, važas.

19. Āraišu ezerpils ēkā

Kādas ēkas, izmantojot dzelzs darbarīkus, sev būvēja Latvijas iedzīvotāji pirms 1000 gadiem? Kādas tās izskatījās ne tikai no ārpuses, bet arī iekšpusē? Mēs nekad nezinātu par to tik daudz, ja

nebūtu unikālie arheologu atklājumi Drabešu Āraišu ezerpilī. Te zem ūdens lieliski bija saglabājušās koka celtni paliekas un senlietas. Lūk, ko raksta arheologs J. Apals:

"Āraišu ezerpilī bija daudz kultūrvēsturiski nozīmīgu atklājumu kā celtniecībā, tā senlietu materiālā. Tos visus nebūtu nozīmes uzskaitīt, tādēļ minēsim tikai atsevišķus spilgtākos piemērus no dažādām dzīves jomām. Daļa ēku, sevišķi pirmajā apbūvē, bija saglabājušās 3—5, viena pat 7 sienu vainagu augstumā. Šis apstāklis deva iespēju ne vien detalizēti izpētīt atrasto ēku konstrukciju, bet arī izsekot to sastāvdaļu attīstībai ezerpils pastāvēšanas laikā. Noskaidrojās, ka vairums dzīvojamo ēku bijušas neliela izmēra — 2,7 x 4 m un 4,5 x 7 m — taisnstūrveida

Drabešu Āraišu ezerpils dzīvojamā ēka. 9. gadsimts.

gulbūves, kas sastāvēja no dzīvojamās telpas un neliela lieveņa pie ieejas gala fasādes. Lieveņa kreisajā pusē atradās ieeja, bet labajā — neliela saimnieciskas nozīmes piebūve. Spriežot pēc kultūrslāni atrastajām būvdetaļām, kas piederējušas ēku nojauktajām augšdaļām, tās visas bijušas bezbēniņu ēkas, kurām jumts reizē izpildījis arī griestu funkcijas. Ēku stāvi bija celti no samērā tieviem — diametrā 14—20 cm — apaļiem baļķiem, nelīdzenās vietas virspusē pietēšot. Jumtu taisīja no tievākiem apaļkokiem un kārtīm kā sānsienu turpinājumu pa jumta slīpēm uz augšu līdz korei; jumta kokus pārsedza ar bērza tāšu un egļu mizu loksniem, kuras piespieda ar plēstu koku slogiem. Ne salmus, ne niedras, kuras varētu uzskatīt par jumta seguma paliekām, ezerpils kultūrslāni neatrada, bija tikai mizu loksnes. Tas arī saprotams, jo labību tik lielos apjomos, lai pietiktu visu ezerpils ēku jumtu nosegšanai, vēl neaudzēja, turklāt tik blīvā apbūvē tas bija pārāk ugunsnedrošs jumta ieseguma materiāls.

Daudzās ēkās bija saglabājušās arī iekšējās iekārtas paliekas. Dzīvojamās telpas vidū atradās noapaļota taisnstūrveida vai apaļa bezdūmeņa krāsns, ieejai tuvākajā labajā stūrī — neliela saimnieciskas nozīmes iebūvīte, kur, domājams, novietoja produktus, saimniecības traukus un rīkus. Gar telpas kreiso sienu atradās sols, bet gar dibensieni — guļamā lāva. Gar sienām atradušies plaukti, starp baļķiem bijuši iedzīti vadži dažādu priekšmetu uzkarināšanai. Divi tādi atrastie vadži bija darināti no skujkoku saknēm, izgriezti paugurknābja gulbja un zoss veidā.

Dzīvojamās ēkas apgaismoja, vēdināja un dūmus izlaida pa nelielām sienu baļķos izcirstām logailītēm, kā arī pa durvīm.

Blakus aprakstītā veida ēkām jau otrās apbūves laikā parādījās divtelpu ēkas, kam lieveņa vietā bija izveidots slēgts priekšnams. Priekšnams tāpat bija pārdalīts uz pusēm: tā kreisajā pusē atradās ieeja, bet labajā — neliela pieliekamā telpa, kur, domājams, glabāja pārtikas krājumus.

Pirmajā apbūvē bija tikai dažas atsevišķi celtas saimniecības ēkas, to skaitā āra krāsnis, kur gatavoja ēdienu siltajā gadalaikā. Nākamajās apbūvēs, tās paplašinot, pie dzīvojamo ēku aizmugures fasādēm vai atsevišķi sāka celt arvien vairāk saimniecības ēku ar krāsnīm. Tā parādījās trīsdaļīgas ēkas, kas sastāvēja no dzīvojamās telpas ar lieveni un piebūvi vai priekšnamu pie ieejas gala fasādes

un saimnieciskas nozīmes piebūves ar āra krāsni vai bez tās pie aizmugures fasādes.

Daļa saimniecības ēku, sevišķi āra krāsnis, bija celtas kā stabotas nojumes, taču starp ēkām bija arī dažas gulbūves ar slēgtām sienām."

(Apals J. Arheoloģiskie pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā. — R., 1986. — 64.—65. lpp.)

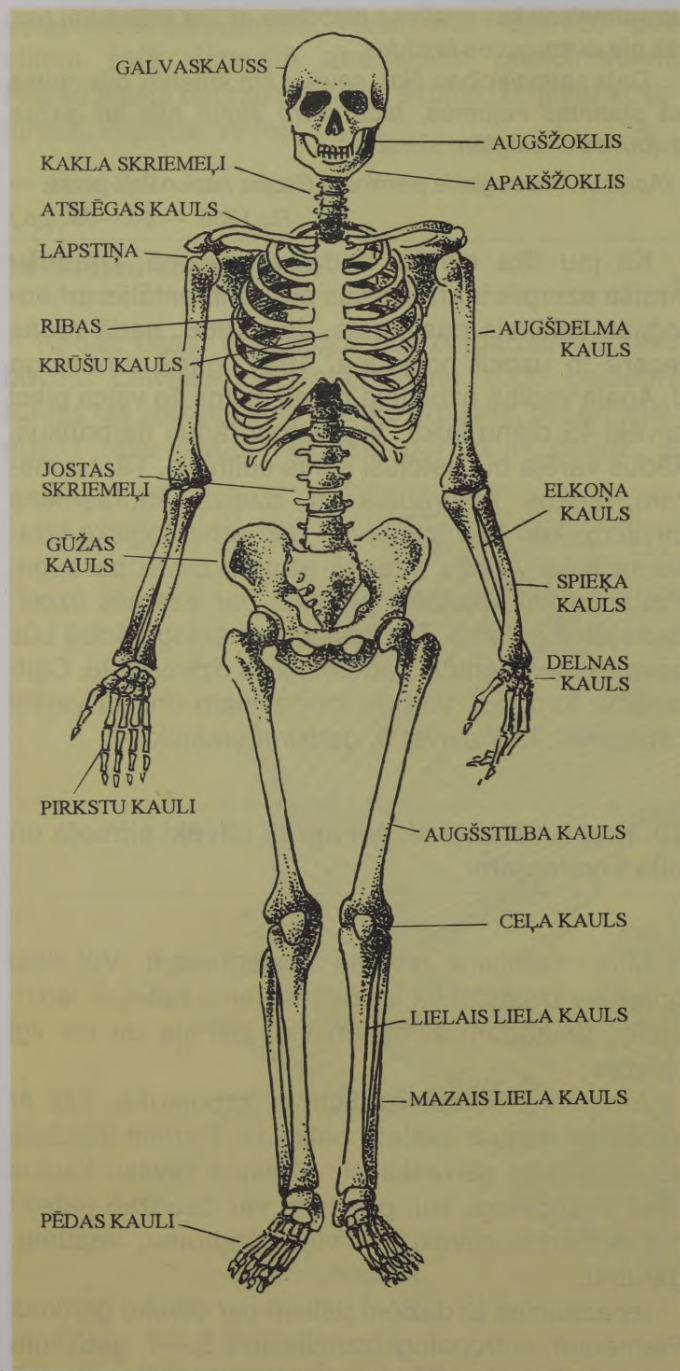
Kā jau tika minēts nodaļas sākumā, Drabešu Āraišu ezerpils ir arī Latvijas eksperimentālās arheoloģijas lielākais pasākums. Jau 1966. gadā radās iecere to uzcelt no jauna. 1981. gadā arheologa J. Apala vadībā uzbūvēja pirmo celtni. To veica pieci cilvēki 45 dienu laikā. Viņi lietoja tādas darbarīkus, kādus varēja būt lietojuši senie celtnieki. Tā, piemēram, kokus apstrādāja ar dzelzs šaurasmens cirvjiem, kuri bija izgatavoti pēc arheoloģisko izrakumu laikā Āraišu ezerpilī atrasto cirvju parauga. Patlaban tiek realizēts projekts par ezerpils uzcelšanu pilnā apjomā. Tad latviešu arheologu rīcībā būs sava eksperimentālās arheoloģijas dzīvesvieta. Celtniecība turpinās. Varbūt, ka pavisam drīz tu varēsi izmēģināt, kā ir dzīvot 9. gadsimta mājoklī.

20. Kad runā skeleti. Arī agrāk cilvēki slimoja un bija ievainojami

Mūsu ceļojums tuvojas noslēgumam. Vēl tikai gribu tev izstāstīt, kā izskatījās senie Latvijas iedzīvotāji, ar kādām slimībām viņi slimoja un cik ilgi dzīvoja.

Arheologi, veicot izrakumus kapulaukā, līdz ar senlietām iegūst skeletu paliekas. Parasti vislabāk saglabājušies galvaskausi. Atrastos cilvēku kaulus pēta antropologi, kuri pēc tiem var daudzko pateikt par apbedīto cilvēku — viņa dzimumu, vecumu, garumu.

Iepazīsimies ar dažiem datiem par cilvēku garumu. Piemēram, antropologi izanalizējuši 5.—7. gadsimta zemgaļu Dobeles Ošu kapulauka materiālu un secinājuši, ka tur apbedīto vīriešu vidējais garums bijis

Cilvēka skelets

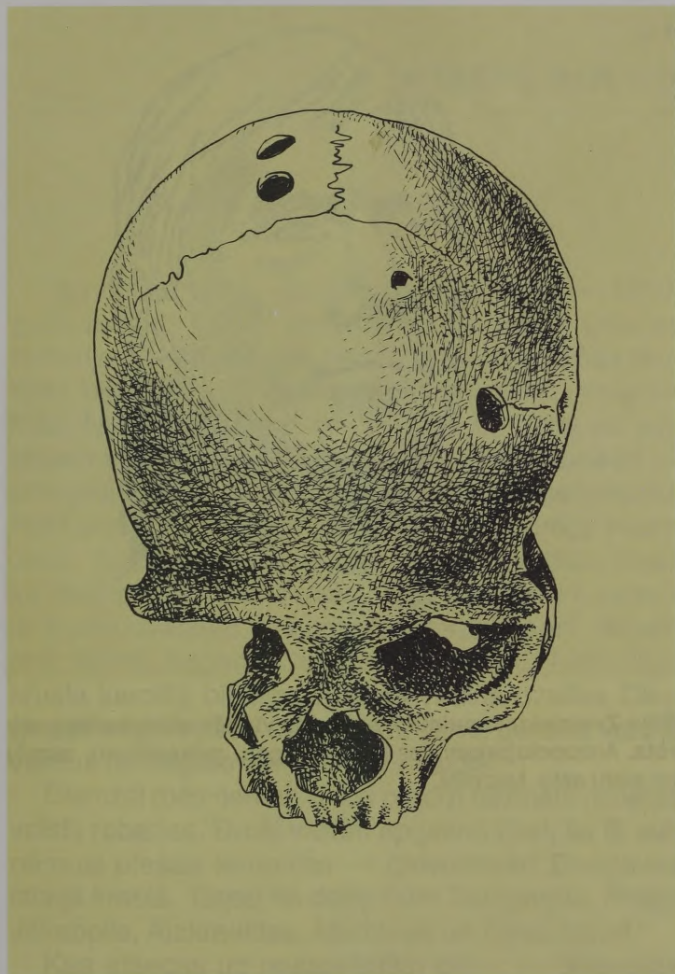
176 cm, bet sievietēm savukārt — 161 cm. Bauskas Dreņģeru-Čunkānu 8.—11. gadsimta zemgaļu kapulaukā attiecīgie skaitļi bijuši šādi — 174 cm un 161 cm. Sēlpils Lejasdopeļu 11.—12. gadsimta sēļu kapulaukā apbedīto vīriešu garums bijis mazāks nekā zemgaļiem — 171 cm. Šo pētījumu rezultāti rāda, ka senās baltu ciltis atšķirušās ne tikai ar valodu, rotām, bet arī ar augumu un ķermeņa uzbūvi.

Cik ilgs bijis bronzas laikmeta cilvēku mūžs? Arī to ir aprēķinājuši antropologi. Pētot Doles Ķivutkalna materiālus, viņi noteikuši, ka toreiz cilvēka dzīves ilgums nav bijis liels. Vīrieši vidēji dzīvojuši 32 gadus, bet sievietes — 29 gadus. Katrai sievietei bijuši 4—5 bērni, taču 16 gadu vecumu sasniedzis tikai katrs otrais.

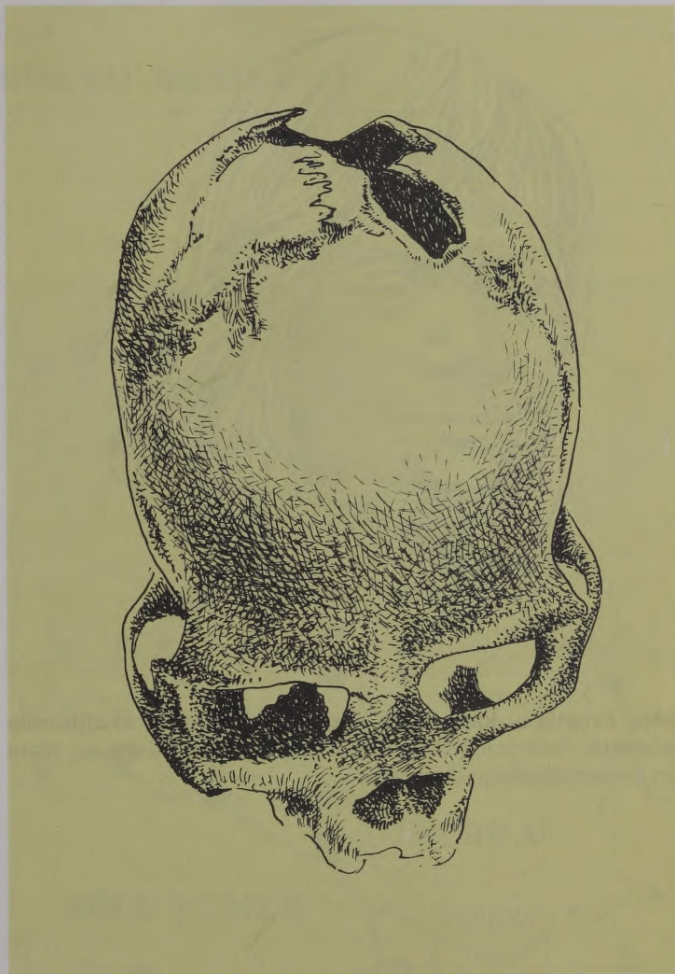
Daudz interesantu ziņu var atrast, pētot galvaskausus. Tajos konstatētie ieroču atstātie ievainojumi liecina par bruņotiem konfliktiem. Tādi notikuši jau akmens laikmetā. Tā Lubānas Aboras I apmetnē 97 cm dziļumā tika atrasts 19—20 gadu vecas sievietes galvaskauss. Tajā bija pieci caurumi 0,7—1,6 cm diametrā. Paleopatalogs Vilis Derums (1899—1988) izdarījis šādu secinājumu:

"Visi pieci caurumi, domājams, radušies no kaulu bultām. Pirmās trīs bultas trāpījušas, sievietei stāvot, tās caursitušas galvaskausu kreisajā pusē pieres un deniņu apvidū: viena — pieres kreisajā pusē, otra (1,4 cm diametrā) — uz vainaga šuves, bet trešā (0,7 cm diametrā) — deniņkaulā. Nevienā no caurumu malām nav redzamas kaula reoarācijas (dzišanas) pazīmes. No pirmā bojājuma pierē uz otro sniedzas šaura plaisa. Arī no otrā uz trešo izstāro sīka plaisiņa. Pēc šiem trim nāvīgiem ievainojumiem sieviete nokritusi uz kreisajiem sāniem. Cietsirdīgie slepkavas raidījuši vēl divas bultas, kas pārsitušas labo paura kaulu priekšējā daļā. Šo caurumu forma ovāla (1,1 x 0,8 cm caurmērā), bultas raidītas no neliela attāluma."

(Derums V. Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība. — R., 1988. — 35.—36. lpp.)

Lubānas Aboras I apmetnē 1971. gada izrakumos atrastais sievietes galvaskauss ar bultu radītiem ievainojumiem. Neolīts.

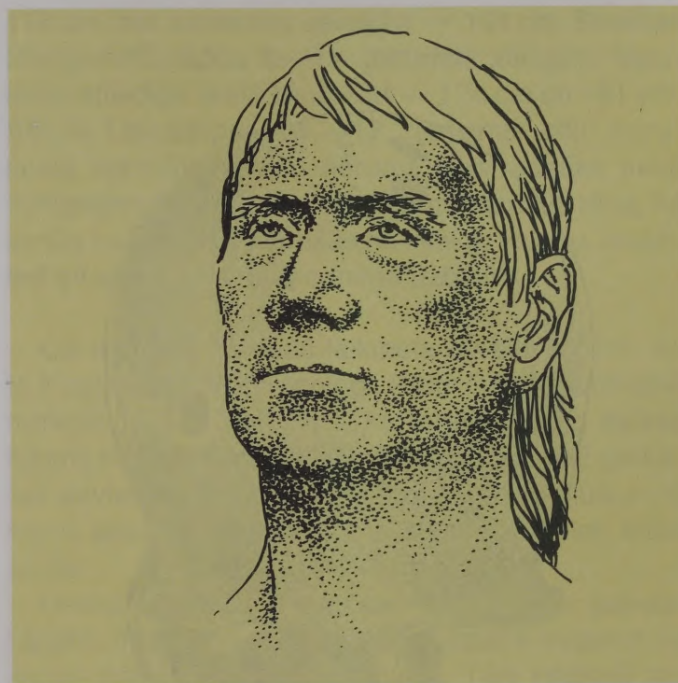
Sēļu Zvejnieku kapulaukā 1971. gada izrakumos 227. kapā iegūtais vīrieša galvaskauss ar trepanāciju. Akmens laikmets.

Galvaskausos atrodamas liecības par seno ķirurgu amatprasmī. Viens no viņu sasniegumiem ir galvaskausa atvēršana jeb trepanācija. To darīja, lai izņemtu svešķermeni vai galvaskausa ielūzušu fragmentu. Šo operāciju pirmsākumi iesniedzas akmens laikmetā. Latvijā tādas, piemēram, zināmas Sēļu

Zvejnieku kapulauka materiālā. Te kāda vīrieša galvaskausā pirms 4000 gadiem ar krama nazi izgriezts apmēram 12 x 5 cm liels kaula gabals. Cietušais pēc šādas operācijas dzīvojis vēl ilgāku laiku. Galvaskausu trepanācijas veiktas arī bronzas un dzelzs laikmetos.

Sēļu Zvejnieku kapulaukā apbedītas sievietes skulpturāls portrets. Antropoloģiskais tips ar vidēji garu galvaskausu, platu un noplacinātu seju. Mezolīts.

Sēļu Zvejnieku kapulaukā apbedīta vīrieša skulpturāls portrets. Antropoloģiskais tips ar izteikti garu galvaskausu, augstu un platu seju. Mezolīts.

Izmantojot atrastos galvaskausus, var rekonstruēt seno cilvēku izskatu. Zinātnieki pēc tā var izgatavot sen miruša cilvēka skulptūru ar portretisku līdzību. Viņi it kā no jauna apaudzē kaulus ar audiem. Vienas šādas metodes radītājs ir krievu antropologs un arheologs Mihails Gerasimovs (1907—1970). Latvijā šādi divi skulpturāli portreti radīti pēc Sēļu Zvejnieku kapulaukā iegūtajiem materiāliem. Šo rekonstrukciju autore ir krievu antropoloģe Gaļina Ļebedinska. Ieskaties uzmanīgi šajās seno cilvēku sejās! Vīrietis un sieviete varbūt ir mūsu tālie senči, kuri dzīvojuši pirms 6000 gadiem.

Izrādās, ka nozīmīgu informāciju par seno cilvēku etnisko piederību var iegūt, izpētot viņu zobus. Ar šādu pētniecību nodarbojas antropoloģijas nozares—etniskās odontoloģijas—pārstāvji. Viņi vēsturiskā skatījumā aplūko dažādas zobu sistēmas. Tās var salīdzināt gan pēc to attīstības līmeņa attiecīgajā laikā, gan pēc katrai rasei atbilstošajām pazīmēm. Tā, piemēram, antropologi pēc 10.—13. gadsimta Salaspils Laukskolas kapulaukā arheoloģiskajos izrakumos iegūtā cilvēka zobu materiāla noskaidrojuši, ka apbedīto cilvēku vidū sastopami gan somu, gan skandināvu, gan baltu etnisko vienību pārstāvji.

STĀSTS PAR NOTIKUMIEM JERSIKĀ

Tas notika pirms daudziem gadsimtiem — 1209. gada rudenī. Toreiz, kā tu to zini, tagadējā Latvijas teritorija nebija vienota valsts. Šeit dzīvojošās tautības bija apvienojušās dažādos valstiskos veidojumos. Noteikts apvidus ar viensētām, ciemu vai vairākiem ciemiem veidoja pagastu, pagasti savukārt — pilsnovadu. Tā centrs bija pilskalns ar senpilsētu. Pilsnovadi apvienojās zemēs, kuras varēja veidot valsti. Austrumlatvijā, latgaļu zemēs, rakstītās ziņas kā lielāko valsti min Jersiku. Tajā bija 5 vai 6 zemes ar 9 pilsnovadiem — Asoti, Gerdeni, Lepeni, Bebernini, Autini, Negesti, Cesvaini, Mārcienu, Aleni. Kad krusta karotāji bīskapa Alberta vadībā uzsāka Daugavas tirdzniecības ceļa sagrābšanu, Jersikā valdīja varens un bagāts valdnieks Visvaldis.

Diemžēl mēs nemaz tik ļoti precīzi nezinām minētās valsts robežas. Droši varam apgalvot tikai, ka tā aizņēmusi plašas teritorijas — galvenokārt Daugavas labajā krastā. Tagad tie daļēji būtu Daugavpils, Preiļu, Jēkabpils, Aizkraukles, Madonas un Cēsu rajoni.

Kas attiecas uz nosauktajām pilīm, — diskusijas par to atrašanās vietu joprojām turpinās. Ar Asoti pētnieki visai vienprātīgi saista Krustpils Asotes pilskalnu, ar Aleni — Pļaviņu Oliņkalna pilskalnu, ar Cesvaini — Cesvaines pilskalnu, ar Mārcienu — vienu no diviem Mārcienas pilskalniem, ar Negesti — Viešienas Dārznīckalna pilskalnu. Par Gerdeni, Lepeni, Bebernini, Autini izteikts desmitiem hipotēžu. Tā, piemēram, Autine lokalizēta gan Valmierā, gan Kauguru Pekaskalnā un citur. Visvairāk piekritēju ir domai, ka tā atradusies Priekuļu Sārumkalna pilskalnā. Kā iespējamākā Gerdenes atrašanās vieta tiek minēts Sāvienas pilskalns, bet Lepenes atrašanās vieta — Atašienas pilskalns.

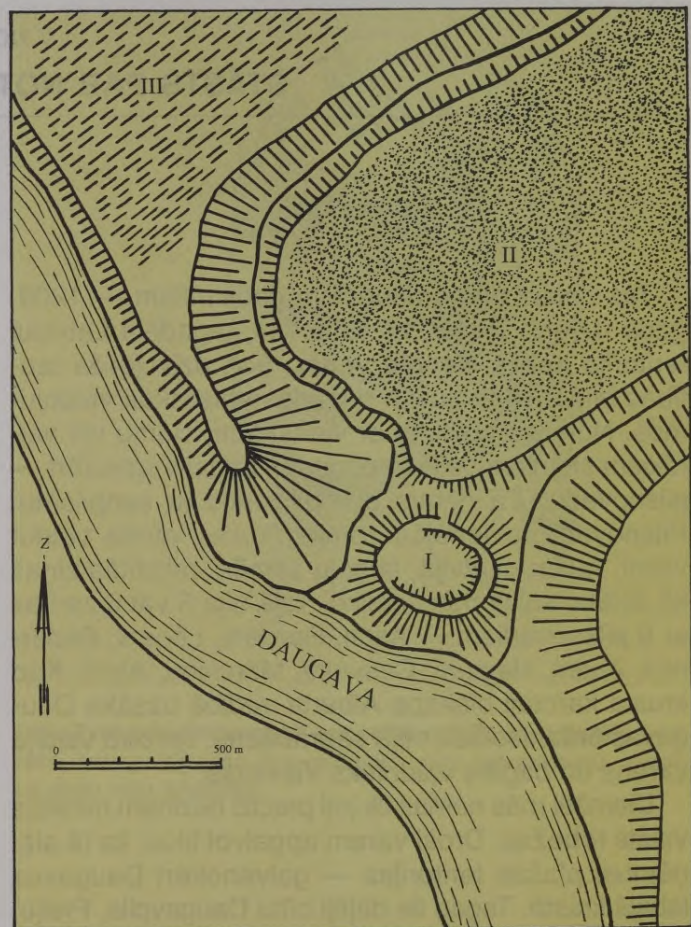
Jersikas valsts

1. Arheoloģisko izrakumu ziņas

Sākotnēji pētnieki, mēģinot atrast dabā arheoloģijas pieminekli, kuru varētu uzskatīt par Jersikas valsts galveno pili, izvirzīja vairākas hipotēzes. Tagad ir vispārpieņemta doma, ka tā atradusies Daugavas upes labajā krastā 10 km uz dienvidaustrumiem no mūsdienu Livāniem iepretim Ploņu salai. Pilskalns ierīkots ap 18 m augstā kalnā starp divu strautu gravām. Lai to nocietinātu, visapkārt kalna malām uzbērts zemes valnis. Uz tā uzcelta koka aizsargsiena. Nocietinājumu ietvertajā pagalmā jeb plakumā, kura izmēri ap 75 x 100 m, būvētas ēkas. Uz ziemeļiem no pilskalna atradusies senpilsēta. Tā bijusi ļoti liela un aizņēmusi ap 10 ha lielu platību. Jersikiešu kapu vieta atradusies uz rietumiem no pilskalna. Tas ir līdzensais kapulauks ar skeletapbedījumiem un ugunskaņiem.

Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā un senpilsētā notikuši 1939. gadā Franča Baloža vadībā un 1990.—1995. gadā — Ēvalda Mugurēviča un Antonijas Vilcānes (dz. 1956) vadībā, bet kapulaukā — 1939. gadā Oskara Kalēja (1902—1990) vadībā. Pilskalna apdzīvotības pirmsākumi iesniedzas 1. g. tūkst. pr. Kr., taču visintensīvāk Jersika apdzīvota 10.—13. gadsimtā. Arheoloģiskajos izrakumos atsegtas nocietinājumu paliekas, celtnes ar akmens un māla krāsniem. Kapulaukā izpētīti 32 apbedījumi. Iegūtas rotas, ieroči, darbarīki un citas senlietas. Izrakumu rezultātus Jersikā F. Balodis aprakstījis 1940. gadā izdotajā grāmatā, kas tagad kļuvusi par bibliogrāfisku retumu. Ielūkosimies šī darba fragmentā, saglabājot autoram un vispār pirmskara arheologu publikācijām raksturīgo stilu:

"Un kā visur Latgalē, arī Jersikā vīrieši guldīti ar galvu austrumos, sievietes — pretējā virzienā, proti, ar galvu rietumos un skatu tātad uz austrumiem; pie tam šāda apbedījuma orientēšana bija novērojama pat vīrieša kapā Nr. 4, kurā bija guldīts nepārprotami kristīgs karavīrs, kura labā roka turējusi (kādā saitē?) divus krustiņus — bronzas un dzintara. Vairākās vietās blakām kapiem bija novēro-

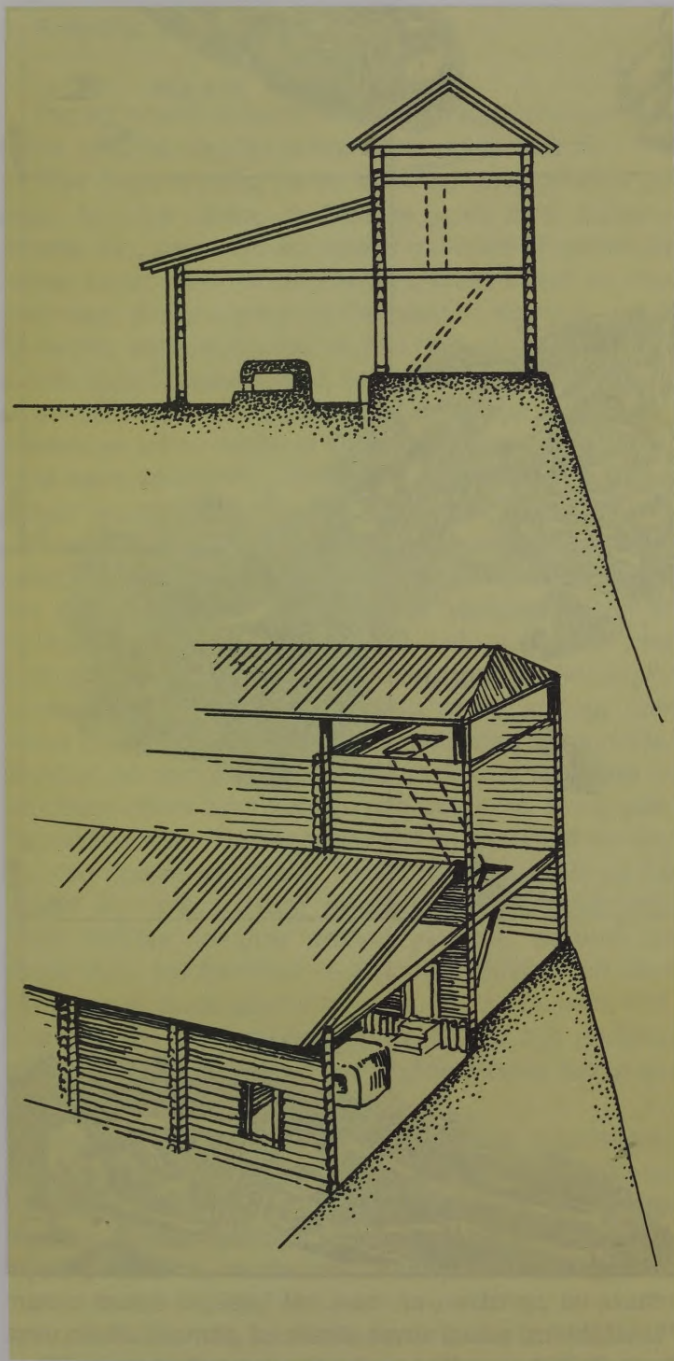

Jersikas senvietu komplekss

1. g. tūkst. pr. Kr.—13. gs. I — pilskalns; II — senpilsēta; III — kapulauks.

jamas pavarda vietas vai ugunskaņa pazīmes [..]

Vīriešu kapi bija visumā nabadzīgāki senlietām: neliels nazis labos sānos, cirvis un šķēpa smailis pie kājām (biežāk pie labās kājas), pāris gredzenu pirkstos, jostas vietā sprādze un uz krūtīm sakts — ir parastās vīriešu apbedījumu piedevas. Jau pieminēju vienā apbedījumā 2 krustiņus, kādā citā uz krūtīm [..] atrada kā piekariņu lāča zobu. 11. kapā pie ģindeņa kreisās kājas bija nolikti bronzas svāriņi un atsvariņi. Bet vienā kapā (Nr. 20) liķim bija līdzīgi dots tikai dzelzs nazis, pie kreisiem sāniem. Sieviešu kapi turpretim nesalīdzināmi bagātāki. Sieviešu kapos Jersikas kapulaukā parasti bija liķim līdzīgi nolikti kakla gredzeni,

saktis, aproces, pirkstu gredzeni, važiņas, zvārguliši, retāk krelles vai kauri gliemeži. [...] Vienā gadījumā (kapā Nr. 18) pie vecākas sievietes kājām bija nolikts sirpis un nazis. Bērnu kapos visumā atkārtojas aprādītais, tikai zēniem, protams, nav dots līdzī cirvis vai šķēps, bet tikai nazis. Meiteņu kapi bagāti piedevām, sevišķi zvārgulišiem; 29. kaps uzrādīja pilnīgu sieviešu rotu lietu komplektu.

Atsevišķu vietu visā kapulaukā ieņēma kāds nodaļums ar trim apbedījumiem: vīrieša kaps Nr. 21, ugunskaps Nr. 28 un zirga ģindenis. 90 cm dziļumā bija apbedīts varena auguma (1,8 m) latvietis, kā to apliecina senlietas. Liela sakta uz krūtīm un 3 vijveida gredzeni uz pirkstiem (2 labajā rokā, viens kreisajā) apliecināja vēlo dzelzs laikmetu un, spriežot pēc saktas, tā beigās. Bet neparasti — pie galvas gulēja bojāts cirvis, pie bļodas kaula kreisajā pusē — iedzītņa šķēps. Neparasta tipa 30 cm garš duncis (vienīgais tāda veida Jersikā) ar šķērsi un gredzenu spala galā bija it kā caurdurts ķermenim, jo gredzens bija redzams vienā līmenī ar uz krūtīm sakrustotām rokām, dunča asmens turpretim atradās zem mugurkaula līmeņa, zem ribām, paralēli mugurkaula virzienam. Līdzās atradās dažas trauku lauskas — bērnu mielasta paliekas.

Ugunskapā lielā pelnu plankumā vēl bija saskatāmi nedaudzi kalcinēti kauli, samērā sīki roku kaulu fragmenti; bet līdzās ugunskapam, pa daļai to skarot, — zirga ģindenis, kas atgādina Lietuvā novērotos 9.—14. gadsimta zirgu apbedījumus. [...]

Tādēļ domāju, ka kapos Nr. 21 un Nr. 28 būs jāskata kāda latvieša un viņa sievas leitietes apbedījumi. Leitiete sadedzināta pēc savas zemes paražas (vai sadegusi kādā ugunsnelaimē?), latvietis nodurts un aprakts vienā laikā ar savu sievu un viņas zirgu."

(Balodis F. Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi. — R., 1940. — 78.—84. lpp.)

Jersikas kapulaukā 1939. gada izrakumos atsegais 16., 21., 28., 29. kaps. Vēlais dzelzs laikmets.

2. Rakstīto avotu ziņas

Tagad noskaidrosim, kas par mūsu notikumiem teiktos rakstos. Indriķa hronikā tas aprakstīts tā:

"Bet Dievs izglāba savas avis, jau kristītos līvus un letus, no vilku riklēm, atsūtīdams ganu, proti, bīskapu Albertu, kas, sapulcējis karaspēku no visiem Līvzemes un Letijas apgabaliem, ar rīdziniekiem, krustnešiem un visu savu tautu devās augšup pa Daugavu uz Koknesi. Un, tā kā Jersika allaž bijusi cilpa un it kā liels velns visiem, kas dzīvoja šajā Daugavas pusē, kristītajiem un nekristītajiem, un Jersikas valdnieks allaž cēla naidu un karus pret rīdziniekiem un arī nevēlējās ar tiem slēgt miera līgumus, bīskaps savu karaspēku virzīja pret šo pilsētu. Krievi, pa gabalu ieraudzījuši karaspēku tuvojamies, devās tam pie pilsētas vārtiem pretī, bet, kad vācieši viņiem ar ieročiem rokās uzbruka un vairākus nogalināja, nespēja aizstāvēties un metās bēgt. Vācieši, viņus vajādami, kopā ar viņiem iebruka pa vārtiem pilsētā, taču aiz bijības pret kristīgo vārdu nogalināja tikai nedaudzus, lielāku skaitu saņēma gūstā, bet labprātāk atļāva viņiem aizbēgt. Sievietes un bērņus pēc pilsētas ieņemšanas pasaudzēja, daudzus no tiem saņēma gūstā, un, kamēr valdnieks ar daudziem citiem laivā aizbēga pāri Daugavai, tika sagūstīta valdniece un kopā ar meitenēm un sievietēm un visu mantību nodota bīskapam. Todien viss karaspēks palika pilsētā un savāca daudz kara laupījuma, sagrābdams visos pilsētas nostūros drēbes, sudrabu, purpuru un daudz lopu, bet baznīcās — zvanus, svētbildes un citus piederumus, naudu un daudz mantu, un visu paņēma līdzī, pateikdamies Dievam, kas viņiem tik ātri bija piešķīris uzvaru pār ienaidniekiem un atvēris pilsētu bez pašu zaudējumiem.

Otrā dienā, kad viss bija izlaupīts, viņi sagatavojās atceļam un pielika pilsētai uguni. Un, kad valdnieks no Daugavas otra krasta ieraudzīja ugunsgrēku, viņš smagi nopūtās un sāka vaimanāt un kliegt, un teica: "Ai, Jersika, mīļotā pilsēta! Ai, manu tēvu mantojums! Ai, negaidītā manas tautas bojāeja! Vai man! ka piedzimu, lai skatītu savu pilsētu liesmās, lai skatītu savas tautas izdeldēšanu!"

Pēc tam bīskaps un viss karaspēks, sadalījuši savā starpā visu kara laupījumu, atgriezās ar valdnieci un

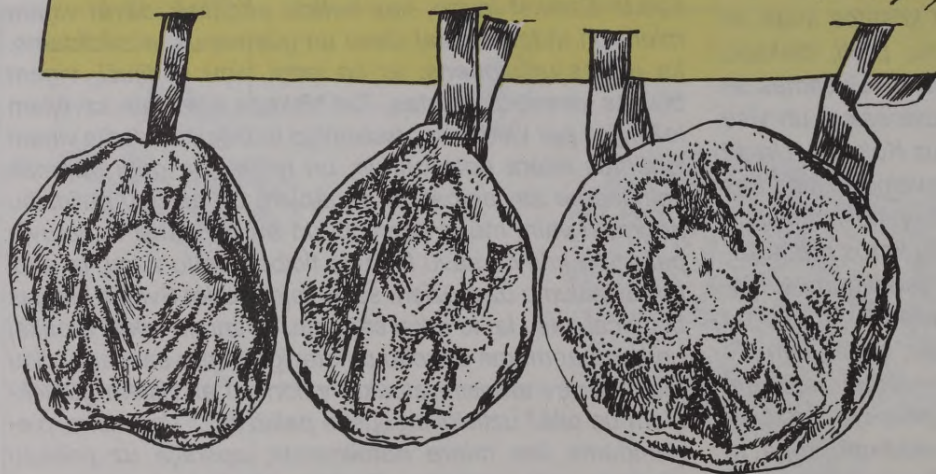
visiem gūstekņiem savā zemē. Valdniekam tika paziņots, lai viņš ierodoties Rīgā, ja kaut vai vēl tagad vēloties iegūt mieru un saņemt atpakaļ gūstekņus. Un viņš ieradās un lūdza piedošānu par saviem pārkāpumiem, sauca bīskapu par tēvu un pazemīgi lūdzās visus latīņus kā brāļus kristiešus aizmirst ļauno, kas noticis pagātnē, dāvāt viņam mieru un atdot atpakaļ sievu un gūstekņus, aizrādīdams, ka uguns un zobens, ar ko latīņi viņu sodījuši, viņam bijušas visāsākās rikstes. Tad bīskaps ar visiem savējiem iežēlojās par valdnieku, pazemīgo lūdzēju, un darīja viņam zināmus miera noteikumus, un teica: "Ja gribi turpmāk vairīties no savienības ar pagāniem un ar viņu palīdzību negrausi vairs mūsu baznīcu, un arī nepostīsi ar lietuvju palīdzību krievu, savu kristīgo ticības brāļu zemi; ja gribi ar dāvinājumu uz mūžiem savu valsti nodot Svētās Marijas baznīcai, taču lai to atkal saņemtu no mūsu rokas atpakaļ un kopā ar mums baudītu patstāvīga miera saskaņu, tikai tad mēs tev atdosim atpakaļ valdnieci ar visiem gūstekņiem un allaž uzticīgi sniegsim palīdzību." Valdnieks, pieņemdams šos miera noteikumus, apsoliņa uz priekšu vienmēr būt uzticīgs Svētās Marijas baznīcai un apliecināja, ka nepiedalīsies pagānu perinātajos plānos un turēsies kristiešu pusē; un viņš atdeva savu valsti baznīcai un to līdz ar svinīgi pasniegtiem trim karogiem saņēma atpakaļ no bīskapa rokas, atzina bīskapu par tēvu un deva solījumu, ka turpmāk atklāšot tam visus krievu un lietuvju ļaunos nodomus. Tad viņam tika atdota atpakaļ valdniece līdz ar pārējiem gūstekņiem, un viņš priecīgs atgriezās savā zemē, sasauca savus ļaudis, kuri bija aizbēguši, un sāka no jauna celt pili. Un tomēr viņš vēlāk atkal piedalījās lietuvju perinātajos plānos un, aizmirsdams savus uzticības solījumus, it bieži uzkūdiņa pagānus Kokneses vāciešiem."

(Indriķa hronika. — R., 1993. — 129.—131. lpp.)

Līdz mūsdienām saglabājušies vairāki ar Jersikas Visvaldi saistīti dokumenti. To starpā kāda lēņu grāmata. Tā viduslaikos sauca dokumentu, ar kuru senjors, saglabājot savas īpašuma tiesības, nodeva zemes valdījumu vasalim. Šajā lēņu grāmatā savukārt par mūsu notikumiem teikts:

"Svētās un nedalāmās trīsvienības vārdā, āmen. Alberts, no Dieva žēlastības Rīgas bīskaps, pazemīgs cilvēku kalps ticībā. Lai to, kas mūžam jāpatur atmiņā, ar

duam uillay q̄s et debebar esse Hof q̄ q̄d coza nob̄ gestū latīf maridam fecim̄. 7 figillis n̄r̄s om̄niti. 7 refines fūn̄t cū h̄ fūn̄
 Aleb̄ndas faulos Radol̄ Peamoc̄ 7 Sofat. hem̄re factos dlon helm̄s de plesse Contes de wardēge thoolaus d̄ b̄ma. l̄
 11. 11. 11. Segeuand d̄ l̄m̄s v̄rdolf noles fruhene de bodendike 7 aly q̄m̄ plures.

Līgumu par Jersikas Visvalža 1209. gadā zaudēto zemju sadalīšanu 1211. gadā starp Rīgas bīskapu Albertu un Zobenbrāļu ordeni apstiprina trīs zīmogi

laiku neaizmirstu, uzmanīgā mūsaiņu rīcība prot to nodrošināt ar rakstu liecību. Tāpēc, nododot pēcnieku zināšanai to, kas noticis mūsu laikos, darām zināmu visiem nākamajiem un tagadējiem Kristus ticīgiem, ka Dieva lielā žēlastība, joprojām jauno Livonijas baznīcas dēstījumu atbalstīdama un atbalstot uz priekšu virzīdama, pakļāva mums Visvaldi, Jersikas karali. Proti, ieradies Rīgā, klāt esot jau daudziem dižciltīgiem, garīdzniekiem, bruņiniekiem, tirgotājiem, vāciem, krieviem un lībjiem, Jersikas pilsētu, kas viņam pieder par dzimtu, līdz ar novadu un visiem pie šīs pilsētas piederīgiem labumiem viņš nodeva kā likumīgu dāvinājumu svētās Dievmātes un jaunavas Māras baznīcai, bet tos savus meslu devējus, kas saņēmuši ticību no mums, viņš atbrīvoja un nodeva mums līdz ar viņu mesliem un novadu, proti, Autines pilsētu, Cesvaini un citas ticībai piegriezās. Pēc tam, zvērējis mums vasaļa uzticību, viņš svinīgi saņēma no

mūsu rokas minēto Jersikas pilsētu ar piederīgo novadu un labumiem kā lēni ar trim karogiem. Šī akta liecinieki ir Johanness, Rīgas baznīcas prāvests, ar saviem domkungiem, grāfs Lūdofs no Halremuntas, grāfs Teodoriks no Verteres, grāfs Heinrihs no Šlādenes, Volters no Emerslēbenes, Teodoriks no Adenojas, Kristus bruņinieki Folkvīns ar saviem ordeņa brāļiem, Rūdofs no Jērihovas, Alberts no Aldenflētas, Heinrihs no Glindenbergas, Hildeberts no Gemundes, Lamberts no Lūnenburgas, Teodorihns no Ulfemas, Eilards no Dolenes, Konrāds no Ikšķiles, Filips, Rīgas soģis ar saviem namniekiem un jo daudzi citi. Tas notika 1209. gadā pēc Kristus piedzimšanas, Svētā Pētera baznīcas laukumā Rīgā, pāvesta Innocenta III laikā, kad valdīja slavenais Romas ķeizars Otons, mūsu pontifikāta vienpadsmitajā gadā."

(Švābe A. Jersikas karaļvalsts // Senatne un Māksla. — 1936. — I. — 17.—18. lpp.)

3. Varoņi sāk darboties

Nu gan beidzot ķersimies pie paša stāsta. Tas ir par izdomātiem un patiesiem notikumiem. Tāpat varoņi, kas tajā darbojas, ir reāli un nereāli. Kur izdoma, kur patiesība, tas tev pašam jānosaka.

1209. gada zemliku mēneša rudenāju dienas vēlā vakarā bruņotu jātnieku grupa tuvojās Asotes pilsnovada Liepusalas pagasta vecākā Druvvalža viensētai. Tie bija Jersikas valdnieka Visvalža karadraudzes vīri, kuri atgriezās no izlūkājiena uz Rīgu un lībiešu zemēm. Pirmais jāja izlūku vadonis Varidots,

gados jauns, bet jau slavens karavīrs. Droširdība un asais prāts bija izvirzījuši viņu par vienu no Visvaldim tuvākajiem bajāriem. Varidots ar biedriem gribēja pārņemt savu tēva mājas. Jersikiešiem ap sirdi bija nemierīgi. Iegūtās ziņas un redzētais nebija iepriecinošs. Bīskaps Alberts nocietina savu pilsētu, vāc karaspēku, lībiešu vidū valda nevienprātība. Drūmās domas pārtrauca Druvvalža kalpi vecākā dēla vadībā, kuri bija izsūtīti noskaidrot vēlīno viesu nodomus. Jau pēc īsa mirkļa Varidots ar karavīriem atradās augstas koka sētas ierobežotā pagalmā. Visapkārt valdīja prieks un liksmība. Tika svinēti ražas novākšanas svētki.

Varidots ar karadraudzes vīriem

Stāsta galvenie varoņi

Tēva mājās

4. Druvvalža sētā

Druvvaldis, viņa sieva Līva, Aizkraukles tirgotāja Imanta meita, ar atvieglojumu sagaidīja savu vidējo dēlu, no kura jau ilgāku laiku nebija nekādu ziņu. Varidots vairāk laika pavadīja sedļos nekā savās mājās Jersikas pilī, bieži dodoties bīstamos ceļojumos un sirojumos uz tuvām un tālām zemēm. Par viņa ierašanos ļoti nopriecājās neprecētā māsa Rūta un jaunākais brālis Tenis. Varidots bija apsolījis viņus pēc ražas svētkiem aizvest uz Jersiku. Rūta tur cerēja papildināt pūru, iegādājoties jaunas rotas, bet

Tenim tuvojās laiks stāties karavīru rindās un vajadzēja domāt par ieročiem. Tagad varēja notikt tik gaidītais ceļojums. Rūtas ciemiem pie Varidota Jersikā bija vēl viens iemesls. Varidots gribēja, lai viņa ziemu pavada starp valdnieces pavadonēm. Visvalža sieva tam bija piekritusi.

Nogurušie vīri, nobaudījuši sātīgu maltīti, vairāk domāja par atpūtu, nevis par piedalīšanos ražas svētku svinībās. Druvvaldis deva rīkojumu izmitināt ceļiniekus pa ēkām. Varidots devās pa savas bērības ierasto ceļu. Tas veda cauri tēva mājas priekšelpai uz istabu, kur aiz akmens krāsns labajā pusē atradās guļamsols. Kaut no rīta viņš piecēlās ļoti

Ceļojums uz Jersiku sākas

agri, Teni apsteigt Varidotim neizdevās. Šķita, ka jaunākais brālis vispār nav gājis gulēt. Tenis dega nepacietībā doties ceļā. Līdz ar saules pirmajiem stariem zem jātnieku zirgu pakaviem atkal klabēja zeme.

Ceļš veda gar Liepupīti. Strautiņu no abām pusēm līdz pašam ūdenim ieskāva koki. Varidots bija izvēlējies īsāko ceļu. Ērtāk būtu bijis doties līdz Asotes pilij un tad tālāk pa Daugavas krastu līdz pašai Jersikai. Taču tas aizņemtu vairāk laika. Varidots steigās. Svešinieki šajos biežajos mežos pazustu kā nebijuši, bet Varidots zināja te katru taciņu. Mežs liepusaliešiem bieži bija pēdējais patvērumš no sirotājiem, jo pils, kurā varētu paslēpties briesmu gadījumā, tuvumā nebija.

5. Jersikas pilsētā

Varidots un viņa pavadoņi pa taku gar gravas malu izkļuva no meža. Skatam pavērās plašs kļajums. Tā malā Daugavas upes krastā piecu bultas šāvienu attālumā pletās Jersikas pilsēta ar Visvalža pili aiz tās. Tenis, kas tagad jāja pirmais, neviļus apstājās, līdz ar viņu visi pārējie. Rūta nokāpa no zirga. Viņu bija nogurdinājis ceļš. Kaut brālis un māsa Jersikā nebija pirmo reizi, tās varenums arvien izsauca apbrīnu. Pilsētu visapkārt aizsargāja četru tūkstošu soļu garš stāvkoku žogs uz zema zemes vaļņa ar

Skats uz Jersiku

grāvi tā priekšpusē. Jersikā iekļūt varēja pa vārtiem, kurus sargāja divi četrstūrīgi trīsstāvu torņi. Nocietinājumu iekšpusē rindās kārtojās celtnes — amatnieku, tirgotāju, zemnieku sētas. Centrā, laukumā atradās baznīca. Pilsēta dienvidu pusē saslēdzās ar valdnieka pili. Tās deviņu vīru augstā kalna nogāzes klāja gluds un slidens māla klājums. Visvalža pili aizsargāja divkārsas egļu un priežu baļķu sienas ar torņiem stūros. Vīrs iespaidīgajiem nocietinājumiem tikai nedaudz pacēlās celtnu jumti un baznīcas kupoli.

Varidots pie pilsētas vārtu sargiem, kuri viņu godbijīgi sveicināja, apvaicājās pēc valdnieka. Visvaldis

vēl nebija atgriezies no Lietuvas. Viņu gaidīja vai nu vakarā, vai nākamās dienas rītā. Varidots atstāja zirgus kalpiem un kopā ar brāli un māsu cauri visai pilsētai devās uz pili, kur dzīvoja karadraudzes vīri. Ceļš veda gar jersikiešu dzīvojamām un saimniecības ēkām. Sētas citu no citas nodalīja koka žogi. Tenis un Rūta ar interesi skatījās visapkārt. Pilsētā kūšāja dzīve. Ejās starp sētām pārvietojās cilvēki. Tenis pat pamanīja kāda svešzemnieka atšķirīgo tērpu. Aiz kāda žoga spīdēja kalves ugunis un plecīgs kalējs ādas priekšautā cilāja smagu veseri. Kādā citā pagalmā sieviete slauca govī. Spalgi rēja suņi. Tā nemanot viņi sasniedza galamērķi. Ar akmens bruģi

Gājiens cauri pilsētai

klāta uzeja veda no pilsētas kalnā uz pils vārtiem. Vēl pēc mirkļa Rūta un Tenis atradās Varidota istabās. Kalpi un dreļļi sveica saimnieku.

Daudzi domāja, ka Varidots ir bagāts vīrs. Sava taisnība jau tur bija. Sirojumos, kuros viņš bieži piedalījās, varēja iegūt daudz labuma. Pērn vien no karagājiena uz Pleskavas zemēm Varidots bija pārvedis trīs līvu mārciņas sudraba. Tās tagad noslēptas gulēja tikai viņam vien zināmā vietā, jo Jersiku nereti apmeklēja sirotāji no kaimiņzemēm. Varidots gan īpaši ar mantas krāšanu neaizrāvās.

6. Pie tirgotājiem

Pirmā diena Jersikā pagāja ātri. Varidots aizveda brāli un māsu pa pilsētas amatnieku ielu uz tirgus vietu Daugavmalā. Vispirms viņi devās nopirkt Tenim zobenu. Egils, tirgotājs no Gotlandes, kas Jersikā uzturējās jau ilgāku laiku, bija pazīstams kā labu ieroču piegādātājs. Nākamajā dienā viņš gatavojās doties tālāk uz Grieķu zemi jeb *Grikland* Egila valodā. Daudzas no Gotlandes līdzpaņemtās preces viņš jau bija pārdevis. To vietā Daugavas pilis un pilsētās Egils iepirka citas, kuras domāja pārdot

Iepirkšanās pie Gotlandes tirgotāja Egila

sava tālākā ceļojuma laikā. Pēc ilgas un rūpīgas apskates un kārtīgas izmēģināšanas Varidots izvēlējās vienu asmeni. Māsai pat palika garlaicīgi, stāvot blakus brāļiem. Viņa pa laipu aizgāja līdz Egila kuģim. Tajā vairāki vīri kārtoja saiņus ar iepirktajām zvērādām. Ne bez bailēm viņa uzlūkoja svešiniekus, par kurū sirojumiem bija daudz dzirdējusi. Viņa zināja, cik bieži tirgošanos apvienoja ar laupīšanu. Bet te, Jersikā, tagad nebija jābaidās. Vēl Varidots nopirka arī šķēpa galu, kura uzmava bija rotāta ar sudrabu. Vienošanās par cenu neaizņēma daudz laika. Egils ieročus ietekmīgajam Visvalža bajāram

pārdeva lētāk. Varidots tos ieguva par pusotru oze-riņu.

Tālāk Varidota, Rūtas un Teņa ceļš veda pie Polockas tirgotāja Gļeba Borisoviča. Arī ar kreļļu iegādāšanos veicās gludi. Noskaidrojās, ko pircēji vēlas, tirgotājs atslēdza kādu ar dzelzi apkaltu lādīti. Rūtai elpa aizrāvās no kreļļu krāsu un formu daudzveidības. Tad viņai iepatikās arī kāda kauri gliemežvāku virtene. Tagad jau brāļi savukārt sāka mūsu steidzīgāt. Varidots maksāja ar denāriem. Gļeb Borisovičs katru monētu rūpīgi pārbaudīja, vai nav viltojums, tad nosvēra. Pirkumi bija izdarīti.

GĻEBS BORISOVIČS

Iepirkšanās pie Polockas tirgotāja Gļeba Borisoviča

Atpakaļceļā pilsētas vidū nelielā laukumā pie koka baznīcas Varidotu apturēja kāds vīrs. Tas bija Tālis no Mārcienas pils. Viņš ar Varidotu bija labi paziņas no kopējām kara gaitām. Vīri apmainījās pēdējiem jaunumiem. Bija jau arī par ko runāt. Kopš Daugavas lībiešu ciemos pēc Vāczemes ticības sludinātājiem parādījās krusta karotāji, par notikumu trūkumu nevarēja sūdzēties. Jersikieši, lai vieglāk būtu sadzīvot mierā ar krieviem, bija jau kristījušies Krievzemes ticībā. Tagad no vakariem tuvojās jaunas briesmas.

Daži Letijas vecākie, Visvalža meslu maksātāji, bija jau atkrituši no valdnieka un pārgājuši vāciešu pusē. Tas pats Autines vecākais jau pirms gada bija noslēdzis līgumu ar Zobenbrāļu ordeni un kristījies katoļu ticībā. Ar jauno draugu palīdzību viņš cerēja kļūt ne tikai patstāvīgs, bet arī bagāts un varens. Autines novada vīri tagad piedalījās jaunatnācēju rīkotajos karagājienos. Zemes labāko vidū netrūka arī tādu, kas pret Jersikas varu atklāti nostāties neuzdrīkstējās, bet slepus stājās sakaros ar bīskapu. Viņš pieņēma visus un ar solījumiem neskopojās.

Pie valdnieka Visvalža

7. Visvalža pili

Nākamās dienas agrā rītā pie Varidota ieradās ziņnesis ar Visvalža aicinājumu. Viņš paņēma līdzī uz pili ne tikai Rūtu, bet arī Teni. Valdnieks ar sievu Varidotu sagaidīja lielajā pulcēšanās istabā. Viņi atļāva ienākt arī Rūtai un Tenim, lai apsveicinātos. Pēc tam māsa tika aizvesta uz valdnieces istabām pie citām labāko ļaužu meitām, kas dzīvoja pilī, bet brālis aizsūtīts pavērot, kā vingrinās karavīri. Valdnieks un viņa bajārs palika vieni. Varidots Visvaldim

pastāstīja par izlūkājienā izzināto — bīskaps Alberts vāc karaspēku, pagājušo gadu Kokneses Vetsekas nodedzinātās un pamestās pils vietā vācieši uzsākuši būvēt mūra nocietinājumus. Vai tikai krusta karotāji kaut ko neperina pret Jersiku? Valdnieks domāja, diez vai tagad bīskaps Alberts uzdrošināsies uzbrukt Jersikai. Viņam bija labas attiecības ar Polockas kņazu Vladimiru. Sievastēvs Daugerūts savukārt nodrošināja lietuviešu atbalstu. Bažas radīja vienīgi tas, ka dažu Jersikas pilsnovadu vecākie bija slepus turējuši pārrunas ar bīskapu Albertu. Varidots teicās, ka arī par to esot dzirdējis.

Bīskapa Alberta karaspēka iebrukums Jersikā

8. Krustnešu uzbrukums

Te pēkšņi atskanēja trauksmes taure. No ātrā skrējiena aizselsies, Tenis sauca, ka uzbrūk bīskapa Alberta karotāji. Varidots ar pilī esošajiem karadraudzes vīriem, paķēruši ieročus, steidzās uz pilsētu. Bet bija jau par vēlu. Kādi nodevēji naktī slepus bija pieveduši Jersikai ienaidniekus. Novērotāji nebija to pamanījuši. Pārsteigtie pilsētas sargi, zaudējuši dažus vīrus, izklīduši. Pilsēta atradās bīskapa Al-

berta rokās. Viņa pusē karoja ne tikai svešzemnieki, bet arī ikšķilieši, salaspilieši, pat koknesieši. Viņi labi pazina Jersiku. Vācieši Kokneses bruņinieka Rūdolda no Jērihovas vadībā lauzās jau iekšā Visvalža pilī. Smagos, ar dzelzi apkaltos ozolkoka vārtus sargi nebija paguvuši aizvērt. Aizstāvji neko nevarēja padarīt bruņās kaltajam vīram. Jersikiešu bultas atlēca no viņa bruņukrekla un bruņucepures. Ar dzelzs plāksnēm kalta āda sedza arī viņa zirgu. Jersikiešu pretošanās bija salauzta. Varidots ar biedriem steidzās glābt valdniekus.

Nav vērtīgākas gūsteknes par valdnieci

9. Valdnieces sagūstišana

Valdniecei palīdzēt viņi nespēja. Slepeno izeju no pils, pa kuru Visvalža sieva līdz ar meitenēm un sievietēm, kalpiem bēga, bija uzrādījis kāds Visvalža kalps. Viņas sagūstīja bruņinieks Rūdolfis no Jērihovas ar saviem karavīriem. Rūta bija viņu vidū. Gūsteknes tika aizvestas pie bīskapa Alberta, kurš personīgi piedalījās karagājienā. Viņš vairāku garīdznieku un karavīru ielenkumā no attāluma vēroja

notiekošo. Pa to laiku krusta karotāji siroja pilsētā un pilī. Vēl daudzas sievietes, bērni tika saņemti gūstā. Iebrucēji savāca visu, kas vien bija iespējams, — lopus, drēbes, rotas. Sevišķi viņi meklēja naudu, sudrabu. To atrast ne vienmēr bija viegli. Jersikieši savas bagātības slēpa. Taču sirotāji arī bija neatlaidīgi. Viņiem bija liela pieredze tādās lietās. Taupītas netika pat baznīcas. Tām noņēma zvanus, iznesa svētbildes, audumus, visu, kam vien bija kāda vērtība. Laupīšana norima tikai ar tumsas iestāšanos.

Ari valdniekam gadās bēg

10. Visvalža bēgšana

Visvaldis, kas aizkavējās, savus sudraba krājumus glābjot, tā izvairījās no gūsta. Varidots, kas bija ar dažiem karadraudzes vīriem piestēdzies palīgā, izlauza ceļu cauri ienaidnieku rindām, un pāri pils aizsargsienām viņi nokļuva līdz Daugavai, kur tos gaidīja kuģis. Visvaldis bija paspējis uzvilkt bruņukreklu. To sedza tumši zils apmetnis. Pie greznās jostas piekārtajā makstī vidēja dunča roktura sudraba tinumi. Divi kalpi nesa ar dzelzi apkaltu lādi ar valdnieka dārgumiem. No karadraudzes vīriem tikai

Varidots arī bija bruņukreklā. Viņa galvu sedza bruņucepure. Vienā rokā Varidots turēja ar ādu apvilktu un dzelzs apkalumiem vidusdaļā segtu koka vairogu, bet otrā rokā viņam vizēja zobens. Aiz jostas Varidotam bija aizbāzts cirvis, garā, ar bronzas lenti notītā koka kātā. Vairākiem karadraudzes vīriem pār plecu pārmests aizmugurē atradās loks ar bultām ādas makā. Visvaldis pavēlēja braukt uz otru upes pusi. Viņi nebija vienīgie. Vēl vairākas laivas un kuģi devās pāri Daugavai. Otrā krastā atradās Visvalža Dignājas pils. Tur valdnieks cerēja apmesties, sakopot spēkus atbildes uzbrukumam.

Jersikas degšana

11. Bīskaps Alberts var priecāties

Nākamajā dienā pusdienas laikā no Jersikas puses pacēlās dūmi. Vācieši bija aizdedzinājuši pilsetu. Iznākuši Daugavas krastā, Visvaldis ar jersikiešiem noskatījās, kā bīskapa Alberta karaspēks kārtojās atpakaļceļam. Jersika dega daudzās vietās. Liesmas ātri pārsviedās no celtnes uz celtni. Ar troksni, kas bija dzirdams pāri Daugavai, sagāzās pils vārtu torņi. Jersika atradās uguns varā ne pirmo reizi, bet tādus postījumus tā nebija piedzīvojusi nekad. Visvalža skatiens meklēja sievu. Taču veltīgi,

gūstekņus, cieši saspiestus kopā, bija aplenkuši karavīri, un nevarēja atšķirt atsevišķus stāvus. Toties labi varēja redzēt, kā tika sadzīti vienā barā daudzie salaupītie lopi. Bīskapa Alberta karaspēks, sadalījies vairākās daļās, pēc kārtas sāka kustēties. Savaņģotie jersikieši atradās to vidū, kas aizgāja otrie. Karaspēku ienaidnieka padzišanai nebija izdevies pa nakti savākt. Sapulcējušies bija tikai nedaudzi. Kā vēstīja ziņneši, vairāki pilsnovadu vecākie bija pārgājuši bīskapa Alberta pusē. Visvaldis norīkoja Vardotu ar divdesmit vīriem sekot aizejošajiem iebrucējiem un mēģināt izglābt valdnieci. Taču tas viņiem neizdevās. Gūstekņi tika ļoti stingri apsargāti.

Ceļš uz Aizsauli ved caur kapa bedri

12. Kritušo apbedīšana

Vēl pēc dienas Visvaldis atgriezās Jersikā. Varidotam beidzot izdevās uzzināt brāļa un māsas likteni. Tenim bija izdevies iebēgt mežā un izvairīties no gūsta, bet Rūta bija aizvesta uz Rīgu. Veselu nedēļu tika apbedīti cīņās kritušie un nogalinātie. Kapu kalniņā pāri strautam savas mājvietas atrada vairāki desmiti jersikiešu. Kaut daži no viņiem bija kristīti, bēres norisinājās pēc vecu vecajām paražām. Līdz ar piederīgajiem Varidots un Tenis stāvēja pie kapa bedres. Tās malā atradās vienkoča šķirsts, kurā gu-

lēja no stopa bultas ievainojuma mirušais karadraudzes vīrs. Viņš bija tērpts svētku drēbēs un rotās. Pie viņa labās kājas saulē mirdzēja tur novietotie šķēps un cirvis. Kad šķirstu ielaida bedrē, Varidots neizturēja, viņš iecirta tā vākā savu kaujas cirvi, tā soloties atriebt biedra nāvi. Sievietes un vīrieši Aizsaulē nokļuva pa dažādiem ceļiem. Tāpēc Sīlis savā kapa bedrē gulēja ar galvu uz rītiem. Sieviešu ceļš veda uz vakariem. Blakus apbedīja kādu lietuvieti. Viņš bija pavadījis Visvaldi atceļā no Lietuvas. Saskaņā ar lietuviešu tradīcijām mirušais bija sadzināts un kapā līdzās kaulu paliekām guldīja arī viņa zirgu. Jersikieši cienīja un ievēroja savas kaimiņtautas paražas.

13. Tikai vienotībā spēks

Vēsts par Jersikas izpostīšanu izplatījās vēja spārniem. Kā ne, bagātās pilsētas vietā tagad gulēja gruveši un pelni. Kristīgie bija uzbrukuši kristīgajiem. Pat starp Visvalža padotajiem atradās tādi, kas priecājās par rīdzinieku panākumu. Jersikas varenību apskauda daudzi latgaļu un sēļu zemju vecākie. Nebija daudz tālredzīgo, kuri spētu novērtēt visas turpmāk draudošās briesmas. Visvaldis sapulcināja sev uzticīgo zemju un pilsnovadu vecākos un aizsūtīja sūtņus pie kuršiem, zemgaļiem un lībiešiem. No Lietuvas atjāja viņa sievastēvs Daugerūts. Ieradās arī Polockas kņaza sūtnis Georgijs. Taču vienoties par kopēju lielu atbildes uzbrukumu neizdevās. Kurši un lībieši nebija gatavi to darīt tūlīt. Zemgaļi vispār atteicās piedalīties. Krievi un lietuvieši bija aizņēmti kņazu un kunigaišu savstarpējās cīņās. Savukārt jersikiešiem vieniem uzbrukums Rīgai nebija pa spēkam. Visvaldim nekas cits neatlika kā piekrist bīskapa Alberta uzaicinājumam un ierasties uz miera sarunām viņa pilsētā. Bija vien jāpošas ceļā uz Rīgu. Daugerūts piekrita uzkavēties Jersikā un rūpēties par drošību Visvalža prombūtnes laikā. Viņš gribēja sagaidīt savu meitu atgriežamies no rīdzinieku gūsta.

Dažas dienas pagāja, gatavojoties ceļam. Valdnieks staigāja sadrūmis un nerunīgs, viņa domas atgriezās pie pēdējiem nepatīkamajiem notikumiem. Bīskapa Alberta plāni bija izrādījušies ļoti viltīgi un tālredzīgi. Tie neaprobežojās tikai ar dievvārdu sludināšanu. Viņam tātad traucēja stipra Jersika pie Daugavas, ceļā uz plašo Krievzemi. To vajadzēja saprast jau tad, kad tika izpostīta Koknese un valdnieks Vetsseke pameta savu zemi. Žēl, ka pirms sešām vasarām kopīgajā sirojumā ar lietuviešiem neizdevās padzīt jaunatnācējus, kuri bija apmetušies uz dzīvi pie lībiešiem. Un kur nu vēl paša radi un draugi! Ne uz vienu tā līdz galam nevar paļauties. Ātri gan viņi pārmetās uzvarētāja pusē. Tikai nelaimē vari atpazīt

dotā vārda turētājus un lauzējus. Skaidrs, ka Alberts mierā neliksies. Viņa vara arvien pieņemas spēkā. Draugi no Polockas jau bija brīdinājuši, ka kņazs Vladimirs, ieinteresēts no lībiešiem saņemt garantētus meslus, gatavs slēgt miera līgumu uz šādiem noteikumiem ar bīskapu. Tagad, pēc Jersikas nodezināšanas, šāds līgums krievus vēl vairāk interesē.

Ilgāk atlikt neizbēgamo došanos uz Rīgu nevarēja. Un tā kādā agrā rītā Visvaldis ar daļu no savas karadraudzes uzsāka pazīstamo, bet šoreiz tik nevēlamo ceļu pa Daugavas krastu, sekojot straumei uz jūru.

14. Rīga

Visvaldis ar saviem pavadoņiem, to starpā Vari-dotu un Teni, stāvēja Senajā kalnā nodedzinātās Vendu pils vietā. Viņu skatiem pavērās Rīga. Šī tikai desmit gadus jaunā svešzemnieku pilsēta pie Rīdzenes upes ietekas Daugavā bija kļuvusi par draudīgu spēku. Rīgu gandrīz visapkārt apjoza akmens mūra siena. Vecais koka žogs bija saglabājis tikai vietumis. Nesen viena pretī otrai bija uzceltas bīskapa un Zobenbrāļu ordeņa pilis. Saule apspīdēja to baltās akmens mūra sienas. Aiz tām koka ēku ielukumā atradās Pētera baznīca ar atsevišķi stāvošu zvana torni un kapsētu. Dažas dzīvojamās ēkas jersikiešiem likās tādas neparastas. Tās nebija acij pierastās guļbūves, bet izmēros lielākas ēkas ar nesaprotamā veidā celtām sienām. Tās droši vien ir svešzemnieku mājas, nodomāja Tenis. Pilsētas ielās gan jāšus, gan ratos, gan kājām pārvietojās cilvēki. Aiz mūriem Daugavas krastā pletās lībiešu zvejnieku ciems. Daži vīri pie laivām cilāja tīklus. Rīdzenes upes krastā pie pilīm stāvēja vairāki kuģi. Visvaldim naidā sažņaudzās sirds. Es to Rīgu vēl nopostīšu, viņš nodomāja. Taču šobrīd bija jāpārvar visa nepatika un jānoslēdz šis miera līgums ar bīskapu Albertu. Citas iespējas, lai atgūtu sievu un sagūstītos jersikiešus, nebija.

Skats uz Rīgu no Senā kalna

15. Maksa par sakāvi

Visvaldis deva zīmi doties tālāk. Jātnieki lēnām nolaidās no kalna un caur mežu izjāja uz pilsētas ganībām. Tepat atradās ceļš, kas veda no Salaspils uz Rīgu. Pa to viņi gar Rīdzenes krastu, tālāk gar pilsētas mūriem virzījās uz pilsētas galvenajiem vārtiem. Augstās aizsargsienas bija mūrētas no lielām dolomīta plāksnēm. Uz Rīgu akmeņi tika vesti no Doles salas apkārtnes. Rīdzinieki baidījās no vietējo tautu uzbrukumiem, tāpēc centās pēc iespējas ātrāk

nocietināt pilsētu. Pie vārtiem jerskiešus sagaidīja bīskapa Alberta izsūtītie cilvēki, kas Visvaldi ar pavadoņiem aizveda uz bīskapa pili. Rīgā pavadītās dienas bija pilnas pazemojumu. Bīskaps Alberts gribeja pilnā mērā izmantot savu uzvaru. Miera sarunas noslēdzās Pētera baznīcā. Uz ceļiem nometies bīskapa priekšā, Visvaldis atteicās no savas valsts. Tālāk, jau Pētera baznīcas laukumā, klātesot garīdzniekiem, bruņiniekiem, tirgotājiem, rīdziniekiem, viņš daļu no tās saņēma atpakaļ savā valdījumā. Maksa par sakāvi bija liela.

Bīskaps Alberts tiešām atdeva gūstekņus. Visvaldis atkalredzējās ar sievu, Varidots un Tenis — ar māsu...

Pie bīskapa Alberta

Jersikieši netraucēti varēja atgriezties mājās. No pelniem atdzima Jersikas pils. Taču miers nebija ilgs. 1214. gada pavasarī Kokneses bruņinieki no jauna izpostīja Jersiku...

P. S.

1224. gadā bīskaps Alberts piespieda Visvaldi atdot pusi no viņam vēl piederošās zemes un Jersikas pilsētas Ikšķiles bruņiniekam Konrādam no Meienendorpas:

"Alberts, no Dieva žēlastības Rīgas bīskaps, visus šī raksta saņēmējus sveicina ar Dievu. Darām zināmu jums

visiem, ka uz Jersikas karaļa lūgumu pusi no Jersikas pils un visiem šīs pils piederīgiem labumiem, izņemot Autinī, mēs piešķiram Konrādam, Ikšķiles bruņiniekam kā feodālu beneficiju, bet ar tādu norunu: ja viens no viņiem nomirst agrāk, neatstādams mantinieku, tad viss šis beneficijš piekrīt otram. Bet, ja kāds no minētiem labumiem pašreiz atrastos kāda cita valdījumā, to mēs atbrīvosim līdz nākamām Lieldienām vai labprātīgi vienosimies ar minēto karali un bruņinieku Konrādu. Bez tam Cesvaines pils novads dos mums joprojām desmitās tiesas labību pēc mēra, ko dod Ikšķilē. Paši viņi pienācīgi rūpēsies par baznīcas nodevām. Šī akta liecinieki ir Hermanis, Igaunijas bīskaps, Johaness, Rīgas prāvests, Folkvīns, Kristus bruņinieku [Zobenbrāļu ordeņa] mestrs, grāfs Burhards,

Jersikas atjaunošana

Frēdehelms no Poigas, Teoderihs no Hesveres, Bodo no Zalderenes, Daniēls no Lielvārdes, bruņinieks Ludgers un jo daudzi citi. Tas notika Rīgā tā Kunga 1224. gadā."

(Švābe A. Jersikas karaļvalsts // Senatne un Māksla. — R., 1936. — I. — 26.—27. lpp.)

Tas nebija viss. Vēl Visvaldis savas zemes zaudēja arī 1230. gadā. Zināms dokuments, ar kuru

Rīgas bīskaps Nikolajs piešķīra "salu un zemi šaipus Daugavas, kas atrodas starp divām upītēm, proti, Liksnu un Riešu, un Caffer'a ezeru", Daugavgrīvas cisterciešu klosterim. Visvalža nāves gads un kapa vieta nav dokumentēti. Domājams, viņš mira drīz vien pēc šiem notikumiem. Katrā ziņā 1239. gadā Visvalža vairs nav starp dzīvajiem. Varbūt viņš atdusas Jersikas kapulaukā?

ILUSTRĀCIJU AVOTI

7. lpp. *Eschebach H.* Pompeji. — Leipzig, 1978. — S. 71.
8. lpp. *Archäologie.* — Praha, 1980. — S. 19.
10. lpp. *Картер Г.* Гробница Тутанхамона. — Москва, 1959. — Таб. 66, 88.
11. lpp. *Džohansons D., Īdijs M.* Lūsija. — Rīga, 1990. — 279., 282. lpp.
13. lpp. *Лозе И. А.* Поселения каменного века Лубанской низины. Мезолит, ранний и средний неолит. — Рига, 1988. — С. 14, рис. 6.
16. lpp. G. Jansona rekonstrukcija // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs.
17. lpp. *Шноре Э. Д.* Асотское городище. — Рига, 1961. — С. 87, рис. 117.
18. lpp. *Kalējs O.* Pārskats par 1939. g. izrakumiem Līvānu Jersikas kapulaukā // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs. AA 206.
19. lpp. *Aspelin J. R.* Antiquités du Nord Finno — Ougrien. Vol. 5. — Helsinki, 1884. — P. 374.
21. lpp. *Ģinters V.* Pārskats par izrakumiem Daugmales senvietu kompleksā // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs. AA 460.
28. lpp. *Radiņš A., Zemītis G.* Pārskats par 1986. g. izrakumiem Daugmales senvietu kompleksā // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs. AA 566.
32. lpp. *Brastiņš E.* Latvijas pilskalni: Kuršu zeme. — Rīga, 1923. — 103. lpp.
44. lpp. *Брей У., Трамп Д.* Археологический словарь — Москва, 1990. — Рис. 6.
45. lpp. *Гельб И. Е.* Опыт изучения письма. — Москва, 1982 — С. 75, рис. 31; с. 10, рис. 54.
47. lpp. *Ķikuļa Jēkabs.* Dziesmas. — Rīga, 1982. — 38., 73. lpp.; Путешествия в древность. — Москва, 1983. — Рис. 5, 10, 12, с. 145, 176, 180.
48. lpp. *Gimbutas M.* Balti aizvēsturiskajos laikos. — Rīga, 1994. — 17. lpp., 2. att.
52. lpp. *Berga T.* Numismātika par Latvijas senatni. — Rīga, 1992. — 39. lpp., 7. att.
54. lpp. *Мельникова Е. А.* Скандинавские рунические надписи. — Москва, 1977. — С. 12, таб. 1.
55. lpp. *Cimmermane I.* Zimes uz XI—XIII gs. māla traukiem Latvijas PSR teritorijā // Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti: Arheoloģija. — Rīga, 1962. — 99.—100. lpp., 4. un 5. att.
63. lpp. *Senās Latvijas vēstures avoti. 1. burtn.* — Rīga, 1937. — 200. lpp.
68. lpp. *Brīvkalne E.* Rakstītās ziņas un arheoloģiskās liecības par 9.—13. gs. Mežotni // Arheoloģija un etnogrāfija. II. — Rīga, 1960. — 73. lpp., 16. att.
74. lpp. *Kruse F.* Atlas zu de Necrolivonics. — Dorpat, 1842. — Tab. 12.
76. lpp. *Спицын А. А.* Люцинский могильник. — С-Петербург, 1893. — С. 6—7, рис. 2, 3.
77. lpp. Turpat, I, II, VIII, XII tab.
82. lpp. *Brastiņš E.* Latvijas pilskalni: Latgale. — Rīga, 1928. — 22. lpp.
83. lpp. *Brastiņš E.* Latvija, viņas dzīve un kultūra. — Rīga, 1931. — 167. lpp.
89. lpp. *Zagorska I.* Salaspils Laukskolas akmens laikmeta armetne // Arheoloģija un etnogrāfija. XVI. — Rīga, 1994. — 23. lpp., 10. att.
93. lpp. *Ванкина Л. В.* Торфяниковая стоянка Сарнате. — Рига, 1970. — С. 130, рис. 149.
94. lpp. *Loze I.* Neolīta celtnu vietas Austrumbaltijā // Arheoloģija un etnogrāfija. XII. — Rīga, 1978. — 11. lpp., 4. att.
95. lpp. *Ванкина Л. В.* Торфяниковая стоянка Сарнате. — С. 123, рис. 145 a.
103. lpp. *Zagorskis F.* Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. — Rīga, 1987. — 25. lpp., 8. att.
104. lpp. *Лозе И. А.* Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. — Рига, 1979. — С. 47, рис. 42.
106. lpp. *Loze I.* Seno ticējumu un tradīciju atspoguļojums akmens laikmeta mākslā Austrumbaltijā // Arheoloģija un etnogrāfija. IX. — Rīga, 1970. — 18. lpp., 5. att.

106. lpp. *Loze I.* Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā. — Rīga, 1983. — 29. lpp., 4. att.
108. lpp. Turpat, 81., 93. lpp., 50., 69. att.
- 114.-115. lpp. A. Vaska rekonstrukcija // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs; *Vasks A.* Brikulu nocietinātā apmetne. — Rīga, 1994. — 10., 11. lpp., 5., 6. att.
116. lpp. *Graudonis J.* Apdzīvotība un celtniecība Mūkukalnā // Arheoloģija un etnogrāfija. XII. — Rīga, 1978. — 30. lpp., 10. att.; 33. lpp., 14. att.
117. lpp. *Денисова Р. Я., Граудонис Я. Я., Гравере Р. У.* Кивуткалнский могильник эпохи бронзы. — Рига, 1985, таб. XIX.
118. lpp. Turpat, 11. lpp., 2.—3. zīm.
120. lpp. *Šturms E.* Pārskats par 1933. un 1935. g. izrakumiem Salaspils Rēznu kapulaukā // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs. AA 267.
123. lpp. *Граудонис Я. Я.* Латвия в эпоху бронзы и раннего железа. — Рига, 1967. — С. 70, рис. 53.
124. lpp. Turpat, 69. zīm.
125. lpp. *Ģinters V.* Kādas nezināmas senas kultūras pēdas Lielupes krastos // Senatne un māksla. I. — Rīga, 1940. — 71. lpp., 6. un 7. att.
128. lpp. *Sedovs V.* Balti senatnē. — Rīga, 1992. — 31. lpp., 5. att.
131. lpp. *Anteins A.* Melnais metāls Latvijā. — Rīga, 1976. — 69. lpp., 79. att.
135. lpp. *Šturms E.* Pārskats par 1942. g. izrakumiem Rucavas Mazkatužu kapulaukā // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs. AA 302.
136. lpp. *Šnore R.* Izrakumi Salenieku "Kara kapos" Makašānu pagastā // Senatne un māksla. II. — Rīga, 1936. — 35. lpp., 3. att.
138. lpp. *Šnore E.* Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. — Rīga, 1993. — 46. lpp., 51. att.
142. lpp. *Petrenko V.* Picture Stone from Grobin (Latvia). — Fornvänneren 86, p. 5, fig. 3.
151. lpp. *Urtāns V.* Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.—9. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija. IX. — Rīga, 1970. — 71. lpp., 7. att.
154. lpp. *Apals J.* Āraišu ezerpils. — Cēsis, 1993. — 12. lpp.
- 154.-155. lpp. *Šnore E.* Kivtu kapulauks. — Rīga, 1987. — 5. att.; *Urtāns V.* Tiras purva depoziāts // Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti: Arheoloģija. — Rīga, 1962. — 90. lpp., 8. att.
156. lpp. *Stubavs A.* Ķentes pilskalns un apmetne. — Rīga, 1976. — 103. lpp., 91. un 92. att.
157. lpp. Latvijas PSR vēsture. 1. sēj. — Rīga, 1986. — 17. lpp.
158. lpp. *Apals J.* Āraišu ezerpils. — 11. lpp.
166. lpp. *Urtāns V.* Senākie depoziāti Latvijā. — Rīga, 1977. — 216. lpp., 124. att.
170. lpp. *Urtāns V.* Pirms 1000 gadiem // Muzeji un kultūras pieminekļi. — Rīga, 1977. — 18. lpp.
171. lpp. *Шноре Э. Д.* Нукшинский могильник. — Рига, 1957. — С. 132, таб. XXIX.
178. lpp. Latvijas PSR arheoloģija. — Rīga, 1974. — 227. lpp.
179. lpp. *Зариня А. Э.* Одежда жителей Латвии XII—XVII вв. // Древняя одежда народов Восточной Европы. — Москва, 1986. — С. 173, рис. 60.
180. lpp. Latvijas PSR arheoloģija. — 228.—229. lpp., 148. att.
181. lpp. *Zariņa A.* Salaspils Vējstūru kapulauki // Arheoloģija un etnogrāfija. XV. — Rīga, 1987. — 25. lpp., 13. att.
- 182.-184. lpp. *Zariņa A.* Lībiešu apģērbs 10.—13. gs. — Rīga, 1988. — XV tab.
185. lpp. Latvijas PSR arheoloģija. — 212. lpp., 129. att.
193. lpp. *Apala Z., Zariņa A.* Dižciltīga latgaļa apbedījums Ģūģeru kapulaukā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. — 1991. — 1.—26. lpp.; Arheoloģiskie pētījumi Cēsu novadā no 1965. līdz 1990. gadam. — Cēsis, 1991. — 83. att.
194. lpp. *Zariņa A.* Lībiešu apģērbs 10.—13. gs. — 25. lpp., 17. att., XII un XIII tab.
- 195.-197. lpp. *Zariņa A.* Seno latgaļu apģērbs. — Rīga, 1970. — 63., 74., 76., 84., 89. lpp., 22., 30., 32., 40., 46. att.
199. lpp. *Kruse F.* Atlas zu de Necrolivonics. — Tab. 78.
208. lpp. *Ģinters V.* Senlatviešu pils. — Rīga, 1937. — 15., 19. lpp.; *Urtāns V.* Senākie depoziāti Latvijā. — 112. lpp., 26. att.
211. lpp. Latvijas PSR arheoloģija. — 262. lpp., 160. att.
213. lpp. Rekonstrukcijas Vikingu kuģu muzejā Roskildē, Dānijā.
214. lpp. *Saune A.* Senie Rīgas kuģi // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. — 1995. — 1. — 14., 16. lpp., 2. un 3. att.
215. lpp. *Малинова Р., Малина Я.* Прыжок в прошлое. — Москва, 1988. — С. 15.
216. lpp. *Krēbere T.* Iši divās pasaulēs. — Rīga, 1976. — 188. lpp.
231. lpp. *Лозе И. А.* Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. — С. 79, рис. 57.
249. lpp. *Zariņa A.* Atradumi nocietinātā apmetnē Lielvārdes Dievukalnā // Latvijas PSR ZA Vēstis. — 1982. — 5. — 69. lpp., 10. att.
259. lpp. *Graudonis J.* Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē. — Rīga, 1989. — 44. lpp., 24. att.
260. lpp. *Anteins A.* Bronza Latvijā. — Rīga, 1988. — 34.—38. lpp.

265. lpp. Šnore R. Raušu ciems Doles salas augšgalā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. — 1991. — 6. — 80. lpp., 10. att.
266. lpp. Apals J. Āraišu ezerpils rekonstrukcija // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. — 1994. — 2. — 4. lpp., 1. att.
269. lpp. Derums V. Tautas veselība un dziedniecība senajā Baltijā. — Rīga, 1978. — 45. lpp., 54. un 55. att.; 38.—39. lpp., 32.—35. att.
270. lpp. Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. — 101. lpp., 37. att.
271. lpp. Mugurēvičs Ē. Vidus- un Austrumlatvija 13.—14. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija. X. — Rīga, 1973. — 28. lpp., 1. att.
273. lpp. Balodis F. Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi. — Rīga, 1940. — 45. lpp., 23. att.
274. lpp. Kalējs O. Pārskats par 1939. g. izrakumiem Līvānu Jersikas kapulaukā // Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas Arhīvs. AA 206.
276. lpp. Senās Latvijas vēstures avoti. — 205. lpp.

SATURS

No autora. Par ko būs grāmata	5	III nodaļa.	
I nodaļa.		CEĻOJUMS LATVIJAS ARHEOLOĢIJĀ	70
KO SLĒPJ ZEME?	7	1. No zinātnes pirmsākumiem līdz šodienai	70
1. Arheoloģija — zinātne, kas pēta no zemes izraktus lietiskos vēstures avotus	7	2. Senie ziemeļbriežu mednieki. Pirmo cilvēku ienākšana Latvijas teritorijā	88
2. Apmetnes, ciemi, pilskalni, senpilsētas, kapulauki, savrupatradumu vietas un citi arheoloģijas pieminekļi ...	13	3. Laikmeti nomaina viens otru. Arheoloģiskā periodizācija	91
3. Slāņi, kārtas, apbedījumi, senlietas	24	4. Medības, zveja, barības augu vākšana — akmens laikmeta cilvēku galvenie nodarbes veidi	92
4. Izrakto senvēstures liecību saglabāšana	33	5. Cilvēku mītnes pirms 5000 gadiem	93
5. Arheologa pētniecības metodes — stratigrāfiskā, tipoloģiskā, salīdzinošā	35	6. Kundas, Narvas, ķemmes-bedrišu keramikas, laivveida cirvju un auklas keramikas kultūras	96
6. Dabaszinātnes palīdz noteikt senlietu vecumu. Apvērsums datēšanā	39	7. Kā cilvēks nokļūst Aizsaulē	103
7. Pēc ledāja aiziešanas. Baltijas jūras vēsture	41	8. Tiekme pēc skaistuma — vienmēr. Senākie mākslas darinājumi	105
8. Zinātnieki sadarbojas	43	9. Bronzas laikmets — pārmaiņu laiks	111
II nodaļa.		10. Stāsta kapulauki. Baltijas somi un balti	117
KO ZINA RAKSTI?	44	11. Metālu apgūšana turpinās. Dzelzs uzvaras gājiens .	129
1. Ceļš uz rakstību. Alfabēta pirmsākumi	44	12. Kādas ciltis bija, un kur tās dzīvoja? Visas mīklas nav uzminētas	134
2. Baltu un latviešu valodas vieta Eiropas tautu valodu vēsturē	48	13. Zemkopji un lopkopji pielūdz dabas spēkus. Raža un ugunskrusts	140
3. Raksta lietošana Latvijā līdz 13. gs.	51	14. Robežas mainās	140
4. Senās Romas vēsturnieki par baltiem	57	15. Skandināvi	142
5. Hamburgas—Brēmenes arhibīskaps par dāņu un zviedru iebrukumiem Kursā	57	16. Kurši	145
6. Skandināvu viduslaiku rakstītie avoti par kuršiem, zemgaļiem, libiešiem	60	17. Zemgaļi	145
7. Vācu garīdznieks un hronists par kuršiem	63	18. Pūcessakta — rota ar sudraba platējumu	147
8. Dāņu garīdznieks un hronists par Daugavas pilsētu un Ēlandes salu	64	19. Latgaļi un sēļi	150
9. Senās Krievzemes hronisti par Latvijas iedzīvotājiem un iekarošanas karagājieniem.	67	20. Igauni un libieši	152
10. Viduslaiku arābu ģeogrāfs par Mežotni	68	21. Kāds izskatījās apģērbs? Liecību skaits pieaug	154
11. Indriķa hronika — pirmā Latvijas teritorijā sarakstītā hronika	69	22. Pilskalnā un ezerpilī	156
		23. Vidējā un vēlā dzelzs laikmeta cilvēku saimniecība	160
		24. Paslēptās bagātības	166
		25. Kas bija vendi? Etniskās atšķirības neizzūd	169
		26. Mode pirms 1000 gadiem	192
		27. Ornamenti un reliģiskie ticējumi	201
		28. Daugmales pilskalnā	207
		29. Pirmie valstiskie veidojumi	210

IV nodaļa.

VAI VIEGLI IZGATAVOT AKMENS CIRVI?	212
1. Eksperimenta nozīme arheoloģijas zinātnē	212
2. Iši — jahu cilts pēdējais pārstāvis	215
3. Vācējsaimniecību nomaina ražotājsaimniecībā	217
4. Šķēps — metamais un duramais ierocis	220
5. Loks — ar stiegras palīdzību savilkta liksts bultu šaušanai	223
6. S. Semjonovs pēta "virsaiša ziļļus"	223
7. Lai atrastu bumerangu, nav jābrauc uz Austrāliju	225
8. Ko medija un ko zvejoja	226
9. Kā ieguva un izmantoja dabas veltes pirms lauksaimniecības rašanās	231
10. Kā iegūt kramu? Kā pagatavot no tā darbarīkus?	234
11. Dzintara apstrādes darbnīca Užavas Sārnates apmetnē	236
12. Viss par akmens cirvi	238
13. Uguns iegūšana nebija viegls darbs	239
14. Māls pārvēršas par keramiku	241
15. No graudberža līdz rokas dzirnavām	245
16. Par līdumu lišanu, labības audzēšanu, mājlopu turēšanu	247
17. Cilvēks darina sev apģērbu	252
18. Rūda pārvēršas metālā. Metāls pārvēršas priekšmetā	257
19. Āraišu ezerpils ēkā	266
20. Kad runā skeleti. Arī agrāk cilvēki slimoja un bija ievainojami	267

V nodaļa.

STĀSTS PAR NOTIKUMIEM JERSIKĀ	271
1. Arheoloģisko izrakumu ziņas	272
2. Rakstiito avotu ziņas	275
3. Varoņi sāk darboties	277
4. Druvvalža sētā	279
5. Jersikas pilsētā	280
6. Pie tirgotājiem	282
7. Visvalža pilī	285
8. Krustnešu uzbrukums	286
9. Valdnieces sagūstīšana	287
10. Visvalža bēgšana	288
11. Bīskaps Alberts var priecāties	289
12. Kritušo apbedīšana	290
13. Tikai vienotībā spēks	291
14. Rīga	291
15. Maksa par sakāvi	292
P. S.	293
Ilustrāciju avoti	295

271 SATURS

272 1. Arheoloģisko izstrādumu ziņas 272

273 2. Rakstli avotu ziņas 273

277 3. Vairogi sāk darboties 277

278 4. Druvvalsts sākās 278

280 5. Jersikas pielāšana 280

282 6. Pie līgotaļiem 282

285 7. Vlavaiļa pils 285

286 8. Krušnešu uzdrūkums 286

287 9. Valdnieces sagūstāšana 287

288 10. Vlavaiļa bēgšana 288

289 11. Biakaps Albehts var pabeidzēt 289

290 12. Krišciņa apbedīšana 290

291 13. Tikai vienotībā apskatīt 291

291 14. Rīga 291

292 15. Māksla par rakstli izstrādā 292

293 16. R. Stenčeviča rakstli izstrādā 293

294 17. Rakstli izstrādā 294

295 18. Rakstli izstrādā 295

296 19. Rakstli izstrādā 296

297 20. Rakstli izstrādā 297

298 21. Rakstli izstrādā 298

299 22. Rakstli izstrādā 299

300 23. Rakstli izstrādā 300

301 24. Rakstli izstrādā 301

302 25. Rakstli izstrādā 302

303 26. Rakstli izstrādā 303

304 27. Rakstli izstrādā 304

305 28. Rakstli izstrādā 305

306 29. Rakstli izstrādā 306

307 30. Rakstli izstrādā 307

308 31. Rakstli izstrādā 308

309 32. Rakstli izstrādā 309

310 33. Rakstli izstrādā 310

311 34. Rakstli izstrādā 311

312 35. Rakstli izstrādā 312

313 36. Rakstli izstrādā 313

314 37. Rakstli izstrādā 314

315 38. Rakstli izstrādā 315

316 39. Rakstli izstrādā 316

317 40. Rakstli izstrādā 317

318 41. Rakstli izstrādā 318

319 42. Rakstli izstrādā 319

320 43. Rakstli izstrādā 320

II nodaļa

KO ZINA RAKSTI?

OBLIGĀTAIS EKSEMPLĀRS

44 1. Obligātais eksemplārs 44

45 2. Obligātais eksemplārs 45

46 3. Obligātais eksemplārs 46

47 4. Obligātais eksemplārs 47

48 5. Obligātais eksemplārs 48

49 6. Obligātais eksemplārs 49

50 7. Obligātais eksemplārs 50

51 8. Obligātais eksemplārs 51

52 9. Obligātais eksemplārs 52

53 10. Obligātais eksemplārs 53

54 11. Obligātais eksemplārs 54

55 12. Obligātais eksemplārs 55

56 13. Obligātais eksemplārs 56

57 14. Obligātais eksemplārs 57

58 15. Obligātais eksemplārs 58

59 16. Obligātais eksemplārs 59

60 17. Obligātais eksemplārs 60

61 18. Obligātais eksemplārs 61

62 19. Obligātais eksemplārs 62

63 20. Obligātais eksemplārs 63

64 21. Obligātais eksemplārs 64

65 22. Obligātais eksemplārs 65

66 23. Obligātais eksemplārs 66

67 24. Obligātais eksemplārs 67

68 25. Obligātais eksemplārs 68

69 26. Obligātais eksemplārs 69

70 27. Obligātais eksemplārs 70

71 28. Obligātais eksemplārs 71

72 29. Obligātais eksemplārs 72

73 30. Obligātais eksemplārs 73

74 31. Obligātais eksemplārs 74

75 32. Obligātais eksemplārs 75

76 33. Obligātais eksemplārs 76

77 34. Obligātais eksemplārs 77

78 35. Obligātais eksemplārs 78

79 36. Obligātais eksemplārs 79

80 37. Obligātais eksemplārs 80

81 38. Obligātais eksemplārs 81

82 39. Obligātais eksemplārs 82

83 40. Obligātais eksemplārs 83

84 41. Obligātais eksemplārs 84

85 42. Obligātais eksemplārs 85

86 43. Obligātais eksemplārs 86

87 44. Obligātais eksemplārs 87

88 45. Obligātais eksemplārs 88

89 46. Obligātais eksemplārs 89

90 47. Obligātais eksemplārs 90

91 48. Obligātais eksemplārs 91

92 49. Obligātais eksemplārs 92

93 50. Obligātais eksemplārs 93

94 51. Obligātais eksemplārs 94

95 52. Obligātais eksemplārs 95

96 53. Obligātais eksemplārs 96

97 54. Obligātais eksemplārs 97

98 55. Obligātais eksemplārs 98

99 56. Obligātais eksemplārs 99

100 57. Obligātais eksemplārs 100

Arnis Radiņš

CEĻVEDIS LATVIJAS SENVĒSTURĒ

63 1. Senvēsture par kuršiem 63

64 2. Senvēsture par Daugavas 64

65 3. Senvēsture par Kurzemes 65

66 4. Senvēsture par Vidzemes 66

67 5. Senvēsture par Zemgales 67

68 6. Senvēsture par Jūrmalas 68

69 7. Senvēsture par Rīgas 69

70 8. Senvēsture par Pārdaugavas 70

71 9. Senvēsture par Vidzemes 71

72 10. Senvēsture par Kurzemes 72

73 11. Senvēsture par Zemgales 73

74 12. Senvēsture par Jūrmalas 74

75 13. Senvēsture par Rīgas 75

76 14. Senvēsture par Pārdaugavas 76

77 15. Senvēsture par Vidzemes 77

78 16. Senvēsture par Kurzemes 78

79 17. Senvēsture par Zemgales 79

80 18. Senvēsture par Jūrmalas 80

81 19. Senvēsture par Rīgas 81

82 20. Senvēsture par Pārdaugavas 82

83 21. Senvēsture par Vidzemes 83

84 22. Senvēsture par Kurzemes 84

85 23. Senvēsture par Zemgales 85

86 24. Senvēsture par Jūrmalas 86

87 25. Senvēsture par Rīgas 87

88 26. Senvēsture par Pārdaugavas 88

89 27. Senvēsture par Vidzemes 89

90 28. Senvēsture par Kurzemes 90

91 29. Senvēsture par Zemgales 91

92 30. Senvēsture par Jūrmalas 92

93 31. Senvēsture par Rīgas 93

94 32. Senvēsture par Pārdaugavas 94

95 33. Senvēsture par Vidzemes 95

96 34. Senvēsture par Kurzemes 96

97 35. Senvēsture par Zemgales 97

98 36. Senvēsture par Jūrmalas 98

99 37. Senvēsture par Rīgas 99

100 38. Senvēsture par Pārdaugavas 100

Redaktors Juris Goldmanis
 Māksl. redaktors Aldis Aleks
 Tehn. redaktore Ilga Klotiņa
 Maketētāja Ilze Apine
 Korektore Zinta Stikute
 Apgāds "Zvaigzne ABC", SIA, K. Valdemāra ielā 105, Rīgā, LV—1013.
 Reģistr. nr. 2—1060. Red. nr. S—31.
 A/S "Preses nams" tipogrāfija, Balasta dambī 3, Rīgā, LV—1081.

272 VAI VIEGLI IZGATAVOT AKMEŅS CIRVI?

273 1. Ekspozīcijas nozīme arheoloģijas ziņā 273

274 2. Iel — jauru cilts pēdējais pārticis 274

277 3. Vācējzinātnieku nozīme arheoloģijā 277

280 4. Šķips — metāls un dārgmetāls 280

283 5. Loks — ar sliktas kvalitātes sērkā 283

284 6. Sērkā 284

285 7. Sērkā 285

286 8. Ko medija un ko zvejoja 286

287 9. Kā ieguvu un kā izmantoju 287

288 10. Kā ieguvu un kā izmantoju 288

289 11. Kā ieguvu un kā izmantoju 289

290 12. Kā ieguvu un kā izmantoju 290

291 13. Kā ieguvu un kā izmantoju 291

292 14. Kā ieguvu un kā izmantoju 292

293 15. Kā ieguvu un kā izmantoju 293

294 16. Kā ieguvu un kā izmantoju 294

295 17. Kā ieguvu un kā izmantoju 295

296 18. Kā ieguvu un kā izmantoju 296

297 19. Kā ieguvu un kā izmantoju 297

298 20. Kā ieguvu un kā izmantoju 298

299 21. Kā ieguvu un kā izmantoju 299

300 22. Kā ieguvu un kā izmantoju 300

301 23. Kā ieguvu un kā izmantoju 301

302 24. Kā ieguvu un kā izmantoju 302

303 25. Kā ieguvu un kā izmantoju 303

304 26. Kā ieguvu un kā izmantoju 304

305 27. Kā ieguvu un kā izmantoju 305

306 28. Kā ieguvu un kā izmantoju 306

307 29. Kā ieguvu un kā izmantoju 307

308 30. Kā ieguvu un kā izmantoju 308

309 31. Kā ieguvu un kā izmantoju 309

310 32. Kā ieguvu un kā izmantoju 310

311 33. Kā ieguvu un kā izmantoju 311

312 34. Kā ieguvu un kā izmantoju 312

313 35. Kā ieguvu un kā izmantoju 313

314 36. Kā ieguvu un kā izmantoju 314

315 37. Kā ieguvu un kā izmantoju 315

316 38. Kā ieguvu un kā izmantoju 316

317 39. Kā ieguvu un kā izmantoju 317

318 40. Kā ieguvu un kā izmantoju 318

319 41. Kā ieguvu un kā izmantoju 319

320 42. Kā ieguvu un kā izmantoju 320

321 43. Kā ieguvu un kā izmantoju 321

322 44. Kā ieguvu un kā izmantoju 322

323 45. Kā ieguvu un kā izmantoju 323

324 46. Kā ieguvu un kā izmantoju 324

325 47. Kā ieguvu un kā izmantoju 325

326 48. Kā ieguvu un kā izmantoju 326

327 49. Kā ieguvu un kā izmantoju 327

328 50. Kā ieguvu un kā izmantoju 328

329 51. Kā ieguvu un kā izmantoju 329

330 52. Kā ieguvu un kā izmantoju 330

331 53. Kā ieguvu un kā izmantoju 331

332 54. Kā ieguvu un kā izmantoju 332

333 55. Kā ieguvu un kā izmantoju 333

334 56. Kā ieguvu un kā izmantoju 334

335 57. Kā ieguvu un kā izmantoju 335

336 58. Kā ieguvu un kā izmantoju 336

337 59. Kā ieguvu un kā izmantoju 337

338 60. Kā ieguvu un kā izmantoju 338

339 61. Kā ieguvu un kā izmantoju 339

340 62. Kā ieguvu un kā izmantoju 340

341 63. Kā ieguvu un kā izmantoju 341

342 64. Kā ieguvu un kā izmantoju 342

343 65. Kā ieguvu un kā izmantoju 343

344 66. Kā ieguvu un kā izmantoju 344

345 67. Kā ieguvu un kā izmantoju 345

346 68. Kā ieguvu un kā izmantoju 346

347 69. Kā ieguvu un kā izmantoju 347

348 70. Kā ieguvu un kā izmantoju 348

349 71. Kā ieguvu un kā izmantoju 349

350 72. Kā ieguvu un kā izmantoju 350

351 73. Kā ieguvu un kā izmantoju 351

352 74. Kā ieguvu un kā izmantoju 352

353 75. Kā ieguvu un kā izmantoju 353

354 76. Kā ieguvu un kā izmantoju 354

355 77. Kā ieguvu un kā izmantoju 355

356 78. Kā ieguvu un kā izmantoju 356

357 79. Kā ieguvu un kā izmantoju 357

358 80. Kā ieguvu un kā izmantoju 358

359 81. Kā ieguvu un kā izmantoju 359

360 82. Kā ieguvu un kā izmantoju 360

361 83. Kā ieguvu un kā izmantoju 361

362 84. Kā ieguvu un kā izmantoju 362

363 85. Kā ieguvu un kā izmantoju 363

364 86. Kā ieguvu un kā izmantoju 364

365 87. Kā ieguvu un kā izmantoju 365

366 88. Kā ieguvu un kā izmantoju 366

367 89. Kā ieguvu un kā izmantoju 367

368 90. Kā ieguvu un kā izmantoju 368

369 91. Kā ieguvu un kā izmantoju 369

370 92. Kā ieguvu un kā izmantoju 370

371 93. Kā ieguvu un kā izmantoju 371

372 94. Kā ieguvu un kā izmantoju 372

373 95. Kā ieguvu un kā izmantoju 373

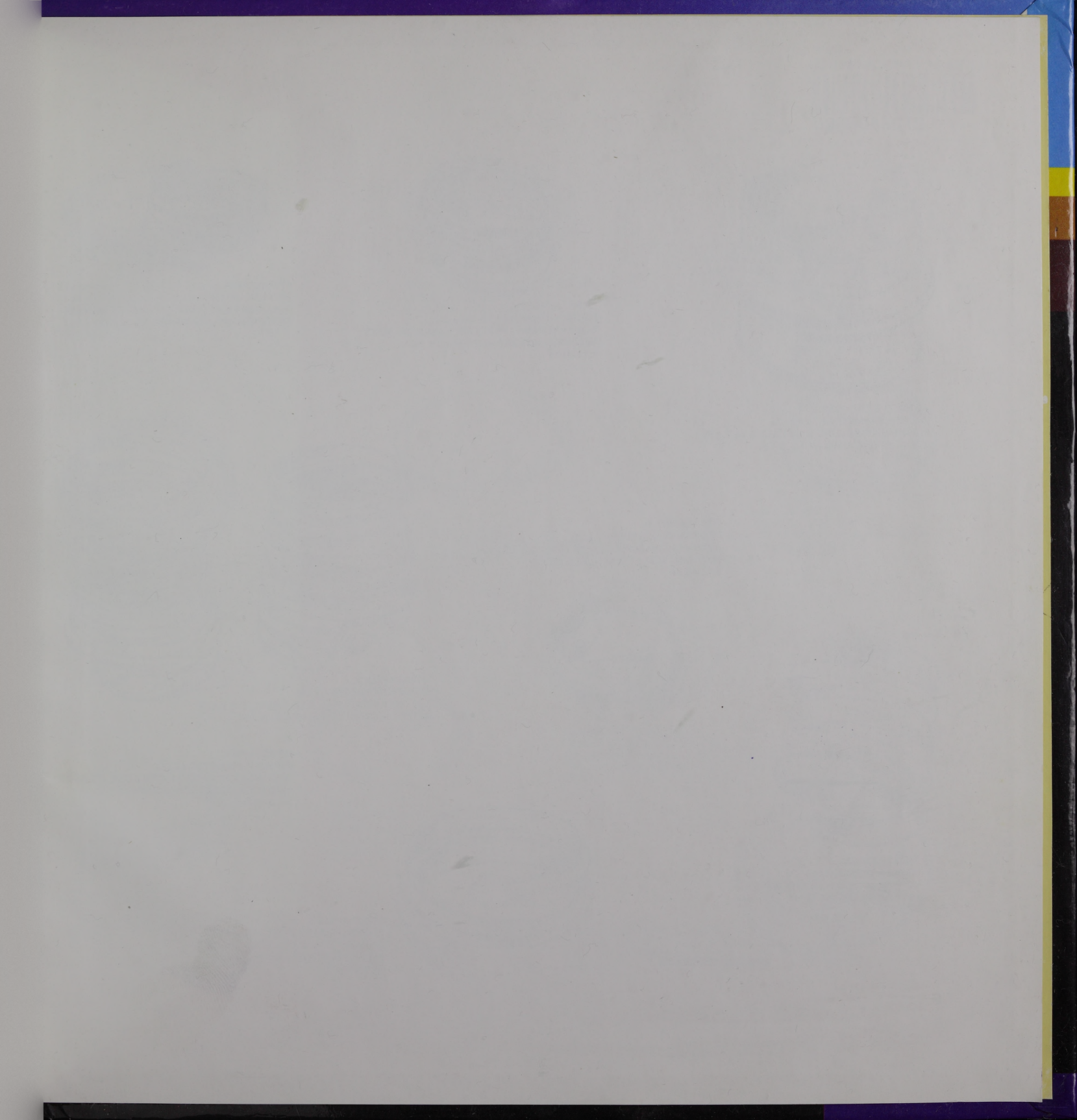
374 96. Kā ieguvu un kā izmantoju 374

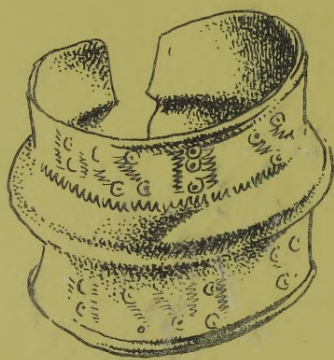
375 97. Kā ieguvu un kā izmantoju 375

376 98. Kā ieguvu un kā izmantoju 376

377 99. Kā ieguvu un kā izmantoju 377

378 100. Kā ieguvu un kā izmantoju 378

MANŠETVEIDA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 3,7 x 4,8 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 88. KAPS
BĒRŅA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS.
A 12404:58

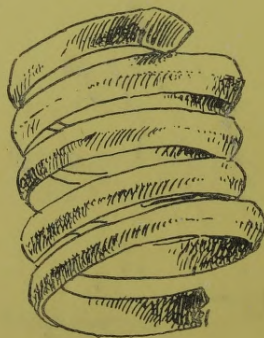

SPIRĀLAPROCE
BRONZA, DIAMETRS 3,5 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 236. KAPS
MEITENES SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS.
A 12643:73

SPIRĀLAPROCE
BRONZA, DIAMETRS 3,5 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 10. KAPS
MEITENES SKELETAPBĒDĪJUMS, 11. GS.
A 7073:3

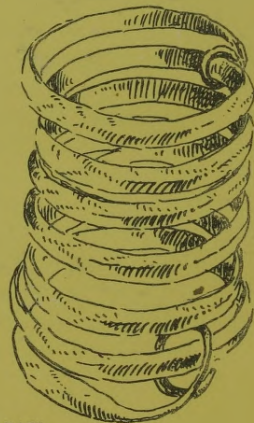
SPIRĀLAPROCE
BRONZA, DIAMETRS 3 x 3,7 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 167. KAPS
MEITENES SKELETAPBĒDĪJUMS, 11. GS.
A 12508:36

SPIRĀLAPROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,1 CM
LUDZAS ODUKALŅA KAPULAUKS
SAVRUPATRADUMS, 11. GS.
A 10297:3

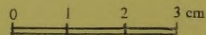
SPIRĀLAPROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,2 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 173. KAPS
MEITENES SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
A 12508:82

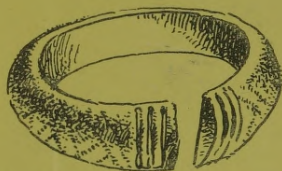

SPIRĀLAPROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,2 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 173. KAPS
MEITENES SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
A 12508:81

SPIRĀLAPROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,8 x 5,1 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 40. KAPS
ZĒŅA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65295:2

APROCE AR SEGMENTVEIDA GRIEZUMU
BRONZA, DIAMETRS 4,3 x 5,1 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 97. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65348:1

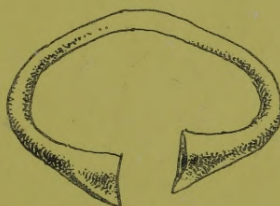
APROCE AR PUSLODVEIDA GRIEZUMU
BRONZA, DIAMETRS 4,4 x 5,1 CM
MASKAVAS VIŠĶU KAPULAUKS
SAVRUPATRADUMS, 10. GS.
A 10219:38

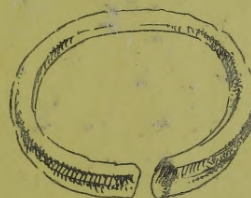
MASĪVĀ PROFILĒTĀ APROCE
BRONZA, DIAMETRS 3,9x5,0 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 94.KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9.GS.
A 12404:124

APROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,2 x 5,2 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 44. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65299:3

APROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,8 x 5,1 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 96. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS.
CVVM 65347 : 1

MASĪVĀ PROFILĒTĀ APROCE
BRONZA, DIAMETRS 3,6x4,7 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 181.KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS.
A 12508:149

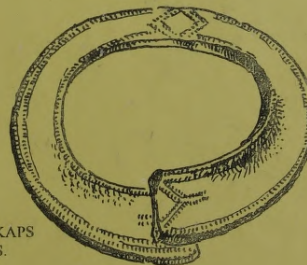
APROCE AR SEGMENTVEIDA GRIEZUMU
BRONZA, DIAMETRS 4,2 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 15. KAPS
METENES SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
A 7078:3

APROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,0 x 4,3 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 175. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65417:4

MASĪVĀ PROFILĒTĀ APROCE
BRONZA, DIAMETRS 4,2 x 5,3 CM
AGLONAS KRISTAPIŅU KAPULAUKS, 181. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 9. GS.
A 12508:152

KARAVĪRA APROCE
BRONZA, DIAMETRS 5,2 x 5,6 CM
PILDAS NUKŠU KAPULAUKS, 31. KAPS
ZĒNA SKELETAPBĒDĪJUMS, 10. GS.
CVVM 65287:1

96-5
L 35

Aina Alksne - Alksnīte

Māksliniece, 1967. gadā beigusi Latvijas Mākslas akadēmiju. Līdztekus radošajam darbam kopš 1987. gada ir Latvijas Vēstures muzeja māksliniece.

Arnis Radiņš

Dzimis 1951. gadā Rīgā, vēsturnieks, Latvijas Vēstures muzeja direktora vietnieks zinātniskajā darbā. Kopš 1977. gada vadījis arheoloģiskos izrakumus bronzas un vēlā dzelzs laikmeta pilskalnos un kapulaukos Latvijā. Organizējis izstādes "Latvija starp diviem pasaules kariem" (Rīga, 1989. g.), "Sagan om Lettland" (Stokholma, 1991. g.), "Ceļojums uz pilskalnu" (Rīga, 1993. g.), "Akmens, bronzas un dzelzs laikmeti Latvijā" (Rīga, 1994. g.).